

કેળીર વચનાવલી

અનુવાદક
પિનાકિન્ ત્રિવેદી

સહ-અનુવાદક
રણધીર ઉપાધ્યાય

સાહિત્ય અકાદેમી
નવી દિલ્હી.

Kabir Vachanaval Gujarati translation, along with transliteration of the select poems of the Hindi poet Kabir by Pinakin Trivedi, Co-translator . Randhir Upadhyaya, Sahitya Akademi, New Delhi 1979 Rs 30 00

© સાહિત્ય અકાદેમી, નવી દિલ્હી

પ્રથમ આવૃત્તિ. ૧૯૭૨

દ્વિતીય આવૃત્તિ. ૧૯૭૬

પ્રાપ્તિ સ્થાન :

સાહિત્ય અકાદેમી

૨વીન્ડ ભવન

૩૫, ફીરોઝશાહ રોડ

નવી દિલ્હી-૧.

બ્લોક V-બી

૨વીન્ડ સરોવર સ્ટેડિયમ

કલકત્તા-૨૯

૨૯, એલ્ડેન્સ રોડ, તેનામપેટસ, મદ્રાસ ૧૮

મુ'બા મરાઠી ગ્રંથ-સંગ્રહાલય બિલ્ડિંગ

૧૭૨ નાયગામ કોસ રોડ, દાદર

મુ'બા-૧૪

મુદ્રક :

અલદેવ પંચેમાર

પેકવેલ પ્રિન્ટર્સ

૧૦૬, બજાર વોર્ડ, ખેતાણી, એસ્ટેટ

કલ્કા-મુ'બા ૪૦૦ ૦૭૦.

કબીર

(પ્રસ્તાવના)

આપણા દેશના જે સંતોએ જાતિ અને સંપ્રદાયથી પર એવા પરમ સત્યનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે અને પોતાની અનુભવસિદ્ધ વાણી દ્વારા જનતાને એનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય એવા પ્રયત્ન કરેલા છે, તેવા સંતોમાં કબીરજીનું સ્થાન ધણું જ મહત્ત્વ પૂર્ણ છે. પ્રચલિત માન્યતાઓ પ્રમાણે તો કબીરદાસ સિકંદર લોહીના જમાનામાં થઈ ગયા અને એમણે સ્વામી રામાનંદ પાસેથી બાળપણમાં જ દીક્ષા લીધી હતી. અંતકાળ આવી પહોંચતાં તે કાચા છોડીને મગહર ગયા હતા. એમના જીવનનો ધણોખરો સમય કાશીમાં જ વીત્યો હતો. સાંપ્રદાયિક માન્યતાની પ્રભાવિકા પ્રમાણે એ કોઈ બ્રાહ્મણ વિધવાના પુત્ર હતા. સામાજિક સુરક્ષેલીએને લીધે જન્મેતાએ આ બાળકનો જન્મ ચતાં જ તેને લહરનારા તળાવને કાંઠે તથા દીધું હતું. સંજોગવશાત્ નીરુ નામનો એક વણકર એ જ રસ્તેથી જતો હતો. તાજાં જ જન્મેલા લાગતા એ નિરાધાર બાળકને આવી દેશામાં પડેલું જોઈને એના દયાળુ હૃદયમાં કરુણા પ્રગટી. પરિણામે એણે એ બાળકને ઘેર લાવીને એનું પાલનપોષણ કર્યું. કાશીમાં મરનારને અંભાયાસ જ સુકિત મળે છે એવી લોકોમાં દંઠ માન્યતા પ્રચલિત છે. પણ કબીરદાસ આવી માન્યતાના ચક્કરમાં ફસાય તેવા ન હતા. એટલે જ મૃત્યુ વખતે એ મગહર ચાલ્યા ગયા હતા. એમના દેહવિલયનો સમય સંવત ૧૫૭૫ની માગશર સુદી એકાદશીનો ગણાય છે એમણે દીર્ઘ આયુષ્ય ભોગવ્યું હતું એની માન્યતા છે. એમના સંપ્રદાયની માન્યતા પ્રમાણે ઘણુંખરું એમનો જન્મ સંવત ૧૪૫૫ એટલે કે ઈ. સ. ૧૩૯૮માં જ થયો હતો. આ રીતે ઈસ્વી સનની પૂરી 'પેટર્મી સદી અને તે પછી પણ થોડો સમય તે વિદ્યમાન હતા. આ સમય ભારતીય ઇતિહાસમાં ધાર્મિક જિજ્ઞાસાપાથ અને આપ-લેનો ગણાયો છે. એના લગભગ સો વર્ષ પહેલાં ભારત-વર્ષમાં ઈસ્લામ જેવા સુસ ગઠિત ધર્મ સંપ્રદાયનું આગમન થયું હતું. ભારતવર્ષમાં લાંબા સમયથી ચાલતી આવેલી અને અફર, મનાતી ન્યાતર્નિતવાળી વાલુ વ્યવસ્થાને માટે ઈસ્લામના સામાજિક સમાવેશની ઘટના ભારે સેંસેટીવ હતી. ભારતવર્ષને પહેલો જ વાર પોતાના કરતાં સાવ જુદા હોય એવી આ નવી

ધર્મવ્યવસ્થા અને સમાજવ્યવસ્થાનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. એમ નથી કે એ લોકોની પહેલાં ખીજ ભતિઓ અહીં આવી જ ન હતી. વસ્તુતઃ તો કવિનર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરે કહે્યું છે તેમ ભારતવર્ષ તો અનેક માનવજાતોનો મહા-સાગર છે. અહીં જે ધર્મવ્યવસ્થા પ્રચલિત હતી તેમાં જુદીજુદી ભતિઓનું સંમિશ્રણ હતું. એક ભતિની ગણતરી વ્યક્તિનું ખીજ ભતિમાં પરિવર્તન કરી શકાતું નહીં, પરંતુ જે નવી સમાજવ્યવસ્થા આવી તે તો આનાથી તદ્દન બિદ્યટી જ હતી. ભારતીય ધર્મસાધનામાં એક ભતિના જુદાજુદા માણસો જુદાજુદા ધર્મ સંપ્રદાયને પગલે ચાલવા છતાં એ ભતિના અંગરૂપે રહી શકતા. એ વ્યક્તિની જુદી હસ્તી હોવા છતાં એ માનવી, ભતિથી જુદો થઈ શકતો નહીં; પરંતુ નવો સમાજવ્યવસ્થામાં એ જુદો પડી શકતો. પણ પોતાની જુદી સત્તા રાખી શકતો નહીં. પહેલી સમાજવ્યવસ્થામાં ભતિગત વિશેષતા ભળવી રાખીને પણ વ્યક્તિગત ધર્મસાધના કરી શકાતી હતી; પણ નવો વ્યવસ્થામાં ભતિગત સર્વ વિશેષતા ખલાસ થઈ જતી હતી અને સામુદાયિક ધર્મસાધના થઈ શકતી હતી. સ્વાભાવિક રીતે જ આના આરંભકાળના સમયમાં સમાજ અને ધર્મના ક્ષેત્રમાં એક પ્રકારની ગડમથલ અને અસ્વસ્થતાની તીવ્ર લાગણી ફેલાઈ હતી. થોડા સમય માટે તો એવું જ લાગતું હતું કે ભારતવર્ષ જે આરિય-શુદ્ધિને અને ભતિ તેમજ સંપ્રદાયથી પર એવા પરમ સત્યને અનાદિ-કાળથી મહત્વનું સ્થાન દેતો આવ્યો છે, સત્યસાધનાને આંખપ લાગી જશે. એવા મંથનકાળમાં જ કપીરદાસ પ્રગટ થયા. એમણે સમાજના ઉપરના થરોમાં વ્યાપેલા આ ક્ષોભ જોઈ લીધો અને એને બરાબર સમજી લઈને બન્ને સમાજવ્યવસ્થામાં માનનારા લોકોએ સ્વીકારેલાં હોય તેવાં મૂળ તત્ત્વો તરફ જનતાનું ધ્યાન ખાસ કરીને દોર્યું; જે કે બાહ્ય આચરણ ઉપર જ વધારે નજર રહેતી હોવાથી આ-તત્ત્વની સમજણની બાબતમાં લોકોની દૃષ્ટિ જરા અરુપટ થઈ ગયેલી હતી. એમણે તો મુક્ત કંઠે લલકાર કર્યો કે—

અરે, ઈન દોઉન રાહ ન પાઈ. (જુઓ પદ ૧૯૬)

અને એમ પણ સમજાવ્યું કે

હમરે રામ રહીમ કરીમા કેસો અસહ રામ સમિ સોઈ,

બિસ્મલ મેટ બિસલર એકૈ ઔર ન દુભ કોઈ.

કપીરદાસ જે વણકર કુટુંબમાં બિહારી હતા, તેમાં એક બાજુ નાથપંથી ચોગીઓના સંસ્કારો હતા અને ખીજ બાજુ એના પર ઈસ્લામનો પ્રભાવ પણ પડેલો હતો. મેં ‘કપીર’ નામના મારા ગ્રંથમાં આ વણકરોની ભતિના સામાજિક

‘સ્થિતિનું’ વિસ્તારપૂર્વક બયાન રજૂ કરેલું છે; એટલે એ વિશે અહીં વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી. ટૂંકમાં આટલું તો સ્પષ્ટ જણાવું છે કે ભારતવર્ષમાં વલુ-કરનો ધ ધો કરનારી ભતિઓ પર ઈસ્લામના આગમન પહેલાં નિર્ગુણવાદી નાથપંથીઓનો ઘણો પ્રભાવ હતો. ઈસ્લામના પરિચયથી એમને એક નવા, સ ગહિત ધર્મસપ્રદાયનો સહારો મળ્યો; એટલે ધીમેધીમે એ ભતિઓ મુસલમાન થતી ગઈ અને પાછળથી પણ કેટલીક નાથસ પ્રદાયના પ્રભાવવાળી રહી હતી. કાશીના જે વલુકર કુટુંબમાં કખીરદાસ જિજ્ઞાસુ હતા, તે લોકો મુસલમાન થયેલા હતા જ, પણ હજી તેમની ઉપર નાથપંથી ચેત્તિઓનો પ્રભાવ ચાલુ હતો. આને લીધે બાલ્યકાળથી જ કખીરદાસને નિર્ગુણમાર્ગી યોગ-સાધનાઓનો પ્રત્યક્ષ પરિચય મળી ચૂકેલો હતો. ઈસ્લામ જેવા સંગહિત અને વિસ્તાર પામતા ધર્મનો પણ એમના પર પ્રભાવ પડ્યો, જેને લીધે એમના વ્યક્તિત્વમાં અપૂર્વ હિંમત અને આત્મવિશ્વાસની વૃદ્ધિ થઈ. આચાર્ય રામાનંદના સંપર્ક પછી એમને યોગમાર્ગની નીરસતા અને ભક્તિમાર્ગના વિશિષ્ટ રસનો અનુભવ થયો.

કખીરજીની વાણી તો જાણે યોગના ક્ષેત્રમાં ભક્તિનું ખીજ પડવાથી ખીલી જોડેલી લતા જ હોય એવું લાગે છે. એ દિવસોમાં ઉત્તરભારતના હઠયોગીઓ અને દક્ષિણના ભક્તોમાં મૌલિક તફાવત હતો. એક ભાંગી પડે પણ નમે નહીં તો ખીન્ને નમી પડે પણ ભાંગે નહીં; એકને મન સમાજની જાંચ-નીચની લાવના મળક અને આક્રમણનો વિષય બની રહેતી, તો વળી ખીજને મન એ મર્યાદા અને સ્ફૂર્તિની પ્રેરણા દેનાર લાગતી. તેમ છતાંયે એ બંનેમાં એવો વિરોધાભાસ રહેતો કે એક બ્યારે સામાજિક વિષમતાઓને અન્યાય ગણવા છતાંયે વ્યક્તિને સૌથી ઉપરનું સ્થાન આપતો ત્યારે ખીન્ને પણ સામાજિક ઉચ્ચતાનો પોતે અધિકારી ગણવા છતાંયે પોતાની ભતને તુળાદપિ સુનીચેન અર્થાત્ તણખલાથી પણ હલકી કહેવામાં ગૌરવ માનતો. યોગીઓ ખૂબ કડક રીતે ભતિભેદની ટીક કરતા, બાલ્ય આચાર અને તેને લીધે મનાતી શ્રેષ્ઠતાને તિરસ્કાર કરતા; પણ યોગમાર્ગનો દરેક અનુયાયી બહારથી અને મનથી પણ સમાજના બીજા હલકા જીવો કરતાં પોતાને શ્રેષ્ઠ ગણતો, બીજાની બહિ મુખી વૃત્તિ પર દયા ખાતો અને ભતભતની કટાક્ષભરી રીતે એમની હાંસી કર્યો કરતો. તેમજ પોતાના ચમત્કારિક યોગના પ્રયોગોમાંથી લોકો નવાઈ પામી જશે એવી આશા પણ મનમાં રાખતો. ત્યારે ભક્ત ભતિભેદ, વલુશ્રિમ વ્યવસ્થા અને જાંચ-નીચની મર્યાદાને માથું નમાવીને સ્વીકારી લેતો અને પોતાને ભવસાગરમાં ભૂલો મડેલો જીવ માનતો. એ પોતાની જૂની પાપવૃત્તિ માટે વારંવાર પશ્ચાત્તાપ કરતો.

અને અંતરમાં આશા રાખતો કે સર્વોત્તમી લગવાન એના હાર્દિક પશ્ચાત્તાપનું. કંઠળાણુ જરૂર સાંભળશે અને એને સંસારનાં બંધનથી અવરથ મુક્ત કરી દેશે. એકને પોતાના જ્ઞાનનું ધમંડ હતું તો બીજાને પોતાના અજ્ઞાનને લીધે શ્રદ્ધા, એકને મન પિંડ એ જ બ્રહ્માંડ તો બીજાને મન આપું બ્રહ્માંડ એ જ વિરાટ પિંડ, એકનો વિશ્વાસ હતો પોતાની ઉપર, બીજાને બીજાનો રામ પર એક પ્રેમને દુર્બલ માનતો હતો, તો બીજાને જ્ઞાનને કંઠાર; એક ચોગી હતો તો બીજાને ભક્ત.

આ બન્નેને લીધે સામાન્ય જનતા પર બે પ્રકારની અસર પડી છે. એકે શ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થના મનમાં શંકાઓ પેદા કરી. એને એમ થવા લાગ્યું કે આ માયા તો ભયંકર છે; એનાથી છૂટવું ખૂબ મુશ્કેલ છે. સિદ્ધિને માર્ગ તો સંકટોથી ભરપૂર છે. ચોગક્રિયા વગરના માણસની કોણ જાણે કેવીયે દુર્ગતિ થતી હશે ! એણે કોણ જાણે કેવાંયે સુધી આ ચોર્થાસી લાખ ચોનિઓમાં ભટકતા ફરવું પડશે ! આ ભવજળ વિકટ છે, માયાચક્ર અનંત છે. સાધનાનો માર્ગ તો અત્યંત મુશ્કેલ છે. સંકટોની સરિતાઓ એ માર્ગ શક્તીને ધૂધળ્યાં કરે છે. આ બધાથી ગભરાતો ગૃહસ્થ-જીવ બિચારો લાચાર ખડો છે. બીજાએ (ભક્તો) એને બેદર-કાર બનાવી મૂક્યો. ભૂલમાં પણ જોણે એક વારે હરિતુ 'નામ લઈ લીધું' તેણે બીજું કશું જ કરવાની જરૂર નથી. જોને લલાટે ગમે તેમ કરીને પણ એક વખત વિશ્ણુ તિલક ચડી ચૂક્યું તેને માટે વૈકુઠના દરવાજા સદા ખુલ્લા જ છે. તુલસીની કંઠી મળી ગઈ તો ગોલોકવાસ નક્કી જ થઈ ગયો. અ. કળિયુગ સર્વ યુગોમાં સારો છે કારણ કે એમાં માનસ પાપનું કંઈ જ વિપરીત ફળ ભોગવવાનું હોતું નથી, પણ માનસ પુણ્યનું પૂરું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. - રામનામ તો રામથી પણ ચડિયાતું છે એટલે ચિંતા કરવાનું કંઈ જ કારણ નથી. આમ, ચોગને લીધે ગૃહસ્થ-જીવ શકાશીલ અને ભક્તિને લીધે પૂરે આશાવાદી થઈ ગયો. એકે મુક્તિના સોદાને ખૂબ મેંઘિ કરી મૂક્યો. તો બીજાએ ખૂબ સસ્તો. ચોગે માર્ગમાં આંસુ રેલાવતી ભાવુકતાને કોઈ સ્થાન નથી. જે ભક્તિ પગલે પગલે ભક્તને કંપે, મૂર્છા અને શેમાંથીની અંધરંથામાં નાખી દે છે, તે આ ચોગક્ષેત્રમાં અપરિચિત હતી જે ખરેખર આ ભાગ-વિભાગ, કલ્પિત હોય, કલ્પવિકલ્પ મંકામા હોય, સંસાર મુગજળ હોય, પરમતત્ત્વ વિભાગ અને અવિભાગથી પર અને સ્થૂલ-સૂક્ષ્મથી અતીત હોય, જે તે એક રસ હોય, સમરસ હોય, તો પછી એમ શેવાથી શું વળે ? અખંડ ચૈતન્ય સ્વરૂપ; અમાયિક પરમ પુરુષની સામે આવે વિદ્વાપ શાને ? એ ચુલ્હીન, વિકારહીન, દયા-માયા નની વળા પૂજા અને સ્તુતિ શી હોય ? (અવધૂતગીતા)

યોગીની પહેલી જ શરત છે—નિર્મમત્વ અને અમાયિકતા. એટલે જ યોગ માર્ગ એના અનુયાયીને અક્ષય-ફક્ષય બનાવી મૂકે છે. યોગીઓ પામેથી જ આવા ફક્ષયપણો વારસો કખીરજીને મળેલો હતો. સંસારમાં ભટકતા જીવોને જોઈને એ કરુણાનાં આંસુ રેલાની અકળાઈ બિહતા નહિ, પણ બિહટા વધારે દોર થઈને એ મૂઢજીવોને કટાક્ષથી ફટકારતા. પણ આવી કટોરતા જ કંઈ કખીરજીનો મુખ્ય ગુણ નથી. બ્યારે એ અવધૂત કે યોગીને સંબોધન કરતા હોય છે ત્યારે પણ એ કટોરતા એટલી જ મસ્ત થઈ ખીલી બેઠે છે. યોગનાં વિકટ રૂપકાણું એ આલેખન કરે છે, ગગન અને પવનના કોયડા બિડેલી આપતા બય છે, શૂન્ય અને સહજનું રહસ્ય પૂછતા રહે છે, દૈત અને અદૈતના તત્ત્વની ચર્ચા કરે છે અને અવધૂતના આ બધા વિષયના અગ્નિ પર બ્યંગલાયું સ્થિત કર્યા કરે છે.

પરંતુ એ સ્વભાવથી જ ફક્ષય હતા. સારું હોય કે ખરાબ, ખરું હોય કે ખોટું પણ જેની સાથે એક વાર જોડાઈ ગયા તેની સાથે જિંદગીભર બંધાઈ રહેવાનો સિદ્ધાંત એમને સ્વીકાર્ય ન હતો. એ તો હતા સત્યના જિગ્મસ અને કોઈ પણ પ્રકારનાં મોહ-મમતા એમને પોતાને એ સત્ય શોધનના માર્ગથી અલિત કરી શકતાં નહિ. એ તો પોતાનું ઘર જલાવી દઈને બળતા લાકડાની મશાલ લઈને નીકળી પડ્યા હતા અને જે એમની માફક નિજનું ઘર નિજને હાથે જ બાળી દેવા તૈયાર હોય તેવાને જ સાથે લેવા કબૂલ થતા.

હમ ધર જરા આપના લિયા મુરાડા હાય,

અબ ધર જરો તાસુકા જે ચલે હમારે સાથ.

એ તો નખશિખ અલમસ્ત મનમોજી હતા. એવા મસ્તરામ કે જૂનાં કર્મેની હિસાબ જ ન રાખે, વર્તમાન કર્મેની સર્વસ્વ ન માને અને એવું બધું વાળી મૂકીને ભવિષ્યમાં આગળ ચાલ્યા બય. જે દુન્યવી જીવ કર્વો-કારવ્યાનાં જમા-ઉધારનાં પાસાંનો મેળ મેસાડવા બય છે તે કદીયે આવો મસ્ત રહી જ ના શકે. જે ભૂતકાળની ખાતાવહી ખેલીને તેમાં જ જોયાં કરે છે, તે કદી પણ ભવિષ્યનું કાન્તદર્શન નહીં કરી શકે. જે પ્રેમનો મતવાલો છે, તે દુનિયાનાં કાટલાથી પોતાની સફળતાની ગણતરી કરતો જ નથી. કખીર એવાં ફક્ષયને દુનિયાનાં એવાં શાણપણથી શું લાગેવળગે ?

હમન હૈ ઈસ્ક મસ્તાના હમન કો હોશિયારી કયા ? .

રહે આગ્રાદ યા જગ સે હમન દુનિયા સે ચારી કયા ?

કખીરઘસ લકત અને પતિમત્તાને સરખાં જ માનતા, બન્નેનો ધર્મ કટોર

હોય છે; બન્નેની અંતરંગ વૃત્તિ ક્રોધલ હોય છે; બન્નેની સામે પ્રલોભનોની દુસ્તર ભળ હોય છે અને બન્ને જણ સુવર્ણ-પદ્મધર્મી અર્થાત્ બહારથી મૃદુ અને અંદરથી કઠોર અને બહારથી ક્રોધલ અને અંદરથી કડક હોય છે. જે બંધાયેલી સેવામાં મગ્ન હોય પણ હૃદયથી તો એકતું જ આરાધન કરે તેવી પતિવ્રતાની સાથે જ ભક્તની વૃદ્ધિ થઈ શકે. સતીની સેથીના કુ કમની જગાએ કંઈ કાળજી ન પુરાય, તેમ કપીરનાં નેત્રોમાં એક રામ જ છલકાઈ રહ્યો છે. એટલે તેમાં બીજા કથાયતું સ્થાન જ ક્યાંથી હોય ?

કપીર રખે સિંદુર કી કાજલ દિયા ન બઈ,
નેતુ રસેયા રમિ રહા ફુલ કહાં સમાઈ ?

ભક્તની આ પ્રાર્થના કેવળ સતીને જ શોભે તેવી છે—

નેનાં અંતર આખ તૂ જ્યો હી નયન ઝપેઈ,
ના હોં દેખું હોર કૂ ના વ્રમ દેખન દેઈ.
મેરા સુઅમે કુછ નહી જો કુછ હૈ સો તેરા,
તેરા વ્રગકે સોંપના કયા લાગે હૈ મેરા.

કપીરજીમાં પોતાની તેમજ પ્રિયતમ પરમાત્માની પ્રતિ જે અખંડ અચલ શ્રદ્ધાનાં દર્શન થાય છે, એણે જ એમની કાવ્યધારામાં અસાધારણ શક્તિ ભરેલી છે. એમના ભાવોનો હૃદય સીધો હૃદયમાંથી જ થતો હોય છે અને તેથી જ એમની વાણી સીધી શ્રોતાના હૃદયમાં ભિતરી જતી હોય છે

બીજાની અંધશ્રદ્ધાની કડક ટીકા કરનારા કપીરજી પ્રેમભક્તિના પ્રસંગમાં વ્યાકૂળ થઈ જતા દેખાય છે. પ્રિયતમની ઉપર નિષ્ઠા તો છે, પણ મનને વિશ્વાસ નથી બેસતો કે આ પ્રેમરસ પરિપૂર્ણ છે ? પ્રિયતમને મારો કેવો ઢંગ, કેવી રીતભાત વગેરે પસંદ હશે ? હાય, એ અદ્ભુત પ્રેમમસ્ત પિંચુડું મિલન કેવું હશે ?

મન પરતીતિ ન પ્રેમરસ, ના હૈસ તન મેં ઢંગ,
કયા જાણો ઉસ પીવ મૂં કેસી રહસી રંગ

(કપીર ગ્રંથાવલી, પૃ ૨૦)

આ શક્તિને પોતાના પ્રત્યેની અશ્રદ્ધા ગણવી એ ભૂલ છે. એમાં તો કેવળ પ્રેમની અતિશયતા અને તીવ્ર ઉત્સુકતા જ પ્રગટ થયેલી છે. ભક્તને પોતાનામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, પણ પ્રિયતમની ઉચ્ચતા અને મહિમા પ્રત્યે એના અંતરમાં અધિક શ્રદ્ધા ભરેલી હોય છે. અચલ પ્રેમી એમ વિચારે છે કે મારા

પ્રિયતમ રમેને અનૂપત રહીને પાછા ફરી નથ । એની પોતાની અપૂર્ણતા દેખાય છે, તેનું કારણ એની આ ઉત્સુકતા જ હોય છે, નહીં કે પોતાના પ્રત્યેની અવગણના.

કપીરજી એકબાજુ બ્યારે અવધૂત કે સિદ્ધ યોગી ઉપર કસીને હુમલો કરે છે અને એના શુદ્ધ જ્ઞાનને હાસ્યાસ્પદ કહે છે ત્યારે બીજી જ બાજુએ પડિત, શેખ અને કાજીને પણ એ કટાક્ષના ચાળખા મારે છે પણ બ્યારે એ શેખ કે પંડિત પર આમ હુમલો કરે છે ત્યારે યોગી કે અવધૂત પરના આક્રમણ વખતે હાથ છે તેટલા તેઓ સાવધાન જણાતા નથી. આતું કારણ એ છે કે અવધૂતની સાધનાને એમણે બેટલી ઝીણવટથી જોઈ જાણી હતી, તેટલી સૂક્ષ્મતાથી પંડિતો અને શેખના જ્ઞાનભંડારને એમણે જોયો જાણ્યો ન હતો. એટલે જ યોગી અવધૂત પરના એમના હુમલા એટલા ઉગ્ર લાગતા નથી. પંડિત અને શેખ તો જાણે તુચ્છ જીવ હોય તે રીતે તેમને એ જીવડા જ લે છે. એ બધા જાણે માત્ર બાહ્ય આચારોનાં ગાંસડાં જેવા ટ્રેવળ કુસંસ્કારોના જ પિંડા હોયને! સાધારણ હિંદુ ગૃહસ્થ પર આક્રમણ કરતી વખતે એ જરા બેપરવા દેખાય છે. કારણ કે એવ. ભાવનું મંદ સ્મિત તો એમના ઝોઠ પર મલકતું જ હોય છે; જાણે-એમ જ સૂચવતા હોય કે આ લોકો તો આને માટે પણ લાયક નથી; પછી એના પર ટીકા પણ શી થઈ શકે? પરંતુ એમની આ કરુણામય એપરવાઈને લીધે, આ આક્રમણમાં પણ એક પ્રકારની સદજ સ્વાભાવિકતા અને જીવંત કાવ્ય મૂર્તિમંત થતાં લાગે છે. આ જ બેપરવાઈ કપીરજીની વ્યગવાણીના પ્રાણ જેવી છે સાચું પછો તો આજ સુધી દિંદીમાં આવે વ્યગનેબક પાડ્યો જ નથી એમની સુસ્પષ્ટ યોગદારતાવા, વગર કહે બધું જ કહી નાખવાની શૈલી અને અત્યંત સોદી છતાંયે ખૂબ વેગીલી બપજનાશકિત અંગેડ છે. બાહ્યાચાર ઉપર કટાક્ષમય આક્રમણ કરનારા જૂના જમાનાના સંતો અને જોગીઓની આ દેશમાં ખોટ નથી; પણ આ રીતે સદજ અને સરળ રીતે ભુલ્કા-ભુલ્કા ઉઠાવી દે તેવી વ્રત્યવેધી ભાષાનાં દર્શન કપીરજીની પહેલાંના જમાન માં તો વિરલ જ છે. વ્યંગ તો એ જ કહેવાય કે જેમાં એનો કહેનારો મલકી રહ્યો હોય પણ સાંભળનારો અકળાઈ જાય અને વ્યંગનો જવાબ વાળવા જતાં પોતાની જ જાતને વધારે હાંસીપાત્ર બનાવી બેસે. કપીરજી આવા જ વિરલ વ્યંગસ્વામી હતા—

ન જાને તેરા સાહ્ય કેસા હૈં ?

મસજિદ જીનર મુલ્કા પુકારે કયા સાહ્ય તેરા-બહિરા હૈં ?

(પૂરું પદ જુઓ : કમાંક ૧૪૩, કપીર વચનાવલી)

અ. લાખા કેના દિલ્લોળ બરી? જતાંયે જેવો સાદો તેવી જ ચોટદાર છે. વાંચતાં એા લાખા પિના રહે જ નહીં કે આ વેળુ કહેનારો અંતરથી તદ્દન નિશ્ચિત ને અસ્ત છે. પોતાના હૃદયથી તે આમ નિશ્ચિત ના હોય તો આવાં તીક્ષ્ણ વ્યંગ્યાણુ મારી જ ના શકે.

કપીરદાસને મન તો લગતપ્રેમ જ સર્વસ્વ છે; વેદ નહીં, શાસ્ત્ર નહીં, પુરાણુ નહીં, જપ નહીં, માલા નહીં, તરખી નહીં, મંદિર નહીં, મસ્જિદ નહીં, અવતાર નહીં, નખી નહીં, પીર નહીં અને પેમંબર નહીં. આવો પ્રેમ બધાય બાબાચારો પહેંચી શકે તેથીયે ઉપરની વસ્તુ છે અને બધાય સંસ્કારોના પ્રતિપાદરૂપ કોઈ પણ આદર્શ ભાવથીયે એ શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ છે. એના પંથમાં જે કંઈ આડે આવતું હોય તે સર્વથા ત્યાજ્ય છે.

એમણે એકી સાથે બધાં વ્રત, ઉપવાસ અને તીર્થોના અસ્વીકાર કરેલો છે. એના પર સંમતિની મહાર મારીને તેમજ વેદ તથા તેમના અધિકારીની અને એમનાં માટે પાછાં ફુનિયામાં માન સન્માનની વ્યવસ્થા કરવાનું એમને વ્યર્થ જણાયું. એમણે તો એક નિરંજન, નિર્લેપ અલ્લા પ્રત્યેની લગનીને જ પોતાનું જીવનલક્ષ્ય હોવાની ગીત-ઘોષણા કરેલી છે. આ લગની કે પ્રેમનું સાધન પણ એ પ્રેમ જ છે. ખીન્ન કોઈ વચલાં સાધનનો એમણે સ્વીકાર કર્યો નથી. કેવળ પ્રેમ જ સાધ્ય અને પ્રેમ જ સાધન. વ્રત પણ નહીં અને મોદરમ પણ નહીં; પૂજાયે નહીં, દજ પણ નહીં અને તીર્થ પણ નહીં.

એક નિરંજન અલ્લાપ મેરા હિંદુ તુરકનહું નહિં નેરા,
રાખું વ્રતના મર્કરમ જના, તિસહી સુમિરું જે રહે નિદાના.
પૂજા કરું ન નિમાજ જુલરું, એક નિરાકાર દિરહે નામ સકારું
ના દજ જહિં ન તીરથ પૂજા, એક પિઝાપ્યાં તો કયા ફૂળ ?
કહે કપીર ભરમ સજ લાગા એક નિરંજન સૂં મન લાગા,

(કપીર ગ્રંથાવલી, પદ ૩૩૮)

એમની આગળ આ બધા પીર, પેમંબર, કાજી, મુલ્લા, રોજા, નમાજ અને પશ્ચિમ દિશામાં મુખ રાખીને પ્રશુ-ભક્તિ કરનારાના સૌ બાબાચાર મિથ્યા છે. તેમજ જે દેવ-બ્રાહ્મણ, એકાદશી, દિવાળી વગેરેનાં કરનારાની પૂર્વમુખી ભક્તિ છે તે પણ મિથ્યા છે. હિન્દુઓના ભગવાનનો મંદિરમાં રહે છે અને મુસલમાનોના ખુદા મસ્જિદમાં, પણ બધાં મંદિરે નથી અને મસ્જિદે નથી ત્યાં કોની સત્તા ચાલી રહી છે? બધા ! આટલા માટે જ કપીરજીએ એ બધાયનો તેમજ જીતી આંખે પાટા બાંધીને અંધ બનીને ચાલવા

માગતા હોય તેવા બધાનો પણ અસ્વીકાર કરેલો છે. એ તો કેવળ પોતાના આત્મારામનો જ સથવારો કરીને નીકળી પડ્યા. એ કહે છે, અરે ફકીર ! તું પોતાને રસ્તે ચાલ્યો જ ના. તું મંદિરમાં પણ ના જઈશ અને મસ્જિદ તરફ મીઠે ન માંડીશ શા માટે તું એ બંધકામાં પડે છે ? તારા રામ અને રહીમ તેમજ કેશવ અને કરીમ વચ્ચે કંઈ જ ભેદ નથી. તારે માટે તો એ બન્ને એક જ છે. મકમેવાહિતીયમ્ ..

હમરે રામ રહીમ કરીમા કેસો-અલહ-રામ સતિ સોઈ,
બિસ્મલ મેટિ બિસંભર એક ઔર ન દુભ કોઈ.
ઈનકે કાળ મુલ્લા પીર પેગંબર રાભ પછિમ નિવાન,
ઈનકે પૂરબ દિસા દેવ દિજ પૂબ, ગ્યારસી ગંમ દિવાન.
દુરક મસીદિ દેહરે હિન્દુ દુહાં રામ ખુદાઈ,
જહાં મસીદિ દેહરા નાહિં તહાં કાકી કહુરાઈ ?
હિન્દુ દુરક દોઉ રહ ટૂટી ફૂટી અરુ કતરાઈ,
અરબ ઉરધ દસહું દિસ ગિત તિત પૂરિ રશા રામરાન.
કહે કબીર દાસ ફકીરા અપનિ રાહિ ચલિ ભાઈ !
હિન્દુ દુરક કા કતાં એકે તા મતિ લખી ના જાઈ.

(કબીર ગ્રંથાવલી, પૃષ્ઠ ૫૮)

પરન્તુ કબીરજી આટલેથી જ અટક્યા નથી. જો અલ્લા શબ્દ મુસ્લામ અથવા પ્રતિનિધિત્વ કરતો હોય અને રામ શબ્દ હિન્દુ સંસ્કૃતિનો સૂચક હોય, તો એ આ બન્નેને તિલાંજલિ દઈ દેવા તૈયાર છે. અંતે કોઈ ને કોઈ શબ્દનો ઉપયોગ તો કરવો જ પડશે. પણ અરબી ફારસી શબ્દનો પ્રયોગ મુસ્લિમ સંસ્કૃતિની અને સંસ્કૃત કે હિન્દી ભાષાના શબ્દો હિન્દુ સંસ્કૃતિની યાદ અપાવે તેમ હોય, તો કબીરજી આવા છુદ્ધિભેદને પણ જરાયે ટકવા દેતા નથી. એ તો વેદ અને પુરાણોથી પણ આગળ વધી કહે છે—

ગગન ગરજે તહાં સદા પાવસ અરે
હોત ઝનકાર નિત બગત તૂરા,
વેદ કતેળ કી ગમ્મ નાહીં તહાં
કહે કબીર કોઈ રમે સુરા.

(શબ્દાવલી, પૃષ્ઠ ૧૦૪)

આ રીતે બધાંય બાહ્ય ધર્માચરણોનો અસ્વીકાર કરવાની ભારે હિંમત લઈને જ કપીરજી સાધન ક્ષેત્રમાં આવ્યા. એ બધી ચીજોનો માત્ર અસ્વીકાર જ કરવો એ કંઈ મોટી વાત નથી. એમ તો કોઈ પણ માણસ બીજા ગમે તેના અસ્વીકાર કરી શકે; પણ કોઈ મહાન લક્ષ્યની સાધનાને પંથે અનિવાર્ય રીતે આવતાં સંકેતોનો અસ્વીકાર કરવામાં ખુદેખર, હિંમતનું જ કામ છે. મહાન ઉદ્દેશ વિનાનો વિરોધ વિનાશ નોતરે છે, પણ આ તો શરવીરના ધર્મ સમે પવિત્ર ઉદ્દેશની પ્રેરણાથી થયેલો વિરોધ છે. એમણે અડગ શ્રદ્ધા સાથે પેનાના પ્રેમમાર્ગનું પ્રતિપાદન કર્યું. રૂઢિ, રિવાજો અને કુસંસ્કારોના પ્રત્યક્ષ દેશ સામે એ જીવનભર ઝૂઝતા રહ્યા. પ્રયોજન અને આધત તેમજ કામ અને ક્રોધ પણ એમના સાધન-માર્ગમાં આડે આવ્યાં જ હશે. પણ એમણે અસંતુષ્ટ શક્તિ દાખવીને એ એ બધાંયને જીતી લીધા. જાનની તકવાર એમનું એક માત્ર સાધન હતું. આ અદ્ભુત સમર્થરને એમણે ઘડીભર પણ મૂંઝી મૂકી નથી. એ તો એકધરી પોતનું કાર્ય કરતી જ રહી, પણ તેની સાથે એમણે શીક્ષણ સ્નેહનો પણ ત્યાગ નથી કર્યો. એ તો એમનું કલ્પ હતો. એ કુસંસ્કારો, રૂઢિ રિવાજો અને બાહ્યચરની અટપટી જાળમાં એમણે નિર્દય રીતે-કાર્ય નાખી હતી. એ તો લથેળીમાં જ મસ્તક દઈને નર્સાણનો સામનો કરવા મરજીવા થઈ નીકળી પડ્યા હતા. થઈને માંદે પણ એમનાં ભવાં કદી ચડ્યાં ન હતાં કે એમને સાથે ભાર પણ લગ્યો ન હતો. એ તો સાચા શરવીરની જેમ સદાથે ઝૂઝતા જ રહ્યા.

એક સમયેર ઇંકારા બગતી રહે

ખેલ કોઈ સુરમા સંત બેલે,

કામદસ જીનિ કરિ કોષ પેનાસ કરિ

પરમ દુખ વામ તહાં દુનિ મેલે.

મીઠ ને તેલ કરિ જાન કે પડગ લે

બધ ચોગાન મેં ખેલ ખેલે,

કદે કપીર સોઈ સંતજન સુરમાં

સીસ કે કોંપ કરિ કરમ દેલે.

(શબ્દાવલી, પૃષ્ઠ ૧૦૬).

આગ દના એ કપીર નખગિય મસ્તરાય, સ્વમાયે કલ્કડ, આદતો અક્કર, બકતની આગા શાંત ને નમ્ર, વેપધારી આગળ કુમ્ર, દિલના સાકે ને દિમાકથી સ્વસ્થ, અંદરથી કોમળ પણ બહારથી કંટોર, જાનથી અસ્પૃશ્ય પણ

કર્મથી વંદનીય. એ કહેતા તે બધું જ નિજ અનુભવના દૃઢ આધારે કહેતા. એટલે જ એમનાં વચનો વીંધી નાખે તેવાં અને કટાક્ષો ચોટદાર હોય છે. એમની પૂર્વે થઈ ગયેલા બાહ્યાચારનો વિરોધ કરનારો ખુદ પાતાને જ માટે એક પ્રકારનો ઠાઠમાઠ રાખતા. એને લીધે તેવા લોકોનાં લખાણોમાં કપીરજીના જેવી મસ્તીભરી આકર્ષક બેપરવાઈ જણાતી નથી; પછી ભલેને એમની પૂર્વે થયેલા સહજપંથી બૌદ્ધ અને યોગી લોકો પોથીની ગમે તેટલી નિંદા કર્યા કરે. પણ એ જ પોથી વાંચીને એ મોટા થયેલા. એટલે અદરથી તો એ બધાએ પોથીના મહિમા આગળ નમી પડનાર જ હતા. કપીરજીની જેમ નિર્ભય આત્મ-વિશ્વાસપૂર્વક એ લોકો કહી પણ એમ નહીં કહી શકતા કે—

મેરા તેરા મનુઆ કૈસે એક હોઈ રે ।

મૈ કહતા હૂં આખિન દેખી

તૂ કહતા કાગદ- કી લેખી

મૈ કહતા, સુરઝાવનહારી

તૂ રાખ્યો અરુઝાઈ રે ।

(જુઓ, પૃ. ૫૬, કપીર ગ્રંથાવલી, ક્રમાંક ૧૪૮).

અખડ આત્મવિશ્વાસ અને અહૈતુક ભકિત વિના આટલી સ્પષ્ટતાથી કોઈ કહી જ ના શકે કે 'તૂ રાખ્યો અરુઝાઈ રે ।' સહજ ને સ્વાભાવિક વાતને સહજ રીતે જ ન કહેતાં એને નકામા તર્ક—વિતર્કના ગુન્હાવાડાથી અટપટી બનાવી દેવી એ જ મોટાં ભાગનાં—કાગદની લેખી રૂપ—શાઓનું કામ હોય તેમ નથી લાગતું શું ?

ભકિતના અતિરેકમાં એમણે કહીયે પોતાને પતિત નથો કહ્યાં. કારણ કે એ દૈન્યભાવમાં પણ એમનો આત્મવિશ્વાસ એમનો અખડ સાથી જ રહ્યો છે. એમનું મન જે પ્રેમરૂપી મંદિરાથી મસ્ત થયેલું હતું, તે મંદિરા શાન શૈલડીના રસમાંથી તૈયાર થયેલી હતી; એટલે અંધશ્રદ્ધા, ભાતુકતા અને 'હીસ્ટીરીક' પ્રેમોન્માદનો એમનામાં અભાવ દેખાય છે. યુગાવતારની શકિત અને શ્રદ્ધા હઈને જ એ જન્મ્યા હતા. એમનામાં યુગપ્રવર્તકની દૃઢતા જીવંત હતી. એને લીધે જ એ યુગપ્રવર્તન કરી શક્યા હતા. એક વાક્યમાં જ એમનું વ્યક્તિત્વ વર્ણવ્યું હોય તો કહી શકાય કે એ નખશિખ મસ્તરામ હતા—બેપરવા, દૃઢ અને ઉમ્ર આ અદ્વિત ગુણોને કારણે એ મધ્યકાલીન ભારતીય ચિંતને જીતી લેવામાં સફળ થયા. પછીના સમયમાં એમણે પ્રવર્તવિલી નિર્ણય સાધનાનો સારો એવો પ્રભાવ ભકિતમાર્ગ પર પડ્યો છે.

કબીરજીની રચનાઓ અનેક રૂપે પ્રાપ્ત થયેલી છે. એ પોતે તો બણેલા ન હતા, એટલે એમની રચનાઓ બહુધા ભકતજનોને કંઈ જ રહેતી. કાળાન્તરે એ વાણીમાં થોડું ઘણું પરિવર્તન પણ થવા પામ્યું હશે જ. એમના નામે ચઢેલા ગ્રંથોની સંખ્યા તો કેટલાક કઝન ઉપરાંતની કહેવાય છે; પણ એ બધી જ રચનાઓ કંઈ પ્રમાણભૂત નથી. જ્યારથી આધુનિક પ્રકારના સંશોધનકાર્યનો આરંભ થયો છે ત્યારથી કબીરદાસનાં મૂળ વચનોની અસલ વાણીને શોધી કાઢવાના ખૂબ પ્રયત્નો થયેલા છે. સ્વ. ડૉ. શ્યામસુંદરદાસજીને એક એવી અસ્તિત્વિખિત પ્રત મળી હતી જેમાં લેખનકાળ સંવત ૧૫૬૧ (ઈ. સ. ૧૫૦૪) નો લખેલો હતો. જે આ લેખનકાળ બરાબર હોત, તો એ ગ્રંથ કબીરજીના જીવનકાળમાં જ લખાયેલો માની શકાત; પરંતુ આ વિષયના અભ્યાસી વિદ્વાનોએ આ લેખનકાળને બનાવટી માનેલો છે. એ પોથીના આધારે સ્વ. ડૉ. શ્યામ સુંદરદાસજી પાસેથી ‘કબીર ગ્રંથાવલી’ નામનું પુસ્તક નાગરી અચારિણી સભાએ પ્રસિદ્ધ કરાવ્યું હતું.

જે કે હવે એવી માન્યતા દૃઢ થતી જાય છે કે આ પોથી લોકો ધારતા હતા તેટલી પ્રાચીન નથી, તેમ છતાંયે એને આજથી બસો અઢીસો વર્ષ પહેલાંના સંગ્રહ તો ગણી જ શકાય તેમ છે. શીખ સંપ્રદાયના ‘ગુરુગ્રંથ સાહેબ’માં પણ કબીરવાણીનો સારો સંગ્રહ સમાયેલો છે, પરંતુ તે પણ કબીરજીના દેહવિલય પછી થયે વખતે થયેલો સંગ્રહ છે. અસ્થાળાદ વિશ્વવિદ્યાલયના ડૉ. રામકુમાર વર્માએ એ કબીરવાણીનું જુદું જ સંપાદન ‘સંત કબીર’ નામના ગ્રંથમાં કરેલું છે. કબીર સંપ્રદાયમાં ‘બીજક’ નામનો ગ્રંથ ખૂબ આદરણીય છે. એની ઉપર તો કેટલીય ટીકાઓ અને વિવેચન ગ્રંથો લખાયા છે. આ બીજક ગ્રંથમાં સંગૃહીત થયેલી કૃતિઓ અને ગુરુગ્રંથ સાહેબમાં સમાવિષ્ટ થયેલી કબીર વાણીમાં ઘણું અંતર જણાય છે. ‘કબીર ગ્રંથાવલી’માં સંધરેલી કબીરજીની રચનાઓ પણ એનાથી બહુ જુદી પડે છે. પણ ત્રણ પ્રસિદ્ધ સંગ્રહો ઉપરાંત કબીરદાસને નામે ચાલતાં પદો અને સાખીઓની સંખ્યા તો ઘણી મોટી છે. પાંડત અયોધ્યાસિંહ ઉપાધ્યાયે (હરિગૌધ) બધી જ જાતની કબીરવાણીમાંથી દોહન કરીને ‘કબીર વચનાવલી’ નામે સંગ્રહ પ્રગટ કરેલો છે. જે કે વિદ્યા વ્યસની અને સંશોધનપ્રેમી વિદ્વાનો આ સંગ્રહની પ્રત્યેક કૃતિને પ્રામાણિક નહીં માને, તો પણ એ વિશે તો સંદેહ છે જ નહીં કે અનેક સંપ્રદાયો અને ગ્રંથોમાં વિખરાયેલી પડેલી કબીરવાણીનો આ સૌથી ઉત્તમ લોકોગંધ્ય સંગ્રહ છે. એના દ્વારા કબીરજીની ભાષા સમજવામાં કદાચ પૂરતી મદદ ના મળે, પણ એમના

સિદ્ધાંતો, માન્યતાઓ વિશેષતાઓને સમજવા માટે તો આ મ થ ધ યોગ્ય છે. કપીરજીનાં લખનોએ સમગ્ર સંસારના મહાપુરુષોનું ધ્યાન આકર્ષેલું છે. એમની જાતિ અને સ પ્રદાયથી પર એવી સત્યમય વાણીએ સંસારમાં અદ્ભુત પ્રકાશ ફેલાવેલો છે. પ્રસ્તુત સંગ્રહની કપીરજીની રચનાઓ માનવ સાચા ધર્મની શોધ કરનારા સહૃદય સજ્જનોના અંતરની પ્રીતિને પાત્ર અવશ્ય જાનશે જ એવી શ્રદ્ધા છે.

જીજ્ઞાસુ પ્રસાદ દ્વિવેદી

કાશી હિન્દુ વિશ્વવિદ્યાલય, કાશી

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રસ્તાવના	૫-૧૭
(૧) પ્રથમ ખંડ : દોહા	૧-૧૫૯
(૧) કર્તા-નિર્ણય	૨
(૨) શક્તિમતા	૪
(૩) મર્વચટ ના પદના	૪
(૪) શબ્દ	૬
(૫) નામ	૮
(૬) પરિચય	૧૦
(૭) અનુભવ	૧૬
(૮) સારગાદિત	૧૮
(૯) સન્દર્શિતા	૧૮
(૧૦) ભક્તિ	૧૮
(૧૧) પ્રેમ	૨૨
(૧૨) મંત્રરણુ	૨૮
(૧૩) વિચાર	૩૦
(૧૪) પ્રિરહિત	૩૨
(૧૫) વિનય	૩૮
(૧૬) મુક્ત માર્ગ	૪૦
(૧૭) પરીક્ષક (પારખી)	૪૦
(૧૮) જિજ્ઞાસુ	૪૪
(૧૯) દુબિધા	૪૬
(૨૦) કથની ઓર કરની	૪૬
(૨૧) સહજ ભાવ	૫૦
(૨૨) મૌન ભાવ	૫૦
(૨૩) શ્વન્મૃત (મરણવા)	૫૨
(૨૪) મધ્યપથ	૫૪
(૨૫) ચર ધર્મ	૫૬
(૨૬) પાતિવ્રત	૫૬
(૨૭) સત્ શુદ્ધ	૬૦
(૨૮) અસદ્ શુદ્ધ	૬૪
(૨૯) સંતજન	૬૬

विषय	पृष्ठ
(२०) असङ्ग	७२
(३१) सत्सङ्ग	७६
(३२) कुसङ्ग	७६
(३३) सेवक और दास	७८
(३४) भेष	८०
(३५) चेतवनी	८०
(३६) उपदेश	८७
(३७) काम	८६
(३८) क्रोध	८८
(३९) लोभ	१०७
(४०) मोह	१००
(४१) अहंकार	१०२
(४२) कपट	१०४
(४३) आशा	१०४
(४४) दृष्ट्या	१०६
(४५) निर्द्रा	१०६
(४६) निर्द्वेष	१०८
(४७) माया	१०८
(४८) डनक और कामिनी	११२
(४९) शील	११४
(५०) क्षमा	११४
(५१) छद्मरता	११६
(५२) सत्ता	११६
(५३) धैर्य	११८
(५४) हीनता	११८
(५५) हय	१२०
(५६) सत्यता	१२२
(५७) वाचनिक ज्ञान	१२२
(५८) विचार	१२४
(५९) विवेक	१२६
(६०) शुद्धि और कुशुद्धि	१२६
(६१) आहार	१२८
(६२) संसाररूपि	१३०

विषय

पृष्ठः

(१३) मन	१३४
(१४) विविध	१४०
(२) द्वितीय अंशः शाब्दावली	१६१-४४७.
(१) कर्ता-निर्देश्य	१६२
(२) कर्ता-भक्षता	१७२
(३) कर्ता-भूग	१८०
(४) सत्यबोध	१८२
(५) कर्तास्थान	२१०.
(६) कर्ताप्रतिभा	२१४
(७) रामनाम भक्तिभा	२३०.
(८) शाब्द भक्तिभा	२३६
(९) भाषा ग्रन्थ	२३८.
(१०) जगत उत्पत्ति	२५२.
(११) मन भक्तिभा	२६०
(१२) निर्वाणपद	२६२
(१३) सद्गुरु भक्तिभा और लक्षण	२६६.
(१४) सत्-लक्षण	२७२.
(१५) वेदान्तवाद	२८०
(१६) सांख्यवाद	२८६
(१७) लक्षित उद्देश	३००.
(१८) विरक्त निवेदन	३०८.
(१९) गृह वैराग्य	३१८.
(२०) कर्मभक्ति	३२०.
(२१) मोक्षभक्तिभा	३२४
(२२) छन्दोभक्ति	३३०
(२३) उपदेश और श्रुतिवर्णी	३३८
(२४) सकृद और शिक्षा	३७८
(२५) भक्त्याचार	३८०
(२६) संसार असारना	४१८.
(२७) अन्तिम दृश्य	४३४
(२८) अद्वैतभाव	४३६
(२९) योगशास्त्राचार सात्त्विक भूत	४४४
(३) शाब्द-कोश	४४६-४६०.

કુખીર વચનાવલી

પ્રથમ ખંડ

કર્તા-નિર્ણય

(દાહ)

અછે પુરુષ ઈક પેઠ હૈ નિરંજન વાકે હાર,
તિરદેવા સાખા ભયે પાત લયા સંસાર. ૧

સાહેબ મેરા એક હૈ ફૂલ કહા ન જાય,
ફૂલ સાહેબ ને કહૈં સાહેબ ખરા રિસાય. ૨

જાકે મુંહ માથા નહીં નાહીં રૂપ કુરૂપ,
પુહૂપ ખાસ તેં ચાતરા એસા તત્વ અનૂપ. ૩

દેહી માહિ વિદેહ હૈ સાહેબ સુરતિ સરૂપ,
અનંત લોક મેં રમિ રહા જાકે રંગ ન રૂપ. ૪

આર ભુજા કે લજન મેં ભૂલિ પરે સખ સંત,
કબિરા સુમરે તાસુકે જાકે ભુજા અનંત રે. ૫

જનમ મરન સે રહિત હૈ મેરા સાહેબ સોય,
ખલિહારી વહિ પીવકી બિન સિરજ સખ કોય. ૬

એક કહૈં તો હૈ નહીં દોય કહૈં તો ગારિ,
હૈ જૈસા તૈસા રહૈ કહૈ કળીર વિચારી. ૭

રેખ રૂપ જોહિ હૈ નહીં અધર ધરો નહીં દેહ,
ગગનમંડલ કે મધ્ય મેં રહતા પુરુષ વિદેહ. ૮

સોઈ મેરા એક તૂ ઔર ન ફૂલ કોય,
ને સાહેબ ફૂલ કહૈ ફૂલ કુલ કો હોય, ૯

સર્ગુષ્ઠ કી સેવા કરો નિર્ગુષ્ઠ કા કરુ જ્ઞાન,
નિર્ગુષ્ઠ સર્ગુષ્ઠ કે પરે તહૈ હમારા ક્યાન. ૧૦

કર્તા-નિર્ણય

(દોહરા)

૧. અક્ષય પુરુષ (પરમાત્મા) વિરાટ વૃક્ષ રૂપ છે. નિરંજન (નિર્ગુણરૂપ) એની જ મોટી ડાળ છે. ત્રણે (સગુણ) દેવતા (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ) એની જ શાખાઓ થઈ છે અને સમગ્ર સંસાર એનાં પાંદડાં છે.
૨. મારો સાહેબ (પરમાત્મા) તો એક જ છે. એ અદ્વિતીય વિશે દ્વૈતભાવે કંઈ પણ કહેવાય જ કેમ ? જો એવું કશુંયે કહું તો મારો સાચો સાહેબ રિસાઈ જાય.
૩. જોને સુખ નથી કે મસ્તક નથી, જોને વિશે રૂપવાન કે કુરૂપ એવા કોઈ ભેદ નથી. ફૂલની ફારમથી પણ સૂક્ષ્મ એવું એ અનુપમ તત્ત્વ છે.
૪. એ સાહેબ આ દેહમાં વિદેહી આત્મા સ્વરૂપે રહ્યો છે. એ આત્મતત્ત્વ, પ્રેમતત્ત્વ રૂપ જ છે અને અનંત બ્રહ્માંડમાં પણ એ જ રમી રહ્યો છે; નથી એને રંગ કે નથી એને રૂપ.
૫. ચાર લુગ્મની (સગુણ, સાકારની) ભક્તિમાં બધા સ તો ભરમાયા છે; પણ કબીર તો એવું જ અખંડ સ્મરણ કરે છે જોને અનંત લુગ્મ છે.
૬. જો જન્મ-મરણથી રહિત છે, તે જ મારો સાહેબ છે. જોણે આ સકળ સૃષ્ટિનું સર્જન કર્યું છે એ મારા પિયુજની બલિહારી છે !
૭. એને વિશે 'એક છે' એમ કહું તો એ (શૂન્યરૂપ પણ હોવાથી) 'છે જ નહીં', એટલે તે ચોખ્ખું નથી. (દ્વૈતભાવે) 'એ' કહું તો એ (અદ્વૈતને) ગાળ દોધી ગણાય. એટલે જ સમજ-વિચારીને કબીર કહે છે કે એ જોવો છે તેવો જ ભલે રહ્યો.
૮. એને (આકારની) રેખા નથી કે રૂપ નથી. એણે નિરાલ બે દેહ પણ ધારણ કર્યો નથી. એ વિદેહ પરમપુરુષનો વાસ તો ગગનમંડલ (શૂન્યના ઊર્ધ્વ પ્રદેશ)ની વચ્ચે આવ્ય છે.
૯. એ જ મારો ગુ (સર્વત્ર ને સર્વમય) એક જ છે. ખીલું કોઈ કે કંઈ ક્યારે છે જ નહીં. (તારા સિવાય) અન્યને જો સાહેબ (પ્રભુ) ગણે તે (અસા-ની જીવ) ઊતરતી કોટિને હશે.
૧૦. (સગુણ-નિર્ગુણ ઉપાસનાનો આવશ્યક સમન્વય કરતાં કબીરજી કહે છે-) સગુણ (દેવ, જીવ, સર્વ)ની સેવા કરો અને (સાથે જ) પ્રભુના નિર્ગુણ તત્ત્વ સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવો. આપણું ધ્યાન તો નિર્ગુણ-સગુણથી પારના પરમ તત્ત્વમાં લાગેલું છે.

શક્તિમત્તા

સાહેબ સો સબ હોત હૈ જાંદે તે કહ્યુ નાહિ
રાઈ તે પર્વત કરે પર્વત રાઈ માહિ. ૧૧

બહન બહંતા થલ કરૈ, થલ કર બહન બહોય,
સાહેબ હાથ બહાઈયા જસ ભાવૈ તસ હોય. ૧૨

સાહેબ સા સમરથ નહીં ગરુઆ, ગહિર ગંણીર,
ઔગુન છોડૈ ગુન ગહૈ છિનક ઉતારે તીર. ૧૩.

ને કહ્યુ ક્રિયા સો તુમ ક્રિયા મૈ કુછ કીયા નાહિ.
કહો કહી ને મૈ ક્રિયા તુમ હી થૈ મુઝ માહિં. ૧૪

જાકે રાખે સાંઈયાં મારિ ન સકકે કોય,
બાલ ન બાંકા કરિ સકૈ ને જગ જૌરી હોય. ૧૫

સાંઈ મેરા બાનિયા સહજ કરે ખ્યોયાર,
બિન હાંડી બિન પાલ રે તૌથે સબ સંસાર. ૧૬

સાંઈ તુઝરો બાહિરા કૌડી નાહિં બિકાંય,
જાકે સિર પર તૂ ધની લાખોં મોલ કરાય. ૧૭

સર્વધટ વ્યાપકતા

તેરા સાંઈ તુજજમેં જ્યોં પુહુપનમેં બાસ,
કસ્તૂરી કા મિરગ જ્યોં ફિર ફિર દૂઢૈ ઘાસ ૧૮

બ કારન જગ દૂઢિંયા સો તો ઘટ હી માહિં,
પરહા દીયાં ભસ્મ કા તાતે સૂઝે નાહિં. ૧૯

શક્તિમત્તા

૧૧. સાહેબની શક્તિથી જ સઘળું સરખાય છે, આ સેવકથી તો કશુંય બનતું નથી એ પ્રભુ તો રાઈમાંથી પર્વત ને પર્વતમાંથી રાષ્ટ્ર કરી દેવાને સમર્થ છે.
૧૨. એ તો જળ વહેતાં હોય ત્યાં સ્થળ કરી દે અને સ્થળ હોય ત્યાં વહેતાં જળ કરી મૂકે. મારો સાહેબ જ્યાં હાથ ચલાવે કે તરત એની ઇચ્છા પ્રમાણે જ બધું થઈ જાય.
૧૩. સાહેબ જેવું સમર્થ, મહાન તથા ગ્રહન ગંભીર કોઈ નથી. અવગુણને (ક્ષમા કરીને) પડતા મૂકીને ગુણને જ એ ગ્રહણ કરે છે અને ધડીકમાં (જીવનો) ઘેડો પાર કરી દે છે.
૧૪. (હે પ્રભુ!) જે કંઈ કમ કંઈ છે તેના કરનારા તો તમે જ છો, મેં કશુંય કંઈ નથી. કદીક હું 'મેં કંઈ' એમ કહી એમું, તો પણ મારામાં એ કરાવનાર કર્તા તો તમે જ હતા !
૧૫. જેને રામ રાખે તેને કોઈ મારી શકનાર નથી. જો આખી દુનિયા એની દુશ્મન થઈ એસે તોયે એનો વાળ પણ કોઈ વાંકો નહીં કરી શકે
૧૬. મારો સાહેબ તો સકલ (નૈસર્ગિક ચૈતન્ય શક્તિ)નો વેપાર કરતો વાણિયો શેઠ છે. એના ત્રાજવાની નથી ડાંડી કે નથી પહલાં. તેમ છતાં એ આખા સંસારને તોલી રહ્યો છે.
૧૭. હે સ્વામી ! તારા વિના તો કાડીનીય કિંમત બિપજતી નથી; પણ જેને માથે તારા જેવો સમર્થ ધણી હોય છે તેનું મૂલ્ય તો લાખોથી અંકાય છે.

સર્વધટ-વ્યાપકતા

૧૮. તારો સાંઈ (સ્વામી, પરમાત્મા) તો પ્રુબમાં રહેલી સુગંધની જેમ તારામાં જ વસેલો છે; પણ (અસાનથી) કસ્તૂરી સૂઝની જેમ તું (નિજમાં રહેલી તત્ત્વરૂપ વસ્તુને) સુગંધને ઘાસમાં શોષતો બહાર બહકે છે !
૧૯. જેને માટે આપું જગત શોધી વળ્યા તે (પરમાત્મા) તો આપણા પોતાના શરીરમાં જ છે; પણ એની આડે બ્રમનો એવો પડદો નાખેલો છે કે એ દેખાય જ નહીં.

સમજે તો ઘરમે' રહે પરદા પલક લગાય,
તેરા સાહેબ તુજમે' અનત કહૂં મત જાય. ૨૦

જેતા ઘટ તેતા મતા બહુ ખાની બહુ લેખ,
સખ ઘટ વ્યાપક હૂંઘે રહ્યા સોઈ આપ અલેખ. ૨૧

ભૂલા ભૂલા કયા કિરે સિર પર બંધિ ગઈ બેલ,
તેરા સાંઈ તુજમે' જ્યોં તિલ માહી' તેલ. ૨૨

જ્યોં તિલ માહી' તેલ હૈ જ્યોં ચક્રમકમે' આગિ,
તેરા સાંઈ તુજમે' જાગિ સકે તો જાગિ. ૨૩

જ્યોં નૈનન મે' પૂતરી ચોં ખાલિક ઘટ માહિં,
મૂરખ લોગ ન જાનહી' ખાહર દૂંઢન જાહિં. ૨૪

પાવક રૂપી સાંધ્યાં સખ ઘટ રહ્યા સમાય,
ચિત ચક્રમક લાગે નહીં તાતે' યુઝિ યુઝિ જાય. ૨૫

શબ્દ

કળિરા શબ્દ શરીર મે' બિન ગુન ખાજે તાંત,
ખાહર બીતર રમિ રહ્યા તાતે' છૂટી જાંત. ૨૬

સખ સખ બહુ અંતરા સાર સખ ચિત દેય,
જા સખ સાહેબ મિલે સોઈ સખ ગહિ લેય. ૨૭

એક સખ સુખરાસ હૈ એક સખ દુખરાસ,
એક સખ બંધન કેટ એક સખ ગલદાંસ. ૨૮

સખ સખ સખ કોઈ કહે સખ કે હાથ ન પાંવ,
એક સખ ઔષધિ કરે એક સખ કર ઘાવ. ૨૯

૨૦. આ (સ્વરૂપ દર્શનનું) સત્ય જોને સમજાઈ જાય છે તો તો (બટકવું છોડીને) પાંપણુના પલકારાના પડદા બંધ કરી દઈને પોતાનામાં જ (અત્યુષ્ઠ બની) મસ્ત રહે છે. હે ભાઈ ! તારો સાહેબ તારામાં જ છે. તુ બીજો કયાં જઈશ નહિ.
૨૧. આ સંસારમાં જેટલા દેહ તેટલા ધર્મને મતમતાંતર છે. બાપાઓ અને વૈશ પણ અનેક છે; પણ ઘટઘટમાં સર્વત્ર વ્યાપી રહેનાર એ પરમાત્મા તો અલગ, અગોચર જ રહ્યા.
૨૨. જ્ઞમાં ભૂલેલો તું આમ શુ બટક્યાં કરે છે ? આમ તો તારે માથે (જન્મળની) વેલ વીંટાઈ વળી છે. તારો પ્રભુ તો તલમાં રહેલા તેલની જેમ તારામાં જ છે.
૨૩. જેમ તલમાં જ તેલ રહેલું છે અને ચક્રમકમાં જ અગ્નિ સમાયેલો છે, તેવી જ રીતે તારો પરમાત્મા પણ તારામાં જ છે. માટે તું જ્ઞમ ભાંગીને જગી શકે તો જગી જ.
૨૪. જેમ આંખમાં કીટી છે તેમ દેહમાં જ જગતનો નાથ વસેલો છે. મૂર્ખ લોકોને તેનું જ્ઞાન નથી એટલે એ બધા એને શોધવા માટે બહાર જ બટક્યાં કરે છે.
૨૫. પાવક (ચૈતન્ય અગ્નિ) રૂપ પરમાત્મા તો ઘટઘટમાં સમાઈ રહેલો છે, પણ એને (પ્રકટ કરવા માટે) ચિતરૂપી ચક્રમક લાગતો નથી એટલે એ જાણે છુટાઈ જતો હોય એમ લાગે છે.

શુષ્ક

૨૬. કપીર કહે છે કે શરીરમાં શુષ્ક-અક્ષ બાપેલો હોવાથી આ ગુણુહીન (જડ દેહ રૂપ) વાઘ તાર વિના પણ વાગી રહ્યું છે, તે (અખંડ એકરૂપ) શુષ્ક અક્ષ જ એની બહાર ને અંદર નિરંતર બાપેલો છે. તેને લીધે જ અજ્ઞાનનો જ્ઞમ ભાંગી ગયો છે.
૨૭. શુષ્ક શુષ્કમયે બહુ દેર હોય છે. જે શુષ્ક સાર રૂપ (સત્ય) છે, તેમાં જ તું ચિત્ત પરોવ. જે (અજ્ઞાન રૂપી) શુષ્કથી પરમાત્માનું મિલન થાય તે જ શુષ્કને તુ પકડી લે.
૨૮. એક શુષ્ક સુખનો ઢગનો છે તો વળી એક શુષ્ક દુઃખનો પણ ઢગલો છે; એક શુષ્ક બંધન છેદનાર છે, તો વળી એક શુષ્ક ગળે ફાસો દેનાર પણ છે.
૨૯. શુષ્ક-શુષ્કની વાતો તો બધાયે કરે છે; પણ શુષ્કને કંઈ હાથ-પગ નથી. એક શુષ્ક રોગ મટાડનાર ઔષધિ રૂપ છે, તો વળી એક શુષ્ક મા કરનાર પણ હોય છે.

સજ્જ બરાબર ધન નહીં જો કોઈ જાને જોલ,
 હીરા તો દામોં મિલો સજ્જ હિં જોલ ન તોલ. ૩૦
 મતા હમારા મંત્ર હૈ હમ સા હોય સો લેય,
 સજ્જ હમારા કંદપતરુ જો ચાહૈ સો દેવ. ૩૧
 સીતલ સજ્જ ઉચારિયો અહમ્ આનિયો નાહિં,
 તેરા પ્રીતમ તુલજમેં સત્ર લી તુજ માહિં. ૩૨
 વહ મોતી મત જાનિયો પુહૈ પોત કે સાથ,
 ચહ તો મોતી સજ્જકા બેધિ રહો સખ ગાત. ૩૩
 જંત્ર મંત્ર સખ જઠ હૈ મત ભરમો જગ કોય,
 સાર સજ્જ જાને બિના કાગા હંસ ન હોય. ૩૪

નામ

આદિ નામ પારસ અહૈ મન હૈ મૈલા લોહ,
 પરસત હી કંચન ભયા છૂટા બંધન મોહ. ૩૫
 આદિ નામ નિજ સાર હૈ બૂઝિ લેહુ સો હંસ,
 જિન જાન્યો નિજ નામ કો અમર ભયો સા બંસ. ૩૬
 આદિ નામ નિજ મૂલ હૈ ઝીર મંત્ર સખ હાર,
 કહ કંપીર નિજ નામ બિલુ બૂડી મુખા સંસાર. ૩૭
 નામ રતન ધન પાઈ કે ગાંઠી બાંધ ન જોલ,
 નાહીં યન નહીં પારખૂ નહિ ગાંઠક નહિં જોલ. ૩૮
 સણી રસાયમ હમ કરી નહીં નામ સમ કોય,
 રંચક ઘટમેં સંચરે સખ તન કંચન હોય. ૩૯
 જગહિં નામ હિરદે ધરા ભયા પાપકા નાસ,
 માને ચિનગી આજકી પરી પુરાની ઘાસ. ૪૦

૩૦. જાણનારા તો કહે છે કે શબ્દ (બ્રહ્મ જ્ઞાન) બરાબર ખીજી કોઈ સંપત્તિ નથી. હીરો તો મૂલ્ય આપવાથી વેચાતો પણ મળી શકે છે પણ આ શબ્દનાં તો મૂલ્ય કે વજન આંકી જ નહીં શકાય.
૩૧. (આત્મજ્ઞાનનો) મંત્ર જ અમારો ધર્મ છે અને અમારા જેવો હોય તે જ એ ગ્રહણ કરે છે. શબ્દ (બ્રહ્મ) તો અમારું કલ્પવૃક્ષ છે જે જે માગે તે દે છે.
૩૨. (હે જીવ !) તું શીતળ શબ્દ બોલ ને અહંભાવ મનમાં ન લાવ. (યાદ રાખ કે) તારો પ્રીતમ તારામાં જ છે અને દુસ્ત્રમન પણ તારી અંદર જ છે.
૩૩. જે (સાડીના) પોતમાં ટાંકવામાં આવે છે તે આ મોતી નથી. આ તો શબ્દ રૂપી મોતી છે, જે અગે અગમાં વીંધાઈને તેને સુંદર બનાવે છે.
૩૪. જંતરમ તરબહુ મિથ્યા છે, માટે દુનિયામાં કોઈ એમાં ભરમાશો નહીં. સાર રૂપ શબ્દ (બ્રહ્મ તત્ત્વ)ના જ્ઞાન વિના કાગડામાંથી હંસ જીવમાંથી શિવ) થઈ શકાતું નથી.

નામ

૩૫. પ્રભુત્વ આદિનામ તો પ્રારસમણિ છે અને મન મલિન લોખંડ જેવું છે. આ મનને પ્રભુનામનો સ્પર્શ થતાં જ એ શુદ્ધ કાંચન (તત્ત્વ સ્વરૂપ) બની ગયું ને એનાં મોહનાં બંધન છૂટી ગયાં.
૩૬. આ આદિનામ તો સ્વરૂપનો સાર છે. આત્મ રહસ્ય જે સમજી બંધ તે જ (જ્ઞાની) હંસલો છે. જેણે નિજ નામ (આત્મા)ત્વ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેનો વંશ જ અમર થઈ ગયો જાણુવો.
૩૭. કપીર કહે છે કે આદિનામ એ જ પોતાના સ્વરૂપનું મૂળ છે. ખીજી બધા મંત્રો તો ડાળખાં છે. આ નિજ નામ (આત્મતત્ત્વ)ત્વ રહસ્ય નહીં સમજ્યાથી જ આ સંસાર રૂપી મરે છે.
૩૮. નામ રતનનું ધન મેળવીને તું એને (અંતરમાં જ) ગઠિ બાંધી રાખ. એને બહાર કાઢીશ નહીં. અહીં એની કીમત નથી, કે પારખનાર નથી, કોઈ ધરાક નથી કે ભાવનાક નથી.
૩૯. મેં બધાંયે રસાયણ અજમાવી જોયાં પણ પ્રભુનામની તોલે કોઈ આવે તેમ નથી. આ નામ રસાયણ તો જરાક જેટલું પણ દેહની અંદર જિતરે, તો આખીયે કાયા કચનની (શુદ્ધ સ્વરૂપ) બની બંધ.
૪૦. જેવું આ હંચે દરિનું નામ વસ્તુ કે તત્ત્વ જ જૂની ઘાસની ગંજમાં આગનો નણખો પડે ને લડકો થાય તેમ પાપના દગજાનો નાશ થઈ ગયો.

જ્ઞાનદીપ પરકાસ કરિ લીતર લવન જરાય.
 તહાં સુમિર સતનામ કે સમજ સમાધિ લગાય. ૪૧
 સુપન હું મેં બરાંઈ કે ઘોળે હું નિકરૈ નામ,
 વાકે પગકી પૈતરી મેરે તનકે ચામ. ૪૨
 જૈસે માયા મન રમ્યો તૈસો નાંમ રમાય,
 તારા મંડલ બેધિ કે તળ અમરાપુર જાય. ૪૩
 પાવક રૂપી નામ હૈ સખ ઘટ રહા સમાય,
 ચિત ચક્રમક લાગે નહીં ધૂંઆ હૂંચે હૂંચે જાય. ૪૪
 નામ બિના બેકામ હૈ છાપન કોટિ બિલાસ,
 કા ધન્દ્રાસન જોડિયો કા જોડુંક-નિવાસ. ૪૫
 લૂટિ સકે તો લૂટિ લે સત નામ કી લૂટિ,
 પાછે ફિરિ પછિતાહુગે પ્રાન બાહિં જળ છૂટી. ૪૬
 શૂન્ય મરૈ અજપા મરૈ અનહદ હું મરિ જાય,
 રામ સનેહી ના મરૈ કહ કળીર સમુગાય. ૪૭

પરિચય

લાલી મેરે લાલકી જિત દેખોં તિત લાલ,
 લાલી દેખન મૈં ગઈ મૈં લી હો ગઈ લાલ ૪૮
 જિન પાવન લુઈ બહુ ફિરે વૂમે દેસ બિદેસ,
 પિરા મિલન જળ હોઇયા આંગન લયા બિદેસ. ૪૯
 ઉલટિ સમાના આપ મેં પ્રગટી જોતિ અનંત,
 સાહેબ સેવક એક સંગ બેઠેં મદા બસંત. ૫૦
 જોગી હુઆ ઝલક લગી મિટિ ગયા એંચાનાન,
 ઉલટિ સમાના આપ મેં હુઆ બ્રહ્મ સમાન. ૫૧

૪૧. જ્ઞાનરૂપી દીવડો પ્રકટાવી લાઇ અંતરના ઓરડાને અજવાળી લે; પછી ત્યાં જ સતનામનું અખંડ સ્મરણ કરતા રહીને સહજ સમાધિમાં લીન થઈ જા.
૪૨. સ્વપ્નમાં પણ બળકાટ કરતાં કે ભૂલમાંયે જેના મુખમાંથી રામનામ જ નીકળી પડે, તે પુણ્યાત્માના પગલું પગરણું તો હું મારી ચામડીનું બનાવી દઉં!
૪૩. આ મન જેવું રસપૂર્વક માયામાં રમ્યું તેવું જ પ્રભુનામમાં રમતું થાય તો જ તારા મંડળને (સાધનાની જ્યોતિર્મય ભૂમિકાઓને) પણ પાર કરીને અમરાપુરી પહોંચાય.
૪૪. નામ તો ઘટઘટમાં સમાઈ રહેલો (ચૈતન્ય જ્યોત રૂપી) પાવક, અગ્નિ છે. ચિત્તરૂપી ચક્રમક બરાબર ઘસાતું નથી. એટલે એ અગ્નિ ધુમાડાના રૂપે અંદર જ શમી જાય છે, (જ્ઞાનનો અગ્નિ પ્રગટતો નથી)
૪૫. પ્રભુનામ વિના છપ્પન કોટિ વૈષ્ણવ નકામા છે. એના વગર ઇન્દ્રાસન પર બેસવાનો કે વૈકુંઠમાં વસવાનો પણ શો અર્થ છે ?
૪૬. આ જો, સતનામની લૂંટ ચાલી રહી છે. તું પણ લૂંટી શકે તો લૂંટવા મંડી જા; નહીં તો પછી અંતકાળ આવી પહોંચતાં તારે પસ્તાવું પડશે.
૪૭. કપીર સમજાવીને કહે છે કે શ્રેયસમાધિવાળા, અજપા જાપ જપનારા તે અનહદનાદનો અનુલવ કરનારા એ બધાયેનો અંત તો આવવાનો જ; પણ રામનો પ્રેમી ભક્ત અમરપદ પામે છે. (પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમભક્તિ સૌ સિદ્ધિ કરતા શ્રેષ્ઠ, મહત્વપૂર્ણ અને શાશ્વત છે.)

પરિચય

૪૮. એ મારા લાલ (પ્રભુ)ની લાલો (લીલા, પ્રેમ) મને જ્યાં જોઉં ત્યાં લાલ જ દેખાય છે, ને મારા લાલની એ લાલો જોવા જતાં હું પણ લાલ થઈ ગઈ.
૪૯. જેને પામવાને માટે આ ધરતી પર ખૂબ ક્યાં ને દેશ-વિદેશ ઘૂમી વળ્યાં, એ ત્રિપતમનું જ્યારે મિલન થયું ત્યારે તો આ ધર-આગણું પણ પરદેશ જેવું લાગવા માંડ્યું.
૫૦. (બહાર ભટકતો) હું ભલટો કરીને, અંતર્મુખ થઈને સ્વરૂપમાં સમાઈ ગયો. એટલે અનંતની દિવ્ય જ્યોતિ પ્રગટ થઈ પછી તો સ્વામીને સેવક (ભગવાન ને ભક્ત) સાથે જ સદાયે વસંત ખેલતા થઈ ગયા.
૫૧. જોગી થયો ને પ્રભુની ઝાંખી થઈ ગઈ એટલે બધીયે ખેંચતાણુ ટળી ગઈ. (અદિમુખ) અહમ્ (અંતર્મુખ થઈને) સ્વરૂપમાં સમાઈ ગયું એટલે આ અહમ્ પણ બ્રહ્મરૂપ જ થઈ ગયું.

નેત ગણા યાની મિલ્લ બહુરિ ન બરિ હૈ ઝૈન,
સુરત મુખ મેલ્લ બધા કાલ રહુ ગહિ નૈન. ૫૨

કહનઃ થા સો કહ કિયા અમ કષ્ટ કહનઃ ન બધ,
એક રહા ફૂલ ગયા ફરિયા હકુર અમ. ૫૩

હિનમુનિ સો મન હથિયા ગગનહિ પહુચા બધ,
ચાંદ બિટ્ટનઃ ચાંદનઃ અલખ નિરજન રા. ૫૪

મેરી મિટી સુકના લયા પાયા અગમનિવાસ,
અમ મેરે ફૂલ નહીં એક તુચ્કારી અ. ૫૫

સુરતિ અમાની નિરતિ મેં અજપઃ માહીં અ. ૫,
લેખ સમાના અલખમેં આપઃ માહીં અ. ૫. ૫૬

પાર પ્રહ કો લેજ કા દૈસ હૈ કિનમન,
કહિએ કી ગોલા નહીં દેએ કી પરમાન. ૫૭

પિંજર પ્રેમ પ્રકાશિયા અંદર બધા દિનસ,
સુખ કરિ સૂતી મહલ મેં આની કુટી બા. ૫૮

આયા થા સંસાર મેં દેખન કો બહુ દુઃખ,
કહે કંબીર સત હો પરિ ગયા નજર અનૂપ. ૫૯

પાયા થા સો ગહિ રહા રચના લગી નરક,
રતન નિરાલ પકથા અગત પ્રેલ્લ બા. ૬૦

૫૨. પાણી મળ્યું એટલે એમાં જ ઝાગળી જઈને મીઠું એકરૂપ થઈ ગયું.
(જુદું અસ્તિત્વ જ ન રહેવાથી) એના ફેરા ટળી ગયા તે જ રીતે સુરત
(જીવાત્મા) અને શબ્દનું પરમાત્માનું અભેદ મિલન થઈ ગયું એટલે (જીવને
લઈ જતો) કાળ તો ચૂપ થઈ ગયો ! (જીવનું આવાગમન ટળી ગયું.)
૫૩. કહેવું હતું તે અધુરું કહી દીધું. હવે કશુંયે કહેવાય એમ નથી, સાગરમાં
તરતો સમાઈ જાય તેમ દૈતભાવનો લય થઈ જતાં હવે તો કેવળ એક
(પરમાત્મા) જ રહ્યો છે.
૫૪. આ દિલ તો સમાધિમાં (ઉન્નનાવસ્થામાં) લીન થઈ ગયું છે, એટલે
એ છેક ગગન (શૂન્યના જીવ્ પ્રદેશ)માં જઈ પહોંચ્યું છે. ત્યાં તો ચંદ્ર
વિનાની ચાંદની (અખંડ જ્યોતિ) ચમકે છે અને સ્વયં અલખ નિરંજન
ત્યાં રાજ છે.
૫૫. આ અગમ પ્રદેશમાં નિવાસ મળ્યો એટલે મારું મમત્વ મટી ગયું ને
'હું' માંથી મુક્ત બની ગયો. હવે મારે અન્ય કોઈ જ નથી. અનન્ય ભાવે
એક તમારી જ આશા છે.
- ૫૬ સુરતિ (આત્મા) નિરતિમાં (પ્રેમના આનંદમાં, પ્રેમની તત્ક્ષીનતામાં, પરમા-
ત્મામાં) સમાઈ ગઈ, પાછા જાય (અંતરમાં અખંડ ચાલ્યા કરતા) અજપાજપમાં
વિલીન થઈ ગયા, લક્ષ્યમાં આવવું દશ્ય સર્વસ્વ અલખ (અદશ્ય ચૈતન્ય)
માં સમાઈ ગયું અને 'હું પશુ' પણ સ્વરૂપમાં જ શમી ગયું. (દૈતમાંથી
પરમ અદૈત સિદ્ધ થઈ ગયું.)
૫૭. પરબ્રહ્મના તેજની તે વળી કલ્પના થઈ શકે? એ કહેવામાં કંઈ જ
શોભા નથી. એ તો જાત અનુભવે જોઈને જ પ્રમાણિત થઈ શકે.
૫૮. આ (દેહરૂપી) પિંજરમાં પ્રેમ (ભક્તિભાવ) પ્રકટ્યો એટલે અંતરમાં
અજવાળાં થઈ ગયાં. હું તો નિરાંતે આંતરપ્રદેશના અંતઃપુરમાં પોઢી ગઈ
અને મારા આ (નીરવ) ભવનમાં દિવ્ય વાણી અને કાંતિ ફેલાઈ ગયાં.
૫૯. કખીર કહે છે કે સસારમાં હું તો ભાતભાતનાં રૂપ નીરખવા આવેલો.
પણ હે સતો ! અ અનુપમ (અદ્વિતીય પરમાત્મા) જ સર્વત્ર મારી નજરે
ચઢી ગયા.
૬૦. જે પ્રાપ્ત જ હતું (આત્મતત્ત્વ) તેને જ પકડી રાખ્યું એટલે રસનાને
પણ એનો રસ લાગ્યો. આખું જગત શોધી વળ્યા પછી જ આ અનંત
રત્ન (આત્મજ્ઞાન) લાખ્યું છે.

કબીરા દેખા એક અંગ મહિમા કહી ન જાય,
તેજપુંજ પરસા ધની નૈનોં રહા સમાય. ૬૧

ગગન ગરજી ખરસૈ અમિ બાદલ ગહિર ગંભીર,
અહું દિસિ દરકે દમિની લીંજૈ હાસ કબીર. ૬૨

દીપક જોયા જ્ઞાન કા દેખા અપરં દેવ,
ચાર વેદ કી ગમ નહીં જહાં કબીરા સેવ. ૬૩

અબ શુરુ ફિલ મેં દેખિયા ગાવન કૈ કછુ નાહિં,
કબીરા જબ હમ ગાવને તબ બના શુરુ નાહિં. ૬૪

માન સરોવર સુગમ જબ હંસી કેલિ કરાય,
મુકતાહલ મોતી ચુગૈ અબ ઉડિ અંત ન જાય. ૬૫

સુન્ન મંડલ મેં ઘર કિયા બાજૈ શબ્દ રસાલ,
રોમરોમ દીપક લાવા પ્રગટે દીનદયાલ. ૬૬

સુરન ઉડાની ગગન કૈ ચરન વિલંબી જાય,
સુખ પાયા સાહેબ મિલાં આનંદ ઉર ન સમાય. ૬૭

પની હી તે હિમ લયા હિમ હી ગયા બિલાય,
કબીરા જો થા સોઈ લયા અબ કછુ કહા ન જાય. ૬૮

સુન્ન સરોવર મીન મન નીર તીર સખ દેવ.
સુધા સિંધુ સુખ બિલસહી બિરલા બને લેવ. ૬૯

૬૧. કપીર કહે છે કે આ તો હજી પ્રજુનો એક અંશ જ બનેયો છે. પણ એનોય મહિમા કહેવાય એમ નથી. એ તેજના અંબાર સમા પરમાત્માનો સહેજ સ્પર્શ જ થાય કે એ આ નેત્રોમાં વસી જાય છે (પરમાત્મ દર્શનથી દ્રષ્ટિ જ દિવ્ય બની જાય છે) અને નેત્ર ધન્ય બની જાય છે.
૬૨. (સમાધિદશા પ્રાપ્ત થતાં મળતા જુદા જુદા દિવ્ય એનુભવોનું વર્ણન કરતાં કપીરજી કહે છે.) ધગન માણ રહ્યાં છે, ધનધોર ગંભીર વાદળ ઘેરાયાં છે, ચારે દિશાએ વીજળીના ચમકારા થઈ રહ્યાં છે, અમૃત (અહ્માનંદ)ની ધાર વરસી રહી છે ને કપીરદાસ એમાં તરખોળ થઈ રહ્યો છે.
૬૩. મેં જ્ઞાનનો ફીવડો ફાડો અને મને પરમ દેવ પરમાત્માનાં દર્શન થયાં. બ્યાં કપીર પ્રજુની સેવા કરવા પહોંચે છે ત્યાં ચાર વેદનું જ્ઞાન પહોંચી શકે તેમ નથી.
૬૪. કપીર કહે છે કે હવે તો દિલમાં જ શુરુદેવનાં દર્શન થયાં છે. એટલે બહાર કંઈ જ ગાવાનું રહેતું નથી, બ્યારે હું (હું-હું કરતા) ગાતો હતો ત્યારે મેં શુરુ વિશેનું સાચું જ્ઞાન મેળવ્યું જ નહોતું.
૬૫. બ્યારે માનસરોવર (અહરંધ્રનો અમૃતકુંડ) સુગમ થઈ જાય છે ત્યારે આત્મા રૂપી હંસી અહા રૂપી હંસ સાથે કીડા કરે છે. એ મોતી જ ચણે છે (વિવેકથી મેષતત્ત્વ જ મહણ કરે છે.) અને એ હવે ઊડીને અન્યત્ર જતી જ નથી.
૬૬. શૂન્ય મંડળમાં બ્યોતિર્મય અહ્મના અનાહતનાદવાળા પ્રદેશમાં) વાસો કર્યો છે. ત્યાં રસભર ‘શબ્દ’નું અખંડ સંગીત ચાલે છે અને દીનદયાળુ પરમાત્મા પ્રગટ થયા છે એટલે તો રોમે રોમ ફીવડા (અહાબ્યોતિ અગમગી ઊઠ્યા છે
૬૭. હવે તો આ સુરતિ (આત્મ રૂપી હંસલી) ગગન મંડળમાં ઊડી ગઈ છે. ચાલનારા પગ થંભી ગયા છે. ત્યાં સ્વામીનું મિલન થયું તેથી (હંસલી) સુખ પામી. પરિણામે એના હૈયામાં હરખ માતો નથી.
૬૮. કપીર કહે છે કે આ તો પાણીમાંથી જ બરફ થયેલો અને એ બરફ જ પાછો ઓગળીને પાણી થઈ ગયો. આ રીતે જે અસલ (આત્મસ્વરૂપ) હતું તે જ પાછું અસલ થઈ ગયું. હવે એનું વર્ણન થાય નહીં (નામ રૂપના ભેદોનો લય થઈ જતાં અહતું અનિર્વચનીય સ્વરૂપમાં જ શમન થાય છે.)
૬૯. શૂન્ય સરોવરમાં મનરૂપી મીન અમૃતના મહાસાગરમાં મહાલવાનું પરમ સુખ માણી રહી છે. એનાં નીરને તીરે બધા જ દેવો છે. આનું રહસ્ય કોઈ વિરલા જ જાણે છે.

મૈં લાગા ઉસ ઝોક સે ઝોક લયા સખ માહિં,
સખ મેરા મૈં સખનઁ કાં તહાં દુસરા નાહિં. ૭૦

શુન ઇન્દ્રી સહજૈ ગએ સતગુરુ કરી સહાય.
ઘટમેં નાન પ્રગટ લયા બકિં બકિ મરૈ બલાય. ૭૧

કબીરા ભરમ ન લાબિયા બહુ વિધિ કરિયાએખ,
સાંઈ કે પરિચય બિના અંતર રહિયો રેખ. ૭૨

અનુભવ

આતમ અનુભવ જ્ઞાન કી જો કોઈ પૂછે ખાત,
સો ગૂંગા શુક ખાઈ કે કહે કૌન મુખ સ્વાદ. ૭૩

જ્યોં ગૂંગે કે સૈન કેં ગૂંગા હી પહિચાન,
ત્યોં જ્ઞાની કે મુકબ કેં જ્ઞાની હોય સો જાન. ૭૪

કાગડ લિખે સો કાગડી કી બોહારી અવ,
આતમ દષ્ટિ કંઠાં લિખૈ જિત દેખૈ તિત પીવ. ૭૫

લિખા લિખી કી હૈ નહીં દેખાદેખી ખાંત,
ફલકો ફલહિન મિલ ગએ કીકી પડી બરાત. ૭૬

ભરો હોય સો રીતઈ રીતો હોય ભરાય,
રીતો ભરો ન પાઇએ અનુભવ સોઈ કહાય. ૭૭

૭૦. હું તો એ એકની જ (પરમાત્માની જ) સાથે સંલગ્ન છું, પણ એ એક તો બધાયમાં વ્યાપેલો છે (એટલે હું જે એની સાથે જ અનેકમાં એકરૂપ છું તેવું અનુભવું છું.) હવે તો બધા જ મારા નેહું પણ બધાની એવી અભિન્ન સ્થિતિ થઈ છે. હવે અન્ય કોઈ નથી.

૭૧. સદ્ગુરુનો સકારો મળ્યો એટલે ઈન્દ્રિયોત્તું ગુણ-આરોહણનું કામ સહજ રીતે જ ટળી ગયું અને આ દેહમાં જ પરમાત્મા નામસ્મરણ રૂપે પ્રગટ થયા. હવે કોણ બકબક કર્યા કરે?

૭૨. કપીર કહે છે કે ભત્રાતના વેશ ધારણ કર્યા તો જે અચાનકો શ્રમ ભાંગ્યો નહીં. ખરેખર પરમાત્માની સાચી ઝોળખ પામ્યા વિના (ભક્ત ને ભગવાન વચ્ચે) અંતર (દૂરત્વ)ની ભેદરેખા રહી જ ભય છે. અથવા અંતર એટલે હૃદયમાં વાસનાનાં ચિહ્નો રહી જ ભય છે (જે સાંઈના સમાગમથી જ દૂર થઈ શકે.

અનુભવ

૭૩. આત્માના અનુભવમાન વિશે જો કોઈ પ્રશ્ન પૂછે તો એને કહી દેવું કે એ તો મૂંગા માણસે ગોળ ખાંધા જેવી વાત છે. ગોળના મધુર સ્વાદનું વણૂંન એ કયે મોઢે કરી શકશે ?

૭૪. મૂંગાની સાનને જેમ મૂંગો જ સમજી શકે તેમ આત્મજ્ઞાનીના દિવ્ય સુખાનુભવને પણ જો આત્મજ્ઞાની હોય તે જ સમજી શકશે.

૭૫. કાગળ લખે તે કાગળવાળો કે વહેવારુ લખાપટી કરનારો જીવ ગણાય (જે સ્થૂલ દષ્ટિએ જુએ ને તે જ રીતે વણૂંવે); પણ જેને આત્મદષ્ટિ હોય તે તો જ્યાં ત્યાં જુએ ત્યાં પ્રિયતામનાં જ દર્શન કરે, પછી એ ક્યાં લખે અને કેાને લખે ?

૭૬. અરે ભાઈ ! લખાપટીની આ વાત જ નથી. આ તો છે નજરોનજર નિહાળ્યાની વાત. વર (પરમાત્મા)ને વધૂ (આત્મા)નું આપોઆપ મિલન થઈ ગયું એટલે (સંસારરૂપી) આખી ભનનો કસો અથ રહ્યો નહિ.

૭૭. (આ સાધનામાં તો) જે (જીવનરૂપી) ઘડો (ત્રિગુણમયી માયાથી) ભરેલો હોય તે ખાલી (નિર્વિકાર) થાય છે અને ખાલી થયેલો હોય તેમાં (દિવ્ય ગુણો) ભરાય છે. પણ ખાલી (નિર્ગુણ) કે ભરેલા (સગુણ)ના ભેદ જ ના રહે (તેથી ગુણાતીત બ્રાહ્મીસ્થિતિ) તેને જ સાચો અનુભવ કહેવાય.

સારગ્રાહિતા

સાધુ એસા ચાહિએ જેસા સૂપ મુલાય,
 સાર સાર કે ગહિ રહે થાયા દેઈ ઉઠાય. ૭૮

ઔશુન કે તો ના ગહૈ શુનહી કે લૈ ખીન,
 ઘટ ઘટ મંહકે મધુપ જ્યો પરમાતમ દૈ ચીન, ૭૯

હંસા પય કે કાહિ લે છીર નીર નિરવાર,
 એસે ગહૈ જો સાર કે સો જન ઉતરૈ પાર. ૮૦

છીર રૂપ સતનામ હૈ, નીર રૂપ વ્યવહાર,
 હંસરૂપ કેઈ સાધ હૈ તતકા જાનનહાર ૮૧

સમદર્શિતા

સમદર્ષિ સતશુરુ ક્રિયા દીયા અવિચલ જ્ઞાન,
 જહં દેખા તહં એક હી દૂજ નાહી આન. ૮૨

સમદર્ષિ સતશુરુ ક્રિયા મેટા જરત બિકાર,
 જહં દેખા તહં એક હી સાહેબ કા દીકાર. ૮૩

સમદર્ષિ તબ બનિએ સીતલ સમતા હોય,
 સબ જીવનકી આતમા લખૈ એકે સી સોય. ૮૪

ભક્તિ

જબ લગ જાતા જગતકા તળલગ ભક્તિ ન હોય,
 નાતા તોડૈ હરિ ભજૈ ભક્ત કહાવૈ સોય. ૮૫

ભક્તિ લેષ બહુ અંતરા જેસે ધરનિ અકાસ,
 ભક્તિ લીન શુરુ ચરન મેં લેષ જગતકી આસ. ૮૬

સારગ્રાહિતા

૭૮. સાધુ તો સૂપડા જેવા સ્વભાવના હોવા જોઈએ. એ સારરૂપ પદાર્થ ગ્રહણ કરે છે અને બાકીનાં સાર વિનાનાં છોતરાંને છડાડી મૂકે છે.
૭૯. અવગુણને નહીં લેતાં એ તો માત્ર ગુણને જ વીણી લે છે. (ફૂલના શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ જેવો) રસ પીનારા શ્રમરની જેમ સાધુપુરુષ તો ઘટઘટમાં મહેકતા (સમાયેલા) પરમાત્માને (શ્રેષ્ઠ તત્ત્વને) જ ઓળખી લે છે.
૮૦. જેવી રીતે હંસ (પોતાની વિવેકદષ્ટિથી) દૂધમાંથી દૂધનેા સાર તારવી લઈને પાણીને ત્યજ દે છે, તેવી જ રીતે (આત્મદષ્ટિથી) સંસારમાં સાર રૂપ વસ્તુને જ જે જીવ ગ્રહણ કરે છે એ જ ભવસાગર તરી શકે છે.
૮૧. સતનામ તો દૂધ રૂપ છે અને સંસારવ્યવહાર (એની સાથે ભળી ગયેલા) અસાર પાણી જેવો છે. એમાંથી તત્ત્વને જ તારવી કાઢનાર હંસલા જેવા સાધુ તો કોઈક જ હોય છે.

સમદર્શિતા

૮૨. સદ્ગુરુએ સમદષ્ટિ દીધી અને અવિચળ (અભ્ર) જ્ઞાન આપ્યું. એટલે હવે તો બધાં જોઈ ત્યાં મને એકનાં જ દર્શન થાય છે, બીજાં કોઈ નથી. સર્વત્ર અદ્વૈત ભાવ અનુભવાય છે.
૮૩. સદ્ગુરુએ સમદષ્ટિ દીધી એટલે બધા જૂના વિકાર શમી ગયા હવે તો બધાં જોઈ ત્યાં એક મારા પ્રભુજનાં જ મને દર્શન થાય છે.
૮૪. બ્યારે શીતળતા પ્રેરક સમભાવ પ્રકટે ત્યારે જ સમદષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ એમ સમજ્યું. સમદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરનાર બધાય જીવોના આત્માને એક રૂપ માને છે.

ભક્તિ

૮૫. બધાં સુધી જગતનો નાતો હોય ત્યાં સુધી ભક્તિ થતી નથી. એ નાતો તોડીને જે હરિયું ભજન કરે તે જ ખરો ભક્ત કહેવાય.
૮૬. ભક્તિ અને ભક્તિના વેશ વચ્ચે તો ધરતી ને આકાશ જેટલું અંતર છે. ભક્ત તો સદાયે ગુરુનાં ચરણમાં ત.લીન હોય છે, પણ વેશધારીને તો જગતની આશા હોય છે.

દેખાદેખી ભક્તિકા કબહૂં ન ચઢસી રંગ,
બિપતિ પડે થોં છાંડસી જ્યોં કેં ચુલી ભુજંગ. ૮૭

જ્ઞાન સંપૂરન ના લિદા હિરદા નાહિ બુકાય,
દેખાદેખી ભક્તિકા રંગ નહીં કંઠરાય. ૮૮

ખેત બિગાર્યો ખરતુઆ સલા બિગારી ફૂર,
ભક્તિ બિગારી લાલચી જ્યોં કેસરમેં ધૂર. ૮૯

કામી કોધી લાલચી ઇનતેં ભક્તિ ન હોય,
ભક્તિ કરે કોઇ સૂરમાં બાતિ ખરન કુલ ખોય. ૯૦

જલ જ્યોં ખ્યારા માછરી લોભી ખ્યારા દામ,
માતા ખ્યારા બાલકા ભક્ત પિયારા નામ. ૯૧

જળ લગિ ભક્તિ સકામ હૈ તળ લગ નિસ્કલ સેવ,
કહ કબીર વહ કયોં મિલે નિઃકામી નિજ દેવ. ૯૨

ભક્તિ ગેંદ ઔગાનકી લાવ કોઇ લૈ બાય,
કહ કબીર કછુ લેદ નહીં કહા રંકે કહા રાય. ૯૩

લવ લાગી તળ બાનિઓ છૂટિ કબલું ન બાય,
અવત લવ લાગી રહે મૂઝે તહં હિં સમાય. ૯૪

લગી લગન છૂટૈ નહીં અલ ચોંચ જરિ બાય,
મીકા કહા અંગાર મેં બાહિ ચકોર ચખાય, ૯૫

સોઝોં તો સુપને મિલે બગોં તો મનમાંહિં,
લોચન રાતા સુધિ હરી ઈગિછરત કબહૂં નાહિં ૯૬

તૂં તૂં કરતા તૂં લયા તુઝમેં રહા સમાય,
તુઝ માંહી મન મિલિ રહા અળ કહું અનત ન બાય. ૯૭

૮૭. દેખાદેખીથી થતી ભક્તિનો રંગ જીવનમાં કહીયે જોડો લાગતો નથી.
જેવી રીતે સાપ કાંચળા ઉતારી નાખે છે તેવી જ રીતે સંકટ આવી પડતાં
એવી નકલી ભક્તિ છૂટી જશે.
૮૮. જ્યાં સુધી (સ્થૂલને ભેદોને) આત્મજ્ઞાન સંપૂર્ણ રીતે ભીતર પ્રવેશ્યું નથી ત્યાં
સુધી હૃદયને શાંતિ મળતી નથી. દેખાદેખીથી થતી ભક્તિનો રંગ ટકતો જ નથી.
૮૯. જેમ નકામું ઘાસ ખેતરની ખરાબી કરે છે, જેમ મૂર્ખ માણસ સભાના
રંગમાં ભંગ પાડે છે તેમ કેસરમાં ભળેલી ધૂળની જેમ લોભલાલચ
ભક્તિને બગાડી મૂકે છે.
૯૦. કામી, કોપી અને લોભીથી ભક્તિ થઈ શકતી નથી. ન્યાત, ભત અને
કુળના ભેદોને ફગાવી દઈને ભક્તિ કરનાર વીર તો વિરલ જ હોય છે.
(હરિનો મારગ છે શરાનો.)
૯૧. જેમ માછલીને પાણી પ્રિય હોય, લોભિયાને ધન પ્રિય હોય અને માતાને
બાળક પ્રિય હોય તેમ ભક્તને ભગવાનનું નામ પ્રિય છે.
૯૨. કપીર કહે છે કે જ્યાં સુધી ભક્તિનું સ્વરૂપ સ્કામ રહે છે ત્યાં સુધી
સેવા-સાધના નિષ્ફળ જાણવી. પોતાના દેવરૂપ પરમાત્મા તો નિષ્કામ છે;
એટલે એ સ્કામને શું કરવા મળે ?
૯૩. કપીર કહે છે કે ભક્તિ તો જઈએ યોગાનમાં પડેલા દડા જેવી છે.
જેને પસંદ પડે તે એને લઈ જાય. ભક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે રામ-રંકના
કોઈ જ ભેદ નથી. તે સર્જનને સુલભ છે.
૯૪. લગની તો એ જ કહેવાય જે કહી પણ છૂટે નહીં અને જીવનભર એવી
તો લાગેલી જ રહે કે છેક મૃત્યુ આવે ત્યારે જ શમે.
૯૫. લગની તો (ચંદ્રગ્રેમી) ચકોરની. (માન્યતા છે કે) એ અંગારા ખાય છે.
એમાં શી મિઠાશ બળી હોય છે ? તેમાં તો એની જીભ ને ચાંચ દાઝી
જાય છે, તોયે એની લગની છૂટતી નથી.
૯૬. સૌ જાણે ત્યારે સ્વપ્નામાં મળે અને જાગૃત ત્યારે તો મનમાં જ હોય.
આ લોચનિયાં પણ એની લગનીમાં લાલ લાલ થઈ ગયાં છે. એમાં ને
એમાં મારી સુધભુધ રહી નથી. આ (લગની) તો કહીયે અને છોડતી જ
નથી; મારાથી અલગ થતી નથી.
૯૭. ઘું જ ઘું જ કરતાં હું પોતે જ ઘુંમય થઈ ગયો અને ઘુંમાં જ સમાઈ
ગયો. (અહંભાવનો નિઃશેષ લય થઈ જતાં) મન પણ તારામાં જ વિલીન
થઈ ગયું છે. હવે એ ખીલે ક્યાંયે જઘું જ નથી.

અર્થ અર્થ લોં દર્ષ હૈ ઉદય અસ્ત લોં રાજ,
લક્ષિત મહાતમના તુલ એ સખ કોનૈ કાજ. ૯૮

અંધ લયા સખ ડોલઈ યહ નહિં કરૈ બિચાર,
હરિલક્ષિત જાને બિના ખૂટિ મુઆ સંસાર. ૯૯

ઔર કર્મ સખ કર્મ હૈ લક્ષિત કર્મ નિષ્કર્મ,
કહૈ કપીર પુકારિ કૈ લક્ષિત કરૌ તજિ ધર્મ. ૧૦૦

પ્રેમ

યહ તો ઘર હૈ પ્રેમકા ખાલાકા ઘર નાહિં,
સીસ ઉતારૈ ભુધ ધરૈ તખ પૈઠે ઘર માહિં. ૧૦૧

સીસ ઉતારૈ ભુધ ધરૈ તાપર રાખૈ પાંવ,
દાસ કપીરા થૌં કહૈ ઐસા હોય તો આવ. ૧૦૨

પ્રેમ ન ખાડી બિપજૈ પ્રેમ ન હાટ બિકાય,
રાજા પરજા જેહિ રુચૈ સીસ દેહ લેઈ જાય. ૧૦૩

પ્રેમ પ્રિયાલા જો પિયૈ સીસ દગ્ગિજા દેય,
લોભી સીસ ન દે સકે નામ પ્રેમ કા લેય. ૧૦૪

છિનહિં અઢૈ છિન ભિતરૈ સોં તો પ્રેમ ન હોય,
અઘટ પ્રેમ પિંજર બસૈ પ્રેમ કહાવૈ સોય. ૧૦૫

જળ મૈં થા તખ ગુરુ નહીં અળ ગુરુ હૈં હમ નાહિં,
પ્રેમ ગલી અતિ સાંકરી તામેં હો ન સમાહિં. ૧૦૬

જા ઘટ પ્રેમ ન સંચરે સો ઘટ જન મસાન,
જૈસે ખાલ લોહારકી સાંચ લેત બિનુ પ્રાન. ૧૦૭

૯૮. અબળેની અગણિત સંપત્તિ હોય, ઉદ્યાયળથી અસ્તાયળ સુધીનું રાજ-
પાટ હોય તો પણ એ બધું ભક્તિના તોણે આવે એમ નથી. ભક્તિ વિના
એ બધું શા કામનું ?

૯૯ આંધળાં બનીને બંધાં જ નાચે કૂદે છે, પણ આટલીયે વિચાર કરતાં
નથી કે પ્રભુભક્તિની સાચી સમજણ વિના જ આ આખોયે સંસાર દૂખી
મર્યો છે !

૧૦૦. ખીબાં બંધાં જ કમેનિ ભલે કર્મ કહીએ પણ તે બંધાં સકામ હોઈ
બાંધક થાય છે, પરંતુ ભક્તિરૂપી કર્મ નિષ્કામ હોઈ એ તારક થાય છે. તેથી
જ કુખીર પોકારીને કહે છે કે કર્મનાં સકામ અને બાહ્ય કમેનિ છોડીને
ભક્તિમાં જ લાગી જાઓ.

પ્રેમ

૧૦૧. આ તો પ્રેમનું ઘર છે, માશીનું ઘર નથી. અહીં તો માયું ઉતારીને
ભોંય પર ધરી દે ત્યારે જ અંદર પ્રવેશ મળે.

૧૦૨. કખીરદાસ કહે છે કે માયું ઉતારીને ભોંય પર ધરી દે અને પાછો
એના પર પગ દાખી દે (અહ ભાવનું સંપૂર્ણ વિસર્જન કરી દે) તો જ
પ્રેમના ઘરમાં પ્રવેશી શકે.

૧૦૩. પ્રેમ કંઈ વાડીમાં જીતતો નથી, કેળવજરમાં વેચાતો નથી. રાજ કે
રૈયત જે કોઈને એ પસંદ પડે તે શિરને સાટે એને લઈ જાય.

૧૦૪ પ્રેમનો પ્યાલો પીનારો તો મંસ્તકની દક્ષિણ ચૂકવે છે. લોભી તો પ્રેમનું
નામ જ લીધા કરે છે. એનાથી માયું આપી શકાતું નથી.

૧૦૫. ઘડીમાં ચડે ને ઘડીમાં ઊતરી જાય, એ કંઈ પ્રેમ ન, કહેવાય. પ્રેમ તો
એ જ કહેવાય જે દેહ પિંજરમાં વસવા છતાંયે સ્થૂલના આધાર વિનાનો હોય.

૧૦૬. બ્યાં સુધી 'હું' (અહ કાર) હેતો ત્યાં સુધી શુરુ (પરમાત્મા) ન હતા
અને હવે શુરુ જ છે, 'હું' નથી. આ પ્રેમની મેલી તો અત્યંત સાંકડી છે,
એમા બે ત્રો સમાય જ નહીં.

૧૦૭ જે જીવનમાં પ્રેમનો સંચાર થયો નથી તેને સમશાન જ સમજી લેવું.
શ્વાસ તો લુહારની ધમણ પણ લે છે. પરંતુ એમાં પ્રાણ ક્યાં છે ? (પ્રેમ
જ પ્રાણરૂપ છે. પ્રેમ વિનાનું શરીર લુહારની ધમણ જેવું નિષ્પ્રાણ છે.)

હઠા બગૂલા પ્રેમકા તિનકા હઠા અકાસ,
તિનકા તિનકાસે મિલા તિનકા તિન કે પાસ. ૧૦૮

સૌ જોજન સાજન થસે માનો હૃદય મંઝાર,
કપટ સનેહી આંખને જાનુ સમુદર પાર. ૧૦૯

ચહે તત વહે તત એક હૈ એક પ્રાન દુધ ગાત,
અપને જિયસે જાનિયે મેરે જિયકી ખાત. ૧૧૦

હમ તુમહારો સુમરિન કરૈં તુમ મોહિ ચિતવૌ નાહિ,
સુમરિન મનકી પ્રીત હૈં સો મન તુમહિ માહિં ૧૧૧

પ્રીતિ-જો લાગિ ઘુલ ગઈ પૈઠિ ગઈ મનમાહિં,
રોમ રોમ પિઠ-પિઠ કરૈ સુખકી સરધા નાહિ. ૧૧૨

જો જાગત સો સ્વપ્નમેં જ્યોં ઘટ જીતર સ્વાસ,
જો જન જાકો ભાવતા સો જન તાકે પાસ. ૧૧૩

પીયા આઠે પ્રેમરસ રાખા આઠે માન,
એકે ધ્યાનમેં દો ખડખ દેખા સુના ન કાન. ૧૧૪

કળિરા ખ્યાલા પ્રેમકા અંતર લિયા લગાય,
રોમ રોમ મેં રમિ રહા ઔર અમલ કયા ખાય. ૧૧૫

કળિરા હમ શુરુ રસ પિયા જાકી રહી ન છાક,
પાકા કલમ કુમહારકા બહુરિ ન ચઢસી આક. ૧૧૬

સખૈ રસાયન મેં કિયા પ્રેમ સમાન ન કાય.
રતિ એક તન મેં સંચર સળ તન કંચન હોય. ૧૧૭

રાતા માતા નામ કા પીયા પ્રેમ અધાય,
અતવાલા હીકારકા માંગે સુકિત બલાય. ૧૧૮

૧૦૮. પ્રેમનો વટોળ બગ્યો. માનવ પ્રેમી રૂપી તરણું જીએ આકાશમાં (બ્રહ્માંડમાં) ઊઠ્યું. તે પ્રભુ પ્રેમ રૂપી તરણાને મળ્યું. આમ પ્રભુનો પ્રેમ (જે માનવમાં પણ છે જ) પ્રભુ પાસે પહોંચ્યો. (પ્રેમનું પ્રેમ સાથે મિલન થયું. આત્માનું પરમાત્મા સાથે પ્રેમમય મિલન થયું.)

૧૦૯. પ્રિયતમ સેંકડો ગાઉ દૂર હોય તોયે જાણે હૃદયમાં જ હોય તેવું લાગે છે, પણ કપટી સ્નેહી આંગણમાં હોય તોયે જાણે દરિયાપાર હોય તેવું દૂરત્વ લાગે છે.

૧૧૦. મારા શરીરમાં આ તત્ત્વ ને તમારા શરીરમાં એ તત્ત્વ બંને એક જ છે. આપણા બેનાં શરીરમાં એક જ પ્રાણ છે. માટે મારા હૃદયની આ વાતને પોતાના હૃદયથી જ તમે જાણી લો ને !

૧૧૧. હું તમારું સ્મરણ કરું છું પણ તમે મારી તરફ જોતા નથી. આ સ્મરણ તો મનની પ્રીત છે, એ મન અખંડ તમારામાં જ લાગેલું છે. (એટલે વાંધા નથી.)

૧૧૨. આ પ્રેમ તો લાગતાંની સાથે જ મનમાં એકરસ થઈને એવો તો ઊતરી ગયો છે કે રોમ રોમ હવે 'પિયુ પિયુ' પોકારે છે. હવે મોઢાનો વિશ્વાસ રહ્યો નથી.

૧૧૩. જેવી રીતે શ્વાસ આ શરીરમાં ફિછે તેવી રીતે એ મારામાં જમત અવસ્થામાં હોય છે અને સ્વપ્નાવસ્થામાં પણ હોય છે; જેને જેના પર પ્રેમ હોય તે સદાય તેની પાસે જ હોય છે.

૧૧૪. પ્રેમ રસનું પાન કરવું ને અભિમાન પણ રાખવું એ બે વાત સાથે ન બને. એક આનમાં બે તકવાર કદી જોઈ કે સાંભળી છે ?

૧૧૫. કબીરાએ તો હૈયાથી પ્રેમનો પ્યાલો ગટગટાવ્યો છે. એ અદ્વીષ્ટુનો નશો રોમ રોમમાં વ્યાપી રહ્યો છે. પછી હવે ખીજા કોઈ નશાની જરૂર શી ?

૧૧૬. કબીર કહે છે કે આપણે તો ગુરુએ પાયેલો બ્રહ્મરસ પીધો છે. હવે (આત્મ મસ્તીની) તૃપ્તિમાં કોઈ નશો બાકી નથી. કુંભારનો ઘડો પાકો થઈ ચૂક્યો હોય તો એને ફરી ફરીને ચાકડે ચડવાનું હોય નહીં.

૧૧૭. મેં બધાયે રસાયણ (કાયાકલ્પની ઔષધિ) અજમાવી જોયાં, પણ પ્રેમની તોલે તો કોઈ જ નથી. જો સતિમાર પ્રેમ પણ દેહમાં ઊતરે તો આખાં કાયા કંચનની થઈ જાય.

૧૧૮. જેણે ધરાઈને પ્રેમરસ પીધો છે, જે અખંડ રામનામમાં રાતોરાતો છે અને જે હરિદેશન પાત્રીને મસ્ત છે, તેને શુદ્ધિની કંઈ જ પડી નથી.

મિલના જગમે' કઠિન હૈ મિલિ બિછૂડો જનિ કોય,
બિછૂડા સબજન તેહિ મિલે જિન માથે મનિ હોય. ૧૧૯

ભેઈ મિલૈ સો પ્રીતમે' ઔર મિલૈ સગ કોય,
મન સો મનસા ના મિલૈ દેહ મિલે કા હોય. ૧૨૦

નૈનોંકી કરિ કોઠરી પુતલી પલંગ બિછાય,
પલકોંકી ચિક ઠારિ કે પિય કો લિયા રિઆય. ૧૨૧

જળ લગિ મરને સે ઠરૈ તળ લગિ પ્રેમી નાહિ,
બહી ફર હૈ પ્રેમધર સમઝ લેહુ મનમાહિ. ૧૨૨

હરિ સે તૂ જનિ હેતુ કર કર હરિજન સે હેત,
માલ સુલુકે હરિ દેત હૈ હરિજન હરિ હી દેત. ૧૨૩

કહા ભયો તન બીછુરે ફરિ બસે બે બાસ,
નૈના હી અંતર પરા પ્રાણ તુઝકારે પાસ. ૧૨૪

જલ મે' બસે કમોદિની ચંદા બસે અકાસ,
જો હૈ બકો ભાવતા સો તાહી કે પાસ. ૧૨૫

પ્રિતમ કો પતિયાં લિખૂં બે કહું હોય મિદેસ,
તન મે' મન મે' નૈન મે' તાકો કહા સદેસ. ૧૨૬

અગિની આંચ સહના સુગમ સુગમ બડગકી ધાર,
નેહિ નિભાવન એકરસ મહા કઠિન ખ્યોહાર. ૧૨૭

નેહ નિભાવે હી બની સોચે બની ન આન,
તન દે મન દે સીસ દે નેહ ન દીજે બાન. ૧૨૮

કાંચ કથીર અધીર નર તાહિ ન ઉપજૈ પ્રેમ,
કહ કથીર કસની રહૈ કે હીરા કે હેમ. ૧૨૯

કસત કસોટી બે ટિકે તાકો શબ્દ સુલાય,
સોઈ અમરા બંમ રૈ કહ કથીર સમઆય. ૧૩૦

૧૧૯. જગતમાં આવું મિલન થવું મુશ્કેલ છે, એટલે એવું મિલન થયા પછી રખે કોઈ વિખૂટા પડતા ! વિખૂટા પડી ગયેલા પ્રિયતમ (પ્રભુ)નું મિલન તો જેને માથે મણિ (આત્મજ્ઞાનરૂપી) હોય તેને જ થાય છે.

૧૨૦. પ્રેમથી થતું આવું પ્રિયતમનું મિલન એ જ સાચું મિલન છે, બાકી તો બધાય દુનિયામાં મળતા જ હોય છે. મનથી જે મન મળીને એકરૂપ ના થઈ જાય તો માત્ર દેહના મળ્યાથી શું વળવાતું છે ?

૧૨૧. મેં તો આંખોની ઓરડી બનાવીને એમાં કાકીરૂપી પલંગ બિછાવીને પાંપણનો પડદો નાખી દઈને મારા પ્રિયતમને રિઝાવી લીધા છે.

૧૨૨. જ્યાં સુધી મરવાની ખીક રહે ત્યાં સુધી એ પ્રેમી નથી એમ જાણવું.. એવા જીવે આટલું તો મનથી સમજી જ રાખવું કે એમને માટે પ્રેમનું ધામ હજી થોડું દૂર છે,

૧૨૩. રખે તું હરિથી હેત કરતો. એના કરતાં તો હરિજન (સાચા ભક્ત) પર પ્રેમ રાખ, કારણ કે હરિ તો પ્રસન્ન થઈને માલમિલકત જ આપે પણ હરિના જન તો ખુદ હરિ જ આપી દે છે. (ભક્ત જ ભગવાનનો ભેટા કરાવે છે.)

૧૨૪. શરીર છૂટું પડે તેથી શું થઈ ગયું ? દૂર જે નિવાસમાં રહેવાનું થાય તેમાં તો માત્ર આ સ્થૂલ આંખોનું જ અંતર પડ્યું હોય છે. બાકી પ્રાણ તો અખંડ તમારી પાસે જ છે.

૧૨૫. કુમુદિનીનો વાસ જળમાં હોય છે ને ચંદ્રમા તો છેક જિયે આકાશમાં વસે છે. અરે, જેનું દિલ જેમાં ધાગેલું હોય તે અખંડ તેની પાસે જ હોય છે.

૧૨૬. પ્રિયતમ પરદેશ ગયા હોય તો જ મારે પત્ર લખવો પડે ને ? એ તો મારાં તનમાં, મનમાં નિયનમાં હાજર હાજૂર જ છે; એને વળી સ દેશો શાનો ?

૧૨૭. અગ્નિની જ્વાળા સહેવાતું અને ખાંડાની ધારે ચાલવાતું સહેલું છે, પણ એકધારે અખંડ પ્રેમ નિભાવવો એ અત્યંત મુશ્કેલ વ્યવહાર છે.

૧૨૮. પ્રેમ તો નિભાવ્યાથી જ નલે છે. ખીજા વિચારો કંટાળાથી એમાં કશું થઈ શકતું નથી. પ્રેમી તો તન દઈ દે, મન દઈ દે, અરે મસ્તકે પણ દઈ દે; પરંતુ તે કહી પ્રાણ રહેતાં પ્રેમ છોડતો નથી.

૧૨૯. કપીર કહે છે કે કાચ ને કથીર જેવા અધીરા માણસમાં પ્રેમ ક્યાંથી પ્રકટે ? હીરા કે હેમ હોય તે જ આકરી કસોટી ખંખી શકે (કાચ કે કથીર નહીં.) તેવી રીતે હીરા કે હેમ જેવા ધીર માણસો જ પ્રેમની કસોટી સહી શકે.

૧૩૦. કસોટીમાં કસાતાં જે ટકી રહે તેનો જ શબ્દ (બ્રહ્માનાદ) સંભળાય છે. કપીર આ સત્ય સમજાવતાં કહે છે કે આ પ્રેમ જ આપણું ગોત્ર છે

સ્મરણ

હુખમેં સુમિરન સખ કરૈ સુખમેં કરૈ ન કોય,
જો સુખમેં સુમિરન કરૈ તો હુખ કાહે હોય. ૧૩૧

સુખમેં સુમિરન ના ક્રિયા હુખમેં ક્રિયા યાદ,
કહ કબીર તા દાસકી કૌન સુનૈ ફરિયાદ. ૧૩૨

સુમિરનકી સુધિ યેં કરૌ જૈસે કામી કામ,
એક પલક બિસરૈ નહીં નિસદિન આઠો જામ. ૧૩૩

સુમિરન સોં મન લાઇયે જૈસે નાદ કુરંગ,
કહ કબીર બિસરૈ નહીં પ્રાન તજૈ તેહિ સંગ. ૧૩૪

સુમિરન સુરત લગાઇકે સુખ તેં કછુ ન ખોલ,
ખાહર કે પટ દેઈ કે અંતર કે પટ ખોલ. ૧૩૫

માલા ફેરત જુગ લયા ફિરા ન મન કા ફેર,
કર કા મનકા હારિ દે મન કા મનકા ફેર. ૧૩૬

કબિરા માલા મનહિં કી ઔર સંસારી લેખ,
માલા ફેરે હરિ મિલૈ ગલે રહંટ કે દેખ. ૧૩૭

કબિરા માલા કાઠકી બહુત જતનકા ફેર,
માલા સ્વાંસ ઉસાસકી જામેં ગાંઠ ન મેર. ૧૩૮

સહજે હી ધુન હોત હૈ હરહમ ઘટકે માંહિ,
સુરત શબ્દ મેલા લયા સુખકી હાજત નાહિં. ૧૩૯

માલા તો કર-મેં ફિરૈ જીભ ફિરૈ સુખમાહિં,
મનુષાં તો દહું દિસિ ફિરૈ યહુ તો સુમિરન નાહિં, ૧૪૦

તન થિર મન થિર બચન થિર સુરતનિરત થિર હોય,
કહ કબીર ઈસ પલકે કો કલપ ન પાવે કોય. ૧૪૧

સ્મરણ

૧૩૧. દુઃખમાં તો બધા જ હરિસ્મરણ કરે છે પણ સુખમાં કાઈ કરતું નથી.
જો સુખમાંયે પ્રભુસ્મરણ કરે તો પછી દુઃખ આવે જ શા માટે ?
૧૩૨. કપીર કહે છે કે સુખમાં પ્રભુસ્મરણ કયું નહીં ને દુઃખમાં જ પ્રભુને યાદ કરવા બેસે, તો પછી એવા (સગવડિયા) દાસની ફરિયાદ કોણ સાંભળે ?
૧૩૩. જે રીતે વિષયાસક્ત કામી જીવ રાતદિવસ ને આઠે પહોર એક ક્ષણ પણ કામભોગને ભૂલતો નથી, તેવી જ રીતે જીવાત્માએ પ્રભુસ્મરણનું અખંડ ધ્યાન રાખવું જોઈએ.
૧૩૪. કપીર કહે છે કે જેવી રીતે હરણ સંગીતના નાદમાં તલ્લીન થઈ જાય છે અને તેને તે વિસ્મરણ કદી કરતું નથી એ તે તેની સાથે જ પ્રાણ પણ આપી દે છે, તેવી જ રીતે તું પણ પ્રભુસ્મરણમાં મનને લીન કરી દે.
૧૩૫. પ્રભુસ્મરણમાં ધ્યાનથી તલ્લીન થઈને મોઢેથી કંઈ જબોલવું નહીં. બહારના બધા જ પડદા બંધ કરી દીધને અંદરના (હૃદયમંદિરના) પડદા ખોલી નાખ..
૧૩૬. માળા ફેરવતાં તો કેંક યુગ વીતી ગયા તોયે હજી મનની ચંચળતા મટી નથી. હવે તો હાથના મણકા (બાજી રટણ) મૂકીને મનના મણકા (માનસ સ્મરણ) ફેરવવા માંડ.
૧૩૭. કપીર કહે છે કે માળા તો મનથી જ ફેરવવાની હોય; બાકીના તો બધા સસારી વેશ છે. માળા ફેરવવાથી જ જો પ્રભુ મળતા હોય તો રેંટના કંઠમાં તો કેટલીયે માળા ફેરે છે !
૧૩૮. કપીર કહે છે કે એ માળા તો જડ કાષ્ઠની છે; એવું જતન કરવાની પંચાન લારે છે. પણ સાચી માળા તો આ (અખંડ ચાલતા) શ્વાસ-ઉચ્છવાસની જ છે; કેમ કે એમાં કયાંયે ગાંઠ કે મેર છે જ નહીં. (હરિસ્મરણ એની સાથે જ થવું જોઈએ.
૧૩૯. શ્વાસે શ્વાસે આ દેહમાં સહજ રીતે જ અખંડ ધૂન ચાલી રહી છે. આત્મતત્ત્વ અને શબ્દનો એવો તો અંદર મેળ જળી ગયો છે કે હવે મોઢાની જરૂર જ નથી રહી.
૧૪૦. માળા તો હાથમાં જ ફેરે ને જીભ મોંમાં જ ફેરે, પણ આ ચંચળ મનકું તો દેશી દેશમાં ક્યાં જ કરતું હોય છે. આને તે કંઈ હરિસ્મરણ કહેવાય ?
૧૪૧. કપીર કહે છે કે તન સ્થિર, મન સ્થિરને સુરત-નિરત આત્મા-પરમાત્માનું ધ્યાન) પણ સ્થિર હોય એવી ધન્ય ક્ષણ તો જુગજુગમાં પણ કોઈને પ્રાપ્ત થતી નથી.

જાપ મરે અજાપા મરે અનહદ લી ૨૨ જાથ,
 મુરત સમની થજદ મેં તાહિ કાલ નહિં ખાવ. ૧૪૨
 કબિર છુધા હૈ કુકરી કરત લજન મેં લાંગ,
 ચાકો દુકડ. ડરિ કૈ સુમરિન કરો નિસાંક. ૧૪૩
 તૂં તૂં કરના તૂં ભયા મુઝમેં રહી ન હૂં
 વારી તેરે નામ પર જિત દેખૂં તિત તૂં. ૧૪૪

વિશ્વાસ

કબિર: કયાં મેં ચિંતહું મમ ચિંતે કયા હોય.
 મેરી ચિંતા હરિ કરૈ ચિંતા મોહિં ન કોય. ૧૪૫
 નાધૂ ગાંડિ ન બાંધઈ ઉદર સમાતા લેય,
 અગે પછે હરે ખડે જખ માંગે તખ દેય. ૧૪૬
 પૌ ફાટી યગનાં ભયા બગે છવા બૂન,
 નાખ કાફૂ કો દેત હૈ ચોંચ સમાતા ચૂન. ૧૪૭
 કેન કરીમા લિખિ રહા અખ કછુ લિખા ન હોય,
 અસા ધરૈ ન તિલ બઢૈ નો સિર ફોડ હોય. ૧૪૮
 મઈ કંતના દીજિઓ જામેં કુદુંખ સણાય.
 મેં લી ભૂખા ના રહું સાધુ ન ભૂખા જાથ. ૧૪૯
 પાંડર પિંજર મન ભંવર અરથ અનૂપમ ખાસ,
 એક નામ સીંચા અમી ફલ લાગા વિસ્વાસ. ૧૫૦
 ગયા જિન પાયા નહીં અનગાયે તેં ફરિ,
 દિન ગાયા બિસ્વાસ ગહિ તાકે સદા હજૂરિ. ૧૫૧

૧૪૨. મુખના (વૈખરી) ભપનો, અર્જપા ભપનો અને અનહદ નાદનો પગ અંત આવે છે; પણ શબ્દસ્રામાં લીન થઈ સમાઈ જનાર આત્માને કાળ કશું જ કરી શકતો નથી. (એવા લયમા અમરત્વની સિદ્ધિ સંભાઈ છે.)
૧૪૩. કબીર કહે છે કે ભૂખ તો ફૂતરી જેવી છે. લગ્નમાં એ લગ પડાવે છે, માટે એને દુકડો નાખીને પછી નિરાંતે હરિસ્મરણ કરવું.
૧૪૪. તુજ તુજ રટતાં રટતાં તુંમય થઈ જવાથી હવે મારામાં હું (અહ વૃત્તિ) રહ્યું નથી. હે પ્રભુ ! તારા નામ પર તો હું વારો જઈ છું કેમ કે (નામ રટણના પ્રભાવથી) હવે તો બધાં જોડે ત્યાં તું જ છે.

વિશ્વાસ

૧૪૫. કબીર કહે છે કે હું શી ચિંતા કરું ? હું ચિંતા કરું તેથી શું વળે ? મારી ચિંતા તો પ્રભુ પોતે જ કરે છે એટલે મારે તો કોઈ ચિંતા જ નથી.
૧૪૬. સાધુ પ્રુપ્ત સત્ત્વ નહીં કરે. એ તો પેટ પૂરવું જ લેશે; કારણ કે બ્યારે જોઈએ ત્યારે માંગ્યું દેનારો ભગવાન એની આગળ ને પાછળ ખડો જ છે એવી એને શ્રદ્ધા હોય છે. (અનન્ય ભક્તનું યોગક્ષેમ પ્રભુ જ વહન કરે છે.)
૧૪૭. પ્હો ફાટતાં જ પ્રકાત થાય છે ને બધાંય જીવજંતુ સમયસર ભગી જોડે છે. ભગવાન એ સર્વને ચાંચ પ્રમાણે ચણ (કાઠીને કણ ને હાથીને મણ) આપી રહે છે.
૧૪૮. પ્રભુએ (કર્મ પ્રમાણે) લલાટના લેખ લખેલા જ છે. હવે એમાં કંઈ નવું લખવાનું નથી. કોઈ માયું ફૂટીને મરી જાય તોયે એમાં તલભાર પણ વધધટ થઈ શકે એમ નથી.
૧૪૯. હે માલિક ! તું એટલું આપજો કે જેમાં આ કુટુંબનો ખર્ચો નભે. આંગણેથી સાધુ ભૂખ્યો ન જાય. અને હું ય ભૂખ્યો ના રહું.
૧૫૦. આ શ્વેત (પવિત્ર) પંજર (શરીર) મનરૂપી ભગવાને (રહેવા) માટે અનુપમ સ્થાન છે. ત્યાં તો પ્રભુનામનુ અમૃત સીંચ્યું કે શ્રદ્ધાનું ફળ લાગ્યું જ છે.
૧૫૧. જેણે ગુણ ગાયા છે તેને પ્રભુ મળ્યા નથી અને નથી ગાયા તેવાથી તો એ દૂર જ છે. પણ જે શ્રદ્ધાપૂર્વક હરિગુણ ગાય છે તેને તો પ્રભુ હંમેશા હાજરાહજૂર જ છે.

ગિરહિન

ગિરહિન દેય સંદેસરા સુનો હમારે પીવ,
જલ બિન મચ્છી કયોં જિયે પાની મેં કા છવ. ૧૫૨
અંખિયાં તો અંધ પરી પંથ નિહાર નિહાર,
છહહિયા છાલા પરા નામ પુકાર પુકાર. ૧૫૩

નનન તો અરિ લાઇયા રહટ બહૈં નિંસુ ખાસ,
પપિહા બ્યોં પિહ પિહ રટૈ પિયા મિલનકી આસ. ૧૫૪

બહુત દિનનકી ભેવતી રટત તુમહારો નામ,
જિવ તરસૈ તુવ મિલનકો મન નાહિં વિશ્રામ. ૧૫૫

ગિરહ બુવંગમ તન કસા મંત્ર ન લાગૈ કોય.
નામ મિયોગી ના જિયે, જિયે તો ખાઉર હોય. ૧૫૬

ગિરહ બુવંગમ પૈઠિ કે કિયા કલેજે ધાવ,
ગિરહી અંગ ન મોહિ હૈ બ્યોં લાવૈ ત્યોં ખાવ. ૧૫૭

કૈ ગિરહિન, કો મીચ હૈ કૈ આપા દિબલાય,
આઠ પહર કો કાગના મોપૈ સહા ન બાય. ૧૫૮

ગિરહ કમંડલ કર લિયે ખૈરાગી હો નૈન,
માંગ હરસ મધૂકરી છકે રહૈ દિન રૈન. ૧૫૯

ચેહિ તનકા દિવલા કરોં ખાતી મેલોં છવ,
લોહૂ સીચોં તેલ બ્યોં કળ મુખ દેખોં પીવ. ૧૬૦

ગિરહા આપા હરસ કો કડુવા લાગા કામ,
કાયા લાગી કાલ હોય મીઠા લાગા નામ. ૧૬૧

હૈંસ હૈંસ કંત ન પાઈયા બિન પાયા તિન રોય,
હાંસી ખેલે પિય મિલૈ કૌન દુહાગિન હોય. ૧૬૨

વિરહિણી

૧૫૨. વિરહિણી સંદેશો પાઠવે છે કે હે મારા પિયુષ ! સાંભળો તો ખરા ! માછલી તો પાણીનો જીવ તે પાણી વિના કેમ જીવી શકે ? (આ જીવનનો આધાર તો તમે જ છો)

૧૫૩. વાટ જોઈ જોઈને આંખે ઝાંખ વળી ગઈ છે ને-તમારા નામનો પોકાર કરતાં કરતાં તો આ જીભ ફેલાવા પડી ગયા છે.

૧૫૪. આ આંખો તો રાતદિવસ રેંટની જેમ આંસુની ઝડી વરસાવી રહી છે. પ્રિયતમના મિલનની આશામાં ને આશામાં બપૈયાની જેમ પિયુષ પિયુષ રટણ ચાલી રહ્યું છે.

૧૫૫. ધણાયે દિવસની પ્રતીક્ષા કરતી તમારું નામ રટયા કરું છું, તમને મળવા માટે આ જીવ તકસી રહ્યો છે ને મનને તો જરાયે જંપ જ નથી.

૧૫૬. આ તનને વિરહરૂપી નામ કરેડયો છે. કોઈ પણ અંત કામે લાગતો નથી. પ્રભુનો વિયોગી તો હવે જીવે જ નહીં; જો જીવે તો બાવરો જ બની જાય.

૧૫૭. આ વિરહરૂપી નાગે તો છેક અંદર ઘૂસી જઈને કાળજીમાં દંશ દીધો છે. અરે ! વિરહીને તો જેમ બટકા ભરવા હોય તેમ ભરને ! એનું એક અંગ નહોં હાલે !

૧૫૮. કાં તો આ વિરહિણીને મોત આપો કે કાં તો તમે દર્શન આપો, પણ આમ આડે પહોર વિરહમાં સળગ્યાં જ કેરવાનું હવે મારાથી સહન થતું નથી.

૧૫૯. વિરહરૂપી કમંડલ હાથમાં લઈને આ બે વૈરાગી-નેત્રો હરિદર્શનની ભિક્ષા માગ્યા કરતાં દિનરાત રૂસમસ્ત રહે છે.

૧૬૦. આ દેહનો દીવડો બંનાવી તેમાં જીવરૂપો વાટ મૂકું છું. અને રુધિરની તેલ ધાર સી યું છું. પુણ્ય (આવી આ જીવન જ્યોતિષી) પ્રિયતમના સુખડાનું દર્શન ક્યારે થશે ?

૧૬૧. વિરહી જીવ હરિદર્શને આવ્યો છે. એને કામભોગમાં (હવે) કડવાશ લાગી છે, એટલે સ્થૂલ કાયા પણ કાળ જેવી અકારી થઈ પડી છે. એને તો હવે હરિનામ જ મીઠું લાગે છે.

૧૬૨. હસી હસીને કોઈ પ્રીતમને મામ્યું નથી જેને એ મળ્યા છે તેને આંસુ ધારે જ મળ્યા છે. એમ હસતાં ખેલતાં (મોજ ભોગવતા) જો પ્રાનમ મળતા હોત તો કોઈ દુખિયારી રહેત જ નહીં !

માંસ ગયા પિંજર રહો તાકન લાગે કાગ,
સાહેબ અજહુ' ન આધ્યા મંદ હમારે લાગ. ૧૬૩

અધ્યા ત્રેમ ંસાધ્યા જન જાને દુઃખદાય,
નામ સનેહી કારને રો રો રાત બિતાય. ૧૬૪

હવસ કરૈ પિય મિલનકી ઔ સુખ ચાહે અંગ
પીર સહે બિતુ પદમિની પૂત ન લેત ઉછંગ. ૧૬૫

બિરહીન ઝોદી લાકડી સપચે ઔર ધુંધુઆય,
છૂટ પડો યા બિરહસે જો સિગરો જરિ જાય. ૧૬૬

પરખત પરખત મૈં ફિરિ નૈન ગંવાયો રોય,
સો ખૂટિ પાયો નહીં જાતે જીવન હોય. ૧૬૭

હિરદૈ જીતર દવ બલૈ ધુંઆ ન પરગટ હોય,
જકે લાગી સો લખૈ કી જિન લાઈ સોય. ૧૬૮

સખહી તરુ તર જાઇ કે સખ ફલ લીન્હો ચીખ,
ફિરિ ફિરિ માંગત કબિર હૈ દરસન હી કી લીખ. ૧૬૯

પિયબિન જિય તરસત રહે પલપલ બિરહ સતાય,
રૈન દિવસ ઝોહે કલ નહીં સિસક સિસક જિય જાય. ૧૭૦

સાંઈ સેવત જલ ગમ માંસ ન રહ્યા દેહ,
સાંઈ જખ લગ સેઈ હોં ચહુ તન હોય ન ખેહ. ૧૭૧

બિરહા બિરહા મત કહો બિરહા હૈ સુલ્તાન,
જા ઘટ બિરહ ન સંચરે સો ઘટ જાન મસાન. ૧૭૨

દેખત દેખત દિન ગયા નિસ લી દેખત જાય,
બિરહિન પિય પાવૈ નહીં કેવલ જિય ઘબરાય. ૧૭૩

૧૬૩ આ દેહ સુકાઈ જઈને હવે તો હાડપિંજર જ રહ્યું છે. કાગડા પશુ તાકી જ રહ્યા છે. અરેરે ! હજીયે મારા સ્વામી ન આવ્યા ! મારું નસીબ ન ખરાબ છે !

૧૬૪. આ આંખોએ પોતાનામાં જે પ્રેમ વરસાવ્યો છે એને રખે દુઃખ દેનારો માનતા. એ તો પ્રભુના (નામના) પ્રેમને લીધે જ રાત રડી રડીને વીતાવે છે.

૧૬૫. પ્રિયતમના મિલનની ઝંખના સેવે અને સાથે સાથે અંગે અંગ ભોગ-સુખ માણવાની તૃષ્ણા રાખે ? બન્ને સાથે શી રીતે બને ? પણ (પ્રસૂતિની) પીડા સહન કર્યા વિના પદમણીને ખોળાનો ખૂંદનાર પ્રાપ્ત થતો નથી. (બ્રહ્માનંદની પ્રાપ્તિ માટે જીવે પ્રસૂતાની વેદના જેવાં કષ્ટ વેઠવાં પડે છે.)

૧૬૬. આ વિરહિણી તો લીના કાષ્ઠ જેવી છે, એ સળગે છે તોયે પાછી ધુમાડો કર્યા કરે છે. જો એ પૂરી સળગી જાય તો આ વસમી વિયોગ વેદનાથી તો છૂટે !

૧૬૭. હું તો હુંગરે હુંગરા ખૂદી વળી ને રડીરડીને આ આંખો પશુ ખોઈ; તો પશુ આ જીવન ટકાવી રાખે એવી (અમરત્વ દેનારી) બડીછટ્ટી તો મને ના જ મળી !

૧૬૮. હૈયામાં (વિરહરૂપી) આગ લાગી છે, પણ બહાર તો ધુમાડોય દેખાતો નથી. એ તો જેનામાં લાગી છે તે જ જાણે અથવા તો જેણે એ આગ લગાડી છે તે જ (પ્રભુ) સમજે.

૧૬૯. ઝાડે ઝાડ રખડીને બધાંયનાં ફળ ચાખી જોયાં (સર્વ સાધન સાધી જોયાં) પણ કબીર તો ફરીફરીને પ્રભુના દર્શનની જ લીધ માગી રહ્યો છે.

૧૭૦. પ્રિયતમ વિના આ જીવ તરફકા કરે છે. ક્ષણેક્ષણ મને વિયોગ સતાવી રહ્યો છે. રાત ને દિવસ કંઈ જ એન પડતુ નથી. હવે તો વિરહમાં રડી રડીને આ જીવ પશુ જઈ રહ્યો છે !

૧૭૧. સ્વામીની સેવા કરતાં તો હું સળગી રહી છું. એમાં જ આ દેહનું હાડપિંજર થઈ ગયું છે. પણ જ્યાં સુધી સ્વામીની સેવા થતી રહેશે, ત્યાં સુધી આ દેહનો નાશ નહીં થાય.

૧૭૨. ‘વિરહ’, ‘વિરહ’ની ખૂસો ન પાડો. આ વિરહ તો મોટો સમ્રાટ છે. જે શરીરમાં એની સત્તા ફરી વળી નથી તેને સ્મશાન જ સમજી લેવું.

૧૭૩. (વાટ) જોતાં જોતાં તો દિવસ વીતી ગયો અને રાત પણ એવી જ રીતે વહી ગઈ. તોયે વિજ્ઞેયનું તો પ્રાપ્ત્ય મળતા નથી, એનો જીવ મૂંઝાયાં કરે છે.

સો દિન કૈસા હોયગા ગુરુ બહેંગે બાહિ,
અપના કર બૈઠાવહીં ચરનકંવલ કી છાંહિ. ૧૭૪

જો જન બિરહી નામ કે સદા મગન મનમાંહિં,
જ્યેં દરયન કી સુંદરી કિનહૂં પકડી નાહિં. ૧૭૫

અકષ બિહુરી રૈનકી આય મિલી પરભાત,
સતગુરુસે જો બીહુરે મિલે દિવસ નહિં રાત. ૧૭૬

બિરહિન ઉઠિ ઉઠે ભૂંધ પર દરસન કારન રામ,
મૂએ પીછે દેહુગે સો દરસન કેહિ કામ. ૧૭૭.

મૂએ પીછે મત મિલૌ કડૈ કપીરા રામ,
હોહા માટી મિલ ગયા તબ પારસ કેહિ કામ ? ૧૭૮

સબ રગ તાંત રખાબ તન બિરહ બજાવે નિત,
ઔર ન કોઈ મુનિ સકે કૈં સાંઈ કૈ ચિત. ૧૭૯

તું મતિ જાનૈ બીસરું પ્રીતિ ઘટૈ મમ ચિત,
મરું તો તુમ સુમિરત મરું જિઉં તો સુમિરું નિત. ૧૮૦

બિરહ અગિન તન મન જલા લાગિ રહા તત છવ.
કૈ વા જાંને બિરહિની કૈ બિન લેંટા પીવ. ૧૮૧.

બિરહ કુહાડારી તન બહે ધાવ ન બાધૈ રોહ,
મરને કા સંસય નહીં છૂટિ ગયા બ્રમ મોહ. ૧૮૨

કપીરા બૈદ બુલાઈયા પકરિ કે દેખી બાંહિ,
બૈદ ન બેદન જાનઈ કરક કરેજે માંહિ. ૧૮૩

બિરહબાન જેહિ લાગિયા ઔષધ લગત ન તાંહિ,
સુસુકિ સુસુકિ મરિ મરિ જિયૈ ઉઠૈ કરાહિ સરાહિ. ૧૮૪

૧૭૪. સદ્ગુરુ અને હાથ પકડીને પ્રેમથી અપનાવી લઈને પોતાનાં ચરણ-કમલને આશ્રયે બેસાડશે એવા (ધન્ય મિલનના) દિવસનું શું થઈ ગયું ? એ ક્યારે આવશે ?

૧૭૫. જે લોકો નામ (પ્રભુ)નાં વિચોગી છે તેઓ તો સદાયે અંતર્મુખ થઈ મનમાં જ તલ્લીન રહે છે। દર્પણમાં દેખાતી સુંદરીને જેમ કોઈ પકડી શકતું નથી તેમ આવા વિરહીને કોઈ પાતી શકતું નથી.

૧૭૬. રાતની વિન્નેગણુ ચકવી પ્રભાત થતાં જ પોતાના પ્રિયતમને આવીને મળી, પણ સદ્ગુરુ (પરમાત્મા)થી જે (સંસારમાં) વિખૂટા પડી ગયા છે, તેમનો તો દહાડે કે રાતે પ્રભુથી ભેટા થતા જ નથી. શું કરવું ?

૧૭૭. પ્રભુદેશીને માટે તરફંડતી વિન્નેગણુ જાણી થઈથઈને પાછી ધરતી પર ઢળી પડે છે ને પોકારે છે કે હે નાથ ! મર્યા પછી દર્શન દેશો તો તે શા કામનું ?

૧૭૮. કબીર કહે છે કે હે ભગવાન ! મર્યા પછી મળશે નહીં. લોખંડની માટી થઈ જાય પછી પારસમણિનું શું કામ ?

૧૭૯. આ વિરહ તો મારી નસેનસના તાર બનાવીને શરીરૂપી સારંગીને નિત્ય બજાવ્યા કરે છે. મારું ચિત્ત કે મારા સ્વામી સિવાય બીજું કોઈ જ એ સાક્ષી શકતું નથી

૧૮૦. ધું એમ ન સમજીશ કે હું તને વિસરો જઈશ કે મારા ચિત્તમાંથી પ્રીતિ ઓછી થઈ જશે. હવે તો મરણુ પણ તારું સ્મરણુ કરતાં કરતાં જ થશે અને જીવતાં પણ તારું નિત્ય અખંડ સ્મરણુ રહેશે.

૧૮૧. વિરહની આગમાં આ તન ને મન સળગી ગયાં છે ને આ જીવ તો એનામાં જ ચોંટી રહ્યો છે. આ દશા કાં તો વિરહિણી સમજી શકે અથવા તો જેને પ્રિયતમ મળી ગયા છે તે સમજી શકે.

૧૮૨. વિરહરૂપી કુહાડીથી તો આ અંગે અંગ ધાયલ થઈને તેમાંથી ડુધિર વહી રહ્યું છે. એને કોઈ રોકતું નથી. હવે ભ્રમ ને મોહ છૂટી ગયા છે અને મરવાની ચિંતાયે નથી રહી.

૧૮૩. કબીર કહે છે કે વૈદને બોલાવ્યા. એમણે હાથ પકડીને નાહી તો જોઈ પણ વૈદને મારી વેદનાને કથી જ ગતાગમ નથી. દર્દ તો દિલમાં પડ્યું છે.

૧૮૪. જેને વિરહનું તીર વાગ્યું હોય તેને કોઈ જ દવા લાગ્યું પડતી નથી. એ તો આહ પોકારતાં, પ્રીતમની પ્રશંસા કરતાં, ધ્રુસકા ભરતાં, ચીસો પાડતાં ને મરતાં મરતાં જ જીવે છે.

વિનય

સુરતિ કરી મેરે સાંધયા હમ હૈં ભવ જલ માહિં,
આપે હી બહિ બચંગે ભે નહિ પકરૌ બાહિં. ૧૮૫

કયા સુખ હૈ બિનતી કરૌં લાજ, આવત હૈ મોહિ,
તુમ દેખત ઔશુન કરૌં કૈસે ભાવેં તોંહિ. ૧૮૬

મૈં અપરાધી જનમકા નબસિખ ભરા બિકાર,
તુમ હાતા દુખભંજના મેરી કરો સમહાર. ૧૮૭

અવશુન મેરે બાપ છ બકસ ગરીબનિવાજ,
ભે મૈં પૂત કપૂત હૈં તઉ પિતાકો લાજ. ૧૮૮

ઔશુન કિએ તો બહુ કિએ કરત ન માની હાર,
ભાવૈં બંદા બકસિયે ભાવૈં ગરદન માર. ૧૮૯

સાહેબ તુમ જનિ બીસરો લાખ લોગ લગિ બહિં,
હમસે તુમરે બહુત હૈ તુમ સમ હમરે નાહિ. ૧૯૦

અંતરબમી એક તુમ આતમ કે આધાર,
ભે તુમ છોડૌ હાથ તો કૌન ઉતારે પાર. ૧૯૧

મેરા મન ભે તોહિં સોં તેરાં મન કહિં ઔર,
કહ કબીર કૈસે નિભૈ એક ચિત્ત દુષ ઠૌર. ૧૯૨

મન પરતીત ન પ્રેમરસ ના કછુ તન મેં ઢંગ,
ના બનૌ ઉસ પીવસે કયોંકર રહસી સંગ. ૧૯૩

મેરા મુઝમેં કુછ નહીં ભે કુછ હૈ સો તોર,
તેરાં તુઝકો સોંપતે કયા લાગત હૈ મોર. ૧૯૪

તુમ તો સમરથ સાંધયા દહ કરિ પકરૌ બાહિં,
ધુર હી હૈ પહુઆધયો જનિ છાંડો મગ માંહિ. ૧૯૫

વિનય

૧૮૫. અરે, મારા સ્વામી ! ધ્યાન તો રાખો, અમે તો ભવસાગરમાં ખેંચાઈ રહ્યાં છીએ. જો તમે હાથ નહીં પકડો અને અમને બચાવી નહીં લો તો અમે તો આ પ્રવાહમાં તણાઈ મરવાનાં !

૧૮૬. મને તો શરમ લાગે છે કે હું કયે મોઢે તમને પ્રાર્થના કરું ? તમારા દેખતાં હું પાપ કર્યે જઈ છું. તો પછી તમને હું ગયું જ કેવી રીતે ?

૧૮૭. હે પ્રભુ ! હું તો જન્મેજન્મથી અપરાધી છું. મારામાં નખશિખ વિકારો ભરેલા છે. પણ તમે દયાળુ ને દુઃખજન છો, પ્રભુ ! મારી સંભાળ લો.

૧૮૮. હે બાપજી ! હે દયાળુ ! મારા અવશ્યેને તમે માફ કરી દો. હું, તમારો પુત્ર જો કપૂત છું તોયે લાજ તો પિતારૂપ તમને જ લાગશે ને ?

૧૮૯. પાપ તો મેં પાછું વાળીને જોયા વિના જ ધણિયે કરી નાખ્યાં છે. હવે તો ચાહે તો તમે આ સેવકને માફ કરો કે ચાહે તો ગરદન મારો-જેવી પ્રભુની ઇચ્છા !

૧૯૦. લાખો લોકો પાસે ભલે તમે જતા પણ મારા નાથ ! તમે મને રખે વિસારી મૂકતા. મારા જેવા તો તમારે અનેક છે, પણ મારે તમારા સરખું ખીલુ કોઈ જ નથી

૧૯૧. હે અંતરયાત્રી ! આ આત્માના આધાર તો એક તમે જ છો. તમે મારો હાથ છોડી દો, તો પછી મને પાર કોણ ઉતારશે ?

૧૯૨. કબીર કહે છે કે મારું મન તો તારામાં જ લાગેલું છે; પણ તારું મન જો ખીજે કયાંય હોય તો પછી એક ચિત્ત બે સ્થાને કેવી રીતે નબે ?

૧૯૩. મનમાં પ્રેમ રસ નથી, પ્રતીતિ નથી ને શરીરમાયે ક'ઈ ઢંગધડો નથી. (ત્રિયતમના મિલનની માનસિક કે શારીરિક કશી જ યોગ્યતા નથી.) તેથી મને તો સમજવું જ નથી કે એ ત્રિયતમની સાથે કેવી રીતે આનંદથી રહી શકીશ ?

૧૯૪. મારામાં કંઈ જ મારું નથી, જે કંઈ છે તે તારું જ છે. તારું તને જ સોંપવામાં મારે શું ખાવાવું છે ?

૧૯૫. તમે તો મારા સમર્થ સ્વામી છો. મારો હાથ મજબૂત રીતે પકડી રાખજો અતે છેક ધામ સુધી પહોંચાડજો; રખે મને રસ્તા વચ્ચે જ છોડી દેતા.

સૂક્ષ્મ માર્ગ

ઉત્તે કોઈ ન બાહુરા બસે બૂઝું ધાય,
ઈત્તે સબ હી બત હૈ ભાર લદાય લદાય. ૧૯૬

ચાર બુલાવૈ ભાવ સોં મો પૈ ગયા ન બાય,
ધન મૈલી પિઉ બિજલા લાબિ ન સગૌં પાય. ૧૯૭

નાંવ ન બને ગાંવકા બિન બને કિત નાંવ,
ચલતા ચલતા જુગ લયા પાવ કોસ પર ગાંવ. ૧૯૮

ચલન ચલન સબ કોઈ કહે મોહિ આંદેસા ઔર,
સાહેબ સોં પરિચય નહીં પહુંચેગે કેહિ ઠોર. ૧૯૯

જહાં ન ચીંટી ચઠિ સકૈ રાઈ ના ઠહેરાય,
મનુવાં તહં હૈ રાખિયે તહંધ પહુંચે બાય. ૨૦૦

બાટ બિચારી કયા કરે પથી ન ચલૈ સુધાર,
રાહ આપની છાંઠિકે ચલે ઉબર ઉબર. ૨૦૧

મરિયે તો મરિ બધચે છુટિ પરૈ જંબર,
ઐસા મરના કો મરે દિન મેં સૌ સૌ બાર. ૨૦૨

પરીક્ષક (પારખી)

હીરા તહાં ન જોલીએ જહાં જોટી હે હાટ,
કસ કરી બાંધો ગાંઠરી ઉઠ કર આલો બાટ. ૨૦૩

હીરા પાયા પરખિ કે ઘન મેં દીયા આન,
ચોંટ સહી કૂટા નહીં તબ પાઈ પહિચાન. ૨૦૪

બો હંસા મોતી ચુગ કાંકર ક્યોં પતિયાય,
કાંકર માથા ના નવૈ મોતી મિલે તો બાય. ૨૦૫

સૂક્ષ્મ માર્ગ

૧૯૬. ત્યાંથી (પ્રભુ પાસેથી) પાછો આવનારો એવો કોઈ (મુસાફર) મળતો નથી જેને દોડીને (એ પંથ વિશે) પૂછી લઈ. અહીંથી (સ સારમાંથી જનારા બધા તો ભાર (કર્મનો) લાદીને જ જઈ રહ્યા છે.

૧૯૭. પ્રીતમ તો પ્રેમથી તોડાવે છે. પણ મારાથી જ જવાતું નથી. મારામાં મલિનતા ભરેલી છે ને મારા પ્રિયતમ તો ઊજળા (નિર્મળ સ્વરૂપ) છે. એટલે એમને તો હું પગે પણ લાગી શકતી નથી

૧૯૮. એમના ગામનું નામ તો ખબર નથી, એટલે એ જાણ્યા વિના હું કયાં જઈ ? આગ અગ્નિમાં ચાલતાં ચાલતાં તો યુગ વહી ગયો, ને નામ તો ગામ (પ્રભુનું ધામ) પા ગાઉ પણ દૂર નથી.

૧૯૯. 'ચાલો, ચાલો' એમ બધાએ કહે છે, પણ મારા મનમાં તો એ જ અદેશો રહે છે કે માલિકનો પરિચય તો છે નહીં, તો પછી કયા ધામે પહોંચી શકાશે ?

૨૦૦. અને મનવા ! જ્યાં છોડી ના ચડી શકે ને રાઈતો દાણો પણ રહી ન શકે તેવા ધામની (અન્ય સિખરની) લગની રાખ. ત્યાં જ જઈ પહોંચવાતું છે.

૨૦૧. વટેમાથું જ સમજાવું કે સુધરીને સરખો ચાલે નહીં અને પોતાનો રસ્તો છોડીને આડો આડો વેરાનમાં ચાલ્યા કરે, તેમાં વાટ બિચારી શું કરે ?

૨૦૨. મોત આવે તો મરી જઈ કે જોયો આ બધી જાનબંધી તો મુક્ત થઈ જવાય ! આમ દિવસમાં સેંકડો વાર મરવા જેવું જીવન જીવવું અને કષ્ટ ભોગવવું કેને ગમે ?

પરીક્ષક

૨૦૩. જ્યાં જૂઠાનું બખર હોય ત્યાં (અનુભવ ચાનરૂપી) માંઠના હીરાને ખોદવો નહીં. ત્યાં તો હીરાની માંઠડીને કચકચાવીને બાધી દો અને ઊભા થઈને રસ્તો જ પકડો.

૨૦૪. પારખીને હીરા (અઘ્નજ્ઞાન) મેળવ્યો છે. તેને ધણુના પ્રહાર કરવા માટે (કસોટી કરનારની દુકાને) આવીને આપી દીધો. ઢેકેટલા ધણુના ધા લાગ્યા, તોયે એ હીરા તૂટ્યો નહીં, ત્યારે જ એની ખરી પિઞ્જાન થઈ.

૨૦૫. જે હ સ (માની) મોતીનો ચારો (ઐષ્ટ તત્ત્વ) ચરનાર છે તેના મનમાં કાંકરા પરત્વે (નિઃસાર વસ્તુ માટે) એવો વિશ્વાસ શા માટે હોય કે તે સંતોષ આપશે. કાંકરો જોઈને (ખાવા માટે) તે માથું નમાવતો નથી. એ તો મોતી મળે તો જ ખાય છે.

હંસા બગુલા એકસા માનસરોવર માંડિ,
બગા ઠંઠોરે માછરી હંસા મોતી ખાહિ. ૨૦૬

ચંદન ગયા બિદેસડે સખ કોઈ કહે પલાસ,
જ્યોં જ્યોં ચૂદહે ઝોંકિયા ત્યોં ત્યોં અધડી ખાસ. ૨૦૭

એક અચંભા દેખિયા હીરા હાટ બિકાય,
પરખનહારા ખાહિરી કૌડી ખદલે બાય. ૨૦૮

રામ રતન ધન પાઈ કૈ ગાંઠિ ખાંધિ ના ખોલ,
નાહિ પટન નહિ પારખી નહિ ગાહક નહિ મોલ. ૨૦૯

પારસ રૂપી શવ હૈ લોહ રૂપ સંસાર,
પારસ તે પારસ ભયા પરખ ભયા ટકસાર. ૨૧૦

અમૃત કેરી પૂરિયા ખહુ વિધિ લીન્હે ધોરિ,
આપ સરીખા ને મિલે તાહિ પિઆઉં ઘોરિ. ૨૧૧

કાજર હી કી કોકરી કાજર હી કા કોટ,
તૌ કલી કારી ના ભઈ રહી ને ઝોટ હી ઝોટ. ૨૧૨

સન રતન કી કોકરી ચુપ કરિ લીન્હેં તાલ,
પારખિ આગે ખોલિએ કુંજ બચન રસલ. ૨૧૩

ના પખાન જમ સકલ હૈ લખિ આવૈ સમ કોઈ,
નગ તે ઉત્તમ પારખિ જગમેં બિરલા કોઈ. ૨૧૪

૨૦૬. માનસરોવરમાં હંસ અને બગલા સરખા જ દેખાતા હોય છે, પરંતુ (બુદ્ધિ ધર્મે એ પરખાઈ નાય છે કેમ કે) બગલો માછલી શોધતો હોય છે બ્યારે હંસલો તો મોતી જ ચરે છે.

૨૦૭. ચંદન કાષ્ઠ અબળપ્પા દેશમાં જઈ ચડ્યું તો ત્યાં બધા (અચાની) લોકો કહેવા લાગ્યા કે આ તો ખાખરો છે; પણ જેમ જેમ એને (કસોટીના) ચૂલામાં ખોસતા ગયા તેમ તેમ તેની સુગંધ (સાચું સ્વરૂપ) વધુ ને વધુ મહેફી બીડી.

૨૦૮. એક એવું અચરજ દીકું કે (અચાનીના) હાટમાં હીરો વેચાય છે, એને જોનારા ઉપર ઉપરથી જ જુએ છે એટલે એ કોડીની કીમતે ચાલ્યો નાય છે. (સાચા જ્ઞાનીને અચાની સંસારી જેનો ઝાળખ્યા વિના જ શુભાવે છે.)

૨૦૯. રામરતન રૂપી સંપત્તિ પામીને બાંધેલી તારી (આધ્યાત્મિક) અનુભવ ગાંઠડી ઘું કહી ખોલ નહીં, એને ચોગ્ય આ નગર નથી. કે અહીં કોઈ પારખનાર નથી. અહીં કોઈ ચોગ્ય ધરાક નથી અને ખરો ભાવ આપનાર નથી.

૨૧૦. જીવાત્મા પારસમણિ જેવો છે અને આ સંસાર લોખંડ જેવો છે. પારસના સંગથી તે પણ પારસરૂપ બની ગયો છે. હવે તો પરમાત્માનો પરિચય પામવાથી એ જ સંસાર ટંકશાળ (ક્ષત્રરૂપ) બની ગયો છે.

૨૧૧. અમૃતની (અનુભવ જ્ઞાનની) પડીકરી મેં તો અનેક શુકિતઓ (સાધના) કરીને મેળવી લીધી છે. હવે તો મારા જેવું જ કોઈ મળી આવે તો આ અમૃતરસ ઘોળીને પીવડાવું.

૨૧૨. કાળજીની કોટડી અને કાળજીનો કિલ્લો (તમોચ્છુનો ઘેરો) ચોમેર હોવા છતાંયે હું (મૂળ ચેતન) તો કાળી ના થઈ. હું તો પડદા પાછળ એવી ને એવી (નિર્લેપ) જ રહી !

૨૧૩. મેં તો જ્ઞાનરત્નની કોટડીને મૌનપૂર્વક તાળું જ દીધું છે, એના કદરદાન પરખ દા આગળ જ મધુર વેણી ચાવીથી એ જ્ઞાન કોટડીને ખોલવી જોઈએ.

૨૧૪. આખું જગત પહાડના પથ્થર જેવું છે જેને બધા જ જોઈ શકે છે. એ પહાડમાંથી કોઈ ઉત્તમ (જ્ઞાની રૂપી) રત્ન જવહરે જ મળી આવે છે.

†ટકસાર-વેદોત્તું સક્ષમ રહસ્ય પ્રકટ કરતી કપીરજીના ચાર પ્રકારની વાણી ગણાય છે-કૂટ ટકસાર, મૂલજ્ઞાન તથા બીકજ. કપીર ૫. ૫૬ (હ. દ્વિવેદી).

બલિહારી તિહિ પુરુષકી પરિચિત પરખનહાર,
સાંઈ દીન્હોં ખાંડ કે ખારી બૂઝ ગૈવાર. ૨૧૫

હીરા વહી સરાહિએ સહે ઘનનકી ચોટ,
કપટ કુરંગી માનવા પરખત નિકસા ખોટ. ૨૧૬

હરિ હીરા જન જોહરી સખન પસારી હાટ,
જખ આવૈ જન જોહરી તખ હીરૌ કી સાંટ. ૨૧૭

હીરા પરા બજારમેં રહા છાર લપટાય,
બહુતક મૂરખ ચલિ ગયો, પારખિ લિયા ઉઠાય. ૨૧૮

કલિ ખોટા જગ આંધરા શબ્દ ન માનૈ કોઈ,
બહિ કહૌં હિત આપના સાં ઉઠિ ખેરી હોઈ. ૨૧૯

જિજ્ઞાસુ

અસા કોઠી ના મિલા હમકો દે ઉપદેસ,
લવસાગર મેં ફૂળતા કર ગહિ કાઢૈ કેસ. ૨૨૦

ઐસા કોઈ ના મિલા બસે રહિયે લાગ,
સખ જગ જલતા દેખિયા અપની અપની આગ. ૨૨૧

જૈસા ફૂંઠત મેં ફિરીં તૈસા મિલા ન કોય,
તત્વેતા તિરશુન રહિત, નિરશુન સે રત હોય. ૨૨૨

સર્પહિ ફૂધ પિલામ્હએ સોઈ વિષ હવ બય,
અસા કોઈ ના મિલા આપે હી વિષ ખાય. ૨૨૩

જિન ફૂંઠા તિન પાઈયાં ગહરે પાની પૈકિ,
મેં બપુરા બૂઝન હરા રહા કિનાર ખૈકિ. ૨૨૪

૨૧૫. પારકાના હૃદયને (ચૈતન્યને) પારખી લેનાર પુરુષની તો બલિહારી છે. પ્રભુએ તો (મીઠી) સાકાર આપી છે પણ જે ગમાર છે તે તેને ખારી સમજે છે. (અગ્નાનીને જ અઘરૂપ સંસાર દુઃખરૂપ લાગે છે.)
૨૧૬. ધણુના ધા સહન કરે એને જ હીરો જાણીને વખાણુજો. કપટ વેષ-ધારી ખરાબ, ખોટા રગવાળા માણસો તો કસોટીનાં પારખાં લેતાં જ ખોટા નીવડે છે.
૨૧૭. બધાને ઝવેરી બનીને દુકાન તો માંડી છે પણ હરિરૂપી હીરો તો હરિજન પાસે (વેચવા માટે) છે. બ્યારે એનો સાચો પારખનાર ઝવેરી (જ્ઞાની સંત) આવી મળે છે ત્યારે જ એ હીરાનું વેચાણ થાય છે.
૨૧૮. હીરો (પ્રભુ) તો બળરમાં (સસારમાં) જ પડ્યો છે પણ એની ઉપર કેટલીયે (માયાની) ધૂળ જમી ગઈ છે. કેટલાયે મૂખાં (અગ્નાની) ત્યાંથી પસાર થઈ ગયા પણ એના પારખનારે જ એને ઉપાડી લીધો.
૨૧૯. કલિકાળનું આ જુઠ્ઠાણુથી ભરેલું જગત આંધળું છે. શબ્દને (પરમાત્માનો) કોઈ જ માનવું નથી. જેને પોતાના જ કહ્યાણુની વાત હું સમજવું છું તે જ સામો થઈને દુરમન બની જાય છે !

જિજ્ઞાસુ

૨૨૦. એવું (પરમાર્થી) તો કોઈ ના મળ્યું કે જે આપણને ઉપદેશ આપે અને ભવસાગર રૂખતાં હાથ પકડીને કે વાળ ઝાલીને બહાર ખેંચી કાઢે.
૨૨૧. એવું કોઈ ના મળ્યું કે જેને અખંડ વળગી રહીએ. મેં તો બ્યાં જોયું ત્યાં દુનિયામાં બધાંયને પોતપોતાનાં દુઃખની આગમાં બળતા જ જોયા !
૨૨૨. હું જેવાની શોધ કરતો ફરું છું તેવો ત્રિગુણથી રહિત અને નિર્ગુણમ્હ તદ્દલીન તત્ત્વવેત્તા (જ્ઞાની સંત) તો મને કોઈ મળ્યો નહીં.
૨૨૩. સાપને દૂધ પીવડાવીએ તો એવું જ ઝેર બની જાય છે. એવું કોઈ ના મળ્યું, જે જગતનાં સર્વ ઝેર (વેર, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ આદિનાં) પોતે પી જાય.
૨૨૪. જેણે જિંડા પાણીમાં પ્રવેશીને શોધ ચલાવી છે તેણે ઇષ્ટપ્રાપ્તિ કરી છે. પણ મને તો રૂખી જવાની ખીક લાગી એટલે બિચારો હું (જીવ) કિનારે જ (હાથ ધસતો) બેસી રહ્યો !

હેરત હેરત હેરિયા રહા કંપીર હિરાય,
ખુંદ સમાની સમુંદ મેં સો કિત હેરી જાય. ૨૨૫

એક સમાના સકલ મેં સકલ સમાના તાહિ,
કંપીર સમાના ખૂઝમેં તહાં ફૂસરા નાહિં. ૨૨૬

દુખિધા

હિરદે માહીં આરસી સુખ દેખા નહિં જાય,
સુખ તો તખલીં દેખઈ દુખિધા દેહ બહાય. ૨૨૭

પહા શુના સીખા સહી મિટા ન સંસય સૂલ,
કહ કંપીર કાસોં કહુંં ચહ સળ દુખકા મૂલ. ૨૨૮

ચી ટી ચાવલ લૈ ચત્રી બિચમેં મિલિ ગઈ દાર,
કહ કંપીર દોહ ના મિલૈ એક લે ફૂલ ઠાર. ૨૨૯

સત્ત નામ કડુઆ લગે મીઠા લાગૈ દામ,
દુખિધામેં દોહ ગયે માયા મિલી ન રામ. ૨૩૦

કથની ઔર કરની

કથની મીઠી ખાંઠ સી કરની વિષકી લોય,
કથની તણ કરની કરે / વિષ સે અમૃત હોય. ૨૩૧

કથની બદની છાંડિકે કરની સો ચિત લાય,
નરહિં નીર ખ્યાયે બિના કબહૂં ખ્યાસ ન જાય. ૨૩૨

૨૨૫. જેણે શોધ ચલાવી તે તો શોધની વસ્તુમાં ફૂળી જ ગયો. કપીર (સાંઈને) શોધતાં શોધતાં (સાંઈમાં જ) અલોપ થઈ ગયો ! આ તો ! સન્ધુમાં બિન્દુ સમાઈ ગયું. (જીવ આત્મજ્ઞાનથી પ્રભર થઈ ગયો) પછી હવે એ ક્યાંથી શોધાય ?

૨૨૬. એક (પરમતત્ત્વ) સર્વમાં સમાયેલું છે અને આ સર્વ એ એકમાં જ સમાયેલું છે. કપીર આ કેવળજ્ઞાનમાં એવો લલલોન થઈ ગયો છે કે હવે એક (બ્રહ્મ) વિના બીજું કંઈ છે જ નહીં. (અદ્વૈતતાની સ્થિતિ આવી.)

દ્વિધા

૨૨૭. હૃદયમાં જ દર્પણ છે તોયે મુખ દેખાતું નથી ! 'દેહ હું છું' એ બ્રમ બ્યારે નીકળી જશે ત્યારે જ મુખ દેખાશે. (સ્વ-રૂપનું આત્મદર્શન થશે.)

૨૨૮. કપીર કહે છે કે બણીગણીને બધું ચાખ્યા તોયે સંશયનું મૂળ મટ્યું નહીં- બધાંયે દુઃખનું મૂળ આ શંકા જ છે એ કોને સમજાવું ?

૨૨૯. ક્રીડી (જીવ) ચોખ્ખાનો દાણો (નિર્મલ આત્મતત્ત્વ) લઈને ચાલો નીકળી. ત્યાં તો વચમાં એને દાળનો દાણો (રંગીન સસાર) મળી ગયો. કપીર કહે છે કે એ બન્ને એક સાથે રખાય તેમ નથી, એટલે એક લેવું હોય તો બીજું મૂકી દે. (જીવથી જાત ને જગજાથ એ બન્નેનો નાતો એકીસાથે નહીં રખાય.)

૨૩૦. પ્રજ્જલ નામ કંડવું લાગે છે પણ તે પાર ઉતારે છે ને ધનસપત્તિ મીકી લાગે છે જે મોહમાં બાંધે છે. બન્નેમાંથી એકનો ! સ્વીકાર કરવાની દ્વિધામાં રહોને તો જીવે બન્નેય શુભાવ્યાં. રામનું મિલન ના થયું ને માયાનું ક્ષણિક સુખ પણ માણી ન શકાયું.

કહેણી ને કરણી

૨૩૧. કહેણી તો સાકર જેવી મીકી (મિથ) લાગે છે પણ કરણી જ ઝેરના લડકા જેવી (અમિથ) લાગે છે. મનુષ્ય ને કહેણી મૂકીને સાચી કરણી જ કરે, તો ઝેરનું અમૃત થઈ જાય.

૨૩૨. મોંની વાતો કહેવાનું મૂકી દઈને આચરણમાં મન લગાડવું જોઈએ. પાણી પાયા વિના માણસની તરસ (પાણીની વાતોથી જ) કદી છીપી શકતી નથી.

કરની બિન કથની કથૈ અજ્ઞાની દિન રાત,
કૂકર બચેાં ભૂંકત ફિરે સુની સુનાઇ બાત. ૨૩૩

લાયા સાખિ બનાયકર ઇત ઉત અચ્છર કાટ,
કહ કબીર કબ લગ જિયે જૂઠી પત્તલ આટ. ૨૩૪

પાની મિલૌ ન આપ કેા ઔરન ણકસત છીર,
આપન મન નિસચલ નહીં ઔર બંધાવત ધીર. ૨૩૫

કથની થોથી જગતમેં કરની ઉત્તમ સાર,
કહ કબીર કરની સખલ ઉતરૈ ભૌ-જલ પાર. ૨૩૬

પદ ભેરૈ સાખી કહૈ સાધન પરિ ગઘ રૌસ,
કાઠા જલ પીવૈ નહીં કાઠી પિયનકી હૌસ. ૨૩૭

સાખી કહૈ ગહૈ નહીં ચાલ ચલી નહિં જાય,
સલિલ મોહ નદિયા બહૈ પાંવ નહીં ઠહરાય. ૨૩૮

મારજ ચલતે ભે ગિરૈ તાકેા નાહિં દોસ,
કહ કબીર બેઠા રહે તા સિર કરડે કોસ. ૨૩૯

કહતા તો ગહુતા મિલા ગહુતા મિલા ન કોઈ,
સો કહવા બહિ બન દે ભે નહિ ગહુતા હોઈ. ૨૪૦

એક એક નિરવારિયા ભે નિરવારી જાય,
હુઈ હુઈ મુખ કા બોલના ધને તમાચા ખાય. ૨૪૧

મુખ કી મીઠી ભે કહૈ હુદયા હૈ મતિ આન,
કહ કબીર તેહિ લોગસોં રામૌ બડે સયાન. ૨૪૨

૨૩૩. અસાની હોય તે જ રાત દહાડો વર્તન વિનાની વાતો કર્યા કરે છે. એ તો આમતેમથી સાંભળેલી વાતો હોય તે જ કૂતરાની જેમ બધે ભસતો ફરે છે.
૨૩૪. કપીર કહે છે કે અક્ષરોમાં આમતેમ કાપકૂપ કરીને સાખી બોલીને ઘુંલાવે છે પણ એંડી પતરાળી ચાટી ચાટીને આમ ક્યાં સુધી નભશે ?
૨૩૫. તારી પોતાની પાસે પાણી પણ નથી અને ઘું ખીબને દૂધની વાતો કરે છે ? ખુદ તારું પોતાનું જ મન સ્થિર નથી ને ખીબને ઘું ધીરજની વાતો કરે છે ?
૨૩૬. કપીર કહે છે કે માત્ર કહેણી તો છોતરાં જેવી નિઃસાર છે. કરણી જ ઉત્તમ સારૂપ છે. ભવસાગર પાર ઉતારે તેવી શક્તિશાળી તો કરણી (કર્મપરાયણતા) છે.
૨૩૭. ઘું ગીત-ભજન બોડે છે અને સાખી સંભળાવે છે. આમ આ બાહ્ય સાધનની પરંપરા કોલી થઈ ગઈ છે. (ભવરોગ મટાડનાર કર્તવ્યરૂપી), કાકો તો ઘું પોતે પીતો નથી. અરે ! એ પીવાની ઇચ્છા (લાવ) જ તે કાઢી નાખી છે.
૨૩૮. યાનની સાખીઓ સંભળાવે છે પણ તેમાંનું કંઈ ઘું તો ગ્રહણ કરતો નથી ! તે પ્રમાણે વર્તન પણ થવું નથી ! મોહ નદીનાં પૂર વહ્યાં જાય છે, તેના પાણીમાં કયાંયે તારો પગ ટકતો જ નથી !
૨૩૯. કપીર કહે છે કે માર્ગે ચાલતાં ચાલતાં જે પડો જાય તેના કંઈ દોષ નથી, (એમ કરતાં કરતાં તે મોડોવહેલો લક્ષ્યસ્થાને પહોંચે છે.) પણ જે એડો જ રહે છે તેને માથે એ (અણકાખ્યા) ગાઉનો ખૂબ ભાર લાગે છે. (પ્રજ્ઞ પથે નહિ ગયાનો તેને ખૂબ પસ્તાવો થાય છે.)
૨૪૦. વાતો કહેનારા તો ઘણાંયે મળ્યા પણ તે પ્રમાણે જીવનમાં ગ્રહણ કરનારા કોઈ ના મળ્યા. જે અમલ કરતા નથી તેવા વાતો હાંકનારાને (એમના જ અસાનમાં) તણાઈ જના દો ને !
૨૪૧. જે ઉકેલવું હોય તો એક એક કરીને ઉકેલી શકાય. પણ આ તો બબ્બે મોઢાની (આડાંચવળી) વાતો (કહે કંઈ અને કરે કંઈ તેવો દશા) હોય એટલે તો પછી ઉકેલવાને બદલે સખત તમાચા જ ખાય ને !
૨૪૨. મોઢેથી જે મીઠી મીઠી વાતો કરે પણ હૃદયમાં ખીજું જ કંઈ રાખતા હોય તેવા લોકો કરતાં કપીર કહે છે કે (યાદ રાખજો) ભગવાન વધુ શાણો ને ચતુર છે. (એ છોતરાં નહીં.)

જસ કથની તસ કરનિયૌ જસ ચુંબક તસ નામ,
 કહ કળીર ચુંબક બિના કયોં છૂટે સંશ્રામ. ૨૪૩

શ્રોતા તો ઘરહી નહીં બકતા બદૈ સો બાદ,
 શ્રોતા બકતા એક ઘર તબ કથની કો સ્વાદ. ૨૪૪

સહજભાવ

સહજ સહજ સખ કૌઠિ કહૈ સહજ ન ચીન્હૈ કૌય,
 બ સહજૈ સાહેબ મિલૈ સહજ કહાવૈ સોય. ૨૪૫

સહજૈ સહજૈ સખ ગયા મુત બિત કામ નિકામ,
 એકમેક હૂવે મિલિ રહો દાસ કળીરા નામ. ૨૪૬

બે કછુ - આવે સહજ મેં સોઈ મીઠા બન,
 કડુવા લાગે નીમ સા :બમેં બૈચાતાન. ૨૪૭

સહજ મિલ સો દૂધ સમ માંગ મિલૈ સો પાનિ,
 કહ કળીર વહ રક્ત સમ બમેં બૈચાતાનિ. ૨૪૮

મૌનભાવ

ભારી કહુ તો બહું ઠરૂં હલકા કહૂં તો ઝીક,
 મેં કથા બનૂં પીવ કો નૈના કહુ ન દીક, ૨૪૯

દીકા હૈ તો કસ કહૂં કહૂં તો કો પતિયાય,
 સાંઈ જસ તૈસા રહો હરખિ હરખિ શુન ગાય. ૨૫૦

એસો અદભુત મત કથો કથો તો ધરો છિયાય,
 બેદ કુરાના ના લિખી કહૂં તો કો પતિયાય. ૨૫૧

૨૪૩. જેવી કહેણી તેવી કરણી હોવી જોઈએ જેમ યુબક તેના નામ પ્રમાણે યુબવાળુ હોય છે, તેવું જ પ્રહુનામ (જીવને ખેંચનારું) યુબક છે. કપીર કહે છે કે આ યુબક વિના આ (સંસારરૂપી) સંગ્રામમાંથી કેમ છુટાય ?
૨૪૪. ખરે શ્રોતા (પોતાનો જીવ) તો સ્વસ્થાને હાજર નથી અને (પેલો) વક્તા જે ભાષણ કરે છે તે ભાષણ મિથ્યા બકવાદરૂપ છે. પોતે ખોલે ને પોતે જ સાંભળીને અચલ કરતો હોય તેવો વક્તા મળી જાય, ત્યારે તેવા સ્વાનુભવરસિકના કથનમાં રસ પડે.

સહજભાવ

૨૪૫. ‘સહજ’, ‘સહજ’ની વાતો તો બધાંયે કરે છે, પણ સાચા સહજભાવને કોઈ પિછાણતું નથી. જે સહજભાવથી પરમાત્મા મળી જાય તે જ ખરે સહજભાવ કહી શકાય.
- ૨૪૬ ‘સહજ’ની સાધના કરતાં કરતાં તો સહેજે યુત્ર, સંપત્તિ, કામ, નિષ્કામની બધીયે જન્મળ છૂટી ગઈ. હવે તો કપીરદાસ પ્રહુ સાથે એકાકાર થઈ ગયો છે.
- ૨૪૭ સહજભાવે જે કંઈ મળી આવે તેને જ તું મધુર ગણીને, જેની પ્રાપ્તિ માટે કંઈ પણ ખેંચતાણુ કરવી પડે તે તો લીમડા જેવું કડવું લાગે
૨૪૮. જે સહજભાવે જ આવી મળે તે દૂધ જેવું ઉત્તમ ગણાય, જે માગીને મળે તે પાણી જેવું ગણાય; પણ કપીર કહે છે કે જેને મેળવવા માટે ખેંચતાણુ કરવી પડે તે તો લોહી સમાન ગણાય.

મૌનભાવ

૨૪૯. એ (પ્રહુ)તે ભારે કહેતા હર લાગે છે ને એને હૃદય કહું તો તે ખોટું છે. આ આંખોએ તો (એમનાં ૩૫-૨૩) કંઈ જ જોયું નથી, એટલે પ્રિયતમ વિશે હું શું જાણું ?
- ૨૫૦ એને દીકો છે તો પણ શબ્દોમા કેવી રીતે કહી સમજાવું ? અને કહું તોયે કોણુ વિશ્વાસ કરશે ? એટલે મારે સાંઈ (સ્વામી) જેવો છે તેવો જ ભલે રહ્યો. આ હૈયું હરખાઈ હરખાઈને એના જ યુબગાન ગાય છે.
૨૫૧. એ તો એવો અદ્વૈત છે કે તું એની વાત ના કર. ને જે વાત કરે તો તે જાની રાખ. અરે ! વેદ, કુરાન વગેરે ધર્મગ્રંથો પણ તેવું વર્ણન કાળી શક્યા નથી. તો પછી હું એની વાત કહું તો કોણુ સાચી માનશે ?

જો દેખે સો કહૈ નહિ કહૈ સો દેખી નાહિં,
સુનૈ સો સમજાવૈ નહિં રસના દગ શ્રુતિ કાહિં. ૨૫૨

બાદ બિબાદે વિષ ઘના ખોલે બહુત હપાધિ
મૌન ગહે સખકી સુનૈ સુમિરૈ નામ અગાધ. ૨૫૩.

જીવન્મૃત (મરણવા)

મેં મરણવ સમુદ્ર કા ડુબકી મારી એક,
મૂઠી લાયા જ્ઞાન કી જામેં વસ્તુ અનેક. ૨૫૪

ડુબકી ગારી સમુદ્ર મેં નિકસા જાય અકાસ,
ગગન મંડલ મેં ઘર કિયા હીરા પાયા દાસ. ૨૫૫

હરિ હીરા કયેં પાઈ હૈ જિન જીવે કી આસ,
શુરુ દરિયાસો કાઢસી કોઈ મરણવા દાસ. ૨૫૬

ખરી કસૌટી નામ કી ખોટા ટિકૈ ન કોય,
નામ કસૌટી સો ટિકૈ જીવત મિરતક હોય. ૨૫૭

મરતે મરતે જગ સુઆ ઔરસ સુઆ ન કોય.
દાસ કબીરા યેં સુઆ બહુરિ ન મરના હોય. ૨૫૮

જા મરને સે જગ ડરૈ મેરે મન આનંદ,
કળ મરિહૌં કળ પાઈહૌં પૂરન પરમાનંદ. ૨૫૯

૨૫૨. જેણે એનાં દર્શન કર્યો છે તે કહેવા બેસતો નથી અને જે કહેવા બેસે છે તેણે દર્શન કર્યો જ નથી ! એ શબ્દબદ્ધતું જેણે અવણુ (કે દર્શન રૂપ અનુભવ) કર્યું છે તે સમભવવા બેસતો નથી. સમભવનારી આ જીવને પોતાને આંખ કે કાન ક્યાં છે !

૨૫૩. વાદવિવાદથી બહુ વેરઝેર થાય છે ને બોલવા જતાં બહુ ઉપાધિ ભણી થાય છે. તે કરતાં તો મૌન ધારણ કરીને બધાયતું સાંભળી લેવું અને પરમાત્માતું અખંડ નામસ્મરણ કરતા રહેવું એ જ ઉત્તમ છે.

મરજીવા

૨૫૪. હું તો મહાસાગરનો મરજીવો છું એટલે જાહેર દુબકી મારીને મૂઠીમાં ઝાનમેાતી લાવ્યો છું. એમાં તો અનેક વસ્તુઓ સમાયેલી છે.

૨૫૫. દુબકી તો મેં સમુદ્રના જાડાણમાં (આંતરૂપદેશમાં) લગાવી, પણ જઈને છેક આકાશમાં (અઘ્માંકમાં) નીકળી ગયો. ત્યાં પહોંચી ગગનમંડળમાં મારું ઘર કર્યું (અન્યસમાધિમાં સ્થિર થયો). આમ આ સેવકને તો (દુબકી લગાવવાથી) હીરા (અભાનદરૂપી) મળી ગયો.

૨૫૬. જેને જીવતા રહેવાની ફિકર પડી છે તેને હરિરૂપી હીરા-કેમ મળી શકે ? યુરુકૃપાજ ભવસાગરમાંથી કોઈક મરજીવા થનાર સેવકને ઉગારી લે છે.

૨૫૭. નામની (એટલે કે હૃદયથી થતા અખંડ પ્રણુસ્મરણની) કસોટી એ જ સાધકની ખરી પરીક્ષા છે. એની આગળ કોઈ ખોટો ટકી જ શકતો નથી. આ નામ કસોટીમાં તો જે જીવતાં જ (વૈરાગ્યભાવથી) મરી બાણે તેવા જ ટકી રહે. (મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા.)

૨૫૮. આખું જગત અનેક વાર મરતાં મરતાં મૃત્યુ પામે છે પણ ખરું મૃત્યુ કોઈ પામતું નથી, જેથી આવાગમનના બંધનથી સ્થિર માટે મુક્ત થવાય. કપીરદાસ તો (જીવતાં જતાં) એવી રીતે મુગ્ધો છે કે ફરી ફરીને મરવાતું આવે જ નહિ. (જીવત્વનો લય કરી આવાગમનથી છુટી ગયો.)

૨૫૯. જે મૃત્યુથી દુનિયા ડરે છે તે મૃત્યુનો મને તો આનંદ છે. મને તો એમ જ થાય છે કે ક્યારે હું મરુ (દિલ્લખનથી મુક્ત થઈ) ને પૂર્ણ પરમાનંદની પ્રાપ્તિ કરું !

ઘર બારે ઘર ઊભરૈ ઘર રાખે ઘર બાય,
ઝોકે અચલા દેખિયા મુઆ કાલ કે ખાય. ૨૬૦

રોડા લયા તો કયા લયા પંથી કે દુઃખ દેય,
સાધુ એસા આહિએ જ્યોં પૈ'ડેકી એય. ૨૬૧

ખેહ લઈ તો કયા લયા ઉડિ ઉડિ લાગે અંગ
સાધુ એસા આહિએ જૈસે નીર નિપંગ. ૨૬૨

નીર લયા તો કયા લયા તાતા સીરા જોય,
સાધુ એસા આહિએ જો હરિ જૈસા હોય. ૨૬૩

હરિ લયા તો કયા લયા કરતા હરતા હોય,
સાધુ એસા આહિએ હરિ લજ નિરમલ હોય. ૨૬૪

નિરમલ લયા તો કયા લયા નિરમલ માગે કૌર,
મલ નિરમલ સે રહિત હૈ તે સાધુ કોઈ કૌર. ૨૬૫

હારસ લખુ મરણવ કે યંસિ કે પૈઠિ પતાલ,
ભવ અટક માનૈ નહીં ગહિ લે નિકર્યો લાલ. ૨૬૬

મધ્ય પથ

પાયા કહે તે બવરે ખોયા કહે તે દૂર,
પાયા ખોયા કહુ નહીં જ્યોં કા ત્યોં ભરપૂર. ૨૬૭

ભજૂં તો કે હૈ ભજન કેં તજૂં તો કા હૈ આન,
ભજન તજન કે મધ્ય મેં સો કંપીર મન માન. ૨૬૮

અતિ કા લલા ન ખોલના અતિ કી ભલી ન ચૂપ,
અતિ કા લલા ન બગસના અતિ કી ભલી ન ધૂપ. ૨૬૯

૨૬૦. ધર બાળ્યેથી ધર બચી બચ છે ને ધરને રાખવા જતાં ધર ગુમાવવું પડે છે. (સાંસારિક આસક્તિ છોડવાથી જ જન્મારો સાર્થક થાય છે). અહીં મેં એક આશ્ચર્ય જોયું છે કે મરેલો કાળને જ ખાઈ બચ છે. (મરણવા દેહાંતરૂપ શ્રુત્યનો ભય જ નથી રાખતા.)

૨૬૧. રસ્તાના પથ્થર કે દેડાં જેવા બની ગયા તેથી શું ? એ તો રસ્તે જનારને દુઃખ દે છે ! સાધુ તો પૈડાંની ધૂળ જેવો (નમ્ર, સહનશીલ ને નિરાભિમાની) હોવો જોઈએ.

૨૬૨. પણ પૈડાંની ધૂળ જેવા બની ગયા તેથી શું ? એ તો જાડી જાડીને અંગે લાગે છે ! સાધુ તો નિર્મળ નીર જેવો હોવો જોઈએ.

૨૬૩. પણ નીર જેવા બની ગયા તેથી શું ? પાણી તો ગરમે હોય ને ઠંડું થે હોય ! સાધુ તો હરિ જેવો (સદાયે સમાન) હોવો જોઈએ.

૨૬૪. અરે ! પણ હરિરૂપ બની ગયા તેથી શું વળે ? એને તો પાછું કર્તા-હતા થવું પડે ! સાધુ તો એવો હોવો જોઈએ કે જે હરિની ભક્તિથી નિર્મળ (જંબળરહિત) હોય.

૨૬૫. પણ એવા નિર્મળ બનવાથી શું ? એવા નિર્મળને રહેવા માટે પાછું કોઈ સ્થાન જોઈએ. એટલે જે મલિનતા અને નિર્મળતાના ભેદભાવથી રહિત (નિત્ય શુદ્ધ, નિર્દોષ સ્વરૂપ) હોય તેવા સાધુ તો વિરલ જ હોય છે.

૨૬૬. આ મરણવાની હિંમત તો ભારે ! એ તો ધસી જઈને છેક જાડે પાતાળમાં પેડો. એ મરણવાએ તો કોઈની રોકટોક પણ ગણકારી નહીં. છેવટે એ રત્ન (પ્રભુને) પામીને જ બહાર નીકળ્યો !

મધ્યમ માર્ગ

૨૬૭ (પરમાત્માને) હું પામ્યો છું એમ કહેનાર પાગલ છે અને મેં ખોયો છે એમ કહેનાર મૂર્ખ છે. એને પામવા કે ખોવાપણું છે જ નહીં. એ તો સદા સર્વદા જેમનો તેમ ભરપૂર છે.

૨૬૮ જે તેનો સ્વીકાર કરુ છું તો તે સ્વીકારવા માટે કંઈ વસ્તુ છે તે સમજવું નથી. અને ત્યાગ કરુ છું તો તે મરણથી અન્ય નથી, પછી શી રીતે ત્યાગ કરું ? એટલે સ્વીકાર અને ત્યાગની વચ્ચેના મધ્યમ માર્ગમાં જ મારું (કપીરતું) મન લાગ્યું છે.

૨૬૯. અતિશય બોલવું સારું નહીં ને અતિશય ચૂપ રહેવું પણ સારું નહીં. અતિશય પાણી વરસે તે સારું નહીં અને અતિશય તાપ પડે તે પણ સારું નહીં. (બધું જ અતિશયતા છોડીને પ્રમાણસર જ સારું લાગે).

સૂર ધર્મ

ગગન દમામા બાજિયા પડત નિસાને ઘાવ,
ખેત પુકારૈ સૂરમા અખ લડને કા દાવ. ૨૭૦

સૂરા સોઈ સરાહિએ લડે ધની કે હેત,
પુરબ પુરબ હોઈ રહૈ તબી ન છાડે ખેત. ૨૭૧

સૂરા સોઈ સરાહિએ અંગ ન પહિરૈ લોહ,
જૂઝૈ સખ બંદ ખોલિકૈ છાંડે તન કા મોહ. ૨૭૨

ખેત ન છાંડૈ સૂરમા જૂઝૈ દો દલ માહિં,
આસા જીવન મરન કી મન મેં આનૈ નાહિં. ૨૭૩

અખ તો જૂઝૈ હી બનૈ મુઠ આલે ઘર દૂર.
સિર સાહેબ કે સૌંપતે સોચ ન કીજે સૂર. ૨૭૪

સિર રાખે સિર બત હૈ સિર કાટે સિર સોચ,
જૈસે બાટી હીપ કી કટી હિજિયારા હોચ. ૨૭૫

જો હારેં તો સેવ શુરુ જો જીતેં તો દાવ,
સતનામ સે ખેલતા જો સિર જાવ તો જાવ. ૨૭૬

ખોજ કો ઠર બહુત હૈ પલપલ પડૈ બિજોગ,
પ્રન રાખત જો તન ગિરૈ સો તન સાહેબ જોગ. ૨૭૭

તીર તુપક સે જો લડૈ સો તો સૂર ન હોચ,
માયા તજિ ભક્તિ કરૈ સૂર કહાગૈ સોચ. ૨૭૮

પાર્તિપ્રત

પતિબરતા મૈલી ભલી કાલી કુચિત કુરૂપ,
પતિબરતા કે રૂપ પર વારેં કોટિ સરૂપ. ૨૭૯

શૂર ધર્મ

૨૭૦. ગગનમાં નગારાનો; ડંકાનો નાદ થયો છે, તાકેલાં નિશાન પર ધા પડવા માંડ્યા છે, શરવીરોને રણક્ષેત્ર હાકલ કરી રહ્યું છે ને હવે તો શરૂ સંગ્રામ ખેલનાનો વારો આવ્યો છે.

૨૭૧. સ્વામીની (પરમાત્માની) ખાતર જે સંગ્રામ ખેલે અને લડતાં જે ટુકડે ટુકડા થઈ જાય તોયે રણમેદાન ન છોડે એ જ શરવીર છે. એની પ્રશંસા કરો.

૨૭૨. તે જ શૂરાના વખાણ કરવાં જોઈએ કે જે પોતાને અંગે લોભ'ડનું બખ્તર ધારણ કરતો નથી પણ એવાં બધાં જ બંધન ફગાવી દઈને તથા શરીરનો મોહ પણ મૂકીને જે સંગ્રામ ખેલે છે.

૨૭૩. શરવીર તો રણક્ષેત્રને છોડે જ નહીં, એ તો બન્ને દળમાં ઝડપીતો ફરે છે. એના મનમાં જીવવાની કે મરવાની કોઈ જ પરવા હોતી નથી. (એ તો પ્રભુપ્રીત્યર્થે જ જીવન સંગ્રામ ખેલે છે)

૨૭૪. પાછા વળીને જવાથી તો હવે વળે નહિ. એ ધામ તો દૂર રહી ગયું છે, એટલે હવે તો જંગમાં ઝુકાવવાનું રહ્યું. હે શરવીર! માલિકને મસ્તકે અર્પી દેતાં જરાએ બચકાઈશ નહીં.

૨૭૫. માયું બચાવવા જતાં માયું ખોવા વારો આવે છે. માયું કાપીને ધરી દેવાથી જ માયું ટકી રહે છે. જેમ દીવાની વાટનું માયું (મોગરો) કાપી નાખીએ તો જ તેનું તેજ ટકીને વધે છે, તેમ માયું આપવાથી જ જીવનમાં પ્રભુનું તેજ પ્રકાશે છે.

૨૭૬. આ સંગ્રામમાં હારું (લડતા પંખી જઈ) તો એ શુરની સેવા જ છે અને જીતુ તોયે એનો જ દાવ જિતાયો ગણાય. શરવીર તો પ્રભુના કારણે જ જંગ ખેલતો હોય છે એટલે જંગ ખેલતાં માયું જાય તો ભલે જાય.

૨૭૭. શૌખવા નીકળનારને તો પળેપળે વિચારનો ડર રહે છે, પરંતુ પ્રતિઘ્ના-પૂર્વક પ્રભુને શૌધતાં જેનો દેહ પડે છે, તેનું જ જીવન પ્રભુને પામવા યોગ્ય ગણાય છે.

૨૭૮. તીર ને બદ્ધકથી લડે તે કંઈ શરવીર ના કહેવાય. ખરો શરવીર તો જે માયાને ત્યજીને પ્રભુભક્તિ કરે તે જ કહેવાય.

પાતિવ્રત

૨૭૯. કાળી, કદરૂપી ને મેલી હોય તોયે પતિવ્રતા સારી. એવી પતિવ્રતાના (ચારિત્ર્યના) રૂપ પર તો કોટિ કોટિ સ્વરૂપવાન ન્યોછાવર છે.

પતિબરતા પતિ કેા ભજૈ ઔર ન આન સુહાય,
સિંહ બચા બે લંઘના તૌ લી ઘાસ ન ખાય. ૨૮૦

નેનાં અંતર આવ તૂ નૈન અંપિ તોહિ લેંવ,
ના મૈ દેખોં ઔર કેા ના તોહિ દેખન દેંવ. ૨૮૧

કળીરા સીપ સમુદ્ર કી રહે પિયાસ પિયાસ,
ઔર યૂંદ કેા ના ગદૈ સ્વાતિ યૂંદ કી આસ. ૨૮૨

પપિહા કા પન દેખકર ધીરજ રહે ન રંચ,
મરતે હમ જલ મેં પડા તઉ ન ઔરી ચંચ. ૨૮૩

સુંદર તો સાંઈ ભજૈ તલૈ આન કી આસ,
તાહિ ન કબહૂં પરિહર પલકા ન છાંડે પાસ. ૨૮૪

ચઢી અખાડે સુંદરી મંડા પિઉં સોં ખેલ,
હીજક બેચા જ્ઞાન કા કામ જરૈ બચોં તેલ. ૨૮૫

સૂરા કે તો સિર નહીં ફાતા કે ધન નાહિં,
પતિબરતા કે તન નહીં સુરતિ બસૈ પિઉં માહિં. ૨૮૬

પતિબરતા મૈલી ભલી ગલે કાંચ કી ચોત,
સખ સખિયન મેં ચોં દિપૈ બચોં રવિ-સસિ કી ભોત. ૨૮૭

પતિબરતા પતિ કેા ભજૈ પતિ પર ધર વિશ્વાસ,
આન દિસા ચિતલૈ નહીં સદા પીર કી આસ. ૨૮૮

નામ ન રટા તો કયા હુઆ બે અંતર હૈ હેત,
પતિબરતા પતિ કેા ભજૈ મુખ સે નામ ન લેત. ૨૮૯

૨૮૦. પવિત્રતા તો પતિને જ સેવે છે. એને ખીજું કંઈ રુચતું જ નથી.

સિંહનું બચ્ચું ભૂખે મરે તોય ઘાસ નહીં ખાય.

૨૮૧. (હે પ્રીતમ !) તું આ નયનોની અંદર તો આવ. તને નયનોમાં પૂરીને એવા તો સમાવી લઉં કે પછી હું ખીજું કંઈ દેખું જ નહીં અને તનેય પછી ખીજું જોવા ન દઉં.

૨૮૨. કખીર કહે છે કે મહાસાગરની છિપલી પ્રિયતમની આશામાં તરસી પડી પડી એનું જ રટણ કર્યાં કરે છે. એને તો સ્વાતિ નક્ષત્રનાં મેઘનું જ બિંદુ જોઈએ, ખીજું જલબિન્દુ તો એને ખપે જ નહીં !

૨૮૩. બપૈયાની ટેક જોઈને તો ભલભલાની જરાયે ધીરજ ના રહે. છેલ્લો શ્વાસ લેતી વખતે એ પાણીમાં પડ્યો તોયે પોતાની ચાંચ (સ્વાતિ નક્ષત્રની વર્ષા સિવાયના) પાણીમાં એણે ખેળી જ નહીં.

૨૮૪. (હૃદયથી) સુદર હોય તે જ સ્વામીની સેવા કરે છે. એણે ખીજની આશા તણ દીધી હોય છે એ તો સ્વામીને કદી પલ્લુ છોડતી નથી અને પલક-ભર પણ પ્રીતમનો સહવાસ મૂકતી નથી.

૨૮૫. (જીવ) સુદરી બાથ ભીડીને પ્રિયતમ (પ્રભુ) સાથે ખેલ ખેલવા માંડી, ત્યાં જ (યોગનો માર્ગ ભોગમાં સરી ન પડે તે માટે) એણે જ્ઞાનનો જ્યોતિર્મય દીવડો જોયો. દીવડમાં જેમ તેલ બળીને તેજ થાય તે જ-રીતે જ્ઞાનને લીધે કામ સળગીને હૃદય રામનો પ્રકાશ થયો. (જ્ઞાનપ્રકાશથી જીવન નિષ્કામ થાય ત્યારે જ પ્રભુનું મિલન થાય.)

૨૮૬. સૂરને શિરની પડી નથી, કાતાને ધનની પડી નથી. તે જ રીતે પતિ-મત્તાને પોતાના દેહની કંઈ જ પડી નથી. એનું આત્માતત્ત્વ તો અખંડ-પ્રિયતમમાં જ લાગેલું છે.

૨૮૭. કંટે કાચના મણકાવાળી ને મેલીધેલી પણ પતિવ્રતા સારી, કારણ કે સૌ સહિયરોના સધમાં એના શીલથી એ સૂર્યચંદ્રની જેમ દીપી જોઈ છે.

૨૮૮. પતિવ્રતા તો પતિ પર જ અપાર વિશ્વાસ રાખીને એની ભક્તિ કરે છે. સદાયે એને પતિની જ અનન્ય આશા હોવાથી તે ખીજ દિશામાં નજર પણ કરતી નથી.

૨૮૯. હૃદયમાં જો ભરપૂર પ્રેમભક્તિ હોય તો પછી મોઢેથી પ્રિયતમનું નામ ના લે તોયે શું ? પતિવ્રતા નારી હૃદયપૂર્વક પતિને જ અખંડ ભજે છે; તે મોઢેથી એનું નામ લેતી નથી.

જો યહ એક ન જાનિયા બહુ જાને કા હોય,
એકે તેં હોત હૈં સખ તં એક ન હોય. ૨૬૦

સત આયે ઉસ એક મેં ડાર પાત ફલ ફૂલ,
અખ કહુ પાછે કયા રહા ગહિ પકડા જખ મૂલ. ૨૬૧

પ્રીતિ બડી હૈ તુજઝ સે બહુ શુનિયાલા કંત,
જો હુંસ જોલૌં ઔર સે નીલ રંગાઓ દંત. ૨૬૨

કબિરા રેખ સિંદૂર અરુ કાજર દિયા ન જાય,
નૈનન પ્રીતમ રમિ રહા ફૂળ કહાં સમાય. ૨૬૩

આઠ પહર ઐસઠ ઘડી મેરે ઔર ન કોય,
નૈના માંહીં તૂ બસૈ નીંદ કો ઠૌર ન હોય. ૨૬૪

અખ તો ઐસી હવૈ પરી મન અતિ નિર્મલ કીન્હ,
મરને કા લય છાંડિ કૈ હાથ સિંધોરા લીન્હ. ૨૬૫

સતી બિચારી સત ક્રિયા કાંટોં સેજ બિછાય,
હૈ સૂતી પિય આપના અહું દિસ અગિન લગાય. ૨૬૬

સતી ન પીસૌ પીસના જો પીસૌ સો રાંડ,
સાધૂ બીખ ન માંગઈ જો માંગૌ સો ભાંડ. ૨૬૭

સેજ બિછાવૈ સુંદરી અંતર પરદા હોય,
તન સૌંપે મન દે નહીં સંત સુહાગિન સોય. ૨૬૮

સતગુરુ

સતગુરુ સમ કો હૈ સગા સાધૂ સમ કો દાત,
હરિ સમાન કો હિત હૈ હરિજન સમ કો જાત. ૨૬૯

૨૯૦ ને આ એક (પ્રજ્ઞ)ને જ ના ઓળખ્યો તો પછી અનેકને ઓળખવાથી શું વળવાતું? આ એકમાંથી જ અનેક સરખા છે; કંઈ અનેકમાંથી એ એક સરખો નથી.

૨૯૧. સત્તો સંચાર થતાં એ (મૂળ) એકમાં જ કાળ, પાન, ફૂલ, ફળ (સમગ્ર સંસાર) ખીલે છે. હવે કહો બોઈએ કે એક મૂળને જ દઢ રીતે પકડ્યું છે ત્યાં પછી બાકી શું રહ્યું?

૨૯૨. અનેક ગુણવાળા પ્રિયતમ ! તમારા પર મને ભારે પ્રેમ છે. બીજા કોઈ સાથે ને હું હસીને વાત પણ કરું તો (એ બૂલ માટે) મારા કાંત હું વાદળી રંગના રંગાવી દઈશ.

૨૯૩. કપીર કહે છે કે હવે તો (શબ્દગાર માટે) સિંદૂર કે કાળજીની રેખા પણ આ આંખોમાં સમાય એમ નથી. આ નયનોમાં તો મારો નાથ નિરંતર રમી રહ્યો છે, એટલે હવે એમાં બીજું કંઈપણ કેયાંથી સમાય ?

૨૯૪ મારે તો આઠે પહોર ને ચોસઠ ઘડી બીજું કોઈ જ નથી. આ આંખો માંથી તું જ વસ્યો છે એટલે એમાં નીંદરડીને પણ જગા નથી રહી !

૨૯૫. (અખંડ પતિભક્તિથી) મનને ખૂબ નિર્મળ કરો દીધું છે અને હવે તો એવી દશા થઈ ગઈ છે કે મેં મરવાની બીક પણ મૂકી દીધી છે. હવે (સૌભાગ્ય સાથે જ મરવા માટે) સિંદૂરનો ડબો હાથમાં જ રાખ્યો છે.

૨૯૬. કાંઠાઓમાં સેજ બિછાવીને બિચારી પતિવ્રતા સતી થઈ. એ પતિને સાથે લઈને ચારે બાજુ ચિતા ચેતાવીને તેમાં શાંતિથી પોહી ગઈ ! (અનન્ય હૃક્ત કષ્ટમય સંસારમાં ચાતનાઓ વેડી પ્રજ્ઞમાં લીન થાય છે.).

૨૯૭. સતી (પેટ માટે વેઠ કરવા) કોઈનાં દળણાં દળતી નથી. હલકટ નારી જ એવું કરે. સાધુ ભીખ માગતો નથી; ભીખ તો વેષધારી લવાયો માગે. પ્રજ્ઞ જ સતી અને સાધુનું યોગક્ષેમ વહન કરે છે.

૨૯૮. સુંદરીએ સંસારની સેજ બિછાવી છે, પણ પોતાના અંતરમાં સંસારથી પડદો રાખ્યો છે. એ(સંસાર)ને શરીર સોંપી દે છે પણ (પ્રજ્ઞને અર્પેલું). મન કદી સોંપતી નથી. એ જ સુંદરી સંસાર સેવ્યા છતાં પ્રજ્ઞની અખંડ સૌભાગ્યવતી છે.

સદ્ગુરુ

૨૯૯. સદ્ગુરુ જેવું બીજું કોણ છે ? સાધુ સમાન દાતા કોણ છે ? હરિ જેવું હિતકારી કોણ છે અને હરિના ભક્તભજન સમાન કુલીન કોણ છે ?

ਗੁਰੂ ਗੋਵਿੰਦ ਦੇਉ ਘਟੇ ਕਾਛੇ ਲਾਗਾਂ ਪਾਧ,
ਭਲਿਛਾਰੀ ਗੁਰੂ ਆਪਨੇ ਗੋਵਿੰਦ ਦਿਓ ਭਯਾਧ. ੩੦੦

ਭਲਿਛਾਰੀ ਗੁਰੂ ਆਪਨੇ ਬਡਿ ਬਡਿ ਸੈ ਸੈ ਭਾਰ,
ਭਾਨੁਖ ਸੇ ਦੇਵਤਾ ਕਿਆ ਕਰਤ ਨ ਲਾਗੀ ਭਾਰ. ੩੦੧

ਸਭ ਧਰਤੀ ਕਾਗਫ ਕਰੁੰ ਫੇਧਨਿ ਸਭ ਵਨਰਾਧ,
ਸਾਤ ਸਮੁੰਦ ਕੀ ਮਸਿ ਕਰੁੰ ਗੁਰੂ ਗੁਨ ਲਿਖਾ ਨ ਭਧ. ੩੦੨

ਤਨਮਨ ਤਾਕੇ ਦੀਭਿਏ ਭਛੇ ਵਿਧਾ ਨਾਛਿ,
ਆਪਾ ਸਭਛੀਂ ਕਾਰਿ ਏ ਰਾਧੇ ਸਾਢੇਧ ਮਾਛਿ. ੩੦੩

ਤਾਤ ਮਨ ਦਿਧਾ ਤੇ ਕਧਾ ਛੁਆ ਨਿਭ ਮਨ ਦਿਧਾ ਨ ਭਧ,
ਭਛੇ ਭਖੀਰ ਤਾ ਛਾਸ ਸੋਂ ਛੈਸੇ ਮਨ ਪਤਿਧਾਧ. ੩੦੪

ਗੁਰੂ ਸਿਫਲੀਗਰ ਦੀਭਿਏ ਮਨਛਿੰ ਮਝਕਲਾ ਦੇਧ,
ਮਨ ਕੀ ਮੈਲ ਛੁਡਾਓ ਏ ਧਿਤ ਫਰਪਨ ਕਰਿ ਦੇਧ. ੩੦੫

ਗੁਰੂ ਧੋਘੀ ਸਿਖ ਕਾਪਛਾ ਸਾਧੁਨ ਸਿਰਭਨ ਛਾਰ.
ਸੁਰਤਿ ਸਿਛਾ ਪਰ ਧੋਧਛੇ ਨਿਕਸੈ ਨੇਸਿ ਅਪਾਰ. ੩੦੬

ਗੁਰੂ ਕੁਝਾਰ ਸਿਖ ਕੁੰਭਾ ਛੈ ਗਛ ਗਛ ਕਾਛੈ ਘੋਟ,
ਅਨਤਰ ਛਾਧ ਸਛਾਰ ਏ ਘਾਛਰ ਘਾਛੈ ਘੋਟ. ੩੦੭

ਭਖਿਰਾ ਤੇ ਨਰ ਅੰਧ ਛੈ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕਛਤੇ ਭੀਰ,
ਛਰਿ ਝੈ ਗੁਰੂ ਭੀਰ ਛੈ ਗੁਰੂ ਝੈ ਨਾਛਿੰ ਭੀਰ. ੩੦੮

ਗੁਰੂ ਛੈ ਘਟੇ ਗੋਵਿੰਦ ਤੇਂ ਮਨ ਝੇਂ ਦੇਧੁ ਵਿਧਾਰ,
ਛਰਿ ਸੁਨਿਰੈ ਸੋ ਵਾਰ ਛੈ ਗੁਰੂ ਸੁਮਿਰੈ ਸੋ ਪਾਰ, ੩੦੯

ਗੁਰੂ ਪਾਰਸ ਗੁਰੂ ਪਰਸ ਛੈ ਬੰਨ੍ਹ ਘਾਸ ਸੁਘਾਸ,
ਸੁਤਗੁਰੂ ਪਾਰਸ ਘੁਵ ਕੇ ਦੀਛੋਂ ਸੁਭਿਤ ਨਿਵਾਸ. ੩੧੦

૩૦૦. શુરુ ને ગોવિંદ બન્ને આ જિજ્ઞાસુ હું તે કોને પૂછે લાગું ? શુરુદેવ ! બલિહારી તો આપની જ છે. આપે જ મને ગોવિંદનાં દર્શન કરાવ્યાં !
૩૦૧. શુરુદેવ ! બલિહારી છે તમારી ! મને મેંકડો વાર ટીપીટીપીને તમે મનુષ્યમાંથી દેવ બનાવ્યો છે. પણ તેમ કરતાં તમને કંઈ જ વાર નથી લાગી.
૩૦૨. અહો ! આખી આ ધરતીનો કાગળ બનાવું, બધીયે વૃક્ષાવલિની મોટી કદમ બનાવું અને સાત સાગરની શાહી ઘોળીને લખવા બેસું તોયે શુરુદેવના ગુણનું વર્ણન નહીં થઈ શકે !
૩૦૩. તનમનનું સમર્પણ એવાને કરવું કે જેનું હૃદય સર્વ વિષયોથી મુક્ત છે અને જેણે પોતાનું સર્વ સ્વત્વ પ્રભુમાં જ સમાવી દીધેલું છે.
૩૦૪. કપીર કહે છે કે (શુરુએ) મણુ તત્ત્વ-જ્ઞાન આપ્યું તેથી શું વળ્યું ? બ્યાં સુધી સેવકે પોતાનું મન સમર્પણ કરી દીધું નથી ત્યાં સુધી તેના પર હૃદયથી વિશ્વાસ કેમ બેમે ?
૩૦૫. શુરુ તો સરોણિયા જેવા છે એમ કહીએ એ આપણાં મનને ધસીધસીને જીજ્ઞાસા કરે છે અને એ રીતે મનની બધી મલિનતા કાઢી નાખીને દિલનું દર્પણ નિર્મલ કરી દે છે.
૩૦૬. શુરુરૂપી ધોખી દ્વારા શિષ્યરૂપી વસ્ત્રને પ્રભુ (સ્મરણ) રૂપી સાણુ લઈને જો સુરતિરૂપી (આત્મધ્યાનની) શિલા પર ધોવાય તો (મલિનતારૂપી) બધા કીણુ નીકળી જાય.
૩૦૭. શુરુ (ધડવૈયો) કુંભાર છે અને શિષ્ય ઘડો છે. શુરુ ટીપીટીપીને શિષ્યની ત્રુટિઓ દૂર કરે છે. ઘડો ઘડતી વખતે એ અંદરની બાજુ (હૃદયમાં) પોતાના હાથનો અખંડ સહારો આપે છે ને બહારની બાજુ ટપકા લગાવે છે.
૩૦૮. કપીર કહે છે કે શુરુને જે લોકો પોતાના નગણી પારકા ગણે છે અને ગમે તેવું તેમના વિષે કહે છે તે લોકો આધિજા છે; કારણ કે જો ભગવાન કોપે તો પણ શુરુનો આશ્રય મળે જ છે; પણ શુરુદેવ કોપે તો તો ખત્તવાનો કોઈ ઉપાય જ રહેતો નથી.
૩૦૯. મનમાં વિચારીને સમજી લો કે ગોવિંદ કરતાં શુરુદેવ ખરેખર મહાન છે. હૃદયને સેવનાર તો દારે જ જિજ્ઞાસુ હોય છે. પણ શુરુને સેવનાર તો પેટે પાર પહોંચી જાય છે.
૩૧૦. શુરુ તો પારસમણિ છે. શુરુનો પાવન સ્પર્શ અંદર સમાન સુગન્ધિત અને શીતલ છે. સદશુરુરૂપી પારસમણિ જ (જીવનનો પલટો કરીને) જીવને સુકિત-પદ આપે છે.

પંડિત પઢિ શુન પચિ મુઝે શુરુ બિન મિલે ન જ્ઞાન,
જ્ઞાન બિના નહિં મુક્તિ હૈ સત્ત શબ્દ પરમાન. ૩૧૧

તીન લોક નૌ ખંડ મેં શુરુ તે બડા ન કોઈ,
કરતા કર ન કરિ સકે શુરુ કરે સો હોઈ. ૩૧૨

કળિરા હરિ કે રૂંતે શુરુ કે સરને જાય,
કહ કળીર શુરુ રૂંતે હરિ નહિં હોત સહાય. ૩૧૩

બસ્તુ કહીં દૂંઠે કહીં કેહિ બિધિ આવૈ હાથ,
કહ કળીર તબ પાઈયે ભેદી લીજે સાથ. ૩૧૪

યહ તન બિષ કી બેલરી શુરુ અમૃત કી ખાન,
સીસ દિયે બે શુરુ મિલેં તૌ બી સસ્તા જાન. ૩૧૫

કોટિન અંદા જીગવેં સૂરજ કોટિ હંજાર,
સતશુરુ મિલિયા બાહરે દીસત ઘોર અંધાર. ૩૧૬

સતશુરુ પારસ કે સિલા દેખો સોચ વિચાર,
આઈ પડોસિન લૈ ચલી દીયો દિયા સંવાર. ૩૧૭

ચૌંસઠ દીવા ભેય કે ચૌદહ અંદા માહિં,
તેહિ ઘર કિસકા ચાંદના જેહિ ઘર સતશુરુ નાહિં. ૩૧૮

તાકી પૂરી કયોં પર શુરુ ન લખાઈ બાટ,
તાકો બેડા બૂડિહૈ ફિર ફિર અવઘટ ઘાટ ૩૧૯

અસદ્ શુરુ

શુરુ મિલા નાં સિષ મિલા લાલ ખેલા દાંવ,
દોબી બૂડેં ધાર મેં ચઢિ પાથર કી નાવ. ૩૨૦

૩૧૧. પડિત પોથી બહીગણીને બલે ગુણો ગોખીને મરે, પણ ગુરુ વિના
તો ખરું જ્ઞાન નહીં જ મળે. જ્ઞાન વિના મુક્તિ નથી. સદ્ગુરુનો શબ્દ
(જ્ઞાન) એ જ ખરેખર પ્રમાણ છે.
૩૧૨. ત્રણે લોક અને નવખંડમાં ગુરુથી મોટું કોઈ નથી. કિરતારણું કરેલું
પણ ગુરુ વિના ખીજું કોઈ અન્યથા કરી શકતું નથી. સદ્ગુરુ જે કરે
તે જ થાય છે.
૩૧૩. કંપીર કહે છે કે ભગવાન કોપે તો ગુરુનું શરણ લઈને ખંચી શકાય.
પણ ગુરુદેવ કોપે ત્યારે તો ખુદ ભગવાન પણ સહાય કરતા નથી.
૩૧૪. કંપીર કહે છે કે વસ્તુ (આત્મતત્ત્વ) ક્યાં છે અને તું તેને શોધે છે
ક્યાં ? પછી તને એ કેવી રીતે મળી શકે ? જ્યારે ભણકાર ભોમિયાને
(ગુરુને) સાથે લેશે ત્યારે જ તે (આત્મજ્ઞાન) તમને મળશે.
૩૧૫. આ શરીર તો વિષની વેલ છે અને સદ્ગુરુ અમૃતની ખાણ છે. માથું
આપતાં પણ જો તને સદ્ગુરુ મળી જાય તો તને એ સર્વતામાં મળી
ગયા તેમ માનવે.
૩૧૬. લાખ લાખ ચંદ્રમાંડે કોટિ કોટિ સૂરજનાં અજવાળાં થાય તો
પણ સદ્ગુરુની પ્રારિત વિના (અજ્ઞાનથી) અંધારું જ લાગવાનું.
૩૧૭. જરા વિચાર તો કરી જો. સદ્ગુરુ (પરમાત્મા) તો પારસમણિ છે.
(કાળરૂપી) પડોશથી (તું) અજ્ઞાનના અંધારામાં રહીશ તો તને ઉપાડી જશે,
મારે સવેળા તારો (જ્ઞાનનો) દીવડો સંભાળી લે (અને પારસને સાચવી રાખ).
૩૧૮. તમે ઘરમાં ચોસદ દીવડાની રોશની જુઓ કે ચૌદે ચંદ્રમા ચમકતા જુઓ
તોયે જો ત્યાં (જીવનમાં) સદ્ગુરુ નથી તો કેવી રીતે અજવાળું હોઈ શકે ?
૩૧૯. ગુરુએ (ઉપદેશ દઈ) જોને માર્ગ જતાઓ નથી તેની ધ્વજા કેવી રીતે
પૂરું થાય ? એવા નગરાની જીવનનૌકા તો ખત્તા ખાતી ખરાબ ધાટે
અથડાઈને ફૂળવાની જ.

અસદ્ગુરુ

૩૨૦. (સાચા) ગુરુ મળ્યા નથી અને પોતે સાચો શિષ્ય પણ નથી. એ લાલસા-
નો, માયાનો કપટદાવ ખેલવા બેઠો છે. (કોઈ તારનાર જાની છે જ નહીં
એટલે) પથ્થરની નૌકામાં બેઠેલા એ (અજ્ઞાની) ગુરુ-શિષ્ય બન્ને સંસારના
પ્રવાહમાં જ ફૂળી ચર્ચા.

જનતા ખૂબ નહીં ખૂબિ કિયા નહિં જોન,
અંધે કે અંધા મિલ રાહ જતાવે કૌન. ૩૨૧

અંધે કે અંધા મિલ છૂટૈ કૌન હિપાય,
કર સેવા નિરખંધ કી પલ મેં લેત છુકાય. ૩૨૨

આત જનાઈ જગ ઠગા, મન પરમોધા નાહિં,
કહ કપીર મન લે ગયા લખ ચૌરાસી માહિં. ૩૨૩

નીર પિયાવત કા કિરૈ, ઘર ઘર સાયર ખારિ,
તુષાવત ને હોઇગા પીવૈગા અખમારિ. ૩૨૪

સિંધ શાખા બહુતે કિયે સતગુરુ કિયા ન મિત્ત,
આલે મે સતલોક કે બીચહિં અટકા ચિત્ત. ૩૨૫

સંતજન

સાધ બડે પરમારથી ઘન જ્યોં બરસૈ આય,
તપન ખુઝાવૈં ચૌર કી અપનો પારસ લાય. ૩૨૬

સિંહોં કે લેહડે નહીં હસોં કી નહીં પાંત,
લાલોં કી નહીં મોરિયાં સાધ ન ચલૈ જમાત. ૩૨૭

સખ બન તૌ ચંદન નહીં સૂરા કા ફલ નાહિં,
સખ સમુદ્ર મોતી નહીં ચોં સાધુ જગ માહિં. ૩૨૮

સાધ કહાવત કઠિન હૈ લંગા પેઠ ખજૂર,
ચઢૈ તો આજૌ પ્રેમરસ ગિરૈ તો ચકનાચૂર. ૩૨૯

૩૨૧. જાણનારને પૂછ્યું નહીં અને પૂછીને તે પ્રમાણે (ચોખ્ખાગે) ગમન કર્યું નહીં. આંધળા (શિષ્ય)ને આંધળો (ગુરુ) મળ્યો પછી તો કેણુ કોને રસ્તો બતાવે ?

૩૨૨. અંધનમાં પડેલાને તેના જેવો જ અંધાયેલો મળે તો બેમાંથી કોઈથી પણ છુટાય જ કેવી રીતે ? તેથી હે જીવ ! પળવારમાં તને તારાં સર્વ અંધનથી મુક્ત કરી દે તેવા મુક્ત પુરુષ (સદ્ગુરુ)ની તું સેવા કર.

૩૨૩. કબીર કહે છે કે કેવળ વાતો જ કરીકરીને તેં આખા જગતને ઠગ્યું છે, પણ પોતાના જ મનને તેં જ્ઞાન આપીને પ્રભુપદે દોડ્યું નથી. એ અજ્ઞાનમાં રહેલું મન જ તને લખચોરાશીના ફેરામાં ધસડી ગયું.

૩૨૪. હે અધર્મી, તું કયું (ઉપદેશનું) પાણી પાતો ફેરે છે ? (ચૈતન્યરૂપ) મહા-સાગરનું (અમૃતમય) જળ તો ઘેરઘેર (પ્રત્યેક દેહમાં) છે જ. જેને ખરેખરી તરસ લાગી હશે તે તો જખમારીને જાતે જ (અંતઃકૃપા થઈને) તે પી લેશે.

૩૨૫. ચેલાઓ અને પથની શાખાઓ તો બહુ વધાર્યાં, પણ (હૃદયથી) હજી સદ્ગુરુ પરમાત્માની મૈત્રી સાધી નથી. સત્યલોકમાં પ્રભુ પાસે પહોંચવા માટે પ્રયાણ તો આરંભ્યું, પણ અંચળ ચિત્ત વચ્ચે જ સંસારમાં અટકી પડ્યું !

સંતજન

૩૨૬. સંતજનો ભારે પરમાર્થી હોય છે. એ તો વાદળાંની જેમ આવીને વરસે છે અને પોતાના (દિવ્ય શક્તિના) પારસમણિથી બીજના ત્રિતાપ દૂર કરે છે અને શાંતિ આપે છે.

૩૨૭. સિંહનાં ટોળાં ન હોય અને હંસોની પંક્તિઓ ન હોય તેવી રીતે સંત-જનો કાષ્ઠ વાડાબંધીમાં, જમાતમાં જીવતા નથી.

૩૨૮. બધારે જંગલોમાં ચંદનનાં ઝાડ હોતા નથી; શરાઓનું ટોળું હોતું નથી. બધા દરિયાઓમાં મોતી પાકતાં નથી; તેવી જ રીતે જગતમાં બધે જ સત્પુરુષો મળતા નથી.

૩૨૯. પોતાને સાધુ કહેવડાવવું સહેલું નથી. એ તો ખજૂરના ઊંચા ઝાડ જેવું છે. એની છેક ઉપર ચઢી જાઓ (હૃદય સાધુતા સિદ્ધ કરો) તો ત્રેમરસ ચાખી શકો અને તેમ કરતાં પડી જાઓ (અજ્ઞાનથી બે પ્રલોભનમાં ગંધડી પડો) તો ખેદ બધાસ ! ચૂરેચૂરા !

ગાંઠી દામ ન બાંધઈ નહીં નારી સોં નેહ,
કહે કબીર તા સાધ કી હમ ચરનન કી ખેહ. ૩૩૦

ખૂંટી કબહું નહિં ફલ લખી નદી, ન સચૈ નીર,
પરમારથ કે કારન સાધુન ધરા સરીર. ૩૩૧

સાધુ સાધુ સબહી બડે અપની અપની કૌર,
ચન્દ વિવેકી પારખી તે માથે કે મૌર, ૩૩૨

સાધુ સાધુ સબ એક હૈ જ્યોં પોરતે કા ખેત,
કોઈ વિવેકી લાલ હૈ નહીં સેત કા સેત. ૩૩૩

નિરાકાર કી આરસી સાધૌ હી કી દેહ,
લખા બે ચાહે અલખ કે ઇન હી મેં લખિ લેહ. ૩૩૪

કોઈ આઠે ભાવ લે કોઈ આવ અલાવ,
સાધ દે.ગી કે પે.પતે ગિનૈં ન ભાવ અલાવ. ૩૩૫

નહિં શીતલ હૈ અંદ્રમા હિમ નહિં શીતલ હોય,
કબીરા શીતલ સંતજન નામ સનેહી સોય. ૩૩૬

બતિ ન પૂછે સાધ કી પૂછ લીજિયે - જ્ઞાન,
મોલ કરે તરવાર કા પડા રહેન દો આન. ૩૩૭

સંત ન છોડે સંતઈ કોટિક મિલૈ અસંત,
મલયા ભુવંજ હિ બેધિયા સીતલતા ન તજંત. ૩૩૮

સાધુ એસા આહિએ ફૂળે ફૂળાવૈ નાહિં,
પાન ફૂલ છોડે નહીં બસૈ બગીચા માહિં. ૩૩૯

સાધ સિદ્ધ બડે અંતરા જૈસે આમ બબૂલ,
વાકી હારી અગી ફલ યાકી હારી સૂલ. ૩૪૦

૩૩૦. કબીર કહે છે કે પૈસો પણ સંધરીને ગઈ બાધે નહીં અને નારી સાથે (વિકારી) પ્રેમ ન રાખે એવા સાધુજનના ચરણોની હું તો રજમાત્ર છું.
૩૩૧. વૃક્ષ કદી પણ પોતાનાં ફળ ખાતાં નથી અને વહેતી નદી પોતાનું પાણી સંધરી રાખતી નથી. તેવી જ રીતે સાધુપુરુષ પણ પરોપકારને માટે જ શરીર ધારણ કરતા હોય છે.
૩૩૨. પોતપોતાને સ્થાને બધા જ સંતપુરુષો મહાન છે, પરંતુ જેમને સારા-સારના વિવેકથી શબ્દબ્રહ્મનું અનુભવ-જ્ઞાન થયેલું છે તેવા સત તો માથાના મુગટ (મોઠ) સમાન (શ્રેષ્ઠ) છે.
૩૩૩. ખેતરમાં ઊગેલાં બધાં (અકીણુનાં) ફૂડાં સરખા દેખાય તેમ બધાંયે સાધુજન સરખા જ લાગે; પણ તેમાંથી કોઈક જ ખરા જ્ઞાની અને રત્ન જેવા લાલ હોય છે. બાકી બધા તો સફેદ ડગ જેવા જ માનવા.
૩૩૪. સતનું જીવન એ તો નિરાકાર પરમાત્માની સાકાર આરસી સમાન છે. જે અલખ (અદશ્ય) પ્રભુનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાં હોય તો તું તેમાં જ નીરખી લે. (સંતદર્શન એટલે પ્રભુદર્શન).
૩૩૫. સતજન પાસે કોઈ લાવપૂર્વક આવે તો વળી કોઈ લાવ વિના પણ આવે; તેમ છતાં એ તો લાવ અલાવ જોયા વિના જ બન્નેને આશ્રય આપી પોષે છે. કારણ કે સંત સમદષ્ટિવાળા હોય છે.
૩૩૬. કબીર કહે છે કે ચંદ્રમા શીતળ નથી અને બરફ પણ શીતળ નથી. પ્રભુનામના પ્રેમી સંતજન જ (અંતરને શાંતિ દેનાર) શીતળ હોય છે.
૩૩૭. સંત પાસે જઈને એમની નાતજાત ન પૂછવી. તેમની પાસેથી (જિજ્ઞાસા-પૂર્વક) જ્ઞાન જ મેળવી લેવું. આપણે મ્યાનનું (બાહ્ય આવરણનું) શું કામ છે ? એને પકડવું મેલીને તલવારનો જ (આંતરિક મૂળ વસ્તુનો) સોદો કરી લેવો.
૩૩૮. ચંદનવૃક્ષને સાપ વીંટી વળે છે તો પણ તે પોતાની શીતળતા છોડતું નથી. તેવી જ રીતે કોટિ કોટિ દુર્જનોના સંગ્રમાં પણ સંતજન પોતાની સાધુતા-છોડતા નથી.
૩૩૯. સાધુ તો એવા હોવા જોઈએ કે જે પોતે દુખી થાય પણ કોઈનેય દુઃખે નહીં. તેઓ એક એવા બગીચામાં રહે છે જેના પાનખરમાં પણ પાન અને ફલ ખરતાં નથી.
૩૪૦. આંખા અને બાવળમાં જેમ ફેર છે તેમ સંતજન અને સિદ્ધજનમાં ફેર છે. એકની કાળે અમૃતક્ષણ છે તો બીજીની કાળીએ શૂન્ય છે.

હરિ દરિયા સૂબર ભરા સાધો કા ઘટ સીપ,
તામે' મોતી નીપજે ચઢે દેસાવર દીપ. ૩૪૧

સાધુ ભૂખા ભાવ કા ધન કા ભૂખા નાહિં,
ધન કા ભૂખા બે ફિરે સો તો સાધુ નાહિં. ૩૪૨

સાધુ સમુંદર બાનિયે માછી' રતન 'ભરાંય,
મંદલાગ મૂઠી ભરે કર કંકર ચડિ બાય. ૩૪૩

ચંદન કી કુટકી ભલી નહિં બબૂલ લખરાંય,
સાધન કી ઝુપડી ભલી ના સાકટ કેા ગાંવ. ૩૪૪

હરિ સેતી હરિજન બડે સમજિ દેખુ મન માહિં,
કહ કચીર જગ હરિ બિખે સો હરિ હરિજન માહિં. ૩૪૫

બે ચાહૈ આકાર તૂ સાધુ પરતછ દેવ,
નિરાકાર નિજ રૂપ હૈ પ્રેમ પ્રીતિ સે સેવ. ૩૪૬

પશ્ચાપક્ષી કારણે સખ જગ રહા બુલાન,
નિરપક્ષે હૂવૈ હરિ ભજૈ તેઈ સંત સુજાન. ૩૪૭

સમુજિ બુજિ જડ હૂવૈ રહે બલ તબિ નિર્બલ હોય,
કહ કચીર તા સંત કેા પલા ન પકરૈ કોય. ૩૪૮

હદ ચલૈ સો માનવા બેહદ ચલૈ સો સાધ,
હદ બેહદ દોનોં તબૈ તાકો મતા અગાધ. ૩૪૯

સોના સબજન સાધુજન દૂટિ જુરૈ સૌ બાર,
દુર્જન કુંભ કુમ્હાર કેા એકે ધકા દરાર. ૩૫૦

જીવ-મુકતૈ હૂવૈ રહે તબૈ બલક કી આસ,
આગે પીછે હરિ ફિરૈ કયોં દુઃખ પાવૈ દાસ. ૩૫૧

૩૪૧. હરિરૂપ મહાસાગર સભર, ભરપૂર છે અને સંતજનોનું મન અને શરીર એમાં રહેલી છિપલી રૂપ છે. એમાં જ (બ્રહ્મચાનનાં) મોતી પાકે છે જે પછી દેશદેશાવરમાં પહોંચે છે.

૩૪૨. સંત તો બાવના બૂખ્યા હોય છે. એ કંઈ ધનદોલતના બૂખ્યા નથી. જે ધનના બૂખ્યા અને ભટકતા હોય છે તે તો સંત જ નથી.

૩૪૩. સંત એટલે તો રનોથી ભરપૂર મહાસાગર ! એમાંથી મૂઠી ભરનાર જો કમનસીબ હોય તો એના હાથમાં કાંકરા આવી પડે છે !

૩૪૪. કાંટાળાં બાવળનાં બાળ કરતાં ચંદનનો છોડ સારો. તેવી જ રીતે શક્તિનાં (શક્તિના તાંત્રિક ઉપાસકો) અથવા ધૂર્તનાં આખા ગામ કરતાં સંતની એક મૂ પડી (કલ્યાણકારી હોવાથી) વધારે સારી જાણી.

૩૪૫. કબીર કહે છે કે મનમાં વિચારી જોઈને સમજી લો કે હરિ કરતાંયે હરિના જન વધારે મહાન છે. જે હરિ જગતમાં વ્યાપકરૂપે વિખરાઈ જઈને વસેલો છે તે જ હરિ (ધનીભૂત થઈને) હરિજનનાં (સંતનાં) રામેરામમાં રહેલો છે.

૩૪૬. જો તારે સાકાર રૂપે પ્રભુ જોઈતા હોય, તો સાધુસંતોને સેવ. એ અત્યક્ષ દેવ જ છે. નિરાકાર પરમાત્માનું પોતાનું જ એ પ્રકટ સ્વરૂપ છે; તેથી તું એની પ્રેમ-ભક્તિપૂર્વક સેવા કર.

૩૪૭. પક્ષાપક્ષીને લીધે જ આખી દુનિયા ભ્રમના શુલાવામાં પડેલી છે. જે પક્ષા-પક્ષીથી પર થઈને (સમદષ્ટિ રાખીને) પ્રભુ ભળે છે તે જ સુઘ સંતજન છે.

૩૪૮. જાણીયુગીને (ચાની હોવા છતાં) જે જડ જેવા થઈને રહે અને આત્મગ્ન પ્રાપ્ત હોવા છતાં જે તે છોડીને દુર્ગ્ગ થઈને રહે, તેવા (દેખાવે) જડ અને દુર્ગ્ગ સંતને ચરણે કોઈ લોકો જતા નથી.

૩૪૯. હૃદમાં ચાસે (સીમાગદ રહે) તે મનુષ્ય અને જોહદ (અનંતના અસીમ) પ્રદેશમાં વિહાર કરે તે સંત. પરંતુ હૃદ-જોહદના ભેદથી પરના પ્રદેશમાં વિહરનારની ચાન-પ્રતિભા તો અગ્રાધ હોય છે.

૩૫૦. સજ્જન અને સંત તો સોના જેવા છે જે સો વાર તૂટે તોય પાછા સાંધી (મેળવી) શકાય. કોઈ જૂલને લીધે તેમની સાથે આપણો સગ્ગન્ધ તૂટે તોય પાછો જોડાઈ જાય છે. પણ દુર્જન તો કુંભારના (કાચી માટીના) ઘડા જેવા છે જેમાં એક જ ધપામાં તડ પડી જાય. તેમની સગ્ગન્ધ ક્ષણિક હોય છે.

૩૫૧. જે દુનિયાની અ.શા છોડીને જીવનમુક્ત થઈને જ રહે તથા જેની આગળ ને પાછળ પ્રભુ પોતે જ રખવાળું કરતો ફરતો હોય એવા પ્રભુના દાસને કુ ખ પડે જ કેમ ?

અસંજન

સંજતિ ભઈ તો કયા લયા હિરદા લયા કઠોર,
નો નેભ પાની ચઢે તજી ન લીજે કોર. ૩૫૨

હરિયા બનૈ રૂખડા જો પાની કા નેહ,
સૂખા કાઠં ન બનઈ કેતહ બૂડા મેહ. ૩૫૩

કબિરા મૂઠક પ્રાનિયાં નખસિખ પાખર આહિ,
આહનહોરા કયા કરૈ ખાન ન લાગે તાહિ. ૩૫૪

પસુલા સોં પાલા પર્યો રહુ રહુ ક્રિયા ન ખીજ,
ભિસર ખીજ ન ભિમસી ઘાલૈ ફના ખીજ. ૩૫૫

કબિરા ચંદન કે નિકટ નીમ લી ચંદન હોય,
બૂડે બાંસ બડાઈયા ચેં જનિ બૂડો કોય. ૩૫૬

આલ બકુલ કી ચલત હૈ બહુરિ કહાવૈ હંસ,
તો સુકતા કૈસે ચુગૈ પરૈ કાલ કે ફંસ. ૩૫૭

સાધુ લયા તો કયા હુઆ માલા પહિરિ ચાર,
બાહર ભેસ બનાઈયા ભીતર ભરી ભંગાર. ૩૫૮

માલા તિલકે લગાઈ કે ભક્તિ ન આઈ હાથ,
દાહી મૂંછ સુડાઈકે ચલે ફની કે સાથ. ૩૫૯

દાહી મૂંછ સુડાઈકે હુઆ ઘોટમઘોટ,
મન કો કર્યો નહિ મૂડીએ બમે ભરિયા ખોટ. ૩૬૦

મૂંડ સુડાયે હરિ મિલૈં સખ કોઈ લેહિ મુંડાય,
બારબાર કે મૂંડને ભેડ ન વકુંઠ બાય. ૩૬૧

અસંજન

- ૩૫૨. (ફુજનું) કાળજું એવું કઠોર થઈ ગયું હોય છે કે એને સારી સંગત થાય તોયે શું ? એ તો પથ્થર પર પાણીના ધોધ જેવું છે. નવ વાંસડા જેટલું પાણી તેના પર ચઢી જાય તોય કાળજની કોર પણ પડતી નથી.
૩૫૩. પાણીનો પ્રેમસંબંધ હોવાને લીધે હરિયાળાં ઝાડ પાણીની મહતા જાણે છે, પણ ગમે તેટલા પાણીમાં તરબોળ થયા હોય તોયે સૂકા (ભાવનારાહિત) લાકડાને વરસાદની (આર્દ્ર ભાવની) ગમ પડતી નથી.
- ૩૫૪. કપીર કહે છે કે ફુજનો તો નખ-શિખ લોહાની મૂલ પહેરેલ પ્રાણી જેવા છે. એમને (અંદર) તો કોઈ (કિપદેશનું) તીર લાગતું જ નથી. એટલે પછી તીર મારનાર (માર્ગદર્શક શુરુ) શું કરે ?
- ૩૫૫. આ તો (ફુજનરૂપી) પશુને પહેલે પડવાનું થયું છે એટલે હે હૃદય ! તું રહી રહીને આમ બાકુળ ના થઈશ. જમીન જ ખારી હોય એટલે પછી એમાં બમણું બીજ વાવે તોયે તે જીવવાનાં તો નહિ જ !
- ૩૫૬. કપીર કહે છે કે ચંદન (સંત)ની સોગતથી તો કદાચ લીમડો (ફુજન) પણ ચંદન બની જાય. પણ અભિમાનમાં અચ્છડ રહેતો જીવો વાંસ રૂપી જાય છે; માટે રખે કોઈ એવી રીતે બકાશમાં રૂપી જતા !
- ૩૫૭. તું ચાલ તો બગવાની (કપટી) આવે છે ને વળી પાકે પોતાને હંસ (સંત) કહેવડાવે છે ? પણ બગવાથી હંસો વચ્ચે મોતીનો ચારો કેવી રીતે ચરાય ? એને તો (દંભ ખુલ્લો થતાં) મરવું જ પડે છે.
૩૫૮. ચાર માળા ડોકમાં ધાલીને સાધુ બની બેઠા તેથી શું વળ્યું ? આમ બહારથી તો સાધુનો વેશ કાઢ્યો છે પણ અંતરમાં તો દુર્યોધનો ભંગાર ભરેલો છે !
૩૫૯. માળા ને તિલક (બાહ્ય ચિહ્નો) ધારણ કરવાથી ભક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી. (સંન્યાસીની જેમ) દાઢી ને મૂછ મૂંડાવવા છતાંયે એવા (વેશધારીઓ) તો દુનિયાની રીતે જ (આસક્તિમય) જીવન ગણતા હોય છે !
૩૬૦. દાઢી ને મૂછ મૂંડાવીને તું મોઢે સાવ સફાવટ થઈ ગયો ખરો, પણ તું અસત્ય અને અજ્ઞાનથી ભરપૂર એવા આ મનને જ શા માટે મૂંડીને સ્વચ્છ કરતો નથી ?
- ૩૬૧. એમ માનું મૂંડાવવાથી પ્રશ્ન મગતા હોય તો બધા જ માણું મૂંડાવી લે. કેટલીયે વાર કેશ મૂંડાવનાર વેદુ કંઈ વેકુંક પામતું નથી !

કેસન કહા બિગારિયા જો મૂંઠો સૌ ખાર,
મન કો કયોં નહિં મૂંડિયે જામેં વિષય વિકાર. ૩૬૨

ખાંખી ફૂટે ખાવરે સાંપ ન મારા જાંયં,
મૂરખ ખાંખી ના હસે સર્પ સળન કો ખાય. ૩૬૩

જો વિભૂતિ સાધુન તણ તેહિ વિભૂતિ લપટાય,
જોન ખવન કરિ હારિયા સ્વાન સ્વાદ કરી ખાય. ૩૬૪

હમ જાનાં તુમ મગન હૌ રહે પ્રેમરસ પાગિ,
રંચક પવન કે લાગતે જોઠે નાગ સે જાગિ. ૩૬૫.

સજ્જનં તો હુજનં લયા સુમિ કાહુ કો ખોલ,
કાસા તાંબા હુવે રહા નહિં હિરણ્ય કા ખોલ. ૩૬૬

હોહો કેરી નાવરી પાહન ગરુઆ ભાર,
સિર મેં વિષ કી મોટરી ઉતરન આહે પર. ૩૬૭

સકલૌં દુરમતિ દૂરિ કરુ અરછા જનમ અવાઉ,
કાગવન બુધિ છોડિ દે હંસગવન રલિ આઉ. ૩૬૮

અંદન સર્પ લપેટિયા અંદન કાંહ કરાય,
રોમ રોમ વિષ લીનિયા અમૃત કહાં સમાય. ૩૬૯

મલયાગિરિ કે ખસ મેં ખેધા નહક પલાસ,
ખેના કબહું ન ખેધિયા જુગજુગ રહિયા પાસ. ૩૭૦

જહર જિમીં દૈ રોપિયા અમીં સીચેં સૌ ખર,
કબિરા અલકે ના તઝે જામેં જોન બિચાર. ૩૭૧:

૩૬૨. આ કેશે શું જગાડ્યું છે કે એમ ને આમ સેંકડો વાર મૂંઢી નાખવા ?
હારપૂર વિષય વિકારોથી વિકૃત થઈ ગયેલા આ મનને જ (સ્વચ્છ કરવા) -
શા માટે નહીં મૂંઢવું ?

૩૬૩. અરે બાવરા ! રાફડાને ટીપવાથી અંદર બેઠેલો સાપ મરતો નથી. મૂખ !
એ રાફડો કંઈ કરડતો નથી; એની અંદર ભરાઈ રહેલો સાપ જ બધાને
ખાઈ ભય છે.

૩૬૪. જે દુન્યવી માયા મોહને ભસ્મ સમજીને સાધુસ તોએ ત્યજી દીધાં હોય
છે તે જ તુ તારે અંગે લપેટે છે ! આ તો ઊઘટી કરી નાખેલું અન્ન -
ફૂતરો લહેજતથી ચાટી ભય તેવું કહેવાય !

૩૬૫. અમને તો એમ થયું કે તુ 'ધ્યાનમાં તદ્દલીન થઈને પ્રભુ-પ્રેમમાં તરબોળ
થઈ ગયો છે ! પણ આ તો જરાક (પ્રતિકૂળતાનો) પવન લાગતાં જ
તું તો (કાંધથી) નાગની જેમ ઝેરી ફૂંકાડો મારી ભગી બિઠ્યો !

૩૬૬. સભજન બે કોઈકેનાં વેણુ સામળીને દુર્જન થઈ ભય તો એનું મૂલ્ય.
શુદ્ધ સ્વણું જેટલું નહીં, પરંતુ કાંસા અને તાંબા જેટલું જ (ઊતરતી
કોટિનું) સમજવું.

૩૬૭. (જીવન) લોખંડની નાવ કરી છે, તેમાં વળી બારે પથરા (વિકારોના) .
ભયાં છે, માથે ઝેરની (દુર્ગંધ અને દુષ્ટકર્મની) પોટલી લઈને તું (ભવ -
સાગરની) પાર ઊતરવા માગે છે ?

૩૬૮. બધી કૃત્યુદ્ધિને કાઢી નાખીને તારા જીવતરને સુંદર બનાવી દે. કાગડાની
રીતે (મહાનતામાં) ચાલવાની કુમતિ મૂકી દઈને હંસ (સભજન સંત)ની
ચાલે ચાલ્યો આવ

૩૬૯. ચંદન વૃક્ષ (શુદ્ધ માનવ જીવ)ને સાપ (પાપ) વીટાઈ વળ્યો છે; તોય
એ ચંદન વૃક્ષનું શું કરી શકે ? તારા તો રેભેરોમમાં ઝેર ભરાએલું
છે; પછી તેમાં અમૃત (જ્ઞાન) ક્યાંથી સમાઈ શકે ?

૩૭૦. મલયગિરિમાં સુખડની સોળતથી ખાખરાતું ઝાડ પલટાઈને સુગંધિત
થઈ ભય છે. પણ વાંસનું ઝાડ (દુર્જન) જુગના જુગ ચંદન સાથે રહે
છે તોયે તેમાં ફેર પડતો નથી. સભજનોના સંપર્કથી પણ ખરા દુર્જન -
બદલાતા નથી.

૩૭૧. કપીર કહે છે કે ઝેરનાં ખીજ જમીનમાં રોપીને પછી એની ઉપર
સેંકડો વાર અમૃતનું સિંચન કરે તેથી શું વળે ? આ સંસારમાં જેનામાં
જે વિચાર (સ્વભાવ ખીજ રૂપે) હોય છે તે કોઈ છોડતું નથી.

સુરુ બિચારા કયા કરૈ શિબ્ય હી મેં હૈ ચૂક,
ચબદબાણુ બેધે નહીં "ખાંસ બળવૈ કૂંક. ૩૭૨

સત્સંગ

કબિરા સંગત સાધ કી હરૈ ઝીર કી વ્યાધિ,
સંગત ખૂરી અસાધ કી આઠોં પહર ઉપાધિ. ૩૭૩

કબિરા સંગત સાધુ કી જૈ કી ભૂસી ખાય,
ખીર ખાંઠ લોજન મિલ સાકટ સંગ ન જાય. ૩૭૪

કબિરા સંગત સાધુ કી જ્યોં ગંધી કા ખાસ,
જો કછુ ગંધી દે નહીં તો લી ખાસ સુખાસ. ૩૭૫

મથુરા ભાવૈ દારિકા ભાવ જા જગનાથ,
સાધ સંગતિ હરિ ભજન બિનુ કછુ ન આવૈ હાથ. ૩૭૬

તે દિન ગએ અકારથી સંગતિ લઈ ન સંત,
પ્રેમ બિના પશુ જીવના ભક્તિ બિના ભગવંત. ૩૭૭

કબિરા મન પંછી લયા ભાવૈ તહંવા જાય,
જો જૈસી સંગતિ કરૈ સો તૈસા ફલ ખાય. ૩૭૮

કબિરા ખાંઈ કોટ કી પાની પિયૈ ન કોય,
જાય મિલે જળ ગંગા સે સખ ગંગોદક હોય. ૩૭૯

કુસંગ

જાનિ ખૂઝિ સાંચી તજૈ કર જૂઠી સો નેહ,
તાકી સંગતિ હૈ પ્રભુ સપને હુ મતિ દેહ. ૩૮૦

તોહિ પીર જો પ્રેમ કી પાકા સેતી ખેલ,
કાંચી સરસોં પેરિ કૈ ખલી લયા ના તેલ. ૩૮૧

૩૭૨. શુરુ બિચારા શું કરે? શિષ્યમાં જ દોષ છે. તે પોતે જ (જ્ઞાનરૂપી) શબ્દ બાણથી પોતાના હૃદયને વીધવા દેતો નથી. જેમ પોતા વાંસમાં કૂંકે કાણુઓની આરપાર નીકળી જાય છે તેમ જડ શિષ્યને પ્રયોધિલો ઉપદેશ વ્યર્થ જાય છે. (તપ અને સાધના વિના બ્રહ્માના જ્ઞાન અને આનંદનું મધુર સંગીત જીવનમાં પ્રકટનું નથી.)

સત્સંગ

૩૭૩. કબીર કહે છે કે સંતનો સગ ખીજના દુઃખનું નિવારણ કરે છે પણ દુઃખનનો સગ તો એવો ખરાબ હોય છે કે તે આઠે પહેર ઉપાધિ જ કરાવે છે.
૩૭૪. કબીર કહે છે કે જવનું થૂલું ખાવાનું મળે તોયે સંતનો સંગ જ સારો, પણ ખીર સાકરવાળાં મિષ્ટાન્ન ભોજન મળે તોયે શાકંતોના સંગમાં જવું નહીં.
૩૭૫. કબીર કહે છે કે સંતનો સંગ તો અત્તર વેચનારની સોબત જેવો છે. એ અત્તરવાળો આપણને કંઈ જ ના આપે તો પણ માત્ર એની પાસે રહેવાથી જ આપણે મધમધી ભૂટીએ છીએ.
૩૭૬. ચાહે તો મયુરા ને દારકાનાં તીર્થધામ ફરે કે જગન્નાથની જાત્રાએ જાઓ, પણ સંતનો સમાગમ અને હરિ ભજન વગર કશુંયે (પુણ્ય) હાથમાં નહીં આવે. (પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે આવશ્યક આંતરિક પવિત્રતા સત્સંગથી જ મળે).
૩૭૭. સંતનો સમાનમ ના સેવ્યો હોય તેવા (જિંદગીના) દિવસ ફેગટ જ ગયા એમ સમજવું. ભગવાનની ભક્તિ અને પ્રેમ વિનાનું જીવન પણ સમાન છે.
૩૭૮. કબીર કહે છે કે આ મન તો પંખી જેવું થઈ ગયું છે. એ તો એને જ્યાં ગમે ત્યાં જઈ શકે છે. જે જેવો સંગ સેવે છે, તેવું જ તે ફળ પામે છે. (મનની સત્સંગમાં રુચિ જરૂરી છે.)
૩૭૯. કબીર કહે છે કે કિલ્લાની (મલિનતા ભરી) ખાઈનું પાણી કોઈ પીતું નથી, પરંતુ એ જ પ્રવાહ (પતિત પાવની) ગંગામાં મળી જાય છે ત્યારે તો બધું જ પાવત્ર ગંગાજળ બની જાય છે. (સત્સંગ જીવનને નિર્મળ કરે છે.)

કુસંગ

૩૮૦. હે પ્રભુ ! બાણીસુગ્રીને જ સાચાનો સંગ છોડીને જૂઠા સાથે સ્નેહ રાખે છે, તેવાનો સંગ મને સ્વપ્નમાં પણ ના આપીશ
૩૮૧. તને જે પ્રેમ ભક્તિની પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે ચટપટી લાગી છે તો તું પાકા (પરિપક્વ જ્ઞાની સત)નો સગ સેવ્યા કર. કાચા સરસવ (અધકચરા સાધુ). પીલવાથી તેનો ખોળ નહીં થાય અને તેમાંથી તેલ (જ્ઞાન) તો નહીં જ મળે.

દાગ જો લાગાં નીલ કા સૌ મન સાણું ધોય.
કોટિ જતન પરણોધિયે કાગા હંસ ન હોય. ૩૮૨

ભારી મરે કુસંગ કી કેરા કે ઢિંગ ખેર,
વહ હોલૈ વહ અંગ ચિરૈ બિધિ ને સંગ નિવેર. ૩૮૩

કેરા તબહિ ન ચેતિયા જળ ઢિંગ લાગી ઘેરિ,
અખ કે ચેતે કયા ભયા કાંટન લીન્હોં ઘેરિ. ૩૮૪

સેવક ચૌર દાસ

કર ધની કે પડી રહે ધકા ધની કા ખાય,
કબહુંક ધની નિવાજઈ જો કર છાંકિ ન જાય. ૩૮૫

દાસાતન હિરદે નહીં નામ ધરાવે દાસ,
પની કે પીયે બિના કેસે મિટે પિયાસ. ૩૮૬

ભુક્તિ મુક્તિ માંગોં નહીં ભક્તિ દાન દે મોહિં,
ચૌર કોઈ યાચોં નહીં નિસદ્દિન યાચોં તોહિં. ૩૮૭

કાજર કેરી કોફરી અસા યહ સંસાર,
બલિહારી વા દાસ કી પૈકિ કે નિકસન-હાર. ૩૮૮

અનરાતે સુખ સોવના રાતે નીંદ ન આય,
જ્યેાં જલ છૂટે માછરી તલક્ત રૈન બિહાય. ૩૮૯

જા ઘટ મેં સાંઈ બસૈ સો ક્યેાં છાના હોય,
જતન જતન કરિ દાબિયે તૌ ઉબિયાલા સોય. ૩૯૦

૩૮૨. અરે આ તો એવી ગળીનો કાપ (કુસંગનું કથક) પડેલો છે કે સો મણુ સાબુથી બાજી ઉપાયોથી પણ નહીં ધોવાયં. કોટિ ઉપાય કે ઉપદેશ કરો તોયે કાગડાનો હંસ નહીં બની શકે.
૩૮૩. કેળની પાસે (સજ્જનોમાં) એકકાંટાળી બોરડી (દુર્જન) ભગી નીકળી છે. તેની ખરાબ સોબતને લીધે કેળ હેરાન હેરાન થઈ ગઈ છે. કેળ હાલે છે તો બોરડીના કાંટાથી એનું અંગેઅંગ ચિરાઈ બન્ય છે. એ જ રીતે વિદ્યાતાએ એમની અંતર્યામી સોબત ગોઠવી છે !
૩૮૪. પોતાની પાસે બોરડી ભગવા માંડી ત્યારે કેળ ચેતી નહીં. હવે તો એના કાંટા બધી બાજુથી ઘેરી વળ્યા છે એટલે મોડા મોડા ચેત્યાથી શું વળે ? (દુર્જન ને પાપવૃત્તિને મૂળથી જ કામવાં બેઈએ).

સેવક અને દાસ

૩૮૫. માલિકને બારણે પડ્યો રહે, માલિકના ધક્કા ખાતો રહે અને જો માલિકના દાર છોડે નહીં. તો કોઈકે ઢ્હાડો તો માલિક પ્રસન્ન થઈને જરૂર દંધા કરશે જ ને !
૩૮૬. નામે દાસ કહેવડાવવું છે અને હૃદયમાં સાચો દાસભાવ (ભક્તિ) તો છે નહીં ! પાણી પીધા વિના તરસ કેવી રીતે છોપે ? (ભક્તિ વિના તૃષ્ણા ટળે નહીં.)
૩૮૭. હે પ્રભુ ! હું ભોગ કે મોક્ષ માગતો નથી. બીજા કોઈ પાસે નહીં પણ તમારી જ પાસે હું રાતદિવસ આટલું જ માણું છું કે મને ભક્તિદાન દો.
૩૮૮. આ સંસાર તો કાળજીની કોટડી જેવો છે. એમાં પ્રવેશીને જે (નિર્દોષ રહી) બહાર નીકળી આવે તેવા પ્રભુ-ભક્તની તો બહારી છે.
૩૮૯. રાત ન હોય ત્યારે સુખેથી સૂએ (જગત જે વિશે ભગત હોય તેમાં બેપરવા રહે) પણ રાતે (જગત જે વિષે બેપરવા છે તે પ્રભુપ્રાર્થિ માટે) જાંઘ વિના ભજે. પાણીમાંથી કાઢેલી માછલીની જેમ તરફડિયાં મારતાં આખી રાત વિતાવે છે. (યા નિશા સર્વ ભૂતાનામ્ તસ્યાં ભગતિં સયમી. ગીતા અ. ૨-૬૯).
૩૯૦. જે શરીર પ્રભુના ધામ રૂપ થઈ ગયું છે તે કંઈ જાણું રહી શકે ? તમે એટલી મહેનત કરોને એ છુપાવવા અથત્ન કરો તોયે એનાં અજવાળાં તો પથરાવાનાં જ !

ਸਭ ਥਟ ਜੇਰਾ ਸਾਂਝਿਆ ਸੁਨੀ, ਸੇਭ ਨ ਕੋਥ,
ਘਲਿਛਾਰੀ, ਵਾ ਛਾਸ ਕੀ ਭਾ ਥਟ ਪਰਗਟ ਛੋਥ. ੩੬੧

ਲੇਖ

ਤਲ੍ਹ ਤਿਲਕੇ ਮਾਥੇ ਦਿਯਾ ਸੁਰਤਿ ਸਰਬਨੀ, ਕਾਨ,
ਕਰਨੀ, ਕੰਠੀ, ਕੰਠ, ਮੇ, ਪਰਸਾ, ਪਛ ਨਿਰਵਾਨ. ੩੬੨

ਮਨ ਮਾਲਾ ਤਨ ਮੇਘਲਾ ਲਥ ਕੀ ਕਰ ਲਭੂਤ,
ਅਵਥ ਮਿਲਾ ਸਭ ਫੇਘਤਾ ਸੋ ਨੋਗੀ ਅਵਥੂਤ. ੩੬੩

ਤਨ ਕੋ ਨੋਗੀ ਸਭ ਕਰ ਮਨ ਕੋ ਘਿਰਵਾ ਕੋਥ,
ਸਫਲੈ ਸਭ ਭਿਖਿ ਪਾਥਯੇ ਨੇ ਮਨ ਨੋਗੀ ਛੋਥ. ੩੬੪

ਛਮ ਤੋ ਨੋਗੀ ਮਨਛਿੰ ਏ ਤਨ ਏ ਛੈ ਤੇ ਐਰ,
ਮਨ ਕਾ ਨੋਗ ਲਘਾਵਤੇ ਛਸਾ ਲਥਿ ਕਛੁ ਐਰ. ੩੬੫

ਯੋਤਾਵਨੀ

ਕਥਿਰਾ ਗਵੰ ਨ ਕੀਯਿਯੇ ਕਾਲ, ਮਛੇ ਕਰ, ਏਸ,
ਨਾ ਜਾਨੀ ਕਿਤ ਮਾਰਿ ਛੈ ਕਥਾ ਧਰ ਕਥਾ ਪਰਦੇਸ. ੩੬੬

ਭੂਠੇ ਸੁਭ ਕੋ ਸੁਭ ਕਛੈ ਮਾਨਤ ਛੈ ਮਨ ਮੋਛ,
ਯਗਤ ਯਯੋਨਾ ਕਾਲ ਕਾ ਕੁਛ ਸੁਭ ਮੇ ਕੁਛ ਮੋਛ. ੩੬੭

ਕੁਸਲ ਕੁਸਲ ਛੀ ਪ੍ਰਭਤੇ, ਯਗ ਮੇ ਰਛਾ ਨ ਕੋਥ,
ਯਰਾ ਮੁਢ ਨਾ ਕਥ ਸੁਆ ਕੁਸਲ, ਕਛੀ ਸੋ ਛੋਥ. ੩੬੮

ਪਾਨੀ, ਏਰਾ ਯੁਫਯੁਛਾ ਅਸ ਮਾਨੁਖ, ਕੀ, ਜਾਤ,
ਫੇਘਤ ਛੀ ਛਿਪ ਯਯਗਾ ਕਥੀਂ ਤਾਰਾ ਪਰਲਾਤ. ੩੬੯

૩૯૧. મારો સાંઈ (ભગવાન) તો ઘટઘટમાં (પ્રત્યેક દેહમાં) પોઢેલો જ છે. કોઈ (જીવન) સેજ એણે સૂની નથી રાખી. પણ જેના જીવનમાં એ (નગીન) પ્રગટ થાય છે, એવા પ્રભુના દાસની તો બધિહારી જ છે.

સેખ

૩૯૨. જેણે નિર્વાણના પરમપદનો (આત્મી સ્થિતિનો) પાવન સ્પર્શ કર્યો છે તેના લલાટમાં (ચૈતન્ય તત્ત્વનું) જ્યોતિર્મય તિલક હોય છે, કાનમાં અભ્યાન-ધ્યાનનાં કુણ્ડલ હોય છે અને કંઠમાં સત્કર્મની દિવ્ય કડી હોય છે.

૩૯૩. મનની માળા અને તનનો કંદોરો કરીને જેણે ભયને ભસ્મ કરીને તેની ભભૂતિ અંગેઅંગ લગાવી હોય અને સર્વમાં જેને અલ્પ પરમાત્માનાં દર્શન લાધ્યાં હોય એ જ સાચો અવધૂત યોગી છે.

૩૯૪. શરીરને તો બધાયે (વેપ ધારણ કરીને) યોગી બનાવે છે, પણ કોઈ વિરક્ષા જ (સાધના કરીને) મનને યોગી બનાવતા હોય છે. જે સાચી રીતે મન યોગી થયું હોય તો સંપૂર્ણ રીતે સફળ અવસ્થાની (અભ્યાસની સ્થિતિ) પ્રાપ્ત થાય છે.

૩૯૫. આપણે તો મનના જ યોગી છીએ, તનના હોય તે તો ખીજા આ મનનો યોગ સાધતાં સાધતાં તો કંઈ ચોર જ સ્થિતિ થઈ જાય છે. (ગિન્દુનો સિન્દુ થઈ જાય છે.)

ચૈતવણી

૩૯૬. કપીર કહે છે કે કુશાનુયે અભિમાન ના કરીએ. કાળે જીવનો ચોટલો હાથમાં પકડેલો જ છે ઘરમાં કે પછી પચ્છેશમાં, એ આપટ મારીને ક્યારે એનો કોળિયો કરી જશે તેની કશી જ ખબર નથી.

૩૯૭. મિથ્યા સુખને (અમને લીધે) સાચું સુખ માનીને તું મનમાં મલકાય છે, પણ યાદ રાખ કે કાળ તો બેઠો બેઠો આપા જમતુ અવાણું કરીને તે કાકી રહ્યો છે; એમાં ફેર એટલો જ કે કોઈ એના મોમાં છે તો કોઈક એના ખોળામાં છે.

૩૯૮. કુશળ હો એમ પૂછ્યા કરનારા કોઈ આ જમતમાં કુશળ રહ્યા નથી ! અહીં ઘડપણનો નાશ થયો નથી ને મૃત્યુનો ભય ટળ્યો નથી પછી કોઈનેયે કુશળ (સુખ) ક્યાંથી હોય ?

૩૯૯. આ મનુષ્યનું જીવન તો પાણીના પરપોટા જેવું છે. પરોઢિયાના તારાની જેમ એ તો જોત જોતામાં જ અદૃશ્ય થઈ જાય છે.

રાત ગવાઈ 'સોય' કર, 'દિવસ' ગવાયા ખાંચ,
હીરા જનમ અમોલ થા કોયી બદલે જાય. ૪૦૦

આછે દિન પાછે ગયે શુરુ સે કિયા ન હેત,
અબ પછતાવા કેયઃ કરૈ ચિહિયાં યુગ ગઈ ખેત. ૪૦૧

કાલ કર સો આજ કર આજ કરૈ સો અબખ,
પલ મેં પરલૈ હોયગી બહુરિ કરેગા કબખ. ૪૦૨

પાવ પલકે કી સુધિ નહીં કરૈ કાલહં કા સાજ,
કાલ અચાનક મારસી જ્યોં તીતર કેા બાજ. ૪૦૩

કબિરા નૌખત આપની દિન દસ લેહુ બજાય,
યહુ પુર પટન યહુ ગલી બહુરિ ન દેખોં આય. ૪૦૪

પરિયાં નૌખત બાજતી હોત છતીસોં રાગ,
સો મંદિર ખાલી પડા પૈઠન લાગે કાગ. ૪૦૫

ભિજડ ખેટે ઠીકરી ગઠિ ગઠિ ગયે કુમહાર,
રાવન સરિખા ચલ ગયા લંકા કા સરહાર. ૪૦૬

કબિરા ગર્વ ન કીજિયે અસ જોખન કી આસ,
ટેસૂ ફૂલાં દિવસ દસ ખંખર લયા પલાસ. ૪૦૭

કબિરા ગર્વ ન કીજિયે ભંચા દેખ અવાસ,
કાલહ પરોં ભુઈ લેટના બિપર જમસી ધાસ. ૪૦૮

ઐસા યહુ સંસાર હૈ જૈસા સેમર ફૂલ,
દિન દસ કે ખ્યોહાર મેં જૂઠે રંગ ન બૂલ. ૪૦૯

માટીં કહૈ કુમહાર કેા તૂ કયા ફૂંદે મોહિં,
ઈકે દિન ઐસા હોયગા મેં ફૂંદગી તોહિં. ૪૧૦

૪૦૦. રાત સૂવામાં બગાડી અને દિવસ ખાવામાં (ભોગમય પ્રવૃત્તિમાં) બગાડયા.
આ માનવ જન્મ તો અમૂલ્ય હોય જોવા છે. એ પામવા છતાં તું એને
કોડીને મૂલ્યે ગુમાવી રહ્યો છે !
૪૦૧. જીવનનો (આત્મસાધના માટેનો) ઉત્તમ સમય તો વહી ગયો. તેમ છતાં
તે હજી સદૃશ્ય સાથે પ્રેમસંબધ તો બાંધ્યો નથી ! હવે તો આપું
(જીવનરૂપી) ખેતર ચકલાં (ચંચલ વૃત્તિઓ) એ સાફ કરી નાખ્યું છે.
એટલે પસ્તાવો ક્યાંથી શું વળે ?
૪૦૨. કાલે કરવાનું હોય તે આજે કરી લે અને આજે કરવાનું હોય તે
અબધડી જ કરી લે, કારણ કે પળવારમાં પ્રલય પણ ચઈ ભય ! પછી
તું કંચારે કરી શકશે ?
૪૦૩. ધરીના છઠ્ઠા ભાગની તો તને કંઈ જ ખબર નથી ને તું કાલના શલ્યુગાર
સળે છે ? અરે ! શિકારી બાજ આપટ મારીને તેતરને હવું ન હવું કરી
નાખે છે, તેમ જોયો તો જ કાળ તારી પર પણ તરાપ મારશે !
૪૦૪. કબીર કહે છે કે દસ દહાડા સૌ પોતપોતાની નોખત વગાડી લેા.
(આ જન્મે મળેલા) આ ગામ, આ શહેર ને આ ગલીકુંચીઓ ફરી
ફરીને અહીં આવીને જોવા નહીં મળે !
૪૦૫. અરે આ (દિહરૂપી મહેલને) પાંચે (ઈન્દ્રીયોરૂપી) દરવાજે નોખતો ગાજતી અને
છત્રીસે રાગરાગણીઓ વાગતી. એ જ મ દિર આજે (આતમરામ ભીડી જતાં)
ખાલીખમને સૂનકાર પડ્યું છે એને કોચી ખાવા કાગડાએ મેસવા મંડ્યા છે.
૪૦૬. વેરાન, કાચા ધરનાં ઠીકરાં ચઈ પડેલી આ બધી ભવ્ય ઇમારતોના
ધડધેયાઓ તો એ બધી ધડી ધડીને (પાછળ છોડીને) ક્યાંયે ચાલ્યા ગયા !
અરે ! સુવર્ણની ઘ કાનો રાજા રાવણ પણ (બહુ છોડીને જ) ચાલ્યો ગયો !
૪૦૭. કબીર કહે છે કે આ જુવાનીની આશામાં ને આશામાં અભિમાન ના
કરવું. એ તો ચાર દહાડા (અદ્યકાળ) રૂડા રંગે ચમકતા કેમડાં જેવું છે.
કેસડા (જુવાનીના રંગ) ચાલ્યાં ભય એટલે ખાખરા સૂઝા ખાખરા જ
લાગે ને !
૪૦૮. કબીર કહે છે કે ભિંચા ભિંચા મહેલ જોઈને પણ ગર્વ ના કરવો. એ
બધાએ કાલે કે પરમ દિવસે ભોંય ભેગા થવાના અને એમનાં ખડેર
ઉપર ધાસ ભગી નીકળવાનું એ ચોક્કસ છે !
૪૦૯. આ સંસાર તો શીમળાનાં ફૂલ જેવો છે. એના જેવા આ દસ દહાડાના
સંસાર વહેવારના રંગો પણ ક્ષણિક ને મિથ્યા જ છે, એ તું ભૂલીશ નહીં.
૪૧૦. માટી કુભારને કહે છે, ‘અરે ! તું મને શું રંગદોળે છે ? એક દિવસ
(મૃત્યુનો) એવો જરૂર આવવાનો છે જ્યારે હું જ તને રંગદોળી નાખીશ.’

કળિરા યહ તન જાત હૈ સકૈ તો કૌર લગાવ,
કૈ સેવા કર સાધ કી કૈ શુરુ કૈ શુન ગ.વ. ૪૧૧

ચોર તોર કી બેવરી બટિ બાંધા સંસાર,
દાસ કળીરા કયોં બંધે બંધે નામ આધાર. ૪૧૨

હલેલ માનુષ જનમ હૈ દેહ ન બારબાર,
તરવર બયોં પત્તા ગડૈ બહુરિ ન લાગે દાર. ૪૧૩

આયે હૈં સો બર્ચે રાજ રંક ફકીર,
એક સિંધાસન ચઢિ ચઢે ઇક બંધિ જાત જંભીર. ૪૧૪

જો બનહ જીવ આપના કરહુ જીવ કૈ સાર,
બિયરા એસા પાહુના ગિલૈ ન ફૂલ બાર. ૪૧૫

કળિરા યહ તન જાત હૈ સકૈ તો રાખ બહોર,
ખાલી હાથોં વે ગયે બિનકે લાખ કરોર. ૪૧૬

આસપાસ બોધા બડે સળી બબલે ગાલ,
માંઝ મહલ રો દે ચલા એસા કાલ કરાલ. ૪૧૭

તન સરાય મન પાહંરૂ મનસા ઉતરિ આય,
કોઈ કાહૂકા હૈ નહીં દેખા કોંક બબલ. ૪૧૮

મૈં મૈં બહી બૂલાય હૈ સકૈ તો નિકસો ભાગ,
કહ કળીર કબ લગ રહૈ રૂઝ લપેટી આગ. ૪૧૯

બાસર સુખ ના રૈન સુખ ના સુખ સપને માહિં,
જો નર બિહુડે નામ સો તિનકો ધૂપ ન છાહિં. ૪૨૦

૪૧૧. કબીર કહે છે કે આ શરીર તો (મરી) ચાલ્યું. તારાથી બને તો એને સાધુસંતની સેવા અથવા ગુરુનાં ગુણગાનમાં રોકી રાખ અને જીવન સાર્થક કરી લે.

૪૧૨. કબીર કહે છે કે આ મારું-તારું (મમત્વ)નું દોરકું વણીને એમાં જ સ સાર બધાઈ ગયો છે. પણ જેને હરિનામનો જ આધાર છે એવા પ્રસુભકતો એમાં શા માટે બંધાય ?

૪૧૩. મનુષ્યનો જન્મ દુર્લભ છે. ફરી ફરીને આ માનવદેહ મળતો નથી જેમ ઝાડનાં પાદડાં એક વાર ખરી જાય તે ફરી પાછાં ઝાડ થર લાગતાં નથી, તેમ ગયેલો જન્મ ફરી પાછો આવતો નથી.

૪૧૪. રાજ, રક ને ફકીર એ સર્વ જે અહીં (સંસારમાં) આવ્યા છે તે બધાએ એક દિન જવાના જ, કોઈ સિદ્ધાસન પર સવાર થઈને, તો કોઈ વળી સાંકળથી બંધાઈને. પણ સૌ પરલોક તો જાય જ છે !

૪૧૫. જે આ જીવને તું (સાનદષ્ટિથી) પોતાનો માનતો હોય તો એનું બરાબર જતન કર, કારણ કે જીવ તો આ દેહ રૂપી મંદિરમાં મહેમાન છે. તને એ ફરી વાર કદી નહીં મળે. (આત્મ દેવતાનું આરાધન કર.)

૪૧૬. કબીર કહે છે કે આ શરીર તો કાળનો કાળિયો થવા બઈ જ રહ્યું છે. તારાથી બને તો એને પાછું વાળીને બચાવી લે. અરે ! મોટા મોટા લખપતિને કરોડપતિ પણ અંતે તો ખાલી હાથે જ (દુનિયામાંથી) વિદાય થયા છે.

૪૧૭. આબુબાલુ ખડેપગે ચોક્કી કરતા સૈનિકો હોય, બધાએ અભિમાનથી ગાલ ફુલાવી રહ્યા હોય તેમ છતાં છેક અંતઃપુરમાં પેસી જઈને જીવને ઉપાડી જનારો આ કાળ તો મહા વિકરાળ છે !

૪૧૮. આ શરીર ધર્મશાળા છે. મન રૂપી મહેમાને ઈચ્છાથી આવીને એમાં ઉતારો કર્યો છે. એણે આવીને આટલું તો ચોક્કસ સમજ જ લીધું છે કે અહીં (સંસારમાં) કોઈ કોઈનું નથી !

૪૧૯. કબીર કહે છે કે આ હું-હું ની તો ભારે બલા છે. તારાથી બને તો એનાથી ભાગી છૂટ (નહિ તો એ તને ભરખી જશે.) આગથી ઘેરાઈ ગયેલું-૩ કેટલી વાર ટકી શકે ?

૪૨૦ જે માનવજીવ પ્રભુ (નામ)થી વિખૂટા પડી ગયા છે તેમને દહાડે, રાતે કે સ્વપ્નમાં પણ સુખ-શાંતિ નથી. તેમને ક્યાંયે તડકો મળતો નથી કે છાંયો મળતો નથી !

અપને પહરે જાગિયે ના પડિ રહિયે સોય,
ના જાનોં છિન ઝોક મેં કિસકા પહરા હોય. ૪૨૧

દીન ગૌવાયો સંગ હુની હુની ન ચાલી સાથ,
પાવ કુલ્હોડી મારિયા મૂરખ અપને હોય. ૪૨૨

મેં લૈવરા તોહિ બરજિયા બન બન ખાસ ન લેય,
અટકૈયા કહું બેલ સે તડપિ તડપિ જિય દેય. ૪૨૩

ખાડી કે બિચ લૈવર થા કલિયાં લેતા ખાસ,
સો તો લૈવરા ઉડિ ગયા તજિ ખાડી કી આસ. ૪૨૪

ભય બિનુ ભાવ ન ભપજૈ ભય બિનુ હોય ન પ્રીત,
જખ હિરદે સે ભય ગયા મિટી સકલ રસરીતિ. ૪૨૫

ભય સે ભક્તિ કરે સખૈ ભય સે પૂજા હોય,
ભય પારસ હૈ જીવ્ કો નિર્ભય હોય ન કોય. ૪૨૬

ઐસી ગત સંસાર કી જ્યોં ગાહર કી કાટ,
ઝોક પડા જેહિ ગાહ મેં સખૈ ભય તેહિ ખાટ. ૪૨૭

ઇકે દિન ઐસા હોયગા કોઉ કાહૂ કા નાહિં,
ઘર કી નારી કો કહૈ તન કી નારી નાહિં. ૪૨૮

લૈવર બિલખે ખાગ મેં બહુ ફૂલન કી આસ,
જીવ બિલખે વિષય મેં અંતહું ચલે નિરાસ. ૪૨૯

ચલતી ચક્કી દેખિકે દિયા કળીરા રોય,
દુધ પટ લીતર આઈકે સાબિત ગયા ન કોય. ૪૩૦

૪૨૧. મનુષ્યે પોતે જ પોતાનો પહેરો ભરવાનો છે. એટલે કે (આત્મજ્ઞાન-પૂર્વક) સાવધાનપણું સેવીને જાગૃત રહેવો જોઈએ. પ્રમાણ સેવીને સૂતા રહેવું ન જોઈએ, કારણ કે ધ્યાન ચૂકીએ તો ઘડી વારમાં જ આંખણે આંગણે ખીખ કાઢીને (માયાનો કે પડ રિપુઓનો) પહેરો લાગી જાય ને તેની ખબર પણ ના પડે !
૪૨૨. આખોયે દિવસ (જન્મ-મારો) તો તે દુનિયાની આસક્તિમાં જ વીતાવ્યો. તેમ છતાં એ (દુનિયા) તો તારી સાથે ના જ રહી ! મૂરખ ! તું જ વિચારી લે કે તે હાથે કરીને પોતાના પગ પર કહાડી મારી છે ! (અને કુલ્હાં માનવ જન્મ વ્યર્થ ગુમાવ્યો છે.)
૪૨૩. હે જીવ-ભરણ ! મેં તને સંસારના વ્યાગમાં બંધ ગ્રંથ લેતાં લટકવાની ના તો કહી છે. એમ કરવા જતાં (ગ્રાહ ને લોભને લીધે) કોઈ જગ્યાએ કોઈ વેલમાં ભરાઈ પડીશ ને પછી તારે તરફડતાં મરવું પડશે.
૪૨૪. (દેહરૂપી) વાડીમાં જીવરૂપી ભરણે આવીને કળીઓની સુગંધ (ઇન્દ્રિયના ભોગો) માણ્યો હોતો ! અરે, એ ભરણે તો અંતે દેહવાડીની આશા છોડીને પાછો ભીડી પાણુ ગયો !
૪૨૫. ભય વિના હૃદયમાં ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી અને (વિચેતનના) ભય વિના પ્રેમ પણ નથી થતો. હૃદયમાંથી આવેો ભય ટળી જાય તો પછી બધી જ આસક્તિ (રસ) જતી રહે.
૪૨૬. બધા લોકો (મૃત્યુ કે પુરલોકના) ભયના મોયાં-જ લોકિત ને પૂળ કરે છે. જીવને માટે તો આ ભય-પારસમણિ રૂપ છે (કેમ કે તેને તે સત્પથે દોરે છે) પણ સંસારભરમાં કોઈ નિર્મય તો છે જ નહિ !
૪૨૭. આ સંસારની ગતિ તો ગાડરિયા પ્રવાહ જેવી છે. એક વેદું (અજ્ઞાની જીવ) જઈને ખાડામાં પડ્યું હોય તોયે ખીખ પણ એ જરૂરતે જવાનાં !
૪૨૮. એક દિન એવો આવશે કે કોઈ કોઈનું નહીં રહે. આ તનની નાડી જ્યાં એસશે ત્યારે (મૃત્યુ વખતે) કોણ કહે છે કે ધરની નારી તો સાથ દેશે જ.
૪૨૯. ઘણું કુલોની સુગંધનો ભોગ માણવાની આશામાં ભરણે વાણમાં રોકાયેલ રહે છે. તેવી જ રીતે આ જીવ વિષય ભોગોમાં રોકાયેલ રહે છે. પણ અફસોસ ! છત્રે તો એને નિરાશ થઈને જ ચાલી નીકળવું પડે છે !
૪૩૦. કપીર કહે છે કે કાળની આ આવની ચક્કી જોઈને (કડુશુને લીધે) મારી તો આખો જીવકાઈ ભીડી કે “અરે ! કાળના આ બે પડની લીસમાં આવીને કોઈ જ સહીસલામત નીકળ્યો નથી.”

સેમર સુવના સેધના હુઈ ઢેઢી કી આસ,
ઢેઢી ફૂટિ ચટાક દે સુવના ચંલા નિરાસ. ૪૩૧

ધરતી કરતે એક પગ સમુંદર કરતે ફાલ,
હાથન પરખત તૌલતે તિનહૂં ખાયા કાલ. ૪૩૨

આજ કાલ દિન એક મેં ઇસ્થિર નાહિં સરીર,
કહ કબીર કસ રખિહૌ કાંચે બાસન નીર. ૪૩૩

માલી આવત દેખિકૈ કલિયાં કરૈ પુકાર,
ફૂલિ ફૂલિ ચુનિ લિયે કાલિક હમારી બાર. ૪૩૪

કાંચી કાયા મન અથિર ધિર ધિર કાજ કરંત,
બયોં બયોં નર નિષડક ફિરત ત્યોં ત્યોં કાલ હસંત. ૪૩૫

હમ બાનૈં ચે ખાયેંગે બહુત જમીં બહુ માલ,
જયોં કા ત્યોં હિ રહ ગયા પકાર લ ગયા કાલ. ૪૩૬

દવ કી દાહી લાકડી કાઠિ કરૈ પુકાર
અબ બે બાઉં લોહાર ધર ડાહું ફૂલ બાર. ૪૩૭

જરનેહારા લી મુઆ મુઆ જરાવનહાર,
હૈ હૈ કરતે બી મુએ કાસોં કરૈં પુકાર. ૪૩૮

બાઈ ખીર બટાઉઆ ભરિ ભરિ નૈનન રોય,
બકા થા સો લે લિયા હીન્હા થા દિન દોય. ૪૩૯

તેરા સંગી કેઈ નહીં સખૈ સ્વારથી લોય,
મન પરતીતિ ન ભપજૈ જીવ બિસ્વાસ ન હોય. ૪૪૦

કબિરા રસરી પાવ મેં કહ સેવૈ સુખ ચૈન,
સ્વાંસ નગાડા ફૂંચ કા બાજત હૈ દિન રૈન. ૪૪૧

૪૩૧. બે (રસમયી) ફળની આશાએ પોપટ શીમગાના ઝડ પર બેસીને તેની માવજત કરવા લાગ્યો. પણ એ ફળ ફાટતાં એમાંથી તો સૂકા રેસા જ બહાર આવ્યા. એટલે એ નિરાશ થઈ બેઠી ગયો. (તેવી જ રીતે મિથ્યા સંસાર ભોગમાંથી સાચાં સુખશાંતિની આશા રાખનાર જીવ અ તે નિરાશ થઈને મરે છે.)
૪૩૨. આ ધરતીનું એક ચક્ર શાસન કરનારા, આ સમુદ્રને કાળ ભરીને જીતનારા અને પહાડને પણ હાથમાં તોલનારા બધાએનો મહાકાળ તો કાળિયો જ કરી ગયો છે !
૪૩૩. કપીર કહે છે કે આ શરીર સ્થિર નથી. આજ કે કાલ પણ એક દિન તો એ જવાનું જ છે. કાલ્યા વાસણમાં પાણી કેવી રીતે ભરી શકાય ?
૪૩૪. ફૂલ વીણવા આવતા (કાળરૂપી) માણીને જોઈને બધી (જીવરૂપ) કળી-ઓએ તો હાહાકાર મચાવી મૂક્યો. એમને થયું કે આ માણી આજે ફૂલી ફૂલી કળીઓ ચૂંટી લે છે તો કાલે અમારો વારો પણ આવશે જ !
૪૩૫. કાલ્યા કે ભાજેવી (ક્ષણભંજુર) કાયા અને અસ્થિર મન લઈને, (સંસારનું) આ બધું સદાયે સ્થિર રહેનાર છે તેવું માનીને મનુષ્યને બેધડક કરતો ને કામ કરતો મહાકાળ જીવે છે ત્યારે તે હસ્યા કરે છે.
૪૩૬. આપણે તો માનતા હતા કે ખૂન જમીન-જમીન ને માલ, મિલકત છે. બેઠાં બેઠાં નિરાંતે (ધડપણમાં) ભોગવીશું, પણ એ બધું એ એમનું એમજ પડી રહ્યું ને કાળ જીવે આવડે મારીને ઉપાડી ગયો !
૪૩૭. દાવાનળમાં દાઝેલી લાકડી (ત્રિતાપથી ત્રાસેલો જીવ) જામી જામી બૂમ પાડે છે કે હવે જો છુહારના (કાળના) હાથમાં પડું તો એ મને ફરીથી કામ દેશે ! (પુનર્જન્મમાં ફરી પાછા કષ્ટ વેઠવાં પડશે.)
૪૩૮. અરે ! બળનારા તો મુઘા જ, પણ બળનારાયે મરી પરવાયા. આ બધું ‘છે, છે, કહેનારા પણ મુઘા. (સર્વ કંઈ કાળને વશ છે) તો હવે હું (બચાવવા) કેને હાક મારું ?
૪૩૯. અરે ભાઈ મુસાફર ! ચોધાર આંસુએ આમ શાને વિલાપ કરે છે ? એ તો જેવું હવે તેણે તને બે દિન માટે આપેલું. તે (સ્વજનને) હવે તેણે પાછું લઈ લીધું !
૪૪૦. અહીં (સંસારમાં) કોઈ જ તારું નથી. બધા લોકો સ્વાર્થી છે, પણ (આ સત્ય વિશે) મનને ખાતરી થતી નથી અને જીવને વિશ્વાસ બેસતો નથી.
૪૪૧. કપીર કહે છે કે પગમાં તો (કાળરૂપી) દોરડાનું બંધન છે અને તું સુખ-ચેતથી સૂઈ રહ્યો છે ? અહીં નો દિનરાત તારે શાસે શાસે (મૃત્યુ તરફ) કૂચની નોખત વાગી રહી છે !

पात उरंता, यों कहे सुनु तरवर मन होय,
 अण के। भिछुरे ना मिलै दूर परै गे जाय... ४४२
 कभिरा जंत्र न भाज्य द्रष्टि जया सण तार,
 जंत्र भियारा कथा करै यदा भजनहार... ४४३
 साथी हुसरे बलि गये हुम ली आसनहार,
 कागद मे भाकी रही ताते लागी बार... ४४४
 दस द्वारे का पीजरा तामे पछी यौन,
 रहिगे के अचरज है जाय तो अचरज कौन... ४४५
 सुर नर मुनि औ देवता सात द्वीप नव भंड,
 यह कभीर सण, लोभिया देह धरे का दंड... ४४६

उपदेश

जे तोके कांटा भुवै ताहि गोव तू दूख,
 तोहिं दूख के दूख है वाको है तिरसूख... ४४७
 दुख है, के न सतायये नकी मेरी साय,
 भिना लवे की सांस से लोह असम दूख जाय... ४४८
 कभिरा आप कगायये और न, कगिये काय,
 आप कगा सुण होत है और कगे दूख होय... ४४९
 या दुनिया मे आंध के छाडि देह तू अंध,
 देना होई सो देखे ले जाति जात है पैठ... ४५०
 ऐसी भारी भोलिये मन का आया जेय,
 औरन के सीतल करै आपहुं सीतल होय... ४५१
 जगामे भरी काँध नही जे मन सीतल होय,
 या आपा के डारि दे दया करै सख होय... ४५२
 हस्ती बढिये ज्ञान की सखे दुखिया डारि,
 स्वान रूप संसार है लूखन दे जण भारि... ४५३

૪૪૨. ખરી જતાં પાન વૃક્ષને કહે છે કે હે તરુવર ! આ હવે છૂટાં પડીશું એટલે દૂરી મળાશે નહીં, હવે વિખૂટા પડીને દૂર-દૂર જઈ પડીશું !
૪૪૩. કખીર કહે છે કે આ (દિહરૂપી) વાજિન તો હવે વાગતું નથી ! એના (ધન્વિયોરૂપી) બધાયે તાર તૂટી ફૂટી ગયા છે. અરે ! પશુ એ બિચારુ વાલ શું કરે ? એનો બળવૈયો (જન) જ ચાલી નીકળ્યો છે.
૪૪૪. આપણા બધા જ સાથી ચાલી ગયા અને આપણે પોતે પશુ ચાલી નીકળવાના. આ તો (કર્મના) ખાતામાં ચૂકવવાનું થોડું બાકી હશે તેમાં જ આટલી વાર થઈ !
૪૪૫. આ દસ દરવાજવાળા (દેહ) પિંજરમાં પ્રાણરૂપી પવનવેગી પંખી પૂરાએણું છે. એમાં એ લાંબો વખત પૂરાઈ-રહે તો જ નવાઈની વાત છે; પશુ (સ્વભાવ અભાણે) એ ભડી જાય, તો એમાં શું આશ્ચર્ય ?
૪૪૬. આ સાત દ્વીપ ને નવખંડ ધરતી ઉપર સુર, નર, મુનિ અને દેવતા એ બધાયે દેહ ધારણ કર્યાં (મૃત્યુરૂપ) દંડ ભોગવે જ છે.

ઉપદેશ

૪૪૭. જો કોઈ તારા માર્ગ ઉપર કાંટા વાવે તોયે તું તેના માર્ગ ઉપર ફૂલ જ વાવજે. પરિણામે તને તો (સત્કર્મ રૂપી) ફૂલનાં ફૂલ જ મળવાનાં અને એના શ્રણ તો (દુષ્કર્મ રૂપી) ત્રિશ્રણ (અનેક દુઃખ) થઈ જશે.
૪૪૮. દુર્બળને સતાવીએ નહીં, કારણ કે એની હાંધે ભારે હોય છે. જુઓને, આ જીવ વિનાના (ધમણુના) નિસાસાથી તો લોહ પશુ પીગળી જાય છે !
૪૪૯. કખીર કહે છે કે પોતે કંગાલુ પશુ બીજા કોઈને કંગલું નહીં. પોતે કંગાવામાં અંતે સુખ મળે છે પશુ બીજાને કંગામાં દુઃખ જ થાય છે.
૪૫૦. આ દુનિયામાં આવીને તું ધમંડ છોડી દે અને જેકંઈ લેવું હોય તે ઝડપથી લેતો થા. આ સંસારનો હાટ તો ખલાસ થવા આવ્યો છે.
૪૫૧. મનનું 'ફૂ' પદ છોડી દઈને, બીજાને તેમ જ પોતાને શીતળતા અર્પે એવી મધુર વાણી બોલવી જોઈએ.
૪૫૨. જેનું મનઃશાંત ને શીતળ હોય તેને જગતમાં કોઈ દુરમન નથી. આ 'ફૂ' પદને છોડીને એ તો બધાંયની ઉપર દયાભાવ રાખે છે.
૪૫૩. સહજ સમાધિનો માલીયો નાખીને, યાનરૂપી ગજરાજ પર સવારી કરી દે (અને સ્વરૂપાનુભવની મસ્તીમાં મહાલ). પછી સંસારરૂપી ફૂતરું ભડેને ભસ્યાં કરે !

બાળન દેહુ જાંતરી કલિ કૂટલી મન છેડ,
 તુએ પરાઈ કયા પહી અપની આપ નિએક. ૪૫૪
 આપત ગારી એક હે ઉલટત હોય અનેક,
 કહ કંબીર નહિ ઉલટિયે વહી એક હી એક. ૪૫૫
 ગારી હી એં ઉપજે કલહ કપટ ઔ નીચ,
 હારિ ચઢે સો સાધુ હે લાગિ મરે સે. નીચ. ૪૫૬
 જૈસા અનજલ ખાઈએ તૈસા હી મન હોય,
 જૈસા પાની પીંચિયે તૈસી ખાની ચોય. ૪૫૭
 માંગન મરન સમાન હૈ મતિ કોઈ માંગો બીખ,
 માંગન તે મરના બલા ચહ સતશુરુ કી સીખ. ૪૫૮
 ઉકર સમાતા અન્ન હૈ તનહિ સમાતા ચીર,
 અધિક હી સાંચહ ના કરૈ તાકા નામ કીકીર. ૪૫૯
 કહતે કો કહિ બન દે શુરુ કી સીખ તુ કેઈ,
 સાકટ જન ઔ જ્વાન કો ફિર જવાબ નત દેઈ. ૪૬૦
 જો કોઈ સમઝે જૈન એ તાન્નો કહિયે બન,
 જૈન બન સમઝે નહી તાન્નો કમ્મ કહે ન. ૪૬૧
 બહતે કો નત બહન દે કર ગહિ ખેંચહુ કૌર,
 કહે સુના માન નેત્રે બચન કહો હુઈ કૌર. ૪૬૨
 સકલ દુરમતિ દૂર કરિ આછો જન્મ બનવ,
 કાગ ગમન ગતિ છાંડિ દેહંસ ગમન ગતિ આવ. ૪૬૩
 મધુર બચન હે ઔપધિ કટુકે બચન હે તીર,
 અવન દાર હુવૈ સંચરૈ સાલૈ સકલ સરીર. ૪૬૪
 બાલત હી પહિચાનિયે સાહુ ચોર કો ચાટ,
 અંતર કી કરની સળ નિકરૈ સુખ કી ખાટ. ૪૬૫
 પઠિ પઠિ કે પત્થર ભયે લિખિ લિખિ ભયે જો છટ,
 કંબીરા અંતર પ્રેમ કી લાગી નેક ન છીટ. ૪૬૬

૪૫૪. તું બળવેયાને (દિહરૂપી) વાળિત્ર બળબ્યા કરવા દે. તેમાં વચ્ચે ફલેશ.
—કલહના સ્વરને ન છેડીશ તારે પારકી પંચાત શાને કરવી? તું
તાડું પોતાનું જ પતાવને!

૪૫૫. કપીર કહે છે કે ગાળ આવે ત્યારે તો એક જ હોય છે પણ એને
પાછી વાળતાં જ તે અનેક ગણી થઈ જાય છે. એવી રીતે ગાળનો
ગુણાકાર થવા જ ના દઈએ તો તે એકની એક જ રહી જશે.

૪૫૬. ગાળમાંથી જ ફલેશ, કષ્ટ અને સૂચુ પણ નીપળે છે. એનાથી હારીને.
(સામી ગાળ દીધા વિના) જે ચાહ્યા જાય તેઓને સબળન ગણવા. પણ
જે ગાળ ખાઈને લડી પડે તેમને હલકા સમજવા.

૪૫૭. જેવું અનન્ય લઈએ તેવું જ મન ધડાય છે અને જેવું પાણી પીએ
તેવી જ વાણી પ્રગટે છે.

૪૫૮. માગવું ને મરવું એ બરાબર છે. માટે કોઈ ભીષ ના માગશો, સદ્યુરુનો.
એ જ બોધ છે કે માગવા કરતાં મરવું બધું.

૪૫૯. પેટ ભરાઈ રહે તેટલું જ અન્ન લે, દેહ ઢંકાય તેટલાં જ વસ્ત્ર રાખે
અને જરૂરિયાતથી વધારે સંગ્રહ જ ના કરે એવું નામ ફકીર-સંત.

૪૬૦. કહેનારાને કહેવા દે, પણ ગુરુની શિખામણ માન અને શક્ત (સંગ્રહાયના)-
લોકોને અને ભક્તતા કૃતરાને તું વળતો જવાબ આપતો નહીં.

૪૬૧. જે સાનમાં સમજી જાય તેને જ વાત કરવી જે સાન કે શબ્દકથું
જ ના સમજે તેને કંઈ કહેવું નહીં.

૪૬૨. તણાઈ જનારને તું તણાવા દઈશ નહીં એનો હાથ પકડીને એને એક
સ્થળે ખેંચી લે. પછી એ તારું કથું ન માને તોયે એને શિખામણનાં
બે વચન કહેજે.

૪૬૩. બધી કુણુદ્ધિ દૂર કરીને આ જીવતરને સુંદર બનાવ. કાગડાની (ફુલ).
ચાલથી ચાલવાનું છોડીને હંસની (શુદ્ધ) ચાલે ચાલ્યો આવ.

૪૬૪. મધુર વચન (ઉપકારક) ઔષધિ છે અને કટુવચન (દુઃખદ) તીર છે. એ
બન્ને કાનને દરવાજાથી અંદર પેસીને આખાએ શરીરને અસર પહોંચાડે છે.

૪૬૫. શાહુકાર છે કે ચોર તેની પરખ તો બોલતાં જ થઈ જાય છે, કારણ
કે અંતરની કરણી જ મોઢા વાટે નીકળી પડતી હોય છે.

૪૬૬. કપીર કહે છે કે પોતાં વાંચીને પથ્થર (જેવા જડ) થયા ને લખી
લખીને ઈટાળા બન્યા તેથી શું વળ્યું? હૃદયમાં પ્રેમની લગીરે છાંટે ન.
લાગી તો પછી એ બધું જ ફાગટ છે.

નામ લખે મન ખસી કરો યહી ખાત હૈ તાંત,
કાહે કો પઠિ પઠિ મરો કોટિન જ્ઞાન ગરંથ. ૪૬૭

કરતા થા તો કયોં રહા અળ કરિ કયોં પંછિતાય,
ખોવે પેડ ખબૂલ કા આમ કહાં તેં ખાય. ૪૬૮

કબિરા હુનિયા દેહરે સીસ નવાવન' બચ,
હિરદે માંહી હરિ બસૈ તૂ તાહી' લૌ લાય. ૪૬૯

મન મથુરા દિલ દારિકા કાથો કાસી જાન,
હસ દ્વારે કા દેહરા તામે' જોતિ પિછાન. ૪૭૦

પૂજ સેવા નેમ મત શુડિયન કા સા ખેલ,
જળ લગ પિઠ પરસૈ નહી' તળ લગ સંસય મેલ. ૪૭૧

તીરથ ચાલે દુધ જના ચિત ચંચલ' મન ચોર,
એકૌ પાપ ન ઉતરિયા મન હસ લાચે જૌર. ૪૭૨

ન્હાયે ધેયે કયા લયા જો મન મૈલ ન બચ,
મીન સદા જલ મેં રહે ધોયે ખાસ ન બચ. ૪૭૩

પોથી પઠિ પઠિ જગ સુઆ પંડિત હુઆ ન કોય,
એકૌ અવધર પ્રેમ કા પઠે સો પંડિત હોય. ૪૭૪

પઠે શુને સીખે સુને મિટી ન સંસય સૂલ,
કહ કબીર ક.સોં કહૂં ચે હી હુખ કા મૂલ. ૪૭૫

પંડિત જૌર મસાલચી દોનોં સૂઝે નાહિં,
જૌરન કો કર ચાંદના આપ અંધેરેં માંહિં. ૪૭૬

જાંચે ગાંવ પહાડ પર જૌ મોટે કી ખાંહ,
જૌસો કાકુર સેઈયે ઉખરિય બકી છાંહ. ૪૭૭

૪૬૭. પ્રજ્ઞુ' નામ ભજ્ને ને મન વંશ કરો. એ જ ખરી વાત છે. જ્ઞાનના આ કોટિ કોટિ. ગ્રંથો વાંચી-ગોખીને જ્ઞાને-હેરાન થાઓ છો ?
૪૬૮. જે કરતો હતો તેમાંથી તું કેમ અટકી ગયો ? કયાં પછી હવે પસ્તાવાથી શું ? હાથે કરીને તે બાંધણ વાળ્યો, એટલે હવે કરી ખાવાની ક્યાંથી મળે ?
૪૬૯. કખીર કહે છે કે આખી દુનિયા માણું નમાવીનો પ્રણામ કરવા દેવ-મંદિરમાં જાય છે, પણ ભગવાન તો આ હૃદયમંદિરમાં જ વસેલો છે. તું તારે એની જ લગની લગાવ.
૪૭૦. મનને મથુરા, દિલને દારકા અને તારી કાવાને કાશી જાણુ. આ દસ દરવાજાવાળા દેહમંદિરમાં જ એ પરમ જ્યોતિને જોળખી લઇ તું એનાં દર્શન કરી લે.
૪૭૧. સેવા, પૂજા, વ્રત, નિયમ એ બધું જ હીંગલીના ખેલજેવું છે. જ્યાં સુધી (અંતરના અંતઃપુરમાં) પ્રિયતમ પ્રજ્ઞનો સ્પર્શ ના થાય ત્યાં સુધી મનમાં સંશયનો મેલ રહેવાનો.
૪૭૨. અંચળ ચિત ને ચોર મન એ બન્ને જ્યાં તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યાં, પણ ખેમાંથી એક જણે પાપનો ભાર હળવો કર્યો નહીં; બીજા એ તો દસ મણુ ખીજ પાપ ભરી લાવ્યા !
૪૭૩. મનની મહિનતા દૂર ન થાય તો પછી આમ નહાવા-ધોવાથી શો લાભ ? એમ તો પેલી માછલી પણ હંમેશાં પાણીમાં જ રહે છે; તેમ છતાં એની દુર્ગંધ જતી નથી.
૪૭૪. પોતાં ગોખા ગોખીને આખી દુનિયા મરો પરવારી. તોયે કોઈ એમાંથી સાચો જ્ઞાની પાક્યો નહીં ! અરે ! પ્રેમનો આ એક જ અક્ષર શીખી લે તો (માનવી) સાચો પંડિત થઈ જાય.
૪૭૫. કખીર કહે છે કે બાણ, ગણે, લખે, વાંચે ને શીખે તો પણ અંદરથી શંકાને કાંટો નીકળે નહીં તેનું શુ થાય ? દુઃખનું મૂળ આ (શંકા) જ છે તે કોને કહેવું ?
૪૭૬. પંડિત અને મશાલચી એ બન્નેને દેખાતું નથી, કારણ કે તેઓ ખીજને અજવાળું કરી આપે છે, પણ પોતે તો અંધારામાં જ અજડાતા હોય છે.
૪૭૭. જ્યાં પહાડ પર વસેલા ગામમાં નિવાસ અને મોટાનું શરણુ (સંકટમાંથી) જાગરી જવા માટે સેવવા યોગ્ય છે. (પરમાત્મા ઉપર જ્યાં બ્રહ્માંડમાં વસે છે અને મહાન છે તેથી તેનું શરણુ મહણુ કરવું.) સેવા તો એ જ સ્વામીની કરવી કે જેથી એનો આશ્રય લીધાથી ખેડો પાર થઈ જાય.

ਛੇ ਭਖੀਰ ਤੈਂ ਭਿਤਰਿ ਰਹੁ ਸੰਭਵ ਪਰੋਹੁ ਨ ਸਾਥ,
ਸੰਭਵ ਥਟੇ ਐ ਪਗ ਥਕੇ ਭੁਵ ਭਿਰਾਨੇ ਛਾਥ. ੪੭੮

ਅਧਾ ਤਨੇ ਐ ਹਰਿ ਭਨੇ ਨਧਾ ਸਿਧਾ ਤਨੇ ਭਿਕਾਰ,
ਸਭ ਭਿਠਿ ਤੇ ਨਿਰਭੈਰ ਰਹੁ ਸਾਖੁ ਮਤਾ ਛੈ ਸਾਰ. ੪੭੯

ਭਹੁ ਭੰਧਨ ਤੇ ਭਾਂਧਿਆ ਐਕ ਭਿਧਾਰਾ ਭੁਵ,
ਭਾ ਭਵ ਭੁਟੈ ਆਪਨੇ ਭੇ ਨ ਭੁਭਾਵੈ ਪੀਵ. ੪੮੦

ਸਮੁਝਾਏ ਸਮੁਝੈ ਨਹੀਂ ਪਰਹੁਥ ਆਪੇ ਭਿਕਾਰ,
ਮੈਂ ਭੰਧਤ ਛੈ ਆਪ ਭੈ ਭਵਾ ਸੋ ਭਮਪੁਰ ਭਧ. ੪੮੧

ਬੋਛੁ ਤੋ ਵੈਸਛਿ-ਭਧਾ ਤੂ ਮਤਿ, ਛੋਛਿ ਅਧਾਨ.
ਤੂ ਗੁਧਵੰਤ ਵੇ ਨਿਰਗੁਧੀ ਮਤਿ ਐਕੈ ਮੈਂ ਸਾਨ. ੪੮੨

ਪੂਰਾ ਸਾਛੇਭ ਸੈਛਏ ਸੰਭ ਭਿਧਿ ਪੂਰਾ ਛੋਛਿ,
ਐਛੇ ਨੇਛ ਵਗਾਛਏ ਮੂਛੇ ਆਵੈ ਭੋਛਿ. ੪੮੩

ਪਛਿਛੇ ਭੁਰਾ ਕੰਮਾਛਿ ਕੇ ਭਾਂਧੀ ਵਿਧ ਕੇ ਭੋਟੇ,
ਭੋਟਿ ਕੰਮ ਮਿਟ ਪਛਕੇ ਮੈਂ ਆਵੈ ਹਰਿ ਭੀ ਭੋਟ. ੪੮੪

ਕਾਮ

ਸਛੇ ਕਾਮੀ ਦੀਪਕੇ ਛਸਾ ਸੋਯੈ ਤੇਵ ਨਿਵਾਸ,
ਭਖਿਰਾ ਛੀਰਾ ਸੰਤਭਨ ਸਛੇਯੈ ਸਛਾ ਪ੍ਰਕਾਸ. ੪੮੫

ਕਾਮੀ ਕੋਧੀ ਵਾਲਧੀ ਛਨਸੇ, ਭਕਿਤ ਨ ਛੋਧ,
ਭਕਿਤ ਕਰੈ ਕੋਛ ਸੂਰਮਾ ਭਕਿਤ ਭਰਨ ਛੁਵ, ਭੋਧ. ੪੮੬

૪૭૮. કપીર કહે છે કે તું તો (અંતકાળ નજીક આવવાથી) પાર ભિતરવા આગ્યો; પણ તારી પાસે (જ્ઞાનનું) ભાણું કે (સદગુરુપી) વાહન તો છે નહીં ! ભાણું ખૂટી પડ્યું છે ને પગ પણ થાકી ગયા છે, એટલે તું જીવ (અજ્ઞાન અને ક્ષમ જેવા) પારકા તરવોના હાથમાં અટવાય છે.
૪૭૯. હું પદ છોડીને હરિને ભજો અને ખૂણેખાંચરેથી અંગેઅંગના વિકારોને ફગાવી દો. બધાય જીવોની સાથે નિર્વૈર વૃત્તિથી હળોમળીને રહો એ જ સંજ્ઞાના જીવનનો સાર છે.
૪૮૦. બિચારા એક જીવને કેટકેટલાં બંધનોથી જકડેલો છે ? પ્રિયતમ પ્રભુ એને ના છોડાવે તો એની શી ચુંબચેશ છે કે પોતાની તાકાતથી એ છૂટી શકે ?
૪૮૧. સમજાવો (જીવ) સમજતો નથી અને હાથે કરીને દુશ્મનને (પકડિપુરૂપી) હાથે વેચાઈ જાય છે. હું એને પોતાના (સ્વરૂપ) તરફ ખેંચું છું તોયે એ તો જમણુરીને પથે જ ચાલ્યો જાય છે !
૪૮૨. ખીજે એ (અજ્ઞાની જીવ) ભલે એવો થઈ ગયો પણ હવે તું એવો અજ્ઞાની ના થઈશ. તું તો શુણ્ણવાન છે અને એ શુણ્ણીન. તું આટલી એક જ સાનમાં માની જા.
૪૮૩. સર્વ રીતે સંપૂર્ણ હોય તેવા જ સ્વામીની સેવા કરવી કે જેથી બધી રીતે પૂર્ણ થવાય. અપૂર્ણની સાથે પ્રેમનો નાતો બાંધીએ તો આપણું મૂળમાં જે કંઈ સત્ત્વ હોય તે પણ શુભાવી બેસીએ.
૪૮૪. પહેલાં પાપની કમાણી કરીને ઝેરનાં પોટલાં બાંધ્યાં છે. તેમ છતાંયે જો હરિની એથે (જવાતમા) આવી જાય તો એનાં કોટિકોટિ કોર્મોનાં બંધન પલકારામાં ટળી જાય.

કામ

૪૮૫. કપીર કહે છે કે પોત તું તેલ (શક્તિ) પોતે જ શોધી લેનાર દીપક અને કામી જીવની દશા સરખી હોય છે. સંતજન હીરા સમાન છે કારણ કે એમને તો સદાયે કુદરતી, સદૃજ (સ્થુનો દીર્ઘચો સ્વાભાવિક) પ્રકાશ પ્રાપ્ત હોય છે.
૪૮૬. કામી, કોધી અને લોભીથી ભક્તિ થઈ શકતી નથી. ન્યાત, જાત અને કુળને ફગાવી દઈને ભક્તિ કરનારા શૂરવીર તો કોઈ વિરલા જ હોય છે !

લક્ષિત બિગારી કાનિયાં ઇંદ્રી કેરે સ્વાદ,
હીરા ખોયા હાથ સે જનમ ગેવાયા બાદ. ૪૮૭

જહાં કામ તહાં નામ નહિં જહાં નામ નહિં કામ,
દોનો કબહૂં ના મિલૈં રવિ રજની ઇક કામ. ૪૮૮

કામ કોધ મદ લોભ કી જળ લગ ઘટ મેં ખાન,
કહાં મુખ કહાં પંડિતા દોનો એક સમાન. ૪૮૯

કામ કામ સળ કોઈ કહૈ કામ ન ચીનૈ કોય,
જેતી મન કી કલ્પના કામ કહાવૈ સોય. ૪૯૦

કોધ

કોટિ પરમ લાગે રહેં એક કોધ કી લાર,
કિયા કરાયા સળ ગયા જળ આયા હંકાર. ૪૯૧

દસો દિસા સે કોધ કી ભીડી અપરબલ આગિ,
સીતલ સંગતિ સાધુ કી તહાં ઉભરિયે ભાગિ. ૪૯૨

કુબુધિ કમાની ચટી રહી કુટિલ બચન કા તીર,
ભરિ ભરિ ભારૈ કાન મેં સાલૈ સકલ સરીર. ૪૯૩

કુટિલ બચન સળસે ધુરા બાનિ કરૈ તન છાર,
સાધ બચન જલજ્વલ હૈં બરસૈ અમૃત ધાર. ૪૯૪

કરક કરેજે ગડિ રહી, બચન બક્ષ કી કાંસ,
નિકસાયે નિકસ નહીં રહી સો, કાહૂં બાસ. ૪૯૫

મધુર બચન હૈં ઔષધી કટુક બચન હૈં તીર,
અવળુ દ્વાર હૂવૈં સંચરૈ સાલૈ સકલ સરીર. ૪૯૬

૪૮૭. અરે કામીજીવડા ! આ ધ્વંદ્વિયોની ભોગલોહપતાથી તો તે તારી ભક્તિ બગાડી મૂકી ! તે તો હાથમાંથી (બ્રહ્મજ્ઞાનનો) ઢીરો ગુમાવી દીધો અને તારો આ જન્મારો પણ એળે ગયો !
૪૮૮. જ્યાં કામ (વાસનાઓ) છે ત્યાં (પ્રભુ) નામ નથી અને જ્યાં નામ છે ત્યાં કામ નહીં ટકે. સૂર્ય અને અંધારી રાત એ બન્ને એક જગાએ કદી પણ સાથે હોય જ નહીં !
૪૮૯. જ્યાં સુધી મનમાં કામ, ક્રોધ, મદ અને લોભની ખાણુ ભરેલી છે, ત્યાં સુધી કોણુ મૂર્ખ ને કોણુ પાંડિત ? બન્ને જણુ સરખા ગણાય !
૪૯૦. આ 'કામ, કામ'ની જૂસો તો બધાએ પાડે છે, પણ 'કામ'ને કોઈ જ ઓળખતું નથી. ખરું પૂછો તો મનની કદપનાનો નેટલો વિસ્તાર તેટલો જ કામનો વિસ્તાર પણ સમજી લેવો.

ક્રોધ

૪૯૧. ક્રોધની લંગારમાં તો કરોડો મોટાં મોટાં પડેલાં હોય છે. ક્રોધનો હુંકાર આંબો એટલે સમજી જ લેવાનું કે કથું કરાંબું બધું જ ધૂળ !
૪૯૨. દરો દિશાઓથી બ્યારે ક્રોધની પ્રચંડ આગ લાલકી જાહે, ત્યારે ભાગી જઈને સંતજનના શીતળ સત્સંગમાં પહોંચી જવું ને તેમાંથી બચી જવું.
૪૯૩. (ક્રોધથી) કુણ્ડિની ધનુષ-કમાન (ભમર) ચઢાવીને કુટિલ વચનનાં તીર ઉપરાછાપરી કાનમાં મારવાથી સામાને આખે શરીરે એની પીડા રહે જ છે.
૪૯૪. કુટિલ વચન તો સૌથી ખૂબી ચીજ છે. કારણુ કે એનાથી તો અંગે અંગે (અંદરથી) બળીને ખાખ થઈ જાય છે. પણ સંતનાં વચન અમૃતની ધાર વરસાવતાં શીતળ જળ જેવાં છે.
૪૯૫. છાતીમાં કટુ વચનની ફાંસ વાગે છે. તેની વેદના કાળજમાં થયા જ કરે છે. એનું શળ તો કાઢ્યું કઢાય તેમ નથી કેમ કે ગાંઠની જેમ એ જાડે વળગી રહે છે.
૪૯૬. મીઠાં વેણુ તો (ઉપકારક) ઔષધિરૂપ છે અને કડવાં વેણુ (દુઃખદ) તીર જેવાં છે. કાનને દરવાજોથી અંદર શરીરમાં ઘૂસીને એ અંગે અંગેમાં ખૂંચે છે.

લોભ

જળ મન લાગેં લોભ સોં ગયા બિષય મેં સોય,
કહે કળીર બિચારિ કે કસ ભક્તીધન હોય. ૪૯૭

કળિરા ત્રિસ્ના પાપિની તાસોં પ્રીતિ ન ભેરિ,
પૈંડ પૈંડ પાછે પરે લાગે મોટી ખોરિ. ૪૯૮

કળિરા ઔંધી ખોપરી કબહૂં ધાપે નાહિં,
તીન લોક કી સંપદા કળ આવે ઘર માહિં. ૪૯૯

આવ ગઈ, આદર ગયા નનન ગયા સનેહ,
યે તીનોં તળહિ ગયે જળહિ કહા કછુ દેહ. ૫૦૦

બહુત જતન કરિ કીજિયે સળ ફલ જાન નસાય,
કળિરા સંચય સુમ ધન અંત ચોર લે જાય. ૫૦૧

મોહ

મોહ ફંદ સળ ફંદિયા કોઈ ન સકે નિરવાર,
કોઈ સાધુજન પારખી બિરલા તત્ત્વ વિચાર. ૫૦૨

મોહ મંજન સંસાર હૈ કન્યા રહી કુમારિ,
કહુ સુરતિ બે ના કરી ફિરિ ફિરિ લે અવતારિ. ૫૦૩

જહુ લગ સળ સંસાર હૈ મિરગ સળન કો મોહ,
સુર નર નાગ પતાલ અરુ ઋષિ મુનિવર સળ બેહ. ૫૦૪

સંલિલ મોહ કી ધાર મેં બહિં ગયે ગહિર ગંભીર,
સુચ્છમ મછરી સુરતિ હૈ ચઢતી ઉલટે નીર. ૫૦૫

લોભ

૪૯૭. કપીર સમજને કહે છે કે લોભમાં મન લાગી જાય એટલે જીવ વિપયના ભોગો ભોગવવામાં તદ્દલીન થઈ જાય. એવી દશા થઈ જાય પછી ભક્તિ રૂપી ધનની કમાણી કેવી રીતે કરી શકે ?
૪૯૮. કપીર કહે છે આ તૃષ્ણા તો મોટી પાપિણી છે. એની સાથે પ્રીત ના જોડીશ. એ તો પગલે પગલે પીછા પકડે છે અને (એના સંગથી) ભારે કલંક લગાડે છે.
૪૯૯. કપીર કહે છે લોભીની ભાંધી જોપરી કદાચે સંતોષાતી નથી ! એને તો એમ જ થયાં કરે છે કે ત્રણે લોકની સંપત્તિ મારા ધરમાં ક્યારે આવી જાય ?
૫૦૦. ‘કંઈક આપો’ એમ કહીને માગતાની સાથે જ આપણા માટે આવકારના લાવ ભાડી જાય છે, આદરભાવ અદૃશ્ય થઈ જાય છે અને આખમાંનો સ્નેહ પણ એાસરી જાય છે.
૫૦૧. કપીર કહે છે કે ખૂબ કાળજી રાખીને લોભથી ભેજાં કરેલું અણું જ ફળ (ધન) નાશ પામે છે. કંજૂસનું સંધરેલું ધન અંતે તો ચોર જ લઈ જાય છે.

મોહ

૫૦૨. મોહના ફદામાં તો બધાચે ફસાયેલા છે. એને કોઈ ટાળી શકવું નથી. તત્ત્વ દષ્ટિથી વિચાર કરીને એને પારખી લેનાર સંતજન તો વિરલ જ હોય છે.
૫૦૩. આખો સંસાર મોહમાં ફૂંચેલો છે, એટલે જ આ (જીવરૂપી) કન્યા હજી કુંવારી (પ્રભુ-પતિને પામ્યા વગરની) રહી છે. એનાં લગન (પ્રભુ-મિલન) ન થાય તો એને ફરી ફરી અવતાર (જન્મમરણનો ફેરો) લેવો પડે.
૫૦૪. જ્યાં સુધી સંસારનો આ પસારો છે ત્યાં સુધી મોહ રૂપી માયામગ્ન સૂર, નર, નાગલોક અને પાતાળલોક તેમ જ ઋષિ, મુનિ બધાથને ટટળાવે છે.
૫૦૫. મોહજળના પ્રવાહમાં તો ભલભલા ધીરગંધીર જનો પણ તણાઈ ચાલ્યા; પણ આ (સુરતા) પરમ તત્ત્વ પ્રત્યે વળેલી વૃત્તિ મુક્તિ માહતી જેવી છે જે મોહપ્રવાહની સામે જ દોડે છે.

અમૃત કેરી મોટરી સિર સે ધરી ઉતારિ,
ભહિ કહોં મેં એક હોં મોહિ કહેં દેં ચારિ. ૫૦૬

બહેા મુનિવર તપ કરેં વેદ પઢેં શુન ગાય,
સોઈ દેવ સિખાપના નહિં કોઈ પંતિયાય. ૫૦૭

ભર્મ પરા તિહું લોક મેં ભર્મ બસા સખ ઠાઉં,
કહહિ કૃષ્ણીર પુકારિ કે ભર્યે ભર્મ કે ગાઉં. ૫૦૮

સુવા જરા બાલાપન બીત્યો ચૌથિ અવસ્થા આઈ,
જસ મુસવા કો તકૈ બિલૈયા તસ જમ ઘાત લગાઈ. ૫૦૯

દર્પણ કેરી બે શુદ્ધ સોનહા પેઠો ધાય,
દેખતે પ્રતિમા આપની ભૂંકિ ભૂંકિ મરી ભયઃ ૫૧૦

મનુષ બિચારા કયા કરે કહે ન ખુલેં કંપાંટ,
શ્વાન ચૌક બેઠાય કે પુનિ પુનિ એપન ચાટ. ૫૧૧

આહુંકાર

માયા તણ તો કયા ભયા માન તબા નહિં ભય,
માન બહે મુનિવર ગલે માન સખન કૈ ખાય. ૫૧૨

માન બહાઈ કૂકરી સંતન એદી બનિ,
પાંડવ જગ પૂરન લયા મુપચ બિરાબે અનિ. ૫૧૩

માન બહાઈ જગત મેં કૂકર કી પહિચાની,
મીત કિયે મુખ ચાટહી ખેર કિયે તનહાનિ. ૫૧૪

૫૦૬. અમૃતની (આત્મચાનની) પોટલી માથેથી ઉતારીને નીચે મૂકી અને મેં જેને કહ્યું કે 'હું એક છું,' સામેથી અને તેણે ઉત્તર આપ્યો કે 'જે ચાર છે.' (અદૈતનું આત્મચાત લેદ-ભાવવાળા સંસારીને ગળે કિતરણ નથી એટલે લોકો દ્વેષમાં જ રાચે છે.)
૫૦૭. જેને માટે મુનિવરે તપ કરે છે, શાસ્ત્રો ભણે છે અને જેનાં તેઓ ગુણગાન કરે છે. તે જ દેવ (અતરાત્મા)ની શિખામણમાં કોઈને વિશ્વાસ રહ્યો નથી !
૫૦૮. કબીર પોકારીને કહે છે કે તારા લોકમાં શ્રમ વ્યાપેલો છે, બધે જ ઠેકાણે શ્રમભળ ફેલાયેલી જાણાય છે. આ (સંસારરૂપી) શ્રમના ધામમાં (જીવોને) સૌને વાસો મળેલો છે. (શ્રમનાં જ ગામ વસ્ત્યાં છે.)
૫૦૯. બાળપણ, જુવાની અને ઘડપણ વીતી ગયાં હવે તો ચોથી અવસ્થા (મૃત્યુ) આવી પહોંચે છે. ઉદર પર તાકી રહેલી બિલાડી જેમ દાગ બેઠને તરાપ મારે છે, તેમ જ જન્મ-તરાપ મારવાને દાગ જુએ છે.
૫૧૦. દર્પણની શુદ્ધિમાં (અંતર પ્રદેશમાં) પેસીને કૃતરાએ (જીવે)જોયું તો ત્યાં પોતાની જ પ્રતિમા અદર દેખાઈ. (મોઢેને લીધે એવું રહસ્ય ન સમજાયથી) એણે તો ભસી ભસી પ્રાણુ ત્યજી દીધા.
૫૧૧. મનુષ્ય બિચારો શું કરે ? એમકઈ કહાથી ભીતરનાં બારણાં (હૃદય મંદિરનાં દાર) એનાં જીંકે છે ? (દેહમંદિરના) આંગણમાં (ભોગ લોહુપ ઈન્દ્રિયો રૂપી) કૃતરા બેસાડેલા છે. એટલે તે તો ફરી ફરીને ચોખા (આશ્વરંગરાગનો સ્વાર્દ) ચીટચા કરે છે.

અહું કાર

૫૧૨. માયા છોડી તેથી શું વળ્યું ? અભિમાન જલદી છોડાતો નથી. અરે, આ અભિમાન તો ભલભલા મુનિવરોને ગળી ગયો છે. એ તો બધાયને સ્વાહો કરી બળે છે.
૫૧૩. માનનોટાઈ રૂપી કૃતરા તો સતોને પણ હરાવી દે છે. જગતમા પાંડવો પૂર્ણ હતા તોયે તેમને એણે ચડાઈ જેવો દુર્દશમાં આણીને મૂકી દીધા !
૫૧૪. દુનિયમાં માનનોટાઈને તો કૃતરાના જેવા જ બાણવાં. કારણ કે કૃતરાની જેમ જ જે એ દોસ્તી કરે તો મોડું ચાટે અને દુશ્મનાવટ કરે તો કરડી ખાય.

બડા હુઆ તો કયા હુઆ જૈસે પેઠ યજૂર,
 પંથી કે છાયા નહીં ફલ લાગે અતિ દૂર. ૫૧૫

કબિરા અપને જીવ તેં ચે દો બાતેં ધાય,
 માન બડાઈ કરને આછત મૂલ ન ખોય. ૫૧૬

પ્રભુતા કે સખ કેઉ લાજે પ્રભુ કે લાજે ન કોય,
 કહ કબીર પ્રભુ કે લાજે પ્રભુતાં ચેરી હોય. ૫૧૭

જહું આપા તહું આપદા જહું સંસ્ય તહું સોગ,
 કહ કબીર કૈસે મિટૈ ચારેં દીરધ રોગ. ૫૧૮

માયા ત્યાગે કયા બયા માન તબ નહિં જાય,
 જેહિ માનૈ મુનિવર કહે, માન સબન કે ખાય. ૫૧૯

કપટ

કબિરા તહાં ન જાઈયે જહાં કપટ કા હેત,
 જાનો કલી અનાર કી તન રાતા મન સ્વેત. ૫૨૦

ચિત કપટી સખસોં મિલૈ માહીં કુટિલ કઠોર,
 ઈક દુરજન ઇક આરસી આગે પીછે ઔર. ૫૨૧

હેત પ્રીતિ સોં ને મિલે તાકો મિલિયે ધાય,
 અંતર રાખે ને મિલૈ તાસોં મિલૈ બદાય. ૫૨૨

આશા

આસા જીવૈ જગ મરૈ લોગ મરૈ મન જાહિ,
 ધન સંચૈ સો લી મરૈ ઉબરૈ સો ધન ખાહિ. ૫૨૩

૫૧૫. મોટા માણસ થયા તેથી કોઈનું શું વળ્યું ? એ તો ખજૂરના ઝાડ જેવી વાત છે. વટેમાથું ને એનો જાંચો તો મળતો જ નથી અને એને ફળ થાય તો તે પણ (પહોંચાય નહીં તેટલે) જાંચે હોય છે !
૫૧૬. કપીર કહે છે કે પોતાના જીવનમાંથી માન અને મોટાઈ એ બન્નેને દૂર કરવાં. એ માન મોટાઈને કારણે આપણી પાસેનું (માણસાઈનું) મૂળ ધન જ ન શુભાવી બેસીએ (તેનું ધ્યાન રાખવું.)
૫૧૭. કપીર કહે છે કે પ્રભુતા (મોટાઈ)ને બધાયે ભજે છે (ધ્વજે છે) પણ પ્રભુને કોઈ ભજવું નથી, પણ જો પ્રભુને જ ભજવેશો તો પ્રભુતા એની દાસી થઈને (આપોઆપ) પાછળ આવશે.
૫૧૮. કપીર કહે છે કે જ્યાં અભિમાન ત્યાં આપતિ છે અને જ્યાં શંકા ત્યાં શોક છે. સંસારી જનોના આ ચારે મહારોગ કેવી રીતે મટી શકે ?
૫૧૯. માયાનો ત્યાગ ક્યાંથી શું વળ્યું ? અહંકાર તો ઊઠાતો નથી ! જે અહંકારે મુનિવરોને પણ છેતર્યા છે તે તો બધાયને ગળી જાય તેમ છે.

કપટ

૫૨૦. કપીર કહે છે જ્યાં કપટ ભર્યું હોત દેખાય ત્યાં જવું નહીં. એ તો દાઝમની કળી જેવું છે—બહારથી લાલ દેખાય, પણ અંદર લુઓ તો ધોણું ધબ.
૫૨૧. કપટી ચિત્તવાળો બધાની સાથે હળે મળે તોયે તેનું અંતર કુટિલતાવાળું અને કઠોર હોય છે. દુર્જન અને દર્પણમાં સામે કંઈક દેખાય અને પાછળ કંઈક જુદું જ હોય એવો કપટ ભેદ હોય છે.
૫૨૨. પ્રેમભાવથી જે મળે તેને સાચા દોડી જઈને જરૂર ગળીએ, પણ મનમાં ભેદભાવ (કપટ) રાખીને જે મળે તેને જખ મારવા કોઈ મળે ?

આશા

૫૨૩. આશા જ (અમર) જીવંત છે. દુનિયા મરે છે, લોકો મરે છે ને મન પણ (મરી) જાય છે. જે ધન સંચય કરે છે તે પણ મરે છે અને જીવતા રહે છે તે એનું ધન ખાય છે.

આસન મારે કા લયા સુધં ન મન કી આસ,
 જ્યોં તેલી કે બૈલ કો ઘર હી કોસ પયાસ. ૫૨૪
 આસા એક ભો નામ કી ફૂલ આસ નિરાસ,
 પાની માંહિં ઘર કરૈ સો લી મર પિયાસ. ૫૨૫
 કબિરા ભોળી જગત શુરુ તબૈ જગત કી આસ,
 ભો જગ કી આસા કરૈ જગત શુરુ, વહુ દાસ. ૫૨૬
 આસા કા, ઈંધન કરું મનસા કરું ભભૂત,
 ભોળી ફિરિ ફેરિ કરું એાં જાની આવૈ સુત. ૫૨૭

તૃષ્ણા

કબિરા સો ધન સચિયે ભો આગે કો હોય,
 સ્ત્રીસ ચઢાયે ગાઠરી બાન ન દોખા કોય. ૫૨૮
 કી ત્રિશના હૈ કાદિની કી જીવન કા કલ,
 ઔર ઔર નિસદિન ચહૈ જીવન કરૈ બિહોલ. ૫૨૯

નિદ્રા

કબિરા સોયા કયા કરૈ છઠિ ન લાગૈ ભગવાન,
 જમ જમ ઘર લે જાયે પડા રહેગા મ્યાન. ૫૩૦
 કબિરા સોયા કયા કરૈ જાગન કી કરું ચૌપ,
 એ દમ હીરા લાલ હૈ ગિનિ ગિનિ શુરુ કો સૌપ. ૫૩૧

૫૨૪. બંધાં સુધી મનની આશા મરી નથી ત્યાં સુધી આસન લગાવીને બેઠાથી શું વળે? એ તો ધાંચીના બળદિયાના પચાસ ગાઉના પ્રવાસ જેવું છે. (એ ગમે તેટલું ગોળ ગોળ ફરે તોયે ઘેરનો ઘેર. એમાં પ્રગતિ શી ?)
૫૨૫. ખરી આશા તો એક પ્રભુની જ ગણાય. ખીજી બધીય આશા નિરાશામાં જ પરિણમે છે. પાણીમાં વાસ કરે ને તોયે જવ તરસે મરે (સુખના ધામ પ્રભુને બોળે હોવા છતાં જીવ દુઃખો થાય) તે કેવું આશ્ચર્ય !
૫૨૬. કપીર કહે છે કે જે આ જગતની આશા છોડી દે તે જ સાચો ભોગી, અર્થાત્ જગતનો શુરુ ગણાય; પણ જે આ જગતની આશા રાખે છે તેને માટે તો જગત એનો શુરુ ગણાય અને એ પોતે જગતનો શુભામ કહેવાય.
૫૨૭. આશાનું ઈંધણ કરીને આ મનને ભસ્મ કરી નાખુ ને પછી ભોગી બનીને ક્યાં કરું તો જ જીવનું કલ્યાણ થઈ શકે !

તૃણા

૫૨૮. કપીર કહે છે કે આગળ (પરલોકમાં) કામ લાગે તેવું (પ્રુપ્યરૂપી) ધન સંધરવું. આ દુનિયામાંથી માથે (ધન સંપત્તિની) ગાંસડી મૂકીને (પરલોક) જનારો કોઈ બેયો નથી.
૫૨૯. આ તૃણાને કાઢણ કહેવો કે જીવનનો સાક્ષાત્ કાળ ? એ તો (સદાચે અસંતુષ્ટ રહીને) દિન રાત 'હજી વધારે', 'હજી વધારે'ની ખૂસો પાડ્યાં જ કરે છે ને જીવનને બેહાલ કરી મૂકે છે.

નિદ્રા

૫૩૦. કપીર કહે છે કે જાંઘા શું કરે છે ? જીડીને ભગવાનનું ભજન કેમ નથી કરતો ? જમદૂતો બ્યારે (જીવને) પકડીને ઉપાડી જશે ત્યારે બોળિયું (આન) જ પડી રહેવાનું છે. (દિલ્લું જતન છોડી દેવનું ભજન કર.)
૫૩૧. કપીર કહે છે કે જાંઘા કરે છે ? ભગવાની ચાનક રાખ. આ એક એક શ્વાસ તો (તને મળેલો) એક એક અણબોલ હીરો છે એને ગણી ગણીને (પ્રભુમય કરીને) શરને ચરણે ધરતો રહે.

નીંદ નિસાની મીચ કી ઉઠુ કબીરા જાગ,
 ઔર રસાયન છાંડિ કે નામ રસાયન લાગ. ૫૩૨
 પિઉ પિઉ કહિ કહિ કૂકિયે ના સોધય અસાર,
 રાત દિવસ કે કૂકતે કબહુંક લગ પુકાર. ૫૩૩
 સોતા સાધ જગાઈયે કરૈ નામ કા બપ,
 યહ તીનાં સોતે ભલે સાક્ષ, સિંહ ઔ સાપ. ૫૩૪
 જાગન મેં સોવન કરૈ સોવન મેં લૌ લાય,
 સુરતિ ઠોરી લાગિ રહે તાર દૂટિ નહિં જાય. ૫૩૫

નિંદા

નિંદક નિયરે રાખિયે આંગન કુટિ છવાય,
 બિન પાની સાથુન બિના નિર્મલ કરૈ સુભાય. ૫૩૬
 તિનકા કબહું ન નિંદિયે જો પાવનતર હોય,
 કબહું હિંદિ આંખિન પરૈ પીર ઘનેરી હોય. ૫૩૭
 સાતો સાયર મેં ફિરા જંબુદીપ દૈ પીક,
 નિંદ પરાઈ ના કરૈ સો કોઈ બિરલા દીક. ૫૩૮
 દોષ પરાયા દેખિ કરિ અલે હસંત હસંત,
 અપને યાદ ન આવઈ બકો આદિ ન અંત. ૫૩૯
 નિંદક એકહુ મતિ મિલૈ પાપી મિલો હબર,
 ઈકે નિંદક કે સીસ પર કોટિ પાપ કો લાર. ૫૪૦

માયા

માયા છાયા એક-સી બિરલા બને કાય,
 ભગતાં કે પીછે ફિરૈ સનમુખ ભગ સોય. ૫૪૧

૫૩૨. કપીર કહે છે કે જાંઘ (અજ્ઞાનમાં પડ્યા રહેતું) તે મોતની નિશાની છે. જીઠ, જમત થા. ખીખં રસાયણો અજ્ઞાતવાં છોડીને-
તુ પ્રભુનામ રૂપી રસાયણનું અખંડ સેવન કરવા માંડ.
૫૩૩. હે જીવ! 'પિયુ, પિયુ' કરતા પ્રભુને પોકારતા રહીએ. જરા પણ સતા ના રહીએ. આમ અખંડ રાત દિવસ પોકારતાં પોકારતાં કોઈક દિવસ તો પ્રભુજી એ સાંભળશે ને ?
૫૩૪. સૂતેલા (અજ્ઞાનવશ થયેલા) સજ્જનને જગાડીએ કે જેથી એ પ્રભુ નામનો ભપ કરવા માડે. પણ સાપ, સિંહ ને શાકત તો સૂતેલા જ રહે તે સારું.
૫૩૫. જગત જે વિશે જમત હોય તે વિશે એ જાંઘતો (નિઃસ્પૃહી) રહે અને જગત જે બાબતમાં જાંઘતું (બેપરવા) હોય તે પરત્વે એની લગની લાગેલી હોય. એવા સંયમી સતત અખંડ ધ્યાન તો પ્રભુમાં એવું લાગેલું રહે છે કે એના તાર તૂટે જ નહીં.

નિંદા

૫૩૬. આંગણમાં અને ઘરમાં બધે જ નિંદકને નજીક જ રાખવો. એ તો (નિન્દા કરીને) પાણી કે સાણુ વિના જ આપણા સ્વભાવને નિર્મળ કરે છે.
૫૩૭. પગ તળેના તણખલાની પણ કદી નિન્દા ન કરવી. કોઈક વાર એ પણ જીડીને આપણી આંખમાં પડે છે ને બહુ પીડા જાણી કરે છે.
૫૩૮. હું તો જંબુદ્વીપ (સ્વદેશ) તરફ પૂંઠ ફેરવીને દુનિયાના સાતે સાગર ફરી વળ્યો, પણ પારકી નિન્દા ના કરે એવો કોઈ વિરલો જ મારા જોવામાં આવ્યો છે.
૫૩૯. જે પારકાના દોષ જોઈ જોઈને મલકાયાં કરે છે તેને પોતાના જ અનંત દોષોનું ભાન હોતું નથી !
૫૪૦. હજારો પાપી ભલે મળો પણ એક નિન્દા કરનારનો ભેટો મને ના થશે, કારણ કે એક નિન્દકને માથે કોટિ પાપનો ભાર હોય છે.

માયા

૫૪૧. માયા અને છાયાનું સ્વરૂપ એક સરખું જ છે, એ હકીકત કોઈ વિરલા જ સમજે છે. પડછાયાની જેમ માયા પણ ભાગતા માણસની તો પાછળ જ ફર્યા કરે છે પણ સામે થતાં જ તે ભાગી જાય છે.

माया तो कगनी लघ, कगत किरै सण देस,
ज कग या कगनी कगी ता कग के आदेस. ५४२

कभिरा माया इणडी हो देल की दातार,
पोवन भरयत मुक्ति ले संयत नरके दुआर. ५४३

माया तो है गम की मोही सण संसार,
जके चिह्नी जितरी सोध भरयन हार. ५४४

माया संय स अहै वडे दिन जनै नाहिं,
साहस भरस का सण करै भरै मझूरत माहिं. ५४५

कभिरा माया मोहनी मोहे जन सुजन,
लगे छूँ छूटै नहीँ लरि लरि भारै धान. ५४६

माया के जक जग जर कनक कामिनीं लागि,
कहु कभीर कस पायिहै इध लपेटि आगि. ५४७

जैन जनूँ हरि से मिलूँ मो मन मोटि आस,
हरि भिय डार अंतरा माया जडि पिसास. ५४८

आंधी आधुँ ज्ञान की ठही लरम की लीति,
माया टाटी जडि गधुँ लगी नाम से प्रीत: ५४९

भीका सण केधुँ जात है विष छूँवै लागीं धायें,
नीज न केधुँ पीवसी सव रोग भिट जय. ५५०

माया तरवर त्रिभिधि का साण भिषय सतीर्थ,
सीतलता सधने नहीँ देल कीका तन ताप: ५५१

૫૪૨. માયા તો દુગારી છે. એ આખી દુનિયાને દુગારી કરે છે; પરંતુ જે દુગે આ માયાદેવી દુગારીને પણ દુગી છે તે (માયાજીત) ઠગ (સતગુરુ) તો જ આ (માયા વિશેનો) બોધ છે.
૫૪૩. કબીર કહે છે કે આ માયા તો બેજ દુળ દેનાર ઝાડ જેવી છે (મુક્તિ અને નરક આ બે દુળ). માયા (સાંસારિકતા)ને ખોઈ કે ખરચીને ખલાસ કરી નાખો તો મુક્તિ મળશે અને એને સધર્માં કરો તો એ નરકનો દરવાજો દેખાડી દેશે.
૫૪૪. માયા તો રામની (દેવ) છે. એ તો આખા સસારને રીઝવે છે. (કર્માનુસાર) જેના નામની ચિઠ્ઠી નોકળે તેને જ તે (માયાની સમૃદ્ધિ) ખરચવા મળે.
૫૪૫. જે જીવ માયા ભેગી કર્યા કરે છે તેને બિચારને કાળજી ચાન નથી. આખા વરસતું એ (યોજના ધરીને) ભેગું કરવાની ધૂષ્ટતા કરે છે પણ ધરીમાં તો એ પોતે જ ખલાસ થઈ જાય છે !
૫૪૬. કબીર કહે છે કે માયા તો મોહિની છે. એણે તો ભલભલા વિદ્વાન અને સુસજ્જનોને પણ મુઘ્ધ કર્યા છે. એનાથી ભાગવા છતાંયે તે બચ્યા નથી કારણ કે એ તો બાણનો ભરપૂર મારો ચલાવે છે.
૫૪૭. કબીર કહે છે કે માયાની ધૂનની લીધે જ જગતમાં (મોહિત જીવો) કનક અને કામિની માટે બળ્યા કરે છે. આગથી ઘેરાયેલું રૂ કેવી રીતે બચી શકે ?
૫૪૮. મને થાય છે કે હું પ્રભુને મળું. મારા મનમાં આ મોટી આશા છે, પણ આ માયા તો ભારે પિશાચિણી છે. એ મારી અને પ્રભુની વચ્ચે અતરાયો જ ભિન્ન કરે છે.
૫૪૯. જ્ઞાનનો પ્રયત્ન વંટોળાયેા ધસી આવ્યો એટલે પ્રેમની ભીંત તૂટી પડી, માયાદેવી પડદો પણ ભેડી ગયો અને હૃદયને પ્રભુનામમાં પ્રેમ પ્રકટયો.
૫૫૦. મીઠું મીઠું ખાવું (વિષય ભોગનો રસાસ્વાદ) બધાયને ગમે છે, પણ એ જ (મિષ્ટાન્ન) પાછું ઝેર (દુઃખદાય) બનીને (જીવને) વળગે છે. બધાયે (ભવ) રોગ મટાડી દે તેવો (સત્યજ્ઞાનદેવી) લીમડાનો રસ તો કોઈ પીવું નથી !
૫૫૧. માયા તો આધિદૈત્યિક, આધિદેવિક અને આધિભૌતિક ત્રિવિધ તાપનું ઝાડ છે. વિષય ભોગનાં દુઃખ એ એની શાખાઓ છે. એને આશ્રયે તો સ્વપ્નમાં પણ શીતળતા નહીં મળે. એનાં દુળાસ્વાદ વિનાનાં ફીકાં અને શરીરને સંતાપ દેનારાં છે.

બિનકો સંઈ રંગ દિયા કથી ન હોઈ કુરંગ,
દિન દિન બાની આગરી ચઢે સવાયા રંગ. ૫૫૨.

માયા દીપક નર પતંગ બ્રમિ બ્રમિ માહિ પરંગ,
કોઈ એક શુરુસાન તે ઉબરે સાધૂ સંગ. ૫૫૩.

કનક ઓર કામિની

ચલોં ચલોં સળ કોઈ કહૈ પહુચે બિરલા કોય,
એક કનક ઓ કામિની દુરગમ ઘાટી હોય. ૫૫૪.

નારી કી અંઈ પરત અંધા હોત ભુજંગ,
કબિરા તિનકી કૌન ગતિ નિત નારી કો સંગ. ૫૫૫.

પરનારી પૈની છુરી મતિ કોઈ લાઓ અંગ,
રાવન કે દસ સિર ગયે પરનારી કે સંગ. ૫૫૬.

પરનારી પૈની છુરી બિરલા બાંચે કોય,
ના વહિ પેટ સંચારિયે સર્વ સોન કી હોય. ૫૫૭.

દીપક સુંદર દેખિ કે જરિ જરિ મરૈ પતંગ,
બઢી લહર બે વિષય કી જરત ન મોડૈ અંગ. ૫૫૮.

સાંપ બીછિ કો મંત્ર હૈ માહુર, ઝારૈ ભત,
બિકટ નારિ પાલે પરી કાટિ કરેબા ખાત. ૫૫૯.

કનક કામિની દેખિ કે તૂ મતિ ભૂલ સુરંગ,
બિછુરન મિલન દુહૈલરા કેયુકિ તજૈ ભુજંગ. ૫૬૦.

૫૫૨. જેને પ્રભુએ જ પોતાના રંગે રંગી દીધો છે તે કહીએ કુરંગ (માયાવી પક્ષા ખાતો જીવ) નહીં બને. એની કાન્તિ તો દિવસે દિવસે હિતમ થતી જાય છે અને એનો લાગેલો પ્રભુનો રંગ સવાર્યો થતો જાય છે.
૫૫૩. માયારૂપી દીપક છે અને મનુષ્યો પતંગિયાં છે. જ્ઞાનમાં ચક્ષુર ખાતાં આ માનવ પતંગિયાં તે માયાના દીપકમાં ફૂદી પડે છે. સદગુરુ પાસેથી (જ્ઞાનનાથકે) જ્ઞાન પામીને એમાંથી બચી જનારા 'સાધુ' સંત તે કોઈકે જ હોય છે.

કનક અને કામિની

૫૫૪. 'ચાલો, ચાલો'ની બૂમો તો બધાય પાડે છે પણ નિજધામ પહોંચનારા તો કોઈ વિરલા જ હોય છે. ત્યાં પહોંચતાં પહેલાં કનક કે કામિનીનાં મોહરૂપી બે દુર્ગમ ઘાટ પસાર કરવાના હોય છે.
૫૫૫. કપીર કહે છે કે નારીનો પડછાયો પડતાં સાપ આંધળો બની જાય છે, તો પછી નારીનો નિત્યસંગ સેવનારાની શીયે ગતિ થતી હશે ?
૫૫૬. પારકી નારી તો તીણી છરી જેવી છે, એને કોઈ અંગે લગાડશો નહીં. રાવણનાંદશે મસ્તક પરાઈ નારીનો સંગ કરવા જતાં જ છેલ્લે ગયાં નો.
૫૫૭. પરાઈ નારી રૂપી તીક્ષ્ણ છરીથી બચી જનારા કોઈક વિરલા જ હોય છે. સાવ સોનાની ધડેલી હોય તોયે છરીને પેટમાં તે ના જ ખોસાય !
૫૫૮. સુંદર દીવો દેખીને પતંગિયું એમાં ફૂદી પડીને બળી મરે છે. તેવી જ રીતે (જીવને) જ્યારે વિષય ભોગનો (કેફી) જુઆળ ચડે છે, ત્યારે એનાથી દાઝવા છતાંયે એ પોતાના ચરીરને એમાંથી પાછું વાળતો નથી !
૫૫૯. સાપ અને વીછીના ઝેરને ઝાડફુંક કરીને ઉતારવાના મંત્ર હોય છે; પણ નારીના પનારે પડેલાની સ્થિતિ બધું કર હોય છે. એ તો એનું કાળજું જ ફોરી ખાય છે.
૫૬૦. હે સુંદર રંગવાળા (આત્મ સ્વરૂપ જીવ) કનક અને કામિનીને જોઈને તું મોહભ્રમમાં ભોળવાઈ કે લોભાઈ જઈશ નહીં. જેવી રીતે સાપ કાંચળી ત્યજ દે છે તેવી જ રીતે તું કનક અને કામિની આ બન્નેથી અલિપ્ત થઈ જા. કારણ કે એ બન્નેના મિથન અને વિચેગ દુઃખદાયી જ છે. (એમની આસક્તિ તું છોડી દે.)

મોહક દ્રવ્ય

મદ તો બહુતક ભાંતિ કા તાહિ ના જાનૈ કોય,
તનમદ મનમદ જાતિમદ આયામદ સર્ખ હોય. ૫૬૧
વિદ્યામદ ઔ શુનહુમદ રાજમદ હિતમદ,
ઇતને મદ કે રદ કેરે તલ પાવૈ અનહદ. ૫૬૨

કબીરા માતા નામ કા મદ મતવાલા નાહિ,
નામ પિયાલા જે પિય સો મતવાલા નાહિ. ૫૬૩

શીલા

શીલ છિમા જખ ઉપજૈ અલખ દષ્ટિ તખ હોય,
ખિના સીલ પહુચૈ નહી લાખ કયૈ જે કોય. ૫૬૪

સીલવંત સખતો બડા સર્વ રતન કી ખાનિ,
તીન લોક કી સંપદા રહી સીલ મેં આનિ. ૫૬૫

જાની બ્યાની સંજમી હાતા સૂર અનેક,
જપિયા તપિયા બહુત હૈ સીલવંત કેઈ એક. ૫૬૬

સુખ કા સાગર સીલ હૈ કેઈ ન પાવૈ થાહ,
સખદ ખિના સાધુ નહી દ્રવ્ય ખિના નહી સાહ. ૫૬૭

ધાયલ ઉપર ધાવ લૈ ટોટે ત્યાગી સોય,
બર જોખન મેં સીલવંત ગિરલા હોય તો હોય. ૫૬૮

ક્ષમા

છિમા બડન કે આહિયે છોટન કે ઉત્પાત,
કંઠા વિશ્વ કે ઘટિ ગયો જે બ્રહ્મ મારી લાત. ૫૬૯

મોઢક દ્રવ્ય

૫૬૧. મદ તો કેટલી બધી જાતના હોય છે ! એની પૂરી સમજ કોઈને નથી હોતી. લોકોને શરીરનો મદ, યુદ્ધનો મદ, ઉચ્ચ જાતિનો મદ તેમ જ માયાનો મદ હોય છે.
૫૬૨. તે ઉપરાંત વિદ્યાનો મદ અને શુણનો મદ તેમજ ઉન્નત કરી મૂકતો રાજ સત્તાનો મદ ! આટલા બધા મદને જે રદ કરી શકે તેને જ અનહદ (અસીમ પરમાત્મા)ની પ્રાર્થિત થઈ શકે છે.
૫૬૩. કબીર તો પ્રભુનામનો ખાલો પીને રામરસથી મસ્ત બનેલો છે. એ કંઈ આવા કોઈ મદથી છડી ગયેલો નશાખોર મતવાલો નથી.

શીલ

૫૬૪. જીવનમાં જ્યારે શીલ (સદાચાર) અને ક્ષમા પ્રગટે છે ત્યારે જ અલખ (પ્રભુમય આત્મ) દષ્ટિ થાય છે. લાખો વાર ઉપદેશ આપેા તો પણ શીલ વિના પ્રભુપદને પમાવું નથી.
૫૬૫. શીલવાન મનુષ્ય તો સૌથી મહાન છે. એ તો સર્વ રત્નોની ખાણ છે કારણ કે ત્રણે લોકની સર્વ સંપત્તિ શીલમાં સમાયેલી છે.
૫૬૬. જ્ઞાની, ધ્યાની, સંયમી, દાતા અને શરવીર તો ધણા હોય છે તે ઉપરાંત જપતપ કરનારા પણ ધણાંયે હોય છે. પણ શીલવાન તો કોઈક જ હોય છે.
૫૬૭. શીલ તો સુખનો અગાધ સાગર છે. એની ગહેનતાનો પાર કોઈ પાસી શકતું નથી. શબ્દ (પ્રભુજ્ઞાન) વિનાનો સત ન હોઈ શકે ને સંપદ વિનાનો શાહકાર ન હોઈ શકે.
૫૬૮. (ધકપણ કે અશક્તિને લીધે) ધાયલ (દુર્બલ) થયા પછી જે (વિપય-ભોગથી) ભાગવા માંડે છે તે તો અધૂરા ત્યાગી જ ગણાય. પણ ભર જુવાનોમાંયે શીલવાન હોય એવા તો કોઈ વિરલા જ હોય છે.

ક્ષમા

૫૬૯. નાનાં કે હલકાં ઉત્પાત જ હોય, પણ મોટાંએ તો ક્ષમા જ રાખવી. સુત્રપિએ ભગવાન વિષ્ણુને છાતી પર લાત મારી. તેમાં પ્રભુનું શું થટી ગયું ?

જહાં દયા તહાં ધર્મ હૈ જહાં લોભ તહાં પાપ,
જહાં ક્રોધ તહાં કાલ હૈ જહાં છિન્ના તહાં આપ. ૫૭૦

કારણસ સમ દુરજન બચન રહે સંતજન ટારિ,
બિબુલી પરૈ સમુદ્ર મેં કહાં સકૈગિ બારિ. ૫૭૧

ખોદ ખોદ ધરતી સહૈ કાટ કૂટ બનરાય,
કુટિલ બચન સાધુ સહૈ ઔર સે સહા ન જાય. ૫૭૨

ઉદારતા

કળિરા શુરુ કે મિલન કી ખાત સુની હમ દોય,
કૈ સાહેબ કા નામ, લૈ કૈ કર બિંચા હોય. ૫૭૩

જતુ બસંત જાયક બચા હરપિ દિયા દુમ પાત,
તાતેં નવ પદલવ લયા દિયા દૂર નહિં જાત. ૫૭૪

જો જલ ખાઠૈ નાવ મેં ઘર મેં ખાઠૈ દામ,
દોહી હાથ ઉલીચિયે યહી સજજન કો કામ. ૫૭૫

હાઠ બઠા હરિભજન કર દ્રવ્ય બઠા કુછ દેય,
અકલ બડી ઉપકાર કર જીવન કા ફલ લેય. ૫૭૬

દેહ ધરે કા શુન યહી દેહુ દેહુ કછુ દેહુ,
બહુરિ ન દેહી પાઈયે અખ કી દેહુ સો દેહુ. ૫૭૭

સત હી મેં સત ખાંટધ રોટી મેં તે ટૂક,
કહ કળીર તા દાસ કો કબહુ ન આવે ચૂક. ૫૭૮

સંતોષ

ચાહ ગઈ ચિંતા મિટી મનુવાં બેપરવાહ,
જિનકો કછુ ના ચાહિયે સોઈ સાહ સાહ. ૫૭૯

૫૭૦. જ્યાં દયા છે ત્યાં જ ધર્મ છે; જ્યાં લોભ છે ત્યાં જ પાપ છે; જ્યાં ક્રોધ છે ત્યાં જ કાળ છે અને જ્યાં ક્ષમા છે ત્યાં જ પ્રભુ પોતે (સ્વરૂપાનુભવ રૂપે) હાજર છે.
૫૭૧. દુર્જનોનાં કંકેશ વેણુથી સંતજન અળગા (અલિપ્ત) જ રહે છે. સમુદ્રમાં વીજળી પડે તો ત્યાં એ શું બાળી શકે ?
૫૭૨. ધરતી ખોદકામનું કષ્ટ સહન કરે છે અને જંગલ કાપકૂપની વેદના વેદો લે છે. તેવી જ રીતે સંતજન ક્ષમાપૂર્વક કુટિલ વંચનો સહન કરી લે છે. ખીજથી એ સહન થઈ શકતાં નથી.

ઉદારતા

૫૭૩. કબીર કહે છે કે ગુરુ મળ્યા એ વિશેની વાત મેં સાંભળી છે. (જેને ગુરુ મળ્યા હોય) તે કાં તો અખંડ પ્રભુનું નામ લેતો હોય અથવા હાથ જોડ્યા જ રાખતો હોય (અર્થાત્ કોઈ પામે હાથ ન લાંબાવતો અમાચ્છ હોય).
૫૭૪. વસ ત ઋષુએ યાચક બનીને માંગ્યું ત્યારે જ્યોએ આનંદપૂર્વક પોતાનાં પાન (પાનખર ઋષુમાં) આપી દીધાં. એટલે જ તેમને પાછાં નવાં પાન મળી રહ્યાં. ખરેખર દાધેશું દાન નકાશું. જપ્તું નથી.
૫૭૫. જે હોડીમાં પાણી વધતું જાય અને ધરમાં ધન વધતું જાય તો એને બન્ને હાથે ઊંચેચવા માંડવું એ જ સબજનનું કર્તવ્ય છે.
૫૭૬. પું હાડે મોટો (તંદુરસ્ત) હોય તો હરિભજન કર, ધ્રુએ મોટો (ધનવાન) હોય તો કંઈક દાન કર, અને છુદ્ધિએ મોટો (જ્ઞાની) હોય તો પરાપકાર કર. જીવનનું સાર્થક્ય એમાં (પરમાર્થ કાર્યમાં) જ છે.
૫૭૭. બસ, પું કે ક દે, દે ને દે. દાન દેવામાં જે આં માનવદેહ ધારણુ કર્યાની સાર્થકતા રહી છે. આ દુર્લભ દેહ ફરી ફરી નહીં મળે. આ દેરામાં જ જે દેવું હોય તે દઈ દે.
૫૭૮. કબીર કહે છે કે પ્રભુનો જે દાસ છે તે પોતાની પાસેનાં તત્ત્વોની વહેંચણી કર્યા કરે છે. તેમ જ પોતાની રોટલીનો ટૂકડો પશુ સૌને વહેંચીને ખાય છે. તેને કંઈ પણ ખોટ આવતી નથી.

સંતોષ

૫૭૯. ઈચ્છા મટી અને ચિંતા ટળી એટલે માનવીને કશાની પરવા રહેતી નથી. જીવનમાં જેને કશાની જ કામના નથી એ જ ખરો શહેનશાહ છે.

ਮਾਂਗਨ ਗਏ ਸੋ ਮਰਿ ਰਹੇ ਮਰੇ ਸੋ ਮਾਂਗਨ ਨਾਹਿ,
ਤਿਨਸੇ ਪਛੁਣੇ ਤੇ ਮਰੇ ਛੋਟ ਕਰਤ ਨੋ ਨਾਹਿ. ੫੮੦

ਗੋਧਨ ਗੁਧਨ ਘਾਝਿਧਨ ਐਰਿ ਰਤਨ ਧਨਭਾਨ,
ਭਯ ਆਵੈ ਸੁੰਤੋਧ ਧਨ ਸਭ ਧਨ ਧੂਰਿ ਸਮਾਨ. ੫੮੧

ਮਰਿ ਨਾਹਿ ਮਾਂਗੁ ਨਾਹਿ ਅਪਨੇ ਤਨੁ ਤੇ ਕਾਯ,
ਪਰਮਾਰਥ ਤੇ ਕਾਰਨੇ ਸੋਇ ਨ ਆਵ ਲਾਯ. ੫੮੨

ਧੀਰ

ਧੀਰ ਧੀਰੇ ਰੇ ਮਨਾ ਧੀਰੇ ਸਭ ਕਥੁ ਛੋਧ,
ਮਾਫੀ ਸੀਐ ਸੀ ਬਡਾ ਯਤੁ ਆਏ ਕਲ ਛੋਧ. ੫੮੩

ਕਭਿਰਾ ਧੀਰਭ ਤੇ ਧਰੇ ਛਾਥੀ ਮਨਭਰ ਆਧ,
ਫੇਕ ਐਕ ਤੇ ਕਾਰਨੇ ਸਵਾਨ ਧਰੈ ਧਰ ਭਯ. ੫੮੪

ਕਭਿਰਾ ਭਵਰ ਮੇਂ ਧੌਡਿ ਤੇ ਭ੍ਰੀਚਕ ਮਨਾ ਨ ਭਯੇ,
ਫੁਲਨ ਤੇ ਭਯ ਛਾਂਡਿ ਤੇ ਕਰਤਾ ਕਰੈ ਸੋ ਛੋਧ. ੫੮੫

ਮੈ ਮੇਰੀ ਸਭ ਭਯਗੀ ਤਭ ਆਵੈਗੀ ਐਰਿ,
ਭਯ ਧਰੁ ਨਿਸ਼ਚਲ ਛੋਧਗਾ ਤਭ ਪਾਵੈਗਾ ਭੈਰ. ੫੮੬

ਦੀਨਤਾ

ਦੀਨ ਗਰੀਬੀ ਯਾਦਗੀ ਸਾਧਨ ਸੋ ਅਧੀਨ,
ਤਾਕੇ ਸੰਗ ਮੈਂ ਥੋਂ ਰਹੂੰ ਭਯੋਂ ਪਾਨੀ ਸੰਗ ਮੀਨ. ੫੮੭

ਦੀਨ ਕਯੋ ਸੁਭ ਸਭਨ ਤੇ ਦੀਨਫਿੰ ਲਐ ਨ ਕੋਧ,
ਲਈ ਭਿਯਾਰੀ ਦੀਨਤਾ ਨਰਹੁ ਦੇਵਤਾ ਛੋਧ. ੫੮੮

૫૮૦. માગવા-જાય તેમને મરેલા જાણો અને મરેલા-હોય તે જ માગવા નીકળે; પણ જેની પાસે સાધનસંપત્તિ હોય-છતાંયે જે કંઈ પણ સત્કર્મ કરતા નથી તેવાને તો એ બધાયેથી પહેલાં જ મરેલા સમજી લેવા.
૫૮૧. ગોધન, ગજધન, અશ્વધન અને ખીજી રત્ન-સંપત્તિના ભંડાર મરેલા હોય, તે બધાયે સંતોષરૂપી ધન પ્રાપ્ત થતાં જ ધૂળ જેવા (નકામા) લાગે છે.
૫૮૨. પોતાના સ્વાર્થ માટે તો મરી જાઉં તોયે માણું નહીં, પણ ખીજના કલ્યાણને માટે માગતાં મને શરમ નહીં લાગે.

ધૈર્ય

૫૮૩. હે મન ! ધીરજ ધારણ કરે સંસારમાં સૌ કંઈ ધીરે ધીરે જ થાય છે. માળી સેંકડો ઘડા પાણી સીંચે છે પણ ફળ તો તેની મોસમ આવે ત્યારે જ થાય છે. (ઉતાવળે આંખા પાકે નહીં.)
૫૮૪. કબીર કહે છે કે ધીરજ રાખીને રહેવાથી હાંથીને એવું મણુ ખાવાનું મળી રહે છે પણ કૂતરાને (અધીરાઈને લીધે) એક ટૂંકડા ખાતર વેર વેર ભટકવું પડે છે.
૫૮૫. કબીર કહે છે કે સંસારના વમળની વચ્ચે વચ્ચે બેસીને હે મન ! હવે તું આકળ વિકળ થઈશ નહીં, હવે તું ડૂબવાનો ભય-છોડી દે. પ્રભુએ ધારણ હશે તે જ થવાનું છે.
૫૮૬. આ 'હું' ને મારું' એ બધું (મમતા) ચાલ્યું જશે ત્યારે જ (સમત્વની) ખીજ શક્તિ પ્રગટ થશે. આવો નિશ્ચય ન્યારે હૃદયમાં થશે ત્યારે જ જીવથી ફરીફામ બેસાશે.

દીનતા

૫૮૭. પ્રભુ તો દીનભાવ, દાગિદ્રય અને પ્રાર્થનાનાં ભાવપૂર્ણ સાધનને જ વશ છે. પાણીમાં માછલી તલ્લીન રહે તેવી જ રીતે હું તો એ (સાધન)માં જ મગ્ન રહું છું.
૫૮૮. દીન હોય તે સૌનાં મોઢાં તરફ જોયાં કરે છે પણ એ દીન મુખની તરફ કોઈ નજર પણ કરવું નથી ! બિચારી કહેવાતી આ દીનતા જ ખરેખર ઉપકારક છે કારણ કે એનાથી જ (દીનભાવથી) નરમાંથી નારાયણ થાય છે.

હીન - ગરીબી બંદગી સળસે આદરભાવ,
કહ કચીર તેઈ બહા બંધે બહા સુભાવ. ૫૮૬

કબીરા નવે સો આપકો પર કો નવે ન કોય,
ધાવિ તરાજૂ તોલિયે નગો સો ભારી હોય. ૫૮૭

ભિંચે પાની ના ટિકે નીચે હી કહરાયા,
નીચા હોય સો ભરિ પી। ભિંચા પાસા બંધ. ૫૮૮

નીચે નીચે સળ તરે જેતે બહુત અધીન,
અહા ખોલિત અભિમાન કી બૂડે ભિંચ કુલીન. ૫૮૯

સળ તેં લઘુતાઈ બલી લઘુતાઈ તેં સળ હોય,
જસ દુતિયા કો અંદાસ સીસ નવે સળ કોય. ૫૯૦

પુરા ભે દેખન મેં અલ પુરા ન મિલિયા કોય,
ભે દિલ ખોળે આપના સુઝા પુરા ન હોય. ૫૯૧

મેરો સુઝમે કુછ નહીં ભે કહુ હે સો તોર,
તેરા પુઝકો સોપતે કયા લાગેના મેર. ૫૯૨

લઘુતા તે પ્રભુતા મિલે પ્રભુતા તે પ્રભુ દરિ,
ચીટી લ શક્તર ચાલી હાથી કે સરિ ધૂરિ. ૫૯૩

દયા

દયા ભાવ હિરદે નહીં જ્ઞાન કયે બેહદ,
તે નર નરક હિ બહિંગે સુનિ સુનિ સાળી સળ. ૫૯૪

દયા કૌન પર કીબિયે કો પર નિદેવ હોય,
સાઈ કે સળ એવ હે કીરી કુંજર હોય. ૫૯૫

૫૮૯. કપીર કહે છે કે દીનભાવ, ગરીબાઈ, પ્રાર્થના અને સૌની સાથે સ્નેહ-ભાવ-આ લક્ષણો જેનામાં સારા પ્રમાણમાં હોય તે જ માણસ સૌથી મહાન છે.
૫૯૦. કપીર કહે છે કે જે નમે છે તે પોતાનું જ ગૌરવ વધારે છે. નમીને કોઈ પારકાને સાચી મોટાઈ આપતું નથી. ત્રાજવામાં જ તોલી જુઓને! (ન્યાય દષ્ટિથી તપાસો) જે પશ્ચું નમે છે તે જ વધારે ભારે હોય છે.
૫૯૧. પાણી (પ્રજ્ઞતારૂપ) જીવે (અહંકારમાં) નહીં, પણ નીચે (નમ્રતામાં) જ ટકી રહે છે. નીચો નમે તે જ ધરાઈને પી શકે છે પણ (અહંકારમાં) અચ્છડ રહે તો તે તરસ્યો જ રહી જાય છે.
૫૯૨. જે બધા નીચા (નમ્ર અને દીન) અને અન્યના સદ્ભાવને વશ હોય છે તે બધા તરી જાય પણ અભિમાનના સઠવાળા વહાણમાં ચઢીને જનારા જે ઉચ્ચ ને કુદીન હોય છે તે જ ડૂબી મરે છે.
૫૯૩. લઘુતા (દીનભાવ) જ સૌથી સરસ સાધન છે કારણ કે લઘુતાથી બધું જ સધાય છે. બીજના (લઘુ) ચંદ્રને બધાથે માથું નમાવે છે.
૫૯૪. ખૂરાની શોધમાં નીકળતાં મને તો કેમ ખૂરું મળ્યું જ નહીં. અતે મારા પોતાના અંતરમાં શોધતાં મને સમજાઈ ગયું કે ખરેખર મારા જેવું ખૂરું (દોષપૂર્ણ) બીજું કોઈ જ નથી.
૫૯૫. હે પ્રજ્ઞ ! મારામાં કશું જ મારું નથી. જે કંઈ છે તે તો તારું જ છે. એટલે જે તારું છે તે તને જ સોંપવામાં મારું શું જવાનું છે ?
૫૯૬. લઘુતાથી જ પ્રજ્ઞતા પ્રાપ્ત થાય છે, પણ પ્રજ્ઞતા (માનમોટાઈ)થી તો પ્રજ્ઞ દૂર જ રહે છે. જુઓને, આ ઝીણી કીડી ખાંડ (સારરૂપ વસ્તુ) લઈને દોડતી ચાલી, પણ પેલો હાથી (અહંકારી) એ લેવા જતાં માથે ધૂળ જ ઉવાડી મૂકે છે !

દયા

૫૯૭. બેશુભાર જ્ઞાનની વાંતો કર્યા કરે પણ જેના હૃદયમાં દયાભાવ ના હોય તેવા (દયાહીન) માણસો આ સાખીઓ અને જ્ઞાનનાં પંદો (શબ્દો) સાંભળીને પણ નરકમાં જ જવાના.
૫૯૮. કોના તરફ દયા રાખવી અને કોની સાથે નદય થવું એવો વિચાર ના કરવો કીડી હોય કે કુંજર, બધા જ જીવ જાગવાનના છે. (એટલે સર્વ પર દયાભાવ રાખવો.)

સત્યતા

સાંચ બરાબર તપ નહીં જૂઠું બરાબર, મામ,
બકે હિરદે સાંચ હૈ તા હિરદે ગુરુ આમ. ૫૬૬

સાંઈ સે સાચા રહી સાંઈ સાંચ સુહાઈ,
ભાવે લાંબે કેસ રખ ભાવે ઘાંટ સુહાઈ. ૫૦૦

સાંચે આપ ન લાગઈ સાંચે કાલ ન ખાય,
સાંચે કૈ સાંચા મિલે સાંચે મોહિ સમાય. ૬૦૧

સાંચ બિના સુમિરન નહીં બય બિન ભક્તિ ન હોય,
પારસ મેં પરદા રહે કંચન દેહિ બિધિ હોય. ૬૦૨

પ્રેમ બીતિ કા ચોલસા પહિરિ કળીરાં નાચ,
તનમન તા પર વાર હૂં બે કોઈ બોલે સાંચ. ૬૦૩

સાંચે કોઈ ન મલી જઈ જૂઠું જગ પતિયાય,
મલી મલી ગોરચ કિરે મહિરા બૈઠિ બિંકાય. ૬૦૪

સાંચ કહૂં તો મારિહૈ જૂઠું જગ પતિયાય,
ચે જગ કાલી ફકરી બે છેડે તો ખાય ૬૦૫

સખ તે સાંચા હૈ ભલા બે સાંચા દિલ હોઈ,
સાંચ બિના સુખ નાહિ ના કોટિ કરે બે કોઈ. ૬૦૬

સાંચે સૌદા કીજિયે અપને મન મેં બાનિ,
સાંચે હીરા પાઈયે જૂઠું મૂરી હાનિ. ૬૦૭

વાચનિક જ્ઞાન

જ્યાં અમરે કો હાથિયા સખ કાહૂં કો જ્ઞાન,
અપની અપની કહુત હૈ કાકો ધરિયે જ્ઞાન. ૬૦૮

સત્યતા

૫૯૬. સત્ય સમાન તપ નથી અને જૂઠું સમાન પાપ નથી. જે હૃદયમાં સત્ય છે તે હૃદયમાં ગુરુદેવ (સત્યસ્વરૂપ પરમેશ્વર) પોતે જ ધિરાજમાન છે.
૬૦૦. પ્રભુ સાથે સત્યાઈ રાખતી કારણ કે પ્રભુને સત્ય જ પ્રિય છે. પછી ગમે તો લાંબી જટા રાખો કે માત્રુ' મુંડાવો. એ બાત વેશ તો ગોણુ છે.
૬૦૧. સત્યને શાપ લાગતો નથી તેમ જ સત્યને કાળ ખાઈ શકતો નથી. સત્ય (પરમાત્મા)માં સત્યનું (આત્મ સ્વરૂપનું) મિલન થઈ જતાં તે પરમ સત્ય (બ્રહ્મ)માં જ લીન થઈ જાય છે.
૬૦૨. સત્યાઈ વિના (આત્મ લાનની) સ્મૃતિ જગતી નથી અને હાથ વિના પ્રભુભક્તિ નથી થતી. પારસમણિનો (પ્રભુનો) સ્પર્શ થવામાં વચ્ચે જે (અસત્યનો) પડદો રહી જાય તો પછી (જીવરૂપી) લોહનું કંચન કેવી રીતે થઈ શકે ?
૬૦૩. કબીર કહે છે કે હે જીવ ! પ્રેમનું પટોણુ પહેરીને તુ નાચ્યાં કર. સત્ય (જ્ઞાન) કહેનારનો ઉપર તો હું તન, મન, બધું જ ઓવારી નાખું !
૬૦૪. સત્ય પર કોઈને વિશ્વાસ નથી. જગત જૂઠાનો જ વિશ્વાસ કરે છે. જ્યોતે ! મોરસ વેચવા ગલીએ ગલીએ ધૂમવુ પડે છે પણ મદિરા તો દુકાને જ બેસીને વેચાય છે.
૬૦૫. સત્ય કહું તો મારવા દોડે છે ! જગતને જૂઠા પર જ વિશ્વાસ છે. અરે ! બા જગત તો કાળી કૂતરી જેવું છે. જે એને બોલાવે તેને જ ખાવા ધાયાં
૬૦૬. જે સાચા દિલનો હોય તેનું જ સ્વરૂપ સત્ય ને ઉત્તમ ગણાય. કોઈ કોટિ ઉપાયો ભલે કરે, પણ સત્ય (આત્મજ્ઞાન) વિના સુખ પ્રાપ્તિ છે જ નહીં.
૬૦૭. પોતાના મનથી સમજી લઈને સત્યનો જ સોદો કરવો. સત્યના વેપાર-માંથી જ અમૂલ્ય હીરો (પરમાત્મા) મળશે. જૂઠાના આશ્રયથી તો સમૂળી નુકસાની છે.

વાચનિક જ્ઞાન

૬૦૮. જેમ આંધળાઓએ સ્પર્શને જોયેલા હાથીનું તેમનું જ્ઞાન અપૂર્ણ હોય છે તેમ જ બધા પંડિતાના જ્ઞાન વિશે છે. સૌ પોતપોતાની જ વાતને સારી કહે છે. એમાં કોનું ધ્યાનમાં લેવું ?

જાની સે કહિયે કહા કહત કબીર લખય,
અધે આગે નાચને કલા અકારથ જાય. ૧૦૯

જાની ભૂલે જ્ઞાન કથિ નિકટ રહ્યો નિજ રૂપ,
ખાહાર ખોજેં ખાપુરે લીતર ખરતુ અનૂપ. ૧૧૦

લીતર તો લેધો નહીં ખાહર કયે અનેક,
જો પૈ લીતર લખિ પરે લીતર ખહાર એક. ૧૧૧

વિચાર.

પાની કેરા પૂતલા રાખા પવન સંચાર,
નાના ખાની ખોલતા જોતિ ધરી કિરતાર. ૧૧૨

એક શબ્દ મેં સળ કહા સળ હી અર્થ વિચાર,
ભજિયે નિશુન નામ કે તજિયે બિષે બિકાર. ૧૧૩

સહજ તરાજૂ આનિ કરિ સળ રસ દેખા તોલ,
સળ રસ માંહીં છલ રસ જો કોઈ જાને બોલે. ૧૧૪

આચારિ સળ જગ મિલા, મિલા બિચારી ન કોંય,
કોટિ અચારી વારિયે એક બિચારી જો હોય. ૧૧૫

મેન દીયા કહિં ઝોર હી, તન સાધન કે સંગ,
કહ કબીર કોરી ગણ કૈસે લાગે રંગ. ૧૧૬

લોગ ભરોસે કોન કે બરિ રહે અરગાય,
એસ જિયરે જમ લૂટે મેઢે લૂટે કસાય. ૧૧૭

ખોલી એક અખોલ હૈ જો કોઈ બોલે જાનિ,
હિયે તરાજૂ તોલિ કે તળ સુખ ખાહાર આનિ. ૧૧૮

૬૦૯. કપીર કહે છે કે જ્ઞાનીને શું કહેવું? અરે! કહેતાં પણ શરમ લાગે. આંધળા (અજ્ઞાન) સામે નૃત્ય કરેવાથી તો એ બધી કળા બ્યર્થ જ થાય!
૬૧૦. જ્ઞાનની વાતોમાં જ વચ્ચોમાં જ્ઞાની ભૂલેા-પડે-છે. પોતાનું સાચું સ્વરૂપ પોતાની જ પાસે છે. જે અનુપમ વસ્તુ પોતાની ભીતર જ છે તેને એ બિચારો બહાર શોધતો ભટક્યાં કરે છે!
૬૧૧. બહારની બહુ વાતો કરે છે પણ ભીતર ભેદીને અંદર (હૃદયકમળમાં) પ્રવેશ કરતો નથી. પરન્તુ બે એમ કરીને ભીતરનાં (આત્મ)દર્શન થાય તો સમજાઈ જાય કે ભીતરને બહાર બધુંયે વસ્તુતઃ એકાકાર જ છે.

વિચાર

૬૧૨. આ મનુષ્ય દેહ તો વિચાર પવન ભરીને રાખેલું પાણીનું પૂ તણું છે. એની અંદર પરમાત્માએ (વિચાર શક્તિ રૂપી ચૈતન્યની) જ્યોતિ મૂકેલી છે. એટલે એ જાતજાતની વાણી બોલે છે.
૬૧૩. સર્વ અર્થનો વિચાર કરીને આ એક જ શબ્દમાં બધું સમજાવી દીધું છે કે વિષય વિકાર ત્યજ દો અને નિશ્ચલ પરમાત્માનું ભજન કરો.
૬૧૪. સહજ ધ્યાનને ત્રાજવે જીવનના બધાંયે રસોને તોલી નેથા તો સમજાયું કે સાચા જ્ઞાનીની વાણીમાંથી ઝરતો અમીરસ જ સૌ રસોમાં શ્રીષ્ઠ છે.
૬૧૫. (જડ) આચારમાં અટવાઈ પડેલું તો આપુ જગત જોયું પણ ભીંડેલું વિચાર કરનારું કોઈ જણાયું નહીં. એવો જ્ઞાન વિચાર કરનાર એક જણ પણ મળે તો તેની આગળ (જડ) આચારવાળા કરોડોને પણ નોંછાવર કરી દેવાય!
૬૧૬. કપીર પૂછે છે કે બે શરીર સાધન સાધવામાં લાગેલું હોય પણ મન કંઈ બીજે જ પરોવાયેલું હોય તો પછી કેરા કપડા પર રંગ કેવી રીતે લાગશે? (મન વિનાની સાધના મિથ્યા છે.)
૬૧૭. લોકોના ભરોસે કાણુ રહી શકે? બધાં જ લોકો દુઃશનની જેમ અળગા થઈને બેસે છે. એવી અજ્ઞાનીની દુર્દૃશ્યોમાં જઈ પડેલા જીવને કસાઈ જેવી રીતે ઘેટાને ઘંસડી જાય તેવી રીતે અંતે જમડા લઈ જાય છે.
૬૧૮. હૃદયને ત્રાજવે તોલીને જ જે વાણી મુખમાંથી બહાર નીકળે છે. તે સમજપૂર્વક બોલાયેલી વાણી જ અમૂલ્ય છે.

विषेक

कूटि आधि भिजेक की-लणै न संतं असंत,
जके संग दस भीस है ताका नाम भंडित ६१६

साधू मेरे संग जडे अपनी अपनी ठौर,
सज्ज भिजेकी पारणी सो भाये के भौर ६२०

समझा समझा जेके ह अनसमझा संग जेके,
समझा केछि जानिये जके हृदय भिजेक ६२१

अंवर—जल जगुजल ह जूटे जव अनेक
कह-कपीर तो जांचि है निमके हृदय भिजेक ६२२

जहु गाढके तहुं छां नछीं छां जहुं गाढके नाछीं,
भिना भिजेक लटकत किरे पकरि सज्ज की छाछीं ६२३

पुद्धि और कुपुद्धि

अ केव अरस सो जतरां निधना दीन्हीं भाटि,
जेक अबागो रह गया, जेकन्ह दीन्हीं छाटि ६२४

भिना वसीवे आकरी भिना पुद्धि की देह,
भिना ज्ञान का जोगना किरे लगये जेह ६२५

समझ का घर और है अनसमझा का और,
ज घर मे साहय जसै बिरवां जनि ठौर ६२६

भूरथ के समजावते ज्ञान गांठि के जय,
केछवां छेछि न जेजरो नौ मन साधुन लाय ६२७

भूरथ सो कथां जालिये सठ सो कडां जसाय,
पाहन मे कथा भारिये जेभा तीर नसाय ६२८

વિવેક

૬૧૯. જેની વિવેકરૂપી આંખ ફૂટેલી છે, એને સંત અને અસંતનો ભેદ સમજતો નથી. એવી દસ વીસ (વિવેકદષ્ટિયુક્ત) આંખો જેને હોય તેને મહંત કહેવાય. (મહંતની દષ્ટિ સદા સર્વદા વિવેકયુક્ત જ હોય.)
૬૨૦. પોતપોતાને સ્થાને બધા જ સંત મારે મન તો મોટા છે, પણ શબ્દ બ્રહ્મને પારખનાર વિવેકશીલ સંત તો માયાના મુગ્ધ સમાન વંદનીય જ છે.
૬૨૧. સમજ્યો, સમજ્યો, એમ મેઢિયો કહેનારા અને અણુસમજુ એ બધાએ સરખા જ છે. પણ જેના હૃદયમાં વિવેક પ્રગટ્યો હોય તેવાને જ સાચો સમજનાર (જ્ઞાની) જાણવો.
૬૨૨. કપીર કહે છે કે (ધમની) ભમરજળ અને (કપટની) બગલા જળમાં ફેંસાઈને કેટલાયે જીવ સંસારમાં ફૂળી મરે છે, પણ જેના હૃદયમાં વિવેક શક્તિ ખીલી છે તે જ તેમાંથી બચી શકશે.
૬૨૩. જ્યાં (સાચો જિજ્ઞાસુ) ગ્રાહક છે ત્યાં અહંભાવ નથી અને જ્યાં અહંકાર છે ત્યાં સાચો ગ્રાહક નથી. સંસારી જીવો વિવેકવિચાર વિના જ શબ્દ (મૂળવસ્તુ)નો પકાડો પકડીને ભટકતા ફરે છે.

બુદ્ધિ અને કુબુદ્ધિ

૬૨૪. આકીર્ણ(દિવ્ય ચેતના)માંથી ભૂતરી આવેલી અંકુશને વિધાતાએ વહેંચી લીધી છે. અભાગિયો જીવ એમાં રહી ગયો ને ખીજ જીવે તે વીણી વીણીને લઈ લીધી.
૬૨૫. વગવસીલા વિનાની નોકરી અને બુદ્ધિ વિનાનું શરીર નકામાં ગણાય. તેવી જ રીતે રાખ યોજાને ફરનારનો જ્ઞાન વિનાનો (બાજ) યોગ પણ વ્યર્થ જ ગણાય.
૬૨૬. સમજુ માંનીનું જીવન અને અણુસમજુનું જીવન બન્ને નિરાળાં જ હોય છે. જે જીવનમાં પ્રભુનો વાસ છે તેને તો વિરલા જ જાણી શકે છે.
૬૨૭. મૂરખને સમજવવા જતાં તો ગાંઠનું (પોતાનું) જ્ઞાન પણ જપ્ત રહે. સો મણુ સાણુ ધસીએ તો પણ કોથસો તો ભજયો નહીં જાય !
૬૨૮. મૂરખને શું કહેવું અને કુચ્છાને ક્યાં સધરવો? પથ્થરમાં મારવા જતાં તો તાતાં તીર પણ ખલાસ થઈ જાય.

પલ મેં પરલય યીતિયા લોગન લગી તમારિ,
આગિલ સોચ નિવારિ કે પાછો કરો ગોહારિ. ૧૨૬

આહાર

ખટ્ટા મીઠા ચરપરા જિંદવા સખ રસ લેય,
ચોરાં કૃતિયા મિલિ ગઈ પહારા કિસકા દેય. ૧૩૦

ખટ્ટા મીઠા દેખિ કે રસના મેલે નીર,
જખ લગ મન પોકો નહીં કાંચો નિપટ કથીર. ૧૩૧

ખકરી પાતી ખાત હૈ તાકી કાલી ખાલ,
ને ખકરી કેા ખાત હૈ તાકો કીન હવાલ. ૧૩૨

દિન કે રોજ રહત હૈ રાત હનત હૈ ગાય,
ચહ તો ખૂન વહ બંદગી કહુ કયો ખુસી ખુદાય. ૧૩૩

ખુસ ખાના હૈ - ખીચરી માહિં પરા દુક નીન,
માસ પરાયા ખાય કર ગરા કરાવ કીન. ૧૩૪

રૂખા સુખા ખાઈ કે ઠંઠા પાની પીવ,
દેખિ બિરાની ચૂપડિ મત લલચાવે છવ. ૧૩૫

કબિરા સાંઈ સુખજો સૂખી રોટી દેય,
ચૂપડી માંગત મેં હરૂં રૂખી છીનિ ન લેય. ૧૩૬

આધી અરુ રૂખી લલી આરી સો સંતાય,
ને આહંગા ચૂપડી બહુત કરેગા પ્રાય. ૧૩૭

૬૨૯. હે જીવ ! પળવારમાં (અચાનનો) પ્રલયકાળ વીત્યો જાણી લે અને તિમિર દૂર કરનાર (જ્ઞાનરૂપી) સૂર્ય દેખાવા લાગ્યો છે એટલે તું પહેલાંની ચિંતા છોડી દે અને હવે પછીની (જિંદગીની) રક્ષાની ફિકર કર.

આહાર

૬૩૦. જીભને તો ખાટો, મીઠો અને તીખો-ખધો જ રસનો ચટાકો લાગે છે. ખસ, ચોરો (દુર્યોધનો)ની સાથે જ (જીભ) પહેરેગીર કૂતરી મળી ગઈ છે એટલે હવે એ કોની ચોક્કા કરે ? (સ્વાદેન્દ્રિયનો સંયમ) ન રાખનારમાં ખીજ દુર્ગંધો ઘૂસે છે.)
૬૩૧. ખાદું મીઠું ખાવાનું જોતાં જ જીભમાંથી પાણી ઝરવા માંડે છે. મન જ્યાં સુધી પાકું સંયમી નથી થયું ત્યાં સુધી જીવનને ચોખ્ખી કાચી કલાઈ (હલકી ધાતુ) જ સમજો.
૬૩૨. બકરી ઝાડનાં પાદડાં ખાય છે, તો લોકો એની ચામડી ઉતારે છે. તો પછી જે લોકો ખુદ બકરીને જ (મારીને) ખાઈ જાય છે, તે માંસહારીની શી દશા થવાની ?
૬૩૩. દિવસે રોજ (ઉપવાસ) રાખવા અને રાતે (મિજબાની માટે) પશુ હત્યા કરવી એ કેવું વિચિત્ર ? આમ એક બાજુ ખુદાનો બંદગી અને તેની સાથે જ ખૂન કરતા રહેવાથી ખુદા કેવી રીતે ખુશ થાય ?
૬૩૪. ચપટી મીઠું નાખીને રંધિલી ખીચડીનું ખાણું જ ઉત્તમ છે. ખીજ જીવનું માંસ ખાઈને પોતાનું ગળુ કોણ કપાવે ?
૬૩૫. લૂણું સૂકું ખાઈ લઈને ઠકું પાણી પી લેવું પણ પારકી ઘીપોળા જોઈને લલચાઈ જવું નહીં.
૬૩૬. કપીર કહે છે કે હે ભગવાન ! મને સૂકો રેપ્તો આપતો રહેજે હું ઘીપોળા ભાગતાં ગમરાઈ છું કે રખેને એમ લોભ કરવા જતાં આ સૂકો રેપ્તો પણ છિનવાઈ જાય !
૬૩૭. અકધો ને તે પણ સૂકો રેપ્તો જ સારો. આખી ને ઉત્તમ ઘીપોળામાં જ (લોભને લીધે) દુઃખ રજૂ છે. જેને એવી ઘીગળાનો લોભ છે તેને એ મેળવવા બહુ પાપ કરવા પડે છે.

સંસારોત્પત્તિ

પ્રથમે સમરથ આપ રહ ફળ રહા ન કોય,
ફળ કેહિ બિધિ ભાપના, પૂછત હૌં ગુરુ સોય. ૬૩૮

તબ સતગુરુ સુખ જોલિયા સુકૃત સુનો સુજન,
આદિ અંત કી પારચૌ તોસો' કહૌં બખાન. ૬૩૯

પ્રથમ સુરતિ સમરથ કિયો ઘટ મેં સહજ ઉચાર,
તાતે જામન દીનિયા સાત કરી બિસ્તાર. ૬૪૦

ફજે ઘટ ઇચ્છા ભઈ ચિત મનસા તો કીન્હે,
સાત રૂપ નિરમાઈયા અવિગત કાહુ ન ચીન્હે. ૬૪૧

તબ સમરથ કે શ્રવણુ તે મૂલ સુરતિ ભૈ સાર,
શબ્દ કલા તાતે ભઈ પાંચ પ્રકાર અનુહાર. ૬૪૨

પાંચોં પાંચોં અંઠ ધરિ ઝોક ઝોક મા કિન્હે,
હૃદય ઇચ્છા તહં ગુપ્ત હં સો સુકૃત ચિત દીન્હે. ૬૪૩

સંસારોત્પતિ

૬૩૮. હે ગુરુદેવ ! પ્રથમ તો સર્વશક્તિમાન આપ પોતે જ હતા અને બીજું કોઈ જ ન હતું. તો પછી બીજાની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે હું ખૂણું છું.
૬૩૯. ત્યારે સદગુરુદેવે શ્રીમુખે કહ્યું, ‘હે સુબાણ સુકૃતિ ! (કબીરજીનું સત્ય યુગનું નામ) હું તને વિસ્તારપૂર્વક આદિથી અંત લગીનો (સૃષ્ટિનો) પરિચય કહી સંભળાવું છું.’ *
૬૪૦. સૌથી પ્રથમ તો સમર્થ સત્ય પુરુષને સુરતિ, આત્મતત્ત્વની સ્મૃતિ થઈ. પછી (વિશ્વધટ્મા) ‘સહજ’ શબ્દનો સ્ફોટ થયો અને (એકોડહં બહુ રયામ સંકટપથી) તેમાંથી સાત રૂપોનો વિસ્તાર થયો.
૬૪૧. સમર્થ પુરુષની બીજી સ્મૃતિ અથવા સુરતિ ઇચ્છા રૂપે પ્રગટ થઈ. આ રીતે તેણે સાત રૂપોનું નિર્માણ કર્યું જે સમજવા યોગ્ય નથી, અગ્રેય છે. તેથી કોઈ તેને ઝોળખતું નથી.
૬૪૨. પછી સમર્થ સત્ય પુરુષના વિરાટ શ્રવણોમાંથી મૂળ સ્મૃતિ સ્થૂળ રૂપે પ્રગટ થઈ અને તેમાંથી સ્થૂળ નાદ બધું (શબ્દ) પ્રગટ થયો અને આ બધું બ્રહ્મ સ્વરૂપે પ્રગટ થયું જેની સંખ્યા પાંચ હતી.
૬૪૩. આ પાંચને પાંચ ઇલાઓના રૂપે સ્થાપીને અત્યેકમાં તેણે શક્તિનો સંચાર કર્યો. આ રીતે બે ઇચ્છાઓ પ્રગટી, જે ગુપ્ત હતી, જેમના વિષે સુકૃતે પોતાનું ચિત્ત કેન્દ્રિત કર્યું અર્થાત્ જેને તેમણે સમજ્યું. આ દોહાનો એવો અર્થ છે કે કબીરદાસે જ આ બે ગુપ્ત ઇચ્છાઓને સૌ પ્રથમ સમજી હતી. આ બે ઇચ્છાઓ પ્રથમ સ્મૃતિ અને દ્વિતીય સ્મૃતિ છે. પ્રથમ સ્મૃતિ તે—હું એક જ છું, અને બીજી સ્મૃતિ તે—હું અનેક થાઉં.

* નોંધ :-અહીંથી શરૂ થતી સૃષ્ટિક્રમની કથા વિશે આ ‘આદિમંગલ’ સ ખંડમાં શ્રી. હનરીપ્રસાદ ત્રિવેદીના ‘કબીર’ ગ્રંથના ‘નિરજન કૌન હૈ’ નામના પ્રકરણમાંથી પૃષ્ઠ ૫૪ પરથી ઉદ્ધૃત કરેલી આટલી માહિતી સહાયકારક થઈ પડશે.

“સત્ય પુરુષે સૃષ્ટિ કાર્ય માટે હપુત્રા ઉત્પન્ન કર્યા હતાં. (૧) સહજ (૨) અંકુર (૩) ઈચ્છા (૪) સુહંગ-સોહં (૫) અચિંત-અચિંત્ય (૬) અક્ષર-આ છએ જણા ભારે તેજસ્વી ને તપસ્વી હતા. તે વખતે આપુરે જગત જળથી પરિપૂર્ણ હતું. અને તેમાં સત્ય પુરુષે પોતાનું સાતમું સંતાન એક અક-તરતું મૂક્યું. તે વખતે તપોમગ્ન અક્ષર પુરુષની પાસે આવતાં જ એ ઇંડું ફટી ગયું અને તેમાંથી દુર્દમનીય કાલ પુરુષ નિરંજન પેદા થયા. એજ “હિરણ્ય ગર્ભ.” અન્ને સાખીના આ નિરૂપણમાં કૈંક મફેર જણાય છે.

યોગમયા યકુ કારને ઊત્તે અક્ષર કીન્હ,
યા અવગતિ સમરથ કરી તાહિ શુભ કરી દીન્હ. ૬૪૪

શ્વાસા ઓહં ઊપજે કીન અમી બંધાન,
અઠ અંશ નિરમાધ્યા ચીન્હોં સંતુ સુખાન. ૬૪૫

તેજ અંડ આચિંત્ય કા દીન્હોં સકલ પસાર,
અંડ શિખા પર ખાંકે અધર દીપ નિરધાર. ૬૪૬

તે અચિંત્ય કે પ્રેમ તે હપજે અક્ષર સાર,
આરિ અંશ નિરમાધ્યા આરિ વેદ બિસ્તાર. ૬૪૭

તખ અક્ષર કા દીનિયા નીંદ મોહ અલસાન,
વે સમરથ અવિગત કરી નર્મ કોઈ નહિ જાન. ૬૪૮

જખ અક્ષર કે નીંદ ગં દળી સુરતિ નિરવાન,
આમ બરણ ઈક અંડ હું સો જલ મેં ઉતરાન. ૬૪૯

અક્ષર ઘટ મેં ઊપજે બ્યાકુલ સંશય શૂલ,
કિન અંડા નિરમાધ્યા કહા અંડ કા મૂલ. ૬૫૦

તેહિ અંડ કે સુકખ પર લગી ગજબ કી છાપ,
અક્ષર કષ્ટિ મેં કૂટિયા દશ દ્વારે કંઠિ બાપ. ૬૫૧

તેહિ તે જ્યોતિ નિરંજનૌ પ્રકટે રૂપનિધાન,
કાલ અપર બલ ખીરલા તીનિ લોક પરધાન. ૬૫૨

તાતે તીનેાં દેવ લે પ્રહ્લા વિષ્ણુ મહેશ,
આરિ ખાનિ તિન સિરજિયા માયા કે હપદેશ. ૬૫૩

લખ ચૌરાસી ધાર નાં તહાં છવ દિવ વાસ,
ચૌદહ જમ રખવારિયા આરિ બેદ બિન્ધાસ. ૬૫૪

૬૪૪. સમર્થ પુરુષની ચોથી પરિણતિ તે અક્ષર છે જેણે યોગમાયાને ઉત્પન્ન કરી. તેને સમર્થ પુરુષે બાણી, પશુ ગુપ્ત રાખી.
૬૪૫. સમર્થ પુરુષની પાંચમી પરિણતિ (પુત્ર) સોઽહમ્ છે, આ સોઽહમ્ હંમણા બધનમાં અર્થાત્ અમૃતના બધનમાં છે. તેના દ્વારા નિરંતર સમર્થ પુરુષ જીવ સાથે સમ્બન્ધમાં જોડાય છે. તેણે પોતાનું આઠ અંશે ઉપર નિર્માણ કર્યું. ચતુર સત લોકો, આ વાંતને સમજો.
૬૪૬. ત્યાર પછી અચિંત્યના તેજોમય અંકનો પ્રકાશ બધે પસરી ગયો. એના શિખારૂપ ઉચ્ચ સ્થાન પર અધર દીપની બ્યોતિ બિરાજમાન હતી.
૬૪૭. એ અચિંત્યના સર્જન પ્રેમે અક્ષર પુરુષને પ્રગટ કર્યા. તેમના ચાર વિભાગ થયા. તે વિસ્તારપૂર્વક ચાર સૂક્ષ્મ વેદ રૂપે પ્રગટયા.
૬૪૮. ત્યારે અક્ષર પુરુષની એ દુનિયા નિદ્રા, મોહ અને આળસને લીધે જડતાને પામતી લાગી એટલે સમર્થ સત્ય પુરુષે તેને અદૃશ્ય કરી દીધી. તેનું રહસ્ય કોઈ બાણીનું નથી.
૬૪૯. બ્યારે અક્ષર પુરુષની નિદ્રા ભીડી ગઈ અને તેમની ધ્યાન શક્તિ પાછી પ્રગટ થઈ, ત્યારે એ જગજગાકાર સૃષ્ટિમાં સ્થાય વર્ણનું એક વિરાટ અંક જળમાં તરતું ભિતરી આવ્યું.
૬૫૦. આમ થવાથી આ અક્ષર પુરુષના અંતરમાં વ્યાકુળતા અને સંશયનું કબ્જે ભણું થયું. એમને એ પ્રશ્ન થયો કે આ વિરાટ સ્થાય અંકનું નિર્માણ કોણે કર્યું ? એનું મૂળ કયાં હશે ?
૬૫૧. એ અંકના મુખ પ્રદેશ પર શબ્દની (ગાન શક્તિની) છાપ હતી અને તેની ઉપર અક્ષર પુરુષની દૃષ્ટિ પડતાં જ તે ફૂટ્યું અને દશે દિશામાં ફેલાઈ ગયું.
૬૫૨. તેમાંથી જ તેજના અંબાર સમા તેજસ્વી નિરંજન પ્રગટ થયા. એ બળવાન, વીર અને ખીજ કાળપુરુષ રૂપ જ હતા. ત્રણે લોકમાં એ જ મુખ્ય (દેવતા) થઈ પડ્યા.
૬૫૩. તેમણે પછીથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એ ત્રણ દેવોનો આવિર્ભાવ કર્યો તથા આદ્યશક્તિ માયાના સહકારથી ચાર (ખાણે) જીવ્યોનિઓની ઉત્પત્તિ કરી.
૬૫૪. ત્યાર પછી તો ચોર્પાંચી લાખ પ્રકારના જીવોની ભંતો ઉત્પન્ન થઈ અને બધે વસવા લાગી. એમનું શાસન-રક્ષણ કરવા ચૌદ યમનું નિર્માણ થયું. ચાર વેદ શાસ્ત્રો એમનું ધર્મ નિયમન રચાયું.

આપુ આપુ સુખ સખર મૈં એક અંઠ કે માહિં,
ઉત્પતિ પરલય દુખ સુખ ફિરિ આવહિં ફિરિ બાહિં. ૬૫૫

સાત સુરતિ સખ મૂલ હૈ પ્રલયહૂં ઇનહીં માહિં,
ઇનહીં, -મેં સે બિપબે ઇનહીં માંહ સમાહિ. ૬૫૬

સોઈ ખ્યાલ સમરત્ય કરે રહે સો અછપછપાઈ,
સોઈ સંધિ લે આઘ્યા સોવત બગહિં, બગાઈ. ૬૫૭

સાત સુરતિ કે બાહિરે સોરહ સંખ કે પાર,
તહં સમરત્ય કો બૈઠકો હંસન કેર આધાર. ૬૫૮

મન

મન કે મતે ન ચાલિએ મન કે મતે અનેક,
જો મન પર અસવાર હૈ સો સાધુ કોઈ એક. ૬૫૯

મન સુરીઠ સંસાર હૈ ગુરુ સુરીઠ કોઈ સાધ;
જો માનૈ ગુરુબચન કો તાકો મતા અગાધ. ૬૬૦

મન કો મારું પટફિકે દૂક દૂક હોઈ જાય,
બિષ કી ક્યારી બોઈ કે છુનતા કયોં પછિતાય. ૬૬૧

મન પાંચોં કે બસિ પરા મન કે બસ નહિં પાંચ,
જિત દેખૂં તિત દૌ લગી જિત ભાગૂં તિત આંચ. ૬૬૨

કબિરા બેરિ સબલ હૈં એક જીવ રિપુ પાંચ,
અપને અપને સ્વાદ કો બહુત નચાવૈં નાચ. ૬૬૩

૬૫૫. આ એક બ્રહ્માંડમાં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનો તેમ જ સુખ દુઃખનો ક્રમ ચાલ્યાં જ કરે છે. તેમાં સૌ જીવ પોતપોતાનાં સુખ ને શાંતિની શોધમાં (જન્મમરણની) આવજા કર્યાં જ કરે છે.
૬૫૬. આ રીતે સાત તેજશક્તિ રૂપ આ સર્વ સર્જનનું મૂળ છે. સર્વને પ્રલય પણ એમાં જ થવાનો છે. એમાંથી એનું સર્જન થાય છે ને વિલય પણ એમાં જ.
૬૫૭. સમર્થ સત્ય પુરુષનો એ આદિ સંકલ્પ (એકાદહં બહુ શ્યામ) અવ્યક્તમાંથી વ્યક્ત રૂપમાં પ્રગટ થવા માટે અવસર જોઈને આવે છે અને સુપુરત જગતને પાછું જમત કરે છે.
૬૫૮. આ સાત તેજશક્તિની પણ પેલે પાર અને સોળે શંખ (બ્રહ્માંડના વ્યક્ત અવ્યક્ત સર્વ પ્રદેશ તેમ જ પિંડમાં રહેલા સર્વ ચક્રોનીયે ઉપર) ને પેલે પાર એ સમર્થ સત્ય પુરુષનું દિવ્ય આસન છે અને હંસલાનો (આત્માનો) એ જ નિત્ય આધાર છે.

મન

૬૫૯. મનના મત પ્રમાણે ચાલવું નહીં કારણ કે મનના તો અનેક મત છે, (જે જમમાં નાખે છે.) મનને નાથીને તેના પર જે સવારી કરે છે તે સત તો કોઈકે જ હોય છે.
૬૬૦. આખો સંસાર મનનો જ શિખ્ય બનેલો છે. સદ્ગુરો શિષ્ય તો જ સંત હોય છે. જે સદ્ગુરુનાં વચન માને છે તેનું જ્ઞાન અગાધ છે.
૬૬૧. ‘મનને એવું તો પછાડીન મારું કે એના ટુકડે ટુકડા થઈ જાય.’ (એમ પોકારતાં, મનની ગુલામી કરીને ત્રાસેલા હે જીવ !) કપારીમાં ઝેરનાં બીજ વાળીને હવે તેના ઝેરી ફાલ લણવાને વખતે શા માટે આમ અકળાઈને પસ્તાય છે ?
૬૬૨. આ મન તો પાંચે ઇન્દ્રિયોની ગુલામીમાં પડેલું છે. એ પાંચે મનના કાણુમાં નથી રહેતી. હું તો જ્યાં જોઉં છું ત્યાં આગ લાગેલી છે. અને જ્યાં નાસવા જઈ છું ત્યાં એનો જ દાહ છે.
૬૬૩. કબીર કહે છે કે જીવ એકલો છે ને શત્રુ પાંચ (ઇન્દ્રિયો) છે. અને એ પાંચે શત્રુ બહુ જ સળળ છે. તેઓ પોતપોતાનાં ભોગનો સ્વાદ પુડે કરવા માટે મનને ખૂબ નાચ નચાવે છે.

કળિરા મન તો એક હૈ ભાવૈ તહાં લગાય,
ભાવ યુર કી ભક્તિ કર ભાવૈ બિષય કમાય. ૬૬૪

મન કે ભારૈ બન ગયે બન તર્જિ બસ્તી માહિ,
કહ કળીર કયા કીબિયે યહ મન ઠહરૈ નાહિ. ૬૬૫

જેતી લહર સચુદ્ર કી તેતી મન કી હૌર,
સહજૈ હીરા નીપજૈ ભે મન આરૈ હૌર. ૬૬૬

પહુલૈ યહ મન કામ થા કરતા જીવનઘાત,
અબ તો મન હંસા લયા મોતી યુગિ યુગિ ખાત. ૬૬૭

કળિરા મન પરબત હતા અબ મૈં પાયા કાનિ,
ટાંકી લાગી સખ કી નિકસી કંચન ખાનિ. ૬૬૮

અગમ પંથ મન ચિર કરૈ બુદ્ધિ કરૈ પરબેસ,
તનમન સબ હી છાંડિ કે તબ પહુલૈ વા દેસ. ૬૬૯

મન મોટા મન પાતરા મન પાની મન લાય,
મન કે જૈસી ઉપજૈ તૈસી હી હવૈ જાય. ૬૭૦

મન કે બહુતક રંગ હૈ છિન છિન બદલૈ સોય.
એકે રંગ મૈં ભે રહૈ એસા ગિરલા કોય. ૬૭૧

મનુવાં તો પંછિ ભયા ઉડિ કે ચલા અકાસ,
ભિપર હી તેં ગિરિ પડા યા માયા કે પાસ. ૬૭૨

અપને અપને ચોર કો સબ કોઈ ઠારૈ માર,
મેરા ચોર મુજે મિલૈ સરખસ ડારૂં વાર. ૬૭૩

મન કુંજર મહમંત થા ફિરતા ગર્હિર ગંભીર,
હૌહરી તેહરી ઔહરી પરિ ગઈ પ્રેમ જંજીર. ૬૭૪

૬૬૪. કપીર કહે છે કે આ મન તો એક જ છે. એને તું તને ગમે ત્યાં લગાડ. ગમે તો એ મનથી યુરુની ભક્તિ કર અથવા એને વિષય ભોગમાં લગાડી દે.
૬૬૫. કપીર કહે છે કે મનથી ત્રાંસીને વનમાં ગયા ને વન છોડીને પાછા વસ્તીમાં આવ્યા. આ મન ક્યાંયે સ્થિર જ થતું નથી. એટલે શું કરવું તેની જીવને સૂઝ પડતી નથી.
૬૬૬. સમુદ્રના જેટલા તરંગો છે એટલા જ આ મનનાં ચક્કર હોય છે. ભોમન કરીકામ સ્થિર થાય તો સરળતાથી (અન્નજ્ઞાન રૂપી) હીરાની પ્રાપ્તિ થઈ શકે.
૬૬૭. પહેલાં તો આ મન કાગડા જેવું (તામસિક) હવુ તે જીવ હિંસા કરીને (મહિનતાથી) પેટ ભરતું; પણ હવે તો એ મન હંસ જેવું (સાત્વિક) બની ગયું છે, એટલે એ તો વીણી વીણીને (ત્રેષ્ઠ તત્ત્વ રૂપ) મોતીનો ચારો ચરે છે.
૬૬૮. કપીર કહે છે કે મન તો પહાડ જેવું અભ્યે હવું, પણ હવે તો મને (એને જીતવાની) સમજણ પડી છે એટલે શબ્દ (સત્યજ્ઞાન)નું ટાંકણું લાગ્યા કરવાથી એમાંથી શુદ્ધ સુવર્ણની ખાણ (સ્વરૂપાનુભૂતિ) નીકળી છે.
૬૬૯. એ (પ્રભુના ધામનો) પંથ અગમ્ય છે જ્યારે મન સ્થિર થાય, શુદ્ધિ (મનની પારના પ્રદેશની) અંદર પ્રવેશ કરે અને તનમનની બધી ચિંતા છૂટી જાય ત્યારે જ એ પ્રદેશમાં પહોંચાય.
૬૭૦. મન તો બહુંય છે ને પાતળુંય છે મન તો પાણી પણ છે અને આગ પણ છે. મન તો જેવી કલ્પના ખડી કરે તેવું જ બની જાય છે.
૬૭૧. મનના તો ઘણાંયે રંગો છે એટલે એ તો ધડીએ ધડીએ રંગો પલટે છે; પણ એક જ રંગમાં મનને અખંડ રંગેણું રાખે એવા (અનન્ય ભાવવાળા) તો કોઈક વિરલા જ હોય છે.
૬૭૨. આ મનકું પંખી બનીને જાંચે આકાશમાં (જીર્વ પ્રદેશમાં) ઊડવા તો માંડ્યું, પણ એ જાંચેથી જ નીચે પડીને આ માયાના પાશમાં પાછું ફસાઈ પડ્યું છે.
૬૭૩. સૌ કોઈ પોતપોતાના ચોરને પકડીને મારી નાખે છે પણ મારો (મન હરનાર) ચોર મને મળી જાય તો મારું સર્વસ્વ એના પર ન્યોછાવર કરી દઉં
૬૭૪. મન તો પહેલાં ધીર ગંભીર ગતિએ ડાહલા મદમસ્ત હાથી જેવું હવું, પણ હવે તો એને બેવડી, તેવડી અને ચોલડી ત્રેમભક્તિની સાંકળોએ બાંધી લીધું છે. (એટલે એનું ડાહવાનુ બધ થયું છે અને એ પ્રભુમય બન્યું છે.)

હિરદે લીતર આરસી મુખ દેખા નહિં જાય,
મુખ તો તળ હીં દેખસી દિલ કી દુવિધા જાય. ૬૭૫

પાની હૂં તે પાતલા ધૂઆં હૂં તે ઝીન,
પવન હૂં તે અતિ ઊતલા દોસ્ત કંપીરા કીન. ૬૭૬

મન મનસા કેા માર કરિ નન્હા કરિ કે પીસ,
તળ મુખ પાવૈ સુન્દરી પદુમ ઝલકે સીયા. ૬૭૭

મન મનસા કેા મારિ દૈ ઘટહી માંહીં ચેર,
જખહી ચલૈ પીઠે દૈ આંકુસ દૈ દૈ ફેર. ૬૭૮

કંપીરા મન હિ ગયન્હ હૈ આંકુસ દૈ દૈ રાખું,
બિષ કી બેલી પરિહરી અમૃત કા ફલુ આખું. ૬૭૯

કુંભે બાંધા જલ રહૈ જલ બિનુ કુંભ ન હોય,
જ્ઞાન બાંધા મન રહૈ મન બિનુ જ્ઞાન ન હોય. ૬૮૦

મન માયા તો એક હૈ માયા મનહિં સમાય,
તીન લોક સંસય પરા કાહિ કહું સમુગાય. ૬૮૧

મન સાયા મનસા લહરિ ખૂડે બહે અનેક,
કહ કંપીરા તે બાંચી હૈ બકે હૃદય બિખેક. ૬૮૨

નૈનન આગે મન બસૌ રલ પિલ કરૈ જો દૌર,
તીન લોક મન ભૂપ હૈ મન પૂજા સખ દૌર. ૬૮૩

તન બોહિત મન કાગ હૈ લખ જોજન ઉડિજાય,
કંબહીં દરિયા અગમ બહિ કંબહીં ગગન સમાય. ૬૮૪

મન કે હારે હાર હૈ મન કેજલૈ જીત,
કહ કંપીર પિઉ પાઈજો મન હી કી પરતીત. ૬૮૫

૬૭૫. હૃદયમાં જ દર્પણ છે ને તોયે મુખ જોઈ શકાતું નથી. (સ્વરૂપ દર્શન થતું નથી.) અરે, જ્યારે દિલની દ્વિધા, શંકા વગેરે દ્વર થશે ત્યારે જ એમાં મુખ દેખી શકાશે
૬૭૬. કપીર કહે છે કે જીવે પાણીથી પાતળો, ધુમાડાથી ચે ઝીણો અને પવનથી પણુ વધુ ચંચળ ને વેગીલો એવો આ (મનરૂપી) દોસ્ત કરેલો છે.
૬૭૭. મનોકામનાઓને મારી ઘૂટીને ક્ષીણ કરી નાખવામાં આવે ત્યારે જ (આત્મરૂપી) સુંદરીને સુખ મળે છે અને મસ્તક પર સહઅપદ્મ ખીલી જાહે છે. (મનોજયથી પ્રભુ પ્રાપ્તિનું સૌભાગ્ય મળે છે)
૬૭૮. મનોકામનાઓને તો અદર જ ઘેરી લઈનેદાખી દેવી, (મન) જરાક હાલે-ચાલે કેતરત પૂઠ ફેરવીનેએનેઅ કુશલગાવતા રહેવું અને કાબૂમાં રાખવું.
૬૭૯. કપીર કહે છે કે મન તો ગજરાજ છે. એને તો અંકુશ વડે વશમાં જ રાખવો જોઈએ. (એને છૂટો રાખવાથી વધતી) ઝેરી વેલને (તૃષ્ણા વગેરેને) ત્યજીને (મનોજયથી પ્રાપ્ત થતા આત્મ જ્ઞાન રૂપી) અમૃતના ફળ ચાખો.
૬૮૦. પાણી ધડામાં પુરાઈને રહે છે પણ એ ધડાની સાર્થકતા તો પાણીથી જ છે. પાણી વિના ધડાનો અર્થ નથી. જ્ઞાનથી મન બંધાયેલું રહે છે, પણ મન (રૂપી સાધન) વિના જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી
૬૮૧. મન અને માયા તો એક જ છે. માયા મનમાં જ સમાયેલી છે; પણ આવી સાદી બાબતમાં ત્રણે લોકમાં બધાંને શકા પડે છે. હવે કોને સમજાવીને કહેવું ?
૬૮૨. કપીર કહે છે કે મનરૂપી મહાસાગરના કામનારૂપી તરંગોમાં ધણુયે લોકો તણાઈને ડૂબી મર્યા છે. જેના હૃદયમાં સારાસારનો વિવેક પ્રગટયો છે તે જ બચ્યા છે.
૬૮૩. આંખ આગળ જ મન રહેલું છે. એ આમતેમ ચક્કર મારતું દોડાદોડ કરે છે. આ મન તો ત્રણે લોકનો રાજા છે; એટલે જ બધી જગાએ મનની પૂજા થાય છે.
૬૮૪. આ તનરૂપી મોટું વહાણુ છે ને મન તેની ઉપર બેઠેલો કાગડો (ચતુર પપ્પી) છે. એ તો લાખો ચોજન ભંડીને કયાંનો કયાં જઈ આવે છે. કોઈક વાર અગમ્ય મહાસાગરના ભંડાણુમાં તો કોઈક વાર એ જિયે ગગનમંડળમાં તદ્દલીન થઈ જાય છે.
૬૮૫. કપીર કહે છે કે મનની હારે હાર અને મનની જીતે જીત છે. એ મનના જ દૃઢ વિશ્વાસ ને સંકેદપથી પ્રિયતમ (પ્રભુ)ને પ્રાપ્ત કરી લેવા જોઈએ.

તીનિ લોક ટીંડી લઈ ઉડિયા મન કે સાથ,
હરિજન હરિ જાને બિના પરે કાલ કે હાથ. ૬૮૬

ખાજીગર કા ઘંદરા ઐસા જિઉ મન સાથ,
નાના નાચ નચાય કે રાયે અપને હાથ. ૬૮૭

મન કરિ સુર સુનિ જહંડિયા મન કે લક્ષ હુવાર,
ચે મન ચંચલ ચોરઈ ઈ મન શુદ્ધ ડંગાર. ૬૮૮

મન મતંગ ગૈયર હનૈ મનસા લઈ શયાન;
જંત્રમંત્ર માન નહીં લાગી ઉડિ ઉડિ ખાન. ૬૮૯

મન ગયંદ માનૈ નહીં ચલૈ ન સુરતિ કે સાથ,
દીન મહાવત કયા કરૈ અકુંશ નાહિં હાથ. ૬૯૦

દેસ બિદેસન હૌં ફિરા મન હીં ભરા સુકાલ,
જાકો દૂંઢન હૌં ફિરૌં તાકો પરા હુકાલ ૬૯૧

મન સ્વારથ આપહિં રસિક વિષય લહરિ ફહરાય,
મન કે ચલતૈ તન ચલત તાતે સરખસુ જાય. ૬૯૨

ચહ મન તો શીતલ લયા જળ ઉપજા પ્રહાજાન,
જેહિ ખૈસંદર જગ જરૈ સો પુનિ ઉદક સમાન. ૬૯૩

વિવિધ

સુપને ચેં સાંઈ મિલે સોવત લિયા જગાય,
આંખિ ન ખોલૂં ડરપતા મત સુપના હૈવૈ જાય. ૬૯૪

૬૮૬. આ ચંચળ મનની સાથે ત્રણે લોક તીકનાં ટેળાં જેવા ચંચળ થઈ
ઊઠે છે. પ્રજુના કે પ્રજુના ભક્તોનો સત્સંગ નહીં કરવાથી (ચંચળ
મનના) લોકો કાળના હાથમાં ફસાઈ જાય છે.
૬૮૭. મદારી માંકડાને નચાવે છે તે જ રીતે મન આ (પરાધીન) જીવને ભાત
ભાતના નાચનચાવે છે. છતાં જીવ પાછો મનના હાથમાં જ રાજ રહે છે !
૬૮૮. મનને કારણે તો ઋષિ-મુનિઓ અને દેવો પણ દુઃખ ગયા છે. મનને
છટક્યા માટે તો લાખ દરવાજા છે. આ મન જ ચંચળ ચોર છે ને
આ મન જ પાકો દુઃખ પણ છે.
૬૮૯. મન રૂપી મદમત હાથી પોતાના મહાવતને જ મારી નાખે છે. મન
સાપની જેમ બની જાય છે. તે કોઈ પણ જન્મ-મંત્રના બંધન માનવું
નથી. તે (મનરૂપી સાપ) વિષય રૂપી નાના નાના જીવને ઊડી ઊડીને
ખાઈ જાય છે.
- ૬૯૦ મન રૂપી ઉન્મત ગજરાજ કંઠિયું માનતો નથી અને આત્માનો સત્સંગ
સેવી ને તે ચાલતો નથી. એટલે બિચારો (જીવરૂપી) મહાવત પણ શું
કરે ? એના હાથમાં (વિવેક વિચાર રૂપી જ્ઞાનવું) અકુશ જ નથી.
૬૯૧. દેશપરદેશ હું (સુખ માટે) ભટક્યો પણ (હવે અંતર્યુષ થતાં સમજાયું કે)
મનમાં જ સર્વ સુખ સમૃદ્ધિનો ભરપૂર સુકાળ છે. જે સુખને શોધવા
હું બધે ભટક્યા કરું છું તેના જ (બાહ્ય) દુનિયામાં દુકાળ પડેલા દેખાય છે.
૬૯૨. સ્વાર્થને ખાતર પોતાને ગમતા વિષય ભોગોના તરંગોમાં મન ભટક્યા
કરે છે. જ્યારે મન આવી રીતે (ભોગોમાં ભગવું) ચાલે ત્યારે તન પણ
તેમ જ ચાલવા માડે અને બધાયનો સત્યાનાશ વળી જાય છે.
- ૬૯૩ જ્યારે બ્રહ્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું ત્યારે જ મન ચાંત થયું પછી તો જે
(માયામમતાની) આગમાં આખી દુનિયા બળી રહી છે, તે પણ (જ્ઞાન
દ્રષ્ટિથી) સમત્વ પ્રાપ્ત થયાથી) ઠંડા જળ જેવો શીતલ જ લાગે છે.

વિવિધ

૬૯૪. મને સ્વપ્નામાં (અંતર્યુષ અવસ્થામાં) મારા પ્રજુ મળી ગયા અને-
મને (બ્રમની) બંધમાંથી ઉઠાડ્યો. હવે તો હું આંખ ખોલતાં (બહિર્યુષ-
થતાં) પણ ગભરાઈ છું, તે એટલા માટે કે આંખ ઉઘડતાં જેમ સ્વપ્નું
ઊડી જાય છે તેમ આ પ્રજુમિલનનો આનંદ સ્વપ્નવત્ થઈ ઊડી જાય તો?

સોજિં તો સુપને મિલૂં જાગૂં તો મનમાહિં,
લોચન રાતે સુભ ઘડી બિસરત કબહું નાહિં. ૬૯૫

કબિરા સાથી સોઈ ક્રિયા દુખસુખ જાહિ ન કોય,
હિલમિલકે સંગ જેવઈ કધી બિછોહ ન હોય. ૬૯૬

તરવર તાસુ બિલંબિએ બારહ માસ ફલંત,
સીતલ છાયા સઘન ફલ પંછી ફેલ કરંત. ૬૯૭

તરવર સરવર સંતજન ઔથે ભરસૈ મેંહ,
પરમારથ કે કારને ચારૌં ધારૈં દેહ. ૬૯૮

કબિરા સોઈ પીર હૈ જો જાનૈ પર પીર,
જો પર પીર ન જાનઈ સો કાફિર બેપીર. ૬૯૯

નવન નવન બહુ અંતર નવન નવન બહુબાન,
ચે તીનોં બહુતૈ નવૈ ચીતા ચોર કમાન. ૭૦૦

કબિરા ત્રીપ સમુદ્ર કી ખારા જલ નહિં લેય,
પાની પાવૈ સ્વાતિ કા સોભા સાગર દેય. ૭૦૧

જિંચિ જાતિ પપીહરા પિયૈ ન નીચા નીર,
કે સુરપતિ કે જાંચઈ કે દુખ સહે સરીર. ૭૦૨

ચાતક સુતહિં પઠાવહી આન નીર મત લેય,
મમ કુલ યહી સુભાવ હૈ સ્વાતિ બૂંદ ચિત દેય. ૭૦૩

લંબા મારગ દૂર ઘર બિકટ પંથ બહુ ભાર,
કહુ કબીર કસ પાઈએ દુર્લભ ગુરુ દિદાર. ૭૦૪

હેરત હેરત હે સખી હેરત ગયા હેરાય,
ખુંદ સમાની સમુંદ મેં સો કિત હેરી જાય. ૭૦૫

૬૯૫. સૂઈ જઈ તો (પ્રજ્ઞને) સ્વપ્નમાં મળું છું ને જાગત રહું તો મનમાં મળું છું. મારા લાલ (પ્રિયતમ)ના અખંડ મિલનથી તો આ (વિદ્ય-વિદ્યોત્સાહ) લોચનિયાયે લાલ થઈ ગયાં છે. એ (મિલનની) ધન્ય ધડી કદી પણ વિસરાતી નથી.
૬૯૬. કપીર કહે છે કે હવે તો એવાનો જીવન-સાથ કયો છે કે જેને સુખ-દુખ જેવું કંઈ છે જ નહીં. એના સાથે અખંડ હળીમળીને હું તો ખેલ્યાં કરું છું. એનો કદીયે વિયોગ જ થતો નથી.
૬૯૭. તે જ વૃક્ષરાજ (રાની) પાસે થોભવું જોઈએ કે જે બારે માસ ફળે, જેની શીતળ છાયા હોય, જે ખૂબ ફળ આપે અને ૫ પીડાં જેને આશ્રયે કિલ્લોલ કરે.
૬૯૮. તરુવર, સરોવર, સંતજન અને વરસતાં વાદળાં એ ચારેનું જીવન પરોપકાર માટે જ હોય છે.
૬૯૯. કપીર કહે છે કે પરાઈ પીડ જાણે તે જ સાચો પીર (સંતજન) છે. જે પારકી પીડા સમજતો નથી તેને નિર્દય ને અધર્મી જાણવો.
૭૦૦. નમવા નમવામાં પણ ધણો ફેર હોય છે. અવારનવાર નમવાની ધણી ટેવ હોય છે. બાણુની કમાન, ચિત્તો અને ચોર આ ત્રણે નમતા તો બહુ હોય છે (પણ તે તો ખીજને હાનિ કરવા માટે જ).
૭૦૧. કપીર કહે છે કે છીપ સમુદ્રમાં હોવા છતાંયે તેનાં ખારા પાણીનું એક ટીપું પણ લેતી નથી. એ તો સ્વાતિ નક્ષત્રનાં મેઘનું જ પાણી લે છે. તેમ છતાંયે તે શોભાવે છે તો સાગરને. તેવી જ રીતે સંતો જગતમાં રહેવા છતાં તેનું કશું લીધા વિના પોતાના વ્યક્તિત્વથી જગતને શોભાવે છે.
૭૦૨. બૈશો એવો કુલીન છે કે એ કદી પણ નીચેનું પાણી નહીં પીએ. કાં તો એ વર્ષા બિન્દુ માટે દેવરાજ મન્દ્રને પોકાર્યા કરશે કે પછી તરસનું દેહકષ્ટ સહન કર્યા કરશે.
૭૦૩. ચાતક પોતાના બચ્ચાને શાખવે છે કે “ખીજું (હલકું) પાણી પીવું નહીં, પણ સ્વાતિનક્ષત્રના જળબિંદુ પર જ ધ્યાન (સ્થિર) રાખવું. એ જ આપણા કુળનો સ્વભાવ છે.”
૭૦૪. કપીર કહે છે કે પંથ લાગો છે, ધર (સ્વ-ધાર્મ) દર છે, રસ્તો વિકટ છે અને મોજો ધણી છે. એટલે ગુરુનાં (પરમાત્માનાં) દુર્લભ દર્શન કેવી રીતે થઈ શકે?
૭૦૫. હે સખી ! (એને) શોધતાં શોધતાં તો શોધનાર જ ખોવાઈ ગયો ! આ તો બિન્દુ જઈને સિંધુમાં સમાઈ ગયું. એટલે હવે શોધો તોયે તે કયાંથી મળે ?

આદિ હોત સળ આપ મેં સકલ હોતો તા માહિં,
જ્યેાં તરવર કે બીજ મેં ડાર પાત ફલ છાંહિં. ૭૦૬

કબિરા મેં તે તબ ડરોં જો અબહી મેં હોય,
મીચ બુઢાયા આપદા સળ કાહૂં મેં સોય. ૭૦૭

સાત દીપ નૌ ખંડ મેં તીન લોક પ્રહાંડ,
કહ કંબીર સળ કો લગે દેહ ધરે કા દંડ. ૭૦૮

દેહ ધરે કા દંડ હૈ સળ કાહૂં કો હોય,
સાની ભુગતૈ જ્ઞાન કરિ મૂરખ ભુગતૈ રોય. ૭૦૯

દેખન હી કી ખાત હૈ કહને કી કછુ નાહિં,
આદિ અંત કો મિલિ રહા હરિજન હરિહી માહિં. ૭૧૦

સખૈ હમારે બેક હૈં જો સુમિરૈ સત નામ,
ખસ્તુ લહી પહિચાનિ કે બાસન સોં કયા કામ. ૭૧૧

જૂઆ ચોરી અબખિરી બ્યાજ વૂસ પર-નાર,
જો આહૈ દીદાર કો એતી ખસ્તુ નિખાર. ૭૧૨

રાજદુઆરે સાધુજન તીનિ ખસ્તુ કો જાય,
કૈ મીઠા કૈ માન કો કૈ માયા કી આય. ૭૧૩

દેખન કો સળ કોઈ લલા જૈસે સીત કા કોટ,
દેખત હી ઢહિ જાયગા બાંધિ સકૈ નહિં પોટ. ૭૧૪

નાચૈ ગાવૈ પદ કહૈ નાહીં શુરુ સોં હેત,
કહ કંબીર ક્યોં બીપજૈ બીજ બિહૂનો ખેત. ૭૧૫

પ્રહાહિં તેં જગ ભીખજા કહત સયાને લોગ,
તાહિ પ્રહા કે ત્યાગિ બિનુ જગત ન ત્યાગન જોગ. ૭૧૬

૭૦૬. જેવી રીતે વૃક્ષના પીળામાં ડાળ, પાન, ફળ અને છાયા સમાયેલાં જ છે, તેવી જ રીતે સર્વનો આરભ અને વિકાસસ્વરૂપ (આત્મા)માં જ રહેલો છે.
૭૦૭. કપીર કહે છે કે આ મૃત્યુ, ધડપણ અને દુઃખનો ડર તો મને ત્યારે જ લાગે કે જ્યારે એ ફક્ત મને જ લાગતાં હોય; પણ એ તો (સંઘટિત પ્રમાણે) જગતમાં બધાંયને લાગે જ છે. (એટલે મને તેમનો ડર નથી)
૭૦૮. કપીર કહે છે કે સાત દ્વીપ, નવખંડ, ત્રણે લોક અને સમગ્ર બ્રહ્માંડમાં દેહ ધારણ કર્યાનો (દુઃખ-મૃત્યુરૂપ) દંડ તો બધાંયને ભોગવવો પડે છે.
૭૦૯. દેહ ધારણ કર્યાનો જે દંડ છે તે તો બધાંયને માટે હોય છે; પણ શાની શાન પામીને શાંતિપૂર્વક એ ભોગવી લે છે અને મૂખ અશાંતી એને રોકકળ કરતો ભોગવે છે, એટલો જ ફેર છે.
૭૧૦. આ તો પ્રત્યક્ષ જોઈ લેવાની જ વાત છે. એમાં કંઈ કહેવાનું છે જ નહીં, હરિના (ભક્ત) જન આદિથી તે અંત પર્યંત હરિમય રહીને હરિમાં જ સમાઈને લીન થઈ જાય છે.
૭૧૧. જે પ્રભુનું નામ સ્મરણ કર્યાં કરે છે તે બધા જ અમારે મન એકરૂપ છે. મૂળ વસ્તુને (એક પરમ નત્વ) સૌની અંદર ઓળખી લીધા પછી બહારના પાત્રના (શરીરના) ભેદનું શું પ્રયોજન ?
૭૧૨. જેનું પ્રભુનાં દર્શન ઇચ્છતો હોય તો જુગાર, ચોરી, જામણી, બ્યાજવડું, લાંચરશવત અને પારકી નારી-એટલાથી વૃંદ્ર જ રહે.
૭૧૩. રાજને બારણે સાધુજન તથા કારણોસર જતા હોય છે. કાં તો મિષ્ટાન્ન ભોજન માટે, કાં તો માન પ્રાપ્તિ માટે અને કાં તો પછી ધનસંપત્તિ જેવી કોઈ સંસારી ઇચ્છાને લીધે.
૭૧૪. દેખાવમાં તો ધુમ્મસના ઢગલાની જેમ બધા જ સારા લાગે છે, પણ એ તો જોતજોતમાં જ ખલાસ થઈ જાય છે. એની કંઈ પોટલી બાંધી શકાતી નથી. (દેખાવની ભલાઈ કંઈ કામે લાગતી નથી.)
૭૧૫. કપીર કહે છે કે નાચે, ગાય ને લાજન લલકારે પણ વ્હે પ્રભુ પર પ્રેમ જ ન હોય તો મુક્તિ કેવી રીતે મળી શકે ? ખીજ ચિનાના ખેતરમાં (પાણી, ખાતર વગેરે સામગ્રી હોય તો પણ) અનાજ કેવી રીતે ગોળી શકે ?
૭૧૬. શાણા જાનો પુરુષો કહે છે કે બ્રહ્મમાંથી જ જગત ઉત્પન્ન થયેલું છે નથી જ બ્રહ્મને ત્યાગ કર્યા વિના જગતનો ત્યાગ કરવો શક્ય નથી. (જગતનો ત્યાગ કરના જતાં, તે બ્રહ્મમય હોવાથી, બ્રહ્મનો જ ત્યાગ થઈ જાય !)

પ્રહ્લ જગત કા બીજ હું જો નહિં તાકો ત્યાગ,
જગત પ્રહ્લ મેં લીન હું કહેહું કૌન જૌરાગ. ૭૧૭

નેત નેત બેહિં બેદ કહિ જહાં મન કહેરાયા,
મન બાની કી ગમ નહીં પ્રહ્લ કહા કિન તાય. ૭૧૮

એકે કર્મ હું જોવના ઉપરૈ બીજ બહુત,
એકે કર્મ હું ભૂજના ઉદય ન અંકુર સૂત. ૭૧૯

ચાંદ સુરજ નિજ કિરન કે ત્યાગિ કવન બિધિ કીન,
બકી કિરને તાહિ મેં ઉપજિ હોત પુનિ લીન. ૭૨૦

શુર કરોખે ખેઠિ કે સબકા મુજરા લેઈ,
જેસી બકી ચાકરી તૈસા તાકો દેઈ. ૭૨૧

હંત્રા બકે એકે રંગ લખિ ચરૈ એક હી તાલ,
છીર નીર તે બાનિએ બકે ઉધરૈ તેહિ કાલ. ૭૨૨

બિન દેખે વહ દેસ કી બાત કહે સો દૂર,
આપૈ ખારી ખાત હું બેચત દિસ્ત કપૂર. ૭૨૩

મલયાગિરિ કે બાસ મેં ખૂચ રહા સળ ગોય,
કહિએ કે અંદન લયા મલયાગિરિ ના હોય. ૭૨૪

કાટે આંખ ન મૌરિયા કાટે ગુરૈ ન કાન,
ગોરખ પદ પરસે બિનો કહૌ કૌન કી સાન. ૭૨૫

આખે સીદી સાંકરી પાછો ચકનાચૂર,
પરદા તર કી ચુંદરી રહી ધકા દે દૂર. ૭૨૬

૭૧૭. બ્રહ્મ તો જગતનું ખીજ છે એટલે એનો ત્યાગ હોય જ નહીં. જગત જ બ્રહ્મમાં સમાઈ રહેલું છે તો પછી શનો ત્યાગ ને ધૈર્ય ?
૭૧૮. વેદ જેને વર્ણવતાં ' નતિ, નતિ ' કહે છે, જેના વિશે મનથી સ્થિર થવાનું નથી તથા મન તેમ જ વાણીને જેની કશી ગમ પડતી નથી; તેને ' બ્રહ્મ ' કોણે કહ્યું હશે ?
૭૧૯. એક પ્રકારનાં કર્મ છે વાવવા જેવાં (સર્જક). એમાંથી અનેક ખીજ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ ખીજ પ્રકારનાં કર્મ છે બાળવા જેવાં (નાશક) જેમાંથી સુંદર અકુરનો વિકાસ થતો નથી.
૭૨૦. ચંદ્ર અને સૂર્ય પોતાના કિરણોનો ત્યાગ કેવીરીતે કરી શકે ? એ તો પ્રગટ થઈને (સંલગ્ન રહેવાથી) જેનાં કિરણો હોય તેનામાં જ પાછાં વિધીન થઈ જાય છે.
૭૨૧. હૃદયરૂપી ઝરુખામાં બિરાજીને પરમાત્મા બધાંની અબલિ સ્વીકારતો હોય છે અને જેની જેવી સેવા હોય છે તેવું તેને કળ આપ્યા કરે છે.
૭૨૨. હસ (સંત) અને બ્રહ્મ (કુળ) ૨ ગે એક સરખા જ દેખાય છે, એક જ (સંસારરૂપી) સરોવરમાં વિહાર કરતા હોય છે. પણ તેમનો તફાવત દ્વધ-પાણીનો વિવેક કરવામાં જ જણાઈ આવે છે તેવે વખતે બ્રહ્મ લેખાડો પડી જાય છે.
૭૨૩. જોયા બધ્યા વિના જ જે એ (પ્રભુના) દેશની વાતો કરે છે તે મૂખ છે. પોતે તો ધૂળ ફાકતા (ભિખારી જેવા) હોય છે અને કપૂરનાં (કીમતી વસ્તુનાં) સોદા કરતા કરે એ કેવું વિચિત્ર ?
૭૨૪. જ્યાં ભરપૂર ચંદન વૃક્ષોથી ખીજાં બધાં વૃક્ષ ગ્રમ થઈ ગયેલાં લાગે તે જ મલય પર્વત; પણ કહેવા પૂરતું એકાદ ચંદન વૃક્ષ થયું હોય ત્યાં કંઈ મલય પર્વત કહેવાય ?
૭૨૫. કાપેલો આંબો મ્હોરતો નથી ને ફાટેલો કાન પાછો સંધાતો નથી. સદ્યશ્ચ સંતનાં ચરણ સેવ્યા વિના કેને જ્ઞાન મળ્યું છે તે તો કહો ! (સદ્યશ્ચનું સાંનિધ્ય અનિવાર્ય છે.)
૭૨૬. આગળ જવાની સીડી સાંકડી છે ને પાછળનું તો બધું ચૂરેચૂરા કરી નાખે તેવું છે. પડદા પાછળ રહેલી (અંતરાત્મારૂપી) સુંદરી તોતને ધક્કો દઈને દૂર જ રહી ગઈ છે ! (હવે તું પુરુષાર્થ કરી પ્રગતિ કર અને સ્વરૂપને ઓળખ.)

બેરા બાંધિ ન સર્પ કો ભવસાગર કે માહિં,
છોડે તો બૂડત અહૈ ગહૈ તો ડસિહૈં વાહિં. ૭૨૭

કર ખોરા ખોવા ભરા મગ ભેહત દિન જાય,
કબિરા હિતરા ચિત્ત સોં છાંછ દિયો નહિં જાય. ૭૨૮

વિષ કે બિરવા ઘર ક્રિયા રહ્યા સર્પ લપટાય,
તાતે જિયરૈ ડર લયા જાગત રૈનિ બિહાય. ૭૨૯

સેમર કેરા સુવના સિહુલે બૈઠા જાય,
ચોંચ અહોરૈ સિર ધુનૈ ચહ વાહી કો ભાય. ૭૩૦

સેમર સુવના બેગિ તજુ ઘની બિશુચૈન પાંખ,
ઐસા સેમર બે સેવૈ હૃદયા નાહીં આંખ. ૭૩૧

કેતે દિન ઐસે ગયે અનરૂચે કો નેહ,
બોચે બિસર ન બિપચૈ બે ઘન બરસૈ મેહ. ૭૩૨

મકટ કહીં તૌ મારિયા પરદા લાગૈ ન કૌય,
સહના છપા પયાર તર કો કહિ જૈરી હોય. ૭૩૩

બૈ લૌં તારા જામચૌ તો લૌં હોગે ન સૂર,
તૌ લૌં જિય જગ કર્મ બસ બૈ લૌં જ્ઞાન ન પૂર. ૭૩૪

કરુ બહિયાં ગલ આપની છાંડ બિરાની આસ,
બાકે આંગન નદી બહૈ સો કસ મરે પિઆસ. ૭૩૫

૭૨૭. આ ભવસાગરમાંથી પાર તરી જવા માટે હે જીવ ! તું (માયારૂપી) સાપનો તરાપો ન બાંધીશ, કારણ કે એ છોડી દઈશ તો તું ડૂબી જશે ને એને પકડી રાખીશ તો એ જ તને કરડી ખાશે.
૭૨૮. કબીર કહે છે કે મનુષ્યના કર રૂપી કટોરામાં માવો (સાત્ત્વિક પદાર્થ) ભરેલો છે અને (પ્રભુ મળી જતા તે અર્પણ કરવાની) વાટ જોતાં દિવસો વહી જાય છે પણ ચિત્તમાંથી બ્યારે ભકિતભાવની એટ થઈ જાય છે ત્યારે (પ્રભુને કાળે) હાથ (જેવી તુચ્છ વસ્તુ) પણ આપી શકાતી નથી.
૭૨૯. (સંસારરૂપી) ઝેરના ઝાડ પર ઘર માંડયું છે ને એને (મૃત્યુરૂપી) સાપ વીંટાઈ રહેલો છે. જીવને એટલા માટે જ ડર લાગ્યાં કરે છે ને આખી રાત જાગતાં જ વીતી જાય છે.
- ૭૩૦. શીમળાનો સૂડો (પોપટ) એના સફેદ ફળથી આકર્ષાઈ કાળ પર જઈને ખેડો અને (રસદાર ફળની આશાથી) ચાંચ મારવા લાગ્યો અને નિરાશાથી માથું ધુલુવવા માંડ્યો. (શીમળાનાં ફળમાંથી રૂ જેવા માત્ર રેપા જ જીડે છે) એને (અજ્ઞાનીને) એવું જ ગમે.
- ૭૩૧. હે શીમળામાં (અસાર સ સારમાં) મોહિત થનાર પોપટ ! (જીવ) તું જલહી એ (મોહ) છોડી દે. તારી પાંખો પણ એમાં ધણી ગૂંચવાઈ પડી છે. આવા શીમળાનું જે સેવન કરે છે તેને અંતરની (જ્ઞાન) દષ્ટિ જ હોતી નથી. (સંસાર સેવામાં મોહિત જીવ અંતે ભ્રમિત જ બની જાય છે.)
- ૭૩૨. નક્કામાં માણસો પ્રત્યે પ્રીતિ રાખતાં કેટલાયે દિવસ વહી ગયા (પણ તેમના તરફથી પ્રીતિ મળી જ નહિ). ખારી જમીનમાં બીજ વાવો અને પછી તેની ઉપર મૂસળધાર વરસાદ વરસે તો પણ તેમાંથી કંઈ જ ઉત્પન્ન થતું નથી !
૭૩૩. (પ્રભુ) પ્રગટ છે એમ કહું તો બધા મારવા દોડે છે કારણ કે (માયાના) પડદાને લીધે કાંઈને તે દેખાતા નથી. એટલે આપણે તો નીચે પડેલાં પરાણની જેમ જે દુઃખ પડે તેને સહન કરી મૂંગા રહેવું; એટલે પછી કોણુ વેરી થશે ?
૭૩૪. જ્યાં સુધી તારા ઝગમગતા હોય છે ત્યાં સુધી સૂચ્ય પ્રકાશતો નથી. તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી પૂરું આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી, ત્યાં સુધી જ જીવ આ જગતમાં કર્મને વશ રહી ભ્રમ્યાં કરે છે.
૭૩૫. પારકી આશા છોડીને પોતાનાં જ બાવડાંની શક્તિથી કાર્ય કરો. જેના (જીવનરૂપી) આંગણમાં જ (આત્મશક્તિ) નહી વહેતી હોય તે કેવી રીતે તરસ્યો મરે ?

હેં ગુંણવન્તી બેલરી, તવ ગુણ બરણિ ન જાય,
જર કાટે તે હરિચરી સીચે તે કુંભિલાય. ૭૩૬

બેલી કુઠંગી ફલ બુરો કુલવા કુષુધિ બસાય,
મૂલ બિનાસી તૂમરી સરોપાત કરુઆય. ૭૩૭

હમ જાન્યો કુલ હંસ હો તાતે કીન્હોં સંગ,
બે જન ત્યોં બક બરન હો છુવન ન દેત્યોં અંગ. ૭૩૮

ગુણિયા તો ગુણ કેા ગહૈ નિગુંણ ગુણહિં ધિનાય,
બેલ હિં દીજૈ જયકર કયા બૂઝૈ કયા ખાય. ૭૩૯

ખેત બલા બીજ બલા બોઈએ મૂટી ફેર,
કાહે બિરવા રૂબરા યા ગુણ ખેતૌ ફેર. ૭૪૦

જન્ત્ર બજાવત હોં સુના દ્રુટિ ગયે સખ તારે,
જન્ત્ર બિચારા કયા કરૈ ગયો બજાવનહાર. ૭૪૧

ઔરન કે સમુગ્રાવતે મુખ મેં પરિગો રેત,
રાસિ બિરાની રાખતે ખાએ ઘર કેા ખેત. ૭૪૨

તકત તકાવત તકિ રહે સકે ન બેઝા મારિ,
સજૌ તીર ખાલી પરે ચલે કમાની હારિ. ૭૪૩

અપની કહ મેરી મુનૌ મુનિમિલિ એકૈ હોય,
મેરે દેખત જગ લયા એસા મિલ્લા ન કોય. ૭૪૪

૭૩૬. હે શુણ્વ તી (ભક્તિરૂપી) વેલ / તારા શુણ્વ તો વણું ન થાય તેમ નથી. તને (આધાત કરી) કાપે છે ત્યારે તુ ફૂલીફાલી હરિયાળી લાગે છે અને બહારથી તને સી વ્યા કરે છે તેમ તેમ તુ ચીમળાતી બન્ય છે । (સાચી ભક્તિ સંસારના આધાતોથી અંતરમાં ખીલે છે, પણ સાંસારિક સુખો મળતાં તે મંદ પડે છે.)
૭૩૭. આ (માયારૂપી) વેલ તો આખી ખરાબ છે. એનાં ફળ પણ ભૂડાં છે, એનાં ફલ ધુલિ બગાડનારાં છે, એનાં મૂળિયાં પણ વિનાશક છે, એની ટુમડી અને બધાં પાન કડવાં કડવાં છે.
૭૩૮. મેં તો માનેલું કે આ (માયાવી સંસાર) તો કુલીન હંસ હશે એટલે એનો મેં સંગ કર્યો અને (અને દુઃખી થયો). પણ જો એ બગલાની બાત છે તેમ પહેલેથી જાણ્યું હોત તો મારાં અંગને એને સ્પર્શ પણ થવા દેત નહીં.
૭૩૯. શુણ્વના જન શુણ્વને સમજીને ગ્રહણ કરે છે જે શુણ્વહીન હોય છે તે જ શુણ્વનો તિરસ્કાર કરે છે. બળદ (ઠોર)ને બળકળ (ખાવા) ધરે તો એમાં એ શુ સમજે ને શું ખાય ?
૭૪૦. ખેતરસારુ હોય, ખીજ સારા હોય અને તેમા મૂડી અંતરે છટી વાવણી કરી હોય, તેમ છતાંયે જો છાડવા સૂકા રહે તો તેમાં ખેતરનો જ કોઈ (અચાન) દોષ કારણ રૂપ હોવો જોઈએ.
૭૪૧. આ દેહ રૂપી વાજિંત્રને વગાડતો મેં એને (જીવને) સાલખ્યો છે, તેના બધા (ઈન્દ્રિય સમૂહ રૂપી) તાર (કાળના કટકાથી) તૂટી-ગયા છે, એટલે બિચારુ એ વાજિંત્ર હવે શું કરે ? એનો બળવેયો (જીવાત્મા) જ (સંસારને છોડીને) ચાલી ગયો છે ।
૭૪૨. ખીજને જ ઉપદેશ આપ્યા કરવામાં અ તે તારે ધૂળ ફાકવાનો વખત આવશે કારણ કે એ રીતે ખીજના (અન્નના) ઢગલાની રખવાળી કરતાં કરતા તું તારું પોતાનું ખેતર ખલાસ કરી નાખીશ. (પછી તને પોતાની આત્મોન્નતિ સાધવાનો અવસર જ નહીં રહે)
૭૪૩. (નિશાન) તાકતાં તાકતાં તો તુ જોતાં જ રહી ગયો અને લક્ષ્ય તે । સિદ્ધ થયું નહીં. તારા બધાં જ (સાધનરૂપ) તીર ખાલી ગયાં અને હવે તો તુ આ (દેહરૂપી) ધનુષ્યને છોડીને ચાલવા પણ માંડ્યો !
૭૪૪. પોતાની વ ત કરીને મારાં સાંભળે. એમું પરસ્પર વાત સાંભળી તેનેમેળવી જોતાં સૌની વાતનું રહસ્ય એક જ નીકળે છે. (કે જન્મે તે મરે.) કોઈ એવું કહેનાર જોઈએ નથી કે જે એમ કહી શકે કે મારા દેખતાં આખી દુનિયા ખલાસ થઈ ગઈ! અર્થાત્ આનાણવંત જગતમાં કોઈ અનાદિ અનંત નથી.

દેસ દેસ હમ બાગિયા આમ આન કી ખોરિ,
એસા બિયરા ના મિલા ને લે ફરકિ પછોરિ. ૭૪૫

અસ્તુ અહૈ ગાહક નહીં અસ્તુ સો ગરુવા મોલ,
બિના દામ કેા માનવા ફિરૈ સો ડામાડોલ. ૭૪૬

સિંહ અકેલા બન રમૈ પલક પલક કે દોર,
બેસા બન હૈ આપના તૈસા બન હૈ ઔર. ૭૪૭

બૈઠા હૈ ઘર ભીતરૈ બૈઠા હૈ સાચેત,
જબ જૈસી મતિ આહતા તબ તૈસી મતિ હેત. ૭૪૮.

બના બનાયા માનવા બિના બુદ્ધિ બેતૂલ,
કહા લાલ લૈ કીજિયે બિના બાસ કા ફૂલ. ૭૪૯

આગે આગે દવ બરૈ પીછે હરિયર હોઈ,
અલિહારી વા બૃચ્છ કી જર કાટે ફલ હોઈ. ૭૫૦

સરહર પેઠ અગાધ ફલ અરુ બૈઠા હૈ પૂર,
અહુત લાલ પચિ પચિ મરે ફલ મીઠા અરુ ફૂર. ૭૫૧

સબહી તરુ તર બચ કે સબ ફલ લી-હોં ચીખિ,
ફિર ફિર માંગત કબિર હૈ દર્શન હી કી લીખિ. ૭૫૨

કંચન લો પારસ પરસિ બહુરિ ન લોહા હોઈ,
ચંદન બાસ પલાસ બિધિ ઢક ઢહૈ ના કોઈ. ૭૫૩

ભક્તિ ભક્તિ સબ કે ઈં કહૈ ભક્તિ ન આઈ કાજ,
બહુકો કિયા ભરોસવા તહુતે આઈ ગાજ. ૭૫૪

૭૪૫. દેશેદેશ અને ગામેગામની પ્રતીતિ ગલી અમે ભટકયા પશુ અમને કોઈ એવો જીવડો ના મળ્યો કે જે અનાજ (જીવનમાં વિવેક વિચારને) સુપડે ઝાટકીને જ (સાર જ) ગ્રહણ કરતો હોય.
૭૪૬. વસ્તુ (અભિજ્ઞાન) છે પરંતુ તેને લેનારા ગ્રાહક નથી. એ વસ્તુની કિંમત ભારે છે. જે માનવી (એ વસ્તુ કરવા માટેના ભક્તિ રૂપી) ધન વિનાનો ભટકે છે તેનું જીવન કામાડોળ થઈ પડે છે.
૭૪૭. પદ્ધતિ પદ્ધતિ (જન્મે જન્મે) ફેરા મારતો (જીવાત્મા રૂપી) સિદ્ધ (સંસાર રૂપી) વનમાં એકલો ખેલે છે. જેવું આપણું આ (મૃત્યુલોક રૂપી) વન છે તેવા બીજા (લોક રૂપી) વન પણ છે.
૭૪૮. આ દેહ રૂપી ધરની અંદર એનો માલિક (આત્મા) બરાબર સાવધાન થઈને બેઠેલો જ છે. એને બ્યારે જેવી ગતિ બેઠે છે છે ત્યારે તેવી જ મતિ એ જીવને આપે છે.
૭૪૯. સગોપાંગ (શરીરે અને બીજી બધી રીતે) સંપૂર્ણ લાગતો માણસ પણ શુદ્ધિ વિના અસંતુલિત (મૂર્ખ) ગણાય. કૂદા ભલે લાલ ચટકે હોય પણ સુગંધ વિનાનું જે તે હોય તો તેને લઈને કોઈ શું કરે ?
૭૫૦. એ (ભક્તિ વૃક્ષ)ની આગળ આગળ (કસોટીનો) દાવાનળ સળગે છે અને એની પાછળ હરિયાળી લાગે છે. આ વૃક્ષની તો બલિહારી જ છે. એના મૂળ (માયાના) કાપો ત્યારે જ એમા ફળ પ્રગટ છે. (કપરી કસોટી પછી ભક્તિનો આનંદ મળે છે.)
૭૫૧. એ (આત્મજ્ઞાનનું) નિત્ય લીલું ને ઘટાદાર વૃક્ષ છે. એને ભરપૂર લાગેલાં ફળ પણ અપાર છે. કેટલાયે જણ તે પામવા મહેનત કરી કરીને મરી ગયા કારણ કે એનાં ફળ મીઠા છે પણ દુર્લભ છે.
૭૫૨. બધી જાતના (પ્રભુપ્રાપ્તિનાં સાધન રૂપી) વૃક્ષોની તળે જઈને ફરેકનાં ફળ ચાખી જોયાં, તોયે કબીર તો ફરીફરીને પરમાત્માનાં દર્શનની જ ભીખ માગી રહ્યો છે.
૭૫૩. પારસમણિના સ્પર્શથી લોહાનું કંચન થઈ ગયું. તે ફરી પાછું લોહું નહીં બને. ખાખરાના ઝાડમાં જે ચંદનની સુગંધ તેને વી ધીને બરાબર પ્રવેશી જાય તો પછી ખાખરાને ખાખરો કોઈ નહિ કહે. તે ચંદન જ હશે.
૭૫૪. ‘ભક્તિ, ભક્તિ’ તો સૌ કોઈ કહે છે. પણ એવી ભક્તિ કંઈ કામ આવતી નથી. કહેવતા સાંસારિક ગુરુની (દુઃખવી) ભક્તિ કરનાર જે તેમના પ્રત્યે વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા રાખીને બેઠો હોય છે તો અ તે તેમના દ્વારા તેના પર વિજળી જ પડે છે. (અણીના સમયે તેઓ દગો દે છે.)

ਸੁਘ ਭੈ ਸਾਗਰ ਮੈਂ ਰਥਾ ਫੁਘ ਫੁਘ ਮੇਲੀ ਪਾਵ,
ਤਿਥਿ ਨਾ ਪਕਰੈ ਆਪਨਾ ਥਲੈ ਰੰਭ ਔਰ ਰਾਵ. ੭੫੫

ਲਿਖਾ ਪਈ ਮੇਂ ਪਰੇ ਸਭ ਥਛ ਗੁਛੁ ਟਲੈ ਨ ਭੈਓ,
ਸਭੈ ਪਰੇ ਭਰਮਲ ਮੇਂ ਠਾਰਾ ਥਛ ਭਿਥ ਭੋਓ. ੭੫੬

ਭੈਲੀ ਲਾਗੀ ਔਰ ਭੀ ਟੈਲੀ ਨਿਘੜੈ ਥੋਰਿ,
ਗੈਲੀ ਭੈਲੀ ਭੋਰੈ ਭੈ ਪੂਞਯੋ ਲਝ ਭੋਰਿ. ੭੫੭

ਨਵ ਮਨ ਫੁਧ ਭਟੋਰਿ ਭੈ ਟਿਪਕਾ ਭਿਆ ਭਿਨਾਰ.
ਫੁਧ ਭੈ ਭਿਥ ਭਿਥ ਫੁਧਾ ਲਧਾ ਧੀਵ ਭਾ ਨਾਥ. ੭੫੮

ਮਾਨੁਧ ਟੇਰਾ ਗੁਛੁ ਭਭਾ ਭਾਂਸ ਨ ਆਵੈ ਭਾਭ,
ਭਾਭ ਨ ਭੋਟੇ ਆਲਰਛੁ ਟਥਾ ਨ ਭਾਭਨ ਭਾਭ. ੭੫੯

ਭਥਥੈ ਭੋਭ ਭੋ ਭੋ. ਭਿਆ ਲਧਾ ਭੋ ਭਾਰਭ ਭਾਭ,
ਭਥਨ ਭਥੀ ਨਾਟਿਕਾ ਭੀਥਰ ਲਧਾ ਨਿਰਾਭ. ੭੬੦

ਭੁਲਵਾ ਧਾਰ ਨ ਭੀ ਭਥੈ ਭਥੈ ਸਿਭਨ ਭੋ ਭੋਭ,
ਭਥੈ ਭਥੈ ਭੀਥੈ ਭਾਭਰੀ ਭੋਭੈ ਭੋਭੈ ਭੋਭੈ. ੭੬੧

ਭਥ ਗਾਥੈ ਲਧਵੀਨ ਭੁਥੈ ਭੁਥੈ ਨ ਸਾਂਸਧ ਭਾਂਸ,
ਭਥੈ ਭਥੈ ਭੋਭਰਾ ਭੋਭੈ ਭਿਨਾ ਭਿਨਾਥ. ੭੬੨

ਭਰ ਭਘੀਰ ਭਾ ਸਿਭਰ ਪਰ ਭਥਾਂ ਸਿਥਿਭਿਥੀ ਭੋਭ,
ਭਾਥੈ ਨ ਭਿਥੈ ਭਿਥੀਥੀ ਭਥਥਨ ਭਾਥੈ ਭੋਭ. ੭੬੩

૭૫૫. મેં તો બધે જ સુખનો સાગર સરભ્યો છે. પણ (હાથે કરીને) દુઃખ પર જ પગલા મૂકીને તિથિ-વાર જોયા વિના જ પોતપોતાની મેળે રંક ને રાય બધાયે (સંસારમાંથી દુઃખ ભોગવીને) ચાલ્યા જાય છે.
૭૫૬. બધાયે લખવા-વાંચવામાં પડી ગયા છે. આ ત્રિગુણમયી માયાને કોઈ છોડતું નથી. બધાયે લોકો એની શ્રમભળમાં ફસાઈ પડ્યા છે. એમ કરીને જ આ જીવતર સૌએ એળે ગુમાવ્યું છે.
૭૫૭. વધારાનો જેવો લોભ લાગે છે તેવો ને તેવો જ એને કંઈ થોડો જ નિભાવાય છે ? એ તો કોડી કોડી ભેગી કરીને જ લાખ કે કરોડનો ઢગલો કરી શકાય. (ટીપેટીપે જ સરોવર ભરાય.)
૭૫૮. નવ મણુ દૂધ (જીવનનાં ૫ ચ મહાભૂત સાથે કાલ, દિદ્, આત્મા અને મન રૂપી નવ દ્રવ્યો) ભેગું કર્યું અને (ભોગ-લાલસારૂપી) ખટાશના એક જ ટપકાંએ એનો ધાણુ વાળી દીધો. એ બધું દૂધ ફાટીને ખાડું છાસ જેવું થઈ ગયું અને ઘીનો પણ નાશ થયો. (એક જ દુર્ગુણને લીધે અનેક સદ્ગુણોનો નાશ થાય છે)
૭૫૯. હે મનુષ્ય ! તારું ગૌરવ તો સદ્ગુણથી જ છે. તારું માંસ કોઈનેય કામ નથી લાગતું, તારાં હાડકાંના ધરેણાં બનતાં નથી કે તારી ચામડીનાં ઢોલવાળાં પણ બનતાં નથી !
૭૬૦. પ્રથમ જે એક જ (ચૈતન્યતત્ત્વની) રચના કરેલી તે જ આ (સંસારમાં) અનેક રૂપે થઈ ગયેલી છે. આ સ સાર નાટિકાને (આત્મચાનની) કસોટી પર કસી જોતાં જ એ તો (નાશવત નામરૂપનું) ચોખ્ખું પીતળ છે એમ (સ્પષ્ટ) જણાઈ આવે છે.
૭૬૧. (જીવરૂપી) ફૂલથી (બીજનું કરેલું કર્મ) ઉધાર લઈ શકાતું નથી એટલે એ (ઈન્દ્રિયરૂપી) સખીઓને ત્રિધાપ કરીને કહે છે કે (જાતે કંઈ જ ના કર્યું !) કાળના વહેતા પ્રવાહમાં જેમજેમ જીવનરૂપી કામળી ભીજતી જાય છે તેમ તેમ તે જારે પણ થતી જાય છે. (અંતે ભવસાગર તરવાને બદલે અક્કરમી જીવ તેમાં ડૂબી સરે છે.)
૭૬૨. તલ્લીન થઈ જીવ ભજન લલકારે તો પણ શકાની બળમાંથી તે મુક્ત થતો નથી શ્રદ્ધા વિના એ બધું (ભજનાદિ કર્મ) નકામાં પોલા છોતરા કૂટવા જેવું છે. (શ્રદ્ધા વિના ભજનનો કસો અર્થ નથી.)
૭૬૩. કપીરતું ધામ તો જોયે (થન્યના) શિખર પર છે, બ્યાં જવાની કેડી ખૂબ જ ભીની અને લપસણી છે. ત્યાં તો કીડીનો પગ પણ ટકી શકે તેમ નથી; તોયે દુનિયાના અચાની લોકો ગાડાં જોડીને ત્યાં જવા માગે છે. !

અપને અપને શીશ કી સખન લીન હૈ માનિ,
હરિ કી ખાત ફરંતરી પરી ન કાઢૂ જાનિ. ૭૬૪

ઘાટ ભુલાના ખાટ બિન લેખ ભુલાના કાનિ,
જાકી મોહી જગદમાં સો ન પરા પહિયાનિ. ૭૬૫

ઉપર કી દોહા ગઈ હિય કી ગઈ હેરાય,
કહ કબીર ચારિઉ ગઈ તાસોં કહા બસાય. ૭૬૬

યતી સતી સખ ખોજહીં મનૈ ન માનૈ હારિ,
ખરખડ ખીર ખયૈ નહીં કહહિ કબીર પુકારિ. ૭૬૭

એકે સાધે સખ સધૈ સખ સાધે સખ જાય,
જો તૂ સેવૈ મૂલ કો ફૂલૈ ફૂલૈ અઘાય. ૭૬૮

સાંઈ ફેરે બહુત શુન લિખે જો હરિદે માહિં,
પિજિં ન પાની ડરપતા મત વૈ ઘોએ જાહિં. ૭૬૯

ચાર ખુલાવૈ ભાવ સે મોપૈ ગયા ન જાય,
ધન મૌલી પિઉ ભિજલા લાગિ ન સકકું ચાય. ૭૭૦

પપિહા પર કો ના તલૈ તલૈ તો તન ખેકાજ,
તન છૂટે તો કુછ નહીં પર છૂટે હૈ લાજ. ૭૭૧

પ્રેમ પ્રીતિ સે જો મિલૈ તાસોં મિલિએ ધાય,
અંતર રાખે જો મિલૈ તાસોં મિલૈ બલાય. ૭૭૨

ખુલિ ખેલી સંસાર મેં બાંધિ ન સકકે કોય,
ઘાટ જગાતી કયા કરૈ જો સિર બોઝ ન હોય. ૭૭૩

૭૬૪. પોતાપોતાનાં મસ્તકને જીયું રાખવાની (પોતાની પ્રતિષ્ઠાની) વાત સૌ કોઈ સ્વીકારે છે; પણ પ્રભુની (પરમાર્થની) વાત મુશ્કેલ છે એટલે એની તે કોઈને પડી નથી એમ મને લાગે છે.
૭૬૫. સાચા માર્ગની સમજણ વિના ઘાટ (ગિરવાણું સ્થાન) ભૂલી જવાય છે. તેમજ લોકલાજની પરવા કરવામાં સાચો વેશ (સાત્ત્વિક ભાવ) ભૂલી જવાય છે. જેની આ જગતમાં સેવા પૂજા કરી એ માલિક જ ભૂલાઈ ગયો. (અજ્ઞાન અને લોકલાજમાં એનું ઓળખાણ થઈ શકતું નથી.)
૭૬૬. કબીર કહે છે કે બહારની બન્ને નેત્રાની દૃષ્ટિ ગઈ છે (ભ્રમથી અધત્વ છે) અને હૃદયથી જેવાની આખો પણ ખોઈ નાખી છે. આમ ભ્રમમાં જ જેની ચારે આંખે ગઈ તેનું સંસારમાં ક્યાં કેલાણું પડી શકે ?
૭૬૭. કબીર પો ૧૨ કરીને કહે છે કે યતિ, સતી અર્ધાંજ (પ્રભુને) શોધે છે. પણ મનથી કદી પણ એ વિષે પોતાની હાર કબૂલતા નથી. અરે ! મોટા મોટા બ્રહ્મકુરો પણ એ માર્ગે બચી શક્યા નથી. (એવો પ્રભુનો માર્ગ કપરો છે.)
૭૬૮. એક (પરમાત્મા)ને જ સાધવાથી બધું સધાય છે, પણ અધાને સાધવા જતાં બધું જ ગુમાવવું પડે છે. એટલે જો તું તે મૂળ જ સેવે તો તેમાંથી જ ખીલતાં ફૂલ ને ફળથી તું અંતે સનૂપ્ત થઈ જઈશ.
૭૬૯. મારા પ્રભુજીના તો ધણાંયે ગુણો છે જે આ હૃદયમાં (આત્મામાં) આલેખાયેલા છે. એટલે જ તો હું કરતો માર્યો (સંસારનું) જળ. પોતો નથી કે જેથી એ (ગુણલેખ) ધોવાઈ ન જાય.
૭૭૦. પ્રિયતમ મને પ્રેમથી બોલાવે છે તોયે મારાથી (શરમના સાર્યાં) જવાણું નથી. મારા પિયુજી તો જીજ્ઞા (પવિત્ર-નિર્મળ) છે ને હું (જીવાત્મા). એની વધૂ મલિનતાથી ભરેલી છું એટલે હું મારા પિયુને પગે પણ લાગી શકતી નથી !
૭૭૧. બપૈયો પોતાની પાંખો (ટેક) છોડતો નથી. એ છૂટે તો એનો દેહ છૂટી જાય. એને તો શરીર છૂટી જાય એનું કંઈ નથી, પણ એની ટેક વૂટે તો એની લાજ જાય.
૭૭૨. પ્રેમ અને પ્રીતિપૂર્વક જે મળે તેને સામા દોડી જઈને મળવું, પણ મનમાં ભેદભાવ રાખીને જ મળવા આવે તેને કેણું બધા મળે ?
૭૭૩. જેણે પ્રુદેસે દિલે (નિષ્કપટ રીતે) સ સારનો ખેલ ખેદ્યો છે તેને કોઈ બાધી શકનાર નથી. અરે ! સાથે કંઈ પોટલુ જ ના હોય, તો ઘાટને પાર કરવા જતાં જકાતી અમલદાર શું કરી શકવાનો છે ?

સખ કાહુકા લીજિએ સાંચા શબ્દ નિહાર,
પચ્છપાત ના કીજિએ કહે કંપીર વિચાર. ૭૭૪

તન સંઝકે મન રતન હૈ ચુપકે દે હટતાલ,
ગાહકે બિના ન ખોલિએ પૂંછ શબ્દ રસાલ. ૭૭૫

જળ દિલ મિલા દયાલસોં તખ કછુ અંતર નાહિં,
પાલા ગલિ પાની લયા ચોં હરિજન હરિમાહિં. ૭૭૬

મેમેં ઇતની સક્તિ કહાં ગાઓ ગલા પસાર,
ખ દે કો ઇતની ઘની પડા રહે દરબાર. ૭૭૭

રચનહાર કો ચીન્હિ લે ખાને કો કચોં રોય,
દિલ મદિર મેં પૈંઠિ કરિ તાનિ પિછૌરા સોય. ૭૭૮

સખસે લલી મધૂકરી લાતિ લાંતિ કા નાજ,
દારા કાહુ કા નહીં ઘડા બિલાયત રાજ. ૭૭૯

લૌસાગર જલ ગિય લરા મન નહિં ખાંધૈ ધીર,
સખ-સનેહી પિઉ મિલા ઉતરા પાર કંપીર. ૭૮૦

નામ રતન ધન સંત પહૂં ખાન ખુલી ઘટમાંહિ,
સેંત મેંત હોં દેત હૈ ગાહકે કોઈ નાહિં. ૭૮૧

ઇતિ

પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ

૭૭૪. કપીર સમજાવીને કહે છે કે સૌ કોઈમાંથી સત્ય શબ્દને (પરમાત્મતત્ત્વને) નીરખી લેવો. આ રીતે સર્વત્ર સમદષ્ટિ રાખીને કદી પક્ષપાત કરવો નહીં.
૭૭૫. આ તનની પેટીમાં મનરૂપી રત્ન રહેલું છે. આ (સંસારરૂપી) હાટમાં એને ચૂપચાપ તાળું મારીને સાચવી રાખ. હૃદયના અધિકારી ગ્રાહક વગર આ રસપૂર્ણ શબ્દરૂપી (આત્મજ્ઞાનની) મૂડી ખોલવી નહીં.
૭૭૬. જ્યારે દિલને દયાળુ (પરમાત્મા)નું મિત્રન થાય છે ત્યારે તો કંઈ જ ભેદ રહેતો નથી. હિમ ઓગળી જઈને પાણી ભેગુ પાણી થઈ એકાકાર બની જાય. તેવી જ રીતે હરિના જન હરિમાં લીન થઈ જાય છે.
૭૭૭. પ્રભુ! મારામાં એટલી શક્તિ જ ક્યાં છે કે ગળું ખોલીને ગાઉં? એટલે જ તો આ સેવકને તમારા દરબારમાં પડી રહેવા દો એટલું જોઈએ, નાથ!
૭૭૮. જો સરજનહાર માલિકને તું ઓળખી લે તો પછી ખાવાની ફિકર કરીને રડતું શાને પડે? પછી તો હૃદય મ દિરમાં પેસીને નિરાંતે આદર ઓઢીને સ્થઈ જ રહેવાનું. (કારણ કે અનન્ય ભક્તનું યોગક્ષેમ પ્રભુ વહન કરે જ છે.)
૭૭૯. સૌથી મેષ્ટ તો મધુકરી (ભિક્ષા) છે, જેમાં અનેક જાતનાં અન્ન મળે છે. એના પર કોઈના ખાસ હક્ક હોતો નથી. એ તો પ્રભુની દીધેલી છે કે જેનું દેશવિદેશ ને અખિલ બ્રહ્માંડમાં મોટું સામ્રાજ્ય છે!
૭૮૦. આ ભવસાગરનાં પાણી તો ઝેરથી ભરપૂર છે. એમાં મનને ધીરજ રહેતી નથી. પણ કપીરને તો સદ્ભાગ્યે શબ્દપ્રેમી પ્રિયતમ પરમાત્મા જ મળી ગયા અને એટલે જ એ પાર જીતરી શક્યો છે!
૭૮૧. સંતની પાસે પ્રભુનામ રૂપી રત્નનું અમૂલ્ય ધન છે. એ પામીને તો મારા આ જીવનમાં એની ખાણ ખુલ્લી થઈ ગઈ છે. એટલે હું તો એ (અમૂલ્ય ધન) મક્કત આપી રહ્યો છું. પણ અફસોસ! એ લેનાર ધરાકે કોઈ નથી.

ધતિ

પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ

કુખીર વચનાવલી

દ્વિતીય ખંડ

(શબ્દાવલી)

કર્તા-નિરૂપણ

૧

સબકા સાખી મેરા સાંધ;
બ્રહ્મા વિષ્ણુ રુદ્ર ઈશ્વર હૈં ઔ અવ્યાકૃત નાહીં.

સુમતિ પચીસ પાંચ સે કર લે યહુ સબ જગ ભરમાયા,
અકાર ઉકાર મકાર માત્ર ઇનકે પરે બતાયા.

જાગત સુપન સુષોપત તુરિયા ઇનતે ન્યારા હોઈ,
રાજસ તામસ સાત્ત્વિક નિશુન ઇનતે આગે સોઈ.

સુછમ થૂલ કારન મહુકારન ઇન મિલ 'લોગ બખાના,
તેજસ બિસ્વ પરાગ આતમા ઇનમે સાર ન જાના.

પરા બસંતી મધમા ઐબરી ચૌખાની ના માની,
પાંચ કૌષ નીચે કર દેખો ઇનમે સાર ન જાની.

પાંચ જ્ઞાન ઔ પાંચ કર્મ કી યહુ દસ ઇંદ્રી જાનો,
ચિત સોઈ અંતઃકરણ બખાનો ઇનમે સાર ન માનો.

કુરમ સેસ કિરકિલા ધનંજય દેવદત્ત કહું દેખો,
ચૌદહ ઇન્દ્રી ચૌદહ ઇન્દ્રા ઇનમે અલખ ન પેખો.

તત્પદ ત્વંપદ ઔર અસીપદ બાચ લચ્છ પહિયાને,
અજહદ લચ્છના અજહદ કહતે અજહદ જહદ બખાને.

સતગુરુ મિલ સત્ શબ્દ લખાવૈ સાર શબ્દ બિલગાવૈ,
કહુ કબીર સોઈ જન પૂરા જો ન્યારા કર ગાવૈ.

કર્તા-નિરૂપણ

૧

મારો સાંધ સૌનો સાક્ષી છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર અને ઈશ્વરથી માંડીને આ અવ્યાકૃત પ્રકૃતિ સુધી કોઈ નહીં, પ્રભુ જ સાક્ષી છે.

સુમતિ (આદ્યાશક્તિ)એ પંચતત્ત્વ અને એ પ્રત્યેકની પાંચ-પાંચ પ્રકૃતિની પચીસી હાથમાં લઈને આ વિશ્વની રચના કરી છે. તેમાં આપું જગત ભર-માયેલું છે. સાંધને તો (પ્રભુવની) અકાર, ઉકાર અને મકારની માત્રાથી પણ પર દર્શાવેલો છે.

એ 'તો જગત્, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરિય એ ચારે અવસ્થાથી પણ ન્યારો છે. તેમ જ રમેશુણુ, તમોગુણુ, સત્ત્વગુણુ અને નિર્ગુણથીયે એ આગળ છે.

સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ અને મહાકારણ એ સૌએ મળીને ભોગની ભૂમિકા વર્ણવેલી છે. તેજસ (ઈત્યાદિ પ્રકૃતિના વિકાર સ્વરૂપ તત્ત્વો) અને પુષ્પના પરાગની જેમ વિશ્વમાં વ્યાપેલા આત્મામાં પણ તત્ત્વસ્વરૂપ એ સમાઈ ગયેલો જણાતો નથી.

એ તો પરા, પશ્યતી, મધ્યમા અને વૈષ્ણરી એ ચારે પ્રકારની વાણીથી પણ પર છે. પાંચ પ્રકારના (અન્ન, પ્રાણુ, મનસ, જ્ઞાન અને આનંદમય) કોષોના ઊંડાણમાં ઊતરીને એમાંથી પણ સત્યનુ સારસ્વરૂપ જ્ઞાન લાખતું નથી.

પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને પંચ કર્મેન્દ્રિય મળીને આ દશ ઇન્દ્રિયો ઉપરાંત અંત કરણ રૂપ ચિત્ત કહેલું છે; તે બધામાં પણ કંઈ સાર (સત્યજ્ઞાન) નથી.

કૂર્મ, શેષ, ધનંજય, દેવદત્ત વગેરે પંચ પ્રાણોમાં કયાયે એ અલખ જીવો કે પછી આ ચતુર્દશ તેમજ ચૌદે (ભુવનમાં) ઇન્દ્રોમાં કયાંય પ્રભુ (પૂર્ણરૂપે) જણાયો નથી.

વેદાંતનુ તત્ત્વ ત્વમ્ અને અસિ (તે તું જ છે) પદ્મનું રહસ્ય પણ લક્ષ્ય અને વાચ્ય એટલે કે ધ્યાનગમ્ય ગણાયું છે. જહંદ લક્ષણા અને અનહંદ લક્ષણાની અટપટી જ્ઞાન-સાધના પણ (નિ.સાર) લાગી છે.

કળીર કહે છે કે જેને સદ્ગુરુનું મિલન થાય અને એ સદ્ગુરુ સત્ શબ્દ અર્થાત્ પ્રભુનું સત્યજ્ઞાન આપીને, અન્ય સર્વથી ન્યારા એવા શબ્દસ્વરૂપ પરમાત્માનાં દર્શન કરાવે એ જ અનુભ્ય પૂરો સદ્ભાગી કહેવાય; કારણ કે એ પ્રભુને સૌથી ન્યારા એવા અનુભવીને એમની સ્તુતિ ગાય છે.

૨

ભેરી નજર મેં મોતી આયા હૈ,
કોઈ કહે હલકા કોઈ કહે ભારી દોનોં લેદ ભુલાયા હૈ,

બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેસર થાકે તિનહૂં ખોજ ન પાયા હૈ,
સેસ સારદા સંકર હારે પઠ રટ બહુ શુન ગાયા હૈ.

હું તિલ કે તિલ ખીતર ખિરલે સાધૂ પાયા હૈ,
અહું દલ કમલ તિરકુટી સાજે ઓમકાર દરસાયા હૈ.

રરંકાર પઠ સેત સુન્નમદ પદ્મલ કૈવલ બતાયા હૈ,
પાર બ્રહ્મ મહા સુન્ન મંઝારા સોઈ નિઃઅછર હરાયા હૈ.

લૈવર શુક્રામ સોહં રાજે સુરલી અધિક બર્નયા હૈ,
સત લોક સત પુરુષ બિરાજે અલખ અગમ દોઉ ભાયા હૈ.

પુરુષ અનામી સખ સ્વામી બ્રહ્મઈ પાર જો ગાયા હૈ,
થહુ સખ ખાતે દેહી મોહી પ્રતિબિંબ અંડ જો પાયા હૈ.

પ્રતિબિંબ પિંડ બ્રહ્માંડ હૈ નકલી અસલી પાર બતાયા હૈ,
કહુ કપીર સતલોક સાર હૈ પુરુષ નિયારા પાયા હૈ.

૩

સતો, બીજક મન પરમાના,
કૈયક ખોણ ખોળિ થકે કોઈ બિરલા જન પંડિયાના.

ચારિત્ર ગુણ ઔ નિગમ ચાર ઔ ગાંવૈ પંથ અપાર,
બિષ્ણુ બિરંચિ રૂઢ ઋષિ ગાવૈ સેસ ન પાવૈ પારા..

૨

મારી નજરે મેં મોતી (અલ્પજ્ઞાન) જોયું છે. કોઈ કહે છે એ હલકું છે, તો કોઈ કહે છે કે એ ભારે છે; પણ વસ્તુતઃ એ બન્નેય બ્રહ્મમાં ભૂલેલા છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર પણ થાકી ગયા છે કારણ કે તેમને પણ એ શોધ્યું જડતું નથી. અરે, શેષ, શારદા અને શકર પણ એનું રટણ ને ગુણગાન કરતાં હારી ગયા છે.

એ તો તલના ઘણેઘણામાં રહેલા છે અને તેલની પણ અંદર તત્ત્વરૂપે રહેલા છે. એને તો કોઈ વિરલ સંત જ પામી શક્યા છે.

અતુલ કમલ (મુક્તાધાર ચક્ર)થી માંડીને ત્રિકુટીમાં (ભૃકુટીના મધ્ય સ્થાને આસાચક્રમાં) એ શોભે છે અને કુંકાર રૂપે એનાં દર્શન થાય છે.

રરંકાર નાદવાણું પદ્મલ કમલ (નાભિ પાસેના સ્વાધિષ્ઠાન ચક્રમાં) હોય છે અને (ન્યાં જીવાત્માને પદ્મકોનો ભેદ કરીને પહોંચાડવાનું યોગીનું અતિમ શ્રેય હોય છે તે) મસ્તકમાં આવેલા મહાન શૂન્યચક્ર (શિવશક્તિ સમવાય સ્થાન) —માં નીચે થઈને પરબ્રહ્મ લીન થયેલ છે.

ત્યાં સોહના અખંડ નાદ ગુંજનવાળી બ્રહ્મરચ્છામાં એ જ મુરલી બગવતો બિરાજે છે (સર્વ ચક્રોની ઉપરના) સત્યલોકમાં આ અગમ, અલખ, સત્ય પરમાત્મપુરુષ બિરાજે છે.

એ સર્વ પર એનું સ્વામિત્વ છે એવા અનામી પુરુષને ‘બ્રહ્મયીગે પાર છે’ એમ કહીને વર્ણવેલો છે. આ બધી બ્રહ્માડના પ્રતિબિંબરૂપે દેહના પિંડમાં જ રહેલી હકીકત છે. બ્રહ્મના બ્રહ્માંડનું જ આ પિંડમાં પ્રતિબિંબ છે અને તત્ત્વસ્વરૂપ મારો સ્વામી તો અસલ અને નકલ એ બન્નેથી પર છે.

કપીર કહે છે કે એ પરમ સત્યલોક જ સાર રૂપ છે અને ત્યાંથી જ સૌથી ન્યારા આ મોતીરૂપ સત્યપુરુષ પરમાત્માનાં દર્શન લાધ્યાં છે.

૩

હે સતો ! મારા મન માટે તો બીજક જ પ્રમાણ છે. પરમતત્ત્વને શોધી શોધીને કેટલાયે થાકી ગયા પણ કોઈ વિરલાને જ એની પિછાન થઈ છે.

ચારે યુગમાં ચારે વેદશાસ્ત્રોએ અને પાર વિનાના ધર્મપથોએ એનાં ગુણગાન ગાયાં છે વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને સુદ્ર તેમજ ઋષિમુનિઓ અને સ્વયં શેષનાગ પણ (હંભર મુખે) એની સ્તુતિ ગાતાં છતાં એનો પાર પામી શકતા નથી.

કોઈ નિરગુન સરગુન ઠહરાવૈ' કોઈ જોતિ બતાવૈ,
નામ ધની કો સખ ઠહરાવૈ રૂપ કો નહીં લખાવૈ

કોઈ સૂઝમ અસૂઝલ બતાવ કોઈ અચ્છર નિજ સાંચા,
સતગુરુ કહૈ બિરલે પહિચાનૈ ભૂલે ફિરૈ અસાંચા.

લોભ કે ભક્તિ સરૈ નહિ કામા સાહબ પરમ સચાના,
અગમ અગોચર ધામ ધની કો સખૈ કહૈ દ્યાં જાના.

દિખૈ ન પંથ મિલૈ નહિં પંથી દૂંઢત ઠૌર કિકાના,
કોઈ ઠહરાવૈ શૂન્યક કીન્હા જોતિ એક પરમાના.

કોઈ કહુ રૂપ-રેખ નહિં વાકે ધરત કૌન કો ધ્યાના,
રોમ રોમ મેં પરગટ કર્તા કહો ભરમ ભુલાના.

પચ્છ અપચ્છ સખૈ પચિ હારે કર્તા કોઈ ન બિચારા,
કૌન રૂપ હૈ સાંચા સાહબ નહિં કોઈ બિસ્તારા.

બહુ પરચૈ 'પરતીત દહાવૈ સાંચે કો બિસરાવૈ,
કલપત કોટિ જનમ યુગવા ગૈ દરશન કતહું ન પાવૈ.

પરમ દયાલુ પરમ પુરુષોત્તમ તાહિ ચીન્હ નર કોઈ,
તતપર હાલ નિહાલ કરત હૈ રીઝત હૈ નિજ સોઈ.

બધિક કર્મ કરિ ભક્તિ દહાવૈ નાના મત કો જાની,
બીજક મત કોઈ બિરલા જાને ભૂલિ ફિરે અભિમાની.

કહુ કપીર કર્તા મેં સખ હૈ કર્તા સંકલ સમાના,
લેદ બિના સખ ભરમ પદે કોઈ બૂઝૈ સંત સુજાના.

કોઈ એને નિર્ગુણ તો વળી કોઈ નિશ્ચયપૂર્વક સગુણ ઠરાવે છે; તો કોઈ વળી એને જ્યોતિરૂપ ગણે છે. માલિક (પ્રભુ)નાં અનેક નામો બધા નક્કી કરે છે પણ એનું સ્વરૂપ કૈવું છે તે તો કોઈ દેખાડતું નથી.

કોઈ એને સૂક્ષ્મ તો વળી કોઈ એને સ્થૂલ દર્શાવે છે. કોઈ પોતાના અક્ષર (બહ)ને જ સત્ય ગણાવે છે' અરે, એ સદ્ગુરુને કયાંક કોઈક વિરલા જ ઓળખી શકે છે, પણ અસત્યનો આશ્રય લેનારા તો જુલાવામાં લાગ્યા જ કરે છે !

પરમ જ્ઞાન સ્વરૂપ પ્રભુને પામવાનું કામ સ્વાર્થમય લાકિત કાર્યાથી સરતું નથી પ્રભુનું ધામ અગમ ને અગોચર છે અને બધાયે કહે છે કે સૌએ ત્યાં જ પહોંચવાનું છે.

પણ ત્યાંનો માર્ગ કે એ માર્ગે જ તો કોઈ વડેમાર્ગથી દેખાતો નથી એનું કામ કેમણું શોધતા બધાયે અટવાય છે કોઈક એને શૂન્ય સ્વરૂપ તો કોઈ વળી જ્યોતિ સ્વરૂપ સમજાવે છે.

તો વળી કોઈ કહે છે કે એને રૂપ કે રેખા (આકૃતિ) જેવું કંઈ છે જ નહીં. તો પછી ધ્યાન કેનું ધરા છે ? અરે ! એ (સૃષ્ટિનો) કર્તા તો રોમેરોમમાં પ્રગટ જ છે (તેમ છતાં) શા માટે બધા ભ્રમમાં લટકે છે ?

આમ પક્ષાપક્ષી કરતાં બધા ચાકીને હારી ગયા છે; છતાં સૃષ્ટિકર્તા પ્રભુ (અસલ) સત્ય સ્વરૂપે કેવા છે તેનો પરિપૂર્ણ ખ્યાલ સમજાયો નથી કે એનું કોઈએ વિસ્તારથી એવું વર્ણન પણ કર્યું નથી.

ખૂબ પરિચય કરીને બધા પોતપોતાના જ વિચારને દબાવીને દેખાડે છે, પણ તેમાં મૂળ સત્યને જ બધા ભૂલી જાય છે ! એવી રીતે કલ્પના કરતાં કરતાં તો કરોડો જન્મ અને જુગના જુગ વહી જાય તોયે કદી પણ એનાં દર્શન થતાં નથી.

પરમ પુરુષોત્તમ પરમાત્મા તો દયાળુ છે. એમને તો કોઈક જ ઓળખી શકે છે એ પોતે, જ કંટુણા કરીને પ્રસન્ન થાય છે અને દર્શન દર્શને જીવનને ન્યાય કરી દે છે.

જુદા જુદા મત ધરાવનારા જ્ઞાની લોકો માત્ર સ્થૂલ કર્મો કરીને પોતાની જડ લકિત દબ કરતા હોય છે. “ પ્રભુ (ચૈતન્યમય) બીજ રૂપે સર્વમાં રહેલો છે ” એવું બીજક-જ્ઞાન તો કોઈ વિરલાને જ થાય છે; પણ વૃથા અભિમાન કરનારા તો ભ્રમમાં લટકતા જ કરે છે.

કમ્પીર કહે છે કે બધું જ કર્તા (પ્રભુ)માં સમાયેલું છે અને સર્વમાં સમાન રૂપે એ કર્તા જ સમાયેલો છે. આ ભેદ (રહસ્ય) સમજ્યા વિના જ બધા ભ્રમમાં પડેલા છે. કોઈ જ્ઞાની સંત જ પરમ રહસ્યને પામી જાય છે.

૪

તેહિ સાહુબ કે લાગો સાથા,
હુધ હુબ મેટિ કે હોહુ સનાથા.

દશરથ કુલ અવતરિ નહિં આયા,
નહિં લોકા કે રાય સતાયા.

નહિં દેવકી કે ગર્ભહિં આયા,
નહિં યશોદા ગોદ ખિલાયા.

પૃથ્વી રમન દમન નહિં કરિયા,
ઘેડિ પતાલ નહીં બલિ છલિયા.

નહિં બલિરાય સો માંડી રારી,
નહિં કિરણાકુચ બધલ પછારી.

રૂપ બરાહ ધરણી નહિં ધરિયા,
છત્રી મારિ નિછત્રિ ન કરિયા.

નહિં ગોબર્ધન કર પર ધરિયા,
નહિં ગ્વાલ સંગ બનબન ફિરિયા.

ગંડક શાલગ્રામ ન શીલા,
મત્સ્ય કચ્છ હૂવે નહિં જલ હીલા.

દ્વારાવતી શરીર ન છંડા,
લે જગનાથ પિંડ નહિં ગાંડા.

કહહિ કબીર પુકારિ કે વા પંથે મત ભૂલ,
જેહિ રાખે અનુમાન કરિ થૂલ નહીં અસથૂલ.

૫

સંતો, આવે બાથ સો માયા;
હે પ્રતિપાલ કાલ નહિં વાકે ના કહું ગયા ન આયા.
કયા મકસૂદ મચ્છ કછ હોના શંખાસુર ન સંધારા,
અહૈ દવાલુ દ્રોહ નહિં વાકે કહહું કૌનકે મારા.

૪

એ જ સ્વામીનો (પ્રભુનો) મને સચવારો મળી ગયો છે. મારાં બધાંયે દ્વિધા ને દુઃખ દૂર થઈ ગયાં છે ને હવે હું સનાય છું.

એ પ્રભુ નથી દશરથના કુળમાં અવતાર લઈને આવ્યા કે નથી એમણે લોકના રાજાને દુઃખ દીધું.

એ પ્રભુ નથી દેવકીના ગર્ભમાંથી પ્રગટ્યા કે નથી એમને યશોદાએ ખોળે રખાડ્યા.

એ પ્રભુએ આ પૃથ્વીને રમણભ્રમણ નથી કરી નાખી કે નથી એમણે (વામનરૂપે) પાતાળમાં પેરીને બહિરાગ્નને (વચનથી બાંધી લઈને) છેતર્યો !

એ પ્રભુએ બહિરાગ્ન સાથે કોઈ તકરાર નથી કરી કે નથી એમણે હિરણ્યકશિપુનો પજાડીને અહાર કર્યો.

એ પ્રભુએ વરાહરૂપ ધારણ કરીને ધરતીનો ઉદ્ધાર નથી કર્યો કે (પરશુરામ રૂપે) કાનિયોને સંહારીને એમણે પૃથ્વીને કાનિય વિનાની નથી કરી.

એ પ્રભુએ ગોવર્ધન પર્વતને હાથ પર નથી ઉપાડ્યો કે નથી એ ગોવાળિયાઓની સાથે જ ગલમા રખાડ્યા !

એ પ્રભુ ગંડક-ગંગાના શાલિગામ કે શિલામૂર્તિ નથી કે નથી એમણે મત્સ્ય કે કૂર્મનો અવતાર લઈને જળવિહાર કર્યો.

એ પ્રભુએ દ્વારકાવાસી ચઈને ત્યાં (પ્રભાસપાટણમાં) દેહત્યાગ કર્યો નથી કે નથી જગન્નાથે દેહપિંડ ધારણ કરીને એને દટાઈ જવા દીધો.

કમ્પીર પોકારીને કહે છે કે હે જીવ ! તું આવ્યા (અવતારવાદના ભેદ-ભાવવાળા) પથોમાં અટવાઈ ના જઈશ. જેને તે આમ વિવિધ રૂપે કહ્યા છે તે પરમાત્મા એવા સ્થૂલ નથી; એ તો પરમ સૂક્ષ્મ છે.

૫

હે સત્તો ! આવે ને જાય (અસ્થિર) તે તો માયા છે. પ્રભુ તો (સમગ્ર બ્રહ્માંડના) પાળનારા છે. એને કાળ જેવું કંઈ જ નથી એને ગમન-આગમન (જન્મ-મરણ) જેવું પણ કંઈ નથી.

એ શા માટે મત્સ્ય કે કાચબો બને ? શંખાસુરને કંઈ એણે સંહાર્યો નથી. એ તો પરમ દયાળુ છે. એને કોઈથીયે વેરઝેર નથી. તો પછી કંડો, એ કોને મારે ?

વે કર્તા ન બરાહ કહાવૈ ધરણિ ધરૈં નહિ ભારા,
ઈ સખ કામ સાહેબ કે નહીં જૂઠ ગહૈ અંઆરા.

ખંભ ફારિ ને બાહિર હોઈ તાહિ પતિજ સખ કોઈ,
હિરનાકુસ નખ ઉદર બિદીરે સો નહિં કર્તા હોઈ.

બાવન રૂપ ન બસિ કી જાંચૈ ને જાંચૈ સો માયા,
બિના બિબેક સકલ જગ જંહુડે માયા જગ ભરમાયા.

પરશુરામ છત્રી નહિં મારા ઈ છલ માયા કીન્હા,
સતગુરુ ભક્તિ લેહ નહિં જાનૈ છવ અભિથ્યા દીન્હા.

સિરજનહાર ન ખ્યાહી સીતા જલ પખાન નહિ ખંધા,
વે રઘુનાથ એક કૈ સુમિરૈ ને સુમિરૈ સો અંધા.

ગોપ ગ્વાલ ગોકુલ નહિં આઝે કર તે કંસ ન મારા,
મેહુરખાન હૈ સખકા સાહેબ નહિં છતા નહિં હારા.

વે કર્તા નહિં બૌધ કહાવૈં નહીં અમુર કો મારા,
જાન-હીન કર્તા સખ ભરમે માયા જગ સંહારા.

વે કર્તા નહિં ભયે કલંકી નહીં કલિંગહિં મારા,
ઈ છલબલ સખ માયૈ કીન્હા જતિન સતિન ત્રણ ટારા.

દસ અવતાર ઇશ્વરી માયા કર્તા કૈ જિન પૂજા,
કહે કબીર સુનો હો સતો ઉપજૈ ખપૈ સો ફૂજા.

એ કરતાર (પ્રભુ) કંઈ વરાહ ચર્ધને ધરતીને ભાર ઉપાડતો નથી. આ બધાં કામ કંઈ મારા પ્રભુજીનાં નથી. સંસાર તો એને નામે આવી મિથ્યા વાતોને જ પકડીને બેઠો છે !

સ્તભને કાઢીને જે (નૃસિંહ૩૫) પ્રગટ થયા તેની ઉપર (ભયના માર્યા) બધાયે વિસ્વાસ રાખે છે; પણ જેણે પોતાના નખવડે હિરણ્યકશિપુનું પેટ ચીરી નાખ્યું તે કંઈ પૂર્ણ પરમાત્મા ના હોય !

એણે વામનરૂપે બલિરાજની પાસે ચામના નથી કરી; જે માયે છે તે તો (એતુ) માયા (૩૫) છે. (સત્યાસત્યના) વિવેકજ્ઞાન વગર આપું જગત છેતરાઈ રહ્યું છે. (પ્રભુની) માયાએ જગતને ખડું ભરમાવ્યું છે !

એણે પરશુરામરૂપે ક્ષત્રિયોને સંહાર્યાં નથી. એ બધું છળકપટ તો માયાએ કરેલું છે. સદ્ગુરુ પાસેથી જીવ ભકિતના સાચા રહસ્યને જાણતો નથી. તેથી જ તે (માયાને) અમિથ્યા (સત્ય) સમજી બેસે છે.

સૃષ્ટિના એ સરજનહારે સીતા સાથે લગ્ન નથી કર્યા કે નથી એણે (લકા-ગમન માટે) સમુદ્રજળને પથ્થરના સેતુથી બાંધી લીધું. કેટલાયે લોકો એવા એક રઘુનાથ (અયોધ્યાના રાજકુંવર, રઘુવંશના નાથ રામચંદ્ર)ને જ સ્મરે છે. પણ એવી રીતે (જડવત) સ્મરણ કરનારા (સત્ય દષ્ટિ વિનાના) અધ જ છે.

એ પરમાત્મા ગોપાલ બનીને ગોકુળના ગોવાળો વચ્ચે નથી આવ્યો કે નથી એણે સ્વહસ્તે કંસનો વધ કર્યો. એ કરુણાનિધિ તો સર્વનો સ્વામી છે. એને તો જય નથી કે પરાજય પણ નથી ! એ હારજીતથી સદાયે પર છે.

એ સૃષ્ટિનો કર્તા પરમેશ્વર છુદ્ધ બન્યો નથી કે નથી એણે (મારની સેનાના) અમુરોને સહાર્યા. આમ પરમાત્માની બાબતમાં બધા જ્ઞાનહીન લોકો ભ્રમમાં પડેલા છે. આ જગતનો સંહાર તો માયા જ કરે છે

એ કરતાર (પ્રભુ) કલિક અવતાર લેતા નથી કે નથી એમ જન્મીને એ કલિંગનો (કલિયુગનો) સંહાર કરતા. આ બધાયે છળકપટ માયાએ રચેલાં છે. જતિ, સતી જેવાં (પ્રભુના રહસ્યને જાણનારા) જ એ બધાં છળને ટાળી શક્યા છે.

તેઓ જાણે છે કે દસ અવતાર તો ઈશ્વરની માયા જ છે. તેઓ તો તેના કર્તાને પૂજે છે. કબીર કહે છે કે હે સતો ! જે જન્મે છે ને મરે તે તે તો બીજું (માયા૩૫) જ છે. (તે પૂર્ણ પરમાત્મા પોતે નથી કેમ કે તે તો જન્મમરણાદિ દ્વંદ્વથી પર છે.)

કર્તા-મહત્તા

૬

બરનહું કૌન રૂપ ઔ દેખા, દ્વંસર કૌન આય ને દેખા.
 ઔ ઉચ્ચકાર આદિ નહિં વેદા, તાકર કહૌં કૌન કુલ લેદા.
 નહિં તારાગન નહિં રવિચંદા, નહિં કષ્ટ હોત પિતા કે બિંદા.
 નહિં જલ, નહિં થલ ચિર પવના, કે ધર નામ હુકમ કેા બરના.
 નહિં કષ્ટ હોત દિવસ અરુ રાતી, તાકર કહહું કૌન કુલ જાતી.

શૂન્ય સહજ મન સુરિતતે પ્રગટ લાઈ એક બ્યોતિ,
 બલિહારી તા પુરુષ છબિ નિરાલંબ જો હોતિ.

૭

એકે કાલ સકલ સંસારા, એક નામ હૈ જગત પિયારા,
 તિયા પુરુષ કષ્ટ કથો ન બાઈ સર્વ રૂપ જગ રહા સમાઈ.

રૂપ અરૂપ જાય નહિં બોલી, હલુકા ગરુઆ જાય ન તોલી,
 ભૂખ ન તૃષ્ણા દ્રૂપ નહિં છાંછી, દુઃખરૂપ રહિત રહે તે માછી.

અપરમ પરમ રૂપ મગુ નહિં તેહિં સંખ્યા આહિ,
 કહહિ, કપીર પુકારિ કે અદ્ભુત કહિએ તાહિ.

૮

રામ શુષ્ક ન્યારો ન્યારો ન્યારો;
 અબુઆ લોગ કહાં લોં ખૂઝેં ખૂઝનહાર બિચારો.

કર્તા-મહત્તા

૬

હું તે ક્યાં રૂપ ને રેખાનાં વર્ણન કરું ? એ (પ્રભુ)ના વિના બીજું છે - જ કોણ કે જેણે આવીને એની રૂપરેખાને જોઈ હોય ?

અરે, ઉચ્ચકારનું આદિ રૂપ વેદશાસ્ત્રો નથી, તો પછી એ (ઉચ્ચકાર રૂપ પરમેશ્વર)ના કુળ, જાત વગેરેના ભેદ કેમ કહી શકાય ?

એ તારામંડળ કે સૂર્યચંદ્ર રૂપ નથી. એ કંઈ બનતો (રૂપ ધારણ કરતો) નથી; એ પિતાથી ઉત્પન્ન થતો પુત્રરૂપ નથી એ જળ, સ્થળ કે પવનમાં સમાઈ ગયેલો નથી. એ કોઈ નામ ધારણ કરીને હુકમ કરતો નથી કે એને કોઈ વર્ણ પણ નથી.

એ દિવસ કે રાત જેવું કશું બની જતો નથી. એવા (નામ રૂપના સર્વ - ભેદોથી પ્ર) પરમાત્માનાં કુળ કે જ્ઞાતિ કેવી રીતે કહી શકાય ?

મનની શૂન્ય સહજ દશામાં (સમાધિ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં) આ સ્મરતિ (અંતર્બુદ્ધિ વૃત્તિ)માં એક દિવ્ય જ્યોતિ પ્રગટ થઈ છે. બહિષ્કારી છે એ તેજોમય નિરાલય હ્રિસ્વરૂપ પરમાત્મા પુરુષની !

૭

આખા સંસારમાં એક જ કાલ (અખરૂપે વ્યાપ્ત) છે. એ (અનંત પરમાત્માનું) નામ જ જગતમાં સૌથી પ્રિય છે.

એને સ્ત્રી કે પુરુષ કંઈ જ કહી શકાય તેમ નથી જગતમાં એ સર્વ રૂપમાં સમાઈ રહેલો છે. એને રૂપવાળો કે અરૂપ કશું કહેવાય એમ નથી એને ત્રાજવે તોલીને હલકો કે ભારે પણ નહીં કહી શકાય. એને ભૂખ કે તરસ, તકડો કે ઇંચો કંઈ જ નથી. એ તો કુખ સુખ (ઈત્યાદિ ૬૬)થી રહિત થઈને બધાયની અંદર વ્યાપી રહેલો છે.

એ પરમ (કેવળ તત્ત્વ) રૂપ છે. એનાં બીજાં રૂપો અને ભાગો અપરંપાર છે. એની કોઈ સંખ્યા ગણી શકાય તેમ નથી. એટલે જ કપીર પોકાર કરીને કહે છે કે એને તો કેવળ 'અદ્ભુત ! અદ્ભુત !' જ કહી શકાય !

૮

રામના ગુણ સાએસાય ન્યારા જ છે ! અર્જુની લોકો બિચારા કેટલું સમજી શકે ? અરેની એ વિશે તો જ્ઞાની પણ મૂંઝાઈને બિચારમાં પડી બપ છે.

કેતે રામચંદ્ર તપસીસે જિન જગ ચહુ બિરમાયા,
કેતે કાન ભયે મુરલીધર તિન લી અંત ન પાયા.

મચ્છ મચ્છ વારાહ સ્વરૂપી વામન નામ ધરાયા,
કેતે બૌધ ભયે નિકલંકી તિન લી અંત ન પાયા.

કેતિક સિધ સાધક સંન્યાસી જિન બન બાસ બસાયા,
કેતે મુનિ જન ગોરબ કહિયો તિન લી અંત ન પાયા.

બાકી ગતિ પ્રહૈ નહિં પાચે શિવ સનકાદિક હારે,
તાકે ગુન નર કેસે પૈહા કહે કપીર પુકારે.

૯

અબ હમ બાના હો હરિબાળ કે ખેલ,
કંઠ બબાય દેખાય તમાશા બહુરિ સો લેત સકેલ.

હરિબાળ સુર નર મુનિ જંહડે માયા ચેટક લાયા,
ધર મેં ડારિ સબન ભરમાયા હૃદયે જ્ઞાન ન આયા.

બાળ જૂંઠ બાળગર સાંચા સાધુન કી મતિ ઐસી,
કહુ કપીર જિન જૈસી, સમજી, તાકી ગતિ ભઈ તૈસી.

૧૦

છેમ કુસલ ઔ સહીસલામત કહહુ કૌનકો દીન્હા હો,
આવત બાત દુનોં બિધિ લૂટે સરખ સંગ હરિ લીન્હા હો.

તપસી રામચંદ્ર જેવાથી જગત શ્રમમાં પડ્યું છે, તો વળી કેટલાક માને છે કે મુરલીધર કૃષ્ણ રૂપે પ્રભુ અવતર્યા હતા. પણ એ બધા લોકો એનો પાર પામી શક્યા નથી.

કેટલાક કહે છે કે મત્સ્ય, કૃર્મ, વરાહરૂપે અને વામન નામ ધારણ કરીને પ્રભુએ અવતાર લીધા છે, તો વળી કેટલાક એને બુદ્ધરૂપે પ્રગટ થયેલા અથવા કલ્ક અવતાર લેનારા માને છે. એ બધા પણ એનો પાર-પામ્યા નથી.

વનમાં (એકાંતમાં) વસનારા સિદ્ધ, સાધક કે સંન્યાસીઓ તેમ જ કેટલાયે મુનિ લોકો અને ગોરખનાથ જેવા મહાત્માઓ પણ એ પ્રભુનો પૂરો પાર પામી શક્યા નથી.

કચીર પોકાર કરીને કહે છે કે અરે! જેની ગતિનો પાર સ્વયં બ્રહ્મા પણ પામી શક્યા નથી અને શિવ તેમ જ સનકાદિક ઋષિઓ પણ એનો પાર પામવા જતાં હારી ગયા છે, એવા પરમાત્માના ગુણનો પાર (અધ્યશક્તિવાળો) મનુષ્ય કેવી રીતે પામી શકવાનો છે ?

૯

હવે મને પ્રભુની આ (સંસારરૂપી) બાજીનો ખેલ સમજાઈ ગયો છે.

એ બાજીગર (મદારી) ડાકલું વગાડીને અનેક તમારા દેખાડે છે ને ફરી પાછો એ બધા ખેલને સ કેલી પણ લે છે !

પ્રભુની આ બાજીએ તો મનુષ્ય, દેવ અને ઋષિ-મુનિઓને પણ છેતર્યા છે, કારણ કે એ બાજીગરે પોતાની સાથે માયાની મોહિની આણેલી છે. એ બાજીગરે તો આ (દિહરૂપી) ઘરમાં જ માયાની મોહિની ફેલાવી દઈને બધાને એવાં તો ભરમાવી મૂક્યાં છે કે એને લીધે જ હૃદયમાં સત્ય જ્ઞાન પ્રગટવું નથી.

સંતજનો સમજી જાય છે કે આ બધો બાજીનો ખેલ (દરપરૂપ સંસાર) ખોટો છે, માત્ર બાજીગર (પ્રભુ) જ સાચો છે.

કચીર કહે છે કે પ્રભુની આ અટપટી બાજીને જે જેવી રીતે સમજે છે તેવી જ તેની ગતિ થાય છે.

૧૦

કહો તો ખરા કે આ દુનિયામાં સદાસર્વદા ક્ષેમકુશળ ને સદીસલામત રહેવાનું કેને મળ્યું છે ?

અરે ! આવતાં ને જતાં બંને રીતે જીવ કાળને હાથે લુટાય છે અને એની સાથેના સર્વસ્વનું હરણ થઈ જાય છે.

સુરનંરસુનિ સખ પીર ઔલિયા મીરા પૈદા કીન્હા હો,
કહુ'લૌ' ગિનેં 'અનંતિ કોટિ લૌ' સકલ પંથાના દીન્હા હો.

યાગી પવન અકાસ જાહિગો અંદ્ર જાહિગો સૂરા હો,
વહુ લી જાહિગો ચહુ લી જાહિગો પરત કાહુકો ન પૂરા હો.

કુસલૈ 'કહંત કહત જગબિનચૈ કુસલ કાલ કી કાંસી હો,
કહુ કપીર ત્રણ દુનિયા મિનસલ રહલ રામ અવિનાશી હો.

૧૧

અસા લો તાત ઔઆ લો મ' કેહિ બિધિ કહૌ' ગંલીરા લો,

ખાહર કહૌ' તો સતગુરુ લાલે, લીતર કહૌ' તો જૂઠા લો.

ખાહર લીતર સકલ નિરંતર ગુરુ પરતાપ દીઠા લો,

દૃષ્ટિ ન સુષ્ટિ ન અગમ અગોચર પુસ્તક લિખા ન જાઈ લો,

જિન પહિચાના તિન ભલ જના કહે ન તો પતિયાર્ધ લો.

મીન ચલે જલ મારગ જોવે પરમતત્ત ધૌ' કેસા લો,

પુહુપ ખાસ હૂં તે કછુ જીના પરમ તત્ત ધૌ' ઐસા લો.

આકાસૈ ઉડિ ગયો બિહંગમ યાછે જોજ ન દરસી લો,

કહુ કપીર સતગુરુ દાયા તે' બિરલા સતયજ્ઞ પરસી લો.

આ જે બધા મનુષ્ય, દેવ, ઋષિમુનિઓ તેમ જ પીર-ઓલિયાઓ અને સર્વશ્રેષ્ઠલોકો ઉત્પન્ન થયેલા છે એ બધાની કઈ ગણતરી થાય એમ છે ? અનંત કોટિ પ્રકારની સર્વિ સરજીને (જન્મેલાં) બધાં માટે જવાનું (મૃત્યુ) નિર્માણ કરી જ રાખ્યું છે.

આ પાણી, પવન ને આકાશ તેમ જ સૂર્ય અને ચંદ્ર પણ એક દિન જવાનાં (લય પામવામાં) છે. એ બધુંજે જશે અને આ બધું (દશ્ય જગત) પણ જશે જ. એને કોઈ પહોંચી વળે તેમ નથી.

અરે! સુખની વાત કરતાં કરતાં તો આખું જગત કાળનો કોળિયો થઈ જાય છે. આ સંસારનાં સુખ તો જાણે કાળનો ફંસો જ છે.

કપીર કહે છે કે આખી દુનિયા નાશ પામનાર છે, પણ એક પ્રભુ જ અવિનાશી રહેનાર છે.

૧૧

અરે, બાપુ ! હું તે કેવી રીતે ગંભીરતાથી કહી શકું કે એ (પરમ તત્ત્વરૂપ) પ્રભુ આવો છે કે તેવો છે ?

એ બહાર છે એમ કહું તો (એને અતર્વાસીરૂપે સમજાવનાર) સદ્ગુરુએ દીધેલું જ્ઞાન લાગે, એ અદર જ છે તેમ કહું તો (તે સર્વવ્યાપક હોવાથી) હું જૂઠો ઠંડું.

અરે ! એને તો સદ્ગુરુના કૃપા-પ્રતાપે મેં બહાર ને અંદર, બધે જ. અખંડ (તત્ત્વ) રૂપે વસેલો નીરખ્યો છે.

એ અગમ અને અગોચર છે. એ દૃષ્ટિમાં કે મુદ્રિમાં સમાય નહીં એવો (અદશ્ય અને અગ્રાહ્ય) છે. પુસ્તકો લખીને પણ એનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

જેણે એને પિછાડ્યો છે તે જ એનું યથાર્થ જ્ઞાન પામ્યા છે. પછી એ કહે નહીં તોયે એનામાં (નિનયેન જોતો) વિશ્વાસ ખેસી જાય છે.

જળમાં પોતાનો માર્ગ જોતો માછલી કેવી આગળ વધે છે ? એવું જ આ પરમ તત્ત્વનું હશે ને ?

અરે ! કૃષ્ણી ફારમથી પણ સક્ષમ એવું આ પરમ તત્ત્વ છે.

અનંત આકાશને જોળે પખી ઊડી જાય પછી એને શોધતાં છતાં એ દેખાતું નથી !

કપીર કહે છે કે સદ્ગુરુની કૃપાથી લાગ્યે જ કોઈ વિરસાને આ પરમ તત્ત્વનો સત્સ્પર્શ (અનુભવ) પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૨

બાબા અગમ અગોચર કૈસા તાતે કહિ સમુઝાઓ ઐયા.

જો દીસૈ સો તો હૈ નહીં હ સો કહા ન જાઈ,
સૈના ઐના કહિ સમઝાઓં ગૂંગે કા શુક ભાઈ.

દૃશિ ન દીસે સુષ્ટિ ન આવૈ બિનસૈ નાહિં નિચારા,
એસા જ્ઞાન કથા શુર મેરે પંડિત કરૈ વિચારા.

બિન દેખે પરતીત ન આવૈ કહે ન કોઈ પતિયાના,
સમુઝા હોય સો સખદૈ ચીન્હે અચરજ હોય અયાના.

કોઈ ધ્યાવૈ નિરાકાર કો કોઈ ધ્યાવૈ ત્રાકાર,
વહુ તો ઇન દોઝી તે ન્યારા જાનૈ જાનનહારા.

કાળ કથૈ ક્તેબ કુરાના પંડિત વેદ પુરાના,
વહુ અચર તો લખા ન જાઈ માત્રા લગે ન કાના.

નાદી, બાદી પઢના શુનના બહુ અતુરાઈ મીના,
કહુ કૃષ્ણીર સો પડે ન પરલય નામ ભક્તિ જિન ચીના.

૧૩

અવધુ, કુદરત કી ગતિ ન્યારી,
રંકનિવાજ કરે વહુ રાજ ભૂપતિ કરૈ સિખારી.

૧૨

આ અગમ અગોચર (પરમતત્ત્વ) કેવું છે એમ પૂછે છે ? તો બે, બાપુ ! હું કદીને સમજાવું એવું કંઈક એ છે. આ બે કંઈ આખે દેખાય છે, તે તો (દશ્ય પદાર્થ હોવાથી) છે જ નહીં અને બે છે તેને વર્ણવી શકાય તેમ નથી. મૂળે માણસ ગોળ ખાઈને તેની મિઠાશ વર્ણવવા એસે તેમ હું તને ઈશારે-અણસારે કંઈક આછેરી સમજણ આપું છું.

એ (પરમ તત્ત્વરૂપ પ્રભુ) અદશ્ય હોઈ આ દૃષ્ટિથી દેખાતો નથી, તેમ જ સૂક્ષ્મ અને અત્રાણ હોવાથી મૂઠીમાં પકડાતો નથી. એનો કદીયે નાશ થતો નથી. એ તો સૌથી ન્યારો છે. મારા સદ્ગુરુએ મને આવું જ્ઞાન આપ્યું છે. પંડિત હોય તો આટલા પરથી આ વિશે વિચાર કરે, પણ જાતે જોયા વિના શ્રદ્ધાએ કેમ એસે ? ને કોઈ કહેવા એસે તેમાં બીજાને વિશ્વાસ એસે તેમ નથી. સ્મજદાર (જ્ઞાની) હોય તો, તે તો શબ્દ સ્વરૂપ બ્રહ્મને તરત જ પારખી લે છે. આશ્ચર્ય તો અજ્ઞાની હોય તેને જ થાય છે.

કોઈ નિરાકાર માનીને એવું ધ્યાન ધરે છે, તો કોઈવળી એને સરકાર રૂપે આરાધે છે, પણ એ તો એ બન્નેથી ન્યારો છે, એ હકીકત તો માત્ર જલ્પકાર જાની જ સમજે છે.

મૌલવી કુરાન સલાવાવે છે ને પડિતો વેદ ને પુરાણની કથાઓ કરે છે. પણ એ અક્ષર બ્રહ્મને (સ્વર વ્યંજનમય લાપાના) અક્ષરથી આદેખાય તેમ નથી. એ અક્ષર પુરુષના (બારાખડીના) અક્ષરને કાનો માત્ર લગાડીને વર્ણવી શકાય તેમ નથી.

એને નાદથી, વાદથી, શાસ્ત્ર વાંચીને કે માળાના મણકા ગણીને પામવા માટે કેટકેટલી યુક્તિઓ કરવામાં આવે છે, પણ કખીર કહે છે કે જેણે એની (અખંડ) નામ સ્મરણરૂપ લકિતને પિછાણી છે, તે (સાચો લકત) પ્રલય થાય તોયે નાશ પામતો નથી.

૧૩

હે અવધૂત ! (પ્રભુની માયારૂપી) કુદરતની ગતિ ન્યારી જ છે.

એ કૃપાળુ ચાહે તો રકને રાજ કરી દે છે ને ભૂપને લિખારી પણ બનાવી મૂકે છે !

ચે તે લવંગ હિ ફલ નહિં લાગૈ ચંદન ફૂલ ન ફૂલે,
મચ્છ શિકારી રમૈ જંગલ મેં સિંહ સમુદ્ર હિ જૂલે.

રેંડા રૂખ ભયા મલયાગિર ચહું દિસ કૂટિ બાસા,
તીન લોક પ્રહ્લાંડ ખંડ મેં દેખે અધ તમાસા.

પંગુલ મેરુ સુમેરુ ઉલઘૈ ત્રિભુવન મુક્તા ડોલૈ,
ગૂંગા જ્ઞાન વિજ્ઞાન પ્રકાસૈ અનહદ વાણી બોલૈ.

બાંધિ અકાશ પતાલ પઠાવૈ સેસ સ્વરગ પર રાજૈ,
કહૈ કબીર રામ હૈ રાજા જો કછુ કરૈ સો છાજૈ.

*

*

*

કર્તા યુગ

૧૪

અવધૂ, છોડહું મન વિસ્તારા,
સો પદ ગહો બહિ તે સદગતિ પારબ્રહ્મ તે ન્યારા.

નહીં મહાદેવ નહીં મહમ્મદ હરિ હજરત તબ નાહીં,
આદમ બ્રહ્મ નાહિં તબ હોતે નહીં ધૂપ નહિં છાંહી.

અસી સહસ્ર પૈગંબર નાહીં સહસ્ર અઠાસી મૂની,
ચંદ્ર સૂર્ય તારાગન નાહીં મચ્છ કચ્છ નહિ ફ્રની.

વેદ કિતાબ સુમૃત નહિં સંયમ નાહિં ચંમન પંરસાહી,
ખાંગ નિવાજ નહીં તબ કમલા રામૌ નહીં બોદા હી.

એથી જ તો લવંગના છોડને ફળ લાગતાં નથી ને ચંદનવૃક્ષને ફૂલ થતાં નથી. (તે પણ એ આહે તો કરી દે)

એ આહે સમુદ્રનાં માછલાંને જ ગલમા શિકારે ફરતાં કરી મૂકે અને સિંહને સમુદ્રમાં મહાદતો કરી દે ।

એ ધારે તો એરંડામાંથી ચંદનવૃક્ષ બનાવી દઈ ને ચારે બાજુ મધમધની સુગંધ ફેલાવી દે ।

અરે ! અશક્યને શક્ય કરી મૂકનાર એને લીધે તો આંધળો હોય તે પણ ખડેખંડ, ત્રણે લોક અને સમગ્ર બ્રહ્માંડની દરથ લીધાનો આ તમાશો દેખતો થઈ જાય અને પાંગળો હોય તે પણ મોટા મેટુ પર્વતનેય ઓળંગી જાય અને મુક્ત થઈને ત્રિભુવનમાં વિહાર કરવા લાગે ! એની લીધાથી તો મૂંગો હોય તે પણ જ્ઞાન-વિજ્ઞાનનો પ્રકાશ પાથરતો, પ્રવચન કરતો અને અનહદ વાણી બોલતો થઈ જાય.

અરે ! એ તો આકાશને બાધીને પાતાળમાંય મોકલી દે અને શેષનાગને લપ્તે ભીએ છેક સ્વર્ગમાં પધરાવો દે. (ભણુ પૂછવું એ અક્ષળ કળા કરતી રામની માયાવું !)

કબીર કહે છે કે રામ તો અખિલ બ્રહ્માંડનો રાજા છે. એ જે કંઈ કરે, કરાવે તે એને જ શોભે !

+

+

+

કર્તા યુગ

૧૪

હે અવધૂત ! મનના પસારાને પડતો મૂક તું એવું પદ સિદ્ધ કર કે જેથી પરબ્રહ્મથી પણ પર ગણાય તેવી પરમ ગતિ તું પામી શકે.

એ આદિ પદમાં તો મહાદેવ કે મહામદ, હરિ કે હજરત અથવા મહાત્મા કોઈ નથી હોતા; બાવા આદમ કે બ્રહ્મા પણ નહીં. આ તડકો ઊંચો કશું જ ત્યાં નથી હોતું.

એ શી હજાર પયગંબરો અને અકુચારી હજાર ઋષિ—મુનિઓ, તેમ જ આ ચંદ્ર, સૂર્ય ને તારાઓનાં મડંગો પણ ત્યાં નથી હોતાં. મત્સ્ય, કૂર્મ કે કોઈ અવતારો ને દુનિયા પણ નહીં !

આ વેદ, સ્મૃતિશાસ્ત્રો કે ધર્મગ્રંથો અને આ સંયમ નિયમવાળી સાધનાઓનો પડછાયો મુઠ્ઠાં ત્યાં હોતો નથી. ત્યાં તો બાંગ કે નમાન્ને નથી અને લક્ષ્મી, રામ કે ખુદા એવાં દેવદેવીના કોઈ બેદો પણ નથી.

આદિ અંત સન મધ્ય ન હોતે આતશ પવન ન પાની,
લાખ ચૌરાસી જીવ જંતુ નહિં સાખી શબ્દ ન ખાની.

કહહિં કબીર સુનો હો અવધૂ આગે કરહુ બિચારા,
પૂરન પ્રદ્ધ કહાં તે પ્રગટે કિરતિમ કિન ઉપચારા.

૧૫

જહિયા હોત પવન નહિં પાની તહિયા સૃષ્ટિ કૌન ઉતયાની.
તહિયા હોત કલી નહિં ફૂલા, તહિયા હોત ગર્ભ નહિ મૂલા.
તહિયા હોત ન પિદા વેદા તહિયા હોત શબ્દ નહિં ખેદા.
તહિયા હોત પિંડ નહિં બાસૂ ન ધર ધરણિ ન ગગન અકાસૂ,
તહિયા હોત ગુરુ નહિં ચેલા, ગમ્ય અગમ્ય ન પંથ દુહેલા.

અવિગતિ કી ગતિ કયા કહૌં જાકે ગૌંઉ ન ઠાઉં,
ગુણોં બિહીના પેખના કા કહિં લીજે નાઉં.

~*

*

*

સત્યલોક

૧૬

બલિહારી અપને સાહબ કી જિન થહ જુગુત બનાઈ.
ઉનકી શોભા કેહિ બિધિ કહિએ મોસોં કહી ન જાઈ.

બિના જ્યોતિ કી જહં ઉજિયારી સો દરસૈ વહ દીયા,
નિરતૈ હૈસ કરે કૌતુહલ વોહી પુરુખ સમીયા..

અલકે પદ્મ બાનિ નાના બિધ માથે છત્ર બિરાજે,
કોટિન માનુ ચંદ તારાગણ એકએકે કુચરિયન છાજે.

કર ગહિ બિહંસિ જાૈ સુખ ખોલૈ તખ હંસા સુખ પાવૈ,
ખંશ અંસ જિન ખૂઝ બિચારી સો જીવન મુકતાવૈ.

અરે ! આદિ, મધ્ય અને અંત એવા (અખંડ કાળના) વિભાગ પણ ત્યાં નથી. તેમ જ અગ્નિ, પવન કે પાણી વગેરે (પંચતત્ત્વો) પણ ત્યાં નથી. શુદ્ધજનની આ ચોર્યાશી લાખ યોગિ પણ નથી. ત્યાં તો આ સાખી કે શબ્દરૂપ કોઈ વાણીના ભેદ પણ નથી.

કપીર કહે છે કે (આ બધો જ મનનો પસારો છે) મનમાં સમજીને હવે પ્રભુપદ વિશે વિચારો. હે અવધૂત ! આનાથી આગળનો વિચાર કરો કે પૂર્ણ પર-બ્રહ્મ પરમાત્મા કયા કૃત્રિમ ઉપચારોથી અને ક્યાંથી આમ પ્રગટ થયા હશે ?

૧૫

અહો ! જ્યાં પવન કે પાણી પણ ન હતાં ત્યાં આ સૃષ્ટિ કોણે ઉત્પન્ન કરી ?

જ્યાં કળી કે ફૂલ ન હતાં, જ્યાં ગર્ભ કે સૂળિયા ન હતાં, જ્યાં કોઈ વિદ્યા કે વેદો ન હતાં કે જ્યાં શબ્દ કે શોક પણ ન હતાં, જ્યાં આ દેહના પિંડ કે નિવાસો ન હતા, અરે ! જ્યાં આ પૃથ્વી કે આકાશ પણ ન હતાં અને આ ગુરુ કે એસો ન હતા, તેમ જ સુગમ કે દુર્ગમ કોઈ જાતના પથો જ ન હતા ત્યાં આ બધી સૃષ્ટિનો પસારો કોણે કર્યો ?

અહો ! જોને કોઈ ચોક્કસ ગામ કે ઠામ નથી એવા અગ્રેય (પરમતત્ત્વ) ની ગતિ શી રીતે વર્ણવી શકાય ? જોને સર્વ ગુણથી રહિત અર્થાત્ ગુણાતીત રૂપે જ જોવા-જાણવાનું હોય છે એનું નામ પણ શું કહી શકાય ?

*

*

*

સત્યલોક

૧૬

આ જગતની રચના કરનાર આપણા પ્રભુની તો બહિહારી જ છે ! એની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરી શકીએ ? મારાથી તો એ કહેવાય એમ નથી !

જ્યાં જ્યોત વિના જ (આત્માના) અજવાળાં દેખાય છે અને એ જ (આત્મ) દીવડે એ (પ્રભુ)નાં દર્શન થાય છે ત્યાં આ (છવાટાશ્રી) હંસ એ જ પરમાત્મા પુરુષ પાસે કુતૂહલપૂર્વક વૃત્ત કર્યા કરે છે.

ત્યાં ભાતભાતના રંગોના કમળો શોભે છે અને ઉપર છત્ર ખિરાતો છે. કરોડો સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારામંડળો એકેક પાંખડી પર ચમકતાં હોય તેવું લાગે છે. (જ્યારે કુરુણા કરીને એ પરમાત્મપુરુષ) બાય પકડીને મલકાતે મુખડે બોલે છે ત્યારે હસવાને મુખનો અનુભવ થાય છે જેણે પોતાનો મળ વશ કર્યો છે તથા પોતે કોનો અંશ છે, તે (આત્મસ્વરૂપને) વિશે સમજીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેનું છવન જ મુક્તપદને પામે છે.

ચૌદહ લોક બેઠ કા મંડલ, તહંલગ કાલ દોહાઈ,
લોક બેઠ જિન ફંદા કાટી તે વહ લોક સિધાઈ.

સાત શિકારી ચૌદહ પારથ લિન્નલિન્ન નિરતાવૈ,
ચારિ અંશ જિન સમઝ બિચારી સો જીવન મુક્તાવૈ.

ચૌદહ લોક બસૈ યમ ચૌદહ તહંલગ કાલ પસારા,
તકે આગે જ્યોતિ નિરંજન બૈઠે સુન્ન મંઝારા.

સોરહ ષટ અચ્છર ભગવાના જિન યહુ સૃષ્ટિ, ઉપાઈ,
અચ્છર કલા સૃષ્ટિ ઉપજી ઉનહી માંહ સમાઈ.

સત્રહ સંખ્ય પર અધર દીપ જહું શબ્દાતીત બિરાજૈ,
નિરતૈ સખી બહૂ વિધ શોભા અનહદ બાબ બાજૈ.

તાકે ઉપર પરમ ધામ હૈ મરમ ન કોઈ પાયા,
બે હમ કહી નહીં કોઈ માનૈ ના કોઈ દૂસર આયા.

બેદન સાખી સખ જિઉ અરુએ પરમ ધામ કહરાયા,
ફિરિ ફિરિ ભટકૈ આપ ચતુર હૂવૈ વહ ઘર કાહુ ન પાયા.

બે કોઈ હોઈ સત્ય કા કિનકા સો હમ કા પતિયાઈ,
ઔર ન મિલૈ કોટિ કરી થાકૈ બહુરિ કાલ ઘર બાઈ.

સોરહ સંખ્ય કે આગે સમરથ જિન જગ મોહિં પઠાયા,
કહે કબીર આદિ કી બાની બેદ ભેદ નહિં પાયા.

આ ચૌદ્વેલોક અને વેદશાસ્ત્રોનાં મંડળો સુધી તો કાળની આણુ વર્તે છે. જેણે આ અધ્યાયે લોક અને વેદ વગેરેની જાળવળને પાર કરી લીધી છે, તેને જ સત્યલોકમાં જવાનું મળે છે.

(ચતુર્દશ કરણરૂપી) આ ચૌદ જણને આ (સપ્તધાતુરૂપી) સાત શિકારીઓ જુદા જુદા નામ ન્યાયે છે. જેણે ચારે પ્રકારની અવસ્થાના પ્રત્યેક અંશના રહસ્યને આત્મજ્ઞાનથી સમજમાં ઉતાર્યું હોય તેનું જીવન મુક્તિ પામે છે.

ચૌદ્વેલોકમાં (પિંડ તેમજ બ્રહ્માડમાં) ચૌદ યમનો વાસ છે, એટલે એટલા વિસ્તારમાં તો કાળનો પસારો છે. તેનીય આગળ (દેશકલ્પથી પર) શૂન્ય મહેલમાં (સહસાર ચક્રમાં) પરમતત્ત્વરૂપ નિરજન પરમાત્મજ્યોતિ પ્રિરાજમાન છે.

અક્ષર પુરુષસ્વરૂપ પરમાત્માએ (પ્રકૃતિના વિકાર સ્વરૂપ) ચોવીસ તત્ત્વોમાંથી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરી છે. આખીયે આ સૃષ્ટિની કલા એ અક્ષર પુરુષમાંથી જ ઉત્પન્ન થયેલી છે અને તેમા જ એ સમાર્પ જાય છે.

(ચક્રો ઉપરાંતનાં ઉર્ધ્વલોકના) સોળ સ્થાનની પાર સત્તરમે સ્થાને અધર દીપ અર્ચાત્ સ્વય પ્રકાશિત પરમ તેજતત્ત્વ છે. ત્યાં જ અનિર્વચનીય શબ્દાતીત પ્રભુ પ્રિરાજે છે. ત્યાં અનાહતનાદના દૈવી વાગ્જનો વાગે છે અને ભાતભાતની ન્યાં શોભા લાગે છે. (પરમાત્મા સામે) ત્યાં (પ્રકૃતિ તત્ત્વોરૂપ) સખીઓ નૃત્ય કરતી હોય છે

પરંતુ જેનું પૂરું રહસ્ય હજી કોઈ પાસ્યું નથી એવા સત્ય પુરુષનું પરમ ધામ તો તેનાથી પણ ઉપર છે આ હું કહું છું તે કોઈ માનતું નથી. આ સત્ય કહેનાર બીજું કોઈ જન્મ્યું નથી. પરમ ધામના આ નિશ્ચિત સ્થાનની બાબતમાં તો વેદ, ધર્મગ્રંથો અને બધાંયે જીવે ગુચવાયેલા જ છે. એ બધાંયે પોતાને ચતુર યાત્રી માનીને અજ્ઞાનને લીધે જન્મમરણના ફેરામાં ભટક્યા કરે છે. છતાંયે પરમપદને તો એ કોઈ પામી શક્યું નથી.

જે આ સત્યજ્ઞાનની કચ્છી પણ કોઈની પાસે હશે તો તેને મારામાં વિશ્વાસ બેસશે. બીજા કોટિ ઉપાય કરો તોયે એ પરમપદ નહીં મળે અને ફરીને કાળને ઘેર જવું જ પડશે.

જેણે મને આ જગતમાં મોકલ્યો છે એ સમર્થ સત્ય પુરુષ તો સોળે સ્થાનની પણ આગળનાં ધામમાં છે. આ આદિમંગલની રહસ્યમય સર્જનવાણી કબીર સંભળાવે છે. એ વાણીના રહસ્યની વેદને પણ ખમર નથી.

૧૭

ચલા જળ લોકે કો સોકે અખ ત્યાગિયા,
 હંસ કો રૂપ સતગુરુ ખનાઈ,
 ભૂંગ જ્યેાં કીટ કો પલટિ ભૂંગૈ ક્રિયા,
 આપ સમ રંગ દૈ લૈ ઉડાઈ.
 છોડિ નાસૂત મલકૂત કો પહુચિયા,
 વિખુ કી ઠાકૂરી હીખ જાઈ,
 ઇન્દ્ર કુબેર જહં રંભ કો નૃત્ય હૈ
 દેવ તૈંતીસ કોટિકે રહાઈ.
 છોડિ ખૈકુંઠ કો હંસ આગે ચલા
 શૂન્ય મેં જ્યોતિ જગમગ જગાઈ,
 જ્યોતિ પરકાશ મેં નિરખિ નિસ્તત્ત્વ કો
 આપ નિર્ભય હુઆ ભય મિટાઈ.
 અદાખ નિરશુન કરૈ વેદ જોહિ અસ્તુતિ
 તીન હું દેવ કો હૈ પિતાઈ,
 તિન પરે શ્વેત મૂરતિ ધરે ભગવાન
 ભાગ કો આન તિનકો રહાઈ.
 ચાર મુક્કામ પર ખંડ સોરહ કહેં
 અંડ કી છોર હ્યાં તે રહાઈ,
 અંડ કે પરે અસ્થાન આચિંત કો
 નિરખિયા હંસ જળ ઉહાં જાઈ.
 સહસ્ર ઔ કાદ્યે રૂદ્ર હૈં સંગ મેં,
 કરત કલ્લોલ અનહુઠ બનાઈ,
 તાસુકે બદન કી કૌન મહિમા કહૌં
 ભાસવી દેહ અતિ નૂર છાઈ.
 મહલ કંચન બને મનિક તામેં જડે
 બેઠં તહં કલસ આખંડ છાલૈ,
 અચિંત કે પરે અસ્થાન સોહંગ કો
 હંસ છત્તીસ તહંવા ખિરાલૈ.

૧૭

જ્યારે સર્વ પ્રકારના રાગ શોકાદિને છોડીને આ જીવાત્માએ (સત્ય) લોક તરફ જવા માટે (બિહ્વ) પ્રયાણ આદ્યું, ત્યારે તો સદ્ગુરુએ તેને શુદ્ધ હંસરૂપ બનાવી દીધો. અરે ! જ્યારે જેમ કીટને પક્ષટાવીને (નિબદ્ધ) જ્યારે જ બનાવી દે છે, તેમ સદ્ગુરુદેવ અને પોતાના આત્મરંગે રંગી દર્શને ઊડતો કરીને ઊંચે લઈ ગયા.

નાસ્ત અર્થાત્ ભુવલોકને છોડીને તેની ઉપરના મહદ્ગત (વૈકુંઠ કે દેવલોક) માં પહોંચ્યાં. ત્યાં તો વિષ્ણુના કાઠમાઠનાં દર્શન થયાં. ત્યાં જ ઈન્દ્ર, કુબેર અને તેત્રીસ કોટિ દેવતાઓ રહે છે અને રંભાનું વૃત્ત ત્યાં ચાલે છે.

એ વૈકુંઠને છોડીને હંસલોક જ્યારે આગળ ચાલ્યો ત્યારે (ગગનમંડળના અંતરાલરૂપ) શૂન્યમાં ઝગમગતી (બ્રહ્મ) જ્યોતિનાં એને દર્શન થયાં. એ જ્યોતિના દિવ્ય પ્રકાશમાં સૂક્ષ્મ આત્મસ્વરૂપને નીરખીને સર્વ પ્રકારનો ભય છૂટી જવાથી હું નિર્ભય થઈ ગયો.

એ નિર્ગુણ અલખ નિરજન પરમાત્મા જ આ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ એ ત્રણે દેવોના પિતારૂપ છે. વેદો તેમની જ સ્તુતિ કર્યા કરે છે. તેમની ઉપર જ નિર્મળ સ્વેત સૂરિ ધારણ કરીને પરમાત્મા રહેલા છે. બીજાનું તો એવું નસીબ પણ ક્યાંથી હોય કે તે આટલે સુધી પહોંચે ?

આ ચાર લોકના મુકામ સુધીના કહેલા સોળ ખડોમાં હિરણ્યગર્ભમાંથી સર્જાયેલુ બ્રહ્માંડ વ્યાપેલું છે. આ બ્રહ્માંડ વ્યાપી સૃષ્ટિનીયે ઉપર અચિંત્ય લોક આવેલો છે. ત્યાં પહોંચીને અજય હંસધાએ એનું દર્શન કર્યું. ત્યાં સહસ્ર અને બારે દુગ્ધે એકી સાથે અનહદ નાદ સાથે કંદોલ કરે છે. એમનાં દિવ્ય મુખ-મંડળનો શો મહિમા વર્ણવું ? એમના અંગેઅંગમાં દિવ્ય તેજ જ્વાલેલું હોય છે.

ત્યાં તો માણેક મહેલા મુવર્ણ મહેલો છે અને તેમની ઉપર અખંડ કળશ શોભે છે આ અચિંત્ય લોકની ઉપર સોહ લોક છે. ત્યાં છત્રીસ હંસો ધિરાજી રહ્યા છે.

* સત્ય પુરૂષે સૃષ્ટિ કાર્ય માટે છ તેજસ્વી તપસ્વી પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યાં: તે સદાચ, અકુર, ઈન્દ્રા, સોહ, અચિંત્ય અને અક્ષર. ત્યારે સર્વ જલમય દત્ત તપોમગ્ન 'અદાર' માસે સત્યપુરૂષે 'હિરણ્યગર્ભ' કહેવાતા ઇડાને તરતું મૂક્યું તેમાંથી 'નિરંજન' પ્રગ્લ થયા કબીર પૃષ્ઠ ૬. દ્વિવેદી

નૂર કા મહલ ઔ નૂર કી ભૂમિ હૈ
 તહાં આનંદ સો દંદ ભાજૈ,
 કરત કલ્દોલ બહુ ભાંતિ સે સંગ ચહ
 હંસ સોહંગ કે બે સમાજૈ.
 હંસ જળ બાત પટચક્ર કો બેધ કે
 સાત મુકામ મેં નજર ફેરા,
 પરે સોહંગ કે સુરતિ ઇચ્છા કહી
 સહસ્ર વામન જહાં હંસ હેરા.
 રૂપ કી રાશિ તે રૂપ ઉનકો બના
 હિંદુ છ નહીં ઉપમા નિબેરા,
 સુરતિ સે ભેટિ કૈ સખદ કો ટેકિ ચઢિ
 દેખિ મુકામ અંકૂર કેરા,
 શૂન્ય કે ખીસ મેં ગિમલ ખૈકક જહાં
 સહજ અસ્થાન હૈ ગૈબ કેરા.
 નવોં મુકામ ચહ હંસ જળ પહુંચિયા
 પલક બેલખ હ્યાં કિયો કેરા.
 તહાં સે ડોરી મકતાર જ્યોં લાગિયા
 તાહિ ચઢિ હંસ ગોદ દરેરા,
 ભયે આનંદ સે દંદ સખ છોડિયા
 પહુંચિયા જહાં સતલોક મેરા.
 હંસિની હંસ સખ ગાય બજમય કૈ
 સાજિ કૈ કલસ ઓહિ લૈન આયે,
 યુગન યુગ ખીછુરે મિલે તુમ આઈ કૈ
 પ્રેમ કરિ અંગ સો અંગ લાએ.
 પુરુષ ને દરસ જળ દીન્હિ યા હંસ કો
 તપનિ બહુ જન્મ કી તખ ન સાએ,
 પલટિ કૈ રૂપ જળ એક સો કીન્હિયા
 મનહું તખ લાનુ પોડય ઉગાયે.

ત્યાં તેજના જ મહેલ અને તેજની જ ભૂમિ હોય છે. ત્યાંના આનંદથી સર્વ પ્રકારનાં દુઃસ્વપ્નો લય થઈ જાય છે. ત્યાં આ (જીવાત્મારૂપ) હંસલો સોહં (પરમાત્મા) સાથે અભિન્નતા અનુભવીને અનેક રીતે આનંદ કલ્પેલ કરે છે.

ભિર્ષગમન કરતાં આ હંસે જ્યારે મુખ્ય પટચક્રોને વીંધીને સાતમા સ્થાનમાં નજર ફેરવી તો સમજાયું કે એ સોહં લોકની આગળનું સ્થાન સુરતિ લોકનું ઇચ્છા-સ્થાન કહેવાય છે. હંસે જોયું તો ત્યાં સહસ્ર વામનનાં દર્શન થાય છે.

એમનાં રૂપનું સર્જન રૂપરાશિમાંથી જ થયેલું હોવાથી એને વર્ણવતી ઉપમા હિન્દુ ધર્મમાંથી મળે તેમ નથી એ સુરતિ-ઇચ્છાલોકનું મિલન માણીને શબ્દનો જ (પરમાત્મ-સત્તાનો) આધાર લઈને તેનાથી ઉપરનાં 'અંકુર' લોકના ધામના દર્શન કર્યાં

તેનીયે આગળના નવા મુકામે જ્યારે હંસલો પહોંચ્યો ત્યારે તેણે ત્યાં થોડી ધડી વાસો કર્યો એ ધામ તે ભિર્ષલોકના શૂન્યપદની મધ્યમા આવેલા નિર્મળ આસન પર ઘિરાજમાન 'સહજ'નું રહસ્યમય સ્થાન છે.

ત્યાંથી મળી જતા અનુસધાનનો દોર પકડીને હંસલો જ્ઞાનના ખોળામાં પ્રેમપૂર્વક ખેંઠો. એ પ્રભુજનું સત્યલોક હતું જ્યાં તે પહોંચી ગયો એને આનંદ આનંદ થઈ ગયો અને એના બધા જ બધા કંઈ છૂટી ગયા

આ સત્યલોકમાં એના સ્વાગત માટે ત્યાં વિહરતાં બધાં હંસ-હંસિનીઓ ગાતાં બળવતાં કળશ લઈને આવી પહોંચ્યાં અને ભ્રમણકાળેરે 'અરે ! જુગ જુગનો વિખૂટો પડી ગયેલો તુ પાછો (સ્વધામ) આવી મળ્યો !' એમ કહીને એને પ્રેમપૂર્વક ભેટી પડ્યાં.

જ્યારે પરમ પુરુષ પરમાત્મ દેવે આ હંસને દર્શન દીધાં ત્યારે તો જન્મો-જન્મના વિયોગનો એનો તાપ દૂર થયો પછી રૂપ બદલી નાંખીને જ્યારે મને એમણે એકરૂપ (નિજમય) કરી લીધો ત્યારે તો જયે મોઝે સૂર્ય પ્રકાશી ગોકળા હોય તેવું તેજ તેજ જ્વાઈ રહ્યું.

પુહુપ કે દીપ પીચૂખ લોજન કરૈ
 સખ કી દેહ જખ હંસ પાઈ,
 પુહુપ કે સેહરા હંસ ઔ હંસિની
 સચ્ચિદાનંદ સિર છત્ર છાઈ.
 'દિપૈ' બહુ દામિની દમક બહુ ભાંતિ કી
 જહાં ઘન સખ કે ઘુમડ લાઈ,
 લગે જહું ખરસને ગરજિ ઘન ઘેરિ કૈ
 ભિંત તહાં શખ ધુનિ સતિ મહાઈ.
 સુને સોઈ હંસ, તહં ચૂથ કે ચૂથ હૈ
 એક હીં નૂર એક રંગ રાગૈ,
 કરત વિહાર મન લાવની સુકિત મેં
 કમં ઔ ભમં સખ ફર લાગૈ.
 રંકે ઔ ભૂપ કોઈ પરખ આવૈ નહીં
 કરત કલોલ બહુ ભાંતિ લાગે,
 કામ ઔ કોષ મદ લોલ અભિમાન સખ
 છાંડિ પાખંડ સત સખ લાગે.
 પુરુષ કે વદન કી કૌન મહિમા કહૌં
 જગત મેં ઉભય કછુ નાહિં પાઈ,
 અંદ ઔ સૂરગણુ બેતિ લાગૈં નહીં
 એક હી નકખ પરકાસ લાઈ.
 પાન પરખાન જિન બંસ કા પાઈયા
 પહુચિયા પુરુષ કે લોક જાઈ,
 કહૈ કબીર ચહિ ભાંતિ સોં પાઈ હૌ
 સત્ય કી રાહ સૌ પ્રગટ ગાઈ.

૧૮

છોડિ નારૂત મલકૂત જવરૂત કે
 ઔર લાહૂત હાહૂત બાહૂ,
 ઔર સાહૂત રાહૂત હાં ડારિ દૈ
 કૂદિ આહૂત બાહૂત બાહૂ.

જ્યારે હંસલાને શબ્દ (પરમાત્મા)નું સ્વ-રૂપ પ્રાપ્ત થયું ત્યારે તો પુષ્પના દીવડામાંથી એ અમૃત રસનું પાન કરવા લાગ્યો. સમ્પ્રિદાનંદ પ્રભુની છત્ર-છાયામાં એ બધાં હંસને હંસિનીઓ પુષ્પની ક્લગી પહેરી સદાય આનંદમાં વિહરે છે.

ત્યા તો ખૂબ વીજળીઓ ચમક્યાં કરે છે ને ભાત ભાતની ઝાકઝાળ હોય છે. એ સત્ય લોકમાં અનાહત દુઃકૃષિનાદનો અખડ ગડગડાટ ગર્જતો હોય છે અને ધનધોર ગર્જના કરીને મૂચળધાર મેધ વરસે છે. તેમાંથી સત્ય શબ્દની અખડ ધૂન ગુંજતી હોય છે.

ત્યાં પહેંચેલાં હંસનાં જૂથનાં જૂથો મળીને આ સત્ય શબ્દની અખડ ધૂન તક્લીન થઈને સાંભળે છે. ત્યાં બધાયનાં તેજ તેમ જ રંગરાગ એક સરખાં જ લાગે છે. ત્યાં આમ વિહાર કરતાં કરતાં સૌને મનગમતી મુક્તિ મળે છે અને બધાં કર્મબંધન તેમ જ ભ્રમ દૂર થઈ જાય છે.

રંક ને રાગનો ભેદ ત્યાં દેખાતો જ નથી અને બધાયે સાથે જ આનંદ માણે છે. એ બધા નો કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, અભિમાન વગેરે સર્વ પ્રકારનાં પાપડનો ત્યાગ કરીને સત શબ્દ સ્વરૂપ પરમાત્માની ક્લગીમાં જ લીન હોય છે.

એ પરમ પુરુષના દિવ્ય વદનનો મહિમા કેવી રીતે વર્ણવું ? એને કિપમા અપાય તેવું જગતભરમાં બીજું કશુંયે નથી અરે ! બધા જ સૂચ-અંદ્રનો સમગ્ર પ્રકાશ એના એક નખના પ્રકાશની આગળ કશી જ વિસાતમાં નથી.

જેને પોતાના વશના મૂળ સ્વરૂપ (આત્મા)નું પ્રમાણુભૂત જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે, તે જિર્ણ પ્રયાણ કરીને આ સત્યપુરુષના લોકમાં જઈ પહોંચે છે.

કપીર કહે છે કે આ રીતે એની પ્રાપ્તિ થાય છે એટલે જ એ સત્ય-લોકનો માર્ગ પ્રગટ રીતે આમ ગાઈ સલાળાવ્યો છે.

૧૮

પૃથ્વીની સ્થૂલ ભૂમિકા પરથી જિર્ણ પ્રયાણ કરનાર જીવાત્મા પિંડમાં તેમજ ક્ષણિકમાં સત્યપુરુષના પરમપદને પામવા જતાં નાસત *, મલકત અને જપડત (અર્થાત માનવલોક, અદ્વય લોક અને ઉચ્ચતમ લોક) છોડીને લાહૃત અને હાહૃતની ઊંચેની સૂક્ષ્મ ભૂમિકાઓમાં પહોંચી જાય છે. ત્યાંથીયે આગળના સાહૃત અને રાહૃત (અનુક્રમે ઇન્દ્રિયાદીપ અને અંકુર દીપના શિવલોક અને વિષ્ણુલોક)ને પણ છોડીને એ કૃદ્ધે મારીને આહૃત અને બાહૃત કહેવાતી સત્યલોકની ભૂમિકામાં જઈ પહોંચે છે.

* ઇન્દ્રિયામનાં ધર્મક્રમો અને સૂરી સંતોની માન્યતા પ્રમાણેની જીવાત્માની જિર્ણગતિની આ બધી નવ ભૂમિકાઓ છે-નાસૃત, મલકૃત, જપડૃત, લાહૃત, હાહૃત, આહૃત, સાહૃત, રાહૃત અને બાહૃત

જાય જાહૂત મેં જુદ ખાવિંદ જહં
 વહીં મક્કાન સાહેત સાજી,
 કહે કબીર હાં ભિસ્ત દોજખ થકે
 વેદ કીતાબ કાહૂત કાજી.

૧૯

જહં સત ગુરુ જોદૌં જતુ વચંત,
 તહં પરમ પુરુષ સખ આધુ સંત.
 વહુ તીન લોક તે ભિન્ન રાજ,
 તહં અનહદ ધુનિ ચહું પાસ ખાજ.
 દીપકૈં ખરૈં જહં નિરાધાર,
 બિરલા જન કોઈ પાવ પાર.
 જહં કોટિ કૃષ્ણ ભેરે હુ હાથ,
 જહં કોટિ વિષ્ણુ નાવૈં સુમાથ.
 જહં કોટિન પ્રહ્લા પદ પુરાન,
 જહં કોટિ મહાદેવ ધરૈં ક્યાન.
 જહં કોટિ સરસ્વતી કરૈં ગગ,
 જહં કોટિ ઈન્દ્ર ગાવને લાગ.
 જહં ગણ ગંધર્વ સુનિ ગનિ ન બહિં,
 સો તહંવા પરગટ આપુ આહિં.
 તહં ચોવા ચંદન અરુ અખીર,
 તહં પુહુપ ખાસ ભરિ અતિ ગંભીર.
 જહં સુરતિ સુગંધ સુરંગ લીન,
 સખ વહી લોક મેં ખાસ કીન.
 મેં અજર દીપ પહુચ્યો સુભધ,
 તહં અજર પુરુષ કે દરસ પાધ.
 સો કહુ કબીર હુંદયા લગાઈ,
 યહુ નરકે ઉધારન નામ બાઈ.

એ બહુત એટલે કે સત્યલોકમાં સ્વયં પરમાત્મપુરુષ બિરાજે છે. ત્યાં જ પ્રભુનું સાકેતધામ શોભાયમાન છે.

કપીર કહે છે કે આ પરમધામની આગળ સ્વર્ગ, નરક બધુંય હારી ભય છે વેદ, કુરાન, બીજા ધર્મગ્રંથો કે અન્ય કોઈ પણ એનું વર્ણન કરી શકે તેમ નથી

૧૯

જ્યાં સદ્ગુરુ પરમાત્મા વસંતત્રયુની ઉત્સવલીલા ખેલી રહ્યા છે, ત્યાં એ પરમપુરુષ સાથે (એ નિત્યલીલામાં) સૌ સાધુસતો (ન્યોતિરૂપે) વિદ્યમાન હોય છે.

એ તો ત્રણે લોકથી નિરાળું એવું રાખ્ય છે. ત્યાં તો ચારે બાજુ અના-હતનાદનો દિવ્યધ્વનિ અખડ સભળાયાં કરે છે. ત્યાં કશાંચે આધાર વિના હૈવી દીપકોની ન્યોત ઝગમગી રહી હોય છે

આ ધામમાં તો કોઈ વિરલા જ પહોંચી શકે છે. ત્યાં તો કરોડો કૃષ્ણ એ હાથ બેડીને બોલેલા હોય છે, ત્યાં કરોડો વિષ્ણુ મસ્તક નમાવતા હોય છે; ત્યાં કરોડો બ્રહ્મા પુરાણોનો અખડ પાઠ કરતા હોય છે અને કરોડો મહાદેવ ત્યાં ધ્યાન ધરતા હોય છે ત્યાં કોટિકોટિ સરસ્વતી વીણા પર રાગરાગિણી છેડે છે અને કોટિકોટિ ઇન્દ્ર ત્યાં સ્તુતિજાનમાં તલ્લીન છે

આ વિરાટ ઉત્સવમાં ગધર્વો અને યુનિઓનાં તો અગણિત ટોળાં હોય છે. આ ધામમાં એ પ્રભુ સ્વયં પધારીને પ્રગટ થાય છે.

(વસંતલીલા ખેલતાં) ત્યાં યુવાચંદન ને અળીલ-ગુલાબ બીડે છે. પુષ્પોની ખૂબ ઘેરી સુગંધ ત્યાં મહેક્યા કરે છે એ દિવ્ય ફૂલોનાં સુંદર રંગ અને સુગંધના હૈવી અનુભવમાં પ્રભુમિલન અંખતી વૃત્તિ (સુરતિ) તલ્લીન રહે છે. ખંધાંચે (હંસલા બીંચે જઈ જઈને) આ લોકમાં જ નિવાસ કરે છે.

હું પણ એ અજર ન્યોતિની પાસે જઈ પહોંચ્યો અને ત્યાં જ મને એ અજરમર પરમ પુરુષનાં દિવ્ય દર્શન લાખ્યાં. એને હૃદયસરસો રાખીને જ આ કપીર કહે છે કે એનું નામ (સ્મરણ) અરેખર અધોગતિના નરકમાંથી ઉદ્ધાર કરીને બીંચે લઈ જનારું છે.

૨૦

સદા અસંત હોત તેહિ ઠાઠિ,
 અંશય રહિત અમરપુર ગાઠિ.
 જહંવા રોગ સોગ નહિ ડોઈ,
 સદા અનંદ કરૈ સખ ડોઈ.
 સૂરજ અંદ દિવસ નહિ રાતિ,
 બરન લેદ નહિ ભાતિ અજાતિ.
 તહંવા જરા મરન નહિ હોઈ,
 કર વિનોદ કીડા સખ ડોઈ.
 પુહુપ વિમાન સદા ઉજિયારા,
 અમૃત લોજન કરૈ અહારા.
 કાયા સુંદર કો પરવાના,
 ઉદિત લયે ખોડત્ર લાના.
 પતા એકે હંસા ઉજિયારા,
 શોભિત ચિકુર ઉદય જનુ તારા.
 વિમલ વાસ જહંવા પૌઠાહિં,
 ભોજન ચાર ધાન બે જાહિં.
 શ્વેત મનોહર છત્ર સિર છાજ,
 ભૂમિ ન પરૈ રંક અરુ રાજ.
 નહિં તહં નરકે સ્વર્ગ કી ખાનિ,
 અમૃત બચન ખોલૈ લલ ખાની.
 અસ સુખ હમરે ઘરનહ મડં,
 ઠકૈ કચીર છુઝાય,
 સત્ય ત્રણ્દ કો ભાનિ કે
 અસ્થિર ખેઠે આય.

૨૧

તૂ સૂરત નૈન નિહાર અંડ કે પારા હૈ,
 તૂ હિરદૈ સોચ બિચાર ચહ દેસ હમારા હૈ.
 પહુલે ધ્યાન શુરુ કા ધોરો
 સુરત નિરત મન પવન ચિતારો,
 સુહેલના કુન નામ ઉચારો
 લહુ સતશુરુ દીદારા હૈ.

૨૦

એ ધામમાં તો સદાસર્વદાવસંત ઋષુ જ ખીલતી રહે છે. ખરેખર ! હું આ અમરાપુરીનો જ મહિમા નિઃસંશય રીતે લલકારી રહ્યો છું.

એ ધામ એવું છે કે જ્યાં રોગ કે શોક છે જ નહીં, અને ત્યાં બધા જ આનંદમાં લીન હોય છે. ત્યાંના અખંડ પ્રકાશમાં સૂર્ય, ચંદ્ર કે રાતદિવસના ભેદ છે જ નહીં. તેમ જ વર્ષાના કે ઉચ્ચનીચ જાતિના પણ કોઈ ભેદ નથી.

ત્યાં ધરપણુ કે મરણુ નામ પણ નથી. એટલે બધા જ આનંદપૂર્વક ખેલતા હોય છે.

ત્યાં પુષ્પનાં તો વિમાન હોય છે અને ત્યાં સદાયે અજવાળું જ રહેતું હોય છે. બધાયે ત્યાં અમૃતનું દિવ્ય ભોજન કરતા હોય છે. ત્યાં સૌને સુંદર પત ગિયાં જેવી સદૃશ ને દૈવી કાયા હોય છે. ત્યાં તો સોળે સૂર્ય પ્રકાશતા હોય તેવો જગમગાટ લાગે છે. તેનું જ્ઞાન એક માત્ર ઉજ્જવળ હંસને (આત્માને) જ છે. એને અજેઅજે ભીગતા તારા જેવી રૂંવાટી શોભે છે. એણે જે નિર્માળ દિવ્ય સ્થાનમાં વાસ કર્યો છે, તેની સુગંધ તો ચાર યોજન સુધી પહોંચે છે. ત્યાં સૌના શિર પર મનોહર શ્વેત છત્ર છવાયેલું છે. એટલે રંક કોણુ ને રાજ કોણુ તેની ખબર જ ન પડે !

ત્યાં સ્વર્ગ કે નરક જેવું કંઈ જ નથી ત્યાં બધા જ અમૃત જેવી મીઠી ને સુંદર વાણી બોલે છે.

કપીર, સમજાવીને આ જ વસ્તુ કહે છે કે આ દિવ્ય વસ નશીલાનું અનેડું (અનુભવ) સુખ આપણા આ (દિહરૂપી) ધરમાં જ છે. એટલે પ્રભુના સત્ય શબ્દ સ્વરૂપનું જ્ઞાન પામીને એ સ્વરૂપમાં જ સુસ્થિર થઈને આપણે એસી જવું જોઈએ.

૨૧

હે જીવ ! તું પ્રભુના સ્વરૂપને નયન ભરીને તીરખી લે એ લાગે છે તો બ્રહ્માંડની પાર, પણ તું હૃદયથી જ્ઞાનપૂર્વક સમજ લે કે એ પ્રભુનું ધામ તે જ આપણું ધામ છે.

(આ દર્શન પામવા માટે) સૌથી પ્રથમ તું ગુરુનું ધ્યાન ધર અને આ પવનવેગી મન દ્વારા સુરત-નિરતના (એટલે કે વૃત્તિની અંતર્મુખતા અને બહિર્મુખતાના) ભેદને ત્રીણવટથી સમજ. તેની સાથે સાથે જ તું અખંડ ધૂન રૂપે પ્રભુજીના સુંદર નામનું રટણ કરતો જા અને સદ્ગુણનાં દર્શન પામી લે.

સતગુરુ દરસ હોય જાળ લાઈ,
 વહુ દે તુમકો નામ ચિતારી.
 સુરત શબ્દ દો લેઈ બતાઈ
 દેખ સંખ કે પારા હૈ.
 સતગુરુ કૃપા દષ્ટિ પહિચાના
 અંડ સિખર બેહુઈ મૈદાના,
 સહજ દાસ તહં રોપા થાના
 અશ્ર દીપ સરદારા હૈ.
 સાતુ સુન્ન બેહુઈ કે માંહિ
 સાત સંખ તિનકી બિંચાઈ,
 તીન સુત્ર લૌં કાલ કહાઈ
 આગે સત્ત પસારા હૈ.
 પરથમ અભય સુત્ર હૈ લાઈ
 કન્યા કહં યહં બાહર આઈ,
 ભોગ સંતાયન પૂછો વાઈ
 દારા વહુ ભરતારા હૈ.
 ફૂજે સકલ સુન્ન કર ગાઈ
 માયા સહિત નિરંજન રાઈ,
 અમર કોટ કે નકલ બનાઈ,
 અંડ મધ રચ્યો પસારા હૈ.
 તીજે હૈ મહસુન્ન સુ ખાસી
 મહાકાલ યહં કન્યા ગ્રાસી,
 ભોગ સંતાયન આ અવિનાસી
 ગલનખ છેદ નિકારા હૈ.
 ચૌથે સુન્ન અભોખ કહાઈ,
 સુદ્ધ બ્રહ્મ કે ધ્યાન સમાઈ,
 આદ્યા ચૌ બીજા લે આઈ
 દેખો દષ્ટિ પસારા હૈ.

હે ભાઈ! તને જ્યારે સદ્ગુરુનાં દર્શન થશે ત્યારે તો એ જ તને પ્રભુ નામનું ગૂઢ રહસ્ય સમજતી દેશે. અંતરાત્મા (સુરતિ)માં તત્લીન થવા આવેલા તને એ સુરતિ અને પરમાત્માતત્ત્વરૂપ શબ્દનો ભેદ પણ સમજાવશે. તું જોઈ શકશે કે એ (શબ્દબ્રહ્મ) પદ સર્વ ગણતરીથી પાર છે.

સદ્ગુરુ કૃપાદ્રિષ્ટી (શરણાગત જીવને) ઓળખીને અપનાવે છે ત્યારે તેને બ્રહ્માંડથી ઉપરનો અસીમ વિશાળ પ્રદેશ પ્રાપ્ત થાય છે. એ ‘સદ્જન’ લોકમાં પ્રભુનો દાસ થાણું જમાવીને સ્થિર થાય છે. ત્યાં આગળ દીવા ઝગમગતા હોય છે.

(જીર્વ લોકના) એ અસીમ પ્રદેશની સાત શંખ જેટલી જિંદગીવાળી શૂન્યની સાત ભૂમિકાઓ હોય છે. તેમાંની ત્રણ ભૂમિકા સુધી કાળની ગતિ કહેવાય છે અને તેની આગળ (કાલાતીત) સતનો વિસ્તાર વિસ્તરેલો છે.

હે ભાઈ! એમાં પ્રથમ ભૂમિકા અલય શૂન્યની છે. (સસારી પતિ છોડીને આવેલી) જીવાત્મારૂપ કન્યાએ અહીં આવીને યોગી અને સતોને પૂછ્યું તો એને સમજાયું કે પોતે પત્ની છે અને એ (પરમાત્મા) જ એનો પતિ છે.

બીજી ભૂમિકા સ-કલ શૂન્યની કહેવાય છે. ત્યાં નિરંજન રાય માયા રાણી સાથે બિરાજે છે. એમણે જ આ બ્રહ્માંડમાં સૃષ્ટિવિસ્તારની રચના કરેલી છે અને તેમાં કેટલીયે જાતના અમર કોટ રચ્યા છે.

ત્રીજી ભૂમિકા મહાશૂન્યની ગણાય છે. અહીં આવતાં(જીવાત્મારૂપ) કન્યાનો મહાકાળ વિલય કરી નાખે છે. કાળ પોતાના નખથી સ્થૂલને છેદી નાખીને જોગી અને સતોદ્વારા આ અવિનાશી તત્ત્વને પ્રગટ કરે છે.

ચોથી ભૂમિકા અતુલ શૂન્યની હોય છે અહીં શુદ્ધ બ્રહ્મના ધ્યાનમાં તત્લીનતા પ્રાપ્ત થાય છે. આદ્યા (મહામાયા) શક્તિ સહિના બીજરૂપ આ સ્થાનમાં લઈ આવે છે. ત્યાંથી તું નજરે નીરખી લે કે આ બ્રહ્માંડનો પસારો કેવો (જખરો) છે!

પંચમ સુન્ન અલેલ કહાઈ
 તહં અદલી બંદિયાનં રહાઈ,
 જિનકા સંતશુરુ ન્યાવં ચુંકાઈ,
 ગાદી અદલી સારા હૈ.
 ષષ્ઠે સાર સુન્ન કહલાઈ,
 સાર ભંડાર ચાહિ કેં મીહિ,
 નીચે રચના જાહિ રચાઈ
 જાકા સકલ પસારા હૈ.
 સતવે સત સુન્ન કહલાઈ
 સતં ભંડાર ચાહિ કે મીહિ,
 નિઃતત રચના તાહિ રચાઈ
 જો સખહિન તે ન્યારા હૈ.
 સત સુન ઉપર સત કી નગરી,
 ખાંટ બિહંગમ ખાંડી ડગરી,
 સો પહુચે ચાલે બિન પગરી
 એસા ખેલ અપારા હૈ.
 પહલી ચકરી સમાધ કહાઈ
 જિન હંસન સતશુરુ મતિ પાઈ,
 બેઠ ભરમ સખ દિયે ઉડાઈ
 તજ તિરશુન ભયે ન્યારા હૈ.
 દૂજ ચકિર અગાધ કહાઈ
 જિન સતશુરુ સંગ દ્રોહં કરાઈ,
 પીછે આનં ગહે સરણાઈ
 સો યહં આન પધારા હૈ.
 તીજ ચકરિ સુનિકર નામા
 નિજ સુનિયન સતશુરુ મંમ જાના.
 સો સુનિયન યહં આય રહાના,
 કરમ ભરમ તજ ડારા હૈ.

પાંચમી ભૂમિકા અલેલ (કલ્લોલ) શૂન્યની કહેવાય છે, ત્યાં આવીને સત્ય પારખનારી વિવેકશક્તિ પણ રૂંધાઈ જાય છે, પણ સદ્ગુરુ પરમાત્મા જ એનો ન્યાય કરે છે અને આખુરે વિશ્વ એ સત્યરૂપ આત્મશક્તિની જ ગાદી છે એમ એને સમજાવે છે.

છઠ્ઠી ભૂમિકા સારશૂન્ય ગણાય છે. એમાં જ બધા સારસત્વનો ભંડાર ભરેલો છે. જેણે એની નીચેની બધી રચના કરેલી છે અને જેનો આ બધો ખસારો દેખાય છે, તે અહીં છે.

સાતમી ભૂમિકા સત્યશૂન્યની કહેવાય છે. એમાં સત્યનો ભંડાર છે. એ સત્યે જ બધી સદ્ગતિ રચના કરેલી છે. તેમ છતાંયે એ પોતે તો બધાયથી ન્યારો જ છે.

આ સાતે શૂન્યની ભૂમિકાઓની પણ પાર સત્યપુરુષની નગરી આવેલી છે. એમાં સરસ રસ્તા ને પખીડાં ને વાંછીચૂંકી શેરીઓ છે. જે (જડ સંપ્રદાયોનાં) પગથિયાં વિના (ચુકતપણે અંતરાત્માની પ્રેરણાથી જ) ચાલે છે તે જ એને પહેાંચી શકે છે. આ લીલા એવી અપાર છે.

(અહીંથી આગળની ચક્રરાત્રી લઈ ને ભિન્નગતિ કરતી ભૂમિકાઓનું હવે નિરૂપણ થાય છે.)

પ્રથમ ચક્રરાવો સમાધિનો કહેવાય છે. જેનું જ્ઞાન હંસલાને સદ્ગુરુની કૃપાથી થયું છે અને જેના વડે ત્રય ને પંચના ભેદભાવનો લય થયો છે અને ત્રિગુણથી અતીત એવી અવસ્થાને જે પામ્યા તેમનું આ સ્થાન છે.

બીજો અગાધ ચક્રરાવો ગણાય છે. જેણે પહેલાં સદ્ગુરુનો દ્રોહ કરીને ફરી પાછા આવીને એમની શરણાગતિ સ્વીકારી હોય તેવાની ગતિ અહીં છે.

ત્રીજો મુનિ ચક્રરાવો કહેવાય છે. મને પોતાને માર્ગદર્શન કરાવતા આ મુનિઓને મેં મારા સદ્ગુરુ રૂપ બતાવ્યા છે. એવા બધાં કર્મની જાળમાં અને જમનો સદંતર ત્યાગ કરીને આવેલા મુનિઓનું આ ધામ છે.

ઔથી ચકરિ ધૂન હ લાઈ
 જિન હંસન ધૂન ધ્યાન લગાઈ,
 ધૂન સંગ પહુચે હમરે પાહિં
 યહ ધૂન સખ મંગારા હ.
 પંચમ ચકરિ રાસ જો લાખિ,
 અલમીના હૈ તહં મધ અંખિ,
 લીલા કોટ અનંત વહાં કી
 રાસ વિલાસ અપારા હૈ.
 ષષ્ઠ ચકરિ વિલાસ કહાઈ
 જિન સતગુરુ સંગ પ્રીતિ નિખાડી,
 છૂટત દેહ જગંહ યહ પાઈ,
 ફિર નહિ ભવ અવતારા હૈ.
 સતવીં ચકરિ વિનોદ કહાનો,
 કોટિન ખંસ શુરન તહં જાનો,
 કલિ મેં બોધ ક્રિયા જ્યોં માનો
 અધકાર ઉજિયારા હૈ.
 અઠવી ચકરિ અનુરોધ બખાના
 તહાં જુલહટી તાનાતાના,
 બકા નામ કપીર બખાના
 જો સંતન સિર ધારા હૈ.
 ઐસી ઐસી સહસ કરોડી,
 ઉપર તલે રચી જ્યો પૌડી,
 ગાદી અદલિ રહી સિર મોડી
 સતગુરુ બંદિ નિવારા હૈ.
 અનુરોધી કી ઉપર ભાઈ,
 પદ નિર્માન કે નીચે તાડીં,
 પાંચ સંખ હૈ ચાહિ ઉંચાઈ
 અદ્ભુત ઠાઠ પસારા હૈ.

હે ભાઈ! ચોથો છે ધૂન ચક્રાવૌ, જે હંસધાઓએ (અખંડ ચિંતનરૂપ) ધૂનમાં જ પોતાનું જ્ઞાન લગાડેલું છે, તેઓ એ ધૂનની સાથે સાથે જ અહીં નિજપદમાં આવી પહોંચે છે. એ ધૂન શબ્દશબ્દમાં જ લીન કરનાર છે.

પાંચમો રાસ ચક્રાવૌ ગણાય છે. ત્યાં નીલ જ્યોતિની ઝાંખી થાય છે, ત્યાંની લીલા અનંત કોટિ વિસ્તારવાળી છે અને ત્યાંની રાસ વિલાસની લીલાનો તે પાર જ નથી.

છઠ્ઠો વિલાસ ચક્રાવૌ કહેવાય છે. જેણે સદ્ગુરુ સાથેનો પ્રેમ નિભાવ્યો છે, તેને દેહ છૂટતાં આ સ્થાન મળે છે. ત્યાર પછી એને સંસારમાં અવતરવું પડતું નથી.

સાતમો વિનોદ ચક્રાવૌ ગણાય છે. અંધકારમાં અજવાળું કરે એવી રીતે જેમણે કલિકાલમાં જ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો હોય છે, તેના ગુરુઓનાં અસંખ્ય કુળોનું સ્થાન અહીં છે.

આઠમો અનુરોધ ચક્રાવૌ કહેવાય છે. કપીરે જેના નામની સ્તુતિ કરેલી છે. આજે સંતોએ જેને શિર પરધારણ કરેલી છે. તે પરમ સર્જકની મૂળ સત્તાના તાણાવાણાથી રચાયેલું આ ધામ છે.

આવી આવી હજારો ને કરોડો ભૂમિકાઓનાં ઉપર નીચે પગથિયાં ફેલાયેલાં છે. એ બધાયેના મસ્તકની ઉપર સત્તની ગાદી આવેલી છે. સદ્ગુરુનું શરણ લેનારે એ બધી ભૂમિકાઓને વટાવી દીધેલી હોય છે.

હે ભાઈ! આ અનુરોધ ચક્રાવૌની ઉપરનું જે ધામ છે તેની જગ્યા પાંચ અબજ કોસ જેટલી છે અને એનો ઠાઠમાઠ ને પસારો પણ અદ્ભુત છે. આ ધામ નિર્વાણપદની નીચેનું જ છે.

સોલક-મુતહિત દીપ-સ્વાર્થ,-

સત-મુત રહે તામુ ડે માંહિ,

ગાદી. અદલ કબીર યહાં હીં

બે સખહિન સરદારા હ.

પદ નિરખાન હૈ અનંત અપારા,

નૂતન સુરતિ લેંક સુધારા,

સત પુરુખ નૂતન તન ધારા,

સતગુરુ સંતન સારા હૈ.

આગે સત લેંક હૈ ભાઈ,

સંખન કૈસ તામુ ભૈયાઈ,

હીરા પન્ના લાલ જડાઈ

અદભુત ખેલ અપારા હૈ.

બાગ બગીચે-ખીલી ફૂલવારી

અમૃત નહરેં હો રહીં બારિ,

હંસા ખેલ કરત તહં ભારી

અનહદ છુરૈ અપારા હૈ.

તાં મધ અધર ચિહાસર ગાનૈ

પુરુખ સખ-તહં અધિક બિરાનૈ,

દોટિન સૂર રોમ ઇંક લાનૈ

અંસા પુરુખ દિદારા હૈ.

હંસી હંસ આરતી ઉતારૈ

ખોડસ ભાલુ સૂર પુનિ ચારૈ,

પગ બીના સત સખ હચારૈ

ખેધત હિયે મંઝારા હં.

તાપર આગમ મહલ એક ન્યારા,

સંખન કૈટિ તામુ બિસ્તારા,

બાગ બાવડી અમૃત ધારા

અધરી. ચલૈ કુહારા હં.

(સહિના) સોળે સતરના (જડવત) ‘તંતુને’ માટે (ચેતનાથી પ્રકાશિત કરવા માટે) અહીં દીપક ઝગમગે છે; અને સપ્ત ધાતુરૂપ સાતે તંતુઓ તો એની અંદર જ રહેલા છે. કપીર કહે છે કે જે બધાયના સ્વામી છે; તે સત્ય પરમાત્માની ગાદી અહીં જ છે.

નિર્વાણપદ્ધતું ધામ તો અનંત ને અપાર છે. ત્યાં જીવન સાર્થક કરતા નવીન અનુભવો જીવાત્માને થાય છે. સત્યપુરુષપણ ત્યાં નવીન તત્ત્વ ધારણ કરે છે. આ ધામને સદ્ગુરુ સતોએ ઉત્તમ ગણેલું છે.

હે બાઈ ! સત્યલોકનો વિસ્તાર તો એનીયે આગળ છે. એની ઊંચાઈ કરોડ કોસ છે. ત્યાં હીરા અને લાલ-પન્ના જેવાં અમૂલ્ય રત્નો જડેલાં છે. ત્યાંનો સમગ્ર ખેલ જ અદ્ભૂત અને અપાર છે.

ત્યાં આગળગીયા અને કૂલવાડી ખીલેલાં છે. અને નિગનનંદરૂપ અમૃતની નહેરો ત્યાં અખંડ વહાં કરે છે, ત્યાં અનાહત નાહના અપાર મુગ્ધન સાથે હંસલા ખૂબ આનંદ કરે છે.

તેની મધ્યમાં અદ્ધર એક સિંહાસન છે. મોટે ભાગે એની ઉપર જ શબ્દ પુરુષ બિરાજે છે એવું મુખ એવું દેદીપ્યમાન છે કે એના એકેક શ્વેત આગળ કરોડ સૂર્ય ને ચંદ્ર પણ શરમાઈ જાય.

હંસ હસી બધાં જ એની આરતી ઉતારે છે, સોળે સૂર્ય પણ હાજર છે અને ચારે વેદ પણ સ્તુતિનાં સૂર પૂરે છે. નૃત્ય કરતાં ચરણોની વીણા સત્ શબ્દનો ઉત્તર કરી રહી છે. આ બધુંયે દર્શન હૃદયને અંદરથી ભેદી નાંખે છે.

ત્યાં આગળ અનેરો આગમ-મહેલ આવેલો છે. એનો વિસ્તાર તો કરોડો કોટ જેટલો છે. ત્યાં આગળગીયા, કૂવા અને અમૃતની વહેતી ધારા છે. ત્યાં અદ્ધર ઊઠી રહેલા કુવારા પણ છે.

મોતી મહલ ઔ હીરન ચૌરા
 શ્વેત ખરન તહં હંસ ચકોરા,
 સહસ સૂર છબિ હંસન જોરા
 ઔસા રૂપ નિહારા હૈ.
 અધર સિંહાસન જિંદા સાર્ધ
 અખન સૂર રોમ સમ નાહિં,
 હંસ હિરંખર ચંવર હુલાર્ધ,
 ઔસા અગમ અપારા હૈ.
 અધરી ઉપર અધર ધરાધ
 સંખન સંખ તાસુ ઉંચાધ,
 ઝિલમિલહુટ સો લોગ. કહાધ,
 ઝિલમિલ ઝિલમિલ સારા હૈ.
 ખાગખગીચે ઝિલમિલ કારી
 રતનન જડૈ પાત ઔ ડારી,
 મોતી મહલ ઔ રતન અટારી
 પુરુષ વિદેહ પધારા હૈ.
 કોટિન ભાતુ હંસ કો રૂપા,
 ધુન હૈ વહ કી અજબ અનૂપા,
 હંસા કરત ચંવર સિર ભૂપા,
 ખિન કર ચંવર હુલારા હૈ
 હંસા કેલ સુનો મન લાધ,
 એક હંસ કે બો ચિત આધ,
 ફૂળ હંસ સમુચ પુનિ નાધ
 ખિન મુખ જૈન ઉચારા હૈ.
 તોહિ આગે નિ:લોક હૈ ભાધ
 પુરુષ અનામી અકહ કહાધ,
 ના પહુચે જાનેગે વાહી
 કહન સુનન તે ન્યારા હૈ.

ત્યાં તો મોતીના મહેલ ને હીરાના ચોતરા છે. ત્યાં-વિહરતા સફેદ-રંગનાં હંસ ને ચકોર પક્ષી હોય છે. હજારો સૂર્યની કાંતિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તેવું હંસલાલું તેજસ્વી સ્વરૂપ દેખાય છે.

ત્યાં એ અદ્ધર સિંહાસન ઉપર સાક્ષાત સ્વામી બિરાજે છે. અખળો સૂર્યનો પ્રકાશ એના એક રૂંવાળી ગરાળર પણ નથી. હીરાનાં નિર્મળ ચીરવાળાં હંસલો એને ચમર ઢાળે છે. આવો અગમ અને અપાર આ પ્રદેશ છે.

એ અદ્ધર સિંહાસનનીયે ઉપર અદ્ધર આવેલો તેજોમય લોક છે. એની જીર્વાઈ અસંખ્ય યોજન છે. એ આખોયે લોક સદા દિવ્ય પ્રકાશથી ઝગમગ ઝગમગ થયા જ કરે છે

ત્યાંના બાગબગીચા પણ ઝગમગા કરે છે. ત્યાંનાં પાન ને ડાળીઓ પર રત્નો જડેલા છે. ત્યાં મોતીના તો મહેલ અને રત્નોની અટારીઓ છે. ત્યાં પરમાત્મપુરુષ વિદેહરૂપે પધારેલા છે.

ત્યાં હંસલાલું સ્વરૂપ કરોડો સૂર્ય જેવું તેજોમય હોય છે. ત્યાંની ધૂન જ અજળ ને અજોડ હોય છે. હંસલો હાથ વિના જ મહારાજ (પરમાત્મા)ને શિરે ચમર હલાવે છે

એક (સદ્ભાગી) હંસલાના મનમાં પ્રભુની આ આખી મિલનશીલા સમ-જાઈ ગઈ અને મુખ વિના જ બોલેલા (સંકેતમય) વેણથી બીજા હંસલાના ધ્યાનમાં એ આવી ગઈ એટલે તે પણ એમાં લીન થઈ ગયો.

ભાઈ! તેનીયે આગળ નિર્વૈક પદ છે. ત્યાં અનામી અને અકથ્ય કહેવાતા પુરુષ પરમાત્મા છે એને તો જે ત્યાં પહોંચે તે જ જાણે છે કારણ કે તે કથન અને શ્રવણથી પર છે.

રૂપ સરૂપ, કહ્યું વહાં નાહીં
 ઠોર ઠાંવ કહ્યું દીસે નાહીં,
 અરજ તૂલ કુછ દષ્ટિ ન આઈ,
 કેસે કહ્યું સુમારા હૈ.
 જા પર કિરપા કરિ હૈં સાંઈ
 ગગની મારગ પાવૈં ત્રાહિ,
 સત્તર પ્રલય મારગ માંહી
 જખ પાવે દીદારા હૈ.
 કહ કબીર સુખ કહા ન જાઈ
 ના કાગઢ પર અંક ચઢાઈ,
 માનોં જૂંગે સમ શુડ ખાઈ
 સૈનન ઐન ઉચારા હૈ.

૨૨

ચુવત અમીરસ 'ભરત તાલ જહં સખઃ' બિટે અસમાની હો,
 સરિતા ઉમડ સિંધુ કો સોઐ નહિં કહ્યું જાત બખાની હો.
 આંઠ સુરજ તારાગણ નહિં વહં નહિં રૈન ણિહાની હો,
 બાજે બજે સિતાર બાંસુરી રરંકાર મૂઢખાની હો.
 કોટિ ગિલમિલી જહં વહુ ગલકૈ ધિનજલ બરસત પાની હો,
 શિવ અજ વિષ્ણુ સુરેસ સારઢા નિજંનિજ મતિ અનુમાની હો.
 હસ અવતાર એક તત રાજૈ અસ્તુતિ સહજ સયાની હો,
 કહે કબીર લેઢ કી ખાતૈ ધિરલા કોઈ પહિચાની હો.
 કર પહિચાન ફેર નહિ આવૈ જમ કી જુલમી ખાની હો.

૨૩

સખિયા વા ઘર સખસે ન્યારા
 જહં પૂરખ પુરૂખ હમારા.
 જહં નહીં સુખદુખ સાંચ જૂઠ
 નહીં પાપન પુન પસારા.

ત્યાં રૂપ-સ્વરૂપ જેવું કંઈ જ નથી. ત્યાં પહેળાઈ કે લખાઈ જેવું કંઈ જ નજરે ચઢતું નથી. એટલે એની સીમાનો સુમાર પણ કેવી રીતે કરી શકાય ?

એ તો જેની ઉપર પ્રભુ મોતે જ કૃપા કરે છે, તેને જ આ ગગનનો અક્ષમાર્ગ મળે છે. એ પંથે જતાં તો સત્તર પ્રધન અર્થાત જુગના જુગ વધી જાય છે ત્યારે એના દર્શન પમાય છે.

કપીર કહે છે કે સુખથી તો એની વાત કરી જ શકાતી નથી કે કાગળ પર અક્ષર લખીને પણ તે સમજવાય તેમ નથી. મૂળા આણ્ણે ગોળ ખાધો હોય અને તે એ મીઠા સ્વાદની વાત માત્ર ઈશારાથી જ સમજાવી શકે છે તેમ મેં પણ આ વાત એવી સાનમાં જ સમજાવી છે.

૨૨

(એ રહસ્યમય અસીમ પ્રદેશમાં). અખંડ. અમૃતરસ ઝરે છે ને એવું જ સરોવર ભરાય છે. ત્યાં આકાશી (અનાહત) નાદ અખંડ ઊઠ્યાં કરે છે, ત્યાં સરિતા ઊછળીને સિંધુને શોષી લે છે (અર્થાત ભક્તિનો સ્રોત ભવસાગરની માયાને સૂકવી નાખે છે અને સાંસારિક તાપને દૂર કરે છે.) એવું કંઈ જ વર્ણન થઈ શકતું નથી.

ત્યાં ચંદ્ર, સૂર્ય કે તારામંડળ નથી તેમ જ ધોર રાત્રિઓ ત્યાં પસાર કરવાની હોતી નથી ત્યાં તો અખંડ સંગીત ચાલ્યા કરે છે સિતાર ને ખંસરીમાં રરહારનો મધુર ધ્વનિ સભળાયા કરે છે.

ત્યાં કરોડો વીજળીઓનો ઝગમગાટ થયા કરે છે અને વગર પાણીએ આનંદજળનો મેઘ વરસ્યાં જ કરે છે. શિવ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, ઈન્દ્ર અને સરસ્વતી પોતપોતાની શક્તિ ને મતિ પ્રમાણે એની સ્તુતિ કરે છે. ત્યાં દશે અવતાર એક સરખા બિરાજી રહ્યા હોય છે અને સહજભાવે સુંદર સ્તુતિ કરે છે.

કપીર કહે છે કે આ બધી ગૂઢ રહસ્યપૂર્ણ અગમ વાતો કોઈ વિરલો જ સમજે છે અને એ સમજી લઈને જન્મ-મરણના ચક્રમાં પછી ફસાતો નથી અને યમના નરકાગારમાં પડતો નથી.

૨૩

હે સખી ! જ્યાં અમારો પૂર્ણ પુરુષોત્તમ સ્વામી બિરાજે છે એ પ્રદેશ તો સૌથી નિરાળો જ છે. ત્યાં સુખ કે દુઃખ, સત્ય કે અસત્ય ને પાપ કે પુણ્યનાં દંદોનો પસારો નથી.

નહિ દિન રૈન ચંદ્ર નહિ સૂરજ
 બિના જ્યોતિ ઉજિયારા.
 નહિ તહં જ્ઞાન ધ્યાન નહિ જપતપ
 બેદ કિતેબ ન બાની,
 કરની ધરની રહની ગહની
 ચે સખ ઉહાં હૈરાની.
 ધર નહીં અધર ન બાહર ભીતર
 પિંડ બદ્ધાંડ કછુ નાહિં,
 પાંચ તત્ત્વ ગુન તીન નહીં તહં
 સાખી સખદ ન તાહીં.
 મૂલ ન ફૂલ બેલ નહીં બીજા
 બિના વૃચ્છ ફલ સોહૈ,
 ઓહં સોહં અરધ ઉરધ નહીં
 સ્વાસા લેખન કેા હૈ.
 નહિ નિરશુન નહિ સરશુન લાઈ
 નહિ સૂછમ અસ્થૂલ
 નહિં અચ્છર નહિં અવિગત લાઈ
 ચે સખ જગ કે ભૂલ.
 જહાં પુરુષ તહંવા કછુ નાહિં
 કહુ કંપીર હમ બાના,
 હમરી સૈન લખૈ બે કોઈ
 ખાવૈ પદ નિરવાના.

૨૪

સુરત સરોવર નહાઈ કે મંગલ ગાઈયે,
 દરખન સખદ નિહાર તિલક સિર લાઈયે.
 ચલ હંસા સત લોક બહુત સુખ પાઈયે,
 પરસિ પુરુષ કે ચરન બહુરિ નહિ આઈયે.
 અમૃત લોબન તહાં અમી અચવાઈયે.
 સુખ મેં સેત તબૂલ સખદ કેા લાઈયે.

ત્યાં દિવસ કે રાત, ચંદ્ર કે સૂર્ય કે કોઈ ન્યેત નથી, તોયે ત્યાં અખંડ અનવાળાં હોય છે ! અરે ! ત્યાં જ્ઞાન, ધ્યાન, જપ, તપ, વેદ કે કુરાનની શાસ્ત્રવાણી પણ નથી. કર્મ-ધર્મનાં વિધિ-નિષેધના નિયમની ત્યાં હેરાનગતિ નથી.

ત્યાં કંઈ નીચે કે ઉપર, બહાર કે અંદર તેમ જ પિંડ અને બ્રહ્માંડના ભેદ જ નથી. ત્યાં પાંચ તત્ત્વો કે ત્રણ ગુણોના ભેદો પણ નથી. ત્યાં સાખી રૂપ (જ્ઞાન) કે શબ્દ બ્રહ્મરૂપ (જ્ઞેય)ના ભેદ પણ નથી ત્યાં મૂળ કે કૂલવેલ નથી. બીજા કે વૃક્ષ વિના જ ત્યાં ફળની દિવ્ય શોભા છે. ત્યાં કુંઠ સોહનો જપ કે નીચે ને ઉપર રેચક, પૂરક ઇત્યાદિ શ્વાસ પ્રાણાયામની ગણતરી પણ કરવાની નથી.

બાઈ ! ત્યાં નિર્ગુણ કે સગુણ તેમ જ સદ્ગમ ને સ્થૂલના ભેદ પણ નથી. ત્યાં અક્ષર કે અનંતના ભેદ પણ નથી. આ બધી તો આ દ્વંદ્વમય જગતની બ્રાન્તિઓ છે.

કપીર કહે છે કે આટલું મને સમજાયું છે કે જ્યાં પરમાત્મપુરુષ છે ત્યાં એના સિવાય બીજું કશું જ (અસ્તિત્વમાં) નથી. મારા આ સંકેતને જે ધ્યાનપૂર્વક સમજી લેશે તે નિર્વાણપદને પામશે.

૨૪

હે હંસલા ! સુરતા (અંતરાત્માના) સરોવરમાં (બ્રહ્મ-અનુભૂતિ કરીને) જ્ઞાન કરીને મંગળગીત ગા અને (આત્મારૂપી) દર્પણમાં શબ્દ (બ્રહ્મરૂપ પરમાત્મા)નાં દર્શન કરીને માથે તિલક કર. (બ્રહ્મનો માર્ગ અપનાવ) પછી હે હંસલા ! ચાલ, સત્વલોકમાં પહોંચીને ધૂળ આનંદ-સુખ પામીએ. ત્યાં બ્રહ્મપુરુષનો ચરણ-સ્પર્શ પામીને જન્મ-મરણનો ફેરા ટાળી દઈએ. (પુનર્જન્મ ન પામીએ.)

ત્યાં અમૃતનાં બોજન કરીએ અને અગીરસનું આચમન કરીએ. પછી શબ્દ બ્રહ્મની લગનીરૂપ નિર્મલ તાંબુલને મુખવાસરૂપે ગ્રહણ કરીએ. ત્યાં પુષ્પોની અનુપમ સુગંધ મહેકતી હોય છે. ચાલ હંસલા, ત્યાં જઈએ.

પુહુપ અનુપમ પ્રાસ, હંસ ઘર ચલિ જિયે.
અમૃત કપડે ઓઢિ મુકુટ સિર દીજિયે.
વહુ ઘર બહુત અનંદ હંસા સુખ લીજિયે,
બદન મનોહર ગાત નિરખ કે જીજિયે.

દુતિ બિન મસિ બિન અંક સો પુસ્તક વાંચિયે.
બિન કરતાલ બબાય ચરન બિન નાચિયે.
બિન હીપક ઉજિયાર આગમ ઘર દેખિયે,
ખુલ ગયે સખ્દ કિંવાડ પુરુખ સો ભેટિયે.

સાહુખ સન્સુખ હોય ભક્તિ ચિત લાઈયે,
મન માનિક સંગ હંસ દરસ તહં પાઈયે.
ઠહુ કબીર ચહુ મંગલ ભાગ ન પાઈયે,
ગુરુ સંગત લૌ લાય હંસ ચલ બાઈયે.

*

*

*

કર્તાર્થાન .

૨૫

સંતૌ ! મોગ અધ્યાતમ સોઈ,
એક પ્રહા સકલ ઘટ બ્યાપૈ દુતિયા ઔર ન કોઈ
પ્રથમ કમલ જહં જ્ઞાન ચારિ દલ તહં ગણેશ કેા ખાસા,
રિધિસિધિ બકી શક્તિ ઉપાસી જપતે હોત પ્રકાસા.
ષટ્કલ કમલ પ્રહા કેા સાવિત્રી સંગ સેત્રા,
ષટ્ સહસ્ર જહં જાપ જપત હૈં ઈન્દ્ર સહિત સખ દેવા.

એ નિજ ધામમાં પહોંચીને હંસલા, અમરત્વને પામી શકીએ છીએ; માટે ચાલ, હંસલા ! ત્યાં અમૃતત્વરૂપી અભરના વાઘા પહેરીને માથે (ન્યોતિર્મય) મુગટ પહેરીએ. એ ધામમાં તો આનંદ આનંદ છે. એનું દિવ્ય સુખ માણીએ. ત્યાં પ્રભુના મનોહર સુખકમળ અને અગેશ્વરનાં દિવ્ય દર્શન કરીને જીવન જીવીએ.

ત્યાં (જ્ઞાન માટે) શાહી લેખણ વગર જ લખેલા અક્ષરબ્રહ્મનો ગ્રંથ, વિના અજવાળે જ વાંચીએ અને (ભક્તિરૂપે) કરતાલ વગાડ્યા વિના તેમજ ચરણ હલાવ્યા વિના આનંદથી નૃત્ય કરીએ. ડોઠ પણ સ્થૂલ દીવાના પ્રકાશ વિના જ એ પરમ ધામમાં ઝગમગાટ ચતાં અજવાળાં અનુભવીએ હવે તો પરમાત્માનાં મંદિરના દરવાજા ખૂલી ગયા છે. એટલે પ્રભુનું મિલન આનંદથી માણીએ.

પ્રભુ પોતે આમ સન્મુખ હોય અને હૃદયથી ભક્તિ કરીએ. હે હંસ ! આ મનરૂપી માણેકને સાથે જ રાખીને પ્રભુનાં દર્શન કરીએ કપીર કહે છે કે આવાં મંગલ દર્શન પામવાનું સદ્ભાગ્ય ફરી ફરી નહીં મળે, માટે હે હંસલા ! સદ્ગુરુનો સત્સંગ કરતાં કરતાં પ્રભુભક્તિની લગનીમાં લીન થઈને તુ તારે આ ધામ પ્રતિ આવ્યો જ જા.

*

*

*

કર્તાસ્થાન

૨૫

હે સતો ! ઘટઘટમા વ્યાપક બ્રહ્મ તો એક જ છે, જીજ્ઞા કઈ જ નથી. આ જ અધ્યાત્મયોગ છે

(આ બ્રહ્મતત્ત્વની યોગસાધનામાં સિન્નસિન્ન ચક્રોનું ભેદન કરીને ઊર્ધ્વગતિ સાધતા જીવાત્માને) સૌથી પહેલા મૂલાધાર ચક્રરૂપ ચાર દલવાળા કમળનું જ્ઞાન થાય છે. ત્યાં ગણેશનો વાસ છે. જેની રિદ્ધિ અને સિદ્ધિ આ બે શક્તિઓ ઊપાસના કરે છે અને જેના અખંડ જપથી પ્રકાશ થાય છે.

તે પછી (નાભિ પાસેના) ૭ દલવાળા સ્વાધિષ્ઠાન ચક્રરૂપ કમળમાં બ્રહ્માનો વાસ છે. તેમની સાથે સાવિત્રી એમની સેવા કરે છે. ત્યાં ઇન્દ્રની સાથે બધાથે દેવો મળીને ૭ હજાર જપ જપતા હોય છે.

અબ્દ કમલ જહું હરિ સંગ લછમી તીજે સેવક પવના,
ષટ સહસ્ર જહું જાપ જપત હૈં મિટિગો આવા ગવના.

દ્વાદસ કમલ મેં સિવ કો બાસા ગિરિજા શક્તિ સારંગ,
ષટ સહસ્ર જહું જાપ જપત હૈં જ્ઞાન સુરતિ લૈ પારંગ.

ખોડસ કમલ મેં શુવ કો બાસા શક્તિ અવિદ્યા બનૈ,
એક સહસ્ર જહું જાપ જપત હૈં એસા લેદ બખાનૈ.

ભંવર શુદ્ધ જહું દુર્ધ દલ કમલા પરમ હંસ કર બાસા,
એક સહસ્ર જહું જાપ જપત હૈં કરમ ભરમ કો નાસા.

સહસ્ર કમલ મેં ઝિલમિલ દરસો આપુર્ધ બસત અપારા,
જોતિ સરૂપ સકલ જગ વ્યાપી અછય પુરુષ હૈ પ્યારા.

સુરતિ કમલ પર સતશુરુ ખોલે સહસ્ર જાપ જપ સોઈ,
છ : સૈ ઈકંઈસ સહસ્રહિં જપિ લે ખૂઝૈ અજપા કોઈ.

ચહિ જ્ઞાન કો કોઈ ખૂઝૈ લેદ અગોચર ભાઈ!
જો ખૂઝૈ સો મન કા પેઝૈ કહુ કપીર સમઝાઈ.

૨૬

રસ ગગન શુદ્ધ મેં અજર ઝરૈ,
ખિના બાબા ઝનકાર ભીઠે જહું સમુઝિ પરૈ તળ ધ્યાન ધરૈ.

એનાથી સહેજ ઉપર અષ્ટદશ ચક્રક્રમણ હોય છે. ત્યાં ભગવાન વિષ્ણુ સાથે લક્ષ્મી બિરાજે છે અને એ બે ઉપરાંત ત્રીજો ત્યાં પવન સેવા કરી રહ્યો છે. ત્યાં પણ છ હજાર દેવતા અખંડ જાગ જાગતા હોય છે. અહીં પહોંચનારનું જન્મમરણનું આવાગમન ટળી જાય છે.

તે પછી બાર દસવાળા (અનાહત ચક્રરૂપ) ક્રમણમાં શિવ અને ગિરિજા શકિતનો વાસ છે. ત્યાં પણ છ હજાર દેવતા જાગ જાગતા હોય છે. જ્ઞાન પામીને બ્રહ્મની અભિમુખતા થતાં જીવાત્મા પાર બીતરે છે.

એની ઉપર (કઠ પાસે) સોળ દસવાળા (વિશુદ્ધ ચક્રરૂપ) ક્રમણમાં જીવનો વાસ હોય છે. ત્યાં અવિદ્યા માયારૂપી શકિત હોય છે. ત્યાં એક હજાર મુખે જાગ થયા હોય છે. આવું આ ક્રમણોનું રહસ્ય છે.

એની આગળ બ્રમરગુફા કહેવાતા બે દસવાળા (આસાચક્રરૂપ) ક્રમણમાં ધરમ પદને પામેલા પરમહંસનો વાસ હોય છે ત્યાં એક હજાર મુખે જાગ જાગતા હોય છે. આ બંને પહોંચનારાના કર્મનાં સૌ બંધનોનો અને સર્વ પ્રકારના બ્રમોનો નાશ થઈ જાય છે.

એનીયે ઉપર મસ્તકમાં શૂન્ય અથવા સહસ્ત્રાર ચક્રરૂપ હજાર દસવાળા ક્રમણમાં જ્યોતિસ્વરૂપ સમગ્ર જગતમાં વ્યાપેલા, અક્ષયરૂપ અને ત પુરુષ, સ્વયં પ્રિયતમ પરમાત્મદેવનાં જ દેહીધ્યામાન દર્શન થાય છે. એમનું એ નિવાસધામ છે.

સ તોને મતે આ સહસ્ત્રારચક્રની પણ ઉપરના સુરિત ક્રમણમાં પહોંચતા સદ્ગુરુની દિવ્યવાણી સંભળાય છે અને અહીં તો સહેજ જાગ જાગતા હોય છે. શરીરની નાની મોટી મળી જસો એકવીસ હજાર નાડીઓ ત્યાં અખંડ અજાગ જાગ કરતી હોય છે

કળીર સમજાવીને કહે છે કે બાઈ ! આ જ્ઞાનનું રહસ્ય તો કોઈક જ જાણે છે. એ અગમ્ય છે. પણ જે ધ્યાનદ્વારા એને સમજે છે તે જ એને સાચી રીતે જાણી શકે છે ચચલ મન શું સમજે ? કળીરે એ જ રહસ્ય અહીં સમજાવ્યું છે.

૨૬

ગગનગુફામાં (અર્થાત્ પિંડના સર્વોચ્ચ સ્થાન સત્યલોકમાં) નિત્યનવીન જરાહીન અમૃતરસ ઝ્યાં જ કરે છે વાજિત્રો વિના જ ત્યાં ઝંકાર થયાં કરે છે. એની સમજણ પડે ત્યારે જ એનું ધ્યાન કરી શકાય છે.

બિના તાલ જહંતહં કમલ કુલાને તેહિ ચઢિ હંસા કેલી કરૈ,
બિન ચંદા ઉબિયારી દરસૈ જહંતહં હંસા નજર પરૈ.

દસવેં દારે તાડી લાગી અલખ પુરુષ બકો ધ્યાન ધરૈ,
કાલ કરાલ નિકટ નહિ આવૈ કામ ક્રોધ મદ લોભ જરૈ.

જુગુન જુગુન કી તૃષા યુગ્મની કરમ ભરમ અલ વ્યાધિ ટરૈ,
કહે કળીર સુનો ભાઈ સાધો અમર હોય કબહૂં ન મરૈ.

૨૭

મોકો કહાં દૂંઢો બંદે મૈં તો તેરે પાસ મેં,
ના મૈં બકરી ના મૈં ભેડી ના મૈં છુરી ગંડાસ મેં.

નહીં ખાલ મેં નહીં પોંછ મેં ના હઠી ના માંસ મેં,
ના મૈં દેવલ ના મૈં મસ્જીદ ના કાળે કૈલાસ મેં.

ના તો કૌનો ક્રિયા કર્મ મેં નહીં ભેગ બૈરાગ મેં,
ખોજ હોય તો તુરત મિલિહૌ પલ્લાર કી તલાસ મેં..

મૈં તો રહૌં સહર કે બાહર મેરી પુરી મવાસ મેં,
કહે કળીર સુનો ભાઈ સાધો સળ સાંસોં કી સાંસ મેં..

*

*

*

કર્તાપ્રાપ્તિ સાધન

૨૮

જ્ઞાન કા ગેંદ કર સુરતિ કા દંડ કર

ખેલ ચૌગાન મૈદાન માંહીં.

જગત કા ભરમના છોડ દે બાલકે

આય બ લેખ ભગવંત પાહીં.

ત્યાં તો જળાશય વિના જ (ચક્રોદ્ધી) કમળ ખીલે છે અને તેમાં પહોંચી જઈને (જલદ્ધી) હસલો પ્રભુમિલનનું સુખ અનુભવી આનંદ માણે છે. એને તો જ્યાં જુએ ત્યાં ચંદ્ર વિના જ અજવાળાં દેખાયાં કરે છે.

(ચક્રોદ્ધીને) દશમે દ્વારે પહોંચતા જ સમાધિ લાગી જાય છે અને યોગી લોકો જેનું ધ્યાન ધરે છે તે અલખ પુરુષનાં દર્શન થાય છે. એટલે તો પછી વિકરાલ કાળ પણ પાસે ફરકતો નથી અને કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ વગેરે પડ્ધરિપુઓ પણ ભસ્મ થઈ જાય છે.

પ્રભુથી વિખૂટા પડી ગયેલા જીવાત્માની જુગજુગની પ્રભુમિલનની તરસ છિપે છે અને કર્મનાં બંધન, ભ્રમ, પાપ, વ્યાધિ બધું જ ટળી જાય છે.

કપીર કહે છે કે હે ભાર્ગવ! આમ અમર થનાર પછી કંઈ મરતો નથી.

૨૭

હે ભક્ત! તુ મને ક્યાં શોધી રહ્યો છે? અરે, હું તો અખંડ તારી પાસે જ છું.

આ ભોગ અપાતા થેટા બકરાથી હું મળતો નથી હું કંઈ એ માટેના છરી કે દાતરડાથી અથવા તો એનાં આમડી, પૂછડી કે હાડમાંસથી પણ મળતો નથી.

હું કંઈ દેવળ કે મંદિર અથવા કાળામાં કે કૈલાસધામમાં મળતો નથી. તેમ જ કોઈ પણ બાહ્ય ક્રિયા કર્મથી અથવા યોગ ને વૈરાગ્યથી પણ પ્રાપ્ત થતો નથી.

મને સાચી લગનીથી શોધનારને તો હું ધડીભરની (તીવ્રતાભરી) શોધમાં જ ઝટ મળી જઉં છું. હું તો દુન્યવી કામકાજની ધણાકથી દૂર અંતરપ્રદેશના રક્ષા-કુર્ગમાં વસું છું. (બધું છોડીને મારી શરણે આવનારને હું સુલભ છું.)

કપીર કહે છે કે હે સંતજન! સાંભળી લેજો. એ તો (પ્રાણરૂપે) આપણા શ્વાસેશ્વાસમાં રહેલો છે.

¶

કર્તાપ્રાપ્તિ સાધન

૨૮

જ્ઞાનનો દડો અને મુરતિસ્વરૂપ (પ્રભુ મિલન ઝખતી વૃત્તિની) ગેડી બનાવીને વિરાટ મેદાનમાં બેસવા નીકળી પડ જગતના ભ્રમમાં ભટકવાનું છોડી દે અને પ્રભુનો ભેખ લઈને ભગવાનને શરણે આવી જ.

લેખ લગવંત કી સેસ મહિમા કરૈ
 સેસ કે સીસ પર ચરન ડારૈ.
 કામદલ છતિ કે કમલદલ સોધિ કે
 બ્રહ્મ કો વેધિ કે કોધ મારૈ.

પદમ આસન કરે પવન પરિચૈ કરે
 ગગન કે મહલ પર મદન બારૈ.
 કહત કબીર કોઈ સંતજન જોડુરી
 કરમ કી રેખ પર મેખ મારૈ.

૨૯

દો સુર ચલે સુભાવ સેતી નાળી સે ઉલટા આવતા હૈ,
 બિચ ઇંગલા પિંગલા તીન નાઠી સુષમન સે ભોજન પાવતા હૈ.

પૂરછ કરૈ કુંભછ કરૈ રેચછ કરૈ ઝરિ બાવતા હૈ,
 કાયમ કબીરા જૂલના છ દયા જૂલ પરે પછિતાવતા હૈ.

૩૦

સુરશિદ્ધ નેનોં બીચ નખી હૈ,
 સ્યાહ સપેદ તિલોં બિચ તારા અવિગત અલખ રખી હૈ.

આંખી મદ્દે પાંખિ ચમકે પાંખિ મદ્દ દારા,
 તેહિ દારે દુરખીન લગાવૈ ઉતરે લવજલ પારા.

સુન્ન સહર મેં બાસ હમારા તહું સરખંગી બાવૈ.
 સાહબ કબીર સદા કે સંગી સજદ સહુદ મહુલ લે આવૈ.

લગવાનના ભેખનો મહિમા તો શેષ પણ ગાય છે કારણ કે ભેખ લેનાર તો શેષ મસ્તક (નિમ્ન ભૂમિકાઓ) પર ચરણ ચૂકીને જ ઊર્ધ્વગતિ કરે છે. કામનાઓને જીતીને, લિખલિખ ચક્રોનાં કમળદ્વેષુ શોધન કરીને, બ્રહ્મનો લક્ષ્યવેધ કરતો કરતો (સાધક) કૌઠનો સંહાર કરી નાખે છે.

પદ્માસન લગાવીને પ્રાણાયામ દ્વારા એ પ્રાણનો પરિચય સાધે છે. અને ગગનગુફામાં પહોંચીને (શંકરની જેમ) મદનદ્વંદ્વન (અર્થાત્ વિપયવાસનાનો નિઃશેષ લય) કરે છે. કપીર કહે છે કે કર્મની રેખ પર આવી આત્મસાધનાથી મેખ મારનાર (બ્રહ્મરૂપી રત્નને પ્રાપ્ત કરનાર) ઝવેરી તો કોઈક સંતજન જ હોય છે.

૨૯

નાભિના પ્રદેશથી ઊર્ધ્વગતિ કરતો એ સાધક હિપર જાય છે. ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ (ઈડા અને પિંગલાના) એ પ્રવાહો વ્યાપ્તતા લાગે છે, એ બેની વચ્ચેની સુષુમ્ણા. આ ત્રણ નાડીઓમાંથી સાધકને તો બ્રહ્મનાડીરૂપ સુષુમ્ણાને માર્ગે જ (કુંડલિની શક્તિના ઊર્ધ્વપ્રવાહથી) પોષણ મળતું રહે છે.

‘સહિત’ પ્રાણાયામ કરતાં એ પૂરક, કુલક અને રેચક કરીને પ્રાણની શુદ્ધિ દ્વારા કુંડલિનીને ઊર્ધ્વપથે પ્રેરે છે. કપીર તો નિરંતર મસ્ત બનીને આ ઊર્ધ્વપ્રદેશમાં જ ચૂલતો રહે છે એ માર્ગેથી અમિત ચર્ધને જે ભૂલો પડે છે તેને પછી પસ્તાવુ પડે છે.

૩૦

હે હિપદેશક ! પરમાત્મા તો આ નયનોની મધ્યમાં જ રહેલો છે.

(યોગમાં યમુનાનો સ્વામપ્રવાહ તે પિંગલાનાડી, ગંગાનો શ્વેતપ્રવાહ તે ઈડા નાડી અને તે બન્ને વચ્ચેની બ્રહ્મનાડી. સુષુમ્ણામાંથી ચક્રબેદ કરીને જીએચકતો કુંડલિની શક્તિનો ગૂઢ ઊર્ધ્વપ્રવાહ એ ત્રણેનું ચિલનસ્થાન તે બે અમર વચ્ચેનું ત્રિકુટિ સ્થાન અને તેમાં આરાત્યક છે.) કાળા અને સફેદ તલ વચ્ચે તેજસ્વી તારા જેવા એ જ જ્ઞાનમય અલખ પરમાત્મા પ્રતિષ્ઠિત છે.

એ બ્રહ્મનાં નિવાસસ્થાનમાં તો વસંતઋતુ છે. આંખોની વચ્ચે (દ્વિદલ આરાત્યકમાં) પાંખડીઓ ચમકે છે અને એની પણ મધ્યમાં જે દાર છે તે દાર પર જ ધ્યાનતું દુરગિન લગાવનાર આધક લક્ષ્મણગરને પાર કરી જાય છે.

આપણો વાસો તો જીએ ગગનમંડળના શૂન્ય પ્રદેશમાં (બ્રહ્માંડમાં) છે. આપણી સર્વ અંગથી ત્યાં જ ગતિ છે. કપીર તો પરમાત્માનો નિત્યનો સંગ પામીને શબ્દ બ્રહ્મરૂપ પ્રભુને જ પોતાના (દિહરૂપી) પિંડમહેલમાં પ્રત્યક્ષ-લઈ આવે છે. (અને આમ પિંડમાં જ બ્રહ્માંડની લીલા દર્શાવે છે.)

૩૧ .

કર નૈનાં દીદાર મહલ મેં ખ્યારા હૈ.

કામ ક્રોધ મદ લોભ બિસારો સીલ સંતોષ છમા સત ધારો,
મદ્યમાંસ મિથ્યા તબિ ડારો હો જ્ઞાન-ઘોડે અસવાર
ભરમ સે ખ્યારા હૈ.

ધોતી નેતી બરતી પાઓ આસન પદમ જુગુત સે લાઓ,
કુંભક કર રેચક કરવાઓ પહલે મૂલ સુધાર
કાર્ય હો સારા હૈ.

મૂલ કમલદલ ચતુર બખાનો ભપ કલિંગ લીલ રંગ માનો,
દેવ ગણેશ તહું રોપા થાનો ઋષિ સિધિ ચંદ્ર હુદારા હૈ.

સ્વાદ ચક્ર ષટ દલ વિસ્તારો પ્રહ્લ સાવિત્રી રૂપ નિહારો,
ઉલટિ નાગિની કા સિર મારો તહાં સખ્ત ઓમકારા હ..

નાભિ અષ્ટકમલ સાજ સેત સિંહાસન વિષ્ણુ બિરાજ,
ભપ હિરિંગ તાસુ સુખ ગાજ લક્ષ્મી શિવ આધારા હૈ.

દ્વાદશ કમલ હૃદય કે માંહિ સંગ ગૌરી શિવ ધ્યાન લગાઈ,
સોહં શબ્દ તહાં ધૂન છાઈ ગણકર જયજય કારા હૈ.

દો દલ કમલ કંઠ કે માંહિ તેહિ મધ બસે અવિદ્યા બાઈ,
હરિ હર પ્રહ્લા ચમર હુલાઈ શ્રીંગ નામ ઉચ્ચારા હૈ.

તાપર કંજ કમલ હૈ બાઈ બગ ભૌરા હુઈ રૂપ લખાઈ,
નિભમન કરત તહાં ઠંકુરાઈ, સૌ નૈનન પિછરાવા હૈ.

૩૧

તું નયનોથી દર્શન કરી લે. આ (દિહરૂપી) મહેલમાં જ પ્રિયતમનો વાસ છે.
કામ, ક્રોધ, મદ અને લોભને તું છોડી દે અને શીઘ્ર, સતોષ, ક્ષમા અને
સત્યને ધારણ કરી લે.

મદિરા, માંસ અને અસત્યનો ત્યાગ કર. જ્ઞાનને ઘોડે સવારી કરી લે,
કારણ કે પ્રિયતમ પરમાત્મા તો અજ્ઞાનના બ્રમથી ન્યારો જ છે

ઘોતી, નેતી બસ્તી વગેરે શરીર શુદ્ધિની યૌગિક ક્રિયાઓ તુ કરે. .
જા અને યુક્તિપુરસ્કર પદ્માસન લગાવ. તેવી જ રીતે પ્રાણશુદ્ધિ માટે .
કુંભક, રેચક વગેરે પ્રાણાયામની ક્રિયાઓ કરતો રહે. પ્રથમથી જ મૂળની શુદ્ધિ
કરવાથી સર્વ કાર્ય સફળ થાય છે.

મૂલાધાર ચક્રરૂપ કમળના ચાર ફલ હોય છે. ત્યાં ક્ષીમ્ બીજક મંત્રનો .
જાપ ચાલે છે અને ફલનો રંગ લાલ હોય છે. ત્યાં ગણેશદેવનું આસન છે અને .
રિદ્ધિસિદ્ધિ એમને ચમ્બર દાળી રહ્યા હોય છે.

તેની ઉપર નાભિની પાસે સ્વાધિષ્ઠાન ચક્રરૂપ કમળનાં છ ફલ હોય છે. .
ત્યાં તું બ્રહ્મા અને સાવિત્રીનાં દર્શન કરી લે.

જગત ચર્ષને બિર્ધ્વગતિ કરતી કુ ડલિની શક્તિરૂપી ઉલટી દિશામાં જતી
નાગણને તું ડેંકારના જાપથી વશ રાખતો જા.

ત્યાં જ નાભિ પાસે આઠ ફલવાળું એક ચક્ર શોભે છે, ત્યાં શ્વેત સિંહાસન
પર વિષ્ણુ બિરાજે છે. હ્રીમ્ બીજકમંત્રના જાપનું જનથી ત્યાંના સુખાનંદ ગાજે
છે. લક્ષ્મી અને શિવનું આ આસન છે.

હૃદયપ્રદેશમાં બાર ફલવાળું અનાહતચક્રરૂપ કમળ છે. તેમાં તો શક્તિ .
સહિત શિવ ખ્યાન લગાવીને બેઠેલા છે. ત્યાં સોહં જાપની અખંડ ધૂન ચાલે
છે અને શિવના અગણિત ગણો જયજયકાર ગજવી રહ્યા છે.

કંઠની અદર એ ફલવાળું કમલ છે. તેમાં અવિષ્ઠા શક્તિનો વાસ છે.
વિષ્ણુ, શિવ અને બ્રહ્મા ત્યાં ચમ્બર દાળી રહ્યા છે અને શ્રીમ્ બીજકમંત્રનો
ત્યાં જાપ ચર્ષ રહ્યો છે.

હે લાઘ ! તેની ઉપર શિરોકુંજરૂપ કમલ છે. ત્યાં બગલા (અર્થાત્
શ્વેત) અને લમરા (અર્થાત્ રથામ) એ બન્નેનાં બન્ને રૂપનાં દર્શન થાય છે. આ :
સ્થાન સુધી પોતાના મનની સત્તા પ્રવર્તે છે. આ સ્થાન નેત્રોની પાછળ છે. .

કમલલેહ ક્રિયા નિરવારા યહ સખ રચના પિંડ મંઝારા,
-સતસંગ - કર સતગુરુ સિરધારા વહ સતનમ ઉચારા હૈ.

આંખ કાન મુખ બંધ કરાઓ અનહદ ગ્રિંગા શબ્દ સુનાઓ,
દોનોં તિલ ઇકિતાર મિલાઓ તબ દેખો ગુલબારા હૈ.

ચંદ સૂર એકૈ ઘર લાઓ સુખમન સેતિ ધ્યાન લગાઓ,
તિરબેની કે સંધ સમાઓ લોર ઉતર ચલ પારા હૈ.

ધંટા સંખ સુનો ધુન દોઈ સહસ કંવલ દલ ઝગમગ હોઈ,
તા મધ કરતા નિરખો સોઈ બંકનાલ ધસ પારા હૈ.

હાકિની સાકિની બહુ ફિલકારે જમકિંકર પ્રમહૂત હંકારે,
સતનામ સુન ભાગે સારે સતગુરુ નામ ઉચારા હૈ.

ગગનમંડલ બિચ ભીર્મુખ કુંધ્યાં ગુરુમુખ સાધુ લરપર પીયા,
નિગુરે ખ્યાસ મરે બિન કીયા બકે હિય અધિયારા હૈ.

ત્રિકુટી મહલ મેં વિદ્યા સારા ઘનહર ગરજે બજે નગારા,
લાલ બરન સૂરજ ઉજિયારા ચતુર કમલ મંઝાર એમકારા હૈ.

સાધ સોઈ બિન યહ ગઢ લીન્હા નૌ દરવાજે પરગટ કીન્હા,
દસવાં બાય ખોલ બિન દીન્હા જહાં કુલુકે રહા મારા હૈ.

આ પિંડમાં આ જે બધીર ચના છે તેમાં રહેલાં જુદાંજુદાં ચક્રોરૂપી કમળોના ભેદનો આ બધો ખુલાસો કર્યો છે. સત્સંગ સેવીને, સદ્ગુરુનું શરણ લઈને પછી જ સાધક સતનામનો ઉચ્ચાર કરે છે. (આગળનો સાધનાક્રમ દર્શાવતાં કબીર કહે છે કે-)

આંખ, કાન અને મુખને બંધ કરો અને બીતર ગાજતો અનાહતનાદ સાંભળો નેત્રની બન્ને કીકીઓને એક કરી દો. (જે ભુકુટી વચ્ચે ત્રિકુટીમાં ધ્યાન લગાવો) એટલે લીલાહેર લાગશે.

ઈડા નાડીરૂપી ચંદ્ર અને પિંગલા નાડીરૂપી સૂર્યને ત્રિકુટીરૂપ એક જ સ્થાનમાં લાવીને એમનું અક્ષનાડી સુપુચ્છા સાથે ધ્યાન દ્વારા મિલન કરાવો. આમ ત્રિવેણીમાં લીન થાઓ, જેથી સાધનાની સિદ્ધિના સૂર્યોદય સમયે પાર ઉતરાય.

ત્રિકુટીના સ્થાનથી આગળ વાંકી નળી જેવા વિકટ માર્ગે ધસી જઈને પાર નીકળતાં મસ્તિષ્કમાં કૈલાસરૂપ ગગનમંડળમાં સહસ્રદલ કમળ ઝગમગી રહ્યું છે. એની જ મધ્યમાં પ્રભુ બિરાજે છે. ત્યાં જતાં ધંટ અને શંખનો મહામ દિરમા થતો હોય તેવો અખંડ ધ્વનિ સંભળાય છે.

(ત્યાં સાધનામાં વિક્ષેપ કરનારાં) ડાકિની, શાકિની તથા જમહૂતો વગેરે ખૂબ ડિકિયારીઓ કરતાં હોય છે અને યમહૂતો ધર્મના દૂતોને લગાડતા દેખાય છે. પણ સદ્ગુરુ પરમાત્માના નાચોચ્ચારથી અને સત્નામના પ્રભાવને લીધે એ બધાં જ વિદિના ભાગી જાય છે.

(જ્યાં જ્યોતિર્ભય અક્ષાનો અખંડ પ્રકાશ દેદીધ્યમાન છે તે) ગગનમંડળની મધ્યમાં સહસ્રદલ કમળની વચ્ચે ઊંધા મુખવાળા ધડા જેવો ચંદ્રાકાર અમૃત કૂપ છે. ગુરુશરણથી જેનું મુખ ખુલેલું છે તેવા સદ્ભાગી સંતજન આ અમૃતનું ખૂબ ધરાઈને પાન કરે છે; પણ જેના હૃદયમાં અજ્ઞાનનું અંધારું ભરેલું છે તે ગુરુ વિનાના અભાગી જન આ સાધના વગર તૃષ્ણાથી તરસે મરે છે.

ત્રિકુટી મહેશમાં સર્વ વિદ્યા છે. ત્યાં તો સ્થૂલભાવનું હરણ કરનારો દિવ્ય નગારાનો ગડગડાટ ગાજે છે. ત્યાં લાલ રંગનો સૂર્યપ્રકાશ ઝગમગે છે અને કમળની મધ્યમાં સૂર્યકાર ગુંજે છે.

જેણે આ ગઢ જીત્યો તે જ સંતજન એણે દેહના નવ દરવાજાને પારખી લઈને તેમને જીતીને પાર કર્યાં છે અને તાળાથી બંધ રહેતો (અભર) પ્રેમો દસમે દરવાજાએ એવા સંતજને સાધનાદ્વારા ત્યાં પહોંચીને ખોલી નાખ્યો હોય છે.

આગે સેત સુન્ન હે ભાઈ માતસરોવર પૈકિ અન્હાઈ,
હંસન મિલ હંસા હોઈ જાઈ મિલે જો અમી અહારા હૈ.

કિંગરી સારંગ બજે સિતારા અચ્છર પ્રહા સુખ દરબારા,
દ્વાદસ લાતુ હંસ ઉજિયારા, પટદલ કમલ મંઝાર શબ્દ રરંકારા હૈ.

મહા સુન્ન સિંધ વિષમી ઘાટી, બિન સતગુરુ પાવૈ. નહીં બાટી,
ખ્યાલ સિંધ સરખ બહુ કાટી, સહજ અચિંત પસારા હૈ.

અઠદલ કમલ પાર પ્રહા ભાઈ દહિને દ્વાદશ અચિંત રહાઈ,
બાંચે દસ દલ સહજ સમાઈ થોં કંવલન નિરબારા હૈ.

પાંચ પ્રહા પાંચો અંડ બીનો પાંચ પ્રહા નિઃઅક્ષર ચીની,
ચાર મુકામ ગુપ્ત તહં કીના, જા મધ બંદિવાન પુરુષ દરબારા હૈ.

દો પરબત કે સંઘ નિવારો ભંવર-ગુફા મેં સંત પુકારો,
હંસા કરતે કેલ અપારો તહાં ગુરુન દરબારા હૈ.

સહસ અઠાસી દ્વીપ રચાએ હીરે પન્ને મહલ જડાએ,
મુરલી બજત અખંડ સદાએ તહં સોહં ઝનકારા હૈ.

સોહં હદ તણ તબ ભાઈ સત્તલોક કી હદ પુનિ આઈ,
ભિંત સુગંધ મહા અધિકાઈ જાકો વાર ન પારા હૈ.

બોડસ લાતુ હંસ કો રૂખા બીના સત ધુન બજે અનૂયા,
હંસા કરે અંવર સિર ભૂયા સત પુરુષ દરબારા હૈ.

હે ભાઈ! એ ત્રિકુટીથી આગળ શ્વેત (જ્યોતિર્મય) શૂન્યનો કૈલાસરૂપ પ્રદેશ આવે છે. ત્યાંના અમૃતકુડરૂપ માનસરોવરનાં શુભ્રજળમાં પેરની સંત સ્નાન કરે છે. ત્યાં તો અમૃતનો આહાર મળતો હોય છે એટલે જીવાત્મા રૂપ હંસદા મળીને અનંરામર સોહં પરમાત્મારૂપ બની જાય છે.

આ ગગનમંડળના જ્યોતિર્મય શૂન્યપ્રદેશમાં અક્ષરબ્રહ્મ પરમાત્માનો દરબાર ભરેલો છે. ત્યાં બારે સૂર્યનો પ્રકાશ ઝગમગે છે. આ છ દલવાળા કમળમાં રરંકારનો અખંડધ્વનિ થયા કરે છે.

મહાશૂન્યના વનની ખીણો બહુ વસગી હોય છે. સદ્ગુરુના સાથ વિના ત્યાં માર્ગ મળતો નથી. ત્યાં તો વાઘ, સિંહ અને સાપ રૂપ ઘણાં વિધ્નો કરડે છે. (પિંડના મધ્યલોકની જેમ ઊર્ધ્વલોકમાં પણ ભિન્નભિન્ન ચક્રોનાં સ્થાન છે.) તે ચક્રનાં સ્થાનોનો વિસ્તાર અચિંત દ્વીપના પ્રદેશથી સહજ દ્વીપના પ્રદેશ સુધીનો છે (ગુઓ નોંધ પદ ૧૭ મું)

હે ભાઈ! ત્યાં અષ્ટદલકમળમાં પરબ્રહ્મનું સ્થાન છે. એની જમણી બાજુ બાર દલવાળા કમળમાં ‘અચિત’નું ધામ છે અને ડાબી બાજુએ દસ દલવાળા કમળમાં ‘સહજ’નું સ્થાન છે આમ આ ઊર્ધ્વલોકનાં ચક્રરૂપી કમળોનો ઉકેલ છે.

ત્યાં પાંચ બ્રહ્મા (સ્ફર્ક દેવરૂપે) પાંચ કોશમાં ગૂઢ થઈને નીરવ બેઠેલા છે. તેમણે (અનમય સિવાયના) ચાર સૂક્ષ્મ કોશોનાં સ્થાનને તો અંદર જ ગુપ્ત કરીને રાખેલાં છે આમ પરમાત્મપુરુષના આ વિરાટ દરબારનો કેટલોયે ભાગ આ રીતે હજી તો અવ્યક્ત ને અપ્રકટ હોવાથી તે અંદર બંદીવાન જેવો જ છે.

પર્વતની બે હારો તમે તોડી લો અને પછી હે સંતજન! એની અંદરની બ્રમરગુફામાં પોકાર કરો. જ્યાં પહોંચીને હંસદા અપાર આનંદલીલા કરે છે. ત્યાં જ ગુરુનો દરબાર છે

ત્યાં અકુચારી હજાર દીવા ઝગમગે છે અને હીરા, પન્ના વગેરે જડેલા મહેલો છે. અખંડ મોરલીનો ત્યાં મધુરધ્વનિ થયા કરે છે અને ‘સોહ’ ‘સોહ’ના ઝંકાર સભળાય છે.

પછી હે ભાઈ! આ સોહની સીમા છોડીને સત્યલોકની હદ આવે છે. ત્યાં ખૂબ જ સુગંધ આવે છે કે જેનો પાર પામી શકતો નથી.

હંસલાનું સ્વરૂપ તો ઝગમગતા સોળે સૂર્ય જેવું જ્યોતિર્મય થઈ ગયું હોય છે અને અનુપમ એવી વીણા પર સતનામની ધૂન અખંડ ત્યાં વાગ્યા કરતી હોય છે. આ સત્યપુરુષના દરબારમાં એ મહારાજાધિરાજને શિરે હંસલો ચમ્બર દાણાને એમની સેવા કરે છે.

કેટિન ભાનુ ઉદય બે હોઈ એતેહિ પુન ચંદ્ર લખોઈ,
પુરુષરોમસમ એક ન હોઈ એસા પુરુષ દીદારા હૈ.

આગે અલખ લોક હૈ ભાઈ અલખ પુરુષ કી તહં ઠકુરાઈ,
અરખન સૂર રોમ સમ નાહીં એસા અલખ નિહારા હૈ.

તાપર અગમ મહલ ઇકે સાબ, અગમ પુરુષ તાહી ઠો રાબ,
ખરખન સૂર રોમ ઇકે લાબ એસા અગમ અપારા હૈ.

તાપર અકહ લોક હૈ ભાઈ પુરુષ અનામી તહાં રહાઈ,
બે પહુંચા જાનેગા વાહી કહન મુનન તે ન્યારા હૈ.

કાયા લેક કિયા નિરવારા ચહ સબ રચના પિંડ મંઝારા,
માયા અવગતિ જલક પસારા સો કારીગર ભારા હૈ.

આદિ માયા કીન્હી ચતુરાઈ જૂઠી બાણ પિંડ ફિખાઈ,
અવગતિ રચના રચી અંડમાંહીં તાકા પ્રતિબિંબ ડારા હૈ.

શબ્દ બિહંગમ ચાલ હમારી કહ કબીર સતગુરુ દર્ષ તારિ,
મુલે કપાટ શબ્દ જનકારી પિંડ અંડ કે પાર સો દેસ હમારા હૈ.

૩૨

કર નૈનોં દીદાર પિંડ સે ન્યારા હૈ,
હિરદે સોચે બિચાર સો અંડ મંઝારા હૈ.

ચોરિ જરી નિંદા ચારો મિથ્યા તણ સતગુરુ સિર ધારો,
સત્સંગ કર સતનામ ઉચારો સનમુખ લહુ દિદારા હૈ.

કરોડો સુધીના ઉદય થાય અને એટલા જ ચંદ્રો પણ સાથે જ દેખાય, તોયે આ પુરુષોત્તમ પ્રભુના એક રોમની પણ બરાબર એ બધાંયનું તેજ નહીં લાગે. એવા તેજોમય આ પુરુષોત્તમનાં દિવ્યદર્શન હોય છે.

હે ભાઈ ! એનીયે આગળ અલખ લોક છે અને ત્યાં અલખ પુરુષની સત્તા પ્રવર્તે છે. અરે ! અખલો સૂર્ય પણ એના એક રોમ બરાબર નહીં થાય એવાં એ અલખ પ્રભુશ્રનાં દિવ્ય દર્શન હોય છે.

એની પણ આગળ એક અગમ મહેલ શોભે છે અને એનો જ રાજા છે અગમપુરુષ ખર્વ નિખર્વ સૂર્ય પણ એના રોમ આગળ શરમાઈ જાય એવાં જ્યોતિર્મય આ અગમ અપારનાં દર્શન હોય છે.

અને તેવી પણ આગળ અકથ્ય લોક છે. ત્યાં અનામી પુરુષપ્રભુ બિરાજે છે. ત્યાં જે પહેાંચે છે તેને જ એનું જ્ઞાન થાય છે કારણ કે એ તો કથન અને શ્રવણથી પર છે.

આમ આ કાયાનગરના ગૃહ રહસ્યનો ખુલાસો કર્યો છે. આ બધી રચના આ દેહપિંડની અદર જ રહેલી છે. માયાએ જ જીવની અવગતિની જાળ બિઝાવેલી છે એ તો ભારે કારીગર છે.

આદિ માયાશક્તિએ ભારે ચાતુરી કરી છે અને આ પિંડમાં ખોટી બાજી પણ બતાવી છે અને આ બ્રહ્માંડમાં (પ્રલોભનો સર્જન) અવગતિ માટે જે રચના ઉભી કરી છે તેનું જ પ્રતિબિમ્બ આ દેહપિંડમાં પાડેલું છે.

કબીર કહે છે કે સદ્ગુરુએ કૃપા કરીને અમને પ્રભુપદમાં તનમયતા દીધી છે. એટલે જ અમારી ગતિ તો બિર્ખલોકનાયે સર્વ પ્રદેશોની પેલે પાર વિહંગમ. કૃપી શબ્દબ્રહ્મની ગતિની જેમ છે, આ દેહના સૌ દરવાજા ખુલ્લા થઈ ગયા છે અને શબ્દબ્રહ્મની અખંડ ધૂનનો ઝંકાર આ પિંડ અને બ્રહ્માંડને એકાકાર કરીને યુજતો જ રહે છે. અમારો દેશ તો આ પિંડ-બ્રહ્માંડનીયે પેલે પાર છે.

૩૨

તું નયનોથી દર્શન કરી લે. એ પ્રભુ તો આ પિંડથી ન્યારો છે. તું હૃદયથી ધ્યાનપૂર્વક આ પણ સમજી લે કે એ આ વિરાટ બ્રહ્માંડમાયે વ્યાપેલો છે.

ચોરી, વ્યભિચાર, નિદા અને અસત્ય એ ચારેનો ત્યાગ કરીને સદ્ગુરુનું શરણ સ્વીકારી લે. સત્સંગ સેવ અને સત્નામનું રટણ કર એટલે તું અન્યક્ષ દર્શન પામી શકીશ.

જો જન ઐશી કરી કમાઈ તિનકી જગ દૈવી રોસનાઈ,
અણ પ્રમાન જગહ સુખ પાઈ દેખા અંડ મંઝારા હૈ.

સોઈ અંડ કો અવગત રાઈ અકહુ અમરપુર નકલ બનાઈ,
સુદ્ધ પ્રહ્લપદ તહં દંડરાઈ નામ અનામી ધારા હૈ.

સંતવી સુન્ન અંડ કે માંહી ઝિલમિલહુટ કી નકલ બનાઈ,
મહાકાલ તહં આન રહાઈ અગમ પુરુષ ઉચ્ચારા હૈ.

છંદવી સુન્ન જો અંડ મંઝારા અગમ મહલ કી નકલ સુધારા,
નિરશુન કાલ તહાં ચહુ ધારા અલખ પુરુષ કેહું ન્યારા હૈ.

પંચમ સુન્ન અંડ કે માંહિં સત લોક કી નકલ બનાઈ,
માયાસહિત નિરંજન રાઈ સત પુરુષ દીદારા હૈ.

ચૌથી સુન્ન અંડ કે માંહી પદ નિરવાન કી નકલ બનાઈ,
અવિગત કલ હૈ સતશુદ્ધ આઈ સોહં સો ચહુ સારા હૈ.

તાણ સુન્ન કી સુનો બહાઈ એક સુન્ન કે દોષ બનાઈ,
ઉપર મહાસુન્ન અધિકાઈ નીચે સુન્ન પસારા હૈ.

સંતવી સુન્ન મહાકાલ રહાઈ તાસુ કલા મહાસુન્ન સમાઈ,
પાર પ્રહ્લ કર ચાપ્યો તાહી એ નિઃઅચ્છર સારા હૈ.

છંદવી સુન્ન જો નિરશુન રાઈ તાસુ કલા આ સુન્ન સમાઈ,
અચ્છર પ્રહ્લ કહે પુનિ તાહિ સોઈ સખદ રરંકારા હૈ.

પંચમ સુન્ન નિરંજન રાઈ તાસુ કલા ક્ષિ સુન કાઈ,
પુરુષ પ્રકૃતિ પદવી પાઈ અશુન સુદ્ધ પસારા હૈ.

પુરુષ પ્રકૃતિ ક્ષિ સુનમાંહી તાસ કલા પરિચમ સુન આઈ,
જોત નિરંજન નામ ધરાઈ અશુન થૂલ પસારા હૈ.

એણે આવી આત્મદર્શનરૂપી કમાણી કરી છે એનો પ્રકાશ આખા જગતમાં ફેલાય છે. એણે બ્રહ્માંડભરમાં પ્રભુને નીરખ્યા હોય છે એટલે એને તો સર્વત્ર (ન્યાયશાસ્ત્રના) આઠે પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય તેવા પરમસુખનો અનુભવ થાય છે.

એ જ બ્રહ્માંડની નકલરૂપે પરમાત્માએ અકલ્પ્ય એવી અમગાધુરી સર્જી છે. ત્યાં જ અનાગી પુરુષરૂપે શુદ્ધ બ્રહ્મનું સ્થાન નક્કી કરેલું છે.

બ્રહ્માંડમાં જીવલોકના સાતમા શૂન્ય પ્રદેશનું જે જ્યોતિર્મય ધામ છે, તેનાં ઝગમગાટની પણ પિંડમાં પ્રતિભૂતિ રચેલી છે ત્યાં મહાકાલ પધારીને રહે છે અને એમને અગમપુરુષ કહે છે.

બ્રહ્માંડનાં છઠ્ઠા શૂન્ય પ્રદેશના અગમ મહેલની પણ પિંડમાં રચના કરેલી છે. ત્યાં નિર્ગુણ કાલનું સ્થાન છે એ અલખ પુરુષ તરીકે ઓળખાય છે.

બ્રહ્માંડના પચમ શૂન્યના સત્યલોકની જે નકલ પિંડમાં સર્જેલી છે, ત્યાં માયાસહિત નિરંજન મહારાજ સ્વપુરુષરૂપે દર્શન દે છે.

બ્રહ્માંડના ચતુર્થ શૂન્યના નિર્વાણપદની નકલરૂપે રચેલા સોહાના પ્રદેશમાં સદ્ગુરુ ગાનની સર્વકલા સહિત પધારે છે. આ બધા સોહનો પ્રદેશ છે.

ત્રીજા શૂન્યના પ્રદેશનો મહિમા સાંભળો. આ એક શૂન્ય પ્રદેશના બે વિભાગ રચેલા હોય છે; તેમાં ઉપરનો મહાશૂન્ય અને નીચેનો શૂન્યનો પ્રદેશ વિસ્તરેલો છે.

સાતમા શૂન્યપ્રદેશમાં જે મહાકાલ રહે છે તેની કલા મહાશૂન્યમાં સમાયેલી છે ત્યાં જ પરબ્રહ્મનું સ્થાન છે જે શબ્દાતીત છે.

છઠ્ઠા શૂન્યપ્રદેશમા જે નિર્ગુણ અલખરાજ વસે છે, તેમની કલા આ શૂન્યપ્રદેશમા સમાયેલી છે. આને અક્ષરબ્રહ્મ પણ કહે છે અને એમાં ૨૨ કારનો ધ્વનિ હોય છે.

પચમ શૂન્યપ્રદેશના અધિક્ષાતા નિરંજનરાજની કલાઓનો વિસ્તાર દ્વિતીય શૂન્યપ્રદેશમા થયેલો છે. ત્યાં જ પુરુષ અને પ્રકૃતિની પદવી એમણે ધારણ કરેલી છે અને શુદ્ધ સગુણનો તેમથી વિસ્તાર થયેલો છે.

આ દ્વિતીય શૂન્યપ્રદેશમા પુરુષ અને પ્રકૃતિ ગિરાજે છે. તેમની જ કલાલીલા અથમ શૂન્યપ્રદેશમયે વિસ્તરેલી છે. જ્યોતિરૂપે એમણે નિરંજન નામ ધારણ કર્યું છે. સગુણ સ્થૂલ સૃષ્ટિ તેમની જ પસારેલી છે.

પરિથમ સુન્ન જો જોત રહ્યો તાકી કલા અવિદ્યા ખાઈ,
પુત્રન સંગ પુત્રી ઉપજાઈ સિંધ ઘેરાટ પસારા હૈ.

સૌતવે આકાશ ઉતર પુનિ આઈ પ્રહ્લા, વિષ્ણુ સમાધિ જગાઈ,
પુત્રન સંગ પુત્રી પદનાઈ શ્રીંગ નામ ઉચ્ચારા હૈ.

છઠે આકાશ ત્રિવ અવગતિ ભૌરા ગંગ ગૌર રિધિ કરતી ચૌરા,
ગિરિ કૈલાસ ગન કરતે સૌરા તહં સોહં મિરમૌરા હૈ.

પંચમ આકાશમેં વિષ્ણુ વિરાજે લલમી સહિત સિદ્ધાસન સાજે,
હિરિંગ ઐકુંઠ ભક્ત સમાજે ભક્તાન કારજ આરા હૈ.

અઠથ આકાશ પ્રહ્લા વિસ્તારા સાવિત્રી સંગ કરત વિહાર,
પ્રહ્લા ઋદ્ધિ મેં ઓમપદ આરા યહ જગ સિરજનહારા હૈ.

તીસર આકાશ રહે ધર્મદાર નરક સુરગ બિન લીનહ બનાઈ,
કરમન ફલ જીવન ભુગતાર જૈસા અદલ પસારા હૈ.

દ્વસર આકાશ મેં ઇન્દ્ર રહ્યો દેવ, સુનિ ખાના તહં પાઈ,
રંભા કરતી નિરત સદાઈ કલ્પીંગ સજ્જ ઉચ્ચારા હૈ.

પ્રથમ આકાશ મૃત્યુ હૈ લોકા જનમ - મરન કા જહું નિત ધૌકા
સો હંસા પહુંચે ત્રતલોકા સતગુરુ નામ ઉચારા હૈ.

ચૌદહ તબકે ક્રિયા નિરખારા અખ નીચે કા સુનો વિચારા,
સાત તબક મેં છઃ રખવારા ભિનભિન સુનો પસારા હૈ.

જૈસે ધવલ વારાહ કહ્યો મીન કચ્છ ઔર કુરમ રહ્યો,
સો છઃ રહે સાત કે માંહી યહ પાતાલ પસારા હૈ.

પ્રથમ શૂન્યપ્રદેશમાં જે ન્યોતિ વસે છે તેની જ કલારૂપ આ અવિદ્યા છે. એણે પુત્રોની સાથે પુત્રીને ઉત્પન્ન કરી છે અને વિરાટ સર્જનનો મહાસાગર ફેલાવ્યો છે. (અર્ધલોકના સાત શૂન્યપ્રદેશોનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યા પછી ઉપરની કુલ ચૌદમાંની આકાશની સાન આકાશની ભૂમિકાઓનું સ્વરૂપ હવે સમજવાય છે.)

ઉપરના શૂન્યપ્રદેશોમાંથી ઊતરતાં સાતમું આકાશ આવે છે જ્યાં બ્રહ્મા અને વિષ્ણુએ સમાધિ લેવાવેલી છે. પુત્રની સાથે પુત્રીને પરણાવી છે અર્થાત્ પુરુષ અને પ્રકૃતિનું નર અને નારીરૂપે અહીં એકરૂપ મિત્રન થાય છે. અહીં ઈશ્વરનું રટણ હોય છે.

છઠ્ઠા આકાશની પ્રમગ્નુકામા શિવ શિરાજે છે અને સાથે ગંગા, ગૌરી અને રિદ્ધિ પણ નિરાજેલાં છે તેમ જ એ ડેલાસ શિખર પર શિવના ગણો ઘોંઘાટ કરી રહ્યા છે. ત્યાં સોહનું ઉત્તમ ગુંજન ચાલી રહ્યું છે

પંચમ આકાશમા લક્ષ્મી સાથે સિંહાસન પર શેઠાવમાન એવા વિષ્ણુ શિરાજે છે. એ વૈકુંઠ ધામમા ભક્તોનાં મંડળ હ્રીન્નું રટણ કરે છે. એ પ્રભુ ભક્તોનાં કાર્ય પાર ઉતારે છે.

ચોથા આકાશમાં બ્રહ્માનો વિસ્તાર છે. ત્યાં એ સાવિત્રી સાથે વિહાર કરી રહ્યા છે. જગતનું સર્જન કરનારા બ્રહ્માના આ વિસ્તારમાં હૈન્નું ધામ ગણાયું છે.

ત્રીજા આકાશમાં સ્વર્ગ અને નરકની રચના કરનાર ધર્મરાજનું ધામ છે. એમણે એવો ન્યાયી કાનૂન વિસ્તાર્યો છે કે કર્મના ફળ પ્રમાણે સર્વને જીવનને ભોગવવાનો અવસર મળી રહે.

બીજા આકાશમાં ઈન્દ્રનું સ્થાન છે, ત્યાં મુનિઓ, દેવો વગેરેને રહેવાનું મળે છે. ત્યાં હમેશા રંભા નૃત્ય કરતી હોય છે અને ક્ષૈમ્નું રટણ હોય છે.

અને પહેલું આકાશ તે આ મૃત્યુલોક છે, જ્યાં હમેશાં જન્મમરણનો ભય રહેલો છે. જે અહીં સદૃશ્ય પરમાત્માનું નામ લે છે તે જીવરૂપી હં પદા ઉપર કરેલી બધી જ ભૂમિકાઓ ગુરુકૃપાએ વટાવી કર્ષેન સ્વપ્રલોકમાં પડેાગે છે.

આમ ઉપરની ચૌદે ભૂમિકાઓનો ખુલાસો કર્યો હવે નીચેની ભૂમિકાઓની સમજૂતી સાલગો એ સાતે પ્રદેશોમા જ રખેવાળ છે જેમનો જુદોજુદો પસારો હોય છે.

એ જનાં નામ છે—શેષ, વૃષભ, વરાહ, મીન, કર્કશ અને કૃર્મ. આ જ રક્ષાપાયો જે સાત પ્રદેશમા રહેલા છે તે જ પાનાગનો વિસ્તાર કહેવાય છે.

રામનામ મહિમા.

૩૩

રામ કે નામ તે પિંડ બ્રહ્મંડ સબ
 રામ કો નામ સુનિ ભરમ માની,
 નિરગુન નિરંકાર કે પાર પરબ્રહ્મ હૈ
 તાસુકો નામ રંકાર બાની..
 વિષ્ણુ પૂજા કરૈ ધ્યાન સંકર ધરૈ
 મનહિયુ ગિરંચિ બહુ બિબિધ બાની,
 કહૈ કબીર કો પાર પાવૈ નહીં
 રામ કો નામ હૈ અકહ કહાની..

૩૪

રસના રામગુણ રમિ રમિ પીઝે
 ગુણાતીત નિર્મૂલક લીઝે.
 નિરગુણ બ્રહ્મ જ્યો રે ભાઈ,
 જેહિ સુમિરત સુધિયુધિ સબ પાઈ..
 બિખ તણ રામ ન જપસિ અભાગે
 કા ખૂડે લાલચ કે આગે..
 તે સબ તરે રામ રસ સ્વાદિ
 કહૈ કબીર ખૂડે બકવાદી.

૩૫

મન રે ! જખતે રામ કહ્યો રે,
 ફિરિ કહિયે કો કછુ ન રહ્યો રે.
 કા ભો ભોગ જસ તપ દાના,
 બો તૈ રામ નામ નહિ જાના..
 કામ ક્રોધ દોહ ભારે,
 ગુરુપ્રસાદ સબ તારે.
 કહૈ કબીર બ્રમ—નાશી
 રામ મિલે અવિનાશી.

રામનામ મહિમા

૩૩

રામનામથી જ આ પિંડ-અક્ષાંડ એ બધું ઉત્પન્ન થયેલું છે. રામનું નામ સાંભળતાં જ બ્રહ્મનું જ્ઞાન થઈ જાય છે.

નિર્ગુણ અને નિરાકારનીયે પેલે પાર પરશ્વત્ત તત્ત્વ છે. એનું જ એ રંકાર રૂપ નામ છે, તેને જ રામ જાણો.

વિષ્ણુ એ રામની પૂજા કરે છે, રાંકર એમનું જ ધ્યાન. ધરે છે અને અનેક રીતે વિવિધ વાણીથી એમનું જ વર્ણન-મનન કર્યા કરે છે.

કપીર કહે છે કે તો પણ આ રામની વાત તો એની અકૃષ્ય ને અવર્ણનીય છે કે કોઈ એનો પાર પામી શકતું નથી.

૩૪

હે રસના ! રામમાં અખંડ રમણ કરતાં કરતાં એના ગુણનું પાન કર અને એમ કરીને ગુણાતીત અને મૂળ રહિત અનાદિ પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરી લે.

હે ભાઈ ! જેના સ્મરણથી આ બધી ચેતના અને સુધસુધ પ્રાપ્ત થઈ છે, તે નિર્ગુણ અક્ષનું રટણ કરો.

હે અભાગિયા ! આ માયામોહરૂપી-એર છાંડીને તું રામનું રટણ કરતો નથી ? આ માયાવી પ્રલોભનોમાં તું કેમ ફૂળી મરે છે ?

કપીર કહે છે કે મિથ્યા બકવાદ કરનારા ભવસાગરમાં ફૂળી મરે છે અને રામરસનો સ્વાદ માણુમારા બધા તરી જાય છે.

૩૫

હે મનડા ! જ્યારથી તે રામનામ લીધું છે ત્યારથી તારે ખીનું કંઈ ખોલવાનું ગ્રહું જ નથી.

જો તે રામનામ લઈ જાયું નથી તો પછી યોગ, યજ્ઞ, જપ, તપ અને દાન વગેરે કર્યાથી શું વળવાનું છે ?

કામ અને ક્રોધ એ બે ભારે ફૂળાડનારા છે, પણ ચુડનો ફૂળા-પ્રસાદ બધું પાર ઉતારી દે છે.

કપીર કહે છે કે બ્રહ્મનો નાશ થતાં જ અર્વિનાશી ભગવાન રામનું ધ્યાન થાય છે.

੩੬

ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਸਾਂਸਾਰ ਮੇਂ ਆਰ ਹੈ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਅਮ੍ਰਿਤ ਯਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਏ ਨਾਮ ਤੇ ਡੇਟਿ ਪਾਤਕ ਯੈ
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਯਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਆਖੁ ਯੁਮਿਰਨ ਕਰੈ
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਲਕਿਤ ਠਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਸੂਰ ਅਨਸੁਘ ਲਵੈ
 ਪੈਠਿ ਸੰਭਾਸ ਮੇਂ ਯੁਧ ਠਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਨਾਰੀ ਅਤੀ ਲਭ
 ਯੇਹੁ ਯਾਨੀ ਕੰਤ ਅੰਗ ਭਰਿ ਭਯਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਤੀਰਥ ਅਯ ਲਕਸ਼ਿਯਾ
 ਕਰਤ ਅਨਾਨ ਅਥਕੋਰ ਯਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਮੂਰਤਿ ਪੂਜ ਕਰੈ
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਹੇਤ ਫਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਵਿਪ੍ਰ ਲਿਖਿਯੁਕ ਯਨੈ
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਫੁਲਵਲ ਯਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਯੈ ਵੇਠ ਕਾ ਮੂਲ ਹੈ
 ਨਿਗਮ ਨਿਯੋਰ ਕਰ ਤਤ੍ਵ ਯਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਪਟ ਸਾਸਤਰ ਮਥਿਯੇ
 ਅਭਿ ਪਟ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਮੇਂ ਭਯਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਅਯਾਧ ਵੀਰਾ ਯਾਨੀ
 ਯੋਯਾਤ ਯੋਯ ਨਹਿੰ ਘਰ ਯਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਵਿਘਨ ਯੁਮਿਰਨ ਕਰੈ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਸਿਵ ਲੋਗ ਯਾਨੀ,
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਸਿਧ ਆਧਕ ਯਨੈ,
 ਸੰਭੁ ਸਨਕਾਦਿ ਨਾਰਧ ਯਾਨੀ.
 ਰਾਮ ਕਾ ਨਾਮ ਵੈ ਦੱਖਿ ਲਭ ਰਾਮਅੰਧ
 ਲਯੋ ਵਾਸਿਧੰਡ ਗੁਰੁਮੰਤ ਯਾਨੀ.

૩૬

રામનું નામ જ આ સસારમાં સારૂં છે. રામનું નામ એ તો અમૃત-વાણી છે.

રામના નામથી કોટિ કોટિ પાપ દૂર થાય છે. રામનું નામ જ થકા રાખવા યોગ્ય છે.

રામનું નામ લઈને જ સંતો પ્રભુસ્મરણ કરે છે. રામનું નામ લેવાથી ભકિતભાવ વધે થાય છે.

રામનામના જોરે જ શૂરવીર સામે મોટે સંગ્રામ ખેડે છે અને સમરભૂમિમાં યુદ્ધ જમાવે છે.

રામનામની શક્તિથી જ નારી સતી થાય છે અને મૃત પતિની સાથે અગ્નિમાં પ્રવેશીને ખાખ થઈને પરલોક ગમન કરે છે.

રામનું નામ લઈને સંતો ગદાં તીર્થધામોમાં શ્રમણ કરે છે અને તીર્થ-જળમાં દૂબકી ચારીને સ્નાન કરે છે.

રામનું નામ લઈને ભક્તો પ્રતિમાનું પૂજન કરે છે અને રામનામ લઈને જ દાની દાન કરે છે.

રામના નામનું રટણ કરીને બ્રાહ્મણ બિઠા માગે છે. રામનું નામ લેવું એ તો દુર્લભ ગણાય છે.

આ રામનું નામ તો ચારે વેદનું મૂળ છે. સૌ શાસ્ત્રોનો સાર કાઢીને એનો તત્ત્વ ગાળીને હાથમાં મૂક્યો હોય એવું શ્રેષ્ઠ આ રામનામ છે.

રામનામની જ વાત પદ્મસ્થ શાસ્ત્રોમાં વર્ણવેલી છે, એમ એ શાસ્ત્ર-મથોનું મંથન કરતાં સમજાય છે.

રામનામની લીલા એવી અત્યંત અગાધ છે કે એની ગહનતા શોધતાં એનો પાર પામી શકાતો નથી અને એ તે હાર માનવી પડે છે.

રામનામ લઈને જ વિષ્ણુ પ્રભુસ્મરણ કરે છે અને યોગીરાજ શિવ રામનામના ધ્યાનમાં મગ્ન રહે છે.

રામનામથી જ શંભુ, નારદ અને સનક વગેરે જાની ઋષિ, મુનિઓ અને સાધકો સિદ્ધપદને પામ્યા છે.

રામનામથી જ અથોધ્યાપતિ રામચંદ્રને દ્વિય દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ હતી અને એ રામનામના પ્રતાપે જ વસિષ્ઠ ગુરુમંત્રના દાતા થયા હતા.

કહાંલૌં કહૌં અગાધ લીલા રચી,
 રામ કા નામ કાહૂં ન બાની.
 રામ કા નામ લૈ કૃષ્ણ ગીતા કથી,
 બાંધિયા સેત તવ મર્મ બાની.
 હૈ પરમ ભેતિ ઔ શુન નિરાકાર હૈ
 તાસુકો નામ નિરંકાર માની.
 રૂપ બિન રેખ બિન નિગમ અસ્તુતિ કરૈ
 સત્ત કી રાહ અનકથ કહાની,
 વિષ્ણુ સુમિરન કરૈ, ભોગ શિવ બેહિ ધરૈ,
 ભનૈ સબ બ્રહ્મ વેદાંત ગાયા.
 બ્રહ્મ સનકાદિ કોઈ પાર પાવૈ નહીં
 તાસુકો નામ કહ રામરાયા,
 કહૌં કબીર વહુ શખસ તહકીક કર
 રામ કા નામ ભે પૃથી લાયા.

૩૭

નામ અમલ ભિતરૈ ના, ભાઈ !
 ઔ અમલ છિનછિન ચઢિ ભિતરૈ
 નામ અમલ દિન બઢે સવાઈ.
 દેખત ચઢૈ સુનત હિય લાગૈ
 સુરત કિયે તન દેત ઘુમાઈ.
 પિયત પિયાલા ભર્યે મતવાલા,
 પાયો નામ મિટિ દુચિતાઈ.
 ભો જન નામ અમલ રસ આખા
 તર ગઈ ગનિકા સહન કસાઈ,
 કહુ કબીર ચૂંગે શુડ ખાયા,
 બિન રસના કા કરૈ બડાઈ.

*

* . *

*

રામનામે રચેલી આ અગાધ લીલાને કુંઠ્યાં સુધી કહેવા બેસું ? ખરેખર, આ રામનામનું રહસ્ય કોઈ એ પણ પૂર્ણપણે જાણ્યું નથી.

રામનામના પ્રતાપે જ શ્રીકૃષ્ણે ભગવદ્ગીતાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. રામનામ એ તો ભવસાગર પાર કરવાનો સેતુ છે. એવું એવું રહસ્ય તો જ્યારે રામનામની શક્તિથી રામાવતારમાં સાગર પર સેતુ બંધાયો, ત્યારે જ સમજાયું.

રામનામ તો પરમ જ્યોતિ છે. એ શુણે નિરાકાર છે. એવું જ નામ નિરાકાર પરમ પુરુષ છે.

એવા આ રૂપ, રંગ કે રેખા વિનાના રામનામની અખંડ સ્તુતિ વેદ વગેરે શાસ્ત્રો કરી રહ્યા છે. આ સત્યના પંચની વાત તો અકથ્ય જ રહી છે.

જેને પામવા માટે વિષ્ણુ અખંડ સ્મરણ કરી રહ્યા છે, શંકરે જેને માટે યોગનો માર્ગ લીધો છે, બ્રહ્માએ જેની લીલા સમજાવવા વેદવેદાંત લલકાર્યા છે, તેમ છતાં એ જ્ઞાની બ્રહ્મા, સનકાદિ મુનિઓ કે બીજા કોઈ એનો પાર પાળી શકતા નથી, એવા એ પરમતત્ત્વનું જ નામ 'રામ' છે.

કપીર કહે છે કે આ અલૌકિક રામનામને પૃથ્વીલોકમાં લાવનાર વ્યક્તિની તું શોધ કરી લે

૩૭

હે ભાઈ! આ રામનામનો કેં તો ચઢ્યો તે ચઢ્યો.

બીજી બધી જાતનો કેં તો ધડીમાં ચડે ને ધડીમાં જ ઊતરી પણ જાય; પરંતુ આ રામનામનો નશો તો નિત્ય સવાયો થતો જાય છે

એ તો દેખતા જ ચઢી જાય છે અને સાંભળતાં જ હૈયે લાગી જાય છે. એવું સ્મરણ કરતાં જ આ કાયાનો પલટો ચર્ષ જાય છે.

આ નામના નશાનો પાસોજો પીએ છે તે તો મસ્ત-મતવાયો બની જાય છે, આની યથાર્થ પ્રાપ્તિ થતાં જ (તદ્લીનતાથી) ચિત્તની સૌ દ્વિધા, સૌ ખોટી ચિંતાઓ ટળી જાય છે.

જેણે રામનામના અડીણનો રસસ્વાદ આપ્યો છે, તે બધા ગણિકા અને સદના કસાર્થની જેમ ભવસાગર તરી જઈને મુક્તિ પામ્યા છે.

કપીર કહે છે કે રામનામના આ અમલના આનંદની વાત તો મૂંગા માણસે ગોળ ખાધા જેવી છે. અંદરનો આ આનંદ શબ્દ વિના કહેવાય જ નહીં રીતે ?

શબ્દમહિમા

૩૮

સાધો, શબ્દસાધના કીજે,
જાસુ શબ્દ તે પ્રગટ લએ સખ શબ્દ સોઈ ગહિ લીજે.

શબ્દહિ ગુરુ શબ્દ સુનિ સિખ હૈ સો બિરલા ખૂઝે,
સાંઈ શિષ્ય ઔર ગુરુ મહાતમ જેઈ અંતરગત સૂઝે.

શબ્દ વેદ પુરાન કહત હૈ શબ્દ સખ કહરાવૈ,
શબ્દ સુરમુનિ સંત કહત હૈ શબ્દલેદ નહિ પાવૈ.

શબ્દ સુનિસુનિ લેખ ધરત હૈ શબ્દ કહે અનુરાગી,
પટકશન સખ શબ્દ કહત હૈ શબ્દ કહે પૈરાગી.

શબ્દ માયા જગ ઉતપાની શબ્દ કેર પસારા,
કહ કપીર જહં શબ્દ હોત હૈ તખત લેદ હૈ ન્યારા.

૩૯

સાધો, શબ્દ સખનસે ન્યારા

જાનેગા કોઈ જાનનહારા.

ભોગી જતિ તપી સંન્યાસી અંગ લગાવૈ છારા,
મૂલ મંત્ર સતગુરુ દયા બિન કૈસે બિતરૈ પારા.

ભોગ જલ પ્રત નેમ સાધના કર્મ ધર્મ ખ્યોપારા,
સો તો સુકિત સખનતે ન્યારી કસ છૂટે જમ દારા.

નિગમ નેતિ ભાંકે ગુન ગાવૈ સંકર ભોગ અધારા,
ધ્યાન ધરત જેહિ પ્રહ્મા વિષ્ણુ સો પ્રભુ અગમ અપારા.

શબ્દમહિમા

૩૮

હે સત્ ! શબ્દબ્રહ્મની સાધના કરો. જે મૂળ શબ્દમાંથી સર્વ કંઈ ઉત્પન્ન થયું છે, તેને જ ગ્રહણ કરી લો.

એ આદિ શબ્દ જ શુરુ છે. એ શબ્દનો અવણ કરી શિષ્યો જીવન ઉપદેશ પામે છે. એવા શબ્દનું સાચું જ્ઞાન તો કોઈ વિરલાભે જ હોય છે. જેને અતરાત્રામાંથી જ એની સજ્જ ઊગે છે એવા કોઈ સ્વામી, શિષ્ય કે શુરુ મહાત્માને એની ખરી સમજ પડે છે.

વેદ, પુરાણ વગેરે શબ્દનો જ મહિમા ગાઈ રહ્યાં છે અને બધુંયે શબ્દ રૂપ જ છે એમ નક્કી કહે છે દેવો, ઋષિ-મુનિઓ અને સતો શબ્દનાં જ શુણ્ણગાન કરે છે તોયે એનો ભેદ પામી શકના નથી.

શબ્દનું જ અવણ કરીને કોઈ ભોખ ધારણ કરે છે. પ્રેમભક્તિ કરનારા પણ શબ્દનું જ રટણ કરે છે અને અર્ધાં હએ દર્શન શાસ્ત્રો આ શબ્દની જ વાત સમજાવે છે વૈરાગીઓ પણ આ શબ્દબ્રહ્મની જ લીલા સમજાવે છે.

આ શબ્દબ્રહ્મે જ જગતની માયા ઉત્પન્ન કરી છે. શબ્દબ્રહ્મે કરેલો જ આ બધો પસારો છે. કપીર કહે છે કે જ્યાં આ શબ્દ બ્રહ્મની શક્તિ છે, ત્યાંની રહસ્યમય મહિમા અનેરો છે.

૩૯

હે સતો ! શબ્દબ્રહ્મ તો સૌથી ન્યારો છે એનું રહસ્ય તો કોઈ જાણુ-ભેદ જ જાણી શકે.

યોગી, જતિ, તપસ્વી અને સંન્યાસી સૌ શરીરે રાખ ચોળે છે, પરંતુ સદ્ગુરુની કૃપારૂપ મૂળમંત્ર મળ્યા વિના એ કેવી રીતે પાર ઊતરવાના ?

યોગ, યજ્ઞ, વ્રત, નિયમ અને સાધના એ અર્ધાં (સકાય) વેપારી કર્મ-ધર્મ છે. પણ મુક્તિ તો એ સર્વથી ન્યારી જ વસ્તુ છે. મૃત્યુની પકડમાંથી એ બધા દ્વારા કેવી રીતે છૂટી શકાય ?

વેદશાસ્ત્રો જેનાં નેતિ, નેતિ પોઝારીને શુણ્ણગાન કરે છે, શંકરે જેને પામત્રા યોગનો આધાર લીધો છે અને બ્રહ્મ તથા વિષ્ણુ જેનું અખંડ ધ્યાન ધરે છે એ પરમાત્મા ખરેખર અગમ ને અપાર છે.

દાગા રહે ચરન સતગુરુ કે ચંદ ચકોર કી ધારા,
કહૈ કબીર સુનો ભાઈ સાધો નખસિખ સખ હમારા.

૪૦

- શબ્દ કો ખોળિ લે શબ્દ કો ખૂઝિ લે
શબ્દ હિ શબ્દ જૂ ચલો, ભાઈ!
- શબ્દ આકાસ હૈ શબ્દ પાતાલ હૈ
શબ્દ તે પિંડ પ્રહાંડ છાઈ.
- શબ્દ બચના બસૈ, શબ્દ સરવન બસૈ
શબ્દ કે ખ્યાલ મૂરતિ બનાઈ,
- શબ્દ હિ વેદ હૈ શબ્દ હિ નાદ હૈ
શબ્દ હિ શાસ્ત્ર બહુભાંતિ ગાઈ.
- શબ્દ હિ ચંત્ર હૈ શબ્દ હિ મંત્ર હૈ
શબ્દ હિ ગુરુ સિખ કો સુનાઈ.
- શબ્દ હિ તત્ત્વ હૈ શબ્દ નિઃતત્ત્વ હૈ
શબ્દ આકાર નિરાકાર ભાઈ,
- શબ્દ હિ પુરુષ હૈ શબ્દ હિ નારિ હૈ
શબ્દ હિ ત્રીન દેવા થપાઈ.
- શબ્દ હિ દષ્ટ અનદષ્ટ ઔમકાર હૈ
શબ્દ હિ સકલ પ્રહાંડ બાઈ,
- કહૈ કબીર તે શબ્દ કો પરખિ લે
શબ્દ હિ આપ કરતાર ભાઈ.

*

*

*

માયાપ્રપંચ

૪૧

રામ! તેરી માયા દેહ મચાવે.
ગતિમતિ વાકી સમજિ પૈ નહીં સુર નર મુનિહિ નચાવે.

ચંદ્ર માટે જેમ ચક્રોનીનું અખણ ધ્યાન લાગેલું રહે છે તેમ સદ્ગુરુના ચરણની સેવામાં જે મંડયો જ રહે છે, તે જ શબ્દબ્રહ્મનું રહસ્ય પામી શકે છે. કબીર કહે છે કે હે સતો ! અમારા માટે તો નખશિખ સંપૂર્ણ એવા એક શબ્દબ્રહ્મ જ છે.

૪૦

હે ભાઈ ! તું આ શબ્દને શોધી લે ને શબ્દને જ બરાબર સમજ લે. અરે, તું ચાલ તો ખરો. આ બધું શબ્દમય જ છે.

આ આકાશ ને પાતાળ શબ્દરૂપ છે. આ શબ્દ જ પિંડ ને બ્રહ્માંડમાં ધરાયેલો છે.

મુખનાં વેણમાં પણ શબ્દનો જ વાસ છે અને શ્રવણમાં પણ શબ્દશક્તિ જ છે. એ શબ્દના સંકલ્પથી જ આ સૌ જીવમૂર્તિઓ સર્જાઈ છે.

શબ્દ જ વેદરૂપે છે અને નાદબ્રહ્મ પણ શબ્દમય જ છે. આ શબ્દ શક્તિએ જ કેટલાયે પ્રકારનાં શાસ્ત્રોની રચના કરેલી છે.

યંત્ર ને મંત્ર પણ એ શબ્દરૂપ જ છે ગુરુદેવ મંત્રના ઉપદેશરૂપે શિષ્યને આ શબ્દ જ સંભળાવે છે.

શબ્દ જ મૂળ ચૈતન્યતત્ત્વ છે, તેમ જ શબ્દ જ નિસ્તત્ત્વ જડરૂપે પણ છે. હે ભાઈ ! આ શબ્દ જ સાકાર ને નિરાકારરૂપે રહેલો છે.

શબ્દ જ પુરુષ અને શબ્દ જ નારી રૂપે છે શબ્દે જ બ્રહ્મા, વિશ્ણુ અને મહેશ આ ત્રણ દેવોની ત્રિમૂર્તિનું રૂપ ધારણ કરેલું છે.

શબ્દ જ પ્રગટ અને શબ્દ જ અપ્રગટ હૈંકાર છે. આ શબ્દશક્તિએ જ સમગ્ર બ્રહ્માંડનું સર્જન કરેલું છે.

કબીર કહે છે કે એવા આ પરમ શબ્દને તું પારખીને પામી લે, કારણ કે હે ભાઈ ! આ શબ્દબ્રહ્મ જ સ્વયં પરમાત્મસ્વરૂપ છે.

✽

✽

✽

માયાપ્રપંચ

- ૪૧ -

હે રામ ! તારી આ માયા જ મનમાં દિધા બીજી કરી દેઈ સર્જે છે. એની ગતિમતિની કોઈને કંઈ ક્ષમજણી ચડતી નથી. એ તો સુર, નર, મુનિ બધાંયેને ન્યાવ્યાં કરે છે.

કા સેમર કે સાખ બહેયે ફૂલ અનૂપમ બાની,
કેતિક ચાતક લાગિ રહે હૈ આખત રૂવા ઉડાની.

કહા ખજૂર બડાઈ તેરી ફલ કોઈ નહીં પાવે,
ગ્રીષ્મ ઋતુ જળ આઈ તુલાની છાયા કામ ન આવે.

અપના ચતુર ઔર કે સિખવૈ કામિની કનક સયાની,
કહૈ કબીર સુનો હો સંતો રામ ચરણુરતિ માની..

૪૨

માયા મહા ઠગિની હમ બાનિ.
તિરગુન કાંસ લિયે કર કોલૈ જોલૈ મધુરી બાની.

કેશવ કે કમલા હૂવૈ જૈઠિ શિવ કે ભવન ભવાની,
પંડા કે મૂરતિ હૂવૈ જૈઠિ તીરથમે ભઈ પાની.

ચોગી કે ચોગિની હૂવૈ જૈઠિ રાજા કે ઘર રાની,
કાહૂ કે હીરા હૂવૈ જૈઠિ કાહુ કે કૌડિ કાની.

ભક્તન કે ભક્તિની હૂવૈ જૈઠિ બ્રહ્મા કે બ્રહ્માની,
કહૈ કબીર સુનો હો સંતો ચહ સખ અકથ કહાની.

૪૩

સખહી મદમાતે કોઈ ન બાગ,
સંગહિ ચૌર ઘર મૂસન લાગ.

ચોગી મદમાતે યોગ ધ્યાન,
પંડિત મદમાતે પઠિ પુરાન.

શીમળાની ડાળી પર, વાણી કહી ન શકે તેવાં અનુપમ ફૂલો ખીલ્યાં તેથી શું ? એમાંથી ખાવાનાં ઉત્તમ ફળ થશે એવી આશાથી કેટલાયે આતુર પખીડા તે ફૂલો પર તાકી રહ્યાં હોય છે બ્યારે તેઓ ચાંચ ભારી ચાખવા ભય છે ત્યારે એમાંથી અપાર રૂ જ નીકળીને ઊડે છે. આવો છે માયાનો ભ્રમ.

ને આ ખજૂરી ! તારી બિચારી પણ કેવી વ્યર્થ ? તારાં ફળ પણ કોઈ સહેલાઈથી પામી ન શકે અને હિનાળો આવે ત્યારે તારો છાંયો પણ કોઈને કામે લાગતો નથી.

માયા જુદીજુદી રીતે પોતાની ઠગનારી ચાતુરી બીજાને શીખવી દે છે. કામિની અને કચનમાં એ શાણી (માયા) ધુપાએલી છે. એટલે જ સૌ એના દરમ પ્રપચમાં ફસાય છે.

કપીર કહે છે કે હે સતો આ માયાપ્રપચથી મુક્ત થઈ રામના ચરણમાં પ્રેમ રાખવો એ જ મારે મન તો ઉત્તમ છે.

૪૨

માયા તો મહા ઠગારી છે તે અમને ખબર છે. હાથમાં ત્રિગુણો (રજોગુણ, તમોગુણ અને સતગુણો) ફરિયાલો એ ચોમેર નાચ્યા કરે છે અને મીઠીમીઠી વાણી બોલે છે.

જુઓને, વિષ્ણુની લક્ષ્મી બનીને અને શિવને ત્યાં પાર્વતી થઈને એ એસી ગર્ધ છે પડાપુજારીને ત્યાં એ મૂર્તિરૂપે અને તીર્થધામમાં એ તીર્થજળ રૂપે જઈને વસી છે.

જોગીને ત્યાં જોગણ અને રાજના ધરમાં રાણીરૂપે તેમ જ કોઈને ત્યાં હીરા બનીને કે પછી કોઈને ત્યાં વળી કાણીકોડીરૂપે પણ એ જ માયા બેઠેલી છે.

લક્ષ્મીને એ લક્ષ્મી અને બ્રહ્માની એ બ્રહ્માણી બનીને એસી ગર્ધ છે. તેથી જ કપીર કહે છે કે હે સતો ! આ માયાની લીલાની કહાણી તો ખરેખર અકથ જ છે.

૪૩

હુનિયામાં અધા જ પોતપોતાના નશાની મસ્તીમાં લાન ભૂલેલા છે. કોઈ ખરા ભગ્ત નથી એટલે એની સાથે જ પરિપુ જેવા ચોર લોકો એમલું ધર લૂંટવા લાગે છે.

યોગીઓ યોગ ધ્યાનના મદમાં મસ્ત હોય છે તો પડિતો શાઓના વાચનમાં મસ્ત હોય છે.

તપસી મદમાતે તપ કે લેવ,
સંન્યાસી મદમાતે કરિ હમેવ.

મૌલાના મદમાતે પઢિ મોસાફ
કાજી મદમાતે કરિ ઇન્સાફ.

શુકદેવ મતે જીયો અકૂર
હુમંત મદમાતે લે લંગૂર.

સંસાર મત્યો માયા કે ધાર
રાજા મદમાતે કરિ હંકાર.

શિવ માતી રહે હરિચરણ સેવ
કલિ માતે નામા જયદેવ.

વહુ સત્ય સત્ય કહુ સુન્નિત વેદ
જસ રાવણુ મારે ઘર કે લેદ.

યહિ ચંચલ મન કે અધમ કામ
કહુ કળીર લજ રામ નામ.

૪૪

આંધર ગુણિ સુણિ લૈ ઝૈરી
તીની લોક મહી લાગી ઠગૌરી.

પ્રદ્ય હી ઠગ્યો નામ સંહારી
દેવન સહિત ઠગ્યો ત્રિપુરારી.

રાજ ઠગૌરી વિજયુ હી પરી
ચૌદહુ લવન, કેર ચૌધરી.

આદિ અંત જેહિ આહુ ન જાનિ,
તાકે ઠર તુમ કાહે માની.

જી જિતંગ તુમ જાતિ પતંગા
યમ ઘર કિહેહુ જીવ કે સંગા.

તપસ્વી તપસ્યાના રહસ્યમાં અને સન્યાસીઓ 'હું જ બ્રહ્મ છું' એમ કરતા મદમસ્ત રહેતા હોય છે.

મૌલવીઓ નમાજ પઢવામાં અને કાજીઓ ઇન્સાફ કરવામાં જ રૂબેલા રહે છે.

શુકદેવ, ઉદ્ધવ અને અકૂર પણ પોતાની રીતે (જ્ઞાન કે ભક્તિમાં) મસ્ત હતા અને હનુમાન પણ લાખી પૂછડીવાળા વાનરો સાથે (રામસેવામાં) મસ્ત હતા.

આમ આખો સંસાર માયાને લીધે ઉન્મત્ત અને ભાન ભૂલેલો છે. રાજા અહંકારમાં ભાન ભૂલેલો છે.

ભગવાનના ચરણની સેવામાં શિવ ભાન ભૂલેલો છે, તો આ કળિ-કાળમાં નામદેવ અને જયદેવ જેવા ભકતો ભક્તિમાં ભાન ભૂલેલો છે.

વેદ, સ્મૃતિ વગેરે શાસ્ત્રો કહે છે કે એ જ (પ્રભુ) સત્ય છે, એ જ સત્ય છે એ સત્યને ન સમજીને માયાવશ ચર્ધને ઉન્મત્ત રહેનાર રાવણને એનું જ ધર ફૂટી જતા મરવું પડ્યું.

આ બધાં અચલ મનનાં અધમ કામ છે. માટે કપીઃ કહે છે કે હે ભાઈ, માયાના ધ્રમમાં ન કસાતા તું રામનામનુ ભજન કર.

૪૪

આધળાઓના સમૂહને (દિખાય નહીં તેથી) જેમ આખી દુનિયા દુરમન જેવી લાગે, તેવી આ માયાપ્રપંચની વાત છે ત્રણે લોકમાં એનો ઠગારો પ્રપંચ આલ્પા જ કરે છે.

એણે બ્રહ્માને તેના નામને વિકૃત કરીને છેતર્યા છે અને શિવનેય ખીજા દેવો સાથે ઠગ્યા.

ચૌદે લોકના સ્વામી વિષ્ણુને પણ આ રાજમાયા લાગેલી જ છે.

લલાલલા સજ્જનો પણ જેનો આદિ-અંત ઓળખી શકતા નથી, તેનાથી તું શા માટે કરે છે ?

એ ભારે મોટી છે અને તું ફૂલ જેવો તુચ્છ છે. એ તો જીવની સાથે જ વળગી જઈને એને છેક ચમરાજને ઘેર પહોચાડી દે છે.

નીમ કીટ જસ નીમ પિયારા,
 ખિસ કે અમૃત કહૈ ગૌવારા,
 વિષ કે સંગ કવન ગુણ હોઈ,
 કિંચિત લાલ મૂલગો ખોઈ.
 વિષ અમૃત ગો એકહિ સાનિ,
 જિન જાના તિન વિષ કે માની.
 કહા લયે નર સુધ બેસૂઝા
 જિન પરિચય જગ મૂઢ ન ખૂઝા.
 મતિ કે હીન કૌન ગુણ કહઈ
 લાલચ લાગે આશા રહઈ.
 સુઆ અહૈ મરિ જાહુગે સુએ કિ બાજિ ઢોલ,
 સ્વપ્નસનેહી જગ લયા સહિ દાની રહ બોલ.

૪૫

જરાસિધુ શિશુપાલ સંહારા
 સહસ અર્જુનૈ છલ સોં મારા;
 બલછલ રાવણુસે ગયે ખીતી
 લંકા રહ કંચન કી લીતિ.
 દુર્યોધન અભિમાન હિં ગયઉ
 પાંડવ કેર મરમ નહીં પયઉ.
 માયા કે ડિલ ગે સખ રાજા
 ઉત્તમ મધ્યમ બાજન બાજ.
 સાંચ કવૈ વિત ધરની સમાના.
 યાકૌ જીવ પરતીતિ ન આના.
 કહાં લૌ કહૌ અચેતે ગયઉ
 ચેત-અચેત ઝગર એક લયઉ.
 ઈ માયા જગ મોહિની મોહિસી સખ જગ ધાય,
 હરિચંદ સત કે કારને ઘરઘર ગયો બિકાય.

કડવા લીમડામાં વસતા જીવડાને એ લીમડો જ પ્રિય લાગે તેમ મૂખ હોય તે જ (માયાના) વિષને અમૃત માને છે.

ઝેરના સેવનથી વળી શો લાભ હોય ? એમાં કદીકે જરા સરખો લાભ દેખાય; પણ તેય લેવા જતાં આપણી સત્ત્વર પત્તિ સમૂળગી ગુમાવી દેવી પડે છે.

કોઈ વખત ઝેર અને અમૃત દેખાવમાં તો એકે સરખાં જ દેખાય છે, પરંતુ જેને જ્ઞાન થયું છે તે તો વિષને વિષરૂપે જ ઓળખી લે છે.

બુદ્ધિમાન લોકો પણ ભાનભૂલ્યા થઈ ગયા છે તેમાં આશ્ચર્ય શું ? આપું જગત જ એ માયાને વશ થઈને મૂઠ ને મોહવશ બની ગયેલું છે.

બુદ્ધિહીનને કહ્યા કરવાથી શો લાભ ? એ તો લાક્ષ્યવશ થઈને આશા રાખીને ખેઠો હોય છે

મયાં હશે અથવા તો હવે પછી મરશે, પણ મયાં કે વિદ્વાનનાં દોષ વાગવાનાં હોય ? જગતનો સાથ તો સ્વપ્નામાં થયેલા સ્નેહ જેવો મિથ્યા જ નીવડે છે એ સત્યજ્ઞાનની વાત ઉદાર મહાપુરુષો કરી રહ્યા છે

૪૫

આ માયાએ જ જરાસંધ અને શિશુપાલને માર્યા છે અને સહસ્રાંશુનને છળ કરીને એણે જ સંહાર્યો છે.

ભારે છળકપટથી એ રાવણ પાસે પહોંચી ગઈ એટલે તો એ સોનાની સ્તંભમાં પણ ડરતો હતો.

દુર્યોધન પાંડવોની શુભનિષ્ઠાના રહસ્યને સમજ્યો જ નહીં, એટલે તો અભિમાનમાં રહીને એ પણ પાયમાલ થયો.

જેના નામનાં, ઉત્તમ મધ્યમ બધાએ સ્તુતિ-ગાન કરતા હતા તેવા બધાએ રાજાએ માયાનાં બચ્ચાં જેવા હતા-ન હતા થઈ ગયા.

સાચું જ કહેલું છે કે ચેતનરૂપી ધન તો ધરતી જેવું વ્યાપક છે, પરંતુ જીવ એમાં વિશ્વાસ કરતો નથી, એટલે શું કહું ?

કયાં સુધી અજ્ઞાનમાં જ સમય વહી ગયો ? આમ જ ચેતન-અચેતનનો એક મોટો ઝઘડો ઊભો થઈ ગયો છે.

આ માયા તો જગમોહિની છે. એણે તો દોડી દોડીને આખાયે વિશ્વને મોહવશ કરી રાખ્યું છે. એના સકળમાં ન ફસાવાથી, સત્યને કારણે રાજ્ય હરિશ્ચંદ્રને વેચાઈને ઘેરઘેર ભટકવું પડ્યું હતું !

૪૬

યા માયા રઘુનાથ કી ખૌરી ખેલન ચલિ અહેરા હો,
ચતુર ચિકનિયા ચુનિચુનિ મારૈ કાહુ ન રાખે નેરા હો.

મૌની ખીર નિગંબર મારે ધ્યાન ધરે તે જોગી હો,
જંગલ મેં કે જંગમ મારે માયા કિનહુ ન લોગી હો.

વેઠ પઢંતા પાંડે મારે પૂજા કરતે સ્વામી હો,
અર્થ બિચારત પંડિત મારે બાંધ્યો સકલ લગામી હો.

શૃંગી ઋષિ બન ભીતર મારે શિર બ્રહ્મા કે ફેરી હો,
નાથ મછંદર ચલે પીઠ કે સિહલ હૂં મેં ખૌરી હો.

સાક્ત કે ઘર કર્તા ધર્તા હરિભક્તન કી ચેરી હો,
કહૈ કબીર સુનો સંતો, જ્યોં આપૈ ત્યોં ફેરી હો.

૪૭

નાગિન ને પૈઠા કિયા નાગિન ડંસિ ખાયા,
કોઈ કોઈ જન ભાગત ભયે શુરુસરન તકાયા.

શૃંગિ ઋષિ ભાગત ભયે બન માં બસે બાઈ,
આગે નાગિની ગાસિ કે વોહિ ડંસિ ખાઈ.

નેજાધારી શિવ બડે ભાગે કૈલાસા,
ભેતિરૂપ પરગટ ભાઈ પરબત પરકાસા.

સુર નર સુનિ જોગિ જતિ કોઈ બચન ન પાયા,
નોન તેલ દૂંઢૈં નહીં કચ્ચે ધરિ ધરિ ખાયા.

નાગિન ડરપે સંત સે ઉહ્યાં નહિ જાવૈ,
કહૈ કબીર શુરુમંત્ર સે આપૈ મરિ જાવૈ.

૪૬

રઘુનાથજીની આ બાવરી માયા શિકાર કરવા નીકળી પડી છે. એ તો ચતુર છેલ્લખીલાને ચૂંટી ચૂંટીને મારે છે. કોઈને પણ એ પોતાનાં કરીને પોતાની પાસે તો રાખતી જ નથી.

એણે મોટા મોટા ધ્યાન ધરનારા મૌની દિગબરો અને યોગીઓને પણ માર્યા છે. જંગલમાં જઈને સ્થિર થનાર આચાર્યોને પણ એણે હણ્યા છે. માયા કોનો ભોગ નથી લેતી ?

વેદપાઠ કરતા પડિનો અને પૂજાપાઠ કરતા સ્વામીઓને પણ એણે ભરખ્યા છે. શાસ્ત્રાર્થીની ચર્ચા કરતા વિદ્વાનોને પણ એણે પટક્યા છે. બધાંયને માયાએ પોતાની લગામથી બાંધેલા છે.

એણે જ બ્રહ્માની મતિ ભ્રષ્ટ કરી દીધી હતી અને વનમાં રહેતા શુગી ઋષિને પણ એણે જ મહાત્કર્યા હતા. યુગુ મત્સ્યેન્દ્રનાથ આગળ એ ગઈ ત્યારે તે પીઠ ફેરવીને હારી ગયા. અતે સિ હંલદિપ લંકામાં એને (ગોરખનાથે) પકડીને કુળાવી દીધી (અને યુગુને આસક્તિમાંથી મુક્ત કર્યાં).

આ (વામનાગી^૧) શક્ત પથરાળાના ઘરમાં તો એ માયા જ કર્તા હોઈ હોય છે. હરિભક્તોને ત્યાં પણ એ સેવિકા-દાસી બનીને પહોંચી જ હોય છે. કબીર કહે છે કે હે સતો ! એને તો જેવી આવે તેવી જ પાછી કાઢી મૂકે.

૪૭

(માયારૂપી) નાગણે જ સૌને સંભ્યા છે અને એ જ બધાને કરડીને ખાઈ રહી છે. એમાંથી સદ્ગુરુ શરણ લેનારા કોઈક જ ભાગી જઈ શકે છે.

(આ માયાનાગણુની ચૂડમાંથી) ભાગતા ભાગતા શુગી ઋષિ છેક જંગલમાં જઈને વસ્યા તો ત્યાં પણ આ નાગણે આગળથી દોડીને એમને પકડ્યા અને કરડીને ખાઈ ગઈ.

નિયમ પાળનાર મહાદેવ શકરજી ભાગીને છેક કૈલાસધામ પહોંચ્યા, તો ત્યાં પર્વતમાં એ જ્યોતિરૂપે પ્રગટ થઈ અને પર્વતને પ્રકાશમય કરી નાખ્યો અરે ! સુર, નર, સુનિ, યોગી, યતિ કોઈ એનાથી બચી શક્યું નથી. પોતાના શિકારને ખાવા માટે એને મીઠા તેલની જરૂર જ નથી. એ તો બધાને કાપ્યા જ પકડીને ખાઈ જાય છે.

આ ભયંકર નાગણુ એક માત્ર સતથી ડરે છે. સતની આગળ એ નથી જતી. કબીર કહે છે કે યુગુમંત્રના પ્રતાપથી તે આપોઆપ જ મરી જાય છે.

-૪૮

ભૂઝહું પંડિત કરહું : વિચારી : બુરખા અહૈં પકિ નારી.
 બ્રાહ્મણ કે ઘર બ્રાહ્મણ હોતી ચોણી કે ઘર ચેલી,
 કલમા પઢિ પઢિ ભઈ તુરકિની કલિ મેં રહે અકેલી.
 બર નહીં બરૈ ખ્યાહ નહીં કરૈ પુત્ર જન્મ હોનિહારી,
 ફવારે મડે એક નહિ છાંડે અબહિ આદિ કુંવારી.
 તહૈ ન મૈકે ભય સસુરે સાંઈ સંગ ન સોવૈ,
 કહ કબીર વહ જુગજુગ એવૈ ભતિ-પાતિ કુલ ખોવૈ.

૪૯

તુમ ભૂઝહું પંડિત કૌન નારિ,
 કોઈ નાહિ બિઆહલ રહ કુંઆરિ.
 અહિ સખ દેવન મિલિ હરિહિ લીન્હ
 તેહિં ચારો બુળ હરિસંગ લીન્હ.
 અહ પ્રથમહિ પત્નિની રૂપ આય,
 હૈ સાપિની સખ જગ દેખી ખાણ.
 આ બર ચુવતી વે બર નાહ
 અતિ તેજ તિયા હૈ રૈનિ તાહ..
 કહ કબીર સખ જગ પિયારી.
 અહ અપને બલકવૈ રહે મારિ.

-૫૦

કર પલ્લવ કે બલ ખેલ નારિ
 પંડિત બે હોય સો લે વિચારી.

૪૮

હે પંડિતો ! સમજીને વિચારીતો જુઓ કે એ (માયા) યુગ્મ હશે કે નારી ?
બ્રાહ્મણના ઘરમાં એ બ્રાહ્મણી ચર્ચાજય છે, યોગીને ત્યાં એ એલી બની
જાય છે અને કલ્યા પટ્ટી પટ્ટીને એ બીબી બની જાય છે. આ કલિકાલમાં
એ બધે આમ એકલી જ ફરતી ફરે છે.

એ કોઈ પતિને વરતી નથી કે લગ્ન પણ કરતી નથી, અને તો ચે
એ પુત્રને જન્મ આપે છે ! એણે તો કુંવારી હોવા છતાં સૌને વશમાં કર્યા છે.
કોઈનેય છોડ્યા નથી. પણ મૂળથી એ હજી કુંવારી જ છે.

એ અનાદિ હોવાથી પિયરમાં રહેતી નથી ને (સમસ્ત જગત જ
એનું પતિગૃહ હોવાથી)-એ બીજે કંઈ સાસરેય જતી નથી, અને પોતાના
સ્વામી સાથે પણ એ રચન કરતી નથી. કબીર કહે છે કે પોતાની ન્યાત,
જાત ને કુળ ખોનાર એ માયા યુગો સુધી જીવતી રહે છે.

૪૯

હે પંડિત ! એ કંઈ નારી છે તે સમજો. એ કોઈને પરણી નથી, એ
કુંવારી જ રહી છે એટલે કે તે વિધિપૂર્વક કોઈની પત્ની ચર્ચા નથી.

એને બધા દેવોએ મળીને ભગવાનને સોંપી છે એટલે જ ચારે યુગમાં
ભગવાને એને સાથે રાખી છે.

સૌથી પહેલાં તો એ સુંદર પંચિની રૂપે આવે છે ને પછી (સૌને વશ
કરીને) સાપણ ચર્ચાને આખી દુનિયાને ભરખી જતી દેખાય છે.

આ (માયા) યુવતી સુંદર છે. અને એના પ્રાંતિ (ભગવાન) સુંદર છે.
તેથી એ નારી એમને કાંઈ સદાયે અભિમાનમાં જ રહેતી હોય છે.

કબીર કહે છે કે આ (માયાદેવી) જારી તો આખી દુનિયાને ગ્રિપ છે.
પણ એ તો પોતાનાં જ બંધનમાં આવીને જીવતી રહે છે. (કારણ કે જન્મ-
મૃત્યુના ભવચક્રમાં પડેલા જીવો-સ્પૃષ્ટઃ માયાને કારણે જ નાશવત શરીરાદિને
આત્મા માનીને દુઃખી થાય છે અને વારંવાર જન્મ મરણના ચક્રમાં પડે છે.
આમ આ માયા પોતાનાં જ બાળકોને મારી રહી છે.)

૫૦

આ (માયાદેવી) નારી પોતાના કર-પદ્ધતિના જોરે જગતમાં ખેડી રહી
છે. જે પંડિત હોય તે સમજી લે કે આ નારી કોણ છે ?

કપરા નહીં' પહિરે રહુ ઉઘારિ
નિરજીવે સો ધન અતિ પિયારી.

ઉલટી પલટી જાળે સો તાર
કાહુહિ મારે કાહુહિ ઉખાર.

કહુ કપીર દાસન કે દાસ
કાહુહિ સુખ દે કાહુહિ ઉદાસ.

૫૧

સંતો યક અચરજ ભો ભાઈ
કહોં તો કે પતિયાઈ.

એક પુરુષ એક હૈ નારી
તાકર કરહું વિચારા,

એકે અંડ સકલ ચૌરાસી
ભર્મ ભૂલા સંસારા.

એકે નારી જલ પસારા.
જગ મેં ભયા અંદેસા,

ખોજત કાહુ અંત ન પાયા,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેસા.

નાગ ફાંસ લીન્હે ઘટ ભીતર
મૂસિ સકલ જગ ખાઈ,

જ્ઞાન ખડગ, બિન સખ જગ જૂઝે
પકરિ કાહુ નહિ પાઈ.

આપુહિ મૂલ ફૂલ ફૂલવારિ
આપુહિ ચુનિચુનિ ખાઈ,

કહુ કપીર તેઈ જન ઉખરે
જેહિ ગુરુ લિયો જગાઈ.

*

*

*

એ કપડાં પહેરતી નથી. ઉઘાડી જ ફેરે છે (એને લાજ શરમ નથી)
નિર્જીવને પણ આ માયાનારી અતિ પ્રિય વ્યક્તિ જેવી લાગે છે.

એના વાળિત્રના તાર એ એવા તો બીધા છતાં વગાડે છે કે એના
પ્રભાવથી એ કોઈને મારે છે તો કોઈને તારે છે

પ્રભુના દાસનો પણ દાસ કબીર કહે છે કે એ કોઈને સુખ દે છે તો
કોઈને દુઃખ !

૫૧

સંતો ! મેં એક ભારે અચરજ જોયું છે કહું તો કોણ વિશ્વાસ કરશે ?

જુઓ, એક છે પુરુષ ને એક છે નારી. એમની આ વાત વિશે જરા
વિચાર તો કરી જુઓ !

એક જ અંકુશીજમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી આ ચોર્યાશી લાખ ચોનિતો
આખો સસાર ભાનભૂતો બ્રમમાં ભટકે છે !

તેનું કારણ એ છે કે (માયારૂપી) આ એક જ નારીએ એવી તો જળ
પાથરી છે કે આખા જગતમાં ફિકર થઈ પડી છે !

એને શોધવા જતાં તો અઠા, વિષ્ણુ, મહેશ કે કોઈ પણ એનો
પાર પામી શક્યા નથી.

એણે આ સમગ્ર પિંડ અઠાડને પોતાનાં નાગપાશનાં બધનથી જકડી
લીધાં છે. બધાને આમ બાંધીને પછી છેતરપિંડી કરીને આખા જગતનો તે
કોળિયો કરી જાય છે.

આખો સસાર માનરૂપી તેજસ્વી ખડ્ગ લીધાં વિના જ એને પકડવા મથે
છે. એ કોઈનાથી મહાત થતી નથી !

એ પોતે જ પોતાનાં મૂળ, કૃષ્ણ અને આખી (વિશ્વરૂપી) સુંદર
કૂલવાડીને ચૂંટીને ભરખી જાય છે.

કબીર કહે છે કે (એની આ સંહારલીલામાંથી) એ જ લોકો બિગરી
શકે છે કે જેમને સદ્ગુણો (આત્મજ્ઞાનના બોધથી) સમપ્રસર જગત કરી દીધા છે.

જગત ઉત્પત્તિ

૫૨

જીવરૂપ થક અંતર બાસા અંતર જ્યોતિ કીન પરગાસા.

ધૃત્તિરૂપ નારિ અવતરી તાસુ નામ ગાયત્રી ધરી.
તેહિ નારી કે પુત તીન ભયઉ પ્રદ્ધા વિષ્ણુ શંભુ નામ ધરેઉ.

તમ પ્રદ્ધા પૂછત મહતારી, કે તોર પુરુષ કાકર તુમ નારી,
તુમ હમ હમ તુમ ઔર ન કેઈ તુમ મોર પુરુષ હમૈ તોર જોઈ.

બાપ-પૂત કી નારિ એક-એકે માય બિઆય,
દિગ્યો ન પૂત સપૂત અસ બાપે ચીન્હૈ ધાય.

૫૩

અંતર જ્યોતિ શબ્દ થક નારી, હરિ પ્રદ્ધા તાકે ત્રિપુરારિ.
બખરી એક બિધાતૈ કીન્હા, ચૌદહ ઠહર પાટિ સો લીન્હા.

હરિ હર પ્રદ્ધ મહ તા નાઈ, તે પુની તીન બસાવલ ગાઈ.
તે પુનિ રચિનિ ખંડ ખંડ પ્રદ્ધાંડા, છ દર્શન છાનજે મખંડા.

પેટ હિ કાહુ ન બેદ પઢાયા, સુનતિ કરાય તુરક નહિ આયા.
નારી ગોચિત ગભૌ પ્રસૂતિ, સ્વાંગ ધરૈ બહુતૈ કરતુવી.

તહિયા હમ તુમ એકૈ લોહુ, એકૈ પ્રાણ બિયાથલ મોહુ.
એકૈ જની જના સંસારા, કૌન જ્ઞાન તે ભયો નિનારા.

જગત ઉત્પત્તિ

૫૨

(જગત) એ એક જીવરૂપે અઢગાં નિવાસ કરતુ હતું. એને અઢગની અંતર-જ્યોતિએ પ્રકાશિત કર્યું.

ત્યાર પછી ઈચ્છાશ્રી એક નારી અવવરી અને એતું નામ ગાયત્રી રાખ્યું. એ નારીને ત્રણ પુત્રો થયા તેમનાં નામ અઢા, વિષ્ણુ અને શંકર પડયાં.

ત્યારે (સર્જનશીલ દેવતા) અઢાએ પૂછ્યું કે મા ! તારો પુરુષ (સ્વામી) કોણ છે અને તું કેની નારી છે ? તો એમને જવાબ મળ્યો, “તું ને હું અને હું ને તું એ સિવાય બીજું કોઈ અહીં છે જ નહીં. તું જ મારો પુરુષ અને હું જ તારી પત્ની !”

આમ આપ-એટાની એક જ નાર અને તેય પાછા એક જ માએ એમને પેદા કર્યાં. એવો કોઈ સપૂત જન્મ્યો. જોયો નથી કે જેણે જન્મતાં જ બીજા કશાય દુન્યવી ત્રિપયમાં સક્ષય ન દોડાવતા દોડીને આપને (પરમાત્માને) ઓળખી લીધો હોય !

૫૩

શબ્દઅક્ષરમય અતરજ્યોતિ સ્વરૂપ એક નારી છે. વિષ્ણુ, અઢા અને ત્રિપુરારિ શંકર એના જ (સર્જેલા દેવો) છે. વિધાતાએ એક માટી વખાર જેવું આ ત્રિથ અકુ કરી દીધું છે અને એના ચૌદ મજલા જેવા ચૌદ લોક રચી દીધા છે

તેમાં વળી હરિ, હર અને અઢા એ ત્રણ દેવતાઓના જે નામ છે તેમણે ત્રણ (લોકરૂપ) નગરો વસાવ્યા છે. તે પછી અઢાડના અઢા ખંડો રચાયા એ અધી ખટપટની ચર્ચા છ ઈર્શનશાઓ કરે છે.

કોઈ હિંદુને પેટમાં જ વેદ ભણાવ્યા નથી કે કોઈ મુસ્લિમ સુન્નત કરાવેલો જન્મ્યો નથી. નારીએ શરીર વડે ગર્ભને જન્મ દીધો અને પછી જન્મેલા-ઓએ ઘણી જાતનાસ્વાંગ ધારણ કરીને સંસારના ભાતભાતનાં કામ કર્યાં છે.

અમે ને તમે (ત્યાં સૂળમાં તે)એક જ લોહીનાં છીએ. એક જ પ્રાણ-માંથી આપણે સૌ ઉદ્ભવ્યાં છીએ. એક જ જનેતાએ આખા સંસારને જન્મ આપ્યો છે. કયા જ્ઞાનને આધારે આ અધું જુદું જુદું ગણી શકાય ?

અવગતિ કી ગતિ કાહુ ન જાનિ એકે જીભ કિત કહૈં બખાની
જો મુખ હોય જીભ દસ લાખા તો કોઈ આઈ મહંતૌ લાખા.

કહંહિં કંથીર પુકારિ કે ઈ લેઉ બ્યવહાર,
રામરામ જાને બિના જૂડિ મૂઆ સંસાર.

૫૪

પ્રથમ આરંભ ઠોન કે લાજી દ્વસર પ્રગટ કીન સો ઠાંઉં.
પ્રગટે બ્રહ્મ વિષ્ણુ શિવશક્તિ પ્રથમે ભક્તિ કીન્હુ જિવ ઉકિત.
પ્રગટિ પવન પાની ઔ છાયા, બહુ વિસ્તર હૂવૈ પ્રગટિ માયા.
પ્રગટે અંડપિંડ બ્રહ્મંડા પૃથવી પ્રગટ કીન્હુ નવ ખંડા.
પ્રગટે સિંધ સાધક સંન્યાસી યે સખ લાગિ રહે અબિનાસી.
પ્રગટે સુર નર મુનિ સખ ગારી તેજી ખોજિ પરે સખ હારી.

જીઉ સિઉ સખ પ્રગટે વૈ ઠાકુર સખ દાસ,
કંથિર ઔર જાને નહીં રામનામ કી આસ.

૫૫

પ્રથમ એકે જો આવૈ આપ, નિરાકાર, નિરગુન, નિરંજન,
નહિં તખ ભૂમિ પવન અકાસા, નહિં તખ પાવક નીર નિવાસા.
નહિં તખ પાંચ તત્ત્વ ગુન ત્રીનિ, નહિં તખ સૃષ્ટિ માયા કીની,
નહિં તખ આદિઅંત મધ તારા, નહિં તખ અંધધુંધ ઉજિયારા.
નહિં તખ બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેસા, નહિં તખ સૂરજ આંદ ગનેસા,

આ સત્યજ્ઞાનની ગહન ગતિની કોઈનેય પૂરી સમજ પડતી નથી. એ વિષે આ એક જ જીભથી કહી કહીને કેટલું કહેવાય ? જો દસ લાખ મોઢાં અને જીભ હોય તો વળી કોઈ સત-મહતની ભાષામાં સમજાવીને કહી શકીએ.

કપીર તો પોકાર કરીને કહે છે કે વ્યવહારમાં એક વાત સમજ લેવી જોઈએ કે રામને જાણ્યા વિના આ આખોયે સંસાર ડૂબી મરે છે.

૫૪

હે ભાઈ, આરંભમા પહેલું કોણુ પ્રગટ થયું ? અને ત્યાર પછી તે સ્થાને બીજા કોનું સર્જન થયું ?

પ્રથમ બ્રહ્મા, વિશ્ણુ અને શિવ શકિતસહિત પ્રગટ થયા અને જીવે એમની ભક્તિ કરવા માંડી.

પછી પવન, પાણી અને જાયાનો ઉદ્ભવ થયો અને માયાનો વિસ્તાર-પૂર્વકે આવિર્ભાવ થયો.

ત્યાર પછી બીજ, પિંડ, બ્રહ્માંડ એ બધું પ્રગટ થયું અને પૃથ્વી પ્રગટ થતાં તેની ઉપરના નવ ખડોની રચના થઈ.

તે ઉપરાંત સિદ્ધો, સાધકો તથા સત્યાસીઓ પણ અવતર્યાં અને એ બધા તો અવિનાશી પરમાત્માને જ વળગી રહ્યા.

આ વિશ્વરૂપી ઝાડીમાં અનેક સુર, નર, યુનિ પ્રગટ થયાં છે અને એમની શોધમાં જ બીજા બધા જીવો ભૂંડા પડે છે.

જીવ ને શિવ બધા જ આમ પ્રગટ થયા છે પણ સર્વના માલિક તો એક પરમાત્મા જ છે અને બીજા બધા જ એના સેવક છે આ બધામાં કપીરને તો બીજી કશી જ ખબર નથી એને તો કેવળ રામનામની જ આશા છે.

૫૫

સૌથી પ્રથમ તો જે સ્વયં પ્રગટે છે તે નિરાકાર, નિર્ગુણ અને નિશ્ચલ એવું તત્ત્વ એક જ છે.

ત્યારે તો પૃથ્વી, પવન કે આકાશ ન હતાં તેમજ પાવક, પાણી કે આ બધા નિવાસસ્થાનો ન હતાં.

તે કાળે તો પંચતત્ત્વો કે ત્રણ ગુણોનું અસ્તિત્વ ન હતું તે વખતે તો માયાએ પોતાની અપાર સૃષ્ટિનું સર્જન પણ કરેલું ન હતું.

એ સમયે આદિ, મધ્ય કે અંતરૂપે કાળની વિભક્ત ગણના પણ ન હતી કે અધકાર અને પ્રકાશનાં દંડ પણ ન હતાં.

અરે ! ત્યારે તો બ્રહ્મા, વિશ્ણુ ને મહેશ કે પછી સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા અને ગણેશ પણ ન હતા.

૨૫૬ :

કપીર વચનાવલી.

નહિં તખ મચ્છ કચ્છ વારાહક, નહિં તખ ભાદોં કાશુન માહા.

નહિં તખ કંસ કૃષ્ણ બલિ-બામન, નહિં તખ રઘુપતિ નહિં તખ રાવન.

નહિં તખ સરગુન સકલ પસારા, નહિં તખ ધારે દસ અવતારા.

નહિં તખ સરસતિ જમુના ગંગા, નહિં તખ સાગર સમુદ-તરંગા,

નહિં તખ તીરથ ત્રત જપ પૂજા, નહિં તખ દેવ દૈત અરુ દ્રુગ.

નહિં તખ પાપપુન્ન ગુરુસીમા, નહિં તખ પઢના ગુનના લીખા,

નહિં તખ વિદ્યા બેદ પુરાના, નહિં તખ ભયે ક્રોધ કુરાના.

કહે કપીર વિચારિ કે તખ કુછ કિરિતિમ નાહી,
પરમ પુરુષ તહ આપહિં અગમ અગોચર માહી.

૫૬

કરતા એકે અગમ હૈ આપ, વાકે કોઈ માય ન બાપ.

કરતા કે નહિ બધુ ઔ નારી, સદા અખંડિત અગમ અપારી.

કરતા કછુ ખાવ નહીં પીવૈ કરતા કબહું સરૈ ન છવૈ.

કરતા કે કુછ રૂપ ન રેખા કરતા કે કુછ બરન ન લેખા.

તાકે ભત ગોત કછુ નાહી, મહિમા બરનિ ન બય મો પાહી.

રૂપ અરૂપ નહીં તેહિં નાંઈ; બર્ન અબર્ન નહીં તેહિં ઠાઈ.

કહે કપીર વિચારિ કે બહે બર્ન ન ગાંવ,
નિરાકાર ઔ નિર્ગુના હૈ પૂરન સખ ઠાંવ.

મત્સ્ય, કૂર્મ કે વરાહ જેવા કોઈ અવતારે ન હતા અને ભાદ્રવો કે ફાગણ જેવા કાળ ગણતરીના મહિના પણ ન હતા.

કંસ, કૃષ્ણ, બલિરાજા ને વામન અને રઘુપતિ રામ કે રાજા રાવણ પણ ન હતા.

એ સમયે તો સદ્ગુણનો આ બધો કશો જ વિસ્તાર ન હતો અને દશ અવતાર પણ થયા ન હતા.

તેમ જ આ ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી નદીઓ અને સાગર કે એના મોટા તરંગોય ન હતાં.

જગતમાં ત્યારે તો તીર્થ, વ્રત, યજ્ઞ, પૂજા જેવું કંઈ જ ન હતું. દેવો અને દાનવો જેવું કોઈ ખીણું હતું જ નહીં.

પાપ કે પુણ્ય, ગુરુ કે શિષ્ય પણ ન હતા અને લાણવું—ગણવું કે લાખવું—વાંચવું એવું કંઈયે હતું જ નહીં.

ત્યારે તો વિદ્યા કે વેદ કે પુરાણો પણ ન હતાં તેમ જ કુરાન કે એવા ખીળા ધર્મગ્રંથો પણ થયા ન હતા.

કબીર પૂરેપૂરું સમજીને કહે છે કે એ આદિકાળમાં આવું બધું કૃત્રિમ કંઈ જ ન હતું. અગમ અગોચરમાં પરમ પુરુષ પરબ્રહ્મ જ સ્વયં સર્વત્ર વિદ્યસ્તી રહ્યા હતા.

૫૬

સમગ્ર બ્રહ્માંડનો કર્તા એક જ છે અને તે અગમ અને સ્વયંભૂ જ છે. એને કોઈ મા કે બાપ નથી.

એને કોઈ બાધુ, બાધવ કે નારી નથી એ તો નિત્ય, અખંડ, અગમ્ય અને અપાર છે.

એ કર્તા પ્રભુ તો કંઈ ખામ નહીં, કંઈ પીએ નહીં; એને નથી જીવન કે નથી મરણ !

અરે, આ કર્તાપ્રભુને કોઈ વિશિષ્ટ રૂપ, રંગ, આકાર કે વેશ પણ નથી.

એને કોઈ ન્યાત, જાત કે ગોત્ર નથી એનો અકુળ મહિમા મારાથી વર્ણવી શકાતો નથી.

એ રૂપધારી કે અરૂપ નામથી પણ ઓળખાતો નથી. એને કોઈ ખાસ નામઠામ નથી કે એને કોઈ રંગરૂપ નથી.

કબીર પૂરેપૂરું સમજીને કહે છે કે જેને રંગ, રૂપ કે રહેવાનું ગામઠામ નથી એવા આ નિરાકાર અને નિર્ગુણ પરમાત્મા તો સર્વદા સર્વ સ્થળે સહાર જ છે.

૫૭

કરતા કિરિતમ બાણ લાઈ, ઓમકાર તે સૃષ્ટિ ઉપાઈ.
 પાંચ તત્ત્વ તીનોં ગુન સાબ્જ તાતે સખ કિરિતમ ઉપરાબ્જ.
 કિરિતમ ધરતી ઔર અકાસ કિરિતમ સૂર ચંદ પરકાસ.
 કિરિતમ માંચ તત્ત્વ ગુન તીનિ કિરિતમ સૃષ્ટિ જુ માયા કીની.
 કિરિતમ આદિ અંત મધ તારા, કિરિતમ અંધ કૂપ ઉજિયારા.
 કિરિતમ સરગુન સકલ પસારા કિરિતમ કહિયે દસ અવતારા.
 કિરિતમ કંસ ઔર બલિ બામન, કિરિતમ રઘુપતિ કિરિતમ રાવન.
 કિરિતમ કચ્છ મચ્છ વારાહા, કિરિતમ ભાદૌ કાશુન માહા.
 કિરિતમ સહર સમુદ્ર તરંગા કિરિતમ સરસતી જમુના ગંગા.
 કરતિમ ઇસમૃત બેદ પુરાના, કિરિતમ કાળ કતેબ કુરાના.
 કરતિ બેગ બે પાવત પૂબા, કિરિતમ દેવ દેવી બે દૂબા.
 કિરિતમ પાપ પુનન ગુરુસીખા, કિરિતમ પદના ગુનના સીખા.

કહૈ કંબીર વિચારિ કે કૃતિમ ન કરતા હોય,
 ચહ સખ બાણ કૃતિમ હૈ સાંચ મુનો સખ કોય.

૫૮

કરતા એક ઔર સખ બાણ ના કોઈ પીર મસાયખ કાળ.
 બાણ બદ્દા વિષ્ણુ મહેસા બાણ ઇન્દર ચંદ ગણેસા.
 બાણ જલથલ સકલ જહાના બાણ બાન જમી અસમાના.

અંક

પરમાત્માએ આ સૃષ્ટિ પ કૃત્રિમ જાદુખેલ કરેલો છે અને ઉચ્ચકારમાંથી (શબ્દાક્ષરમાંથી) આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી છે.

આ પંચતત્ત્વ અને ત્રણ ગુણની સામગ્રીમાંથી બધોયે કૃત્રિમ ખેલ ખડો કર્યો છે.

આ ધરતી ને આકાશ તેમ જ આ ચંદ્ર, સૂર્ય અને પ્રકાશ એ બધું જ કૃત્રિમ છે.

પંચતત્ત્વો અને ત્રણ ગુણ તે પણ બનાવટ જ છે. એણે આ સમગ્ર કૃત્રિમ સૃષ્ટિની માયા રચી છે.

આદિ, મધ્ય અને અંત એ (કાળવિભાગો) પણ કૃત્રિમ છે અને અધારો દ્વેષ કે અજ્ઞવાળાના ઓધ પણ બનાવટી જ છે.

સગુણનો આ સર્વ પસારો તેમ જ તેમાં ચત્તા દસ અવતારો પણ કૃત્રિમ છે.

કસ તેમ જ બલિરાગ અને વામન તથા રઘુપતિ રામ અને રાવણ પણ કૃત્રિમ છે.

મત્સ્ય, કર્મ અને વરાહ પણ કૃત્રિમ અને ભાસ્કરો તેમ જ કાગણ વગેરે કાળગણના કરવાના મહિના પણ કૃત્રિમ છે.

આ શહેરો ને સમુદ્રના તરંગો તથા ગંગા, યમુના ને સરસ્વતી એ બધાં જ કૃત્રિમ છે.

સ્મૃતિઓ, વેદપુગણો નેમ જ કાશ્વ, કુરાન અને ખીન્ન ધર્મગ્રંથો એ બધુંયે કૃત્રિમ છે.

પૂજ્ય સ્ત્રીકારતા ભેગી તથા ખીન્ન દેવદેવી એ બધા પણ કૃત્રિમ છે.

પાપ-પુણ્ય અને ગુરુ-શિષ્ય પણ કૃત્રિમ જ છે. આ લાભલું ગણવું વગેરે શિક્ષણ પણ બનાવટી જ છે.

પણ કબીર પ્રેપરું સમજી વિચારીને કહે છે કે પરમાત્મા (ના) કદી પણ કૃત્રિમ ના હોઈ શકે એણે રચેલો આ બધો ખેલ જ કૃત્રિમ છે. એ સાચા જ્ઞાનની વાત સૌ કોઈ સાલણી લે.

૫૮

અખંડ અને સત્ય તો એક પરમાત્મા જ છે, બાકી ખીન્ને બધો જ અતમ થનારો ખેલ છે.

અહીં કોઈ ખીર, પૈગંબર કે કાશ્વ સાચા નથી. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ તેમ જ ઇન્દ્ર, ચંદ્ર અને ગણેશ એ બધોયે પ્રભુનો ખેલ જ છે.

જળ, સ્થળ અને આખી દુનિયા તેમ જ બધા જીવ, જમીન ને આસમાન બધું જ એ બાજગરનો ખેલ છે.

બાણ બરનોં ઇસ્મૃતિ બેદા બાણગર કા લખૈ ન બેદા.

બાણ સિધ સાધક શુરુ-સિખા બહાં તહાં યહુ બાણ દીખા.

બાણ જોગ જસ વ્રત પૂજા બાણ દેવી દેવલ દૂજા.

બાણ તીરથ વ્રત આચારા બાણ જોગ જસ વ્યવહારા.

બાણ જલથલ સકલ કિવાઈ બાણ સોં બાણ લિપટાઈ.

બાણ કા યહુ સકલ પસારા બાણ માંહિ રહૈ સંસારા.

કહુ કબીર સખ બાણ માંહીં, બાણગર કો ચીન્હૈ નાહીં.

*

*

મનમહિમા

૫૯

સંતો, યહુ મન હૈ બડ જલિમ.
જસૌં મનસોં કામ પરો હૈ તિસહી હૂવૈ હૈ માલુમ.

મન કારણ હી ઈનકી છાયા તેહિ છાયા મેં અટકે,
નિરગુન સરગુન મન કી બાણ બરે સયાને ભટકે.

મનહિ ચૌદહ લોક બનાયા પાંચ તત્ત શુણ કીન્હે,
તીન લોક જીવન વસ કીન્હે પરે ન કાહૂ ચીન્હે.

જો કોઈ કહુ હમ મન કો મારા જાકે રૂપ ન રેખા,
છિન છિન મે કિતનો રંગ લાવૈ જે સપનેહુ નહિં દેખા.

આ ચાર વર્ણો અને સ્મૃતિ, વેદ વગેરે શાસ્ત્રો કૃત્રિમ ખેલરૂપ હોવાથી તેમનો ખેલ કરનારનું સાચુ રહસ્ય સમજાતું નથી.

સિદ્ધો, સાધકો અને ગુરુ તેમ જ એવા આ ખેલનાં જ સોગંદાં છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં આ ખેલ જ દેખાશે !

યોગ, યજ્ઞ, ધન અને પૂજા એ બધું જ ખેલ છે; તેમ જ સર્વ દેવ, દેવી અને દેવળ પણ પ્રભુની જ ખેલખાજ છે

તીર્થયાત્રા, વ્રતનિયમો, એના બાહ્યાચારો તથા યોગ, યજ્ઞ વગેરે ધાર્મિક વ્યવહારો પણ કૃત્રિમ છે.

આ જળ, સ્થળ બધું જ એ ખેલખાજના અંગરૂપ છે. અરે ! આ તો ખેલમાં ખેલ લપેટેલો છે !

આ ખેલનો જ બધો વિસ્તાર છે. આખોયે સસાર એ બાજીગરના ખેલમાં ખેલી રહ્યો છે.

કપીર કહે છે કે અરેરે ! આ બધાયે લોકો ખેલના જાદુમા જ પડી ગયા છે. કોઈ એ પરમ જાદુચરને તો ઓળખતું જ નથી !

*

*

*

મનમહિમા

૫૯

હે સતો ! આ મન બહુ જાલિમ છે. આ હકીકતની જાણ તો જેને એની સાથે (એને જ જીતવાનું) કામ પડ્યું છે, તેને જ થતી હોય છે.

મનના કારણને લીધે જ પ્રભુથી ભેદભાવ રહે છે. માયાનો પડછાયો પડેલો છે અને બધા જીવો એમણે સર્જેલી માયા-છાયાના ભ્રમમાં જ અટવાઈ પડ્યા છે આ નિર્ગુણ ને સગુણનો ખેલ પણ મનનું જ સર્જન છે એમાં તો ભણભલા શાણાઓ પણ અટવાયા કરે છે.

આ મને જ ચૌદ લોક રચ્યા છે અને પચતત્ત્વ અને ત્રણ ગુણો ઉત્પન્ન કર્યા છે. ત્રણે લોકના જીવનને એણે પોતાને વશ કરી લીધા છે, પણ કોઈનેય એની ખબર પડતી નથી.

જો કોઈ કહે કે અમે મનને જીત્યું તો શું સમજવું ? મનને કોઈ નિશ્ચિત રૂપ, રેખા કે આકૃતિ નથી સ્વપ્નામાંયે ન જોયા હોય તેવા કેટલાયે પ્રકારના રંગો એ ધડીધડીમાં ધારણ કરે છે

રાસાતલ બક ઇસ બ્રહ્માંડા સખ પર અદલ ચલાવૈ,
 પટરસ મેં લોગા મન રાજા સો કૈસે કે પાવૈ:
 સખડે ઉપર નામ નિરચ્છર તહં દૈ મન કો રાખૈ,
 તખ મન કી ગતિ જાનિ પરૈ યહ સત કચીર મુખ ભાખૈ.

*

*

*

નિર્વાણપદ

૬૦

પંડિત સોધિ કહૌ સમુઝાઈ, જાતે આવાગવન નસાઈ.
 અર્થ ધર્મ ઔ કામ મોક્ષ ફલ, કૌન દિસા બસ ભાઈ.
 ઉત્તર દક્ષિન પૂરબ પચ્છિમ સરગ પતાલહિ માંહે,
 બિન ગોપાલ કૌર નહિં કતહૂં નરક જાત ધૌં કાહે.
 અનજાને કો નરક સરગ હૈ હરિ જાને કો નાહીં.
 જેહિ ડર કો સખ લોગ ડરત હૈ સો ડર હમરે નાહીં.
 પાપ પુનન કી સંકા નાહીં, નરક સરગ નહિ જાહીં,
 'કહૈ કચીર સુનો હો સતો જહં પદ તહાં સમાહિં.

૬૧

ચલો સખી વૈકુંઠ વિષ્ણુ માયા જહાં,
 ચારિત મુક્તિ નિદાન પરમપદ લે તહાં..
 આગે શૂન્ય સરૂપ અલખ નહિ લસિ પરૈ
 તત્ત્વ નિરંજન જાન ભરમ જનિ ચિત્ત ધરૈ.
 આગે હૈ ભગવંત નિરચ્છર નાંવ હૈ,
 તૌન મિટાવૈ કોટિ બનાવૈ ઠાંવ હૈ.
 આગે સિંધુ બલદ મહા ગહિરો જહાં,
 કો નંથા લૈ જાય ઉતારૈ કો તહાં.

છેક રસાતલથી સમગ્ર બ્રહ્માંડ પર એ એની સત્તા ચલાવે છે. આ મન તો પદ્મસના ભોગવિલાસમાં મશગૂલ રહેનારો રાજા છે. એને કોઈ કેવી રીતે ઝટ પામી કે છૂતી શકે ?

કપીર કહે છે કે અરે, બધાનીયે ઉપર અક્ષરાતીત બ્રહ્મનું ધામ છે. ત્યાં મનને લઈ જઈને જે સ્થિર કરે છે તેને જ, ત્યારે, મનની અકળગત સમજાય છે

~

*

*

નિર્વાણપદ

૬૦

હે પડિત ! જેનાથી આ જન્મમરણના ફેરા ટળી જાય એવું પરમસત્ય શોધીને સમજાવીને કહેને ? અરે આ ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ કઈ દિશામાં હશે ?

ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ કે પશ્ચિમમાં તેમ જ સ્વર્ગ ને પાતાળમાં પણ ગોપાલ (પરમાત્મા) વિનાનું કોઈ જ સ્થાન ક્યાંયે છે નહીં. તો પછી લલા, શા માટે જીવો નરકમાં દોડીને જના હશે ?

અજાનીને મન જ આ સ્વર્ગ-નરકના ભેદ છે. હરિને જાણનારને તો એવું કંઈ જ નથી. જે લયથી બધાય લોકો થયે છે, તે લય અમારે તો છે જ નહીં.

પાપ પુણ્યની તો અમારે શકા જ નથી એટલે સ્વર્ગ કે નરકમાં જવાનું પણ રહેલું નથી કપીર કહે છે કે હે સતો ! સાચી વાત સાંભળો. જ્યાં પ્રભુનું છે ત્યાં જ તલ્લીન થઈને સમાઈ રહેવું.

૬૧

ચાલો, સખી ! જ્યાં વિષ્ણુની માયા વ્યાપે છે તે વૈકુંઠ ધામમાં જઈએ અને ત્યાં ચારે પ્રકારની સુકિત અને અતે પરમપદ પામીએ.

એ ધામને પચે આગળ જતા શૂન્યસ્વરૂપ અલખનું ધામ છે, જે ધ્યાનમાં નહીં આવે. એને તુ તત્ત્વરૂપ નિરજન જાણીને ચિત્તમાં ભ્રમ, દ્વિધા લાવીશ નહિ.

તેથીયે આગળ ભગવાનનું જે ધામ છે, તે અક્ષરાતીત પદ છે. એ જ આ કોટિકોટિ સ્થાનનું સ્કર્ન કરે છે અને તેને સંહારે છે. આ સૃષ્ટિનો એ કર્તાહર્તા છે.

એનાથી આગળ તો મોટો, ઊંડો ને વિશાળ સિદ્ધિ ધૂધવે છે. ત્યાં સુધી નાવને કેણુ લઈ જાય ? કેણુ ત્યાંથી સાધકને પાર ઉતારે ?

કર અજયા કી નાવ તો સુરતિ ઉતારિ હૈ
લેઈ હૌં અજગર નાવ તો હંસ ઉખારિ હૈ.

પાર ઉતર પુરુષોત્તમ . પરખ્યે જાન હૈ,
તૈહવા ધામ અખંડ તો પદ નિરવાન હૈ.

તહું નહિ આહત મુકિત તો પદ અરે કિરૈ,
સુનત સનેહી હંસ નિરંતર બિચરૈ.

ખારહ માસ વસંત અમર લીલા જહાં,
કહે કબીર વિચાર અટલ હૈ રહું તહાં.

૬૨

મત્ત મુકુત સત નામ જગત જાનૈ નહીં,
બિના પ્રેમ પરતીત કહા માનૈ નહીં.

જીવ અનંત સંસાર ન ચીનત પીવ કૈ,
કિતના કહ સમઝાય ચૌરાસીક જીવ કૈ.

આગે ધામ અખંડ સો પદ નિરવાન હૈ,
ભૂખ નીંદ ના વહાં નિઅચર નામ હૈ.

કહે કબીર પુકારિ સુના મન ભાવના.
હંસા ચલ સતલોક બહુરિ નહિ આવના.

૬૩

હંસ લોક હમારે આઈ હૌં, તાતે અમૃતફલ તુમ પાઈ હૌં.

લોક હમારા અગમ દૂર હૈ, પાર ન પાવૈ કોઈ,
અતિ આધીન હોય જો કોઈ તાકે દેવ લખાઈ.

મિરત લોક સે હંસા આયે, પુહુપ દીપ ચલી જાઈ,
અંબુદીપ મેં સુમિરન કરિહૌં તબ વહ લોક દિખાઈ.

એ પથે જતાં તું અંબય ઘડા-શક્તિની નૌકા લેશે તો તને આંતરવૃત્તિ પાર ઉતારશે. અને જો તું અજરામરપદ પ્રાપ્તિની નાવ લેશે તો, હે હંસલા, તું પાર જિતરી જઈશ.

ત્યાંથી પાર જિતનાં પછી સમજ લે કે પુરુષોત્તમ પરમાત્માનું પારખું થઈ જાય. અખંડ નિવાસ ત્યાં જ છે એટલે તને નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત થશે જ.

ત્યાં મુક્તિ ન એઈતી હોય તો તુ પગલાં માંડીને એ પ્રજુધામમાં વિહરતો રહેજે.

ત્યાં તો પ્રેમભરત હંસલો નિરંતર એમ જ કહેતો સંભળાય છે કે જ્યાં બારે માસ દિવ્ય વસંતની અમરલીલા હોય છે તે જ ધામમાં સ્થિર બનીને રહેવું.

કપીર કહે છે કે હે જીવ ! વિચારીને તું એમ જ કર.

૬૨

સત્યસ્વરૂપ અને પુણ્યમય પરમાત્માના નામને જગત જાણતું નથી. એટલે પ્રેમ અને શ્રદ્ધા નહીં હોવાથી તે કંઈ પશુ માનતું નથી.

આ સસારના અનંત જીવો પોતાના પ્રિયતમને પશુ પિછાણતા નથી. ચોર્માંશી લાખના ફેરામાં ભટકતા જીવોને કેટકેટલું કંઈને સમજાવીએ તોયે તેમને સમજતુ નથી.

આગળનું જે અખંડધામ છે એ જ નિર્વાણપદ છે. ભૂખ કે નિદ્રા જેવું કંઈ નથી. ત્યાં અક્ષરાનીત પ્રભુનું નામ અખંડ ગુંજે છે.

કપીર પોકારીને કહે છે કે એ ધામ ખૂબ મનોહર છે એમ સાંભળ્યું છે, તો હે હંસલા ! આશ, એ સત્યલોકમાં જ જઈએ કે જેથી ફરી ફરીને જન્મમરણનું આવગમન રહે નહીં.

૬૩

હે હંસલા ! જો તું અમાગ લોકમાં આવી પહોંચીશ તો તને અમૃતકળની પ્રાપ્તિ થશે.

અમારો એ લોક દૂર અને અગમ છે એટલે કોઈને એનો પતો ઝટ લાગતો નથી. પરંતુ જે કોઈ અત્યંત નિનમ્ર થઈ સરણાગત બનીને આવે, તો તેને એ દેખાય છે.

મૃત્યુલોકમાંથી હંસલો આવે છે. તે પુષ્પદીપમાં ચાલ્યો જાય છે. તે પછી અંબુદીપમાં એ અખંડ પ્રભુસ્મરણ કર્યા કરે છે. ત્યારે તેને આ લોકનાં સ્પર્શ થાય છે.

માટી કા પિંડા છૂટ જાયળા ઔ યહ સકલ બિકારા.
જ્યોં જલમાંહિ રહત હૈ પુરખન ઐસે હંસ હમારા.

લોક હમારે ઐહો હંસા તબ સુખ પૈહોં લાઈ,
સુખસાગર અસનાન કરોગે અજર અમર હૈવૈ જઈ.

કહ કચીર સુનો પ્રમદાસા હંસન કરી બધાઈ,
સેત સિંહાસન ઐઠક દેહોં જુગજુગ રાજ કરાઈ.

*

*

*

સદ્ગુરુ મહિમા ઔર લક્ષણ

૬૪

ચલ સદ્ગુરુ કી હાટ જ્ઞાન બુધ લાઈયે,
કર સાહબ સોં હેત પરમપદ પાઈયે.

સતગુરુ સબ કછુ દીન્હ દેન કછુ નહિ રહ્યો,
હમહિં અલાગિન નારિ ધોરિ સુખ દુઃખ લહ્યો.

ગઈ પિયા કે મહલ હિયા અંગ ના રચિ,
રહ્યો કપટ હિય છાય માન લબ્ધ લરી,

જહાં ગેલ સિલહિલી ચઢૌં ગિરિ ગિરિ પઝૌં,
ઉઠૌં સમ્હારિ સમ્હારિ ચરણ આગે ધરૌં.

પિયા મિલન કી આહ કૌન તેરે લાજ હૈ.
અરધ મિલો કિન જાય લલા કિન આજ હૈ.

લલા બના સંજોગ પ્રેમ કા ચોલના,
તનમન અરપૌં સીસ સાહબ હસ ખોલના.

ત્યારે તો આ દેહરૂપી માટીનો પિંડ અને આ બધા વિકારોની આસક્તિ છૂટી જશે અને જળમાં જેમ કમળ (નિર્દોષ) રહે છે તેમ મારો આ હંસલો શુદ્ધ રૂપે નિર્દોષ અને નિર્વિકાર બની રહેશે.

માટે જ કહું છું કે હે હંસલા ! અમારા આ લોકમાં આવીશ ત્યારે જ તને સાચુ મુખ મળશે. ભાઈલા ! ત્યાં તો તું શાશ્વત સુખના સમુદ્રમાં સ્નાન કરવા પામીશ. એમ કરીને તું અનરઅમર થઈ જઈશ.

કબીર કહે છે કે હે ધર્મના દાસ ! સાંભળો. હંસલો આ લોકમાં આવનાં એને વધારી લઈને પ્રભુના ચેન સિંહાસન પર બેસાડીને જુગજુગ રાજ કરાવીશ. (અર્થાત્ એને પ્રભુથી અલિન એવું પરમપદ પ્રાપ્ત થઈ જશે.)

*

-૬

સદ્ગુરુ મહિમા ઔર લક્ષણુ

૬૪

(હે સખી !) ચાલ, સદ્ગુરુને શરણે જઈએ અને જ્ઞાન તથા શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીએ પ્રભુથી પ્રેમ કરીને પરમપદને પ્રાપ્ત કરીએ

અરે ! સદ્ગુરુએ તો બધું જ દઈ દીધું છે. હવે દેવાનું કંઈ બાકી રહ્યું જ નથી. આપણે જ અભાગી નારી છીએ કે સ્વામીએ સર્વસ્વ આપી દીધું છે પણ તેમાંથી મુખને ઊડીને આપણે દુઃખ જ વહોર્યું છે. આપણે પ્રિયતમના મહેલમાં તો ગયા પણ આ હૃદય અને અંગેઅંગના, એમને પ્રસન્ન કરનારા શબ્દગારે ક્યાં નહીં; પરંતુ આ હૈયામાં તો ઊલટાં કપટ અને અભિમાન તેમ જ લાજ શરમ વ્યાપી રહેલાં છે.

ત્યાંનો રસ્તો ભીનો અને ચીકણો છે. એટલે ચક્રું ચક્રું ને વળી પડી જઈ. તેથી હવે સલાળી સંભાળીને પાછા ઊડીને આગળ પગલું ભરું છું.

અરે ! પ્રિયતમને મળવાની ઝંખના છે, તો પછી તારે લાજશરમ શાની છે ? આમ મિલનને અધૂરું છોડીને પાછું કોણ જાય ? આજનો દિવસ તો મિલન પૂર્ણ કરી લેવા માટે સરસ છે.

સંભળે પણ કેવો સરસ મળ્યો છે કે પ્રેમલકિત કરનારો આ માનવ-દેહ મળ્યો છે ! સ્વામી પ્રસન્ન થઈને બોલે તે માટે તો હું તન, મન અને શીય પણ સમર્પી દઈ.

જો ગુરુ રૂઠે હોય તો તો તુરત મનાઈયે,
હુઈયે દીન અધીન ચૂકિ બકસાઈયે.

જો ગુરુ હોય દયાલ દયા દિલ હેરિ હૈ,
કોટિ કરમ કટિ બાય પલક છિન ફેરિ હૈ.

કહ કપીર સમુઝાય સમુઝ હિરદૈ ધરો,
ગુગન ગુગન કર રાજ કુમતિ અસ પરિહરો.

૬૫

ભાઈ, કોઈ સતગુરુ સંત કહાવૈ, નૈનન અલખ લખાવૈ.

ડોલત ડિગં ન બોલત બિસરૈ જખ ઉપદેશ દેઠાવૈ,
પ્રાનપૂજ્ય કિરિયાતે ન્યાસ સહજ સમાધિ સિખાવૈ.

દ્વાર ન રૂંધૈ પવન ન રોકૈ નહિં અનહદ અરુઝાવૈ,
ચહ મન બાય જહાં લગ જખહિં પરમાતમ દરસાવૈ.

કરમ કરૈ નિહકર્મ રહૈ જો ઐસો જુગુત લખાવૈ,
સદા વિલાસ ત્રાસ નહિં મન મેં લોગ મેં ભોગ જગાવૈ.

ધરતી ત્યાગી અકાસ હું ત્યાગે અધર મડૈયાં છાવૈ,
સુન્ન મિખર કે સાર સિલા પર આસન અચલ જમાવૈ.

લીતર રહા સો બાહર દેખે દૂબ દષ્ટિ ન આવૈ,
કહત કપીર બસા હૈ હંસા આવાગવન મિટાવૈ.

જે ગુરુ રૂઠ્યા હોય તો વિલંબ કર્યા વિના જ તેમને પ્રસન્ન કરી લઈએ. દીનલાલે તેમનું શરણ પુનઃ સ્વીકારીને ભૂલચૂકની કામા માગી લઈએ.

ગુરુ દયાળુ થઈને કટુણાપૂર્ણ હૃદયથી આપણી તરફ જોશે તો પલક માત્રમાં કોટિકોટિ કર્મબંધનો તૂટી જશે અને ધડીકમાં જ પલટો થઈ જશે.

કપીર સમજાવીને કહે છે તે બરાબર સમજીને હૃદયમાં ધારણ કરે. અને એવી રીતે કુમતિને છોડો કે પ્રભુપદને પામીને જીગજીગનું રાજ્ય પામી શકો.

૬૫

હે ભાઈ! એવા સદ્ગુરુ સત તો કોઈક જ હોય કે જે આ નયનોથી જ અલખના દર્શન કરાવે. જ્યારે એ ઉપદેશ હૃદયમાં દબ કરે તો બોલતાં- જતાં એમના વચનોનું વિરમરણ થાય નહીં; તેમ જ બીજું બધું અસિત થાય. તો પણ ચિત્તવૃત્તિ જરા પણ ડગે નહીં, નિશ્ચલ બની રહે.

એ સદ્ગુરુ તો પ્રાણાયામ, પૂજાપાઠ ઇત્યાદિ ક્રિયાકર્મથી ન્યારી સહજ સમાધિ શીખવે છે એ પ્રાણના દ્વાર રૂંધીને પ્રાણાયામ વગેરેથી પવનને રોકતા. નથી કે અનાહત નાદમાં ગૂંચવતા નથી.

એ સદ્ગુરુ તો એવી યુક્તિ શીખવી દે છે કે જેથી આ મન જ્યારે જ્યાં પહોંચે ત્યારે ત્યાં બધે જ એને પરમાત્માનાં દર્શન થાય અને કર્મ કરવા જતાંય તે મનથી સદા નિષ્કામ રહે.

મનમાં કોઈ પ્રકારનો ત્રાસ કે દુઃખ રહેતાં નથી અને સદાયે પરમ આનંદને ઉલ્લાસ અનુભવાય છે તેમ જ ભોગની વચ્ચે રહ્યા છતાંય નિર્લેપ વૃત્તિથી ચોગની અનુભૂતિ કરાવે છે.

એવા સદ્ગુરુની કૃપાથી સાધકજીવ ધરતીની સ્થૂલ ભૂમિકા છોડીને તેમ જ આકાશને પણ છોડી દઈને છેક ભીંચેના અદ્ધર પ્રદેશમાં પોતાની મદુલી જમાવે છે અને ત્યાં શૂન્યશિખરની ઔષ્ણત્ત્વરૂપ શિલા પર પોતાનું અચ્છન્ન આસન લગાવે છે.

એ આંતર પ્રદેશમાં રહેનાર બ્રહ્માને સર્વત્ર બહાર જુએ છે. એને બ્રહ્માંડમાં પ્રભુ વિના બીજું કંઈ જ દેખાતું નથી.

કપીર કહે છે કે આ જે જીવાત્મારૂપ હંસયો છે તે એવા સ્થાને જઈ, વસ્યો છે કે જ્યાં આવાગમન ટળી જાય છે.

૬૬

સાધો, સો સતગુરુ મોહિં ભાવૈ,
સત્તનામ કા ભરભર પ્યાલા આપ પીવૈ મોહિં પ્યાવૈ.

મેલે જાય ન મહંત કહાવૈ પૂજા લેટ ન લાવૈ,
પરદા દૂર કરે આંખિન કા નિજ દરસન દિખલાવૈ.

જાકે દરસન સાહજ દરચૈ અનહદ શબ્દ સુનાવૈ,
માયા કે સુખ દુઃખ કર જાનૈ સંગ ન સુપન ચલાવૈ.

નિસદિન સત સંગિત મેં રાચૈ શબ્દ મેં મુરત સમાવૈ,
કહુ કબીર તાકો ભય નાહી નિરભય પદ પરસાવૈ.

૬૭

દસોં દિસા કર મેટિ ધોખા સો કંઠહાર ઐકહિ ચોખા.

દસોં દિસા કર લેખા જાનૈ, સો કંઠહાર આરતિ ઠાનૈ,
ઇસ ઇન્દ્રિ કે પારખ પાવૈ, સો કંઠહાર આરતિ ગાવૈ.

જો નહિ જાને એતિક સાજૈ, ચૌકાયુક્તિ કરૈ કેહિ કાજૈ,
હિંસ કારન કરહિ ગુરુઆઈ બિગરૈ જ્ઞાન જો પંથ પરાઈ.

પદ સાખી અરુ ગ્રંથ દહાવૈ જિન પારખ ઉત્તમ ઘર પાવૈ,
શબ્દ સાખી સિખી પારસ કરહિ હોય ભૂત પુનિ નરકહિ પરહિ.

બિના લેદ કંઠહાર કહાવૈ આગિલ જન્મ સ્વાન કો પાવૈ,
પદ સાખી નહિ કરહિ વિચારા ભૂંકિ ભૂંકિ જસ મરે સિચારા.

૬૬

હે સંતજન ! મને તો એ જ સદ્ગુરુ ગમે જે સતનામરૂપી અમૃતરસના પ્યાલા ભરી ભરીને પોતે પીએ અને મને પણ પીવડાવે.

એ નથી મેળામાં જતા કે નથી મહંત કહેવડાવતા. કોઈ એમને માટે પૂજાભેટ ધરતુ નથી. એ તો આંખઆડે આવતો અજ્ઞાનનો પડદો દૂર કરીને, દિવ્યદષ્ટિ દર્શને આત્મસ્વરૂપનું દર્શન કરાવે છે.

જેમનાં દર્શનથી પરમાત્માનાં દર્શન પ્રાપ્ત થાય અને અનાહતનાદનું શ્રવણ થાય, દુન્યવી માયાનાં મુખો દુઃખરૂપ છે એવો જે અનુભવ કરાવે, તેમ જ સ્વપ્નમાંથી આસક્તિથી જે ચલિત ન થવા દે તેવા સદ્ગુરુ મને ગમે.

એવા ગુરુની કરુણાથી તો રાતદિન સત્સંગમાં જ આનંદ અનુભવાય અને શબ્દબ્રહ્મમાં આ આત્મસ્વરૂપિ વિલીન થઈ જાય.

કમીર કહે છે કે એવા સદ્ગુરુને શરણે રહેનારને પરમાત્માના અભયપદનો સ્પર્શ પ્રાપ્ત થયો હોય છે એટલે એને પછી ડરવાપણુ રહેતુ જ નથી.

૬૭

એક મુકાની (સદ્ગુરુ) તો એ જ છે કે જેણે દશે દિશાનો ભય ટાળ્યો છે.

જેને દશે દિશાનું પાકું જ્ઞાન હોય તે જ મુકાની દુઃખનું શમન કરે છે. જેને ઈશ્વર અને ત્રિપથી જીવના ભેદની પરખ છે તેવા જ સદ્ગુરુરૂપ મુકાનીની સૌ આરતી ગાય છે.

આટલા પણ સાધનનું જેને જ્ઞાન ન હોય તેણે કરેલાં બાહ્ય આચરણરૂપ ચોકા પાઠપૂજા શા કામનાં ? હિંસકે સ્વાર્થી વૃત્તિથી તે (બાહ્યાંબરવાળો ગુરુ) બડાઈ કરે છે, એટલે જો કોઈ એવા અન્ય પથમાં પડે તો એનું પ્રાપ્ત જ્ઞાન પણ ભ્રષ્ટ થઈ જાય.

પ્રભુજ્ઞાનનાં પદ, સાખીઓ અને ધર્મના ગ્રંથોનું રહસ્ય જે હૃદયથી ધૂટીને જીવનમાં દબ દરે છે તે કોઈ પરખ દા વિના પણ પ્રભુના ઉત્તમ ધામને પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ રહસ્યને પામ્યા વિના જ જે આ પદ અને સાખીઓના માત્ર શબ્દો જ (પોપટની જેમ) શીખીને એને જ પારસમણિ ગણી લે છે તે એનું યથાર્થ જ્ઞાન પામ્યા વિના પાછો ભૂત થઈને નરકમાં પડે છે ને અવગતિ પામે છે.

જે પરમાત્માના રહસ્યને સમજ્યા વિના જ મુકાની (ગુરુ) કહેવડાવે છે તે દુર્ગતિને પામી ખીજે જન્મે કૃતરાતો અવતાર પામે છે. આ સર્વ પદો અને સાખીઓમાં રહેલા રહસ્યનું જે ચિંતન કરતો નથી તે શિયાળની જેમ વૃથા જ ભૂક્યા કરતો અ તે અવગતિને પામે છે.

પદ સાખી હૈ લેહ હમારા ને યૂઝે સો ઉતરૈ પારા,
જખ લગ પૂરા ગુરુ ન પાવૈ, તખ લગ લવજલ ફિરિ ફિરિ આવૈ.

પૂરા ગુરુ ને હોય લખાવૈ, શબ્દ નિરખિ પરગટ દિખલાવૈ,
એક બાર જિય પરચોં પાવૈ લવજલ તલે બાર નહિં લાવૈ.

શબ્દ લેહ ને જાનહિં સો પૂરા કંઠહાર,
કહ કપીર ધૂમચ્છ હૈ સોહં શબ્દ હિ પાર.

૬૮

સાંચે સદગુરુ કી બલિહારી,
જિન યહ કુંજ કુંકુલ ઉધારી.

નખ સિખ સાહબ હૈ ભરપૂરા,
સો સાહબ કયોં કહિયે ફરા.

સતગુરુ દયા અમીરસ લીજૈ
તન મન ધન સબ અરપન કીજૈ.

કહત કપીર સંત સુખદાઈ
સુખસાગર અસ્થિર ઘર પાઈ.

*

*

*

સંત-લક્ષણુ

૬૯

હરિજન હંસ દશા લિયે ડોલૈં,
નિર્મલ નામ ચુનિચુનિ બોલૈં.

સુકતાફલ લિયે ચોંચ લુલાવૈં
મૌન રહૈ કે હરિગુન ગાવૈં.

અમારું તો (પરમાત્માના અખંડ સાક્ષીપદ્મ) સર્વ રહસ્ય આ પદો અને સાખીઓમાં રહેલું છે. જે એને હૃદયપૂર્વક સમજીને પામે છે એ ભવસાગર તરી નય છે જ્યાં સુધી પૂર્ણ સદ્ગુરૂરૂપ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાં સુધી જીવ ફરીફરીને આ ભવસાગરમાં જ આવ-જા કરે છે.

પૂર્ણપદ્મને પામેલા જે સદ્ગુરુ હોય ને તો શબ્દશબ્દનાં સ્વયં દર્શન કરીને એના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવે છે. એવા સદ્ગુરુની જીવને જો એક વાર પણ પિછાન થઈ જાય તો જીવ ભવસાગર તરી નય અને ફરી વાર એને જન્મમરણના ફેરામાં આવવાનું રહે જ નહીં.

શબ્દશબ્દરૂપ પરમાત્માના રહસ્યને જે જાણે છે તે જ પૂર્ણપદ્મને પામેલા સદ્ગુરુ મુકાની છે. કબીર કહે છે કે આ સસાર માયાના ધુભાડાથી છવાયેલો છે. એમાંથી પાર ઉતારી આપનાર તો કેવળ સોહં શબ્દનું રહસ્યજ્ઞાન જ છે.

૬૮

સાચા સદ્ગુરુની તો અલિહારી જ છે. એમણે જ આ આત્મજ્ઞાનરૂપી ચાવીથી અંતરનું અજ્ઞાનનું તાણુ ખોલી નાખ્યું.

નખશિખ સર્વજે ને સર્વત્ર પરમાત્મા સભર ભરેલા છે, એવા સર્વવ્યાપી પરમાત્માને કેવી રીતે દૂર કહી શકાય ?

એવા સદ્ગુરુની કૃપારૂપ અમૃતરસમાં તરખોળ થઈએ અને એમને ચરણે તન, મન, ધન અને બધું જ અર્પણ કરી દઈએ.

કબીર કહે છે કે સાચા સુખના દેનાર તો આવા સંત જ હોય છે. સદ્ભાવ્ય છે કે આપણને સદ્ગુરુની કૃપાથી સુખના સાગર સમુ પરમાત્માનું અન્યલ્પધામ પ્રાપ્ત થયું છે !

*

*

સંત-લક્ષણ

૬૯

હરિના જન પરમહસનીં મુક્ત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી મસ્ત મહાલે છે અને (મોતીનો ચારો ચણતા હંસની જેમ) પ્રભુનાં નિર્મળ નામરૂપી મોતી ચણી ચણીને મુખેથી અખંડ પ્રભુનામ બોલે છે. એમનું સુખ નામરમરણરૂપી મુક્તા-રૂપના ચારામાં જ સદાયે લુપ્ત હોય છે. કાં તો એ મૌન જ રહે છે કે કાં તો એ હરિગુણ ગાયા કરે છે.

માનસરોવર તટ કે ખાસી,
 રામચરણ ચિત અંત ઉદાસી.
 કાક કુબુદ્ધિ નિકટ નહિ આવે,
 પ્રતિદિન હંસા દરસન પાવે.
 નીરછીર કો કરે નિબેરા,
 કહુ કપીર સોઈ જન મેરા.

૭૦

શીલ સંતોષ તે સખદ જા મુખ બસે
 સંતજન જોડરી સાંચ ગાની.
 અદન બિકસિત રહુ ખ્યાલ 'આનંદ' મેં
 અધર મેં મધુર મુસકાત ખાની.
 સાંચ ડોલ નહીં, જૂઠું બોલૈ નહીં,
 સુસ્ત મેં સુમતિ સોઈ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાની.
 કહુત હોઈ જ્ઞાન પુષ્કારિ કે સખન સોં
 દેત ઉપદેસ દિલ દદે જાની.
 જ્ઞાન કો પૂર હૈ, રહુનિ કો સૂર હૈ
 દયા કી ભક્તિ દિલમાંહિ ઠાની.
 ઝોર તે છોર લોઈ એકરસ રહુત હૈ
 અસે જન જગત મેં બિરલે પ્રાની.
 ઠગા બટપાર સંસાર મેં ભરિ રહે
 હંસ કી ચાલ કહુ કાગ જાની.
 અપલતા ચતુર હૈ બને બહુ ચીકને
 બાત મેં ઠીક પૈ કપટ ઠાની.
 કહા તિન સોં કહોઈ દયા જિનકે નહીં,
 ઘાત બહુતૈ કરે બકુલ-ધ્યાની.
 દુર્મતિ ભવ કી દુષિધ છૂટે નહીં
 જન્મજન્માત્ર પડે નકે ખાની.

એ તો (આત્મજ્ઞાનરૂપી) માનસરોવરના કિનારાના નિવાસી હોય છે. એટલે એમનું ચિત્ત તો રામનાં ચરણમાં જ લાગેલું હોય છે અને સંસાર પ્રતિ તે ઉદાસીન વૃત્તિ રાખે છે.

કુશુદ્ધિપી કાગડો તો એમની પાસે ફરકી પણ શકતો નથી એ હસવાને સદાય પ્રભુનાં દર્શન થયાં કરે છે

તેથી જ એ દૂધ-પાણીને ગુદાં પાડીને સારાસારનો વિવેક કરી શકે છે. કૃષીર કહે છે કે એ જ મારો પ્રભુનો પ્યારો સતજન છે.

૭૦

શીઘ્ર અને સતોષ સાથે જેના મુખમાં પ્રભુનામ (શબ્દ) વસે છે તેને જ પરમ દાઓ સાચા જ્ઞાની સંતજન ગણે છે.

એનું વદન ચિત્તવૃત્તિના આનંદથી સદાય પ્રકુદ્ધિત રહે છે અને મીઠું મીઠું મલકતાં એના હોઠમાથી મધુર વાણી જ ઝરતી હોય છે.

એ સત્યને છાડતો નથી અને અસત્ય બોલતો નથી એની સન્મતિ તો સદાયે પ્રભુભિક્ષનમા મગ્ન રહે છે; એટલે એ જ (અનુભવી સંત) શ્રેષ્ઠ જ્ઞાની છે.

હૃદયમા રહેલી જીવમાત્ર પ્રત્યેની કરુણાને લીધે જ આ પોતાના અનુભવનું જ્ઞાન હું બધાયને પોકારીને સલાજાવી રહ્યો છું.

સતના જીવનમાં જ્ઞાનની પૂર્ણતા અને આચરણની દિવ્યતાનાં દર્શન થાય છે તથા દયા અને ભક્તિ એના હૃદયમા સદા વસેલાં હોય છે.

એ તો આદિત્ય અત મુધી એકરસ જ (નિર્વિકાર) રહે છે. આવા સતો જગતમાં બહુ વિરલ હોય છે.

ઠગારા વાટમારુઓ સસારમાં ભરપૂર પ્રભાણુમાં છે જ, પણ કાર્ધ હંસની ગતિની કાગડાને ખબર હોય ?

ઠગ લોકો તો બહુ ચપળ, ચતુર અને મીઠામોઢા હોય છે; વાતો પરથી સારા લાગે, પણ અતે તે દગો કરનારા હોય છે.

ધર્મના મૂળરૂપ દયા જ જેના દિલમાં નથી તેવા બગલા જેવા દુશી ધ્યાન ધરનારાને શું કહેવું ?

કુશુદ્ધિવાળા એવા જીવોની મનની દિધા રળતી નથી. એને લીધે જ તેઓ જન્મજન્મોંતર સુધી નરકની ખાણમાં અવગતિ બોગવે છે.

કાગ કુબુદ્ધિ સુબુદ્ધિ પાવૈ કહાં
કઠિન કઠોર વિકરાલ ખાની.

અગિન કે પુંજ હૈ સિતલતા તન નહીં
અમૃત ઔ વિષ દોઉ એક સાની.

કહા સાખી કહે સુમતિ જાગી નહીં
સાંચ કી ચાલ બિન, ધૂરધાની.

સુકૃત ઔ સત્ય કી ચાલ સાચી સહી
કાગ બક અધમ કી કૌન ખાની.

કહૈ કબીર કોઉ સુધર જન જોહરી,
સદા સખ ધાન પય નીર છાની.

૭૧

હૈ સાધુ, સંસાર મેં કંવલા જલ માહીં,
સદા સર્વદા સંગ રહે પરસત જલ નાહીં.

જલ કેરી જયોં ફૂટેહી જલમાંહિ રહાની,
પંખ પાની વેધે નહીં કછુ અસર ના જાનિ.

મીન તરૈ જલ ઉપરૈ જલ લગૈ ન ભારા,
આડ અટકે માને નહિ પૈરે જલ ધારા.

જૈસે સીપ સમુદ્ર મેં ચિત્ત દેત આકાસા,
કુંભ કલા હૈ જોલહિ તસ સાહેબ દાસા.

જુગતિ જમૂરા પાઈ કે સરપે લપટાના,
વિખ વાકે વેધે નહીં શુરુ ગમ્મ સમાના.

દૂધ ભાત ઘૂત ભોજના બહુ પાકે ચીકાઈ.
જિભ્યા લેસ લગૈ નહીં ઉનકૈ રોસનાઈ.

દુષ્ટ શુદ્ધિવાળા કાગડાને સદ્શુદ્ધિ ક્યાંથી આવે ? એની વાણી કઠોર કર્કશ અને ભય કર લાગે તેવી હોય છે. એ તો બળના અંગારા જેવા હલક હોય છે. એમનામાં શીતલતા હોતી જ નથી અમૃત અને ઝેર બન્નેય એમનામાં સેળસેળ થઈ ગયેલાં હોય છે.

સાખીઓ ને ભજનો ઘલકારવાથી શુ વળે ? જો મુશુદ્ધિ જામત ન થાય તો સત્ય આચરણ વિના એ બધુયે ધૂળધાણી છે.

સકર્મ દરવા અને સત્યતુ આચરણ કરવું એ જ સૌથી ઉત્તમ છે. કાગડા અને બગલા જેવા કુમતિ અને દભી છવોની તો કેવીયે અવગતિ હશે !

કમીર કહે છે કે એવા પરખંદા કુશળ સંતજન તો કોઈક જ હશે, જે બધાંમાંથી હસલાની જેમ વિવેકવૃત્તિથી સારાસારનો નિશ્ચય કરીને દૂધ અને પાણી જુદાં કરી લે અને સત્વને જ ગ્રહણ કરે.

૭૧

સસારમાં સંતજન એટલે જળમા કમળ સદાસર્વદા જળમાં વાસ હોય તોયે તેનાથી નિર્લેપ ! એ તો કમળની જેમ (સસારરૂપી) જળમાં જ રહે છે, તોયે એની પાખડીઓને પાણીની કઈ જ અસર થતી નથી. (સતને સસાર બાધારૂપ થતો નથી)

માછલી તળિયે તરતી હોય છે અને પાણી તેની ઉપર હોય છે તોયે તેને પાણીનો ભાર લાગતો નથી. એ તો પાણીના પ્રવાહને બાધારૂપ ન ગણતાં તેમા જ તર્યા કરે છે.

જેમ ખારા સમુદ્રમાં રહેલી મોતીની છિપલી અતરમાં તો સ્વાતિના મેઘ-ખિંદુ માટે આકાશનું જ ચિતન કરે છે, તે જ રીતે પ્રભુનો દાસ સસારમાં કુંભકલા કરતો (અર્થાત્ દેહમા રહેલા તેમજ વિશ્વમાં વ્યાપેલા ચૈતન્યમય પરમાત્માની એકરૂપતા અનુભવતો) સ્થૂલની માયાથી નિર્લેપ રહે છે.

ગુરુગમસા લીન રહેવાને લીધે એવા સતને સસારનાં ઝેર કંઈ જ વિધન કરી શકતાં નથી ગુરુદત્ત યુક્તિ-પ્રયુક્તિરૂપ ચીપિયાથી તે સસારના માયાની સર્પને પકડી લે છે.

દૂધ, ભાત અને ઘીનાં ભોજન ઉપરાંત ભાતભાતનાં પડ્વાન ને મિઠાઈ મળવા છતાંયે સંતની છલને એની સ્વાદિલી ઝંઘક જરા પણ લોભાવી શકતી નથી. (એવા ઇન્દ્રિયોના વિષયભોગો પરત્વે એ અનાસક્ત હોય છે.)

બામી મેં બિખધર બસે કેઈ પકરિ ન પાવૈ,
કહુ કંપીર ગુરુમંત્ર સે સહજૈ ચલિ આવૈ.

૭૨

દરસ દિવાના બાવરા અલમસ્ત ફકીરા,
એક અકેલા હૂવૈ રહા અસ મત કા ધીરા..

હિરદે મેં મહુબૂબ હૈ હર દમ કા ખ્યારા,
પીયેગા કેઈ બૈહરી ગુરુમુખ મતવારા..

પિયત પિયાલા પ્રેમ કા સુધરે સખ સાથી,
આઠ પહુર જૂમત રહૈ જસ મૈગલ હાથી..

બંધન કાટે મોહ કે બેઠે નિરસંકા,
વાકે નજર ન આવતા કયા રાજા કયા રંકા.

ધરતી તો આસન ક્રિયા તંબુ અસમાના,
ચોલા પહિરા બાક કા રહું પાક સમાના.

સેવક કે સદગુરુ મિલે કછુ ન રહિ તબાહી,
કહુ કંપીર નિજ ઘર ચલો જહાં કાલ ન બાહી.

૭૩

જેહિ કુલ ભગત ભાગ બડ હોઈ-

અબરન બરન ન ગનિય રંકે ધનિ બિમલ બાસ નિજ સોઈ-

પ્રાદાન છત્રિ ઐસ સૂઝ સખ ભગત સમાન ન કોઈ-

સંસારનાં ઝેર રૂપી વિપધર સાપ એવી બખોલમાં ભરાઈ ખેંડેલો હોય છે કે કોઈ એને પકડી શકતું નથી, પણ કપીર કહે છે કે સદ્ગુરુના મંત્રના પ્રભાવથી તે સહેલાઈથી પકડાઈને દૂર થઈ જાય છે.

૭૨

પ્રભુનાં દર્શન માટે દીવાનો ભોખધારી પાગલ તો મસ્ત હોય છે. એ એવો ધીરજ શુદ્ધિવાળો હોય છે કે સર્વત્ર રહેલા એક પરમાત્માની સાથે જ તે સદા એકાકાર બનીને રહે છે.

આ પ્રાણનો પ્રિયતમ તો હૃદયમાં જ બિરાજે છે પણ કોઈ શુરુને મુખે ઉપદેશ પામીને મસ્ત થયેલો આત્મજાની સંત જ પ્રભુના મિલનનું એ અમૃત-પાન કરી શકે છે.

પછી તો એ પ્રભુના પ્રેમનો પ્યાલો સમરસિયા સંત સાથીઓની સગે મળીને પીધા જ કરે છે અને મદગળતા માતંગની જેમ એ આઠે પહોર પ્રભુ-પ્રેમની ખુમારીમાં મસ્ત મહાસે છે.

એનાં મોહનાં સર્વ બધન અને બધી શકાઓ નિર્મૂળ થઈ જાય છે. એની નજરમાં રાયરંકના ભેદ પણ રહેતા નથી.

ધરતી પર એનું આસન હોવા છતાંયે એણે તો એનો તથુ વિરાટ આસમાનનો બનાવેલો છે. એણે ખાખનો (વૈરાગ્યનો) ભેખ ઓઢેલો છે અને એ પવિત્ર તેમ જ સમભાવયુક્ત જીવન ગાળે છે.

સેવકને સદ્ગુરુ મળી જાય એટલે સર્વસ્વનું સમર્પણ કર્યા પછી કોઈ બરખાદીની વાત રહેતી નથી. એના ધન્યભાગ્ય પામનારને કપીર કહે છે કે આલો, ભાઈ! અમરપદ રૂપી સ્વધામમાં પહોંચી જઈએ કે ન્યાં કાળ પહોંચી પણ ના શકે

૭૩

જે કુળમાં ભક્ત પાકે તે કુળના મહાસદ્ભાગ્ય. એ (ભક્ત) ન્યાતબતના કે ગરીબ તવ ગરના ભેદને ગણતો જ નથી. એ તો પોતાના નિર્ભળ આત્માના ધામમાં જ નિરંતર વાસો રાખે છે.

આઠાણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય કે શૂદ્ર એ બધીયે જાતોમાં ભક્ત સમાન કોઈ એક નથી.

ધન વહુ ગાંવ કાંવ અસ્થાના હૂવૈ પુનીત સંગ લોઈ,
હોત પુનીત જપૈ સતનામ આપુ તરૈ તારૈ કુલ દોઈ.
જેસે પુરધન રહ જલ લીતર કહ કળીર જગ મેં જન સોઈ.

વેદાન્તવાદ

૭૪

સાધે સતગુરુ અલખ લખાયા આગ આપ દરસાયા.

બીજ મધ્ય જ્યોં બૃચ્છા દરસૈ બૃચ્છા મધ્યે છાયા,
પરમાતમ મેં આતમ તૈસે આતમ મધ્યે માયા.

જ્યોં નલ મેં સૂન દેખિયે સૂન અંડ આકારા,
નિઃઅચ્છર તે અચ્છર તસે, અચ્છર છર વિસ્તારા.

જ્યોં રવિ મધ્યે કિરિન દેખિયે કિરિન મધ્ય પરકાસા,
પરમાતમ ને જીવ પ્રહ્લ ધમિ જીવ મધ્ય તિમિ શ્વાસા,

શ્વાસા મધ્ય શબ્દ દેખિયે અર્થ શબ્દ કે માંહિ,
પ્રહ્લ તે જીવ જીવ તે મન ધમિ ન્યારા મિલા સદાહિ.

આપહિ બીજ બૃચ્છ અંકૂર આપ કૂલ દેલ છાયા,
આપહિ સૂર કિરિન પરકાસા આપ પ્રહ્લ જિવ માયા.

અંડાકાર સૂન નલ આપૈ સ્વાંસ શબ્દ અરથાયા,
નિઃઅચ્છર અચ્છર છર આપૈ મન જીવ પ્રહ્લ સમાયા.

આવે ભક્ત જ્યાં વસે છે તે ગામઠામને ધન્ય છે. એના સત્સંગથી એ લોકો પાવન થાય છે. એ પ્રભુનું સતનામ જપતો પવિત્ર જ રહે છે અને એમ કરીને પોતે તો ભવસાગર તરી જાય છે, પણ બંને કુળને (એટલે કે પોતાની સાથે જેના સપડમાં આવે તે બધાને) તારે છે.

કપીર કહે છે કે એવો ભક્તજન તો જળમાં રહેતા કમળની જેમ સંસારમાં સદાયે નિર્લેપ રહે છે.

વેદાન્તવાદ

૭૪

હે સંતજન ! સદચરુદેવે અલખનાં દર્શન કરાવીને મને પોતાના સત-સ્વરૂપનું આત્મદર્શન કરાવ્યું.

જેમ બીજામાં ગ્રહેલા વૃક્ષનું અને વૃક્ષમાં રહેલી છાયાનું જ્ઞાનભાન થાય, તેમ પરમાત્મામાં આત્માનું અને આત્મામાં આત્મા હોવા વિશેનું જ્ઞાન એમણે મને દીધું.

જેમ આકાશમાં શૂન્ય દેખાય અને એ શૂન્યનો અઘ્ઘાડરૂપ આકાર જણાય, તેમ અક્ષરાતીત અક્ષરમાંથી અક્ષર પરમાત્મા અને તેમાંથી આ ક્ષર (નાશવંત) સંસારનો વિસ્તાર થયેલો હવે સમજાય છે.

જેમ સૂર્યમાં કિરણો દેખાય છે અને એ કિરણોમાં પ્રકાશ હોય છે. તેમ જ પરમાત્માના આ જીવજલ્લા અને જીવમાં પ્રાણરૂપ શ્વાસ રહેલો છે.

એ શ્વાસમાં પણ તમે શબ્દબ્રહ્મનાં જ દર્શન કરી લો. એ શબ્દમાં જ અર્થરૂપ રહસ્ય સમાયેલું છે. બ્રહ્મમાંથી જીવ અને જીવમાંથી મન એમ એ ન્યારા હોવા છતાં સદાયે મૂળે એકરૂપ જ હોય છે.

પોતાનું જ ચૈતન્યમય સ્વરૂપ આ બીજ, અંકુર, વૃક્ષ, તેમજ ફૂલ, ફળ અને છાયાના વિસ્તારમાં વિદ્યસ્તી રહેલું છે.

એ જ રીતે સૂર્ય, કિરણ અને પ્રકાશમાં તેમ જ બ્રહ્મ, જીવ અને માયામ. પણ એ જ પોતાનું આત્મસ્વરૂપ વિસ્તરેલું છે.

આ વિરાટ બ્રહ્માંડાકાર શૂન્ય આકાશમાં તેમ જ આ શ્વાસ, તેમાં રહેલા શબ્દ અને અર્થ, એ બધું જ પરમાત્માના ચૈતન્યમય છે.

અક્ષરાતીત, અક્ષર તેમજ ક્ષર સ્વરૂપે પણ પરમાત્મા પોતે જ છે. આ મન, જીવ અને બ્રહ્મમાં પણ એ જ (ચૈતન્યરૂપે) સમાયેલા છે.

આતમ મેં પરમાત્મ દરસૈ પરમાતમ મેં અંધ,
અંધ મેં પરછાઈ દરસૈ લખ કબીરા સાંધ.

૭૫

પાની ખિચ મીન પિયાસી
મોહિ સુન સુન આવત હાંસિ.
આતમ જ્ઞાન બિના સખ સૂના,
કયા મથુરા કયા કાસી.
ઘર મેં વસ્તુ ધરિ નહિ સૂઝ,
બાહર ખોજત બસી.
મૃગ કો નાભિ માહિ કસ્તૂરી
બનબન ખોજત બસી.
કહૈ કબીર મુનો ભાઈ સાધો
સહજ મિલે અવિનાસી.

૭૬

ચંદા બલકૈ ચહિ ઘટ માહિં
અંધિ આંખિનહ સૂઝે નાહિં.
ચેહિ ઘટ ચંદા ચેહિ ઘટ સૂર
ચેહી ઘટ ગાળે અનહદ તૂર.
ચેહી ઘટ બાળે તબલ નિસાન
બહિરા શબ્દ મુને નહિ કાન.
જખ લગ મેરી મેરી કરૈ,
તખ લગ કાજ ન એકૌ સરૈ.
જખ મેરી-મમતા મરિ જાય,
તખ પ્રભુ કાજ સંવારે આય.
જખ લગ સિંહ રહે બન માહિં
તખ લગ વહ બન કૂલૈ નાહિં.
ઉલટા સ્યાર સિંહ કો ખાય
ઉકડા બન કૂલૈ હરિઆય.

કપીર સમજાવીને બતાવે છે કે આત્મામાં પરમાત્માનાં દર્શન થાય છે અને પરમાત્મામાં (પોતાના આત્માનો) પડછાયા દેખાય છે. એ પડછાયામાં પ્રભુના પ્રતિબિંબનાં દર્શન થતાં આત્મા પરમાત્માની એકરૂપતાનાં દર્શન થાય છે. આવો અનુભવ સદૃશ્ય કૃપાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

૭૫

અરે ! જળમાં માછલી તરસે મરે એ વાત જ સંભળીને મને તો હસવું આવે છે !

શું મથુરા કે શું કાશી ! એ બધુંયે યાત્રાશ્રમણ આત્મજ્ઞાન વિના વ્યર્થ છે.

મૂળ (પરમાત્મરૂપ) વસ્તુ તો આપણા પોતાના જ આ દેહરૂપી ધરમાં છે ; તો પણ તે દેખાતી નથી. એટલે જીવ તેને શોધવા બહાર જ ભટક્યા કરે છે.

પોતાની નાભિમાં જ કસ્તૂરી હોવા છતાંયે (અજ્ઞાનને કારણે) મૃગ એ શોધી કાઢવા વનમાં ભટક્યા કરે છે !

કપીર કહે છે કે હે સતજન ! અવિનાશી પરમાત્મા તો (ધરમાં જ છે તેથી તેને ઓળખી લેવાથી) સહજ સાધનાથી મળી જાય છે.

૭૬

આ (દેહરૂપી) ઘટમાં જ ચંદ્ર ચમકી રહ્યો છે, પણ આંધળી આંખોને એ દેખાતો નથી !

અરે ! આ ઘટમાં જ અનાહતનાદનાં નગારાં ગાળે છે આ ઘટમાં જ તપશ્ચંદ્રાને ડકાનિશાન ગડગડે છે, પરંતુ બહેરાને કાને આ શબ્દ બ્રહ્મનો મહાનાદ સંભળાતો નથી

જ્યાં સુધી જીવ માડુ માડું કૂટ્યા કરે છે ત્યાં સુધી એનું એકે કામ પાર પડતું નથી

જ્યારે એ માડું અને મમત્વ મરી જાય છે, ત્યારે પ્રભુ પોતે જ પધારીને તેનું કામ સંભાળી લે છે.

જ્યાં સુધી સિંહ (આ બળવાન મન) આ વન (શરીર)માં રહે છે, ત્યાં સુધી આ વન (શરીર) પ્રકુલ્લિત નથી રહેતું (અર્થાત્ એની આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો વિકાસ નથી થતો)

જ્યારે શિયાળ (ગુરુનો શબ્દ) તે સિંહ (મન)ને ખાય છે તો સમસ્ત સફી વનરાજિ (શરીરના ચક્ર અને કંમળ) ખીલી ઊઠે છે.

જ્ઞાન છે કારન કરમ કમાય,
હોય જ્ઞાન તબ કરમ નસાય.
ફલ કારન ફૂલે બનરાય
ફલ લાગે પર ફૂલ સુખાય.

મિરગ પાત્ર કત્તૂરી બાસ,
આપ ન ખોળે ખોળે ઘાસ.
પારે પિંડ મીન લે ખાઈ
કહૈ કળીર લોગ ખૌરાઈ.

૭૭

અવધૂ, અંધ ફૂપ અધિયારા.

- યા ઘટ ભીતર સાત સમુંદર યાહી મેં નદી નારા.
- યા ઘટ ભીતર કાશિ કારિકા યાહિ મેં ઠાકુરદારા.
- યા ઘટ ભીતર અંદ સૂર હૈ યાહિ મેં નૌલખ તારા.
- કહૈ કળીર સુનો ભાઈ સાધો યાહિ મેં સત કરતારા.

૭૮

આધો, એક આપુ જગ માહિં,
ફળ કરમ ભરમ હૈ કિરતિમ જ્યોં દરપન મેં છાહિં.
જલ તરંગ જિમિ જલતે ઉપજે કિર જલ માહિં રહાઈ,
કાયા અંઈ પાંચ તત્ત કી બિનસે કહાં સમાઈ.
યા બિધ સદા દેહગતિ અળકી યા બિધિ મનહિ બિચારો,
આયા હોય ન્યાવ કરિ ન્યારો પરમતત્ત નિરવારો.

જ્ઞાનને ચાટે જ કર્મની કમાણી થતી હોય છે, પણ સત્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં જ સર્વ કર્મબંધનનો નાશ થાય છે.

ફળપ્રાપ્તિ માટે જ વનમાં વૃક્ષો પર ફૂલ ખેંચે છે, પણ ફળ ખેંચે એટલે આપોઆપ બધાં ફૂલ સુકાઈ જ જાય છે.

મૃગની પોતાની પાસે જ એની નાભિમાં કસ્તૂરી સુગંધ કરી રહેલી હોય છે, પરંતુ તે પોતાનામાં જ શોધીને તેને પ્રાપ્ત ન કરતાં અજ્ઞાનને લીધે જંગલમાં ઘાસમાં શોધ્યા કરે છે.

એ જ રીતે (માનવી પણ) અજ્ઞાનમાં (આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા વિના) દુર્લભ દેહ ગુમાવે છે અને અતે એને માછલાં ચરી ખાય છે ! કખીર કહે છે કે આ તો અજ્ઞાની લોકોનું ગાંડપણ જ છે.

૭૭

હે અવધૂત ! આંધળાને મન જ (દેહ) અધારો ફૂલો છે પણ વસ્તુતઃ. આ ઘટમાં તો સાન સાગરો છે અને એમાં જ અનેક નદીનાળા પણ છે. આ ઘટમાં જ કાશી ને દ્વારિકા તેમ જ એમાં જ ઠાકોરજીનું મંદિર પણ છે. આ ઘટમાં જ ચંદ્ર ને સૂર્ય છે અને એમાં જ નવલખ તારા ચમકે છે. ચરે ! કખીર તો કહે છે કે હે સત ! સાંભળી લો, આ દેહ-મંદિરમાં જ સત પરમાત્મા સ્વયં બિરાજી રહ્યા છે

૭૮

હે સત ! જગતમાં એક આત્મ-સ્વરૂપ જ સત્ય છે. ખીજી બધું દર્પણમાં દેખાતા પ્રતિબિંબની જેમ કર્મથી થતો કુત્રિમ ભ્રમ છે.

જળના તરંગો જેમ જળમાથી ઉત્પન્ન થાય છે અને જળમાં જ રહે છે તે શમે છે, તેમ આ પંચતત્ત્વનું બનેલું કાયારૂપ પ્રતિબિંબ નાશ પામીને કયા સમાવું હશે તેનો વિચાર કરો.

આ જ પ્રમાણે સૌના દેહની ગતિ થાય છે. તેનો મનમાં કાંડે ઊતરી વિચાર કરો એ (દેહમાનો ચૈતન્યરૂપ આત્મા) જો ખીજેથી આવેલો (દેહથી ભિન્ન) હાજો, તો વિવેકવિચારથી એને અલગ કરીને એના ત્રિમે વિચાર કરી નિર્ણય કરો.

સહજે રહે સમાય સહજ મેં ના કહું આયા ન જાવે,
ધરે ન ધ્યાન કરે નહિ જપતપ નામ રહિમ ન ગાવે.

તીરથ ખરત સકલ પરિત્યાગે સૂન ડોર નહિ લાવે,
યહ ધોખા જળ સમુગ્રિ પરે તળ પૂજે કાહિ પુજાવે.

ભોગ ભુગત મેં ભરમ ન છુટે જળલગ આપ ન સૂઝે,
કહુ કપીર સોઈ સતગુરુ પૂરા, બે કોઈ સમુઝે ખૂઝે.

૭૯

સાધો, સહજે કાયા સોધો;
કરતા આપ આપમેં કરતા લખ મન કો પરમોધો.

જેસે બટ કા બીજ તાહિ મેં પત્ર ફૂલ ફૂલ છાયા,
આપા મદ્દે બુદ્ધ બિરાજે બુદ્ધે મદ્દે કાયા.

અગ્નિ પવન પાની પિરથી નલ તા બિન મેલા નાહિ,
કાજ પડિત કરો નિખેરા કાકે માહિ ન સાંઈ.

સાંચે નામ અગમ કી આસા હૈ વાહિ મેં સાંચા,
કરતા બીજ લિયે હૈ ખેતૈ ત્રિગુન તીન તત પાંચા.

જલભરિ કુંભ જલૈ બીચ ધરિયા બાહિર ભીતર સોઈ,
ઉનકો નામ કહન કો નાહિ ફૂલ ધોખા હોઈ.

કઠિન પથ સતગુરુ કો મિલના ખોજત ખોજત પાયા,
ઈકલગ ખોજ-મિટિ જળ દુબિધા ના કહું ગયા ન આયા.

કહે કપીર સુનો ભાઈ સાધો સત શબ્દ નિજ સારા,
આપા મદ્દે આપે બોલે આવે સિરજનહારા.

તમને જણાશે કે વસ્તુતઃ એ ચૈતન્યરૂપ આત્મા, પ્રભુના સર્વવ્યાપી સહજ સ્વરૂપમાં જ રહે છે અને અતે તે સહજ સ્વરૂપમાં જ સમાર્પ જાય છે. એ ક્યાયથી આવ્યો નથી કે ક્યાયે જતો નથી. એ ધ્યાન ધરતો નથી કે જપતપ કરતો નથી. એ રામ કે રહીમનાં લગ્ન જાતો નથી.

એણે તો તીર્થ, વ્રત વગેરેનાં પણ ત્યાગ કરેલો છે. એ શૂન્યના સૂત્રનું અનુસધાન પણ કરતો નથી જ્યારે આ વિશેનો બ્રમ ભાગે છે અને આત્મ-સ્વરૂપનું ચચાર્થ જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે પછી કોણ કોની પૂજા કરે ને કરાવે ?

યોગની આ બધી યુક્તિપ્રયુક્તિભરી સાધનાથી પણ જ્યાં સુધી આત્મ-દર્શન થયું નથી ત્યાં સુધી, બ્રમ ભાંગતો નથી. કપીર કહે છે કે જે આ બધું આત્મજ્ઞાન ઊંડા ધ્યાન ને ચિંતનપૂર્વક સમજે છે તે જ પૂર્ણ સદ્ગુરુ છે.

૭૯

હે સંતજન ! સહજ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ અર્થે કાયાનું શોધન કરો.

પોતે જ કર્તા પરમાત્મા સ્વરૂપ છે અને પરમાત્મા (બહાર નહીં પણ) પોતાની અદર જ છે, એવું નિશ્ચયપૂર્વક સમજીને મનને જ્ઞાન આપો.

જેમ વડનું ખીજ હોય છે અને તેમાં જ વૃક્ષનાં પાદડા, ફલ, ફળ વગેરે સમાયેલા છે, તથા જેમ જન્મનારમાં (વીર્ય શક્તિરૂપ) બૂંદ રહેલું હોય છે અને તે બૂંદમાં કાયા સમાયેલી હોય છે, તે જ રીતે આ આત્મખીજમાં વિરાટ પરમાત્મા રહેલો છે

આ અગ્નિ, વાયુ, જળ, પૃથ્વી અને આકાશનો પચતત્ત્વનો મેળો પણ એના વિના કંઈ જ નથી. બધા વિદ્વાનો મળીને આ અજ્ઞાનો નિકાલ તો કરો કે પરમાત્મા કોનામાં નથી ?

સતનામ અગમ પરમાત્માની જ (શ્રવને) એક આશા છે. એ જ સૌમાં સત્યસ્વરૂપ પ્રભુ રૂપે છે. ખુદ કર્તા પ્રભુ જ (આત્મ ચૈતન્ય રૂપી) ખીજ અને ત્રણ ગુણો તેમ જ પાંચે તત્ત્વો લઈને આ વિરાટ સંસારક્ષેત્રની ખેતી કરી રહ્યો છે.

ચેતનરૂપ પાણીથી ભરીને દેહરૂપી ઘડાને એ પાણીમાં જ રાખેલો છે, એટલે બહાર ને અદર બધે જ એ (ચેતનજલરૂપી) તત્ત્વ હવાયેલું છે. એનું નામ કહેવાનું હોય જ નહીં. સર્વત્ર એ એક જ પરમાત્માત્વ વિલસે છે. ખીજું કંઈ છે એમ કહેવા જતાં જ બ્રમ ઊભો થશે.

આ પથે જતાં સદ્ગુરુનું મિલન ચતુર્થ કંઠન તો છે. અતે શોધતાં શોધતાં તે પ્રાપ્ત થયા ખરા, હૃદયની દ્વિધા ટળી ત્યાં સુધી એ એકધારી શોધ (અતર્ખ અર્થને) કર્યાં જ કરી, એટલે તેમાં તો કું ખીજે ક્યાય ગયો કે આવ્યો નથી.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાલગો. આ સત્ય સ્વરૂપ, શબ્દશબ્દમય પોતાનું આત્મરૂપ જ ઉત્તમ સાર રૂપ છે, કારણ કે એ તો પોતાનામાં રહીને પોતે જ ખોલે છે અને બધાનો સરજનહાર પણ એ (આત્મા) પોતે જ છે.

૮૦

દરિયાવ કી 'લહર દરિયાવ હૈ' છ
 દરિયાવ ઓ લહર ભિન્ન 'કોયમ્,

ઊઠે તો નીર હૈ ઘેઠતા નીર હૈ
 કહો કિસ તરહ દૂસરા હોયમ્.

ઉસી નામ કો ફેર કે લહર ધારે
 લહર કે કહે કયા નીર ખોયમ્,

'જક્ત હી ફેર હૈ' જક્ત સખ પ્રહ્લ મેં
 જ્ઞાન કરિ દેખ કપીર ગોયમ્.

૮૧

મન, તૂ માનત કયોં ન મના રે!

કૌન કહન કો કૌન સુનન કો દૂખ કૌન જના રે.

દર્પન મેં પ્રતિબિંબ નો ભાસૈ આપ ચહું કિસિ સાંઈ,

હુવિધા મિટૈ એક જળ હોવૈ તો લખ પાવૈ કોઈ.

જેસે જલતે હીમ ખનત હૈ હીમ ધૂમ જલ હોઈ.

તૈસે યા તત વાહૂ તત સોં ફિર યહુ અરુ વહુ સોઈ.

નો સમઝૈ તો ખરી કહન હૈ ના સમઝ તો ખોટી,

કહુ કપીર દોઝિ પખ ત્યાગૈ તાકી મતિ હૈ મોટી.

૮૨

ના મૈં ધમી નાહી અધરમી ના મૈં જતિ ન કામી હો.

૮૦

સમુદ્રનો તરંગ તે સમુદ્ર જ છે, ભાઈ! સમુદ્ર અને તરંગ ભિન્ન હોય જ કેમ ?
એ તરંગ ઊછળે તોયે સમુદ્રજળ છે અને પડે તોયે તે તો સમુદ્રજળ
જ છે; તો પછી કહો જોઈએ, એ બીજું કંઈ હોય જ કેમ ?

એ તરંગ, એ જ સમુદ્રના નામને ફેરવીને બીજું નામ-રૂપ ધારણ કરે
છે, એટલે તરંગના જુદા દેખાતા નામરૂપને લીધે શું એ (મૂળ સ્વરૂપ) સમુદ્ર
જળ મટી જાય છે ?

આ જગતમાં એટલે કે ગતિમાન લાગતા સંસારમાં જ નામ-રૂપના બેદ-
ભાવો લાગે છે. પણ આપુલે જગત જ સાગર અને તરંગની જેમ અઠામય છે.

કબીર કહે છે કે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને જગતનો અઠામાં લય પ્રત્યક્ષ
અનુભવ કરી લે.

૮૧

અરે મન ! મના કરવા છતાં કે અઠા વિના કયાં બીજું કંઈ છે જ
નહીં, તું હજી કેમ માનવું નથી ?

આ કહેનાર કોણ છે તથા સાલળનાર કોણ છે ? એ (મૂળરૂપે) તો એને
એ જ (આત્મા) છે. બીજું છે જ કોણ ?

દર્પણમાં જેમ પ્રતિબિંબ દેખાય છે તેમ જગતમાં ચારે દિશામાં પરમાત્મા
જ છે. (પ્રભુથી સસાર જુદો છે એવો બેદભાવ ટળીને) જ્યારે તે એકાકાર
થઈ જાય ત્યારે જ મનની સૌ દ્વિધા ટળી જાય છે. તેમ થાય છે ત્યારે જ,
કોઈ વિરધા જનને આપું દર્શન લાધે છે.

જળમાથી હિમ બને છે. જેમ હિમ અને વરાળ બન્ને જળ જ છે,
તેમ આ બધું મૂળ પરમાત્મા તત્ત્વરૂપ જ છે, અને તે બધું પણ એ તત્ત્વરૂપ
જ છે. તો પછી આ અને તે બધુંયે એક જ તત્ત્વમય અને અભિન્ન છે.

જે સમજે છે તેને આ જ કથન સત્ય લાગે છે પણ ના સમજે તેને
તે અસત્ય લાસે છે

કબીર કહે છે કે જોણે આ બન્ને પક્ષોને પાર કર્યા છે, તેની દ્વિધાથી,
બેદભાવથી પર થયેલી પક્ષાતીત પ્રજા ખરેખર મહાન છે.

૮૨

ના, આ (આત્મસ્વરૂપ) હું ધર્મ કરનાર કે અધર્મી નથી તેમ જ હું
ત્યાગી, યતિ, મુનિ કે કામી પણ નથી.

ના મૈં કહતા ના મૈં સુનતા ના મૈં સેવક સ્વામી હો,
 ના મૈં બંધા ના મૈં મુક્તા ના નિરબંધ સેરબંગી હો.
 ના કાહૂંસેં ન્યારા હૂવા ના કાહૂંકો સંગી હો,
 ના હમ નરક લોક કે જાતે ના હમ સરગ સિધારે હો.
 સબહિ કરમ હમારા કીયા હમ કર્મનતે ન્યારે હો.
 યા મત કે કોઈ ખિરલા ખૂઝે સો સતશુરૂ હો ખૈટે હો,
 મત કથીર કાહૂંકો થાપૈ મત કાહૂંકો મેટે હો.

૮૩

ફહમ કરુ, ફહમ કરુ, ફહમ કરુ માન યહ
 ફહમ બિનુ ફિકિર નહિ મિટે તેરી.
 સકલ ઉબિયાર હીદાર દિલ ખીચ હૈ
 બેક ઓ શોક સંખ મૌજ તેરી,
 બોલતા મસ્ત મસ્તાને મહબૂબ હૈ
 ઇના સા અદલ કહુ કૌન કેરી.
 એક હિ નૂર દરિયાવ વહુ દેખિયે,
 ફૈલ વહુ રહા સખ સૃષ્ટિ મેરી,
 આપ હિ ગન્ની ગરીબ હૈ આપ હિ
 આપ ગન્નીમ હો આપ દેરી.
 આપ હિ ચૌર પુનિ સાધુ હૈ આપ હિ
 જ્ઞાન કથી આપ હિ આપ સુનેરી,
 આપ હિ હરિ હરિનાકુસા આપ હિ
 આપ નરસિંહ હો આપ ગેરિ.
 આપ હી રાવના આપ રઘુનાથજી
 આપકો આપ હી આપ દલેરી,
 આપ બલિ હોઈ કે દાન વસુધા ક્રિયા,
 આપ હો ખામના આપ છલેરી.

હું કહેનાર પણ નથી અને સાંભળનાર પણ નથી. હું સેવક નથી ને સ્વામી પણ નથી.

હું બધાયેલો નથી તેમ જ હું સર્વ અગોવાળો (શરીરધારી) પણ નથી.

હું કદીયે કોઈથી અળગો થયો નથી કે હું કોઈનાય સંગી નથી (હું અનાસક્ત છું.)

હું નરકમાં જતો નથી ને સ્વર્ગમાં પણ સિધારતો નથી

આ બધાં જ કર્મો છે તો મારાં કરેલાં, પણ હું (આત્મારામ) તો એ બધાંય કર્મથી તદ્દન ન્યારો (નિર્લેપ) છું.

આ (આત્મતત્ત્વના) વિચારને તો કોઈકે જ વિરલા સમજે છે. જે એ સમજે છે એ સદ્ગુરુરૂપ જ બની જાય છે

કપીર કહે છે કે એક પંથ, મત કોઈને પરમપદમાં સ્થિર કરે છે તો બીજો પંથ, મત કોઈને પતનના આરે લઈ જાય છે

૮૩

અરે ! તું આત્મચિંતન કર આટલું સમજી લઈને ચિંતન કર કે આ ચિંતન વિના તારી ચિંતા મરવાની નથી.

સર્વ પ્રકાશનું દર્શન તો હૃદયમાં જ છે અને તારા જીવનનું બધું દ્હાવલશકર ને સુખભોગ વગેરે તારા આત્મસ્વરૂપમાં જ પ્રતિષ્ઠિત છે.

એ જ નિત્યપ્રસન્ન મસ્ત પ્રિયતમ બીતરથી બોલી રહ્યો છે એના જેવી છતાં બીજા કોની કહી શકાય એમ છે ? એ તો અજ્ઞેય જ છે.

એ એક જ પ્રકાશનો મહાસાગર આ સમગ્ર સૃષ્ટિમાં ફેલાયેલો તુ નીરખી લે.

એ પોતે જ ધનિક ને પોતે જ ગરીબ છે એ પોને જ ઘેરી લેનાર શત્રુ અને ઘેરાનાર પણ એ પોતે જ છે.

પોતે જ ચોર ને પોતે જ શાહુકાર ! પોને જ જ્ઞાનની વાતો સલાખાવે અને પોતે જ પોતાનું કથન સાંભળે !

અરે ! એ પોને જ હરિ અને પોતે જ હિન્દુયકશિપુ થયા છે અને પોતે જ વૃસિહ રૂપે ત્રગટીને પોતાને જ પટકવાની અકળ લીલા કરી છે.

અરે ! રાવણ પણ પોતે અને રામચંદ્ર પણ પોતે જ આવીને પોતાનો જ સહાર કરતા હોય છે !

પોતે જ બહિરાગ્ન બનીને પૃથ્વીનું દાન કર્યું છે અને પોતે જ પાછા વામનરૂપે આવીને પોતારૂપ બલિને છેતરી ગયા છે.

ਆਪ ਛੀ ਕ੍ਰਿਯੁ ਹੈ ਕੰਸੁ ਹੈ ਆਪ ਛੀ
ਆਪਕੇ ਆਪ ਆਪ ਛਿ ਛੁਤੇਰੀ,
ਆਪ ਛੀ ਲਕਤ ਲਗਵਾਂਤੁ ਹੈ ਆਪ ਛੀ
ਐਰ ਨਹੀਂ ਦੂਸਰਾ ਅਭੈ ਸੁਨੇ ਰੀ.

੮੪

ਸੁਕਤੁ ਛੋਵੈ ਛੂਟੇ ਘਨ ਸੇਵੀ
ਤਘ ਕੌਨ ਮਰੈ ਤਿਸੈ ਕੌਨ ਮਾਰੈ.
ਅਛੰਕਾਰੁ ਤਘੈ ਲਘੁ ਰਹਿਤੁ ਛੋਵੈ
ਤਘ ਕੌਨੁ ਤਰੈ ਤਿਸੈ ਕੌਨੁ ਧਾਰੈ.
ਮਰਨਾ ਭੁਨਾ ਛੇ ਤਾਛਿਕੇ ਭੁ
ਯੋ ਆਪੁ ਕੇ ਆਪੁ ਮਿਸਾਰੀ ਭਾਰੈ.
ਐਤਨੁ ਛੋਵੇ ਭਿਠਿ ਯਗੁ ਦੇਯੋ ਦਯਾ
ਦੇਯਿਕੈ ਯੋਤਿ ਕਥੀਰੁ ਧਾਰੈ.

੮੫

ਥਛੁ ਤੋ ਐਕੁ ਛੁਯਾਯੁ ਹੈ ਭੁ
ਸਾਕਿਨੁ ਦਰਿਆਵੁ ਕੇ ਘੀਯੁ ਸਦਾ,
ਛੁਯਾਯੁ ਤੋ ਐਨੁ ਦਰਿਆਵੁ ਹੈ ਭੁ
ਦੇਯੋ ਨਹੀਂ ਵਛੁ ਸੇ ਮੌਯੁ ਭੂਦਾ.
ਛੁਯਾਯੁ ਤੋ ਹੈ ਭਿਠੇ ਛਿ ਮੇਂ ਭੁ
ਹੈ ਯੋਛੇ ਮੇਂ ਮਤਲਯੁ ਭੁਦਾ,
ਛੁਯਾਯੁ ਦਰਿਆਵੁ ਕਥੀਰੁ ਹੈ ਯੋ
ਛੁਯੁ ਨਾਮੁ ਯੋਧੈ ਸੋ ਯੁਧਯੁਦਾ.

੮੬

ਘਟਘਟਮੇਂ ਰਟਨਾ ਲਾਗਿ ਰਹੀ
ਪਰਗਟੁ ਛੁਯਾ ਅਯੋਧੁ ਹੈ ਭੁ,

પોતે જ શ્રીકૃષ્ણ અને કંસ પણ પોતે જ ! એટલે આમ પોતે જ પોતાની હત્યા કરેલી દેખાય છે !

અરે ! ભક્ત પણ પોતે અને ભગવાન પણ સ્વયં પોતે જ છે. આ સમગ્ર અઘાંડમાં સર્વ વિવિધ રૂપે એક પરમાત્મા જ છે એટલે સ્તુતિ કરનારા ભક્તથી જુદો એવો કોઈ તે સાંભળનારો પ્રભુ છે જ નહીં !

૮૪

બધનમાંથી (આત્મજ્ઞાન પામીને) મુક્ત થાય તો પછી કોણ મરે ? અને એને મારનાર પણ કોણ રહે ?

અહંકાર છોડીને નિર્ભય થઈ જાય તો પછી તરવાનું કે તારવાનું કોને રહે ?

આ મરવા-જીવવાનું એવાને માટે છે કે જેણે પોતાના અસદ્ આત્મ-સ્વરૂપનું ભાન જ સાવ વિસારી દીધું હોય

કબીર કહે છે કે (એવી અજ્ઞાન દશામાંથી) જાગી ઊઠીને પોતાના આત્મતત્ત્વનું ભાન પ્રાપ્ત કરીને, પ્રભુની કૃપા નીરખીને એની પરમાત્મ-જ્યોતિને જ (જ્ઞાનીજનો) હૃદયમાં અખડ ધારણ કરે છે.

૮૫

આ (જીવન) તો (ચૈતન્ય મહાસાગરનો) એક પરપોટો છે પ્રિયતમ પરમાત્મા (ચૈતન્ય) મહાસાગરમાં સદા તન્મય થઈને રહેલા છે.

એ પરપોટો (મૂળરૂપે) તો મહાસાગર જ છે. આ સમુદ્રથી કંઈ એના તારંગ લિપ્ત નથી. એ પરપોટાના ઊઠવામાં અને કૂટવામાં મૂળ તો ચૈતન્યરૂપ મહાસાગર જ છે.

કબીર કહે છે કે આ જીવરૂપ પરપોટો અને બહારૂપ સમુદ્ર એક જ છે. એ સિવાય બીજું જો કંઈ કહો તો તે બધું જ ક્ષણભંગુર પરપોટા સમાન છે.

૮૬

ચંદ્રધટમાં એની ધૂન ચાલી રહી છે અલખ પરમાત્મા ઘટધટમાં પ્રગટ થયેલા છે.

કહું ચોર હુઆ કહું સાખ હુઆ
 કહું બામ્હન હૈ કહું સોખ હૈ છ.
 બહુરંગી ખ્યારા સખસે ન્યારા
 સખહી મેં એક લોખ હૈ છ.
 કબીર મિલા મુશીદ ઉસમેં
 હમ તુમ નાહીં વહ એક હૈ છ.

૮૭

અસમાન કા આસરા છોડ ખ્યારે
 ઉલટિ દેખો ઘટ અપના છ.
 તુમ આપમેં આપ તહકીક કરો
 તુમ છોડો મન કી કલ્પના છ.
 બિન દેખે જો નિજ નામ જપે
 સો કહિયે રૈન કા સપના છ.
 કબીર દિહાર પરગટ દેખા તબ
 જાપ કૌન કા જપના છ.

૮૮

અપનપો આપ હી ખિસરો.
 જૈસે સોનહા કાંચ મંદિર મેં લરમત લૂકિ મરો.
 જ્યોં કેહરિ બપુ નિરખિ કૂપ જલ પ્રતિમા દેખિ પરો.
 જૈસે હિ મદગજ ફટિકે શિલા પર દસનનિ આનિ અરો.
 મરકટ મૂઠિ સ્વાહ ના ખિસરે ઘરઘર નટત ફિરો.
 કહુ કબીર લલની કે સુવના તોહિ કેનૈ પકરો.

(વિવિધ નામરૂપ ધારણ કરનાર) એ ક્યાંક ચોર થયો છે, તો ક્યાંક શાહુકાર, ક્યાંક બ્રાહ્મણ બન્યો છે, તો ક્યાંક વળી શેખ.

એ બહુરંગી પ્યારો પ્રભુ તો સૌથી ન્યારો છે, પણ બધાયેમાં એનું અસત્ત્વ સ્વરૂપ તો એક જ છે.

કબીર કહે છે કે સદ્ગુરુ મળ્યા એટલે સમજાઈ ગયું કે એ અખંડ એક-રસ પરમાત્મામાં હું-તું ના ભેદ નથી. એ તો સદા સર્વત્ર એક જ છે.

૮૭

હે પ્રિય (જીવાત્મા), બહારના આ દરય જગતરૂપ આસમાનનો આશરો છોડી દર્શને જરા નજર પધરો કરીને પોતાના જ ઘટની બીતર તું નીરખી લે.

તું પોતાની અદ્વિત સ્વરૂપની ઊંડી શોધ કર અને આ બધી મનની તરંગી કલ્પનાઓ મૂકી દે.

જે (આત્મદર્શન વિના) ભગવાનનું નામ જપ્યા કરે છે, તે તો રાત્રિના નિદ્રામાં આવેલા સ્વપ્ન જેવું મિથ્યા જ કહેવાય.

કબીર કહે છે કે ઘટમાં પરમાત્માનાં પ્રગટ દર્શન પામ્યા પછી બીજા કોના જાપ જપવાના બાકી રહે ?

૮૮

અરે, પોતાના સ્વરૂપને જ પોતે વિસારી મૂક્યું છે !

જેમ અરીસાથી મટેલા મકાનમાં પોતાનાં અનેક પ્રતિબિંબો ભેળંને અજાની કૃતરો ભર્યા કરે, જેમ કૃવાના પાણીમાં પોતાનું જ પ્રતિબિંબ નીરખીને અજાની સિંહ તેમાં ફૂંદી પડે, જેમ મદ્મસ્ત હાથી સ્ફટિકની શિલામાં પોતાનું જ પ્રતિબિંબ ભેળંને અજાનને લીધે દત્તશૂળથી તેની સામે લડવા માટે ધસી જાય અને જેમ મદારીતું માંકડું મૂડીભર ખાવાનું પાચવાની લાલચને લીધે ધરધર નાચતું ભટકે, તે જ રીતે તું અજ્ઞાનવશ ચર્ધતારા આત્મસ્વરૂપને વિસારીને આ સસારના ગાયા-મોહમાં ફસાઈ ગયેલો છે.

કબીર કહે છે કે માયાના બધાનમાં પડેલા હે જીવ રૂપી પોપટ ! તું વિચારી તો જો કે તને આ માયાના પાંજરામાં કોઈએ ક્યાં પકડી રાખ્યો છે ? (આત્મારૂપે તું મુક્ત જ છે)

સામ્યવાદ

૮૯

આપુહિ કરતાં લે કરતારા, બહુ બિધ બાસન ગઢૈ કુમ્હારા.

બિધના સખૈ કીન ચક કાંઉ, અનિક જતન કૈ બનક બનાઉં.

જઠર અગ્નિ મહું દિય પરબલિ, તામે આર ભયે પ્રતિપાલી.

બહુત જતન કૈ બાહર આયા, તબ શિવ શક્તિ નામ ધરાયા.

ઘર કો સુત બે હોય અયાના, તાકે સંગ ન જાય સયાના.

સાંચી બાત કહૌં મૈં અપની, લયા દિવાના ઔર કિ સપની.

શુપ્ત પ્રગટ હૈ એકે મુદ્રા કાકો કહિએ બ્રાહ્મન શૂદ્રા.

જૂઠ ગરબ ભૂલૈ મતિ 'કોઈ' હિંદુ તુરક જૂઠ કુલ દોઈ.

જિન ચહ ચિત્ર બનાઈયા સાંચિ સૂરત ઢારિ,

કહુ કખીર તે જન ભલે જે તેહિ લેહિ બિચારી.

૯૦

એ તેહિ કર્તા વર્ણુ બિચારા જન્મત તીન દંડ અનુસારા.

જન્મત શૂદ્ર ભયે પુનિ શૂદ્રા, કૃત્રિમ જનેઉ ઘાલિ જગદુંદ્રા.

એ તુમે બામ્હન બામ્હની જાએ, ઔર રાહુ તુમ કાહે ન આએ.

સામ્યવાદ

૮૯

પ્રભુ પોતે જ કુતાર (ધડવૈયા) બન્યા છે, અને કુલારની જેમ અનેક પ્રકારનાં વાસણના ધાટ ધડી રહ્યા છે.

વિધાતાએ બધું એક જગાએ એકત્રિત કર્યું છે અને એમાંથી પછી ખૂબ કાળજીપૂર્વક આ બધા (જગતનો) ઠાઠમાઠ તૈયાર કર્યો છે.

એ ધડવૈયાએ પેટમાં જઠરાગ્નિ પ્રગટાવી દીધી છે. એનું રક્ષણ કરનાર પણ (વૈશ્વાનરરૂપે) પોતે જ છે.

એ જ પરમાત્મા કેટલી બધી કાળજી લઈને બહાર પ્રગટ થયા છે !! ત્યારે શિવ અને શક્તિ (નર-નારી રૂપે) નામ ધારણ કર્યું છે.

ધરના દીકરારૂપ છત્ર જ જે અગ્નિની હોય તો તેની સાથે શાણો માણસ (સાતી) નહીં જાય

હું તો મારી પોતાની સાતી વાત કહી સમજાવું છું. તમારે મને દીનાનો કે સ્વપ્નદર્શી, જે કહેવું હોય તે કહેજો.

જે સુતરરૂપે અદ્વર છે અને બહાર પ્રગટ પણ દેખાય છે તે સર્વ એક જ (પરમાત્માનો) આકાર છે એમા વળી બ્રાહ્મણ કોને કહેવો અને શૂદ્ર કોને કહેવો ?

કોઈ-કોઈની શુદ્ધિ મિથ્યા ગર્વ કરીને આ અટપટ ભેદોમા અટવાઈ પડે છે. ખરી રીતે તો હિન્દુ અને મુસલમાન એવા બન્ને જાતિભેદો નકામા છે.

કપીર કહે છે કે જેણે સત્યસ્વરૂપ આત્મચેતના સીમીને આ વિરાટ વિશ્વચિત્રની રચના કરી છે, તે સરજનહાર પરમાત્માનું ચિંતન, ધ્યાન કરીને તેને જે પ્રાપ્ત કરે છે તે જ સાચા માણસ છે.

૯૦

જો સરજનહારે જ તારી જાત નક્કી કરેલી હોત તો (શૂદ્ર, બ્રાહ્મણ અને મુસલમાન વગેરે) ત્રણે જુદી જુદી લાકડીઓની જેમ જુદા જ જન્મ્યા હોત !

જન્મથી તો બધા શૂદ્ર એવા જ હોય છે ને વળી પાછા (શૂદ્ર કુળમાં જન્મ્યા હોય તો) ફરી શૂદ્ર કહેવાય ! કોઈ તો વળી બનાવડી જનોઈ ધાલીને શ્રેષ્ઠ ગણાવેતા બ્રાહ્મણ બની ગેસે છે !

અરે ! જો તું જન્મથી જ (એમાં શ્રેષ્ઠ) બ્રાહ્મણીને પેટે જન્મેલો બ્રાહ્મણ હોય તો તું આ દુનિયામાં (જન્મેતાની કૃપાને બદલે) ખીજે કોઈ ખાસ વસ્તેથી શા માટે ન આવ્યો ?

જે તૂં તુરક તુરકિની બાયા, પેટૈ કાહે ન સુનત કરાયા.

કારી પીરી ફૂહૌ ગાઈ, તાકર ફૂધ દેહુ બિલગાઈ.

છાંડુ કપટ નર અધિક સયામી, કહુ કંબીર ભંજુ સારંગપાની.

૯૧

હુઈ જગદીશ કહાં તે આયે કહુ કૌને ભરમાયા,
અલ્લા રામ કરિમ કેશવ હુરિ હજરત નામ ધરાયા.

ગહુના એક કનકતે ગહુના તામેં ભાવ ન ફૂળ,
કહન સુનન કેા હુઈ કર થાતે એક નેવાજ એક પૂળ.

વહી મહાદેવ વહી મુહમ્મદ અહા આદમ કહિએ,
કોઈ હિન્દુ કોઈ તુરુક કહાવે એક જમી પર રહિએ.

વેદ કિતાબ પઠે વે કુતળા વે મોલવી વે પાંડે,
બિગત બિગત કે નામ ધરાયો એક માટી કે ભાંડે.

કહુ કંબીર તે દોનોં ભૂલે રામહિ કિનહુન પાયા,
વે ખસિયા વે ગાય કટાવે વાઢે જન્મ ગંવાયા.

અને જો તું જન્મથી જ મુસ્લિમ અને પેટે મુસલમાન જન્મ્યો હો, તો પછી જન્મેલાના પેટમાં હતો સારો જ શા માટે તારી સુન્નત કરાવી ન લીધી ? (અર્થાત્ આ બાલક કોમ ને ધર્મના ભેદો વ્યર્થ છે.)

આ જુદા જુદા રંગની ગાયોને દોહીને એમના રંગ પ્રમાણે દરેકનું દૂધ . જુદું પાડી આપોને ?

કમીર કહે છે કે હે શાણા જીવ ! એ બધા બહારના ભેદભાવનાં છળકપટ . છોડી દે અને સર્વમા એક જ તત્ત્વરૂપે રહેલા સારગપાણિ પરમાત્માનું જ ભગ્નન તું કર્યે જા.

૯૧

અરે ! એ પરમેશ્વર ક્યાંથી આવ્યા ? આમ તને કોણે ભરમાવ્યો તે તો કહે ! એક જ પરમેશ્વરે અલ્લા ને રામ, ક્રીમ ને કેશવ તેમ જ હરિ ને હજરતનાં જુદાં જુદાં નામ ધારણ કરેલાં છે

સોનામાંથી ધડાયેલા (જુદાં જુદાં નામ અને આકારવાળા) અલ્લંકારો . મૂળે તો સુવર્ણમય જ છે. એ બધામાં તત્ત્વરૂપે કોઈ જુદાઈ હોતી જ નથી.

નમાજ અને પૂજનમાં માત્ર નામની જ કહેવા-સાંભળવા પૂરતી જુદાઈ છે. ખરી રીતે બન્ને એક જ છે.

વસ્તુતઃ એ જ મહાદેવ અને એ જ મહંમદ, એ જ આદિપુરુષ બધા . અને એ જ બાવા આદમ ગણાય છે.

કોઈ જીવ હિંદુ તો કોઈ મુસ્લિમ કહેવાય છે, પણ બધાંયે આ એક જ ધરતી પર રહેનારા જીવો છે.

એક વેદ વાંચે છે તો બીજો કુરાન વાંચે છે. એક પઠિત કહેવાય છે તો બીજો વળી મૌલાના કહેવાય છે. પણ અરે ! આ બધાંયે એક જ માટીનાં પાત્રો છે, માત્ર એ બધાએ ભાતભાતનાં જુદાં જુદાં નામ જ ધારણ કરેલાં છે.

કમીર કહે છે કે એવા ભેદો ઊભા કરનારા બન્ને જણા (હિંદુ ને મુસ્લિમ) ભૂલમાં અટવાયેલા છે એવા બન્નેમાંથી કોઈનેય પ્રભુની પ્રાપ્તિ થતી નથી કારણ કે પેલા હિંદુ હજી (ભોગ ધરાવવા માટે) બકરા કાપે છે અને પેલા મુસ્લિમો હજીય ગાયની હેત્યા કરે છે. આમ ને આમ ભેદના વાદવિવાદમાં એમનો (દુર્લભ-માનવ) જન્મ તેઓ વૃથા જ ગુમાવી દે છે.

૯૨

ઐસો ભરમ બિશુરચન ભારી,
વેદ કિતાબ દીન ઔ દોજબ કો પુરુષા કો નારી.

માટી કે ઘર સાજ બનાયા નાદે બિન્દુ સમાના,
ઘટ બિનસે કયા નામ ધરહુગે અહમકે ખોજ ભુલાના.

એકે હાડ ત્વચા મલમૂત્રા રુધિર શુદ્ધ એકે મુદ્રા,
એકે બિન્દુ તે સૃષ્ટિ રચ્યો હૈ કો બ્રાહ્મણ કો શૂદ્રા,

રજગુણ બ્રહ્મ તમોગુણ શંકર સતોગુણી હરિ સોઈ.
કહે કબીર રામ રમિ રહિયા હિંદૂ તુરુક ન કોઈ.

*

*

*

ભક્તિ ઉદ્દેશ

૯૩

ઓઢન મેરો રામનામ મૈ રામહિ કો બનબારા હો,
રામનામ કો કરૈ બનિજ મૈ હરિ મોરા હટવારા હો.

૯૨

આ જામનો ગૂચવાડો તો એવો ભારે છે! આ વેદ ને શાસ્ત્રો, આ દીન-
(ધર્મપથો) અને આ સ્વર્ગ-નરક! એમાં વળી પુરુષ કોણ ને નારી કોણ ?

માટીના ઘર પર જ આ બધો શરીરનો શણગાર કરેલો છે. આ (સમષ્ટિમાં-
વ્યાપ્ત અનાહત) નાદ જ (વ્યષ્ટિરૂપમાં) બિંદુ રૂપે સમાયેલો છે અને તેમાંથી
જ પિંડનું સર્જન થયેલું છે

આ દેહરૂપી ઘટ તો નાશ પામશે (એટલે કે નાશવંત નામ અને રૂપમાંથી-
લય થઈ જશે) ત્યારે શું માત્ર નામને પકડી રાખશે ? આ અહંભાવ જ સત્ય-
આત્મસ્વરૂપની શોધમાં જીવને ભૂલાવે છે.

આ હારકાં, આમડી, મળમૂત્ર. ડુધિર અને ગુદા એ બધું જ એક જ
જખીનું રૂપ છે. (ચૈતન્યના) એક જ બિંદુમાંથી આ સૃષ્ટિ રચેલી છે. પછી
એમાં વળી બ્રાહ્મણ કોણ ને શુદ્ર કોણ ?

એ જ (પરમતત્ત્વ) રમેગુણરૂપે બ્રહ્મા, તમેગુણરૂપે શંકર અને સત્ત્વગુણ-
રૂપે વિષ્ણુ પણ કહેવાય છે

કબીર કહે છે કે સર્વત્ર સદા કેવળ એક જ રામ રમી રહ્યો છે.
એમાં કોઈ હિંદુયે નથી ને કોઈ મુસલમાન પણ નથી

*

~

*

ભક્તિ ઉદ્રેક

૯૩

રામનામ જ મારી દાલ છે અને હું તો એ રામનામનો જ વણજરો
છું. રામનામનો જ હું લેવડદેવડનો વેપાર કરું છું. મારો દુકાનદાર શેઠ પણ
એ ભગવાન જ છે.

સહસનામ કો કરૈં પસારા દિનદિન હોત સવાઈ હો,
કાન તરાજૂ સેર તિન પૌવા હહકિન ઢોલ બજાઈ હો.

સેર પસેરી પૂરા કર લે પાસંઘ કતહું ન બાઈ હો,
કહૈ કપીર સુતો હો સંતો બેરિ ચલે જંહડાઈ હો.

૯૪

તોકો પ્રીવ મિલેંગે ઘૂંઘટ કા પટ ખોલ રે.
ઘટઘટ સેં વહુ સાંઈ રમંતા કટુક વચન મત ગોલ રે.

ધન ભેખન કો ગરબ ન કીજૈ જૂઠા પંચરંગ ચોલ રે.
સુન્ન મહલ મેં દિયના બારિ લે આસા સોં મત ડોલ રે.

ભેગ જુગત સોં રંગ મહલ મેં પિય પાયો અનમોલ રે,
કહૈ કપીર અનંદ ભયો હૈ બાજત અનહદ ઢોલ રે.

૯૫

પાયો સતનામ ગરૈ કૈ હરવા.

ત્સાંકર ખટોલના રહનિ હમારી દુખરે દુખરે પાંચ કહરવા,
તાલા કુંભ હમેં શુરુ દીન્હી જળ ચહૌં તળ ખોલૌં કિવરવા.

એનાં હૃદયનો નામ છે: એનો જ હું વિસ્તાર વધારું છું. એટલે એ તો દહાડે દહાડે મને (લક્ષિતલાવની વૃદ્ધિરૂપે) સવાયો લાલ જ કરાવે છે.

અહીં આ સંસારના કાણા ત્રાજવામાં તો શેરતુ પોણેશેર ભિતરે તેવી ઠગામણીની બોલબાલ છે, પણ (હે છત્ર !) તું તારે જે બશેર-પાંચશેર તોલવું હોય તે પૂરી રીતે બશેર તોલ. તોલવાનાં કાટલાં અને દાંડી આમ તેમ ન નમે, બશેર જોખાય તે તુ જો.

કબીર કહે છે કે હે સત ! સાંભળો. આપણે તો ખોટને (રામનામની ભરપૂર કમાઈથી) પૂરી કરીને ચાલવા માંડવાના !

૯૪

આ ધૂંધટનો પડદો ખોલી નાખ, તો તને પ્રિયતમ મળી જશે !

ધટધટમાં એ જ પ્રિયતમ સાંઈ રમી રહ્યો છે, માટે તું કદી પણ કડવાં વેણુ બોલ નહીં.

આ ધન-દોલત અને જીવાનીનો તું લગીરે ગર્વ ના કરીશ કારણ કે આ પંચતત્ત્વનું બનેલું પચરંગી ખોળિયું તો અનિત્ય અને નાશવંત છે.

તું (આત્મજ્ઞાનની સાધના દ્વારા) શૂન્ય મહેલમાં (બ્રહ્માંડમાં) જ્યોતિર્મય બ્રહ્મનો દીપક પ્રગટાવી લે અને બીજી ભૌતિક આશા તૃપ્તિઓથી તું ચક્ષિત ન થા

કબીર કહે છે કે મને તો યોગની સાધના દ્વારા બ્રહ્માંડ રૂપી રંગ-મહેલમાં જ્યોતિર્મય પ્રિયતમનો, અલબ્ધ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થયો છે. જ્યારે (યોગ સાધના દ્વારા) એ ગગન ચક્ષુના શૂન્ય મહેલમાં અણુમોલ પ્રિયતમ પરમાત્માનું દિવ્ય મિશન થાય છે, ત્યારે કબીર કહે છે કે સર્વત્ર આનંદ આનંદ વરતાય છે અને બ્રહ્મના એ દિવ્ય આનંદની અનાહત દુંદુભિ ગાજી રહે છે.

૯૫

મારા ગળાના હાર સમા, મારા કંઠને શોભા આપનાર (સતનામ) પ્રભુ મને મળી ગયા છે.

આ દેહરૂપી સાંકડી ખાટલીમાં આપણો નિવાસ છે અને એને આ પાંચ (ઇન્દ્રિયોરૂપી) ઉપાકનારા સાત દૂષણ છે.

સદગુરુએ તો આ (જીવનમંદિરના) તાળાની કૂંચી અમને જ સોંપી-દીધી છે, એટલે બ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે એનાં સર્વ દારુ ખોલાય તેમ છે.

પ્રેમ પ્રીતિ કી ચુનરી હુમારી જળ ચાહું તળ નાચું અહરવા,
કહૈ કચીર ચુનો ભાઈ સાધો બહુરિ ન - જૈયે એહિ નગરવા.

૯૬

મિલના કઠિન હૈ, કૈસે મિલૌગી પિય જાય.

સસુઝિ સોચ પગ ધરૌ જતન સે બારબાર ડિગ જાય,
જાચી ગૈલ રાહ રપટિલી પાંવ નહીં ઠંહરાય.

લોકલાજ કુલ કી મરજદા દેખત મન સકુચાય,
નેહર બાસ બસા પીહર મેં લાજ તણ નહિ જાય.

અધર ભૂમિ જહાં મહલ પિયા કા હુમ પૈ ચઢે ન જાય,
ધન ભઈ બારિ પુરુષ ભયે લોલા મુરત ઝકોરા ખાય.

હૃતિ સતગુરુ મિલે બીચ મેં દીન્હોં લેદ બતાય,
આહુબ કચીરા પિયાસોં લેંટચો સીતલ કંઠ લગાય.

૯૭

હુલહિન ગાવો મંગલચાર. હુમરે ઘર આયે રામ ભતાર.

તન રતિ કર મૈં મન રતિ કરિહૈં પાંચો તત્વ બરાતી,
રામદેવ મોહિં ખ્યાહુન આયે મૈં જોબાન મદમાતી.

અમે તો પ્રેમભક્તિની ચૂંદડી ઓઢેલી છે એટલે જ્યારે મન થાય ત્યારે નગરમાં (મસ્ત થઈ) નાચવા નીકળી પડીએ છીએ.

કબીર કહે છે કે હે સતો ! આ માનવદેહરૂપી નગરીમાં ફરીફરીને આવવાનું મળતું નથી (માટે આ જન્મને જ પ્રભુપ્રાપ્તિથી સાર્થક કરી લે.)

૯૬

હુ કેવી રીતે જઈને પ્રિયતમને મળીશ ? મળતું તો મુશ્કેલ છે !

કેટલું સમજાવિચારીને કાળજીપૂર્વક પ્રિયતમના માર્ગ પર ડગલાં મારું છું તોયે વારંવાર પગ ખસી પડે છે. પ્રિયતમને પથે જવાની ગલી તો જાણી છે અને રસ્તો લસરણો છે, એટલે પગ પણ સ્થિર રહી શકતા નથી.

લોકકલાજ અને કુળની મર્યાદા વગેરે વ્યવહાર સંભાળવા જતાં મનને સ કોચ થાય છે. આ સંસારરૂપી પિથરમાં જ વાસ કરેલો છે એટલે અહીં જલદી લાજ-શરમ છોડાતી નથી

જ્યાં પ્રિયતમનો મહેલ આવેલો છે, તે તો ઉચ્ચ પ્રદેશ છે; એટલે આપણાથી તો ત્યાં ચડી શકાય તેમ નથી

આ (દેવરૂપી) વધૂ તો બાલિકા જેવી અણુજ છે અને પ્રિયતમ પુરુષ પરમાત્મા તો અત્યંત સરળ છે, એટલે જ (આવડત વગર) આ મિલનની મારી લગતી ઝોલે ચડી ગઈ છે.

પણ ત્યાં તો પ્રિયતમ પ્રભુનું મિલન કરાવી દેનાર દિવ્ય દૂત જેવા સદ્ગુરુ માર્ગમાં જ મળી ગયા અને એમણે પ્રભુમિલનનું રહસ્ય સમજાવી દીધું. પરિણામસ્વરૂપ, કબીરને પ્રિયતમને ભેટીને ત્રિતાપથી મુક્ત થઈ શીતલ થવાનો પરમાનંદ મળી ગયો છે !

૯૭

હે નવવધૂ ! મંગળગીત ગાઓ. આપણે ત્યાં લગવાન જ ભરથાર રૂપે પધાર્યા છે

તનનું મિલન સાધીને પછી હું મનનું મિલન માણીશ. આ પાંચે તત્ત્વો જનૈયા બનેલા છે. ચૌવનમાં મદમસ્ત મુજને પરણીને અપનાવવા પ્રભુ પોતે જ પધાર્યા છે.

સરિર સરોવદ વેદિ કરિહોં પ્રહા વેદ ઉચારા,
રામદેવ સંગ ભાવર લૈહોં ધનધન ભાગ હમારા.

સુર તૈતીસો કૌતુક આચે મુનિવર સહસ અઠાસી,
કહ કળીર મોહિ ખ્યાહી ચલે હૈ પુરુષ એક અખિનાસી.

૯૮

હરિ મોર પીવ મૈ રામ કી બહુરિયાં,
રામ મોર બડા મૈ તન કી લહુરિયાં.

હરિ મોર રંહટા મૈ રતન પિઉરિયાં,
હરિ કે નામ લૈ કાતલ બહુરિયાં.

છ માસ તાગ બરસ દિન કકુરી,
લોગ બોલે ભલ કાતલ બપુરી.

કહૈ કળીર સૂત ભલ કાતા,
રંહટા ન હોય મુક્તિ કર દાતા.

૯૯

સાંઈ કે સંગ સાસુર આઈ,
સંગ ન સૂતી સ્વાદ ન જનિ જોખન ગો સપને કી નાંઈ.

જેના ચારિ મિલિ લગન સોચાઈ જના પાંચ મિલિ મંડપ છાઈ,
સખી સહેલી મંગલ ગાવૈ દુઃખ સુખ માથે હરદિ ચઢાઈ.

આ શરીરને હું લગ્ન માટેની વેદી કરીશ અને બ્રહ્મા વેદમંત્રોનો મંગલ ધોષ કરશે; એટલે હું પતિદેવ (પરમાત્મા) સાથે મગળફેરા કરીશ. સાચે જ, ધન્યભાગ્ય છે. મારા આ મંગળ લગ્નનું કૌતુક નીરખવા તેત્રીસ કોટિ દેવતાઓ અને અઠધારી હજાર ઋષિ-મુનિઓ પધાર્યા છે.

કપીર કહે છે કે એ અદ્વિતીય અવિનાશી પરમ પુરુષ પરમાત્મા મારી સાથે લગ્ન કરીને મને પોતાની સાથે લઈ જાય છે.

૯૮

પ્રભુ મારા પિયુષ છે ને હું પ્રભુની પ્રિયા છું. મારા માલિક તો રામ છે. હું તો એ મારા વડીલના અગની એક નાની શી લહેર છું.

રામ મારો રેડિયો છે ને હું તો અણુમોલ રતન સમી કતાર્દને એકતાર થઈ જનાર પૂણી છું.

પ્રભુનું નામ લઈ લઈને મેં ધણું મૃતર કાંત્યું, તેમાંથી જ મહિના એક ધારો તાર કાઢતા વરસ દહાડે કોકડું લરાયું.

લોકો કહેતા લાગ્યા કે બિચારીએ કાંત્યું છે તો બહુ સાડું. (અર્થાત્ પ્રભુ-સ્મરણથી પુણ્યની કમાણી તો સારી કરી છે.)

કપીર કહે છે કે ધણું ને સાડું મૃતર છેને કાંત્યું, પણ (આત્મજ્ઞાન વિનાનો) આ બાલકર્મનો રેડિયો મુક્તિ દેનાર નથી.

૯૯

સ્વામીની સાથે હું તો સાસરે આવી છું. હું એમની સાથે રહી જ નથી. એટલે પતિસગ્નો આનંદ મેં જાણ્યો જ નથી. મારી આ જીવાની તો સ્વપ્નાની જેમ વીતી ગઈ છે.

ચાર જણે મળીને લગ્નનું મુહૂર્ત કઢાવ્યું અને આ પાંચ જણે મળીને મંડપ રચી દીધો. બધી સખી સાહેલીઓ મગળગીત ગાવા લાગી, મારે માથે સૌએ મળીને સુખ દુઃખની પીડી ચોળી દીધી.

નાના રૂપ પરિ મન ભાંવરિ ગાંઠી બેરી ભઈ પતિ આઈ,
અરધ દેઈ દેઈ ચલી સુઆસિની ચૌકહિં રાંડ ભઈ સંગ સાંઈ.

ભયો બિયાહ ચલી બિન ફલહ ખાટ બન સમધી સમુઝાઈ,
કહૈ કપીર હમ ગૌને જૈયે તરખ કંત લૈ તૂર બબઈ.

*

*

*

વિરહ-નિવેદન

૧૦૦

ખાલમ આઓ હમારે ગેહ રે,
તુમ બિન ફુબિયા દેહ રે.

સખ કૈઈ કહૈ તુમારી નારી
મોંકો યહ સ'દેહ રે.

એકમેક હૂવે સેજ ન સોવૈ
તખ લગ કૈસે નેહ રે.

અન્ન ન ભાવૈ નીંહ ન આવૈ
ગૃહ બન ધરૈ ન ધીર,

જ્યેાં કામી કો કામિની ખ્યારી
જ્યેાં ખ્યાસે કો નીર રે.

હૈ કૈઈ ઐસા પર-ઉપકારી
પિયસે કહૈ સુનાય રે.

અબ તો બેહાલ કપીર ભયે હૈ
બિન દેખે જીવ જાય રે.

૧૦૧

સદ્ગુરુ હો મહારાજ, મોપૈ સાંઈ રંગ - ડારા,
શબ્દ કી ચોટ લગી મેરે મન મે બેધ ગયા તન સારા.

વિધવિધ રૂપ ધારણ કરતા પ્રિયતમ સાથે આ મન ફેરા ફર્યું અને પતિ સાથે મારી જીવનગાઠ બેંધાઈ ગઈ, અને હું અહીં સાસરે આવી.

સૌભાગ્યવંતીઓ આશિષ દેતી ગઈ, પણ પતિ સગે હોવા છતાં આ ચોકમાં જ હું વિધવા થઈ ગઈ

હવેન થવા છતાં હું આમ પતિ વિનાની જ ફર્યાં કરું છું ! મને પતિના (પ્રભુપ્રાપ્તિના) માર્ગનું જ્ઞાન સૌ સમ્યક્નીઓ સમજાવે છે.

કપીર કહે છે કે (આત્મભાન થયું છે એટલે) હવે તો હું આજીવ કરીને પ્રિયતમની પાસે જ રહીશ અને પિયુજને પામીને અનાહતનાદના ઢોલ બજાવીને આ ભવસાગર તરી જઈશ.

*

*

*

વિરહ-નિવેદન

૧૦૦

વહાલા મારા ! ઘેર આવોને ! આ જીવન તો તમારા વિના ફું.ખી-ફું.ખી થઈ ગયું છે !

બધાએ કહે છે કે હું તમારી પગણેતર છું, પણ મને જ એમા શંકા થાય છે. એકરૂપ થઈને સેજમા સૂઈ એ નહીં ત્યાં સુધી બન્નેનો પ્રેમસબંધ છે એમ કેવી રીતે કહેવાય ? (અહીં આત્મા અને પરમાત્માની અદૈત ભાવનાનો સંકેત છે)

તમારા વિરહને લીધે મને અન્ન ભાવતું નથી અને નિદ્રા પણ આવતી નથી. ઘર અને જગલ ક્યાંયે હે પ્રિય ! આ મનમાં ધીરજ નથી રહેતી કામીને જેમ કામિની જ પ્રિય લાગે, તરસ્યાને જેમ પાણીની જ ઝખના રહે તેમ આ હૃદય પણ તમારે માટે અધીરું થઈ ગયું છે.

છે દોષ એવું પરોપકારી કે જે મારા પિયુજને જઈને કંઠી સંભળાવે કે વહાલા ! હવે તો આ વિરહી કપીરાની એવી કુદૃશા થઈ પડી છે કે તમને જોયા વિના આ જીવ 'જઈ' જઈ' જ કરી રહ્યો છે.

૧૦૧

હે સદ્ગુરુ મહારાજ ! મને તો મારા સાક્ષ્યાએ (પ્રેમભાવથી) રંગી નાખી છે !

આ દ્વિમા શબ્દ (જ્ઞાન)ની એવી તો ચોટ લાગી ગઈ છે કે મારું આખું શરીર વીધાઈ ગયું છે.

ઔપધ મૂલ કછુ નાહિ લાગે કયા કરે જૈઠ બિચારા.
 સુરનર સુનિજન પીર ઔલિયા કોઈ ન પાવે પારા,
 સાહુબ કપીર સર્વ રંગ રંગિયા સબ રંગ સે રંગ ન્યાસા.

૧૦૨

કૈસે દિન કટિ હૈ જતન બતાયે જઈઓ.
 એહિ પાર ગંગા વોહિ પાર જમુના,
 બિચવાં મંડૈયા હમકાં છવાયે જઈઓ.
 અચરા કારિકે કાગઢ બનાઈન,
 અપની સુરતિયાં હિયરે લિખાયે જઈઓ.
 કહુત કપીર સુનો લાઈ આધો,
 બહિયાં પકરિકે રહિયા બતાયે જઈઓ.

૧૦૩

પ્રીતિ લગિ તુમ નામ કી પલ બિસર નાહીં,
 નજર કરો અબ મેહુર કી મોહિ મિલો ગુસાઈ.
 બિરહુ સતાવે મોહિડો જીવ તડપે મેરા,
 તુમ દેખન કી ચાવ હૈ પ્રભુ મિલો સવેરા,
 નૈન તરસે દરસ કે પલ પલક ન લાગૈ,
 દરઢ બંદ દિદાર કા નિગ્ર બામ્બર જાગૈ.
 જો અબ પ્રીતમ મિલે કરું નિમિષ ન ન્યાસા,
 અબ કપીર ગુરુ પાઠયા મિલ્યા પ્રાન પિયારા.

૧૦૪

હું બારિ મુખ દેરિ પિયારે
 કરવટ દે મોહિ કાહે કે મારે.
 કરવટ લલા ન કરવટ તેરી,
 લાગ ગરે સુન બિનતિ મેરી.

આ વૈદ્યિયારો શું કરે ? એના ઓસડિયાં કે'મૂળિયાં કઈકામે લાગનાં નથી.

અરે. આ રંગની ભુરકીના બેઢનો પાર તો દેવો, માનવો, ઋષિ-મુનિઓ કે પીર-ઓલિયા કેઈથી પામી શકાતો તથી

કપીરનુ તો સર્વસ્વ એના સાલ્યાઓ આ (ત્રિભલકિતના) રંગે રંગી નાખ્યું છે આ રંગ તો બધાથે રંગોથી કઈ ન્યારો જ છે !

૧૦૨

તમાગ વિના દહાડા કેવી રીતે જશે ? પ્રિયતમ ! કઈક ઉપાય બતાવીને જાઓને !

આ બાળુ (દહાડાનીડીથી) ગગા અને પેલી બાળુ (પિંગલાનાડીથી) જમુના છે. એની વચમાં (મુખમુખાના માર્ગે) મારે માટે એકાત મદ્દલી (સ્થિર આસન) બનાવીને જાએ (મને તમારામાં જ લીન રહેવાની સાધનામા સ્થિર કરતા જાએ)

આ જીવન ચૂલ્હીનો પાલવ ચીરીને એનો જ કાગળ બનાવીને તમારી પ્યારી મુરત આ હૈયે એમાં અકિત કરતા જાએ

કપીર કહે છે કે હે સતજન ! સાલજો. બાંલ પકડીને હે પ્રિયતમ ! અમને તમારો (નિત્યમિલનનો) રાહ બતાવી જાએ

૧૦૩

તમાગ નામનો એવો તો નેડો લાગ્યો છે નાથ ! કે ધડીભર પણુ એ ભુલાતુ જ નથી હવે તો કૃપાદષ્ટિ કરીને મને આવી મળે મારા પ્રિયતમ ! !

તમારો વિયોગ મને સતાવી રહ્યો છે હે પ્રભુ ! તમારાં દર્શનની મને તીવ્ર ઝંખના છે, તો સવેળા પધારોને !

આ આંખો તમારા દર્શનની એવી તો તરસી છે કે પાંપણનો પલકારોયે થતો નથી. દર્શનની ઝખનાની વેદના ભરેલાં આ નયન તો રાતદિવસ જાગે જ છે.

હવે જો પ્રીતમ મળી જાય તો ઘણુભર માટે પણુ અજગા ન થવા દઉં.

કપીરને તો હવે સદ્ગુરુ મળ્યા છે અને તેમના પ્રતાપે પ્રાણથીયે પ્રિય એવા સ્વામી પણુ મળી ગયા છે

૧૦૪

હુ અજ્ઞાન બાળકી જેવી છું એટલે હે પ્રિયતમ ! મુખ ફેરવી લઈને આમ પડખુથે બઢવી લઈને મને શું કામ દડો છે ?

આમ મો ફેરવીને રહો છો, તે તો મને ગળા પર કરવત મુકાતી હોય તેવું વસ્તુ લાગે છે, તેથી મારી વિનંતી તો સાંભળો !

हम तुम थीय लया नहि कोध
तुमहि सो कंत नारि हम सोध.

कहत कभीर सुनो नर दोध
अथ तुमरी परतीत न होध.

१०५

शब्द की शोच लगी तन में
धर नहि चैन चैन नही मन में.

दूँढत फिरैं पीव नही पाँवों
औषध भूख पाछ गुजरवों.

तुमसे पैद न हमसे रोगी
मिन दीदार क्यों जिये भियोगी.

ओकै रंग रंगी सथ नारी
नूना जनौं के पिय की भ्यारी.

कहु कभीर कोध गुरुमुख पावै
मिन नैनन दीदार दिखावै.

१०६

अली मैं जोख में पिय की, मिटी नही सोच यह जिय की.
रहे नित पास ही मेरे, न पाछ बार के हरे.
विकल यहुं और के धाछ, तथ हुं नहि कंत के पाछ.
धरौं देखि लांति से धीरा गयो गिर हाथ से डीरा.
कटी जज नैन की गांठ लज्जो तथ गगन में सांध.

નાથ ! મારી અને તમારી વચ્ચે બીજું કોઈ આડે છે જ નહીં, તમે જ મારા (પ્રભુસ્વરૂપ) કથ અને હું જ તમારી (શ્રવરૂપ) નારી છું.

કપીર કહે છે કે હે નર લોકો ! આ વાતની તમને હજીયે પ્રતીતિ નહીં થાય કે પરમાત્મા જ (એક માત્ર) પુરુષ છે અને પ્રત્યેક શ્રવાત્મા એનું જ મિલન ક્રમતી નારી છે

૧૦૫

આ શ્રવનમાં શબ્દ (સાન)ની ચોટ એવી તો લાગી છે કે મને ઘર સંસારમાં કંઈ એન પડતું નથી ને વનમાથે એન નથી લાગતું.

હું શોધમા ભટક્યા કરું છું તોયે મને પિયુશ મળતા નથી એટલે એમના વિયોગના અસહ્ય દર્દ પર ઔપધ ને મૂળિયાં ખાઈને દહાડા કાઢું છું.

હે પ્રિયતમ ! તમારા જેવા કોઈ વૈદ નહીં હોય ને મારા જેવી કોઈ રોગી પણ નહીં હોય ! એટલો તો ખ્યાલ કરો કે વહાલાના દર્શન વિના વિરહિણી શવે જ કેવી રીતે ?

આ તો બધીયે નારીઓ (શ્રવાત્મા) એક જ રંગે રંગાએલી છે, એટલે જાણે સરખી જ દેખાય છે. એમાં પ્રિયતમની કોણ પ્રિયા છે તેની કંઈ જ ખબર પડતી નથી.

કપીર કહે છે કે જે સદ્ભાગીને યુગુના મુખેથી (ઉપદેશ પામીને) આત્મ-જ્ઞાનની દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય, તેને તો આ નયનો વિના પણ પ્રિયતમનાં દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૦૬

હું તો પિયુની શોધમાં નીકળી પડી છું પણ હજીયે આ હૃદયની ચિંતા શમી નથી. અરે ! એ તો સદાયે મારી પાસે જ રહે છે તોયે હું મારા પિયુનાં દર્શન પામી શકતી નથી !

આકુળવ્યાકુળ થઈને હું ચારે બાજુ ભટક્યાં કરું છું, તો પણ મને મારા નાથ મળતા નથી !

હું તે કેવી રીતે ધીરજ ધરું ? આ તો જાણે હાથ આવેલો હીરો હાથથી સરી ગયો લાગે છે !

અતે જ્યારે આંખેથી અજ્ઞાનનાં પડળ દૂર થઈ ગયાં ત્યારે મેં મારા સ્વામીને (હેદયના) ગળનમંડળમાં જ નીરખ્યા !

કળીરા શબ્દ કહી ત્રાસા નયન મેં ચાર કે બાસા.

૧૦૭

અભિનાસી ફૂલહા કબ મિલિ હૈં ભક્તન કે રહપાલ.
જલ ઉપજી જલહી સોં નેહા રટત પિયાસ પિયાસ,
મેં ઠાડિ બિરહિન મગ જોઈ પ્રિયતમ તુમરિ આસ.
છોડે ગેહ નેહ લગિ તુમસોં ભઈ ચરનન લવલીન,
તાલાબેલિ હોત ઘટ ભીતર જૈસે જલબિનુ મીન,
દિવસરૈન ભૂખ નહિ નિદ્રા ઘર અંગના ન સુહાય,
સેજરિયાં બૈરિન ભઈ હુમકો જાગત રૈન બિહાય.
હમ તો તુમરી દાગી સજના તુમ હમરે ભરતાર,
દીનદયાલ દયા કરિ આગ્યો સમરથ સિરજનહાર.
કૈ હમ પ્રાન તજત હૈં ખ્યારે કૈ અપના કર લેવ,
દાસ કળીર વિરહ અતિ બાઢ્યો હમ કૈ દરસન દેવ.

૧૦૮

સુન સતશુરુ કી તાન નીંદ નહિ આતી,
બિરહા મૈ સૂરત ગઈ પછાડે ખાતી.
તેરે ઘર મેં હુઆ અંધેર ભરમ કી રાતી,
નહિ ભઈ પિયા સે ભેટ રહી પછતાતી.

કપીર કહે છે કે એના શબ્દોમાં (નામસ્મરણ કરતા કરતાં) એને શાંધી શાંધીને જીવ હેરાન થઈ ગયો ત્યારે અતે એ પ્રિયતમનો વાસ આ નયનમાં થયો અને મધુર મિલન—મુખ મળ્યું.

૧૦૭

હે અવિનાશી પ્રિયતમ ! હે ભક્તોના રખવાળા ! ક્યારે મળશો ?

પાણીમાં જન્મીને પાણીથી જ પ્રેમ હોવા છતાંયે હે પ્રીતમ ! હું તરસે મરતી પાણી માટે પોકાર કરી રહી છું. ઊભી ઊભી હું વિજેગણ તમારી વાટ જોયા કરુ છું કેમ કે હે નાથ ! મને કેવળ તમારા જ મિલનની ઝખના છે.

આ તમારો નેડો લાગ્યો છે ત્યારથી મેં ધરખાર છોડ્યાં છે અને તમારાં ચરણોના ધ્યાનમાં હું લવલીન થઈ ગઈ છું.

ને આ દેહની અદર હૃદયમાં તો જળ વિનાની માછલી તરફડતી હોય તેવી તમારે માટે તાલાવેલી લાગેલી છે.

રાત કે દહાડો, નથી બૂખ કે નથી નિદ્રા; મને આ ધરમાં કે ધર બહાર (સસારરૂપી) આગણામાં ક્યાંયે ગમતુ નથી. આ સુતી સેજ પણ હવે વેરણ થઈ પડી છે; એટલે આખી રાત જાગરણમાં જ પસાર થાય છે.

હે વહાલા ! અમે તો તમારી દાસી છીએ અને તમે જ અમારા પ્રિયતમ છો. હે સમર્થ સરજનહાર ! હે દીનદયાળ ! કરુણા કરીને હવે આવોને !

હે પ્રીતમ ! હવે કા તો તમે મને અપનાવી લો નહિ તો હવે હું આ પ્રાણ ત્યજ દઉં !

કપીરદાસને હૈયે આ વિરહ દાવાનંદ અત્યંત વધી ગયો છે: હે નાથ ! હવે દર્શન દોને !

૧૦૮

સદગુરુના શબ્દ (આત્મજ્ઞાનના યોધ)ની હાકલ સાલળતાં જ મારી અજ્ઞાનની ઊંઘ ઊડી ગઈ અને મારો જીવ પ્રિયતમ પરમાત્માના વિરહમાં તરફડિયાં મારવા લાગ્યો.

(મને લાગી આવ્યું કે રે જીવ ! તારા આ (જીવનરૂપી) ધરમાં જ શ્રમ અને અજ્ઞાનની ધનધૌર રાત જવાયાથી અધું અધારુ થઈ પડ્યું છે. એમાં જ અથડાતા નને પ્રિયતમનું મિલન પણ ના થયું અને તારે આમ પસ્તાવાનું જ રહ્યું !!

મિખ નૈન સૈન સો ખોજ દૂંઢ લે આતી,
 મેરે પિયા મિલે મુખચૈન નામગુન ગાતી.
 તેરી આવાગમન કી ત્રાસ અખં મિટ જાતી,
 છબિ દેખત લઈ હૈ નિહાલ કાલ મુરઝાતી.
 અખી માનસરોવર ચલો હંસ જહાં પાતી,
 ચહુ કહૈ કપીર વિચાર ત્રીપ મિલિ સ્વાનિ.

૧૦૯

તલકે બિન બાલમ મોર જિયા.
 દિન નહિ ચૈન રાત નહિ નિંદિયાં
 તલકે તલકે કે ભોર કિયા.
 તનમન મોર રંહટ અમ્મ ડોલે
 સૂન સેજ પર જનમ છિયા.
 નૈન થકિત લયે પંથ ન સૂઝે
 સાંઈ બેદરદી મુધ ન લિયા.
 કહત કપીર સુનો લાઈ આપો,
 હરો પીર દુઃખ ભોર કિયા.

૧૧૦

પિયા મિલન કી આમ્મ રહો કમ હૌ ખરી,
 જિંચે નહિ ચઢિ બચ મને લજ્જા ભરી.
 પાંચ નહીં ઠંહરાય ચહું ગિર ગિર પડું,
 ફિરિ ફિરિ ચઢે અમ્હારિ ચરન આગે ધડું.
 અંગ અંગ થહરાય તો બહુ વિધિ ડરી રહું.
 કરમ કપટ મગ દેરિ તો ભ્રમ મેં પરી રહું.
 બારિ નિપટ અનારી તો બીની ગૈલ હૈ,
 અટપટ ચાલ તુમ્હાર મિલન કમ હોઈ હૈ.

હવે આ સંકેત સમજી લઈને, આંખો ખોલીને એને શોધીને મેળવી લાવ ને ! મને મારા પ્રિયતમ મળી જાય તો આરામથી એમનાં જ નામચુલ્લગાન કર્યા કરું.

એના દર્શનથી તો તારો જન્મમરણના આવાગમનનો અને બીજો સર્વ પ્રકારનો ત્રાસ ટળી જશે. કાલે જેની દૃશ્ય મરવા જેવી હતી તે તો એ પ્રીતમનાં દર્શન કરતાં જ ન્યાય થઈ ગઈ છે !

હે સખી ! ચાલો, આપણે માનસરોવર જઈએ, જ્યાં મુક્તાત્મારૂપ હંસલાની હાર મળે છે કબીર તો આટલું કહે છે કે ત્યા તત્ત્વવિચારની (હૃદયરૂપ) છીપમાં (આત્મજ્ઞાનનું) સ્વાતિભિન્દુ મળતાં જીવનસાર્યકતાનું અમૂલ્ય મોતી પ્રાપ્ત થશે.

૧૦૯

વાલમ વિના મારો આ જીવ તરફડી રહ્યો છે

દહાડે એન નથી અને રાતે નીદ નથી, એટલે તરફડિયાં મારતાં જ સવાર થાય છે. મારાં આ તનમન રેટની જેમ ચક્રચક્ર કરે છે અને સૂની પથારીમા મારો આ જન્મારો એળે જઈ રહ્યો છે

વાટ જોતી જોતી મારી આ આંખો પશુ થાકી ગઈ છે એટલે મને માર્ગ પશુ સૂઝતો નથી. મારા નાથ કેવા નિર્દય ને કઠોર છે કે મારી ખખર સુદ્ધા કાઢતા નથી !

કબીર કહે છે કે હે સતજન ! સાલળો આ વિરહની વેદના તો હવે અસહ્ય થઈ પડી છે નાથ ! હવે તો અમારી આ પીડાને દૂર કરો !

૧૧૦

પ્રિયતમના મિલનની આશામા ને આશામાં હું ક્યાં સુધી આમ ભીંગી ગયું ?

મારાથી જો એ તો ચઢાવું નથી, મને શરમ આવે છે. પગલુ ભરું છું તો મારો પગ ટકતો નથી અને ચારે બાજુ ગળડી પડું છું, તોયે પાછી ફરી ફરીને સંભાળપૂર્વક ચડું છું ને આગળ પગલુ માંડું છું.

મારાં તો આ અંગે અંગ ધ્રુજે છે એટલે હું ધણી વાર ડરી જાઉં છું.. મારે કમલાએ કપટ વગેરે અવગુણો મને રસ્તે જ ઘેરી વળે, તો હું પાછી ભ્રમમાં પડી જઈ છું આ બાળકી તો તદ્દન અજ્ઞાન ને અણધાર જેવી છે ને (પ્રિયતમને) મળવા જવાની ગલી તો અત્યંત સાંકડી છે. મારી ચાલ પશુ વાંકીચૂકી છે. તો હે નાથ ! આવા સંજોગમાં મને કેવી રીતે નમારું મિલન થાય ?

છેરો કુમતિ વિકાર સુમતિ ગહિ દીજીએ,
સતગુરુ શબ્દ સંભારી ચરન ચિત્ત દીજીએ,

અંતરપટ દે ખોલ સખ દેર લાવ રી.
દિલ ગિચ દાસ કચીર મિલેં તોહિ ખાવરી.

✽

✽

✽

ગૃહ-વૈરાગ્ય

૧૧૧

અવધૂ, ભૂલે દો ઘર લાવે, સો જન હુમકો ભાવે.

ઘર મેં ભોગ ભોગ ઘર હી મેં ઘર તજિ બન નહિ ભાવે,
બન દે ગયો કલપના ઉપજે, તબ ધ્યાં કહાં સમાવે.

ઘર મેં સુક્રિત, ભુક્રિત ઘર હી મેં ભો ગુરુ અલખ લખાવે,
સહજ સૂન મેં રહે સમાના સહજ સમાધિ લગાવે.

ઉત્તમુની રહે પ્રહ્લ દો ચીનૈ પરમત્ત દો ધ્યાવે,
સુરત નિરત સો મેક્કા કરિકે અનહદ નાદ બજાવે.

ઘર મેં બસ્તુ, બસ્તુ મેં ઘર હેં ઘર હી બસ્તુ મિલાવે,
કહે કચીર યુનો હો અવધૂ જ્યોં કા ત્યોં કહુરાવે.

૧૧૨

હર વે હર વે હર વે હરમતિ
હર કી ખાત તોહીં બહુત લાવે.

અહૈ હનજૂર હાજિર સાહુબ ધની
હસરા કૌન કહું કાહિ ગાવ.

કપીર કહે છે કે કુમતિ અને વિચાર છોડી દે અને સન્મતિ ગ્રહણ કર. સદ્ગુરુનાં બોધ વચનનું સ્મરણ કરીને કાળજીપૂર્વક એમનાં ચરણમાં ચિત્ત પડાવ.

હૃદયના દ્વાર ખોલી નાખ. તેમાં શબ્દ (અર્થ)ને પ્રગટ કર, આમ કરવાથી જ હે બાવરી, તને તારા દિશ્વમાં જ તારો પ્રિયતમ મળી જશે.

*

૦

ગૃહ વૈરાગ્ય

૧૧૧

હે અવધૂત ! શ્રમમાં ભૂલેલાને પોતાના ધરમાં (સ્વરૂપ જ્ઞાન તરફ) પાછા પાળી લાવે, એવા સંતજન મને ગમે છે.

આ ધરમાં જ યોગ અને ધરમાં જ ભોગ છે. એમ સમજીને એ ધર છોડીને વનમાં ભાગી જતો નથી, કારણ કે વનમાં ગયા પછી ત્યાં ભોગ વગેરેની કલ્પનાઓ જાગે, ત્યારે ભલા ! એને એ ક્યાં જઈ શમાવે ?

એ તો સમજે છે કે આ ધરમાં જ મુક્તિ (ભોગ) છે, અને જો ગુરુ અશ્વપત્નાં દર્શન કરાવે તો મુક્તિ પણ આ ધરમાં જ છે. એવા ગુરુ સંત તો શૂન્ય અવસ્થામાં રહીને એકધારા સમભાવથી સહજ સમાધિ લગાવે છે. (અને બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરે છે)

આમ બ્રહ્મને પામીને સર્વ વૃત્તિઓને એમાં જ લીન કરી દેતી હિન્મતી ! સ્થિતિમાં એ રહે છે અને નિરંતર તે પરમ તત્ત્વનું જ ધ્યાન ધરે છે. એ મુરતિ-નિરતિનું મહામિશન અનુભવીને મગલ જ્વનિ રૂપે અનાહત નાદગળવે છે.

આમ ધરમાં જ એ પરમાત્મ તત્ત્વ રૂપ મૂળ વસ્તુ છે અને એ મૂળ વસ્તુમાં જ આ ધર છે. આ ધર જ (માનવી તન જ) એના માલિકનું (પરમાત્મ સ્વરૂપનું) મિશન કરાવનાર છે.

કપીર કહે છે કે હે અવધૂત ! સાલળી લો કે આત્મા સંતજન તો જીવાન્માને જ્યાં હોય ત્યાં જ (સ્થિતપ્રજ યનાવીને) બ્રહ્મપદ અપાવે છે.

૧૧૨

હે દુર્મતિ ! તુ દુરમતિ છે એટલે એ (પ્રભુ) દુર છે, દુર છે. દુર છે. એમ માનીને દુર ભટકવાની વાત જ તને બહુ ગમતી લાગે છે !

પણ અરે ! એ માલિક પરમાત્મા તો સદાય હાજરાહજૂર જ છે. એના વિના અહીં બીજો છે જ કોણ ? બીજા દેની સ્તુતિ ગાવી તે તો કહે

છોડ દે કલ્પના દૂર કા ધાવના
 રાજ તજી ખાખ મુખ કાહિ લાવૈ,
 પેડ કે ગહેતે ડાર પદ્મવ મિલૈ
 ડાર કે ગહે નહિ પેડ પાવૈ.
 ડાર ઔ પેડ ઔ ફૂલ ફલ પ્રગટ હૈ.
 મિલૈ જખ ગુરુ ઇતનો લખાવૈ,
 સંપતિ મુખ સાહબી છોડ જોગી ભયે,
 સૂન્ય કી આસ બનખંડ બવૈ.
 કહહિ કબીર બનખંડ મેં કયા મિલે
 દિલ હી કે ખોજ દીકાર પાવૈ.

૧૧૩

અનપ્રાપત વસ્તુ કે કહા તજે
 પ્રાપત કે તજે સો ત્યાગી હૈ.
 મુઅસીલ તુરંગ કહા ફેરે.
 અફતર ફેરે સો ખાગી હૈ.
 જગલવ કા ગાવના કયા ગાવૈ
 અતુલવ ગાવ સો રાગી હૈ.
 બનગેહ કી બાસના નાસ કરૈ.
 કબીર સોર ઘેરાગી હૈ.

*

*

*

કર્મગતિ

૧૧૪

કરમગતિ ટારે નાહિં ટરી,
 મુનિ વસિષ્ઠ સે પંડિત જ્ઞાની સોધ કે લગન ધરી.
 સીતા હરન મરન દસરથ કો બન મેં વિપતિ પરી,
 કહાં વહ ફેંદ કહાં વહ પારધિ કહાં વહ મિરગ ચરી.

એવી બધી જ કસપનાઓ અને દૂરની દોડાદોડ છોડી દે. આ (આત્માનુભવનું).
રાજ્ય માણવાનું. મૂંઝીને બ્રમણની ભસ્મમાં શા માટે મોઢું રગદોળે છે ?

વૃક્ષને જ પકડવાથી તેનાં ડાળ પાન બધું જ મળી શકે છે, પણ ડાળખી
પકડી લેવાથી કંઈ આખા વૃક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

જ્યારે સદ્ગુરુનો મેળાપ થાય છે, ત્યારે આટલું જ્ઞાન થાય છે કે આ
જગતમાં ડાળ, વૃક્ષ ને ફળફલ રૂપી જે બધું નજરે પ્રગટ દેખાય છે, તે બધું
વિરાટ પરમાત્મ વૃક્ષનું જ બાહ્ય દર્શન છે.

સુખ સાહેબી અને સંપત્તિ છોડી દઈને જોગી બનીને શૂન્યપદ્ધતી.
આશાથી જંગલમાં જઈને વાસ કર્યો તેથી શું વળ્યું ?

કબીર કહે છે કે એવા વનવાસથી શું થવાનું છે ? તારા દિલને જ તું
શોધ, દિલમાં જ તને એનાં દર્શન થશે

૧૧૩

અપ્રાપ્તનો ત્યાગ શા કામનો ? જે પ્રાપ્ત પદાર્થને ત્યજી દે તે જ
ખરો ત્યાગી છે.

મુશ્કેલ શાત ઘોડાને ફેરવ્યા કરો તેથી શું ? મોળા જેવા તોફાની ઘોડાને
જે પલાણે તે જ ખરો વીર સવાર કહેવાય.

આ સસારના ગીતોમાં વળી ગાવાનું શું ? જે (આત્માના) અનુભવનો
લલકાર કરે તે જ ખરો રાગી (ત્રેમી) છે.

કબીર કહે છે કે વન કે ધર વિશેની વાસના માત્રને જે નિર્મૂળ કરે
છે તે જ સાચો વૈરાગી છે.

*

*

*

કર્મગતિ

૧૧૪

કર્મની ગતિ ટાળી દળતી નથી. એણે તો વસિષ્ઠ સુનિ જેવા વિદ્વાન.
જ્ઞાનીઓને પણ શોધી કાઢીને એમને પોતાની લગની લગાડી (પોતાના વશમાં કર્યા)

બુઝો તો ખરા ! કર્મની ગતિને લીધે જ સીતાનું હૃદય થયું, દસરથનું
મરણ થયું અને (રામને) વનમાં કેટકેટલાં દુઃખો પડ્યાં ! ક્યાં એ માયાવી.
જળ, ક્યાં એ શિકારી ને ક્યાં એ વનમાં ચરતા કાંચનમૃગને જોઈને.
સીતાની હેઠ ?

સિયા કે હરી લગો રાવન સુખરન લંક જરી,
નીચ હાત હરિચંદ્ર બિકાને બલિ પાતાલ ધરી.

કોટિ ગાય નિત પુન્ન કરત તૃપ ગિરગિટ બેન પરી,
પાંડવ જિનકે આપુ સારથી તિન પર બિપતિ પરી.

દુર્યોધન કે ગર્વ ઘટાયો જહુકુલ નાસ કરી,
રાહુ કેતુ ઔ ભાનુ ચંદ્રમા બિધિ ત્રલોગ પરી.

કહત કપીર સુનો લાઈ સાધો હોની હોકે રહી.

૧૧૫

અપને કરમ ન મેટો બઈ,
કર્મ કે લિખા મિટે ઘોં કૈસે બે જુગ કોટિ સિરાઈ.

શુરુ વસિષ્ઠ મિલિ લગન સોધાઈ સૂર્યમંત્ર ઇકે દીન્હા.
બે સીતા રઘુનાથ બિયાહી પલ એકે સંચ ન કીન્હા.

નારદ મુનિ કે બહન છિયાયો કીન્હો કપિ સે રૂપા.
સિસુપાલ હું કી ભુબા ઉપારિ આપુન બૌધ સરૂપા.

તીન લોક કે કરતા કહિયે બાલિ બધ્યો બરિયાઈ.
એક સમય ઐસી બની આઈ બિનહું અવસર પાઈ.

પારવતી કે બાંઝ ન કહિયે ઇસ ન કહિય લિખારી,
કહુ કપીર કરતા કી ખાતે કરમ કી ખાત નિયારી.

બલવાન કર્મગતિના પ્રભાવે જ રાવણ સીતાનું હરણ કરી ગયો. એને પરિણામે એની આખી સુવર્ણની લકા બળીને ખાખ થઈ ગઈ. કર્મના જ પ્રતાપે રાજા હરિશ્ચંદ્રને ચંડાળને ઘેર વેચાવું પડેલું અને બહિરાગળને છેક પાતાળમાં પેસવું પડ્યું.

તેમ જ કરોડો ગાયોનું નિત્ય પ્રુણદાન કરતા રાજાને પણ કાચ ડાની ચોનિમાં અવતરવું પડ્યું ! અરે ! સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ પોતે જ જેના સારથિ બનેલા એવા પાંડવો પર પણ કેટકેટલાં સંકેટો પડ્યાં !

દુર્યોધનનો ગર્વ તો ઉતાર્યો પણ અ તે યાદવારથળીને લીધે યદુવશનો પણ સંહાર થઈ ગયો ! આ સૂર્ય અને ચંદ્ર તથા રાહુ અને કેતુની ગતિ પણ વિધાતાએ કર્મને આધીન જ કરેલી છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજનો ! આ ઉપરથી સમજી લેવું કે જે થનાર છે તે થઈને જ રહે છે.

૧૧૫

પોતાનાં કર્મકળ રૂપ નસીબને કોઈ મિટાવી શકતું નથી.

કોટિ યુગ વહી જાય તોયે, લલા ! કર્મના લેખ કેરી રીતે મિથ્યા થઈ શકે !

વસિષ્ઠ ગુરુ પાસે મુહૂર્ત પ્રજાવીને સૂર્યદેવે દીધેલા મત્રના આશીર્વાદ સાથે જે સીતાનું રામચંદ્ર સાથે લગ્ન થયેલું, તેનું ધડી પણ રક્ષણ ન કરી શક્યા !

નારદમુનિનું રૂપ વાંદરાનું થઈ ગયું જેથી તેમને મુખ છુપાવવું પડ્યું !

પોતે જાની હોવા છતાં શ્રીકૃષ્ણને શિશુપાલને હણવા હાથ ઉપાડવો પડ્યો !

કર્મકળને લીધે એક વાર એવું બન્યું કે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં ત્રણે લોકના સ્વામી હોવા છતાંયે રામને (રામાવતારમાં) સુગ્રીવનો પક્ષ કરીને (જળકપટથી) વાહીનો વધ કરવો પડેલો !

(જગન્નાતા) પાર્વતીને વધ્યા ના કહેવાય અને લગવાન શરૂ કરને લિખારી પણ ના કહેવાય !

કપીર કહે છે કે-આ સૌ તો પ્રભુની લીલાની વાતો છે, પણ ખરેખર, કર્મની ગતિ તો ન્યારી જ છે.

મોહમહિમા

૧૧૬

બુઢિયાં હંસિ કહે મૈં નિત કી ખારિ,
મોહિં ઐસી તરુન કહુ' કૌન નારી.

યે દાંત ગયે મોર પાન ખાત,
ઐ કેસ ગયલ મોર ગંગ નહાત.

ઐ નયન ગયલ મોર કમલ દેત,
ઐ બચસ ગયલ પરપુરુષ લેત.

ઐ જાન પુરુખવા મોર અહાર,
મૈં અનજાને દેા કર સિંગાર.

કહ કબીર બુઢિ આનંદ ગાય,
નિત પૂત ભતાર હિં જૈહિ ખાય.

૧૧૭

મોર મનુખ હૈ અતિ સુજાન, ધંધા કુટિકુટિ કર બિહાન;

ભહિ બડે ભોર આંગન બુહાર, લે બહિ ખાંચ ગોખર હિ ડાર;

ખાસી ભાત મનુખ લૈ ખાય, બડ ઘૈલા લૈ પાની જાય;

અપને સૈયાં ખાંધિ પાટ, લૈ રે જૈયૌ હાટૈ હાટ;

કહ કબીર યે હરિ કે કાજ, જોઈયાં કે ઢિંગર કૌન કાજ.

મોહમહિમા

૧૧૬

(મોહની) ડોસલી હસીને કહે છે કે હું તો હમેશની કુવારી બાળકી જ છું । મારા જેવી જુવાન નારી ત્રીજી છે કોણ તે તો કહેા ।

જુઓ, મારા આ દાંત પાન ખાતાં ખાતાં ગયા, મારા આ કેશ ગંગા નહોતાં નહોતા પાકી ગયા; આ આખો કાનજી આંજતાં આંજતાં જ ગઈ અને આ આખીયે ઉમર પગપુરપતો ભોગ માણુવામાં ગઈ.

અરે ! પુરુષને તો તુ મારો આહાર જ જાણી લે, તેમણે અજ્ઞાનીને તો (રમકડાંની જેમ પકડીને) હું મારા શણગાર કરું છું.

કપીર કહે છે કે આ (મોહમાયારૂપી) ડોશી આમ ખેડી ખેડી આનંદથી ગાયા કરે છે અને સદાએ પોતાના સત્તાન અને સ્વામીને ભરખ્યા કરે છે. (માનવો અને દેવોને પોતાના કંઠમાં ફસાવીને તેમનો નાશ કરે છે.)

૧૧૭

(માયા પોતાને વશ થઈ રહેતા જીવની હાલત વર્ણવતાં કહે છે કે) મારો ધણી (જીવ) તો બહુ ચતુર ને કામગરો છે. એ તો રોજ ધધો કરી કરીને દહાડો પૂરો કરે છે.

એ વહેલી સતારે બિડીને આંગણુ સાફ કરે છે અને મોટો રોપવો લઈને જાણુ વાસીદાં નાખી આવે છે.

એ તો વાસી ભાત પણ ખાઈ લે છે અને મોટો હાડો લઈને પાણી ભરવાયે જાય છે.

મારો પ્રિયતમે (જીવે) રેશમી વસ્ત્ર પહેયાં છે (મારા મોહથી તે મોજમાં આવી ગયા છે) પણ હું (આત્મા શણગાર કરાવીને) બન્દરમા તેને વેચી પણ દઈ છું. (માયાનો મોહ માણુસને આધળો બનાવે છે)

કપીર કહે છે કે આ મોહમાયા પણ હરિનું જ કામ છે. આવી મોહ-માયા રૂપી વહેલી નારીને વળી પ્રિયતમનું શું કામ ? અને વળી પ્રીત શું અને પ્રિયતમ શું ?

૧૧૮

ડર લાગે હાંસી આવૈ અજળ જમાના આયા રે.

ધનદૌલત લે માલ ખજાના વેસ્યા નાચ નચાય રે,
સુકી અન્ન સાધ કેઈ માંગે કહે નાજ નહિ આય રે.

કથા હોય તહાં શ્રોતા સોવૈ વકતા મૂઝ પચાયા રે,
હોય જહાં કહીં સ્વાંગ તમાસા તનિક ન નીંદ સતાયા રે,

ભંગ તમાકુ સુલકા ગાંભ સૂખા ખૂબ ખૂબ ઉડાયા રે..
ગુરુ ચરનામૃત નેમ ન ધારે મધુવા આખન આયા રે.

ઊલટિ ચલન ચલી દુનિયા મેં તાતેં જિય ઘખરાયા રે..
કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધો ફિર પાછે પછતાયા રે..

૧૧૯.

ઐસી દુનિયા ભઈ દિવાની ભક્તિલાવ નહિ ખૂઝે છ.

કેઈ આવૈ તો બેટા માંગે થહી ગુમાઈ દીજે છ.

કેઈ આવૈ દુઃખ કા મારા હમ પર ફિરયા કીજે છ..

કેઈ આવૈ તો દૌલત માંગે ભેટ રૂપૈયા લીજે છ.

કેઈ કરાવૈ ખ્યાહ સગાઈ સુનત ગુસાંઈ રીજે છ.

સાચે કા કેઈ ગાહક નાહી જૂઠે જગત પતીજે છ.

કહે કબીર સુનો ભાઈ સાધો અધોં કે કયા કીજે છ-

૧૧૮

જમાનો તો એવો અજબનો આવ્યો છે કે એને જોતાં જ ડર લાગે. અને હસવું પણ આવે !

ધન, દોલત અને માલખજાના એ બધું લઈને (મોહમાયાપી) વેચ્યાએ આ જીવોને નાચ નચાવવા માંડ્યો છે.

કોઈ સાધુસત આવીને મુઠીભર અનાજ માગે તો કહેશે કે ‘હજી અનાજ’ આપ્યું નથી !’

જ્યાં હરિકથા થતી હોય છે ત્યાં સાંભળનારા ભંધતા હોય છે અને ખોલી ખોલીને વક્તાનું માથું પાછી જતું હોય છે ! પરંતુ જ્યાં કંઈ ખેસ કે તમાશો ચાલતો હોય છે ત્યાં લોકોને જરાપણ બિંધ સતાવતી નથી.

ભાંગ, તમાકુ, ગાંજે ચરસ ને એવી નશીલી ચીજો તો બધા ખૂબ ખૂબ ઉડાવે છે. સદ્ગુરુનું પાવન ચરણામૃત લેવાનો નિયમ કોઈ નેમ રાખેલો નથી. પણ મદિરાનું પાન કરવા બધા જ જાય છે

દુનિયામાં આ રીતે લોકો આજે બંધી જ ચાલ ચાલી રહ્યા છે. મારો જીવ તો આથી ખૂબ જ અકળાય છે

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! આમ કરનારા જીવો પછી પાછળથી પસ્તાય છે.

૧૧૯

આ દુનિયા એવી તો દિવાની છે કે એ ભક્તિલાવને સમજતી જ નથી. (સત પાસે) કોઈ આવીને દીકરો માગે છે ને કહે છે, “ગોસાંઈજી ! ફક્ત આટલું જ આપો ને !”

કોઈ વળી દુઃખનોમાર્યો આવીને કરગરે છે, “અમારી ઉપર આટલી કૃપા કરો.”

તો વળી કોઈ આવીને ધન દોલત માગે છે ને કહે છે, “જોઈએ તો બેટના આ રૂપિયા લઈ લોને !”

કોઈ વળી સગપણ ને લગ્ન કરાવી આપવા માટે પ્રાર્થના કરે છે અને એવું ઈચ્છે કે એનું સાલગાને ગોસાંઈજી રીઝે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! આ આખી દુનિયામાં સત્યજ્ઞાનનું ગ્રાહક કોઈ જ નથી. આખું જગત જૂઠા પર જ વિશ્વાસ રાખે છે સંસારના આવા અજાની આંધળાઓને શું કરીએ ?

૧૨૦

થહુ જગા અંધા, મૈ કેહિ સસુઆવૌ.

ઈકે દુધ હોય હિન્દે સસુઆવૌ, સખહિ ધુલાના પેટ કે ધંધા,
પાની કે ઘોડા પવન અસવરવા ઠરકિ પરૈ જસ ઓસ કે બુંદા.

ગંહિરી નદિયાં અગમ બહૈ ધરવા ખેવનહારા પડિગા ફંદા,
ધર કી વસ્તુ નિકટ નહિ આવત દિયના ખારિ કે દૂંદત અંધા.

લાગી આગ સકલ બન જરિગા બિન ગુરુ જ્ઞાન ભટકિગા બંદા,
કહૈ કંપીર સુનો ભાઈ સાધો ઇકે દિન બાય લગોટિઆર બંદા.

૧૨૧

ચલિ હૈ કુલ બોરની ગંગા નહાય.

સતુવા કરાઈન બહુરિ ભુજાઈન,
ધૂંધટ ગોટે ભસકત બાય,
ગકરિ બાંધિન મોટરિ બાંધિન
બસમ કે મૂંડે દિહિન ધરાય.

બિછુવા પહિરિન, ઓઠા પહિરિન
લાત બસમ કે મારિન બાય,
ગંગા નહાઈન જમુના નહાઈન
નો મન મૈલ હૈં સિહિન ચઢાય.

પાંચ પચીસ કે ધક્કા ખાઈન
ધર હું કી પૂંજ આઈ ગંવાય,
કહત કંપીર હેત કર ગુરુ સૌં
નહિં તોર સુકિત બાઈ નસાય.

૧૨૦

હું તે કોને સમજાવું ? આ આંખુએ જગત આંધળું છે !

એક બે હોય તો તો એમને સમજાવુ પણ આ તો એકેએક પેટ ભરવાનો ધધો કરવામાં સ્વાર્થથી અધ બનીને ભૂલો પડેલો છે.

આ તો (શરીરૂપી) જળધોડા ઉપર (પ્રાણરૂપી) પવનની સવારી જેવું છે. પણ એ તો ક્ષણસુર ઝાકળના મિન્દુની જેમ ઢળી પડશે !

આ તો (માયારૂપી) નદીનો જોડો પ્રવાહ અગમ્ય દિશામાં વહી રહ્યો છે. એને પાર કરવા જનારો જીવાત્મા એના વમળમાં ફસાઈ ગયો છે.

પોતાના જ ધરમા અમૂલ્ય (આત્મરૂપ) વસ્તુ છે, પણ મૂઢ જીવ એની પાસે જતો નથી અને આંધળાની જેમ દીવો બાળીને (એને જ) બહાર શોધતો ભટકે છે.

(મોહરૂપી) આગ લાગી છે તેમાં આંખુ જગત-વન બળીને આંખ ઘર્ષ ગયું છે. ગુરુ પાસેથી (મોહનાશક) જ્ઞાન મેળવ્યા વિના જીવ જગતમાં આમ તેમ ભટક્યા જ કરે છે.

કમીર કહે છે કે હે સતજન ! આમ ને આમ ખંદને લગોટી પણ ઝાટકી નાખીને, બધું જ પડતું મેલીને ચાલી નીકળવું પડશે !

૧૨૧

જુઓ તો ખરા, આ કુળ-બોળ (માયાવશવૃત્તિ) ગગા નહાવા ચાલી ! ખૂબ લોટ શેકીને સાથવો કરીને એ સાથે લઈ જાય છે અને ધૂધટની ઓથમાં પાછી, એ ફાકતી જાય છે !

એણે (માયાએ) તો નાની મોટી ગાંસડી પોટલી (સાંસારિક જીવનની) બાંધીને ધણીને (જીવને) માથે ચઢાવી દીધી છે.

એણે પોતે તો વીડીઓ ને વીંછુવા પગમાં પહેર્યા છે ને ધણીને તો એ લાત મારતી જાય છે !

એ તો જઈ ને ગગામા નહાઈને જમુનામા પણ નહાઈ અને વળી પાછો એણે તો અંગે અગમાં નવ મણ મેલ ભરી દીધો.

આમ ને આમ એ (જીવની) મોહવૃત્તિએ પાત્ર પચીસના (ઇન્દ્રિયોના વિકારના) ધક્કા ખાધા અને અતે પોતાની ધરની પૂજીને (સતતતત્ત્વને) શુભાવી આવી.

કમીર કહે છે કે (વૃત્તિઓને વશ કરી શકનાર) હે જીવ ! તું ગુરુ ઉપર પ્રેમ રાખ. એમ નહીં કરે તો (કુર્લભ માનવજન્મમાં તને મળી શકનારી) મુક્તિ ચાલી જશે

ઉદ્દ્યોધન

૧૨૨

પંડિત બાદ બદો સો જૂઠા,
રામ કે કહે જગત ગતિ પાવૈ આંઝ કહે મુન મીઠા.

પાવક કહે પાંચ ભે ઠાઠૈ જલ કહે તૃખા બુઝાઈ,
ભોજન કહે ભૂખ ભે ભાગૈ તો દુનિયા તરિ બાઈ.

નર કે સંગ મુવા હરિ બોઢૈ હરિપ્રતાપ નહિ બાનૈ,
ભે કબહું બિડિ બય જંગલ કે તૌ હરિ સુરતિ ન આનૈ.

બિનુ દેખે બિનુ અરસપરસ બિનુ નામ લિયે કા હોઈ,
ધન કે કહે ધનિક ભે હો તો નિરધન રહત ન કોઈ.

સાંચી પ્રીતિ વિષય માયા સોં હરિ ભગતન કી હાંસી.
કહુ કબીર એક રામ ભજે બિન આંધે જમપુર બાસી.

૧૨૩

પંડિત, દેખા મન મોં બાની,
કહુ ધૌં છૂત કહાં તે ઉપજિ તબહીં છૂત તુમ માની.

નાદરુ બિહુ રુધિર એક સંગૈ ઘટ હી મેં ઘટ સજાૈ,
અષ્ટ કમલ કે પુહુમી આઈ કહાં ચહુ છૂત ઉપજાૈ.

ઉદ્ગ્રોધન

૧૨૨

પંડિત જે વાદવિવાદ કરે છે તે ઓટો છે. માત્ર રામ કહેવાથી જ ને. દુનિયાને મોક્ષ મળતો હોત તો ‘ખાંડ’ બોલવાથી જ મોં મીઠું થઈ જત

‘અગ્નિ’ એટલું બોલવાથી જ ને પગ દાઝી જતો હોત, માત્ર ‘પાણી’ કહેવાથી જ તરસ છિપતી હોત અને ‘ભોજન’ બોલતાં જ ભૂખ મટી જતી હોત તો આ દુનિયાનો ઉદ્ધાર જ થઈ જત !

મનુષ્યની સોબતમા રહેતો પોપટ (અનુકરણ રૂપે જ) ‘રામરામ’ બોલે છે, પણ તેને હરિસ્મરણના પ્રતાપની ખબર જ નથી હોતી. તેથી એ કદીક જાડીને ને જ ગલ્લમા જતો રહે છે, તો ત્યાં જઈને એ હરિને વાદ પણ કરતો નથી.

તેથી ન્હોતો ભવ્યા વિના તેમ જ એનું સાચું રહસ્ય સમજ્યા વિના નામ રટવાથી શું થવાનું છે ?

ને ‘ધન’ ‘ધન’ એમ બોલવાથી જ ધનિક થવાનું હોત તો વિશ્વમાં કોઈ નિર્ધન રહેત જ નહીં.

હે જીવ ! તને સાચી પ્રીતિ તો વિપય ભોગમાં અને માયામા છે. અને ભગવાન તથા ભક્તોની તો તું હાસી ઉઠાવે છે !

કપીર કહે છે કે હે જીવ ! બધું કરે, પણ ને હૃદયથી આ રામનું ભજન જ તું નહીં કરે, તો મોહમાયાના બંધનમા પડીને તું જરૂર જમપુરીમા જ જવાનો છે.

૧૨૩

હે પંડિત ! મનમાં સમજીને જરા જુઓ તો ખરા !

ભલા, આ આભડછેટ ક્યાથી ઊપજી ? ને તમે વળા ક્યારથી એને માનતા થયા ?

નાદ, ઇન્દ્ર અને રુધિર (અર્થાત વાયુ, વીર્ય અને રત્ન)ના સંગમથી આ શરીરમા જ ગર્ભરૂપે નવું શરીર સરખાય છે. ત્યાંથી એ અષ્ટ કમલ દલની નીચેથી ઊતરીને જન્મ લઈને પૃથ્વી પર આવે છે. આત્મી (સર્વ જીવોના જન્મ માટે) સમાન પરિસ્થિતિ છતાં આ અસપૃશ્યતા વચ્ચે ક્યાંથી પેદા થઈ ?

લખ ચૌરાસી બહુત બાસના સો સખ સરિ ભો માટિ,
એક હિ પાટ સકલ ઘેઠારે સીંચિ લેત ધૌ કાટિ.

છૂત હિ જીવન, છૂત હિ અંચવન, છૂત હિ જગ ઉપજાયા,
કહ કપીર તે છૂત બિબર્જિત જાકે સંગ ન માયા.

૧૨૪

પંડિત દેખો હૃદય વિચારી, કૌન પુરુષ કો નારી.

સહજ સમાના ઘટઘટ બોલે વાકો ચરિત અનૂપા,
વાકો નામ કહા કહિ લીજે ના ઓહિ ધરન ન રૂપા.

તૈ મૈ કાહ કરે નર ખૌરે કયાં તેરા કયા મેરા,
રામ બોદાય શક્તિ શિવ એકે કહુવૌ કહિ નિમેરા.

બેઠ પુરાન કુરાન કિતેબા નાના ભાંતિ બખાની,
હિંદુ તુરુક જૈન ઓ ભોગી એકલ કાહુ ન જાની.

છ દરશન મૈ ભો પરવાના તાસુ નામ મનમાના,
કહ કપીર હમ હી હૈ ખૌરે ઇ સખ ખલક સયાના.

૧૨૫

માયા મોહહિ મોહિત કીન્હા, તાતે જ્ઞાનરતન હરી લીન્હા.

જીવન ઐસો સપના જેસો જીવન સપન સમાના,
શબ્દ શુદ્ધ ઉપદેશ દિયો તે છાંડયો પરમ નિધાના.

આ એ જ ધરની છે કે જેમાં ચોર્યાશી લાખ યોનિનાં અસંખ્ય વાસનાવાળા પ્રાણીઓનાં શરીરો સદી જઈને માટી બની ગયાં છે.

પૃથ્વીના આ એક જ વિરાટ પાટલા પર પ્રભુએ સૌને સમાનરૂપે બેસાડેલાં છે, તો પછી આ આભડછેદનું તૂટ કયે ખૂલેથી ખેંચી કાઢ્યું છે ?

ખાવામાં આભડછેદ ને પીવામાં આભડછેદ ! આ આભડછેદને દુનિયાએ સરજી છે.

કબીર કહે છે કે જેમને માયાનો સંગ નથી લાગ્યો, તે જ આભડછેદ વિનાના ને પવિત્ર છે

૧૨૪

હે પડિનજી ! હૃદયથી વિચારી તો જુઓ કે વળી પુરુષ કોણ અને નારી કોણ ? ઘટઘટમાં સહજ અને સમાનરૂપે વ્યાપીને જે (પરમાત્મા) પોકાર્યાં કરે છે એની લીલા તો અનુપમ જ છે. એને તો કોઈ રંગ કે રૂપ નથી, તો પછી એને શા નામે બોલાવાય ?

અરે બાવળ જીવ ! આ હુ-તુ શું કંટાળા કરે છે ? શું તારું ને શું મારું ? રામ, ખુદા, શક્તિ અને શિવ એ બધાંએ એક જ છે, એ સત્ય કોને કહેવા જવું ? વેદ અને પુરાણો તેમ જ કુરાન વગેરે ધર્મગ્રંથોએ જુદી જુદી રીતે એનું જ વર્ણન કરેલું છે. હિંદુ, મુસલમાન, જૈન કે જોગીઓમાંથી કોઈ એ આ એકને પ્રજ્ઞ રૂપે જાણ્યો નથી.

હૃદયનશાસ્ત્રોમાં એ વિશે જે પ્રમાણો આપેલાં છે તે પણ મનની માનેલી બધી કલ્પનાઓ જ છે. વસ્તુતઃ એ (પરમાત્મતત્ત્વ) તો કલ્પનાતીત છે.

કબીર કહે છે કે આવી આવી એની વાત કરનાર અમે જ એક પાગલ છીએ ને આ આખી દુનિયા શાણી છે ખસ !

૧૨૫

આ મોહમાયાએ, હે જીવ ! તને મોહિત કરી મૂક્યો છે અને તેથી જ તારૂં જ્ઞાનરૂપી રત્ન એમણે ચોરી લીધું છે.

આ જીવન તો સ્વપ્ન જેવું મિથ્યા છે. તને ગુરુજીએ આત્મજ્ઞાનનો સત્ય ઉપદેશ દીધો. તેણે તેં એ મહાન ખજાનો જતો કર્યો ?

નેતિ હીં દેખ પતંગ હુલસૈં યસુ નહિ પેઐ આગિ,
 કામ ક્રોધ નર સુગુધ પરે હૈં કનક કામિની લાગી.
 સૈયદ સેખ કિતાબ નિરખૈં પંડિત શાસ્ત્ર બિચારૈં,
 સતગુરુ કે ઉપદેસ બિના તુમ જાનિ કે છવહિં મારૈં.
 -કરૌ વિચાર, વિકાર પરિહરૌ તરન તારને સોઈ,
 -કહુ કળીર ભગવંત ભજન કરુ દ્વિતીયા ઔર ન કોઈ.

૧૨૬

આપન આસ કિયે બહુતેરા,
 કાહુ ન મમં પાવ હરિકેરા.
 -ઇન્દ્રિ કહાં કરે વિશ્વામ,
 સો કહાં ગયે જો કહુતે રામ.
 -સો કહાં ગયે હોત અજ્ઞાન
 હોય મૃતક ઓહિ પદહિં સમાન.
 -રામાનંદ રામરત્ન છાટે,
 કહુ કળીર હમ કહિ કહિ થાટે.

૧૨૭

-કહે, હો અંબર કાસોં લાગા
 ચેતનહારે ચેત સુલાગા.
 અંબર મધ્યે દીસે તારા,
 એક ચેતૈં દુનૈ ચેતવનહારા.
 -જેહિ ખોલે સો ઉહવાં નાહીં
 સો તો આહિ અમરપદ માહિં.

દીપકની જ્યોત જોઈને મોહથી તેમાં પડીને બળી મરતાં અણની પતંગિયું
હરખાય છે. પણ એ મૂર્ખ જીવને દાહક અગ્નિનું જ્ઞાન જ હોતું નથી !

તેવી જ રીતે કાંચન અને કામિનીના મોહથી કામ કોષની માયાજાળમાં
જીવે લપટાઈ પડેલા છે.

હવે સૈયદ અને શેખ સાહેબો કુરાન વાંચે અને પાંડિતો ધર્મશાસ્ત્રોની
અર્થાં વિચારણા કર્યાં કરે. પણ તું એટલું નિશ્ચય જાણી લેજે કે એ બધું જ
સદ્ગુરુના ઉપદેશ વિના જીવને મારનારું જ થાય છે. માટે સત્યનો વિચાર
અર્થાત આત્મચિંતન કર અને વિકારનો ત્યાગ કર. તરવાનો અને તારવાનો
પણ એ જ એક માત્ર ઉપાય છે.

કમીર કહે છે કે (આમ હૃદયથી) ભગવાનનું ભજન કર કારણ કે એ
વિના બીજો કોઈ જ ઉપાય નથી.

૧૨૬

અત્યંત આશા ને તૃષ્ણાથી ભરેલા કોઈ નેય પ્રભુનું રહસ્ય સમજાયું નથી.

ઈન્દ્રિયાના નિશ્ચામ એટલે કે ભોગમાંથી નિવૃત્તિ લેવાની એ તો માત્ર
વાતો જ કર્યાં કરે છે. જે (સમજ વિના જ) રામ રામ મોહતા અને જે
અજ્ઞાન હતા એમની કેવી ગતિ થઈ તે જાણો છો ? અરે ! એમની દશા તો
જીવતા મુએશ્વરના જેવી જ ગણાય છે.

કમીર કહે છે કે ગુરુ રામાનંદના પ્રતાપે આ જીવન તો રામરસમાં
મસ્ત થયું છે. એ વાત હું તો કહી કહીને થાકી ગયો !

૧૨૭

કહો તો ખરા કે આ આકાશ શાને આધારે ટકેલું છે ? હે ચેતી જવાની
ઈચ્છા રાખનાર સદ્ભાગી, આનું રહસ્ય સમજીને તું ચેતી જ.

આ (ચિત) આકાશની મધ્યમાં તારા દેખાય છે. તેમાં એક સ્વયં પ્રકાશિત
જ્યોતિર્મય છે અને બીજો ચેતાવનાર જ્ઞાનરૂપ છે.

જેને જીવ બહાર શોધ્યા કરે છે, તે (જ્યોતિ) એને ત્યાં નહીં મળે; એ
તો (અંતરના) અમર ધામમાં છે.

કહ કપીર પદ યૂઝે સોઈ
મુખ હૃદયા જાકર એક હોઈ.

૧૨૮

બાપુ એસો હૈ સંસાર તિહારો હૈ યહ કલિ વ્યવહારા,
કો અખ અનખ સહૈ પ્રતિદિન કો નાહિન રહન હમારા.

સુમૃત સુભાવ સબૈ કોઈ જાનૈ હૃદયા તત્વ ન યૂઝૈ,
નિરબિન આગે સરજીવ થાપૈ, લોચન કછુઅ ન સૂઝૈ.

તબિ અમૃત બિખ કાહે અચવૌ 'ગાંઠિ બાંધૌ' 'ખોટા,
ચોરન કો દિય પાટ સિહાસન' સાહુ કિં કીન્હો ખોટા.

કહ કપીર જૂઠો મિલી જૂઠા ઠગ હિ ઠગ વ્યવહારા,
તીન લોગ ભરપૂર રહો હૈ નાહી' હૈ પતિયારા.

૧૨૯

નૈનન આગે ખ્યાલ ઘનેરા.

અરધ ઉરધ બિચ લગન લગી હૈ
કયા સંધ્યા રૈન સખેરા.

જેહિ કારન જગ ભરમત કોલૈ
સો સાહુબ ઘટ લિયા ખસેરા.

પૂરિ રહો અસમાન ઘરનિં મેં
બિત દેખૌ' તિત સાહુબ મેરા.

તસખી એક દિયા મેરે સાહુબ
કહ કપીર દિલ હી બિચ ફેરા.

ક્રમીર કહે છે કે ન્યોતિર્મય પરમપદનો અનુભવ તો એને જ થઈ શકે કે જેનાં મુખ અને હૃદય (અર્થાત્ બહાર તેમજ અંદરની સ્થિતિ) એકાકાર થઈ ગયાં હોય

૧૨૮

અરે બાપુ, તારો આ સંસાર તો આવો જ છે ! આ બધો તો કળિયુગનો પ્રપંચી વ્યવહાર જ ચાલે છે !

આ રોજની ગ્લાનિ હવે કોણુ વેઠે ? આપણાથી તો હવે રહેવાય તેમ નથી.

સુંદર મતિ અને સુંદર સ્વભાવને તો બધાંયે બાણ છે, પણ હૃદયથી એને કોઈ જ સમજતું નથી. એટલે જ જડને ચેતનની પહેલાં લાવીને મૂકે છે ! (પહેલું શરીર ને પછી આત્મા એમ ગણે છે) એમની આંખે કંઈ દેખાતું નથી !

અરે, આ સસારમાં અમૃતને છોડીને ઝેર શા માટે પીવું ? અને જૂઠ્ઠી ગાંસડી શા માટે બાંધવી ? આ જીવનમાં હૃદયનું જે ઉચ્ચ સિદ્ધાસન છે તેની ઉપર તો તે (કુર્વણોદ્ધૃત) ચોરોને બેસાડયા છે અને જે (સદ્ગુણોદ્ધૃત) શાહુકારો છે તેમને તો તે કાઢી મૂક્યા છે !

ક્રમીર કહે છે કે આ સસારમાં તો આ સૌ જૂઠું જૂઠું જ મળ્યા છે અને ઠંગેઠંગ એકબીજાને ઠગી રહ્યા છે. પ્રભુ તો ત્રણે લોકમાં ભરપૂર ભરેલો જ છે, પણ એમાં સસારને વિશ્વાસ નથી.

૧૨૯

આ નયનો સામે તો કેટલીયે સ્મૃતિઓ રમી રહી છે. શું સાંજ કે શું સવાર ! આ ચિત્તવૃત્તિ ઉપર બ્રહ્મન્યોતિથી પ્રકાશિત શૂન્યમાં અખંડ સંલગ્ન થઈ રહી છે !

આખું જગત જેને માટે બ્રમમાં ભટક્યાં કરે છે તે મારા પ્રભુજીએ તો આ દેહમાં જ વાસ કર્યો છે !

ધરતી અને આસમાનના અણુએ અણુમાં એ ભરપૂર ભરેલો છે. મારો નાથ તો જ્યાં જોઈ ત્યાં હાજરાહજૂર જ છે.

ક્રમીર કહે છે કે મારા પ્રભુજીએ મને એવી આરાધના-પદ્ધતિ આપી છે કે જેથી મારું મન હૃદયમાં જ આસેઆસમાં જ રૂબેલું રહે છે.

૧૩૦

બાશુરે જિવ બાશુ રે અખ
 કયા સોવૈ જિવ બાશુ રે.
 ચોરન કો ડર બહુત રહત હૈ
 ઉઠિ ઉઠિ પહિરે લાશુ રે.
 રેરાં ખોલિ મમો કરિ ભીતર
 જ્ઞાન રતન કરિ બાશુ રે.
 ઐસે ને અજાયલ મારૈ
 મસ્તક આવૈ લાશુ રે.
 ઐસી બાગનિ ને કેઈ બાગ
 તો હરિ દેહુ સોહાશુ રે.
 કહુ કપીર બગોઈ ચાહિયે
 કયા ગિરહી ઐરાશુ રે.

*

*

*

ઉપદેશ ઔર ચેતાવની

૧૩૧

બોલના કાસોં બોલિયે ભાઈ,
 બોલત હિ સખ તત્ત્વ નસાઈ.
 બોલત બોલત બાહુ વિકારા
 સો બોલિયે જા પરૈ વિચારા.
 મિલૈ ને સંત બચન દુઈ કહિયે,
 મિલૈ અસંત મૌન હૃવૈ રહિયે.
 પંડિત સોં બોલિય હિતકારી
 મૂરખ સોં રહિયે અખ મારી.
 કહુ કપીર આધા ઘટ ડોલૈ
 પૂરા હોય જિત્યાર લૈ બોલૈ.

૧૩૦

અરે જીવ ! હવે તો જાગી જા ! આમ શું ઘેરી રહ્યો છે ?

આરે બાબુ પરિપુરૂપી ચોરનો ધણો ભય છે, માટે જાગી જઈને પહેરો ભરવા માંડ.

રોમ રોમ રામરટજીથી ખોલીને, આંતરપ્રદેશમાં ઉત્સાહ પ્રગટાવી, આત્મ-જ્ઞાનરૂપી રત્નનો પ્રકાશ પામવા તુ જાગત થઈ જા

આમ જે સદા માટે ચોરોને મારે છે તેના જ ભાગ્યમાં અહમર ધનું અમૃત હોય છે.

જે કોઈ આવી અખડ જાગૃતિ રાખે છે તેને પરમાત્મા પરમપદ્મું સદ્ભાગ્ય આપે છે.

કપીર કહે છે કે ગૃહસ્થ હો કે વૈરાગી હો, આવી જાગૃતિ તો દરેક જીવને હોવી જ જોઈએ.

*

*

*

ઉપદેશ તથા ચેતવણી

૧૩૧

હે ભાઈ ! કહેવાનું કોને કહીએ ? કહેવા જતા જ એ (અનિર્વચનીય) 'તત્ત્વનું' રહસ્ય માથું જાય છે !

એ નત્તવુ લાશું વિવેચન કરવા એસના જ (અભિમાન વગેરે) વિકારો વધે છે, એટલે માત્ર એટલું જ બોધવું જોઈએ કે જેની જાંડી સમજણ (અનુભૂતિ) પ્રાપ્ત થઈ હોય.

જો સંત મગી જાય તો તેમની પામે એ વાત કહેવી, પણ જે દુર્જનનો ભેટો થઈ જાય તો (અનર્થને ટાળવા) મૌન જ સેવવું.

વિદ્વાન પાસે હિંતકર વચન બોલના, કારણ કે મૂર્ખ આગળ તો જખ મારીને સાત જ રહેવું પડે

કપીર કહે છે કે અધૂરો ધડો જ હથકાયા કરે છે. (અર્થાત્ અપુર્ણ જ્ઞાન હોય તે જ પારંવાર બોલ બોલ કર્યા કરે.) જે ભગપુર (જ્ઞાનરાત્રિ) હોય તે તે સ્થિત જ રહે છે અને જ્ઞાનપૂર્વક સમજીને જ બોલે છે.

૧૩૨

મરિહૌં રે તન કા લૈ કરિ હૌં,
 પ્રાન છૂટે બાહર લૈ ધરિહૌં.
 કાય બિશુરચન અનખન ખાટી,
 કેઈ જારૈ કેઈ ગાડૈ માટિ.
 જારૈ હિન્દુ તુરક લૈ ગાડૈ
 ઈ પરપંચ દુનોં ધર છાડૈ.
 કમં કાંસ જગ બલ પસારા
 જ્યોં ધીમર મછરી ગહિ મારા,
 રામ બિના નર હૂવૈ હો કૈસા
 બાટ માંઝ ગોબરોરા જૈસા.
 કહુ કપીર પાછે પછિતૈ હૌં
 ચા ઘર સોં જખ વા ઘર જૈહૌં.

૧૩૩

ચલત કા ટેઢે ટેઢે ટેઢે ?
 હસોં દ્વાર નરક મેં ખૂડે દુસ્ખંધોં કે બેડે.
 ફૂટે નયન હૃદય નહિ સૂઝૈ મતિ એકૌ નહિ જાની,
 કામ ક્રોધ તૃષ્ણા કે મારૈ ખૂડિ મૂઝે બિનુ પાની.
 જારે દેહ લસમ હૂવૈ જાઈ ગાડે માટી ખાઈ,
 સૂકર સ્વાન કાગ કે લોજન તન કી ચહૈ બઝાઈ.
 ચેતિ ન દેખુ મુગુધ નર ખૌરે તોતે કાલ ન દૂરિ,
 કોટિન જતન કરૈ બહુતેરે તન કી અવસ્થા ધૂરિ.
 બાલુ કે ઘરવા મેં બૈઠે ચેતત નાહિ અચાના,
 કર કપીર એકે રામ લબે બિન ખૂડે બહુત સચાના.

૧૩૨

અરેરે ! જીવડા ! તું તો મરવાનો છે, પછી આ શરીરને લઈને શું કરવાનો ? એમાંથી ત્રાણ નીકળી જશે એટલે તો એને ઊંચકીને બધા બહાર કાઢી મૂકશે !

આ કાયા તો ભારે ભ્રમ ઊભો કરનાર ઢંગ વિનાનો પિંડો છે; કોઈ એને બાળી મૂકે છે તો કોઈ વળી જમીનમાં દાટી દે છે. હિંદુઓ શરીરને બાળે છે અને મુસલમાનો દાટી દે છે. જન્મે જન્મના (દેહરૂપી) ઘરમાંથી જીવ તો આ સસારનો માયા પ્રપચ છોડીને જતો જ રહે છે

જે રીતે માછીમાર જળ નાખીને માછલાને પકડીને મારે છે, તે જ રીતે સર્વ જીવોને કસાવવા સસારમાં કર્મબંધનની જળ ફેલાવેલી છે.

રામ-શરણ વિનાનો માણસ તો રસ્તે પડેલા છાણના પોદળા જેવો નકામો ગણાય !

કપીર કહે છે કે જ્યારે આ લોકમાંથી બીજા લોકમાં જવાનું થશે ત્યારે હે જીવ ! તારે પાછળથી પસ્તાવું પડશે.

૧૩૩

(રે અજ્ઞાની જીવ !) આમ વાકો ને વાકો જ કેમ ચાલે છે ?

આ દસે ઇન્દ્રિયોના દ્વાર તો (વિષયભોગરૂપી) નરકમાં ફૂંચાફૂંચ રહે છે. શરીર દુર્ગંધના વહાણુ જેવું છે.

તારી આખો ફૂટી ગઈ છે; હૃદયથીયે તને સૂઝ પડતી નથી અને એકે સન્મતિ તારામાં જણાઈ નથી. કામ, ક્રોધ અને તૃષ્ણાના માર્યા પાણી વગર તમે સૌ ફૂખી મરો છો !

આ નશ્વર દેહને બાળતા એની રાખ થઈ જશે અને દાદતાં એની ધૂળ થઈ જશે અથવા તો (એવા અનિમ સસ્કાર નહીં પામે તો) આ દેહ હ્રસ્કર, કૂતરાને કાગડાનું બોજન થઈ પડશે. આ શરીરની આવી તો મોટાઈ છે!

અરે, મોહવશ પાગલ બનેલા માનવી ! તું ચેતી જઈને આટલુંયે જ્ઞેતો નથી કે કાળ કઈ તારાથી દૂર નથી તું કોટિ જતન કરીને ખૂબ સંભાળ રાખ્યા કરશે તો પણ આ શરીર અતે તો માટીમા જ મળી જવાનું છે.

અરે અજ્ઞાની ! આમ રેતીના (ઊણલશુર) ઘરમાં એકો હોવા છતાંયે તું કેમ ચેતી જતો નથી ?

કપીર કહે છે કે (ચેતી જઈને) રામનું ભજન કર્યા વિના, શાણા ગણાયેલા કેટલાયે લોકો પણ ભવસાગરમાં ફૂખી મર્યા છે.

૧૩૪

ફિરહુ કા કૂલે કૂલે કૂલે !
 જો દસ માસ ઉરધ સુખ જૂલે સો દિન કાહે ભૂલે !
 જ્યોં માખી સ્વાદે લહિ બિહરે સોચિ સોચિ ધન કીન્હા,
 ત્યોંહિ પીછે લેહુ લેહુ કરિ ભૂત રહનિ કષ્ટ દીન્હા.
 દેહરી લૌં વર નારિ સંગ હૈ આગે સંગ સહેલા,
 મૃતક થાન સંગ દિયો ખટોલા ફિરિ પુનિ હંસ અઠેલા.
 જાંરે દેહ ભસમ હૂવૈ જાઈ ગાડે માટી ખાઈ,
 કાંચે કુંભ ઉઢક જ્યોં ભરિયા તન કી ઈંહ બહાઈ.
 રામ ન રમસિ મોહ મેં માતે પર્યો કાલ બસ કૂવા,
 કહુ કબીર નર આપ બંધાયો જ્યોં નલિની બ્રમ સૂવા..

૧૩૫

અલ્લહુ રામ જીવ તેરી નાંધ,
 જન પર મેહર કરહુ તુમ સાંધ.
 કયા મૂંડો લીમ હિં સિર નાચે,
 કયા જલ દેહ નહાયે.
 ખૂન કરૈ મસકીન કહાવૈ.
 ગુન કે રહે છિપાયે.
 કયા લો ઉજૂ મજન કીને
 કયા મસજીદ સિર નાચે..
 હુદયે કપટ નેવાજ ગુજારે
 કા લો મક્કા બાય..
 હિંદુ એકાદસી ચૌળીસ રોજ
 મુસલીમ તીસ બનાયે.
 બારહ માસ કહો કયોં ટારો
 ચે કેહિ માંહ સમાયે.

૧૩૪

આમ કૃષ્ણજી ચર્ચને શાનો ફરે છે ? જી ધે માથે ગર્ભવાસમાં દસ માસ લટકતો હતો તે દિવસો ભૂલી ગયો ?

જેમ મધમાખી સ્વાદની લાલચની મારી (કૂલે કૂલે) લટક્યા કરે છે અને ટીપુ ટીપુ કરી મધમ્પી ધન ભેગું કરે છે, તેમ જીવ લાલચવશ સ સારમાં બધું ભેગું તો કરે છે પણ તેની પાછળ 'લઈ લો, લઈ લો,' કરતા કશુંક દેવા માટે એનું ભૂત રહે છે.

મરણ થતાં ઉબરા સુધી વરની વહુ સાથ કરે છે; એની સહેજ આગળ સુધી મિત્રો સાથ દે છે અને સ્મશાન સુધી ઠાઠડી એનો સંગાથ કરે છે. પછી તેનીયે આગળ તો (જીવાત્મારૂપ) હસલાને એકલા જ પરલોકમાં જવાનું હોય છે.

આ દેહને બાળી દેતાં એ રાખ ચર્ચ જાય છે અને દાટી દેતાં એ માટીમાં ખવાઈ જાય છે. કાચા ઘડામાં પાણી ભરેલું હોય તેના જેવી આ શરીરની હાલત હોય છે

કપીર કહે છે કે તુ મોહમાં ઉન્મત ચર્ચ જઈને, રામનું શરણ સ્વીકારી ખરો આનંદ લેતો નથી અને આમ કાળને વશ ચર્ચને હાથે કરી કૂવામાં પડ્યો છે હે જીવ ! રસના લોભનો માર્યો ભમરો કમળમાં પુરાર્ધ જાય તેમ મોહવશ ચર્ચને તું પણ બધાઈને મરી રહ્યો છે

૧૩૫

હે રામ ! હે અલ્લા, આ જીવ તો તમારો સગેવડ છે હે સાંઈ ! તમે સ્વજન પર કૃપા કરો

મુઠન કરેલું માથું મહાદેવને નમાવ્યાથી શું ? પાણીમા દેહને ડૂબકીએ ખવડાવ્યાથી શું ? એક બાજુ ખૂન કરે અને બીજી બાજુ પોતાને બિચારો ગણાવીને પોતાના પાપ છુપાવે ! એ શી રીતે બને ?

નિર્મલ થવા માટે સ્નાન કર્યાથી કે પછી મસ્જિદમાં માથું નમાવ્યાથી શું વળવાનું છે ? હૃદયમાં કપટ રાખીને નમાજ પઢે કે મઝાની હજ કરવા જાય તેથી શું વળે ?

હિંદુઓએ બારે માસની ચોવીસ એકાદશીના ઉપવાસ અને મુસ્લિમોએ રોજના ત્રીસ ઉપવાસ કર્યા કેમ લાઈ ! તે સિવાયના આ બારે માસના દહાડાને કેમ બાકી રાખ્યા ? એ બધા જો અપવિત્ર હોય તો ક્યાં જાય ? (સરજનહારના સૌ દિન સરખા)

पूरुष द्वित्रि में हरि को जाना,
 पश्चिम अक्षर सुकामा
 द्वि में जोन द्वि में देणो
 यहु करीमा राम
 जो जोहाय भसलु में भजन
 है और मुहुक डेहि देण.
 तीरथ भूरत राम निवासी
 दुष्ट मंडु दिनहुं न हेण.
 अह कितान कीन किन्हु बूढ
 बूढा जो न विचार.
 नम वट माहि ओके करि देखै
 लै हन करि मारै.
 जेते औरत भई उपाने
 सो नम रूप तुम्हार.
 कबीर पोंगल अक्षर राम का
 सो गुन पीर दुभारा.

१३६

सँवर डटे अक्ष भैठे आय
 रैन गध द्विओं अक्षि अय.
 हव हव कोपै भासा एव,
 ना जानै का करि हँ पीव.
 क्षये भाजन टिके न पानी,
 छडी जै हंस काय कुमिलानी.
 काग छिन्नत बुज पिरानी,
 कहु कबीर यहु कथा सिरानी.

१३७

रामनाम का सेवहु भीरा हर नडीं दुरआत्मा हो,
 और देव का पूजहु औरि धं नम बूढी आत्मा हो.

પૂર્વ દિશામાં પ્રભુનો વાસ છે અને પશ્ચિમમાં અક્ષાનો મુકામ છે !
(આવા વિચાર મિથ્યા છે) અરે, બાઈ ! દિશાની અંદર શોધ કરીને દિશામાં
જ એનાં દર્શન કરી લો ને ! એમા જ કરીમ અને એમાં જ રામ છે.

જો ખુદા મરિજદમાં જ રહેતા હોય તો પછી આ બીજો બધો પ્રદેશ
કોનો કહેવો ?

જો તીર્થધામમા અને મૂર્તિઓમાં જ રામ રહેતા હોય તો એ બંનેમાં
એમને કેમ કોઈએ જોયા નહિ ?

વેદ અને કુરાનને કોણે જૂઠા ટાંચ્યા છે ? જે (ઈશ્વરનો) વિચાર કરતો
નથી તે જ જૂઠો છે ચટધટમાં સર્વત્ર એ એક જ સમાચેલો છે એમ જે ગણે
છે તે જ સત્ય છે. તેમાં દૈતનો ભેદભાવ થતાં જ એ સત્યજ્ઞાનનો નાશ થાય છે.

જેટલાં નર ને નારી જન્મ્યા છે તે બધાંયે તમારાં જ સ્વરૂપો છે, પ્રભુ !

કબીર કહે છે કે અક્ષા કે રામનો જે દીવાનો છે તે જ અમારો
શુરુ કે પીર છે.

૧૩૬

ભમરા (કાળા વાળ) બીડી ગયા ને બગલા (ધોળા વાળ) બેઠા.

કે કે રાતો વહી ગઈ અને આયુષ્યના દહાડા પશુ આલ્યા જાય છે.

અજાની બાળા (જવાભા) ચરચર ટૂંજે છે એને ખચર નથી કે અજ્ઞાનમાં
આયુષ્ય શુભાવ્યા બાદ્ય મારા પ્રિયતમ મને શુ કરશે ?

કાચી માટીના વાસણમાં પાણી ટકતું નથી. તેમ આ નાશવંત દેહમાંથી
પણ હસલો જ્યારે બીડી જાય છે, ત્યાર પછી શરીર તો કરમાઈને ખલાસ
અર્ધ જાય છે.

જીવનક્ષેત્રની ચોકી કરતાં, માયામોહના ચિકારો રૂપી કાગડા હિડાડતાં
તો હાથ-પગ પશુ દુખી ગયા.

કબીર કહે છે કે જન્મથી મરણ સુધીની જીવની કથા આટલામાં જ
પૂરી થાય છે.

૧૩૭

અરે મારા વીરા ! આમ શા માટે રામનામ ‘ઓલ્યા કરે છે ? તે’ તારા
મનમાંથી આરા-તૃષ્ણા હજી દૂર કરી નથી.

અરે ગાંડા ! આમ બીજા દેવોને શા માટે પૂજે છે ? એ બધીયે આશા ફેગટ છે.

ઉપર કે ઉજરે. કહ્યો હો ખૌરે લીતર અજહું કારો હો,
તન કે વૃદ્ધ કહ્યો હો ખૌરે ઈ મન અજહું ખારો હો.

મુખ કે દાંત ગયે કા ખૌરે અંદર દાંત લોહ કે હો,
ફિર ફિર ચના ચખાઓ વિષય કે કામ ક્રોધ મદ લોભે હો.

તન કી સક્તિ સકલ ઘટ ગયઉ, મનહિ દિલાસા ફૂળી હો.
કહૈ કબીર સુનો હો સંતો સકલ સમ્પાનપ ભની હો.

૧૩૮

રામનામ ખિનુ રામનામ ખિનુ મિથ્યા જન્મ ગંવાઈ હો.

સેમર, સેવા સૂઈ જો જાંહુડે ઉન પરે પછતાઈ હો,
જૈસે મહિય ગાંડિં અરથે દે ઘરહું કિ અકિલ ગંવાઈ હો.

સ્વાદે ઉદર ભરત ધૌં કૈસે ઓસૈ ખ્યાસ ન જાઈ હો,
દ્રવ્યક હીન કૌન પુરૂષારથ મનહિ માંહિ તખાઈ હો.

ગાંડિ રતન ભરમ નહિ જાનેહું પારખ લીન્હિ છોરિ હો,
કહૈ કબીર એહિ અવસર ખીતે રતન ન મિલે બહોરિ હો.

ઉપરથી જ ઊભળા ચયે શું વળે ? અંદર તો હજી તું કાળો પાપી જ છે.

અરે પાગલ ! શરીરથી ઘરડા ચયે શું ચયું ? આ મન તો હજીયે ભોગ-લોહપનાવાળું જુવાન જ રહ્યું છે.

આ મોહાના દાંત પડી ગયા છે તેથી શું ? અંદર તો (સ્વાદ ઝંખતા) લોખંડી દાંત સાચૂન છે એ અંદરની લોહપટ્ટિઓના દાંતથી જ ફરીફરીને ત્રિપ્પભોગના તેમ જ કામ, કેધ, મદ અને લોભના ચણા તું ચાખ્યા જ કરે છે.

તારી શરીરની બધી જ શક્તિ ઘટી ગઈ છે, પણ આ મનમાં તો ભોગ-વિલાસ કરવા માટે બમણો ઉત્સાહ છે.

કબીર કહે છે કે હે સતો ! સાલળી લેળે કે ભોગવૃત્તિના શમન વિના બધું જ ડહાપણ ને જ્ઞાન અપૂર્ણ છે.

૧૩૮

રેજીવ ! તેં રામનામ રીધા વિના મોહભાયામાં આપો જ-મારો વૃથા ગુમાવ્યો.

જે પોપટ શીમળાના ફળને રસલચ્ચાં માનીને તે ખાવા માટે પાસે એકો હોય છે, તે અચાની, મૂર્ખાં અ તે છેતરાઈ જતા તેમાંથી ફના રેસા ઊડતાં પસ્તાય છે. તેમ આ ભોગોમાંથી તને કંઈ સારું મુખ પ્રાપ્ત ન થતાં તું પણ પસ્તાય છે.

કોઈ રાગ શું માટીના કેકા માટે અક્લસ વેચીને પોતાનો મહેલ આપી દે ખરો ? (હિ જીવ, તેં એવું કરવા માંડ્યું છે)

માત્ર સ્વાદથી કંઈ પેટ ભગાય ? ભલા ! કાકળથી કંઈ તરસ છિપી શકતી હશે ખરી ?

ગરીબ માણસનાં કયા મનોરથ પૂરા થાય છે ? એ તો મનમાં જ ખલાસ થઈ જાય છે.

અરે ! તારી જિંદગીની ગાંઠડીમાં જ (આત્માદેવી) અણુમોલ રતન બાધેલું છે, પણ તું માયામોહમાં પડી જઈને એનો ભેદ બણતો નથી. એને પારખનાર તો એ ગાંઠડી છોડીને એને પામી જાય છે.

કબીર કહે છે કે આ માનવ જન્મનો દુર્લભ અવસર વીની જશે તો પછી ફરીફરીને આવું અમૂલ્ય રત્ન તારે હાથ લાગવાનું નથી ને નક્કી બણતું.

૧૩૯

જો તેં રસના રામ ન કહિ હૈ,
ઉપજત બિનસત ભારમત રહિ હૈ.

જસ દેખિ તરૂવર કી છાયા,
પ્રાન ગયે કહુ કાકી માયા.

જીવત કહુ ન કિયે પરમાના.
મુઝે કર્મ કહુ કાકર જના.

અંત કાલ સુખ કોઈ ન સૂવે
રાજ રંક દોઈ મિલી રાવ.

હંસ સરોવર કમલ સરીરા,
રામ રસાયન પિવે કપીરા.

૧૪૦

સોચ સમજ અભિમાની આદર ભઈ હૈ પુરાની.

ટુકડે ટુકડે જોડિ જુગત સોં સીકે અંગ લપટાની,
કર ડારી મૈલી પાપન સોં લોભ મોહ મેં સાની.

ના એહિ લગ્યે જ્ઞાન કે સાળુન ના ઘોઈ મલયાની,
સારી ઉમર ઓઢતે ખીતી ભલી ખુરી નહિ જાની.

-સંકા માન જાન જિય અપને ચહુ હૈ ચીજ બિરાની,
કહુ કપીર ધરિ રાખુ જતન સે ફેર હાથ નહિ આની.

૧૪૧

ખહુર નહિ આવના યા દેસ,
જો જો ગયે ખહુર નહિ આયે પઠવત નાહિ સંદેસ.

૧૩૯

હે જીલ ! જો તું રામનું રટણ નહીં કરે તો જન્મથી મરણ સુધી ભ્રમમાં જ ભટકતી રહી જઈશ.

જેમ ઝાડની છાયા અસ્થિર દેખાય છે, તેમ ભૌતિક પ્રેમ પણ અસ્થિર જ છે. શરીરમાં પ્રાણ છૂટી ગયા પછી તેને માટે કોઈનીયે માયા મંમતા રહેતી નથી.

અરેરે ! જીવતાં તે કંઈ જ સાર્થક કર્યું નહીં ! મરેલા પાછળ કરેલાં કર્મ કોણે જાણ્યાં છે ?

આવા ભ્રમમાં જ જીવન ગાળનાર કોઈ પણ જીવ અતકાળે સુખશાંતિ પામતો નથી એ વખતે તો રાગ હોય કે રંક, બંને જણાવકાંડમાં જ કરે છે

(તત્ત્વજ્ઞથી હસકાતા) આત્મસંસારમાં, શરીરરૂપી કમલમાં રહીને આ કબીર તો દિવ્ય રામરસાપણું પાન કરતો મસ્ત છે

૧૪૦

હે અભિમાની જીવ ! જરા સમજને તું વિચાર તો કર. આ તારી કાયારૂપી આદર જૂની ચર્ધ ગઈ છે.

(જુદાં જુદા તત્ત્વરૂપી) દુકડાઓને યુક્તિપૂર્વક ભેગા કરીને એને સીવી લઈને તારે અગેઅગે એ આદર લપેટેલી છે.

તે પાપકર્મથી એને લોભમોહમાં ગ્રહોળીને મેલી કરી નાખી છે. તે એને સ્વચ્છ ને શુદ્ધ રાખવા માટે નથી લગાડ્યો જ્ઞાનરૂપી સાણુ કે નથી એને સત્સંગના શુદ્ધ જળથી કઢીયે ધોઈ

એ ઓઢીને તો તે આખીયે ઉંમર વીતાવી દીધી, તેમાં એ સારી રહી છે કે એ બગડી ગઈ છે તેની પણ તે સલાળ રાખી નથી.

આ હકીકત ઉપર ધ્યાન દઈને પોતાના જીવને પ્રથમ કરીને તું આટલું જાણી લે કે આ મનુષ્ય શરીર પાછું પારકું છે, તારું નથી.

કબીર એટલે જ કહે છે કે તું એને બહુ જ કાળજીપૂર્વક સાચવીને રાખ કારણ કે એક વાર તે હાથમાંથી ગયા પછી ફરી પાછું તારે હાથ નહીં લાગે,

૧૪૧

આ (મૃત્યુલોકના) દેશમાં ફરીફરીને આવવાનું નહીં બને કારણ કે અહીં જન્મ લીધા પછી જો જો પરલોક ગયા છે તે પાછા ફરીને આવ્યા નથી તેમ જ તેઓએ કર્મ સંદેશો પણ મોકલ્યો નથી.

સુર નર મુનિ ઔ પીર-ઔલિયા દેવી દેવ ગણેસ,
 ધરિ ધરિ જનમ સખે ભરમે હૈ પ્રદા વિપ્લુ મહેસ.
 જોગી જંગમ ઔર મન્યાસી દિગંબર દરવેસ,
 ચુંડિત મુડિત પંડિત લોઈ અગ રચાતલ સેસ.
 જ્ઞાની ગુની ચતુર ઔ કવિતા રાજ રંક નરેસ,
 દોઈ રહીમ કેઈ રામ બખાને દોઈ કહે આદેસ.
 નાના ભેખ બનાય મખે મિલિ દૂંદિ ફિરૈ ચહુ દેસ,
 -કહે કપીર અંત ના પૈહૌ બિન સતગુર ઉપદેસ.

૧૪૨

વા દિન કી કછુ મુધ કર મન માં.

જા દિન દૈ ચહુ દૈ ચહુ હોઈ,
 તા દિન મંગ ચલે નહિ કેઈ,
 તાત માત મુન નારી રોઈ.
 માટિ કે મંગ દિયો મમેઈ;

સો માટી કાટેગી તન માં.

ઉલકત નેહા કુલકત નારી,
 કિમકી બીબી કિમકી બાંદી ?
 કિમકા સોના - કિમકી ચાંદી ?
 જા દિન જમ દૈ ચલિ હૈ બાંધી.

ડેરા જાય પડે વહિ બન માં.

ટાંડા તુમને લાદા ભારી.
 બનિજ ક્રિયા પૂરા ખોપારી,
 જૂઆ ખેલા પૂંછ હારી,
 અબ ચલને કી ભઈ તથારી.

હિત ચિત મત લાઓ ધન માં.

મુર, નર, મુનિ અને પીર-ઓલિયા કે ગણેશ વગેરે દેવદેવીઓ તેમ જ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ પણ જન્મ લઈને બધા જ સંસારી માયાના બ્રમમાં પડી જાય છે.

આ ઉપરાંત મહાત્મા, યોગી, મુનિ, સન્યાસી અને દિગંબર સાધુ કે ક્ષત્રીર તથા ચોટલીવાળા કે મુડન કરાવેલા પડિત લોકો, તેમ જ સ્વર્ગના દેવ અને પાતાળના શેષ પણ એવા માયાના બ્રમમાં જ લગી રહ્યા છે

જ્ઞાનવાન, ગુણવાન અને ચતુર કવિજન તેમજ નરપતિ રાજા કે રંક એ બધામાં કોઈ રહીમની તો કોઈ રામની સ્તુતિ કરે છે. તો વળી કોઈ (ગોરખપંથી 'લોકેની જેમ) આદેશ કેપે પ્રભુને માને છે.

જાતજાતના વેપવલટા કરીને બધી દિશાઓમાં બધા લોકો પરમાત્માને શોધતા ફરે છે. પણ તેનો પાર પામતા નથી.

ક્ષત્રીર કહે છે કે સદ્ગુરુદેવના ઉપદેશ વિના એનો અંત કોઈ નહીં પામી શકે.

૧૪૨

રે મોહમાયાવશ છવ ! એ અતિમ દિવસનો તો મનમાં કાંઈક ખ્યાલ રાખ !

એ દિવસે જ્યારે બધા મળીને નિઃપ્રાણ દેહને 'લઈયાલો, લઈયાલો' એમ બૂમો પાડતા હશે, ત્યારે તારી સાથે કોઈ જવાનું નથી.

મા, બાપ, દીકરો અને પત્ની બેઘડી રડીને વેગળાં રહેશે અને તારી કાયાને માટીમાં (દાટીને કે બાળીને) સમાવી દેશે તે દહાડે માટી તને અંગે અંગે ફરકતી લાગશે, માટે તે અતિમ દિનનો તું ખ્યાલ તો રાખ !

જે દિવસે, જમરાજ તને બાધીને લઈ જશે ત્યારે ભાઈ, તને સમજાશે કે નારીના સ્નેહનો કે તેના રુદ્ધનો કશો અર્થ નથી. અરે, કોની બૈરી ને કોની દાસી ? કોનું સોનું ને કોની ચાદી ? તે દિવસથી તો એ બધુંય છોડીને જગલમાં (સ્મશાનમાં) ધામા નાખવા પડે છે

તે તો સંસારમાં વાણિયાંની જેમ પૂરો વેપારી થઈને વણજારની પોઠે ભારે માલ લાદી દીધો છે. પણ પછી જુગાર ખેલ્યો તેમાં તું બધી જ પૂજા ગુમાવી બેઠો છે, હવે તો નીકળી પડવાની તૈયારી થઈ રહી છે. તારી અવસ્થા થઈ છે અને અતકાળ નજીક છે. દુહાળે તે ધન કમાવાના લોભમાં, જગતના વેપારમાં આત્મકલ્યાણનો વિચાર જ ન કર્યો.

જા કોઈ શુરુ સે નેહ લગાઈ
બહુત ભાંતિ સોઈ સુખ પાઈ,
માટી મેં કાયા મિલિ જઈ,
કહુ કળીર આગે ગોહરાઈ.

સાચ નામ સાહેબ કે સંગ મૌ.

૧૪૩

ના જાને તેરા સાહેબ કેસા ?

મહાજી ભીતર સુલ્લા પુકારૈ કયા સાહેબ તેરા બહિરા હૈ ?
ચિઠટી કે પગ નેવર બાજે સો ભી સાહેબ સુનતા હૈ.

પંડિત હોય કે આસન મારૈ લંબી માલા જપતા હૈ,
અંતર તેરે કપટ કતરની સો ભી સાહેબ લખતા હૈ.

ભિંચા નીચા મહલ બનાયા ગહરી નેવ જમાતા હૈ,
ચલને કા મનસૂબા નાહીં રહને કો મન કરતા હૈ.

કૌડિ કૌડિ માયા જોડી ગાડિ જમીં મેં ધરતા હૈ,
જેહિ લહના હૈં સો લૈ જૈહેં પાપી બહિ બહિ મરતા હૈ.

સતવંતી કો ગજિ મિલૈ નહીં વેશ્યા પહિરે ખાસા હૈ,
જેહિ ઘર સાધુ લીખ ન પાવૈ ભડુઆ ખાત બતાસા હૈ.

હીરા પાય પરખ નહિ જાને કૌડિ પરખ ન કરતા હૈ,
કહત કળીર સુનો ભાઈ સાધો હરિ જૈસે કો તૈસા હૈ.

જે કોઈ સદ્ગુણની પ્રેમથી ભક્તિ કરશે તેને અનેક પ્રકારે સુખ શાંતિ મળી રહેશે. આ કાયા તો માટીમાં મળી જશે.

કબીર એટલા માટે જ પ્રથમથી પોકારીને ચેતાવે છે કે પરમાત્માનું સત્યનામ જ સદાયનો સંગાથ કરનાર છે. .

૧૪૩

કોણ જાણે તારો માલિક કેવો છે ! મસ્જિદમાં મુલ્લાજી મોટેથી ખાંજ પોકારે છે, તે શું તારો અલ્લા બહેરો છે ? અરે, એ તો કીડીના પગનાં ઝાંઝરનો ઝંકાર પણ સાંભળે છે.

તું પંડિત થઈને આસન લગાવીને લાંબી માળા ફેરવતો જપ કરે છે, પરંતુ તારા અંતરમાં તો કપટની કાતર જ ચાલતી હોય છે. તે પણ તારો ભગવાન જુએ જ છે !

જોડા પાયા નાખીને તું જોંયા જોંયા મહેલો અણુવે છે. તે ઉપરથી તો લાગે છે કે અહીંથી તારે એક દહાડો જવાનું જ છે એનો તને ખ્યાલ જ નથી. તને તો સદા કાળ અહીં આ દુનિયામાં રહેવાનું જ મન થતું લાગે છે

તેં કોડીકોડી ભેગી કરીને સંપત્તિ જમા કરી છે અને તેમ તું ખોખો ખોડીને જમીનમાં દાટી રાખે છે પણ તે તો જેને નસીબે મળવાની હશે તે જ છેવટે લઈ જવાનાં છે. તું તો લોભનો માર્થો પાપ કરતો એને ભાર ખેંચીને મરી રહ્યો છે !

અરે ! આ દુનિયામાં સદાચારી નારીને પહેરવા પૂરતું એક વાર કપડું પણ નથી; ત્યારે વેશ્યા ધણી બધાં વસ્ત્રો પહેરીને મહાલે છે !

સાધુ-સંતને જે ધરમાંથી પેટપૂરતી ભિક્ષા પણ નથી મળતી ત્યાં દુષ્ટજનો મિષ્ટાન્નની મોજ માણે છે !

મનુષ્યજીવને આત્મારૂપી હીરો મળેલો છે પણ તેને એનું જ્ઞાન નથી, અને દુષ્ટ કોડોની પણ તેને પરીક્ષા કરતાં નથી આવડતી. વિવેકનો અભાવ છે.

કબીર કહે છે કે હે સતજન ! આટલું જાણી લે કે ભગવાન તો જોવાની સાથે તેવા છે.

૧૪૪

સુખડા કયા દેખોં દરખ મેં, તેરે દયા ધરમ નહીં તન મેં.

આમ કી હાર કાયલિયાં બોલૈ સુવાના બોલૈ બન મેં,
શરખારી તો ઘર મેં રાજી ફક્ક રાજી બન મેં.

ઐઠિ ધોતી પાગ લપેટી તેલ ચુવા જુલફન મેં,
ગલી ગલી કી સખી રિઆઈ દાગ લગાયા તન મેં.

પાથર કી ઈઠ, નાવ બનાઈ ઉતરા ચાહૈ છન મેં,
કહત કબીર મુનો ભાઈ સાધો વે કયા ચડિ હૈ રન મેં.

૧૪૫

ચોરે બિચારા બડા અંદેસવા મુસાફિર જૈહોં કોની ઓર.

બોહ કા સહર કહર નરનારી દુઈ ફાટકે બનબોર,
કુમતિ નાયક ફાટકે રોકૈ પરિહોં કઠિન અંઝોર,

સંશય નદી અગાડી બહતી ગિલમ ધાર જલબોર,
કયા મનુવા તૂ ગાફિલ સોવ ઈહાં ચોર ઓર તોર.

નિસદિન પ્રીતિ કરોં સાહબ હૈ નાહિન કઠિન કઠોર,
કામ દિવાના કોષ હૈ રાજા બસૈ પચીસોં ચોર.

સત્ત પુરુષ ઈકે બસૈ પચિમ દિસિ તાસોં કરોં નિહોરે.
આવૈ દરદ રાહ તોહિં લાવૈ તબ પૈહોં નિજ ઓર.

૧૪૪

અરે, તું દર્પણમાં મોહું થું જુએ છે ?
તારામાં દ્યાધર્મ તો છે નહીં. આંખાની ડાળે પેલી કોયલ ટહુકે છે ને
વનમાં પોપટ બોલે છે. (એ બધાં તને આ જ પ્રશ્ન પૂછે છે.)
ગૃહસ્થ હોય તે ઘરમાં રાજી રહે છે અને ફકીર હોય તે એકાંત જ ગલમાં
રાજી રહે છે.

તે અક્કલ ધોતિયું પહેયું છે અને માથે પાવડી મૂકી છે. જુદાંમાં
સુગંધિત તેલ નાખ્યું છે. આમ શણગાર કરીને તે જગતની ગલીએ ગલીએ
ધૂમીને દરેક ઈન્દ્રિયના વિષયભોગ માણતાં તારી સખીઓને રીઝવ્યાં કરી છે.
આમ તે તારા આ અમૂલ્ય જીવનને કલંકિત કર્યું છે.

ભવસાગર તરવા માટે આમ તે તો પથ્થરની નૌકા બનાવી છે. અને
તેનાથી ક્ષણમાં જ તું પાર જવા માગે છે ! !

કપીર કહે છે કે અરે, સંતજન ! સાંભળો તો ખરા. એના (નમાલા જીવો)
કંઈ સંસારનો રણસંગ્રામ જીતવા જઈ શકશે ?

૧૪૫

આ તો આરા મનમાં ભારે ફિકર પેડી છે કે હે સુસાહર ! હવે તું
જઈશ કઈ બાજુથી ?

આ મોહની નગરીમાં અપાર નરનારીઓ વસે છે અને એમાંથી નીકળવાના
ખન્ને દરવાજા પર ભારે ઘેરો ધાગેલો છે.

કુણ્ડિકાંપી સરદારે દરવાજો રોકેલો છે એટલે તું ત્યાં ભારે આક્રમક
પડી જઈશ. વળી આગળ જતાં સ શયરૂપી ભોશઅ ધ પ્રવાહવાળી નદી વહી રહી છે.

અરે મનડા ! તું શાને આમ બેદરકાર થઈને સૂતો છે અને આમ
માડું-તાડું કરી રહ્યો છે ? તું દિનરાત પ્રભુજીથી પ્રેમ કર, તો આ બધી જ
આક્રમક પાર કરવી તને ભારે નહીં લાગે.

આ મોહનગરીમાં કામરૂપી દીવાન, કોષરૂપી રાજા અને મદમત્સર વગેરે
(પ્રકૃતિની માયારૂપ) પચીસેક ચોરો મળીને જીવને ખૂબ ભ્રમાવે છે.

સત્યસ્વરૂપ પરમાત્માનો વાસ તે પશ્ચિમ બાજુએ (અર્થાત્) મેરુદેડમાં
રહેલી ઊર્ધ્વગામી ઈંડા, પિંગલા અને સુષુમ્ન્યા નાડીને યોગમાર્ગે છે. તો હે
જીવ તું એની યાચના કર.

એ કરુણા કરશે તો તને સીધે માર્ગે લાવી મૂકશે અને ત્યારે જ તને
સ્વરૂપસાત્ત્વની પ્રાપ્તિ થશે.

ઉલટિ પાછિલો પૈકા પકડો, પસરા મના બટોર,
કહે કચીર સુનો ભાઈ સાધો તબ- પૈહો નિજ કૌર.

૧૪૬.

પીલે ખ્યાલા હો મતવાલા ખ્યાલા નામ અમીરસ કા રે,
બાલપના સખ ખેલિગંવાયા તરૂન લયા નારી બસ કા રે.

બિરધ લયા કફ બાયન્હ, ઘેરા ખાટ પડા ન બથ બસકા રે,
નાભિકંવલ બિચ હૈ કસ્તૂરી જૈસે મિરગ ફિર બન કા રે.

બિન સતગુરૂ ઇતના દુખ પાયા બદ મિલા નહિ ઇસ તન કા રે,
માતા પિતા બંધુ સુત તિરિયા સંગ નહિ કોઈ બથ સકા રે.

જબ લગ જગે ગુરૂશન ગાલે ધન ભેળન કે દિન દસ કા રે,
ચૌરાસી ભે ઉમરા ચાહે છોડે કામિની કા ચસકા રે.

કહત કચીર સુનો ભાઈ સાધો નખસિખ પૂરા રહા બિસ કા રે.

૧૪૭

નામ સુમિર; પછતાયેગા.
પાપી બિચરા લોભ કરત હૈ આજકાલ ઉઠિ બયેગા.

હવે તું પાછો ફરીને અંતર્યુષ્ય થઈને પાછાગતો (ચિંતાદ્વારા બ્રહ્મપ્રાપ્તિનો) માર્ગ પકડ અને પસારો કરી બેઠેલા મનને ચોકીને પાછું અંદર વાળી લે. કબીર કહે છે, હે સંતજન ! સાંભળી લો, આમ કરશો ત્યારે જ તમને પોતાના સ્થાનસમા આત્મપદની પ્રાપ્તિ થશે.

૧૪૬

પી લે, આ નામસ્મરણરૂપી અમીરસનો મસ્ત પ્યાલો તું પી લે.

તેં બાળપણ રમતમાં શુભાશુ અને જુવાન થતાં તને જીના મોહે શુભામ કરી રાખ્યો. ધરડો થયો ત્યારે તને કફ અને વાયુએ ઘેરી લીધા. તું ખસી પણ ન શકે તેવો લાચાર થઈને હવે ખાટલે પડ્યો છે !

અરે, અજ્ઞાનને લીધે તારી આ જિંદગીની કેવી દુર્દશા થઈ છે ! કસ્તૂરી-મુગની નાભિમાં જ કસ્તૂરીની સાદક મુગધ હોય છે, તોયે તેની શોધમાં ને અજ્ઞાન મૂગ બહાર વનમાં ભટકે છે !

તું સદૃશ્ય વિના જ આટલો દુઃખી થયો છે. તને આ અજ્ઞાનના 'રોજિત' નિવારણ કરનાર સાચા વૈદરાજ મળ્યા નથી.

તારાં માતાપિતા, બીજ સગા, પુત્ર કે પત્નીમાંથી કોઈ પણ તારી સાથે જઈ શકવાનું નથી. એટલે હે જીવ ! સત્ય સમજ લઈને હવે તું જીવશે ત્યાં સુધી તો સદૃશ્ય પરમાત્માનાં શુભગુણ કરી લે. આ ધન અને જુવાની તો દસ દહાડાનાં જ છે.

બે ચોર્યાશી લાખ ચોનિમાં ભટકવાથી તું ભિયરી જવા માગતો હોય, તે કામિનીના ભોગનો ચસકા છોડી દે.

કબીર કહે છે, હે સંતજન ! સાંભળી લો. જીવ અજ્ઞાન રહે છે ત્યાં સુધી એ નખશીખ સાચા-મોહના વિષમાં જ નરબોળ રહે છે.

૧૪૭

પ્રણવું નામ લે, નહીં તો પસ્તાવું પડશે. પાપી જીવડા ! તું લોભ-રહી છે પણ આબકાલમાં તો તું ચાલ્યો જવાનો છે.

લાલચ લાગિ જનમ ગંવાયા માયા ભરમ ભૂલાયેગા.

ધન જોખન કા ગરવ ન કીજૈ કાગદ બધેં ગલિ બધેગા,
જળ જમ આઈ કેસ ગહિ પટકૈ તા દિન કુછ ન બસાયેગા,

સુમરિન ભજન દયા નહિ કીન્હી તો સુખ ચોટા ખાયેગા,
ધરમરાય જળ લેખા માગે કયા સુખ લેકે બધેગા ?

કહેત કળીર સુનો ભાઈ સાધો સાધસંગ તરિ બધેગા...

૧૪૮

મેરા તેરા મનુવા ! કઈ કઈ હોઈ રે ?

મેં કહેતા હું આંખિન દેખિ, તૂ કહેતા કાગદ કી લેખિ,
મેં કહેતા સુરજવાન હારી તૂ રાખ્યો અફઝાઈ રે.

મેં કહેતા તૂ જાગત રહિયો તૂ રહેતા હૈ સોઈ રે,
મેં કહેતા નિરમોહી રહિયો તૂ જાતા હૈ મોહિ રે.

જુગન જુગન સમુઝાવત હારા કહો ન માનત કોઈ રે,
તૂ તો રંડી ફેર બિહંડી સખ ધન હારે ખોઈ રે.

સતશુરુ ધારા નિરમલ બાહે વામે કાયા ધોઈ રે,
કહેત કળીર સુનો ભાઈ સાધો તળ હી વૈસા હોઈ રે.

લાલચમાં જ તે તારો જન્મારો ગુમાવ્યો છે, એટલે માયા હવે તને એના ભ્રમના છુલાવામાં નાખશે.

આ ધનસપતિ અને જુવાનીનો તું ગર્વ ના રાખીશ. એ તો પાણી-માંના કાગળની જેમ ગળી જઈને નાશ પામશે. જ્યારે જન્મદૂતો આવીને તને ચોટલો ઝાઝીને ધસડીજશે ત્યારે તો તારાથી એમાંથી કશું જ સાથે લેવાશે નહીં !

તેં જે હરિ-સ્મરણ, પ્રભુ-ભજન કે દયા-પરોપકાર નહીં કર્યા હોય તો તારે મોઢા ઉપર તમાર્યા જ ખાવા પડશે.

તારા પાપ-પુણ્યનો જ્યારે ધર્મરાજ હિસાબ માગશે ત્યારે તું શું મોઢું લઈને તેમની સામે ઊભો રહીશ ?

કખીર કહે છે કે હે ભાઈ સંતજન ! સાંભળો સંત સાધુનો સત્સંગ સેવ્યા કરશો તો એમની સંગે તમે પણ ભવસાગર તરી જશો.

૧૪૮

હે મનડા ! મારો ને તારો મેળ કેવી રીતે ખાય ?

હું કહું છું કે મેં પ્રત્યક્ષ જોયેલી અનુભવની આ વાત છે. તો તું તેમાં શ્રદ્ધા ન રાખતાં એને પોથીના તર્કની જ વાત ગણાવે છે !

હું કહું છું કે આ (મનુષ્યજન્મ) મુક્તિ અપાવનાર છે, ત્યારે તે તો એને તર્ક-વિતર્ક કરીને ગુંચવાડામાં જ ફસાવી રાખ્યો છે !

હું એતાવું છું કે તું જાગ્રત અને સાવધાન રહેજે, ત્યારે તું તો પ્રમાદમાં ઘોર્યા જ કરે છે !

હું નને સાવધ કરનાં પોકારું છું કે તું નિર્નેહી રહેજે, ત્યારે ઊલટો તું તો મોહના ચક્કરમાં જ પડી રહે છે !

અરે ! હું તો જીગજીગથી સમજાવતાં દારી ગયો છું, પણ કોઈ મારું કહ્યું માનતું નથી

તું તો ખધી માલમિલકત ઉડાવી દેનાર અવળચંડી રાડ જેવો છે જે આમતેમ કર્યા કરે છે.

કખીર કહે છે, હે ભાઈ સંતજન ! સાંભળો. સદ્ગુરુનો પાવનકારી આત્મયોધનો પ્રવાહવહેલો હોય છે, તેમાં તમારી મોહમાયાથી મલિન કાયાને ઘોઈ લો; પછી હું કહું છું તેવા તમે મુક્ત થઈ શકશો.

૧૪૯

સમઝ દેખ મન મીત પિયરવા
 આસિક હો ફિર સોના કયા રે ?
 રૂખા સૂકા ગમ કા ટૂંકડા
 ફીકા ઝીર સહોના કયા રે ?
 પાયા હો તો દે લે ખારે !
 પાય પાય ફિર ખોના કયા રે ?
 બિન આંખિન મે' નીંદ ઘનેરી
 તકિયા ઝીર બિછોના કયા રે ?
 દહે કંપીર સુનો ભાઈ સાધો
 સીસ જિયા તબ રોના કયા રે ?

૧૫૦

બકે નામ ન આવત હિયો.

કહા ભયે નર દાસી બસે સે કા ગંગાજલ પિયો.
 કાહ ભયે નર જટા બઢાચો કા શુદરી કે લિયો.
 કાહ ભયો કંઠી કે બાંધે કાહ તિલક કે દિયો.
 કહેત કંપીર સુનો ભાઈ સાધો નાહકે એસે બિયો.

૧૫૧

શુરુ સે કર ચેલ ગંવાર કા સોચત ખારખારા,
 જખ પાર ઉતરના ચાહિયો તબ કેવટ સે ચિલ રહિયો.
 જખ ઉતરિ બય ભવપારા તબ છુટે ચહ સંસાર,
 જખ દરસન દેખા ચહિયો તબ દરપન માંજત રહિયો.
 જખ દરપન લાગત કાઈ તબ દરસન કહાંતે પાઈ,
 જખ ગઢ પર બજી બધાઈ તબ દેખિ તમાસે બાઈ.

૧૪૯

અરે મારા મન ! વહાલા દોસ્ત ! તું આટલું તો સમજી લે કે પ્રેમમસ્ત આશકે થઈને તે વળી સૂવાતું હોય કે ?

ભૂખાસૂકા દુઃખના ટુકડામાં વળી એ મીઠાવાળો છે કે ફીકો છે તે જોવાતું હોય કે ?

તને પ્રેમપદાર્થ પ્રાપ્ત થયો હોય તો પ્રિય મિત્ર, તું એની અખંડ આપ લે કર્યા જ કર. એ મળ્યા પછી કંઈ ગુમાવવાતું હોય કે ?

આંખો ઘેરી જાંઘથી ઘેરાઈ ગઈ હોય ત્યારે સૂવા માટે ગાદલાં ઉશીકાંની જરૂર હોય કે ?

શીષને સાટે મળતા પ્રેમતું રહસ્ય સમજાવતાં કખીર કહે છે, હે ભાઈ ! શીષ સોંપ્યા પછી રોવાતું તે હોય કે ?

૧૫૦

હરિનામ જોને હૈયે વસતું નથી એવો માણસ કાશીમાં રહીને રાજ ગંગાજળ પીએ તેથી શું વળે ?

અરે, એવો માણસ જટા વધારે, કથા ઓઢે કે પછી કંઠી બાંધીને ટીલાં તાણે તોયે શું વળે ?

કખીર કહે છે કે હે ભાઈ સંતજન ! એવાનું તો જીવન જ તદ્દન બ્યથું છે.

૧૫૧

અરે ગમાર ! સદ્ગુરુનો સમાગમ સેવી લે. વારંવાર આમ શેા વિચાર કરે છે ?

બ્યારે સામે પાર જલું હોય ત્યારે તો નાવના સૂકાનીની સાથે જ નહીંમળીને રહેવું જોઈએ.

બ્યારે ભવસાગરની પાર જીતરી જવાય ત્યારે જ આ સંસારનાં માયા મોહ છૂટી શકે. જો (પ્રજ્ઞાનાં) દર્શન કરવાં હોય તો દિલ્લું દર્પણ સત્સંગથી માંજતાં જ રહેવું જોઈએ.

બ્યારે એ દર્પણ પર જ મેલ ચઢી જાય ત્યારે પછી દર્શન કે આત્મજ્ઞાન કયાંથી મેલ થાય ? અરે, બ્યારે આ બિંદગીના કિલ્લા પર મોહમાયાના આક્રમણનાં દોલ વાગતાં હોય, ત્યારે તું તો સંસારના તમાચા જ નોંધાં કરે છે ?

જાળ ગઢ બિચ હોત સકેલા તબ હંસા ચલત અટકેલા.

કહૈ કળીર દેખ મન કરની વાકે અંતર ખીચ કતરની,
કતરની કે ગાંઠ છૂટૈ તબ પકરિ પકરિ જગ લૂટૈ.

૧૫૨

ચલ ચલ રે ભૌરા કંવલ પાસા
તેરી ભૌરી યેઝ અતિ ઉદાસ.

વહ કરત ચોજ બારહી બાર
તન બન ફૂલો કસ કાર હાર,

હૈ લિયો બનરપતિ કેર લોગ
કુછ મુખ ન લયો તન ઘઠયો રોગ,

દિવસ ચાર દે મુરંગ ફૂલ
તોહિ લખિ ભૌર રહ્યા ભૂલ,

બનરપતિ અબ લગો આગ
તબ ભૌરા કહાં નૈહોં ભાગ,

પુહુપ પુરાને ગએ મુખ
લગી સંવર દેઃ અનિલ મુખ,

ઉઠ ન નકન બલ ગયો છૂટ
નબ ભંવર રેવૈ તીચ દેટ,

ચહુ દિસિ ચિતવૈ મુંહ પરાય
યે ચલ ભંવર ચિર ચઠયા,

કહૈ કળીર ચે મન કે લાવ,
દાન ગિના મુખ જન કે કાવ.

જ્યારે આ કાયાના કિલ્લાની અંદર અંતવેળાનો સંગ્રામ ચાલે છે, ત્યારે તો જીવાત્માને હારી જઈને એકલા જ નીકળી પડવાનું આવે છે.

કપીર કહે છે કે તું મારા મનની કરણી બે. એની અંદર જ કપટની કાતર ચાલ્યાં કરતી હોય છે. એવી કપટની કાતરથી માયામોહ અને કર્મ બંધનની ગાંઠ તૂટતી નથી; એટલે એ જ ગાંઠમાં બંધાયેલા તને પછી દુનિયા પકડીને લૂટી લે છે.

૧૫૨

ચાલ, હે (ભોગલુબ્ધ જીવ !) ભમરા ! કમળ પાસે જઈએ. (આત્મદર્શન કરીએ.)

તારા બહાર ભટકવાથી અત્યંત ઉદાસ થઈ ગયેલી તારી (આત્મા ચેતના--રૂપી) ભમરી તને ભીતર પોકારી રહી છે. તો ચાલ.

એ તો તારે વારંવાર ઉપહાસ કરી રહી છે કે તારાં બાહ્ય અંગરૂપી વનની કાળેકાળ કેવી ખીલી જોડેલી છે !

તેં તો આ સંસારવનની વનસ્પતિનો ભોગ માણ્યો છે, પણ તેમાંથી તને કંઈ (સ્થાયી) સુખ શાંતિ મળ્યાં નથી. જોડતા તારા તનમાં ભોગના ફળ રૂપે રોગો વધ્યા છે.

હે જીવ ભમરા ! આ સંસારના ક્ષણિક ભોગરૂપ, ચાર દિવસ ટકનારા રંગબેરંગી ફૂલો પાછળ તું નકામે ભટકી રહ્યો છે.

આ વનસ્પતિમાં જ્યારે આજ લાગશે ત્યારે હું ભમરા ! તું ભાગીને ક્યાં જઈશ ?

આ ઇન્દ્રિયભોગ માટે સંસારરૂપી વૃક્ષના જૂનાં ફૂલો તો સુકાઈ ગયાં છે; ત્યારે ભમરાને તો ભોગતૃષ્ણાની વધારે ભૂખ લાગી છે. પણ એનામાં તે વખતે તો જીડવાનીયે શક્તિ રહી નથી. એ તો એનું બધું જ બળ ગુમાવી બેઠો છે, એટલે માથાં ફૂટતો એ કલ્પાંત કરે છે.

મેં વકાસીને ચારે બાજુ તે જોયાં કરે છે અને ભમરીને કરગરે છે કે હવે મને તું તારે માથે મૂકીને લઈ જા તું જ હવે મારો ઉદ્ધાર કર.

કપીર કહે છે કે મનની ભોગતૃષ્ણાની સાક્ષ્યા આવી હોય છે. તેમાંથી છૂટવા માટે પ્રભુનું નામ ન લેવાય તો એ જ ભોગતૃષ્ણા જીવને મોતની ખાઈમાં ધસડી જાય છે.

૧૫૩

લજુ મન જીવન નામ સુમેરા.

સુંદર દેહ દેખ નિજ જૂલો ઝટ લેત જસ ખાજ ખટેરા.

યહ દેહી કો ગર્વ ન કીલે ઉઠ પંછી જસ લેત ખમેરા.

યા નગરી મેં રહન ન પેહોં કોઈ રહિ જગ ન દુખ ધમેરા.

કહૈ કપીર મુને લાઈ આધો માનુષ જનમ ન પેહોં ફેરા.

૧૫૪

અમી નગરિયાં મેં કોહિ બિધ રહના.

નિત ઉઠ કલંક લગાવે સહના.

એકે કુવા પાંચ પનિહારી,

એકે લેજૂર ભરે નવ નારી.

કટ ગયા કુવા બિનસ ગઈ ખારિ,

બિગલ લાઈ પાંચોં પનિહારી.

કહૈ કપીર નામ બિનુ મેરા,

ઉઠ ગયાં હાકિમ છુટ ગયા ટેરા.

૧૫૫

નર સોવત સોહ નિસા મેં

જગત નાહિં ક્ય નિયરાના.

પહિલ નગરા સેત કે સમથે

ફરે જૈન મુનન નહિં કાના.

તીજે નયન દિગ્દિ નહિં સૂઝે

ચૌથે આન ગિરા પરવાના.

૧૫૩

હે મન ! હવે વેળાસર ભગવાનનું નામ લેવા માંડ.

તારો આ સુંદર દેહ જોઈને તું ભોગના લુલાવામાં પડી ગયો છે, પણ પક્ષીની જેમ આપટ મારીને કાળ આ કાયારૂપી પક્ષીનો શિકાર કરી જશે તે યાદ રાખ.

આ દેહનો તું મર્વ ના કરીશ. જીડતું પંખી જેમ કોઈ જગાએ શબ્દિક વાસો કરે, તેમ, તું આ દેહમાં આવીને વસેલો છે.

આ કાયાનગરીમાં તને ચિરકાળ માટે ભોગ ભોગવવા રહેવાનું મળવાનું નથી. જે કોઈ તેમાં રહે છે, તે પણ જો જાગૃત નથી રહેતા, તો પક્ષી ખૂબ દુઃખ પામે છે.

કબીર આટલું કહે છે કે હે ભાઈ ! સાંભળી લે. આ મનુષ્યનો જન્મ ફરી ફરીને મળવાનો નથી.

૧૫૪

આવી માયાવી નગરીમાં તે કેવી રીતે રહેવાય ? રાજ જીડીને કંઈક કહાંકે લાગે તે કેવી રીતે સહેવાય ? કાયા રૂપી કૂવો તો એક જ છે. ત્યાં ભોગનૃત્તિરૂપી જગ ખેંચતી પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપી પનહારીઓ છે એક જ (શરીર-રૂપી) દોડાથી નવ યુવતીઓ (ઇન્દ્રિયો) ભોગજલ ભરે છે

ત્યાં તો કૂવો જ ખલાસ થઈ જાય છે અને સ સારના ભોગોની ફૂલવાડી પણ નાથ પામે છે; એટલે પાંચ પનહારીઓ પણ છૂટી પડી ગઈ છે.

કબીર કહે છે કે પ્રભુનામ લીધા વગર આરો નથી. બસ, દેહમાંથી એના માલિક આતમારામે ચાલતી પકડી કે આળો પકાવ લૂટાઈ જાય છે.

૧૫૫

હે મનુષ્ય ! મોહની નિંદ્રામાં તું શું ઘેરી રહ્યો છે ? જો, આ કાળની કૃત્ય તો છેક તારી પાસે આવી પહોંચી છે ને તું હજીયે જાગૃત નથી ?

કાળા નગારાનો પહેલો ડંકો ચતાં કેશ સફેદ થવાનો વખત આવે છે અને ખીજે ડંકે કાને કોઈનાં વેણુ સભળાતાં નથી ત્રીજે ડંકે આંખે સ્વપ્ન નથી. આમ કરતાં સર્વ ઇન્દ્રિયો નકામી થઈ પકડતાં ચોથે ડંકે તો મૃત્યુનો પરવાનો આવી જાય છે.

માતાપિતા કહુના નહિં માન
 વિગ્રમ એાં કીન્હો અલિમાના,
 ધરમ કી નાવ ચકન નહિં જાનૈ
 અમ જમરાગ ને હિદ બખાના,
 હોઃન પુકાર નગર કચ્છએ મેં
 રેચત હોગ અમે અકુલાના,
 પૂરન પ્રહા કી હોત તૈયારી
 અંત લવન બિચ પ્રાન લુકાના,
 પ્રેમનગર મેં હાટ લગત હૈ
 જહાં રંગરેજવા હૈ સતખાના,
 કહુ કચ્છીર કોઈ કન ન એકું

૧૫૬

રે દિલ, ગાફિલ ગફિલ મત કર
 એક દિન જમ આવેગા,
 સીદા કરને યા જગ આયા,
 પૂંજી લાયા મૂલ ગવાયા,
 પ્રેમનગર કા અંત ન પાયા
 જ્યોં આયા ત્યોં જાવેગા,
 સુન મેરે સાગન સુન મેરે મીતા,
 યા હવન મેં કયા કયા કીતા,
 ચિર પાહન કા બોજા લીતા,
 આજે ગૌન છુકાવેગાં,
 પરલિ પાર મેરા મીતા ખડિયા,
 હવ નિલને કા ધ્યાન ન ધરિયા,
 ટૂટી નાવ ઉપર ન જૈઠા
 ગાફિલ ગોતા ખાવેગા.

અરે જીવ ! મોહવશ થઈને તું માળાપત્રું કશું માનતો નથી. યાત્રી બ્રાહ્મણો પાસે તું અભિમાન કરતો રહ્યો છે. ભવસાગર પાર કરાવનારી ધર્મની નૌકામાં બેસવાનું તો-તું બંધુતો જ નથી. હવે તો જમરાળે તારી આ વિપરીત કરાણીનો ભેદ તને કહી નાખ્યો છે ! એટલે કાળની સવારી આવી પહોંચતાં આખા નગરમાં ને ગામેગામે જૂઠા પડે છે. બધાએ લોકો, સમગ્ર પ્રજા અકળાઈ જઈ છે. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમેશ્વરના ધામમાં પરલોક જવાની તોયારો થઈ રહી છે, ત્યારે અંત ધડીએ પણ દેહમંદિરમાં જ કર્ચાક પ્રાણ સંતારી જાય છે.

પરમાત્માના આ પ્રેમનગરમાં તો બબર હારેલું છે. ત્યાં સત્યવચન-રૂપી પ્રભુરંગે રંગનારા (યાત્રી) રંગરેજ પણ ખેંકેલા છે.

કપીર કહે છે કે પીજુ કોઈ પણ કંઈ કામે લાગવાનું નથી. આસ-કિતના બધા બાહ્ય સંબંધો વૃથા છે. આ માટીનો દેહ પ્રણ અંતે-તો માટીમાં જ મળી જવાનો છે.

૧૫૬

દે ગાદિલ મન ! હવે ગદ્ગત ના કર. એક દંહાડો તો જમરાળ આવશે જ. આ જગતમાં તું સોદો કરવા આવેલું છે પણ તું ને પૂંજી લઈને આવ્યું હતું તેમાં તં તો ખોટનો ધધો કરીને મૂળ મૂડી પણ શુભાવી દીધી છે.

આ પ્રેમનગરનો તને છેડો જણાયો નહોં અને એમાં જ તું અટવાયા કયું, એટલે તું તો જેવું આવેલું તેવું જ પાંછું જવાનું !

સાંભળ મારા પ્રિયતમ ! મારા પ્રિય મિત્ર ! જરા સાંભળ. આ જીવનમાં તં શું શું કયું તં તો કહે. તં તો માથે નક્કામા પથરાનો બોળે ઉપાડયો છે. આ અપકર્મના બોળથી તને કેણુ છોડાવશે ?

આ પેલે પાર મારા પ્રિયતમ પ્રણુજી ઉભા છે. પણ ધર્મની નાવમાં બેસીને એમને મળવાની વાતપર તો તં જિંદગીમાં ધ્યાન જ આપ્યું નથી ! તું ભવસાગર તરવા માટે વૂટેલી નૌકા પર ચઢી બેસવાની બૂલ કરી બેઠું છે; એટલે એ ગદ્ગતને લીધે હવે તો તું ફૂંકાઈ જ આવેલું.

દાસ કબીર કહે સમુઝાઈ,
અંતકાલે તેરા કૌન સહાઈ.
ચલા અકેલા સંગ ન કોઈ
ક્રીયા અપના પાયેગા.

૧૫૭

સુમિરો સિરજનહાર મનુખ તન પાય કે.

કાહે રહૌ અચેત કહાં યહ અવસર પૈહો,
કિર નહિ માનુખ જનમ બહુરિ પીછી પછિતૈહો.

લખ ચૌરાસી જીવજંતુ મેં માનુખ પરમ અનૂપ,
સો તન પાય ન ચેતહુ કહા રંકા કા ભૂપ.

ગભાંબાસ મેં રહ્યો કહ્યો મેં ભજિહૌં તોહિ,
નિસદિન સુનિરૌં નામ કષ્ટ સે કાઠો મોહિ.

ધક મન ધક ચિત હવૈ રહૌં, રહૌં નામ લવ લાય,
પલક ન તુમહેં બિસારિહૌં યહ તન રહે કિ જાય.

ધતના કિયો કરાર તપે પ્રભુ બાહર કીન્હા,
બિસર ગયો વહ કાંવ બયો માયા આધીના.

ભૂલિ બાત ઉદર કી યહાં તો મત લઈ આન,
બારહ બરસ ઐસ હી બીતે ડોલત કિરત અબાન.

બિખયા પવન સમાન તપે જવાની મદમાતે,
ચલત નિહારૈ છાંહ તમક કે બોલૈ બાતેં.

ચોવા ચંદન લાઈ કે પહિરે બસન બનાય,
ગલિયેં મેં ડોલત કિરૈ પરતિય લખ સુસકાય.

કબીરદાસ સાચી વાત સમજાવીને કહે છે કે તું જરા વિચારી તો જો. અંતકાળે તારી મદદ કરનાર કોણ છે ? તારે તો એકલા જ ચાલી નીકળવાનું છે. સાથે કોઈ જનાર નથી. તને પોતાના જ કર્મનાં ફળ મળનાર છે.

૧૫૭

સરજનહારનું સ્મરણ કર, ભાઈ ! આ મનખા દેહ પામીને સરજનહારનું સ્મરણ કર.

તું આમ બેધ્યાન કેમ રહે છે ? તને આવો અવસર ફરી ક્યાં મળવાનો છે ? આ મનુષ્ય જન્મ તને ફરીફરીને નહીં મળે અને પાછળથી ખૂબ પસ્તાવું પડશે.

ચોર્યાશી લાખ જીવજંતુની યોનિમાં મનુષ્યનો અવતાર સૌથી અનુપમ છે. રંકે હોય કે રાગ હોય, પણ આ માનવજન્મ પામીને પણ તું કેમ ચેતતો નથી જીવ !

જન્મતાં પહેલાં જ્યારે તું ગર્ભમાં હતો ત્યારે તો તેં પ્રભુને કહેલું કે ‘હું તમારું લજ્જન કરીશ. રાતદિન હું તમારું નામસ્મરણ કરીશ; પણ આ ગર્ભવાસના કષ્ટમાંથી મને બહાર કાઢોને ! હે પ્રભુ ! હું એકાગ્ર ચિત્ત રાખીને મનને સ્થિર કરીને નામરટનુની લગનીમાં જ લાગ્યો રહીશ. આ દેહ ટકી રહે કે નાશ પામે તોયે હું તો તમને ઘડીયે નહીં છૂડું.’

તેં આટલી બધી કબૂલાત આપી ત્યારે તો પ્રભુએ તને જન્મ દઈને બહાર કાઢ્યો. પણ જન્મીને જ તું તો માયાને વશ થઈ ગયો અને એ ગર્ભવાસના કરારની વાત જ તું તફન છૂલી ગયો છે ! તારી તો બહે મતિ જ ફરી ગઈ છે !

તારાં બાળપણનાં બાર વર્ષ તો અજ્ઞાનમાં ખેડવા દૂદવામાં વીતી ગયાં તે પછી વાણી જેવા ચંચળ વિષયોએ તને ઘેરી લીધો ત્યાં તું જુવાનીમાં ઉન્મત્ત થઈ ગયે ! અને અસ્કારમાં ચાલતાં પાસેના પકાયાને પણ તિરસ્કાર્યાં જોતો અને મેલતો, ને પણ પ્રમાણીમાં તડૂકીને ! તે વખતે ભોળાઈ માં રૂબેરૂ વૃક્ષો વૃક્ષો નહોતો ! સુગંધિત લેપ કરી હાકમાટી વાળના જ કરતો ગદીએ ધૂમીને મહાલતો, ત્યારે તો જ જીને જોઈને તું મોં મલકાવતો

ગા તરૂનાપા ખીત બુઢાયા આઈ તુલાના,
કંપન લાગે સીસ ચલત દોઉ પાંવ પિરાના.

નયન નાસિક ચૂવન લાગે કનં સુને નહિ ખાત,
કંઠ માંહિં કંઈ ચેર લિયો હૈ બિસર ગયે સખ નાત.

માતા પિતા સુત નારી કહો કાકે સંગ લાગિ,
તનમન લાજિ લો નામ કામ સખ હોય સુલાગી.

નહિ તો કાલ ગરાસિ હૈ પરિહૌં જમ કે જર,
બિન સતશુરૂ નહિ બાંચિહૌં હિરદૈ કરહુ બિચાર.

સુદૈલ હોય ચહ દેહ નેહ સતશુરૂ હે કીજૈ,
સુકિત મારગ ચહી સંતચરનન્હ ચિત કીજૈ.

નામ જયો નિરભય રહો અંગન વ્યાપૈ પીર,
જરા મરન બહુ સંસય મિટૈ ગાવૈ દાસ કંપીર.

૧૫૮

તોરિ ગઠરિ મેં લાગે ચોર બટોહિયા કા રે સોવૈ ?

પાંચ પચીસ તીન હૈં ચોરવા ચહ સખ કીન્હા સોર,

જાગ સવેરા ખાટ અનેરા ફિરા નહિં લાગૈ જોર.

લવસાગર ઝોકે નદી બહત હૈ બિન ઉતરે છવ જોર,

કહ કંપીર સુનો ભાઈ સાધો જાગત કીજૈ લોર.

પણ એ તારી ઝાકમઝોળ જુવાનીયે વહી ગઈ અને હવે તો તને ધડપણે ઘેરી લીધા છે. તારુ માથું કંપવાથી હાથ્યા કરે છે અને ચાલતાં તો તને પગમાં પીડા થાય છે. તારાં આંખ અને નાક પણ ક્ષીણ થઈને ગળવા લાગ્યાં છે. તને કાતે પણ હવે સભળાતું નથી. કક્ષી તારો આ કંઠક ઝંધાવા લાગ્યો છે. બધાંયે બાણે તારો નાતો જ ભૂલી ન ગયાં હોય !

તું કહે તો ખરો કે માતાપિતા, પુત્ર કે પત્ની કદી કોઈનીયે સાથે થયાં છે ? આ ભંડો વિચાર કરોને તું તનમન પરોવીને પ્રભુનું નામ બાજુ લે કે જેથી તારાં સૌ સારાંવાનાં થાય.

એમ નહીં કરે તો પછી તું કાળનો કાળિયો તો થવાનો જ છે અને યમની ભળમાં તું પડવાનો જ છે. સદ્ગુરુના શરણુ વિના તું બચી નહીં શકે માટે તું અંતરથી વિચાર કરી લે.

રે જીવ ! તું સદ્ગુરુ સાથે પ્રેમ પાંધ કે જેથી તારી આ કાયા સ્થાયી થાય. સંતની ચરણુ સેવામાં તારું દિલ પરોવી દે. બસ, એ જ સુકૃતિનો માર્ગ છે.

તું પ્રભુનામ જપતો રહે અને નિર્ભય બની બા. એમ કરવાથી અંતકાળે પણ શરીરમાં પીડા નહીં થાય.

કપીરદાસ હરિગુણ ગાતાં કહે છે કે પ્રભુસ્મરણથી ધડપણ અને મરણના દુઃખ ઉપરાંત કંટલાયે સંશયોતું પણ નિવારણ થઈ બચે છે.

૧૫૮

રે મુસાફર ! તું સહ કેમ રહ્યો છે ? તારી આ ગાંઠડીને તો ચોરે આવી છે !

આ ભોગાસકત પાંચ કર્મેન્દ્રિયો અને પંચતત્ત્વની પાંચપાંચ પ્રકૃતિઓ રૂપી પચીસ તથા ત્રિગુણાત્મક માયારૂપી ચોરોએ તારો પીછો પકડીને તારા જીવનમાં ઉત્પાત મચાવ્યો છે.

તું વેળાસર ભગી બા અને ભક્તિનો અનેરો માર્ગ ગ્રહણ કર, જેથી તે ચોરોતું જોર ચાલે જ નહિ.

આ ભાવસાગરનો નદી જેવો ભારે પ્રવાહ બિછળી રહ્યો છે. જીવ એ પાર ના કરે તો પછી તે એમાં જ ડૂબી મરે છે.

કપીર એટલા માટે જ કહે છે કે હે સબજન ! ભગીને જ સવાર પાડજો અને સન્માજો ચાલજો.

૧૫૯

કા સોવો સુમિરન કી ખોરયા ?

જિન સિરજ તિનકી સુધિ નાહી

અકત દિરો અકઝલનિ અલરિયા,

ગુરુ ઉપદેશ સંદેશ કહત હું

ભજન કરો ચહિ ગગન અટરિયા.

નિત ઉડિ પાંચ-પચીસ કે અગારા

બ્યાકુલ મોરિ સુરત સુંદરિયા,

કહત કંબીર સુનો ભાઈ સાથો

ભજન બિના તોરિ સૂની નગરિયા.

૧૬૦

ખાળોં ના બ રે તેરે કાયા મેં શુલભર:

કરની કથારિ બેઠાં કે રહનિ કર રખવાર:

હુરમતિ કાગ ઉડાઈ કે દેખેં અજબ બહાર.

મનમાઘી પરખાધિયો કરિ સંજમ કી ખાર,

દયા પૌધ સૂખે નહિ છમા સીંચ જલ હાર.

શુલ ખૌર ચમન કે બીચ મેં ફૂલા અજબ શુલાળ,

સુઝિ કલી અતમાલ કે પહેરૂં ચૂંથી ગલહાર.

અણ કંઠલ મેં ઉપરે લીલા અગમ અપાર,

કંક કંબીર ચિત ચેત કે આવાગમન નિવાર.

૧૬૧

સુમિરન જિન ગોતા ખાઓગે.

સુહિ બાંધી ગર્જા મેં આયો હોથ પસારે બાઓગે.

સંજો મેં તી દેરત ચોરસ કે બેરસથે ઝર બાઓગે.

૧૫૯

હરિસ્મરણની આ વેળાએ હે શ્રવ ! તું કેમ સૂતો છે ? જોણે તને સરજ્યો છે તેનું જ તને જ્ઞાન નથી; તે છતાંય તું બનીકનીને બકબક કરતો બધે મહાહતો કરે છે ।

સદ્ગુરુના બોધવચન તને સંદેશો સંભળાવે છે કે તું ગગનમંડળના-બિંદુ પ્રદેશમાં સ્થિર થઈને પ્રભુનું ભજન કરતો થઈ જા.

રોજ બ્રહ્માને આ પાંચે ભોગેન્દ્રિયો અને પચીસ પ્રકૃતિતત્ત્વોની ખેંચા-ખેંચતો ઝગડો શ્રવનમાં આલ્યા જ કરે છે; એમાં મારી સુરતા-પ્રભુવિભોગ્યુ-વૃત્તિ-તો આકુળવ્યાકુળ થઈ બ્રહ્મા છે ।

કબીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો, પ્રભુના ભજન વિના આખી શ્રવન નગરી સૂતી જ રહી જશે, માટે સવેળા ભજન કરો.

૧૬૦

હે શ્રવ ! તું જગ-બગીચામાં કયાંય બટકવા ન જા. તારી આ કાયામાં જ ફૂલવાડી ખોલેલી છે.

કરણોની કચારી વાવીને રહેણીથી એનું રખવાળું કરતો રહે. કુણ્દિરૂપી કાગડાને તું ઉડાડતો રહે અને પછી તારી વાડીની કેવી અજબ બહાર ખોલે છે તે તું જોઈ લેજે.

તારી આ ફૂલવાડીમાં સંયમરૂપી વાડ બાંધીને મનમાળીને શિખામણુ દેજે, ક્યાનો છોડ સૂકાય નહીં તે માટે ક્ષમારૂપી પાણીની ધાર સીંચતો જ રહેજે.

એમ કરતાં કરતાં ફૂલોની આ બહારની વચ્ચે જ એક અજબ શુભાખ ખોલી બ્રહ્મા. એ (મુકિતરૂપી) શુભાખની દિવ્ય કળીને સત્યની માળામાં ગૂંથાને એ દૈવીહાર ક હમાં પહેરી લે એટલે દેહમ દિરનાં અષ્ટચક્રરૂપી કમલમાંથી પ્રભુની અગમ ને અપાર લીલાનાં તને દર્શન થશે

કબીર કહે છે કે હે શ્રવ ! તું ચિત્તથી ચેતી જઈને આ પ્રમાણે સાધન સાધીને તારો આવાગમનનો ફેરો સદાને માટે ટાળી દે.

૧૬૧

હરિસ્મરણ વિના, હે શ્રવ ! તું ગોથાં જ ખાઈશ. બાંધી મૂડી લઈને તું ગર્ભવાસમાંથી બહાર આવ્યો છે પણ એ જ હાથ પહોળા કરીને તારે ખાલી હાથે જ જવાનું છે.

મોતી જેવાં ઝાકળનાં બિન્દુની ક્ષણિક શોભાની જેમ ત્યાં પણ પારે સમય થતાં જ સસારથી ખરી પડવાનો છે.

જેસે હાટ લગાવે હંટવા સૌદા બિન પછતાઓગે.
કહે કંપીર સુનો ભાઈ સાધો સૌદા લેકર બઓગે.

૧૬૨

અરે મન, સમુઝકે લાહુ લલનિયાં.
કાહેક ટટુઆ કાહેક પાખર કાહેક ભરી ગૌનિયાં.
મન કે ટટુઆ સુરતિ કે પાખર ભર પુનપાપ ગૌનિયાં.
ઘર કે લોગ જગાતિ લાગે છીન લેય કરધનિયાં.
સૌદા કરે તો ચહીં કરે ભાઈ, આગે કાટ ન બનિયાં.
પાંત્રી પી તો ચહીં પી ભાઈ, આગે દેસ નિપનિયાં.
કહે કંપીર સુનો ભાઈ સાધો સત્તનામ કા બનિયા.

૧૬૩

દિવાને મન, ભજન બિના હુઃખ પૈહોં.
પહિલે જનમ ભૂત કા પૈહોં સાત જનમ પછિતહૌં
કાંટા પરકે પાંત્રી પૈહોં ખ્યાસ નહિ મરી જૈહોં.
ફૂલ જનમ સુવા કા પૈહોં ખાગ ખસેરા લહૌં,
તૂટે પંખ ખાજ મંડરાન અધકડ પ્રાન ગૌહોં.
ખાણગર કે ખાનર હૂવહૌં લકડિન નાચ નચૈહોં.
ભંચનીચ સે હાથ પસરિહૌં માંગે ભીખ ન પૈહોં.
તેલી કે ઘર ખેલા હોઈહૌં આંખિન ઢાંપ ઢપહોં,
કેસ પચાસ ધરે મેં ચલિહોં ખાહર હોના ન પૈહોં.

દુકાનદાર દુકાન માંડીને બેસે તો ખરો પણ સોદો જ થાય નહીં તો તે પસ્તાય છે, તેમ તું પણ લજનકમાણી વિના પસ્તાઈશ.

કબીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. પ્રભુસ્મરણ કરશો તો જ જિંદગીની ખરી કમાણી કરીને જઈ શકશો.

૧૬૨

અરે મન ! જરા સમજીને બોલો લાદને ! કયું ટુંકું છે અને તેના પર માલ લાદવા શાની ગુણે ભરવાની છે તે તું બરાબર જાણે છે ને ?

જો, આ મનુષ્યો ટુંકું પર પ્રભુ પ્રત્યેની વૃત્તિનું કાઠકું છે અને પાપ પુણ્યરૂપ કર્મની ગુણીઓ તેના પર ભરાય છે.

તારા ઘરનાં સગાં જેવી ઈન્દ્રિયો તો તારી પાસેથી જકાત જ વસૂલ કરવા તારી પાછળ લાગેલી જ છે. એ તો તારો ક દોરો પણ છીનવી દેશે.

જો તારે સોદો કરીને કમાવું જ હોય તો અહીં આ જન્મમાં જ એ કરી લે. આગળ નથી બળર કે નથી દુકાનદાર.

તારે તૃષ્ણા શમાવનાર શીતલ પાણી (ભક્તિનું) પીવું હોય તો તે પણ અહીં જ (રામરસ પાનકરીને) મેળવી લે કારણ કે આગળનો પ્રદેશ તો નપાણિયો છે.

કબીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. તમે આ જન્મમાં કેવળ સત્યનામ પરમાત્માના જ વેપારી બની રહો.

૧૬૩

હે પાવક મન ! લજન વિના તું દુઃખી થઈશ. પહેલો જન્મ તને ભૂતનો મળશે અને તું સાત જન્મ સુધી પસ્તાયા કરીશ. તું કાંટામાં કુટાઈશ અને તને પીવાનું પાણી પણ નહીં મળે, એટલે તું તરસે મરી જઈશ.

ખીજો જન્મ તને સૂકાનો મળશે એટલે તારો વાસ વારીબગીચામાં ગાક પર રહેશે; પણ ત્યાં ધૂમતો શિકારો બાજ પક્ષી તારી પર તૂટી પડશે એટલે તારી પાંખો તૂટી જશે અને અંજે અંજે ધાયલ થઈને તું બન ગુમાવીશ.

પછીના જન્મમાં તું મદારીનું મર્કટ બનીને લાકડી લઈને મદારી નગરે તેમ નાચ્યા કરીશ અને જીંદગીમાં બધા જ લોકો પાસે હાથ લંબાવીને ભીખ માગીશ તોયે તને મળશે નહીં.

ત્યાર પછી તું ધાંચીને ત્યાં એનો બળદિયો બનીશ તારી આંખો ઢાંકેલી જ રહેશે. ત્યારે તો તારે પચાસેક ગાઉં રોજ ઘરમાં જ ચાલવાનું રહેશે. આમ ધાણીના ચક્કર ફરતાં ફરતાં બહાર નીકળવાનું તો તને મળશે જ નહીં.

પંચવા જનમ છાટ કે પૈહોં બિન તોલે બોઝ લહેહોં,
જોઠે સે તો હૈ ન પૈહોં ધુરચ ધુરચ મરિ જહોં.

ધોળી ઘર કે ગદહા હોઈહોં કટી ઘાસના પૈહોં,
લાદી લાદી આપુ ચડિ જોઠે લ ઘાટે પહુંચહોં.

પરખી માં તો કીઆ હોઈહોં કરર કરર ગુહરૈહોં,
ભિડકે બાઈ જોઠિ મૈલે થલ ગહિરે ચોંચ લગૈહોં.

સત્તાનામ કી ટેર ન કરિહોં મન હિ મન પછતૈહોં,
કહે કબીર સુનો ભાઈ સાધો નરક નિસાની પૈહોં.

૧૬૪

સાધો, ચહ તન કાઠ તાંબુરે કા.

અચત તાર મહોરત ખૂટિ નિકસત રાગ હજૂરે કા.

તૂટે તાર બિખરી ગઈ ખૂટિ હો ગયા ધૂરમ ધૂરે કા.

ચા દેહી કા ગરબ ન કીજૈ ભિડિ ગયા હંસ તાંબુરે કા.

કહેત કબીર સુનો ભાઈ સાધો અગમ પંથ કોઈ સૂરે કા.

૧૬૫

ગગનઘટા ગહરાની સાધો, ગગનઘટા ગહરાની.

પૂરબ હિસિ સે ભિડિ બહરિયાં રિમઝિમ બરસાત પાની,

પાંચમો જન્મ તને ભિંટતો મળશે. ત્યારે તારી ઉપર તોલ્યા વિના જ ભારે ભારે બોલ લદાશે. એટલે જો તું જોડો હશે તો એ ભારને લીધે ભિંટવા પશુ નહીં પામે. અંતે તું એ ભાર વહેતાં જ ચીસો પાડી પાડીને મરી જઈશ.

ત્યાર પછી તું ધોખીનો ગધેડો થઈશ. તને કાપેલું ઘાસ પશુ ખાવા નહીં મળે. એ તો તારા પર ખૂબ ભારે ગાંસડા લાદીને પછી પોતે પશુ તારી પીઠે ચડી બેસશે અને તને ધોખી ઘાટે પહોંચાડશે.

તે પછી તું પંખીની જાતમાં કાગડો થઈશ અને આખો વખત કા કા કર્યા કરીશ. તું કાગડારૂપે ભિંટતો ભિંટતો ગંદકીવાળી જગાએ બેસીશ અને મેઘામાં તારી ચાંચ ખોસ્ચાં કરીશ.

માટે જો તું પ્રભુના સત્યનામનો દિલથી અખંડ પોકાર નહીં કરે તો તારે મનમાં ખૂબ પસ્તાવું પડશે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. પ્રભુના નામસ્મરણ વિના આ બધાં નરકનાં દુઃખદ લક્ષણો તમારે ભોગવવા પડશે.

૧૬૪

હે સત ! આ દેહનું ધકતર તંબૂરા જેવું જ છે. જેમ તંબૂરાની ખૂંટી સચેડીને તાર ખેંચવાથી તેમાંથી માલિકને મનપસંદ સંગીતના સ્વરો નીકળે છે, તેમ ઈન્દ્રિયદમન અને સંયમથી આ દેહતંબૂરાના તારમાંથી પ્રભુપ્રેમનો રાગ પ્રગટ થાય છે.

પશુ જેમ તંબૂરાના તાર તૂટી જાય છે, તેની ખીટીઓ વેરવિખેર થઈ જાય છે, ત્યારે તંબૂરા ધૂળધાણી થઈ જાય છે, તેમ જ્યારે મન, યુદ્ધિ વગેરે અનિયંત્રિત બની જાય છે ત્યારે આ સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ શરીર પશુ અસ્તવ્યસ્ત થઈ જાય છે. પરિણામે જીવન ધૂળધાણી થાય છે.

એટલે જ આ તનતંબૂરાનું અભિમાન રાખવું નહીં. અંતે તો એમાં ગીત ગૂંબવનારો આતમહંસલો પશુ ભીડી જાય છે અને એ નક્કામો થઈ પડે છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. આ પ્રેમભક્તિનો પ્રભુપંથ એવો અગમ છે કે કોઈ શરો જ જઈ શકે.

૧૬૫

હે સતો ! ગગન મંડળમાં (બ્રહ્માંડમાં પ્રેમની) ઘટા ઘેરાઈ છે. (પૂર્વ-જન્મના પુણ્યરૂપ) પૂર્વ દિશાએથી વાદળીઓ (પ્રેમોર્ચિઓ) બીંચે ચઢી છે અને (સમાધિમાં) રિમ્જિમ કરતો (પ્રેમ) મેઘ વરસી રહ્યો છે.

આપન આપન એક સમ્હારો બહો જાત ચહ પાની.

મન કે જોલ સુરત હરવાહા જોત ખેત નિરખાની,
હુબિધા ફળ છોલ કરે બાહર જોવ નામ કી ધાની.

જોગ જુગત કરી કરુ રખવારી ચર ન જાય મુગ ધાની,
ખાલી ઝારા ફટ ઘર લાવે સોઈ કુમલ કિસાની.

પાંચ મુખી મિલ કીન રસોઈયાં એક સે એક સયાની,
ફરેં ચાર બરાબર પરસે જેઠો મુનિ અરુ સઃની.

કહન કંપીર મુનો ભાઈ ચાપો ચહ પદ કે નિરખાની,
જો યા પદ કે પચિચ પાવે તાકે નામ વિજાની.

* * *

સકુચ ઓર શિક્ષા

૧૬૬

નૈકર સેં હાગ લગાય આઈ મુનરી-

ભી રંગરેજવાં કે મરમ ન બનૈ,
નહિ મિત્રે યે.બિરા કવન કરે ઉજરી-

તન કે ફૂંડિ જાન કે જોદન
આગુન મહંગ બિઠાય ચા નગરી-

પહિરિ ઝોઠિ કે ચટ્ટી સમસ્તિયા
જોવા ક લોગ દહે બડી કુહરી-

દહત કંપીર મુનો ભાઈ ચાપો
બિન સનશુર કંપીર નહિ મુધરી-

પોતપોતાના જીવન ખેતરના શેઠા સૌ (સયમનિયમથી) સંભાળી લેા. આ (ઈશ્વર પ્રેમનું) જલ તો વહી જાય છે.

મન રૂપી બળદને ઈષ્ટધ્યાનરૂપી હળની સાથે જોડીને નિર્વાણપદની ખેતી કરવા માંડો. શંકાસય રૂપી ધાસને ઉખાડીને ફગાવી દો અને પ્રભુના નામ રૂપી ધાણુની વાવણી કરી દો.

આ દિવ્ય ખેતીની રખવાણી ચોક્કસ સાધના સાધીને કરતાં રહો કે જેથી (માયાવિકારનાં) હરણાં વગેરે બનવરા ખેતરમાં ઘૂસીને પાકને નુકસાન ના કરે. જે પાકના ડોડાઓને કૂટીને, સાફ કરીને વેર લાવે છે (પરમ પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિરૂપી પાક ઉતારીને લાવે છે) તેણે જ કુશળ ખેતી કરી એમ કહેવાય.

પછી તો પાંચ ઈન્દ્રિયરૂપી સખીઓ મળીને રસોઈ તૈયાર કરે. એ બધી તો એકથી એક ચડી જાય તેવી શાણી છે. એમણે સુરતિ અને નિરતિ બન્નેના બાળ બરાબર પીરસી દીધા છે. - મુનિ અને યાત્રી બન્ને સ્વાદ માણીને જમે છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતજન! સાંભળો. આ દિવ્ય અનુભવ એ જ નિર્વાણનું એટલે કે બ્રહ્મી સ્થિતિનું પદ છે. આ પદની જેને પ્રાપ્તિ થાય છે તે જ (વશિષ્ઠ અધ્યાત્મગાન ધરાવનાર) સાચો વિજ્ઞાની કહેવાય.

સકેાય ને શિખામણુ

૧૬૬

આ જીવનચૂંદડીને તો સંસારચિત્તરમાં ડાઘ લાગી ગયો છે.

એને (એમરંગે) રગી દેનારા રંગરેજની મને જાણ નથી અને (શુદ્ધરૂપ) ધોળી પણ મળતા નથી એટલે એને હવે ભ્રમણી પણ કેણું કરી દે ?

આ સંસારનગરીમાં શરીરરૂપી કુંડીમાં એને ધોવા માટે જ્ઞાનરૂપી ક્ષાર-જલ અને સાણુ તો બહુ મોંઘાં મળે છે.

આવી મેલી ડાઘવાળી ચૂંદડી ઓઢીને પ્રિયતમ (પ્રભુ)ના મિલન માટે હું સાસરિયાને પંથે નીકળી પડી તો નગરીના લોકો હાંસી ઉડાવવા લાગ્યા. મનને ભારે દુઃખ કહેવા લાગ્યા. (દુઃખમનો પોટલો લઈ પ્રભુપંથે નીકળી પડનારને જગત હસે છે.)

કપીર કહે છે કે હે સંતજન! સાંભળો આ (ડાઘવાળી જીવનચૂંદડી) સદૃશરૂપના શરણુ વિના કદી પણ સુધરી શકતી નથી.

૧૬૭

મોરી ચુનરી મેં પરિ ગયો દાગ, પિયા.
 પાંચ તર ફે બની ચુનરિયા
 મોરહ મેં બંધ લાગે જિયા,
 ચહ ચુનરી મેરે મોકે તે આઈ
 ચમુરે મેં મનુઆ ખોય દિયા.
 મલિ મલિ ધોય દાગ ન છુટૈ
 નાન દો સાચુન લાય પિયા,
 કહત કબીર દાગ જખ છુટિહું
 જખ સાહજ અપના લિયા.

૧૬૮

પિયા જાચી રે અટરિયાં તોરી દેખન ચહી.
 જાચી અટરિયાં જરહ કિનરિયાં
 લગી નામ કી ઠોરિયા.
 ચાંદ સૂરજ સમ દિયાન ખરતુ હૈ
 તા બિચ જૂલિ ઠગરિયા.
 પાંચ પચીસ તીન ઘર બનિયા
 મનુઆ હૈ ચૌધરિયા.
 ચુનશી હૈ કોતવાલ નાન દો
 ચહું દિયિ લાગી બજરિયા.
 આઠ મરાતિબ દસ દરવાઝ
 નૌ મેં લગી કવરિયા.
 ખિહડી બેઠ ગોરી ચિતવન લાગી
 હિપરા ઝાંપ ઝોંપરિયાં.
 કહત કબીર મુનો ભાઈ સાધો
 શુદ્ધચરન બલહરિયાં.
 સાધન'ત મિલિ સોદા કરિહું
 ઝીખ સુરખ અનરિયા.

૧૬૭

હે પ્રિયતમ ! મારી આ ચૂંદડીમાં (જીવનમાં) કાંઈ પડી ગયો છે.
હે વહાલા, પંચતત્ત્વની બનેલી આ ચૂંદડીમાં સોળ સો ગડિનાં તો
બંધન લાગેલાં છે.

આ ચૂંદડી મને મારા (સંસાર) પિયેરમાંથી મળેલી છે. પણ સાસરિયે
(પ્રભુ પ્રતિ) જતાં જતાં તો મનડાંએ એને બગાડી નાખી !

હવે એને મસળીને ધોવા છતાંયે કાંઈ જતો નથી હે પ્રિયજી ! એ
માટે જ્ઞાનનો સાક્ષુ લાવી આપો.

કપીર કહે છે કે આ કાંઈ તો હવે ત્યારે જ છૂટે જ્યારે પ્રિયતમ પોતે
જ (કરુણા કરીને પ્રેમથી) આ જીવને અપનાવી લે.

૧૬૮

પ્રિયજી ! હું તો તમારી જી ચી મેડી જોવા નીકળી પડી છું.

એ જી ચી મેડીને સોનેરી તો કિનાર છે અને ત્યાં નામની અખંડ
દોરી લાગેલી છે. ચંદ્ર ને સૂર્ય જોવા ત્યાં દીવા ઝગમગે છે. એની વચ્ચે થઈને
ત્યાં જવાનો અટપટો રસ્તો છે

પંચપ્રાણ, પચીસ પ્રકૃતિતત્ત્વો અને ત્રણ ચુલુનું આ (દિહરૂપી) ઘર
બનેલું છે. તેમાં મનરૂપી મુખી છે અને જ્ઞાનરૂપી પડિતજી જમાદાર છે.
ચારે બાજુ સંસારના ભોગોનું બળ્લર ભરાયેલું છે

આ દેહમહેલના (સપ્ત ધાતુ અને કેશ મળીને) આઠ ખંડો છે અને
એને દસ દરવાજા છે. તેમાંના પહેલા નવ (ઈન્દ્રિયદ્વારો)ને બારણાં છે,
જેને થોગી લોકો પ્રાણુવાયમથી બંધ કરી શકે છે. (દશમું દ્વાર અક્ષરત્ર છે.)

આ મહેલની બારીએ ખેસીને (જીવરૂપી) ગોરી પ્રિયતમની મેડી તરફ
જોવા માંડી તો એને તો ઉપરની બધી જ ઝુંપડીઓ બંધ લાગી.

કપીર કહે છે કે હે સતજન ! સાંભળો. સદ્ગુરુના ચરણની તો
બલિહારી જ છે. સાધુસંતોને અને સદ્ગુરુને મળીને જ જીવ જીવનને સાર્થક
કરતો પ્રમુખામિતો સોદો કરી શકશે. પણ જે સૂખ અને અનાડી હશે.
તેને પસ્તાઈને રોડેણું રડવાનું જ રહેશે.

૧૬૯

રતન જતન કરુ પ્રેમ કે.
તત ધર સતગુરુ ધમરિત નામ જુગત કે રાખખ રે,

બાબા ધર રહલોં બબઈ કહોં લોં
સૈયાં ધર ચતુર સયાન ચેતબ ધરવા આપન રે.

બેલત રહલોં મેં સુપનિ મહનિયાં
ઔચકે આયે લેનિહાર ચલબ કેસરિયા ઝાર રે,

યહ તો અધેરી રાત સુસલ ચોરવા
ચાતીં સૈયાં કે બાન કુબાન સુતો લોં ગોઠવા તાન રે,

ચુનચુનકલિયાંમી સેજિયાં બિછોલોં
બિના રે પુરુબવા કે નારિ અંબલે દિનવા રાત રે.

તાલ ઝુરાયા ગેલે ફૂલ કુમ્હિલાય ગેલોં
હંસા ઉડત અકેલ કોઈ નહીં દેખલ રે,

અબ કા અંબોલુ નારિ હિએ જોઠલુ મનમારિ
એહિ બાટે મોતિયાં હેરાઈલ રે,

હાસ કળીર ધંદૈ ગારોં નિરશુનવા
અબ કી ઉહવાં બબ તો ફિર નહિ આઉબ રે.

૧૭૦

કાલોં જૈબો સસુરં ધર ઐબો
ગાંવ કે લોગ બબ પૂછન લગિહૈ

તબ હમ કા રે બરોંબો.
બેલ ધુંધટ બબ દેખન લગિહૈ
તબ હમ બહુત લજૈબો.

૧૬૯

પ્રેમપૂર્વક આ જીવરતનનું જતન કર અને સદ્યુરુનું શરણ લઈને પ્રભુ-
નામરૂપી અમૃત પી અને કાળજીપૂર્વક એને સાચવી રાખ

(સ સારરૂપી) બાપના ઘરમાં રહ્યાં અને અચાન બાળકી કહેવાયા પછી
પ્રિયતમ પરમાત્માના ધામ માટે તો ચતુર અને શાહુ (શાની) થવું જોઈએ.

હે જીવ ! તુ ચેતી જઈને સમજી જ કે પ્રભુનું ધામ એ જ તારું
પોતાનું ઘર છે.

હું તો (સંસારી વિષય પદાર્થોને સંબંધમાં) સ્વપ્નમાં હોઈ તેમ પોતાના
તાનમાં મૌન બનીને રમ્યાં કરું છું અને અચાનક સાસરેથી પ્રિયતમ પ્રભુનું
તેડું આવી પહોંચે તો પછી પસ્તાવો કરતાં માથું ધ્રુણાવતાં જવું તો પડશે જ.

આ તો અચાનકથી અંધારી રાત છે અને તારી આત્મશક્તિની પૂજને
લૂંટી લેવા (કામ ક્રોધ વગેરે) ચોરા કંડા લઈને ઊભા છે. એ બધા હથિયાર
સજીને પગ પસારીને તારા પ્રિયતમ પ્રભુને ઘેરીને વચ્ચે જ પડેલા છે.

મેં કળીઓ વીણીવીણીને પ્રિયતમ માટે સેજ બિછાવી છે. પણ પુરુષો-
ત્તમની પધરામણી વિના આ નારીનાં દિનરાત અંખનામાં જ વીતી જાય છે.

આ દેહસરોવર તો સુકાઈ ચાલ્યું. એની આસાના ફૂલો (વિયોગ થવાથી)
ચીમળાઈ ગયાં અને એમાંથી આત્મારૂપી હંસલો એકલો જ ઊડી જાય છે.
તેને કોઈ જોતું પણ નથી !

આમ પસ્તાવો કરતાં હવે અંખ્યા કરવાથી હે નારી ! શું વળવાનું
છે ? હવે તું મન ચારીને બેસ અને આ પ્રેમશક્તિની વાટે જ તને સુકિતરૂપી
મોતી મળી રહેશે.

કપીરદાસ કહે છે કે હવે નિયુંજી પ્રભુનાં શુભગાન કરતી રહે કે જેથી
હવેને વારે અહીં આ મૃત્યુલોકમાંથી પ્રભુનાં ધામ જવાનું થાય ત્યારે ફરી
પાછા જન્મભરણના ફેરામાં આવવું જ ન પડે.

૧૭૦

શું શું લઈને હું સાસરિયે જઈ ? (પ્રભુના ધામે પહોંચવા હું શી
શી તૈયારી કરું ?)

ત્યાં ગામના લોકો જ્યારે પૂછવા માંડશે ત્યારે હું શું ક્રેખાડીશ ?
(પ્રપ્ત્યનું ભાણું તો બાંધ્યું નથી.)

મારો ધૂંધટ ખોલીને જ્યારે મારા અંતઃકરણને પ્રિયતમ જોવા માંડશે
ત્યારે તો હું તો શરમાઈ મરીશ. (કેમ કે એમને માટે તો મેં કશી જ
તૈયારી નથી કરી.)

કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધો
ફિર સામુર નહિ પૈઓ.

૧૭૧

સાંઈ મોર બસત અગમ પુરવાં જહાં ગમન હમાર..
આઠ કુવાં નવ ખાવડી સોરહ પનિહાર..
ભરલ ઘયલવા ઢરકિ ગયો રે ધન ઠાકિ મન માર.
છોટ મોટ ઠંહિયાં ચંદન કૈ હો છોટ ચાર કહાર..
ભય ઉતરિહૈ વાહિ દેસવા હો જહાં કૈઈ ન હમાર..
ભાંચી મહતિયાં સાહન કૈ હો લગી બિખમી બજાર..
પાપપુન દોહ બનિયાં હો હીરા લાલ અપાર..
કહ કબીર સુન સાંઈયા મોર ચાહિય દેસ,
જો ગયે સો બહૂરે ના કે કહત સંદેસ.

૧૭૨

કૌન રંગરેખવા રંગે મોર ચુંદરી.
પાંચ તત્ત કૈ બની ચુંદરિયા,
ચુંદરી પહિરિ કૈ લગે બડી ચુંદરી.
ટેકુઆ તાગા કરમ કૈ ધાગા
ગરે બિચ હરવા હાથ બિચ સુંદરી.
સોરહો સિંગાર બત્તી સો અભરન,
પિયપિય રટત પિયાસંગ ધુમરી.
કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધો
બિન સતસંગ કવત બિધિ સુધરી.

કપીર એટલા માટે જ કહે છે કે હે સંતજન ! આ સાસરે (પ્રભુનેધામ) જવાનું ફરીફરીને આમ નહીં મળે; તેથી તેને માટે આ માનવજન્મમાં જ તૈયારી કરી લો.

૧૭૧

મારે બધાં જનું છે એ અગમપુરીમાં મારા સ્વામીના નિવાસ છે. આઠ દિશા રૂપી કુવા અને નવખંડરૂપી વાવડીઓ અર્થાત્ આખું જે જગત અને સોળ પનિહારીઓ (પાંચ માનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચ પ્રાણ તથા મન) આ જીવનમહેલમાં હોવા છતાં આ શરીરરૂપી ઘડો નાશવંત હોવાથી માનજલ ભરતાં ગખડી પડે છે. (જીવનશક્તિ ખલાસ થઈ જાય છે) અને આ (જીવરૂપી)નારી ઉદાસ થઈને ઉભી રહે છે.

એ પછી તો નાના મોટા સુખકના કકડાની પાલખી (કાઠડી) બનાવીને ચાર જણે (કાણ્યઓએ) એને ખભે ઉપાડીને છેક એવા પ્રદેશમાં જઈને ઉતારી કે બધાં મારું કોઈ જ સગુંવહાણું પશું ન મળે.

મારા સ્વામીના મહેલ તો છેક જાંચે (જિધ્વ પ્રદેશમાં) છે અને પાંચે તો પ્રલોભનોથી ભરેલું વસતું બજાર ભરેલું છે. ત્યાં પાપપુ.ચરૂપી જે વેપારી વાણિયા બેઠા છે અને (જ્ઞાન-ભક્તિરૂપ) અનેક હીરામાણેક પથ્થુ ત્યાં ચમકી રહ્યાં છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતો ! સાંભળો. આ જ મારું (જીવાત્માનું) સત્યુંધામ છે, ત્યાં પહોંચ્યા હોય તે ફરીથી આવતા નથી. તો પછી કોણ ત્યાંના સદેશ કહી શકશે ?

૧૭૨

કયા રંગરેળે આ મારી ચૂંદડીને રંગી છે? પાંચ તત્ત્વની આ ચૂંદડી બનાવી છે અને એ જ ચૂંદડી પહેરીને જીવરૂપી નારી ખૂબ સુંદર લાગે છે.

આ ચૂંદડીમાં સંકલ્પોના તાણા અને કર્મના વાણા નાખેલા છે. ગળામાં હાર અને હાથે વીંટી ઉપરાંત સોળે શણગાર અને બત્રીસે આભૂષણ પહેરીને પથ્થુપિથુ રટતી આ નારી (ચૈતન્યરૂપ) પ્રિયતમની સાથે ઘૂમતી ફરે છે.

કપીર કહે છે હે સંતજન ! સાંભળો. આ રંગચૂંદડી એટલી નારી (જીવાત્મા) સત્સંગ વિના શી રીતે સન્માર્ગે વળી શકત અને દેવરા શકત.

૧૭૩

ચે અખિયાં અલસાની પિય હો સેજ ચલો.

ખંભા પકરિ પતંગ અસ હોલે, બોલે મધુરી બાની,
કૂલન સેજ બિછાઈ બે રાખ્યો પિયા બિના કુમ્હિલાની.

ધીરે પાંવ ધરો પલંગા પર ભગત નનદં જેઠાની,
કહત કપીર સુનો ભાઈ સાધો દોઢલાજ બિછલાની,

૧૭૪

ભણુ પિયારી અભ કા સોવ,
રૈન ગઈ દિન કાંહેકો ખોવૈ.

જિન ભગા તિન માનિક પાયા,
તૈ બૌરિ સખ સોય ગૈવાયા.

પિય તેરે ચતુર તૂ મૂરખ નારી
કમહું ન પિય કી સેજ સંવારી.

તૈ બૌરિ બૌરાપન કીન્હો
ભર ભોળન પિય અપન ન ચીન્હો.

ભગ, દેખ પિય સેજ ન તેરે
તોહિ છાંડિ ઉઠ ગયે સવેરે.

કહ કપીર સોઈ ધૂન બગે
ચખદમાન ઉર અંતર લાગે.

૧૭૫

આયો દિન ગૌન કૈ હો મન હોત હુલાસ.
પાંચ ભીટ કૈ પોખરા હો બાચે દસ દ્રાર,
પાંચ સખી ઘેરન ભઈ હો કસ ઉતરખ પાર.

૧૭૩

હે પ્રિયતમ ! આ આંખો તો જીવને લીધે ઢળી પડે છે. હવે અંતઃપુરમાં સેજ પર ચાલોને !

ખભો પકડીને પતંગિયાની જેમ ડોલતી (લક્ષ્મી-અભિસારિકા) મધુર વચનો બોલી રહી છે. મેં તો ફૂલોની સેજ બિઝાવીને રાખી છે પણ પિયુષની પધરામણી વિના એ સકાઈ રહી છે.

હે પિયુ ! મારા મહેલમાં ધીરથી પધારીને પદ્મ પર પોઢો. મારી (ઇન્દ્રિયોદ્ધીપી) નણુંદ ને જેઠાણી ભગે છે.

કપીર કહે છે, હે સંતજન ! સાંભળો. પ્રિયતમના મિલનમાં લોકલાજ તો છૂટી જ ગઈ છે.

૧૭૪

ભગ, પ્રિય ! તું ભગ તારી (અગ્નિ-અગ્નિ) રાત તો તેં ગુમાવી, હવે બાકીનો દિવસ તું શાને બચાડે છે ?

જે કોઈ (માયાક્ષમ ભાગીને) ભગત થઈ ભય છે તેને (પ્રભુમિલનતું) માણેક પ્રાપ્ત થાય છે, પણ તેં વેલીએ તો બધું તારી અગ્નિની બિધમાં જ ગુમાવ્યું.

તારો પ્રિયતમ પ્રભુ તો બહુ ચપ્પર છે પણ એની પ્રિયા તું મૂર્ખ છે. તેં કહી પણ પિયુષ માટે પ્રેમથી સેજ પણ તૈયાર કરી નથી. તેં વેલીએ વેલાં કાઢવામાં જ બધું બોલ્યું અને ભરચુવાનીમાં પણ તેં પોતાના પ્રિયતમને ગાળખી મિલન સાધી ન લીધું !

અરે, વેલી ! હવે જરા બણીને જો તો ખરી કે તારો પ્રિયતમ તારા પલ્લવમાં નથી. તું બેધ્યાન રહી એટલામાં તો તને છોડીને એ સવારના પહોરમાં જ જતો રહ્યો છે !

કપીર કહે છે કે જેના હૃદયના બિડાણમાં શબ્દના ઉપદેશનું જ્ઞાનબાણ લાગે છે, તેના જીવનમાં જ પ્રભુમિલનની ધૂન બગી ભેડે છે.

૧૭૫

આણીનો દહાડો આવી પહોંચ્યો અને મારા દિલમાં આનંદ આનંદ છે.

પાંચ (તત્ત્વરૂપી) કાંઠાની આ (દિહરૂપી) તળાવડી છે. તેમાં દસ દરવાજા છે. આ મારી પાંચ સર્પીઓ (જ્ઞાનેન્દ્રિય) મારો દુરમન થઈ પડી છે, એટલે હવે હું કેવી રીતે સંસારની પાર બિતરીને પ્રિયતમને મળી શકીશ ?

છોટમોટ ડોલિયા ચંદન કૈ હો લાગે ચાર કહાર,
ડોલિયા ઉતારૈ ખીચ ખનવાં હો જહાં કોઈ ન હમાર.

પૈયા તોરિ લાગૌં કંહરવા હૌં ડોલિ ધર છિન ખાર,
મિલ લેવૌં સખિયાં સહેલર હો મિલૌં કુલ પરિવાર.

સાહેબ કળીર ગાંવૈં નિરગુન હો સાધો કરિલો ખિચાર,
નરમ ગરમ સૌદા કરિ લો હો આગે હાટ ન ખનાર.

૧૭૬

ખેલ લે નૈહરવાં દિન ચારિ.

પહિલી પઠૌની તીન જન આચે નૌવા. ખાદ્દાન ખારિ,
ખાબુલખ મૈં પૈયાં તોરિ લાગૌં અખ કી અંવન કે ટારિ.

દ્વસરિ પઠૌની આપહિ આચે લેકે ડોલિયા કહાર,
ધરિ બહિયાં ડોલિયાં ખૈઠારિન કોઈ ન લાગ ગોહાર.

લે ડોલિયાં બાઈ ખન ઉતરિન કોઈ નહિં સંગી હમાર,
કહૈં કળીર સુનો ભાઈ સાધો ઇકે ઘર હૈ દસ દ્રાર.

૧૭૭

કંડિયા કંદાય ધન આણુ રે, મિલિ લેહુ સહેલી.
દિના ચારિ કો સંગ હૈ કિર અંત અકેલી.

દિન દસ નૈહર ખેલિયે સાસુર નિજ ભરના,
બહિયાં પકરિ પિય લે ચલે તણ ઉત્તર ન કરના.

મને પતિધેર લઈ જવા માટે તો ચંદનકાષ્ઠની બનાવેલી પાલખ ૧ (હાડી) તૈયાર છે અને એને જીંચકનારા પશુ ચાર જણુ છે.

મને જીંચકીને લઈ જતાં એમણે તો બર્મા મારું કોઈયે ના મળે એવા જંગલમાં પાલખી ઉતારી. મેં તો પહેલેથીજ એમને કહ્યું કે, હે પાલખીવાળા ! તમારે પગે પકું. બે ઘડી તો થોભી જાઓ. મને મારી સખી સાહેલીઓને અને સગાંવહાલાંઓને ધરાઈને છેલ્લી વાર મળી તો લેવા દો.

કબીર તો નિશુલ્ક પરમાત્માનાં શુભગાન કરે છેને કહે છે કે હે સંતજન ! જરા જોડો વિચાર કરી લેજો. આ દુર્લભ માનવજન્મ પામીને જે કંઈ તેણ મંદીનો સોદો કરીને કમાણી કરી લેવી હોય તે (આ કર્મભૂમિમાં) અહીં જ કરી લેજો. આગળ આવી કમાણી કરવા માટેનું કોઈ જ બજાર નહીં મળે.

૧૭૬

ચાર દિન આ સસાર-પિયરમાં ખેલી લે. સાસરે (પ્રભુધામમાં) જવાના પહેલાં તેડા સાથે વાળંદ, બ્રાહ્મણ અને કુમારિકા એ ત્રણુ જણુ તને એતાવવા આવ્યાં. ત્યારે તેં કહ્યું કે, “બાપુ ! તમારે પગે પકું. આટલી વખત સાસરે મોકલવાનું માંડી વાળોને !”

પણ ખીજ તેડા વખતે તો પ્રાણુનાથ પોતે જ પાલખી અને ચાર જીંચકનારા લઈને આવી પહોંચ્યા અને હાથ પકડીને મને પાલખીમાં જ ચડાવી દીધી. ત્યારે તો મારી ચીસાચીસ કથાએ કામે ન લાગી !

એ પાલખી લઈ જઈને છેક જંગલમાં ઉતારી. ત્યાં તો મારું કોઈ જ સાથી ન રહ્યું.

કબીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો. આ દેહરૂપી ઘર તો એક જ છે પણ એમાં પ્રાણુને નીકળી જવા માટેના દરવાજા તો દસ છે.

૧૭૭

વહુજી ! આ કંડિકાની ડોળીમાં બધાઈને હવે ચાલો. બધી સાહેલીઓને મળી લો. એ સૌના બંધ તો ચાર દિનના જ છે. પછી અતે તો સાસરે (પ્રભુધામમાં) એકલા જ જવાનું છે.

આ દસ દહાડા સંસારી પિયરમાં ખેલી લો. પછી સાસરે જ દિન કાઢવાના છે. ત્રિયતમ તેડવા આવીને હાથ ઝાલીને લઈ જાય ત્યારે તું આનાકાની ના કરીશ.

ઈક અધિયારી કોકરી ફૂજે દિયા ન ખાતી,
 દે' ઉતારિ તેહિ ઘરાં જહાં સંગ ન સાથી.
 ઈક અધિયારી ફૂંધ્યાં ફૂજે લેજૂર ફૂટી,
 નૈન હમારે અસ દુર માનોં ગાગર ફૂટી.
 દાસ કંપીરા ચેાં કહે જગ નાહિન રહના,
 સંગી હમારે ચલિ ગયે હમહું કેા ચલના.

૧૭૮

કરો જતન સખી, સાંઈ મિલેન કી.
 ગુડિયા ગુડવા સૂપ સુપેલિયા
 તજ દે બુધ લરિકૈયાં ખેલન કી.
 દેવતા પિત્તર બુધ્યાં ભવાની
 ચહ મારગ ચૌરાસી ચલન કી.
 બિંચા મહલ અજળ રંગ રંગલા
 સાંઈ સેજ વહાં લાગી ફૂલન કી.
 તન મન ધન સખ અરપન કર વહાં
 સુરત સમહારુ પરુ પૈયાં સજન કી.
 કહ કંપીર નિરભય હોય હંસા
 ફૂંછ બતા દેઉં તાલા ખુલન કી.

*

*

*

મિથ્યાચાર

૧૭૯

દર કી ખાત કહી દરવેસા, બાદશાહ હૈ કૌન લેસા-
 કહાં ક્ય કહાં કરે સુકમા, કૌન સુરતિ કેા કરું સલામા.
 મૈં તોહિ ખૂછીં ખુસલમાના લાલ જરદ કા તાનાખાના.
 કાછ કાજ કરો તુમ કૈસા ઘર ઘર જાઈ કરાવો વૈસા..

એક તો આ (સસારરૂપી) અધારી કાટડી અને તેમણે વળી (જ્ઞાનરૂપી) દીવાળતો પણ સાથે નથી આવી દુર્દશામાં જ્યાં કોઈ સાથીનો સથવારોયે ના મળે તેવી જગ્યાએ એ તને ઉતારી દેશે.

આ શરીરરૂપી અધારો કૂવો છે ને તેમણે આ ઈન્દ્રિયરૂપી બધાં જ દોરકાં તૂટી જઈ જીર્ણ અને નકામાં થઈ પડ્યાં છે આ મારી આંખોની દૃષ્ટિ પણ અજ્ઞાનને લીધે ઝાંખી અને કૂટેલી ગાગર જેવી નકામી થઈ પડી છે.

કબીરદાસ તો કહે છે કે આ જગતમાં રહેવાનું નથી. આપણા બધાએ સાથીઓ ચાલી ગયાં છે અને આપણે પણ જંવાળું જા છે.

૧૭૮

હે સખા ! હવે તો પિયુષિનની તૈયારી કરો. શાણી ! હવે આ સસારના હીંગલા હીંગલીના અને ધરધર રમવાના, સંતાકુકડીના અજ્ઞાન બચ્ચાના ખેલ પું છોડી દે.

આ દેવદેવીઓ, પિતૃઓ અને ભૂતપ્રેતા વગેરેની ચોપાંશી લાખ ચોનિ-ઓમાં લમવાનો જ રસ્તો છે.

તારા પ્રિયતમનો મહેલ તો જીર્ણોદ્ધારમાં છે. એ અઢીકિંક રંગે રંગેલો છે. ત્યાં વહાલાંની કૂચોની સેજ બિછાવેલી છે.

ત્યાં પંકોચી જઈને તું તારું તન, મન, ધન અને સર્વસ્વ વહવાને પગે પડીને સમર્પણ કરી દે અને એની સાથે એકરૂપ થઈ જા.

કબીર કહે છે કે તું નિર્ભય થઈ જા. હે હંસલો ! હું તને પ્રિયતમના મિલનમ દિરેનુ તાણું પ્રેમલવાની આ (પ્રેમલકિતની) ચાવી બતાવી દઈ છું.

મિથ્યાચાર

૧૭૯

હે દરવેશ ! અંદરના દરવાજાના તો વાત કરો બાદશાહ (મુલુ) કેવા વેશમાં બિરાજે છે ? એની સગરી ક્યાં ક્યાં કરે છે ? એનો મુકામ ક્યાં થાય છે ? એની કઈ સુરતને હું પ્રણામ કરું તે તો કહે.

હું તમને પૂછું છું, હે મુસલમાન ! એનાથુ લાલપીળા તાણાનાથુ હોય છે ?

હે કાઝ ! તમે કેવું કામ કરો છો ? ઘેરઘેર જીવહન્યા થાય તેવું તો તમારા ન્યાયનું કામ છે !

બકરી સુરગી કિન કુરમાય કિસકે હુકુમ તુમ છુરિ ચલાયા.

કરક ન જાનૈ પીર કહાવૈ ખેતા પઢિ પઢિ જગ સમુગાવ.
કહ કબીર એક સચ્ચક કહાવૈ આપ સરખા જગ કબુલાવૈ.

દિનભર રોબ ધરત હૌ રાતિ હતત હો ગાય,
ચહ તો, ખૂન વહ બંદગી કયો' કર ખુસી ખોદાય.

૧૮૦

ઐસા ભેગ ન દેખા ભાઈ, ભૂલા ફિરૈ લિયે ગદિલાઈ,
મહાદેવ કા પંથ ચલાવ ઐસો ખડો મહંત કહાવૈ.

હાટખાટ મેં લાવૈ તારિ કચૈ સિદ્ધન માયા ખ્યારી,
કબ હૈ માવાસી તોરી કબ શુકદેવ તોપચી ભેરી.

કબ નારક બંદક ચલાયા બ્યાસદેવ કબ બંબ બબયા,
કરહિ લહાઈ મતિ કે મંદા, ઈ હૈ અતિથિ કિ તરકસબંદા.

ભયે વિરક્ત લોભ મન ઠાના સોના પહિરિ લખવૈ ખાના,
ઘોરી ઘોરી કીન્દ બરોરા, ગાંવ પાય જસ ચલે કરોરા.

તિય ચુંદરી ન સોહાઈ સનકાદિક કે સાથ,
કબહુંકે દાગ લગવાઈ કારી હાંડી હાથ.

૧૮૧

સોગ બધાવા સમ કરિ જાના, તાકી બાત ઈન્દ્ર નહીં જાના,

આ બકરાં અને મરઘાં મારી ખાવાનું કોણે ફરમાન કર્યું છે ? કોના હુકમથી તમે એમના પર છરી ચલાવો છો ?

પારકી પીડાને તો તમે જાણતાજ નથી અને પોતે જ મોટા પીર થઈ બેઠાછો ! બસ, પોતાં વાંચી વાંચીને કુનિયાને ભૂંડાં લાણાવો છો ?

દિવસભર રોજ રાખીને ઉપવાસ કરે અને રાત પડે કે ગાયની હત્યા કરે ! આ તો ખૂન જ કરેવાય, તો પછી રોજની બંદગીથી ખુદા કેવી રીતે ખુશ થાય ?

૧૮૦

અરે ભાઈ ! આવો યોગ તો નથી જોયો. ગાફેલ રહીને તું આમ જુલાવામાં જ લગ્યા કરે છે. મહાસ્વનો શૈવ પંથ ચલાવે છે અને આવો મોટો મહંત કહેવડાવે છે. હાટેવાટે જઈને સમાધિ ચડાવે છે. આવો કાચા સિદ્ધને આવી બાબ માયા જ પ્રિય લાગે છે.

(મહંતોની સચારીના ઠાકપર કટાક્ષ કરતાં કહે છે કે) દત્તાત્રયે કયાં કોઈ કિલ્લા તોડીને જીત્યા હતા ? શુક્રદેવજીએ ક્યારે તોપધડાકા કર્યા હતા ? નારદ મુનિએ ક્યારે વળી બંદુક ચલાવી હતી ? વ્યાસ ભગવાને ક્યારે રણડંકા બળાવ્યા હતા ?

હે મ હમતિ મૂખડી ! (આવો ઠાકારો રાખીને) તું લડાઈ ઝંધડા કર્યાં કરે છે. તું તે અતિથિ સંન્યાસી છે કે પછી ધનુર્ધારી લડવૈયો છે ?

આમ તો તું વૈરાગી થયો છે પણ મનમાં તો લોભ ભરેલો છે. આ સોનાના અલંકાર પહેરીને તું તારા ભગવા ભોખને લજવી રહ્યો છે !

તેં આ ઘોડોઘોડા વસાવ્યાં છે અને ગામમાં ખમ મૂકતાં જ તું તો જાણે કરોડપતિ હોય તેમ ચાલે છે !

અરે, સનકાદિક ત્રિશુભિરુઓની સાથે સુંદર સ્ત્રીનો સંગાથ શોભે જ નહીં. કાળી હાંડલો કોઈક વાર તો હાથ કાળા કરે જ. (તેમ વૈરાગીને નારીનો સંગ કોક વાર કલકિત તો કરે જ.)

૧૮૧

વૈરાગીને (નારીના સંગથી મતિ ફરે છે ત્યારે) દુઃખ થવું જોઈએ એવો અસંગ વધામણી એવો લાગે છે. શું (અહત્યા પાસે જતાં) ઇન્દ્રને આ વાતની ખબર ન હતી ?

જટા તોરિ પહિરાવ સેલી યોગચુકિત કૈ ગરલ દુહેલી.

આસન ઉઠ એ કૌન બઠાઈ જૈસે કાગ ચીલ્હ મંઠરાઈ,
જૈસી ભિસ્ત તૈસી હૈનારી, રાજપાટ સખ ગિનૈ ઉઝરી.

જૈસે નરક તસ અંદનમાના જસ બાહર તસ રહે સયાના,
લપસી લૌંગ ગનૈ ઇકસારા ખાંડૈ પરિહરી કૈ છારા.

એહિ બિચાર તે બહિ ગયો ગયો બુદ્ધિ બલ ચિત્ત,
દુઈ મિલિ એકે હૃવૈ રહ્યો કાહિં બતાબિં હિત્ત.

૧૮૨

સંતો, દેખો જગ બૌરના..
સાંવ કહો તો મારન ધ વૈ જૂઠે જગ પતિયાના.

નેમિ દેખે ધરમી દેખે પ્રાત કરે અસનાના,
આતમ મારિ પખાનહિં પૂજૈ ઉનમેં કધુ ન જાન.

બહુતક દેખે પીર ઔલિયા ખઠૈ કિતાબ કુરાના,
કૈ સુરીહ તહબીર બતાબૈ ઉનમેં ઉઠૈ ગિઆના.

આસન મારિ ડિંલ ધરિ ખેઠે મન મેં બહુત શુમાના,
પીતર પાથર પૂજન લાગે તીરથ ગરા લુલાના..

મલા પહિરૈ ટોપી દીન્હે છાપ તિલક અનુમ ના,
સાખી સખદ ગાવત ભૂલે આતમ બખરિ ન જના.

નારીની સોબત તો જોગીની જોડા મુંડાવીને એને અબરસેલું પહેરાવી -
દે અને ચોગની સંયમમૂલક ક્રિયાએને (ચોગીને જ) ત્રાસ લાગે તેવી કરી મૂકે ।

એના આસનની સ્થિતતાને છાવી દેવામાં એને મન એવી તે શી મોટી -
વાત છે ? કાગડો અને સમડી જેમ ચક્કર લઈને શિકાર પર તરાપ મારે
તેમ નારી ચોગીના આસનને (પ્રલોભનથી) ચલિત કરી દે છે.

...નારી તો (આસકત નરને મન) સ્વર્ગ સમાન છે. એની (મોહક માયા)
આગળ એ રાજપાટ બધું જ વેરાન ગણે છે. એની સારાસાર પારખતી
વિવેકશક્તિ હજીઈ જવાથી એને મન ચ દનકાળ પણ નરક સમાન લાગે છે.

એ શણે હોવા છતાં આમ પાગલ જેવો થઈ જાય છે અને લાપસી
અને લવગને સરખા માને છે. આમ મોહવશ થઈને અંતે એ જીવ ખાંડ
છોડીને રાખ ફાંકતો થઈ જાય છે ।

આમ કામવાસનાને લીધે મતિ અવળી થઈ જવાથી એનાં યુદ્ધિ, બળ
અને ચિત્તની શક્તિ બધું જ ખલાસ થઈ જાય છે. સ્ત્રી અને પુરુષ એય
જળ્યાં મળીને માયામય એકરૂપ બની જાય છે; પછી હિતની વાત કું તે કોને કડું ?

૧૮૨

સતો । આ દીવાની દુનિયાં તો દેખાઈ હુ સાચી વાત સમજવું છું તો
બધા મને મારવા દોડે છે. આ જગતને તો જૂઠામાં જ વિશ્વાસ છે

નિયમ, ધર્મવ્રત પાળતા કૃતલાયને મેં જોયા છે જે સવારે નિત્ય સ્નાન
કર્યા કરે છે. પણ એ બધાએ (મૂળરૂપ) આત્માને જ પડતો મૂકીને જડ
પથરાને પૂજતા કરે છે. એવા બધાને કંઈ (સત્યનુ) જ્ઞાન નથી.

શાસ્ત્રો અને કુરાનનો પાઠ કરતા ધંધાએ સાંધુસ તો અને પીર
ઓલિયાને મેં જોયા. એ બધા એલા બનાવીને ચમત્કારો ને શુક્તિપ્રશુક્તિઓ
બતાવતા હોય છે. એમનું જ્ઞાન પણ એવું અપૂર્ણ હોય છે.

કોઈક વળી આસન લગાવીને દંભ કરતા બેડા હોય છે, પણ તેમના
મનમાં તો ખૂબ ધમ્મ હોય છે. કોઈ વળી પિતરો, ભૂતપ્રેત વગેરેને તથા
પથરાને પૂજવા મડિ છે, તો વળી કોઈક તીર્થોમાં ભટકતા (શ્રમમાં પડેલા)
હોવા છતાં ગર્વ કરે છે.

કોઈ વળી માળા અને મુકુટ પહેરીને ચાંદ્રા-તિલક કરે છે અને
ધર્મગ્રંથની સાખીઓ અને બોધવચનો કેવળ લલકારવાના શ્રમમાં કરે છે. પણ
તેમનેય આત્માની જાડી સમજણ હોતી નથી. તેથી તેઓ પણ ભુલાવામાં
ભટકતા હોય છે.

કહ હિંદૂ મોહિં રામ પિયારા તુરુકે કહે રહિમાના,
આપસ મેં દોઉ લરિ લરિ મૂએ મરમ ન કાહૂ જાના.

ઘરઘર મંત્ર જે દેત ફિરત હૈ માહિમા કે અભિમાના,
ગુરુવા સહિત શિષ્ય સળ ખૂડે અતે કાલ પછતાના.

કહત કચીર સુનો હો સંતો ઈ સળ ભરમ ભુલાના,
કૈતિક કહો કહા નહિ માનૈ આપહિં આપ સમાના.

૧૮૩

સંતો, રાહ દોઉ હમ લીકા.
હિંદૂ તુરકે હટા નહિ માનૈ સ્વાદ સળન કે મીકા.

હિંદૂ ખરત એકાદસિ સાધૈ દૂધ સિંઘાડ સેતી,
અને કે ત્યાગૈ મન નહિ હટકૈ પારન કરૈ સજોતી.

રોજ તુરુકે નિમાજ ગુબરૈ બિસમિલ ખાંગ પુકારૈ,
ઉનકો બિસ્ત કહાં તે હોઈ હૈ સાંઝે મુરગી મારૈ.

હિંદૂ દયા મેહર કે તુરકન દોનોં ઘટ સોં ત્યાગી,
વૈ હલાલ વૈ ઝટકા મારૈ આગિ ફુનોં ઘર લાગિ.

હિંદૂ તુરુકહી એક રહા હૈ સતગુરુ ઈહૈ બતાઈ,
કહહિં કચીર સુનો હો સંતો રામ ન કહેઉ ખોદાઈ.

૧૮૪

રામ ગાઈ ઔરન સમુઝાવ હરિ જાને બિન બિઠલ ફિરૈ.

હિંદુઓ કહે છે કે અમને અમારો રામ વહાલો છે અને મુસલમાનો. કહે છે કે અમને અમારો અલ્લા રહેમાન પ્યારો છે. આમ ને આમ કરતા એ બન્ને આપસમાં અજ્ઞાનને લીધે લડી મરે છે. એ બેમાંથી કોઈએ પણ પ્રભુનું સાચું રહસ્ય જાણેલું નથી.

પોતાની મોટાઈનું અભિમાન કરતા જે શુરુ બનીને ઘેર ઘેર મંત્ર દેતા ફરે છે, તેવા બધાએ એલા તેમના શુરુ સાથે પણ દૂખી મરે છે અને પછી અંતકાળે સૌ પસ્તાય છે.

કપીર કહે છે હે સંતજનો ! સાંભળો. આ બધી શ્રમની ભૂલવણી છે. હું તે કેટલુંક કહું ? કહેલું કોઈ માનવું નથી કે આ આત્મા પોતે જ પરમાત્મ-સ્વરૂપ છે.

૧૮૩

સ તો ! અમે બન્ને પંથ જોઈ લીધા ! હિન્દુ અને મુસલમાન કોઈ સંયમ માટેના નિમેષને ગણ્યકારતા નથી, એ બધાયને સ્વાદનો ચટાકો તો મીઠો જ લાગે છે !

હિંદુઓ એકાદથી વ્રત કરીને દૂધ સાથે સિંગોડાનો ફરાળ ખાય છે. આમ બન્નેને તજ છે પણ (વ્રતને દિવસેય) મનને મારી શકતા નથી. પછી (વ્રતને અંતે) તો કુટુંબ સાથે મળીને પારણાં કરે છે !

મુસલમાનો રોજ રાખીને નમાઝ પઢે છે અને બિસ્મિલ્લાહ કરીને ખાંડ પોકારે છે, પણ સાંજ પડતાં જ ખાવા માટે મરઘીની હત્યા કરે છે. એમને બહિશત (સ્વર્ગ) ક્યાંથી મળે ?

હિન્દુઓએ દયા ધર્મ અને મુસ્લિમોએ રહેમને પોતપોતાના જીવનમાંથી જાણે દેશનિકાલ કરી દીધાં છે ! હિન્દુ માંસાહાર માટે એક અડકે જ પશુ હત્યા કરે છે અને મુસલમાનો પણ ધીરેધીરે ગળું કાપીને પશુને હલાલ કરે છે. અરે ! આ બન્નેના (પંથરૂપી) ધર્મમાં (અજ્ઞાનની) આગ લાગી ગઈ છે ! સદ્ગુણોએ આ જ સત્યજ્ઞાન સનજની દીપ્તિ છે કે હિન્દુ અને મુસલમાનમાં એક જ પરમેશ્વર રહેલો છે.

કપીર કહે છે, હે સંતો ! સાંભળો રામ ના કહો અને ખુદા કહો, તોય તે એકલું એક જ છે.

૧૮૪

રામનાં શુભગાન કરીને જે બીજને બોધ આપે છે, તે પોતે જ પરમાત્માનાં સ્વરૂપના સત્યજ્ઞાન વિના વ્યાકુળ થઈને ભટકે છે !

બા મુખ યેદ ગયત્રી ઉચરે બાસુ બચન સંસારા તરે,
જાકે પાંચ જગત બિઠિ લાગે સો ગ્રાહન' છુલ 'બદ્ધ કરે.

અપને ભિંચનીચ ધર લોજન ધ્રુણિત કરમ કરિ ઉદર ભરે,
અહણ અમાવસ હુકિ હુકિ મગે કર દીપક લે કૂપ પરે.

એકાદસી 'અગૌ' નહિ' જાનૈ જૂત પ્રેત હકિ હૃદય ધરે,
તણ કપૂર ગાંઠિ બિંબ બાંધે જ્ઞાન ગમાએ મુગ્ધ 'કિરે.

છીજે સાધુ ચેર પ્રતિપાલે સંત જનનકી કૂટ કરે,
કહ કપીર જિહ્વા કે લપટ એહિ બિધિ પ્રાની નરક પરે.

૧૮૫

રામ ન રમસિ કૌન દંડ લાગા,
મરિ જૈહૈ કા કરહિ અલાગા,

કોઈ તીરથ કોઈ મુંડિત કેસા,
પાખંડ ભરમ મંત્ર ઉપદેસા,

બિદ્યા બેદ પઠિ કરે હંકારા,
અંત કાલ મુખ ફેકે છારા,

હુખિત મુખિત સગ કટુંબ જેવઈ બેં
મરન બેર અકસર હુખ પઈ બે,

કહ કપીર ચહ કલિ હ ખોટી,
બેરહ કરવા નિકસ લ ટોટી.

જેના મુખે વેદ અને ગાયત્રીનો ઉચ્ચાર છે, જેનાં જ્ઞાનમય વચનથી સસાર પાર કરી જવાય છે, જેને આખી દુનિયા જિંદગી થઈને પગે પડે છે, તે બ્રાહ્મણો આજે પોતાનાં જીવને અજ્ઞાનવશ થઈને બંધનમાં નાખી રહ્યા છે !

પોતાને ઉચ્ચ ગણવા છતાંય તે નીચને ત્યાં ખાવા જાય છે, ધૃત્યુજ્જ્વલ કામો કરીને પેટ ભરે છે અને ગ્રહણ તથા અમાસને દિવસે લોકોના ઘરમાં ઘૂસી જઈને ભીખ માગે છે !

આ રીતે હાથમાં દીવો લઈને એ કૂવામાં પડે છે. (જ્ઞાન હોવા છતાંયે અનાચાર આદરે છે.) એને એકાદશીના મતની પણ પૂરી ખુબર નથી અને મનમાં એ ભૂતપ્રેતની માનતા રાખે છે !

એ તો (ઉત્તમ પદાર્થ) કપૂર ત્યજીને એરની ગાંઠડી બાંધે છે અને જ્ઞાન-શુભાવીને કેવળ મોહવશ થઈને રખડે છે.

સજ્જનનો સંગ છોડીને એ ચોરની સોળત સેવે છે અને સંતજનોની છેતરપિંડી કરે છે.

કબીર કહે છે કે એવા જીભના લગાડી લોકો આવી રીતે જ હાથે કરીને નરકમાં પડે છે.

૧૮૫

તું રામમાં કેમ રમણ કરતો નથી ? તને આ શી સજ્જ થઈ છે ? અરે, અભાગિયા જીવ ! તું મરી જઈશ ત્યારે શું કરીશ ?

કોઈ તીર્થ કરે છે, કોઈ કેશ મુંઠાવે છે, કોઈ પાખંડીના ક્ષત્રમાં ભોળાવાઈને મંત્રનો ઉપદેશ લે છે, તો કોઈ વળી વેદ વાંચીને શાસ્ત્રનું વિદ્યાધ્યયન કરીને શુભાન કરે છે. પણ અંતકાળે આ બધું (બાહ્યકર્મ) બ્યર્થ બન્યુંને રાખ ફાંકવાનો વારો આવે છે.

દુઃખેસુખે તું આખા કુટુંબને જીવનભર જમાડે છે પણ મરણ વખતે તું એકલો જ દુઃખી થાય છે.

કબીર કહે છે કે આ (સંસારરૂપી) કલેશ મિથ્યા છે. તું (પ્રજ્ઞ પાસે) હાથ બેઠીને એનું શરણ સ્વીકારી લે, નહિ તો તને લુકસાન થશે.

૧૮૬

હરિ બિનુ ભરમિન બિગૂરચે અંધા,
જહાં જહાં ગચ્છે અપનપૌ ખોચ્છે તેહિ . ફંદે બહુ ફંદા.

ચોગી કહૈ ચોખ હૈ નીકો દુતિયા ઔર ન ભાઈ,
ચુકંતિ મુકિત મૌન જટા ધરિ તિનહું કહાં સિધ પાઈ.

જાની શુની સૂર કબિ હાતા ચે ને કહહિં બહ હમ હીં,
જહાંસે ઉપજે તહં હિ સમાને છૂટિ ગચ્છે સખ તખ હીં.

ભાચે કહિને તને બિકાર નિજુ હરિપદ ગહિયે,
કહ કંબીર ગૂંચે શુક આચ પૂછે સોં કા કહિયે.

૧૮૭

જસ માંસ નર કા તસ માંસ પશુ કા રુધિર રુધિર એક સારાણ,
પસુ કા માંસ ભખ સખ કોઈ નરહિ ન ભખૈ સિયારાણ.

બ્રહ્મ કુલાલ મેદિની ભરિયા ઉપજિ બિનસ કિત ગઈયા છ,
માંસ મછરિયા ને પૈ આવૈ ને ખેતન મેં બાઈયા છ.

માટી કે કરિ દેવી દેવા છવ કાટિ કટિ દેઈયા છ,
ને તેરા હૈ સાંચા દેવા ખેત ચરત કિન લેઈયા છ.

કહત કંબીર સુનો ભાઈ સંતો રામનામ નિત લયા છ,
ને કુછ કિય જિહ્વા કે સ્વાસ્થ બદલ પરારા દૈયા છ.

૧૮૮

બૂલા વે અહમક નાદાન તુમ હરદમ રામહિ ના જાના.

૧૮૬

હરિ વિના જમમાં પડેલાની દશા ગ્રંથવાડામાં પડેલા આંધળા જેવી હોય છે.

આત્મજ્ઞાન બૂલીને એવો ક્રાંતજન બ્યાં બ્યાં બન્ય છે ત્યાં ત્યાં તેને બહુ જાનમાં રસાવું પડે છે.

યોગીઓ કહે છે કે યોગમાર્ગ જ શ્રેષ્ઠ છે, બીજો કોઈ માર્ગ જ નથી.

અહીં તમા એટીધારી અને મૂંડિયા, મીન અને જટા ધારણ કરીને બેઠેલા છે. એમણે વળા સિદ્ધિ ક્યાંથી મેળવી ?

આ બધા જે જાની, ગુણવાન, શૂરવીરો, કવિઓ કે દાનેશ્વરી લોકો છે તેઓ અમે જ મોટા છીએ તેમ કહે છે. પણ એ બધા પણ જે અંહ-કારમાંથી જન્મેલા છે તેમાં જ છેવટે રૂખીને સમાઈ જાય છે. ત્યારે એમનો એ બધો ગર્વ છૂટી જાય છે.

આમતેમ વિકારોના વમળમાં બટકવાનું છોડી કઈને પોતાના પર-માત્મ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લઈએ.

કપીર કહે છે કે આ સ્વરૂપાનંદની પ્રાપ્તિ એ તો મૂંગાએ ગોળ ખાધા જેવો અકથ્ય અનુભવ છે, એટલે પૂછે તેને એ વિશે શું કહી શકાય ?

૧૮૭

જેવું મનુષ્યનું માંસ તેવું જ પશુનું માંસ હોય છે. અને બધું લોહી પણ સરખું જ હોય છે. એ પશુનું માંસ બધાય ખાય છે પણ માણસનું માંસ તો શયાળ પણ ખાતાં નથી !

ખેતરમાં વાવેલું હોય તે ઉપરાંત લોકો તો માંસ ને મચ્છી પણ ખાય છે અને માટીનાં દેવદેવતાં બનાવીને એમની આગળ પ્રાણીને કાપીને એનો ભોગ ધરે છે !

અરે ! જે તારો સાચો (ચૈતન્યરૂપ) પરમાત્મ દેવતા છે એને જ ખેતરમાં પશુરૂપે ચરતો જોયા છતાં કોઈ ક્યાં ઝોળખે છે ?

કપીર કહે છે, હે સંતો ! સાંભળો, રામનામ નિત્ય લેતા રહેવું. જીવના સ્વાર્થને ખાતર જીવો આવાં જે કૃત્યો કરે છે, તેમણે એનો બદલો ખીજને દેવો જ પડશે.

૧૮૮

રે નાદાન અહંકારી જીવ ! તું જમમાં બૂલ્યો છે. તે આમેવાસે વસેલા તારા રામને જ ના ઝોળખ્યો.

બરબસ, આનિ કૈ ગાય પછારા, ગલા કાટિ જિવ આપ લિયા,
જીતા જિવ મુરદા કરિ ડારૈ તિસકો કહત હલાલ ક્રિયા.

જાહિ માંસ કૈ, પાક કહત હૈ તાકી ઉત્પતિ સુષુ ભાઈ,
રજ ખીરજ ને માંસ ઉપાની માંસ ન પાક ને તુમ ખાઈ.

અપનો દોષ કહત નહિ, અહમક કહત હમારે બડન ક્રિયા,
ઉનકા ખૂન તુમારી ગારદન જિન તુમકો ઉપદેસ ક્રિયા.

સ્વાહી ગઈ સફેદી આઈ દિલ સફેદ અજહૂ ન હૂઆ,
રોજ નેવાજ બાગ ક્યા કીજૈ હુજરે લીતર જૈક સુઆ.

પંડિત બેદ પુરાન પદે ઓ મૌલાના પદે કુરાના,
કહ કપીર વે નરક ગયે જિન હરદમ રામહિ ના જાના.

૧૮૯

આઓ બે મુઝ હરિ કૈ નામ, બૌર સકલ તજુ કૌને કામ.

કહાં તબ આદમ કહાં તબ હૌઆ કહાં તબ પીરપેગંબર હૂઆ,
કહાં તબ જમીં કહાં અસમાના, કહાં તબ બેદ કિતાબ પુરાના

જિન દુનિયા મેં રચી મસીહ જૂઠા રોજ જૂઠી ઈદ,
સાંચ એક અલ્લા કૈ નામ તાકો નય નય કરો સલામ.

કહું ધૌં ભિસ્ત કહાં તે આઈ કિસકે હેતુ તુમ છરી ચલાઈ.
કરતા કિરાંતમ બાજી લાઈ હિંદુ તુરક દુઈ રાહ ચલાઈ.

તેં નૂકામી જ, ગાયને દાવીને પૂટીને એનું ગળું કાપીને એનો જીવ લીધો. આમ જીવતા જીવનું તેં મહદું કરી નાખ્યું અને ઉપરથી પાછો એને ધર્મના આદેશ પ્રમાણે તેં હલાવ કર્યું છે એમ કહે છે !

પણ હે ભાઈ ! આ જે માંસને તું પાક મણે છે તેની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ તે તો તું સાંભળ, રજ અને વીર્યના સંયોગથી તે માંસ ઉત્પન્ન થયું છે. એટલે તું જે માંસ ખાય છે તે પણ પવિત્ર તો નથી જ !

તું તારા ધર્મડને લીધે આ હત્યાનો દોષ સ્વીકારતો નથી અને વળી કહે છે કે આ તો અમારા વેડવાઓની પ્રભુલિકા છે ! અરે ! તારી ગરદન પર દોષ આવી પડે છે ત્યારે તને બોધ દેનારનું જ તું ખૂન કરાવવા તૈયાર થાય છે !

અરેરે ! કાળા કેશવાળી જીવાની વહી ગઈ ને આ પળિયાં આવ્યાં, તોયે તારું દિલ પવિત્ર ના થયું ! આ રોજ નમાજ અને બાંજરું કામ કર્યાં કરે છે ? તું તો ખુદ પ્રભુના દરબારમાં જ બેઠેલો છે, તે છતાં (અજ્ઞાનથી) મરી રહ્યો છે !

પંડિતો વેદ અને પુરાણો વાંચ્યા કરે છે અને મૌલવીઓ કુરાન પઢ્યા કરે છે ! કપીર કહે છે કે જેમણે શ્રીસૈથાસે વસેલા (આત્મ) રામને જ ઓળખ્યા નથી તે બધા જ નરકની અવગતિ પામે છે.

૧૮૯

આવ, રે મારા રામના (આદિ) નામ ! તું આવ. ખીજું બધું જ હું છોડી દઉં, એ શા કામનું છે ?

હે જીવ ! (એ આદિયુગમાં બ્યારે કેવલ ચૈતન્યરૂપ નામ પરમાત્મા વિના સૃષ્ટિમાં કંઈ જ ન હતું) ત્યારે તારાં આદમ ને ઈવ ક્યાં હતાં ? તારા પીર અને પેગંબર પેદા જ ક્યાં થયા હતા ?

આ ધરતી ને આસમાન પણ ક્યાં હતા ? આ વેદશાસ્ત્રો ને પુરાણોના ભેદ ક્યાં હતા ? આ જે નાશવંત દુનિયામાં મસ્જિદ બનાવી છે અને રોજ અને ઈદ ક્યાં છે તે બધું જ મિથ્યા છે.

સાચુ તો એક અલ્લાનું નામ જ છે. એને જ નખીનમીને સૌ વંદન કરો. જરા કહો તો ખરા કે આ સ્વર્ગ આવ્યું ક્યાંથી ? અને તમે આ છરી કોના માટે ચલાવો છો ?

એક જ કિરતારે આ સંસારરૂપી કૃત્રિમ ખેલ રચેલો છે. એ સમજ્યા વિના જ હિંદુ અને મુસલમાને એમના બે પંથોના ભેદ જિલા કર્યા છે. પણ એ કિરતાર આગળ તો કશાય ભેદ નથી.

કહું તખ દિવસ કહાં તખ રાતી કહું તખ કિરતિમ કી ઉતપાતી,
નહિ વાઠે જાતિ નહિ વાઠે પાંતિ કહ કચીર વાઠે દિવસ ન રાતી.

૧૯૦

આસન પવન કિયે હઠ રહુ રે મન કો મૈલ છાંડિ દે ખીરે.

કયા શૃંગી મૂડા ચમકાઓ કયા બિભૂતિ સખ અંગ લગાયે,
કયા હિંદૂ કયા મૂસલમાન જાકો સાખિત રહે ઇમાન.

કયા જો પઢિયા બેદ પુરાન સો બ્રાહ્મણ બૂઝ બ્રહ્મજ્ઞાન,
કહ કચીર કછુ આન ન કીજૈ રામનામ જપિ લોહા લીજૈ.

૧૯૧

કયા નાંગે કયા ખાધે ચામ જો નહિ ચીન્હે આતમરામ:

નાંગે ફિરૈ યોગ જો હોઈ, મૂંડિ લેડ મુક્ત કિન હોઈ,
બિદ રાખે જો બેલહિ ભાઈ, ખુસરે ડૌન પરમગતિ પાઈ.

પઠે શુને ઉપજૈ હંકારા અધધર બૂડે વાર ન પાર,
કહૈ કચીર સુનો રે ભાઈ, રામનામ બિન કિન સિધિ પાઈ.

૧૯૨

અસ ચરિત દેખ મન જમૈ મોર,

તાતે નિસદિન શુન રસોં તોર.

એની આગળ ક્યાં તારાં આ રાત અને દિવસ અને ક્યાં તારી આ કૃત્રિમ દુનિયાની ઉત્પત્તિના બધા લેદા ટકી શકવાના છે ?

કબીર કહે છે કે પરમાત્માને તો ભતિ કે પંથ કે રાત કે દિવસના કશાએ લેઃ છે જ નહીં.

૧૯૦

અરે પાગલ શુવ ! આસન પ્રાણાયામ કરીને શરીરને સ્થિર રાખ અને મનની સર્વ મલિનતાને છોડી દે.

શ્રુંગીવાલ રાખ્યાથી કે કેરા મુંડાવ્યાથી અને આખે શરીરે ભસ્મ ઝોળ્યાથી શું વળવાયું છે ?

હિંદુ હોય કે મુસલમાન હોય, પણ જેની સદ્વૃત્તિ સાખ્યત ટકી રહે તેને જ ધન્ય છે.

વેદપુરાણ ને ધર્મગ્રંથો વાંચ્યાથી શું વળે ? ખડું તો બ્રહ્મણું જ્ઞાન જો સમજે તે જ બ્રાહ્મણ ગણાય.

કબીર કહે છે કે ખીજું કશું જ સાધન ના કરશો. બસ, રામનામ જપો અને આ સંસાર જગં મેલો.

૧૯૧

જો આત્મરામને ઝોળખ્યો નહીં, તો પછી નાગાબાવા બનીને રહેવાથી કે મૃગચર્મ વીંટાળ્યાથી શું વળશે ?

નાગાકરવાથી જોયોગ સધાતો હોય તો વનના મૃગને જ મુક્ત મળી ભયને !

માથુ મુંડાવ્યાથી જો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી હોય, તો જિન કપાલેલાં પેટાં કેમ મુક્ત થતાં નથી ?

હે ભાઈ ! તું આ ટીલાંટપકાં કરી લટકાં કરી રહ્યો છે; તે કહે તો ખરો કે એવાં જ ટપકાંવાળા છુવડને કઈ પરમ ગતિ પ્રાપ્ત થાય ?

બહુ ભણુવા-ગણુવાથી પણ અહંકાર જીવજે છે ને અધવચ્ચમાં જ શુવનરૂપી નાવ ફૂળી મરે છે અને ભવસાગર પાર કરાતો નથી.

કબીર કહે છે કે અરે ! સાંભળો. રામના નામ વિના કોઈએ સિદ્ધિ મેળવી નથી.

૧૯૨

દુનિયાનાં આવાં ચરિત્રો જોઈને મારું મન તો લમી જાઈ છે એટલે જ રાત દિન તારાં જ ગુણુગાનમાં તદ્દીન રહું છું.

એક પેહલિં પાકે એક જમ ઉદાસ,
 એક નિગમ નિરંતર રહે નિખાસ.
 એક ભોગ બુથત તન હોનિ ખીન,
 એક રામનામ સંગ રહેત લીન..
 એક હોહિ દીન એક દેહિ દાન
 એક કલપિ કલપિ કે હો હરાન.
 એક તંત્ર મંત્ર ઔષધિ ખાન
 એક સકલ સિદ્ધિ રાખ અપાન.
 એક તીરથ વ્રત કરિ કાચા શતિ
 એક રામનામ સાં કરત પ્રીતિ..
 એક ધૂમ થોટિ તન હોય રથામ
 તેરી મુકિત નહીં બિન રામનામ..
 સતગુરુ સજ્જ તોહિ કર પુકાર
 અખ મૂલ ગુહો અનુભવ વિચાર.
 મેં જરા મરણુ તે લયઉ ચિર,
 લે રામકૃપે યહ કહ કબીર-

૧૯૩

સતો, રામનામ ને પાવે.
 તો વે બહુર ન લગજલ આવે.
 જંગમ તો સિદ્ધિહિ કે પાવે
 નિસિખાસર શિવ ક્યાન લગાવે,
 શિવ શિવ કરત ગુણે શિવ દ્વારા
 રામ રહે ઉનહું તે ન્યારા..
 જંગમ જીવ કબો નહિ મારે
 યદે ગુને નહિ નામ ઉચારે,
 કાચહિ કે ચાપે કરતારા
 રામ રહે ઉનહું તે ન્યારા-

આરે બાજુ નીરખું છું તો એક જણુ ટુંક પાઠ કરે છે, તો વળી બીજો ભ્રમમાં ભૂલો પડ્યાથી ઉદાસ બેઠો છે. એક કંઈયે જતો નથી ને નિરંતર ધરમાં જ રહે છે.

કોઈક તો યોગ સાધના કરી કરીને શરીરને સાવ ક્ષીણ કરી મૂકે છે, તો કોઈક વળી રામનામના સત્સંગમાં તદ્દીન રહે છે.

કોઈક દીન બનીને રહે છે, તો કોઈક વળી દાન આપે છે. કોઈ તો કલ્પાંત કરી કરીને હેરાન થઈ રહ્યો છે.

કોઈક મંત્રતંત્ર કરીને રસાયણ બનાવે છે. તો કોઈક પ્રાણાયામ દ્વારા પ્રાણને નિરોધીને સર્વ સિદ્ધિ મેળવે છે.

કોઈક તીર્થયાત્રા અને વ્રતનિયમ કરીને કષ્ટ વેદીને કાંયાને જથ્થા પ્રાપ્ત કરે છે, તો કોઈકને વળી રામનામમાં જ પ્રેમ લાગેલો છે.

કોઈક તો ચલમના ધૂવાડો પી પીને શરીર કાળા પડી ગયો છે.

પણ રે જીવ ! રામનામ વિના તારો છુટકારો નથી. સદ્ગુણાંબોધવચન તને પોકાર કરીને કહે છે કે હવે તો આ અનુભવ ઉપરથી જોડો વિચાર કરીને સૌના મૂળરૂપ પરમાત્માને જ પંકડ.

કબીર તો આટલું જ કહે છે કે આ તો રામની જ કૃપા થઈ છે, એટલે હું ધડપણ અને મરણનો કાળ નહીં આપ્યા છતાંયે આમ સ્થિર થઈને બેઠો છું.

૧૯૩

સંતો! રામનામનું રહસ્ય જે પામી ગયો છે તેને ફરી ફરીને ભવસાગરમાં આવવું પડતું નથી. શેવ આચાર્યો તે સિદ્ધિની પાછળ દોડે છે અને રાતદિન શિવનું ધ્યાન ધરે છે. શિવ શિવ રહતા એ શિવને દ્વારે પહોંચે છે. પણ રામ પ્રભુ તો એનાથી ન્યારો જ છે.

એ શિવભક્ત જીવ હિંસા નહીં કરે, ખૂબ શાસ્ત્રગ્રંથો વાંચ્યા કરશે, પણ પ્રભુના નામરહસ્ય નહીં કરે આ દેહને જ એ દેવ માને છે. એવાથી પણ પરમાત્મા ન્યારો જ છે.

પંડિત ચારો બેઠ બખાનૈ
 પઠે ગુનં કહ્યુ બેઠ ન બનૈ,
 સંધ્યા તરપન નેમ ચચારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 સિદ્ધ એક ભે દુધ અધારા
 કામ કોધ નહિ તજૈ વિકારા.
 ખોજત ફિરૈ રાજ કો દારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 બૈરાગી બહુ ભાખ બનાવૈ
 કરમ ધરમ કી ગુણત લગાવૈ.
 ઘન્ટ બજાય કરૈ અનકારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 ભોગી એક ભોગ ચિત ધરહીં
 ઉલટે પવન સાધના કરહિં.
 ભોગ ગુણત હૈ મન મેં ધારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 તપસી એક ભે તન કો રહઈ
 બરતી ત્યાગી જંગલ મેં રહઈ.
 કંઈ મૂલ ફલ કરે અહારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 મૌની એક ભે મૌન રહૈ
 ઔર ગાંવ મેં ધુની લગાવૈ.
 દુધ પૂત ૧ ચલે લખારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.
 ચતિ એક બહુ ગુણત બનાવૈ
 પેટ કારને જટા બઢાવૈ.
 નિસિ બાસર ભે કર હંકારા
 રામ રહૈ ઉનહૂં તે ન્યારા.

પંડિતો ચારે વેદનાં વ્યાખ્યાન કર્યા કરે અને શાસ્ત્રો ભણે મણે પણ તેઓ એનું સાચું રહસ્ય જાણતા નથી. તે લોકો સધ્યા, પૂજા, તર્પણ વગેરે જડનિયમોવાળા કમકાંડી આચારમાં જ ગુંચવાયેલા હોય છે. પરમાત્મા તો તેવા લોકોથી પણ ન્યારો જ છે.

કોઈક સિદ્ધ કહેવાતા વળી દૂધ પર જ રહે છે. પણ એમના કામ, ક્રીધ વગેરે વિકારો હજીયે છૂટ્યા હોતા નથી. તેવા સિદ્ધો વળી લોકાના માયાં રાજના દરવાજા જ શોધતા ફરે છે. એટલે પરમાત્મા તો એમનાથી પણ ન્યારો જ રહે છે.

કોઈ વૈરાગી બાવા અનેક વેશ પલટા કરતા ફરે છે અને બધાને કમકમની અવનવી યુક્તિઓ બતાવે છે. સદાય થંટ વગાડ્યા કરનારા એવા વૈરાગીથી પણ પરમાત્મા દૂર જ રહે છે.

કોઈક યોગી વળી ચિત્તવૃત્તિના નિરોધ દ્વારા પ્રાણાયામથી વાયુની જીર્ણગતિ સાધીને સાધના કરે છે. યોગની આવી યુક્તિઓ સિદ્ધ કરીને તેઓ મનના પ્રદેશમાં જ અટકી પડ્યા છે. તેવાથી પણ પ્રજ્ઞ તો ન્યારો જ છે.

કોઈક તપસ્વી વળી તપસ્યા કરીને તનને કષ્ટથી તપાવતા, વસ્તી છોડીને છેક જંગલમાં જઈને વસે છે અને ક્રૂત કંદમૂળ અને ફળનો જ આહાર કરે છે. એમનાથી પણ પરમાત્મા તો ન્યારો જ રહે છે.

કોઈક વળી ઔનીયાળા થઈને મૂંગા રહે છે અને ગ્રામ વચ્ચે ધૂણી ધખાવીને બેસે છે. એવાનું લગ્નાડીપણું ધનભૈશવ અને પુત્રાદિકના આશીર્વાદ આપના રહેવાથી ચાલે છે. એવાથી પણ પરમાત્મા દૂર છે.

કોઈક યતિ વળી જાતજાતની યુક્તિઓ અજમાવે છે અને પેટને માટે મોટી જટા વધારે છે. રાતદિવસ એ અહંકાર કર્યા કરે છે. એનાથીયે પરમાત્મા ન્યારો રહે છે.

પકર લઈ જિઉ જળક કરાહિં

સુખ તે સખતર ખુદા કહાહિં,
લૈ કુતકા કહે દંન મદારા,

રામ રહુ ઉનહં તે ન્યારા.

કહે કંપીર સુનો ટકસારા

સાર શબ્દ હમ પ્રગટ પુકારો,
જો નહિ માનહિં કહા હમારા

રામ રહુ ઉનહં તે ન્યારા.

૧૮૪

સુનતાં નહીં કુન કી ખખર અનહંદ બાબ બાજતાં
રસનદ મંદિર ગાજતા બાકર સુને તો કયા હુઆ ?
ગાંજ અદ્દીમે પોદના લાંગ ઓ ગરબ પીવના,
ધિક પ્રેમદસ ચાખા નહીં અમલી રુચ. ને ક. હુઆ ?
કાસી ગયો ઓ દુરિયા તીરથ સુકસ ભરના દિરે.
ગાંડી ન ખોલી કપટ કી તીરથ ગયા તો કયા હુઆ ?
પોથી કિતાબે બાંચના ઓરાં દે. નિન અમજાવતા,
ત્રિકુટી મહલ ખેલે નહીં બકમક મર. ને ક. હુઆ ?
કાંઈ કિતાબે ખેજના દરના નસીકત કીર દે.
મહરન નહીં ઉચ હ.ત ને કાંઈ હુચ તો ક. હુઆ ?
સતરજ ચૌપટ ગાંજદ ધિક ન. હે અદરંગ કી
ખાંઈ ન લાઈ પ્રેમ કી ખેલ સુને. તો ક. હુઆ ?
ભેગી દિગંબર સે બડા કપડ. રંગે રંગ લલ સે
વાંકિંદ નહીં ઉચ રંગ સે કપડા રંગે સે કયા હુઆ ?
મંદિર ઝરોખે રાવતી શુભચમન ને મુતો સદા,
કહતે કંપીરા હે સદી ઘટવટ મેં સહિબ રમ રહા.

કોઈક લોકો જીવને પકડીને એની હત્યા કરાવે છે અને પાછા મોઢેથી 'સૌભાગ્યલાભ' એમ કહેતા ફરે છે. કોઈક હાથમાં મારવાનો મોટો કંડો લઈને મદારીના વિચિત્ર વેશે દમદારી ખેંચે છે. એવા દલીથી તો પરમાત્મા દૂર જ છે. કબીર કહે છે કે હું સત્યપ્રેમી સે તો ! અમે તો પ્રગટ પોકાર કરીને આ (ટકસોર વાણીરૂપે) તત્ત્વનો ખોધ સંજ્ઞાઓ છું; એટલે અમારું કહેણ આ અનુભવજ્ઞાને જે નહીં માને, તેમાથી પણ પરમાત્માન્યારો જ રહેશે.

૧૬૪

અરે ! આ અનાહતનાદનાં વાળં વાળી રહ્યાં છે અને તને એ અખંડ ધૂનની અગર પડતી નથી ? આખું આ દેહમંદિર રસરૂપ બનીને ગાજી રહ્યું છે તે સાંભળ. બહારનું બધું સાંભળે તેથી શું વળ્યું ?

ગાંભીરે, અશ્વેષ, ભાંગ એને મદિરાનું પીએ છે પણ ને આ દિવ્ય પ્રેમરસ તે નથી આપ્યો તો પછી ગમે-તેવો અમલ ઘૂંટનારો હોય તોયે શું થયું ?

કાશી, ગયાજી કે દારિકા જેવાં ધણુમિ-તીર્થમાં-તું બલે રખડ્યા કરે, પણ ન્યાં સુધી મનમાંથી કપટની ગાંઠ છોડી નથી; ત્યાં સુધી એવાં તીર્થો ક્યાંથી શું વળે ?

ધર્મપોથીઓ અને શર્મા વાંચ્યાં કરે અને ખીજને તે સમજાવ્યાં કરે, પરંતુ ત્રિકુટીનાં મહેલમાં બિરાજતા પરમાત્માની શોધ તે કરી નહિ, તો પછી એમ બંકવાટ ક્યાં કરેવાથી શું વળે ?

કાજ બનીને ધર્મ થોમાં તું પ્રભુને શોધ્યાં કરે છે અને ખીજને ઉપદેશ દીધા કરે છે, પણ તું પોતે ને એવી બહાદશા પ્રાપ્ત કરોને સૌનાંદુ અમાટે દ્વારપ ના થયો, તો પછી એવા (પોષ્ટિયા) કાજ થવાથી શું વળ્યું ?

શેતરજ, ચોપાટ અને ગંજપો એ તો પાયમાલ કરનાર પાસાના ખેલ છે. તે ને પ્રભુ સાથે જીવનને હોડમાં મૂકીને પ્રેમભક્તિની બાજી ખેલી ન બણી, તો પછી ખીજે સદા જુગાર ખેલ્યો તેથી શું ?

દિગંબર સુનિકરતાં ભગવા રંગીને પહેરતા બેગીને લોકો મોટા ગણે છે; પણ ને એને પ્રભુના રંગની બાલુકારી જ ન હોય તો પછી બહારના વાધા રંગાવ્યાથી શું વળે ?

આ મંદિર, ઝરૂઆ, તણુ, બાગ, બગીચા વગેરેમાં સદા પરમાત્મા રહે છે એમ તું માને છે પણ આ કબીર તેને સાચી વાત સંભળાવે છે કે પરમાત્મા-તો આસેશ્વાસ અને ઘટઘટમાં રમી રહ્યો છે.

૧૯૫

જિનકે નામ ના હૈ દિયે,

કયા હોનૌ ગલમાલા હાલે કહા સુમિરની લિયે ?
 કયા હોનૌ પુસ્તક કે ગાયે કહા સંખધુની કિયે ?
 કયા હોનૌ કાસી મેં બસિ કૈ કયા ગંગાજલ પિયે ?
 હોનૌ કહા બરત કે રાખૌ કહા તિલક સિર દિયે ?
 કહૈ કબીર સુનો બાઈ સાધો બતા હૈ જમ લિયે.

૧૯૬

અરે, ઈન દોઉન રાહ ન પાઈ.

હિન્દુ અપની કરૈ બહાઈ બાગર છુવન ન દેઈ,
 વેશ્યા કે પાયન તર સોનૌં ચહ દેખો હિન્દુઆઈ.
 મુસલમાન કે પીર ઝોલિયા મુરબી મુરગા ખાઈ,
 ખાલા કેરી બેટી બ્યાહૈં ઘરહિ મેં કરૈ સગાઈ.
 બાહર સે ઝોકે મુઠાં લાગે ધાય ધાય અઠવાઈ,
 સખ સખિયાં મિલિ જોવન જોડી ઘરબર કરૈં બહાઈ.
 હિન્દુન કી હિન્દુઆઈ દેખિ તુરકન કી તુરકાઈ,
 કહૈ કબીર સુનો બાઈ સાધો ગૌન રાહ હોનૌ બાઈ ?

૧૯૭

અવધૂ ભજન, લેહ હૈ ન્યારા.

કયા ગાયે કયા લિખ બતલાયે કયા ભરમે સંસારા.
 કયા સંધ્યા તરપન કે કીન્હે જો નહિ તત્તવ વિચારા.
 મૂંઠ મૂંઠાયે જટા રખાયે કયા તન લાયે છારા.
 કયા પૂજા પાહન કી કીન્હે કયા ફૂલ કિયે અહારા.
 બિન પરચૌં સાહેબ હોઈ જોઈ કરૈ બિષંધ બ્યોં પારા.
 કા મરમ ન બાનૌ બાદ કરૈ હંકારા.

૧૯૫

જેને હૈયે હરિનું નામ નથી તેણે ગળામાં કંઠી પહેર્યાથી કે હાથમાં માળા લીધાથી શું વળશે ?

એ હાથમાં શ્રંથ લઈને વાંચે કે શંખ વગાડે તેથી શો લાભ ?

એ કાશીમાં વાસ કરે અને નિત્ય ગંગાજળનું પાન કરે તોયે શું વળવાનું ?

એ વ્રત ઉપવાસ કરે કે લલાટે તિલક કરે તેથી પણ શું વળશે ?

કબીર કહે છે કે હે સતો ! સાંભળો. એવા બધાયને પણ જન્મદૂતો-
ઉપાડી જ ન્ય છે.

૧૯૬

અરેરે ! આ બન્ને જણા પ્રભુનો પંથ પામ્યા નથી !

આ હિંદુઓ પોતાને ભોંયા ગણે છે. અને ખીભને પોતાની માટલીને.
અડવા પણ દેતા નથી. પણ એ જ લોકો વેશ્યાનાં ચરણોમાં પડ્યા રહે
છે ! આ જુઓ એમનું હિંદુત્વ !

આ મુસલમાનોના પીર ઓલિયાઓને તો જુઓ. મરધાનો આહાર
કરે છે ! એ લોકો માશીની દીકરીને પરણે છે અને ધરનાં સગાંવહાલાંમાં
જ સગપણ કરે છે. બહાર બળરમાંથી કાપેલું મુઝદું માંસરૂપે લઈ આવે
છે. એને ઘોઈ કરીને ચૂલે ચડાવે છે. પછી બધી સખીઓ મળીને એ
જમવા બેસે ને તે આખું ચેર પાછા એનાં વખાણ કરે છે ! !

નોઈ લીધું મેં આ હિંદુઓનું હિંદુત્વ અને મુસલમાનોનું મુસ્લિમપણું !.
કબીર કહે છે, હે સતો સાંભળો, હવે આ બેમાંથી કયા પંથે જઈ શકાય ?.

૧૯૭

હે અવધૂત ! ભજનભક્તિનો ભેદ તો ન્યારો જ છે.

ભજન ગાવાથી કે પ્રભુનું નામ લખી બતાવ્યાથી કે સંસારમાં ભગ્યાથી
શું ? જો આત્મતત્ત્વનું ચિંતન ના કયું તો પછી સંધ્યા, તર્પણ
વગેરે બાહ્ય કર્મ કરવાથી શું વળવાનું ?

માયું મુંડાવ્યાથી, જટા વધાર્યાથી કે શરીરે રાખ ઓળ્યાથી તેમ જ
પથરાની પૂજા કરીને ફળાહાર કરવાથી પણ શું વળવાનું ?

માલિક પરમાત્માના પરિચય વિના તું પોતે જ માલિક થઈ બેઠો-
છે અને વિપયભોગોનો વેપાર કરવા માંડ્યો છે ! તને જ્ઞાન કે ધ્યાનના રહસ્યની
કશી જ ગતાગમ તો છે નહીં અને પાછો તું ઓટો અંહાર કરે છે !

અગમ અથાહ મહા અતિ ગહિરા બીજન ખેત નિવારા.
 મહા સો ધ્યાન મગન હૈ જોઠે કાટ કરમ કી છારા.
 બિનદે સદા અહાર અંતર મેં કેવલ તત્ત વિચારા.
 કહત કબીર સુનો 'કહો ગોરખ' તરૈ સહિત પરિવારા.

૧૯૮

મન ના રંગાએ, રંગાએ જોગી કપરા.
 આસન મારિ મંદિર મેં જોઠે
 નામ છોડિ પૂજન લગે પથરા.
 -કનવા ફેટાય જોગી જટવા બઢૌદૌ
 દાંડિ બઢાય જોગી હોઈ ગૈલે બંકરા,
 -જંગલ જાય જોગી ધુનિયા રમૌદૌ
 કામ જરાય જોગી બની ગૈલે હીજરા.
 -મથવા સુંડાય જોગી કંપકા રંગૌદૌ
 ગીતા બાંચકે હોઈ ગૈલે લખરા.
 કહત કબીર સુનો ભાઈ સાધુ
 જમ દરવજવાં બાંધલ જૈએ પકરા.

૧૯૯

સાધો, લજનલેહ હૈ ન્યારા.
 -કા માલા સુદ્રા કે મહિરે અંદન ઘસે લિહારા,
 મૂંડ સુંડાયે જટા રખાયે અંગ લગાયે છારા.
 -કા પાનો પાહન કે પૂજે કંદ મૂલ ફરહારો.
 કહા નેમ તીરથ ધ્રત કીન્હે જો નહિં તત્ત બિચારા.
 કા ગાએ કા પદિ દિખલાએ કા લરમેં સંસારા,
 -કા સધ્યા તરપન કે કીન્હે કા પટકમં અચારા.

જે અગમ, અર્થાધ અને મહાગહન છે તેવા બ્રહ્મતત્ત્વરૂપી બીજને તે પોતાના હૃદય-ક્ષેત્રમાં વાંચ્યું નથી. પણ સાચા ભકતો તો કર્મની મલિનતા નિવારીને એ પ્રભુના ધ્યાનમાં જ તદ્દલીન થઈને બેસા હોય છે.

કબીર કહે છે, અંતરમાં અખડ ચાલતું તત્ત્વચિંતન એ જ જીવેશાંત્રનો અધ્યાત્મપોષાક આહાર છે, તેવા જ ભકતજનો, હે ગોસ્વામી! કુટુંબ પરિવાર-સહિત આ ભવસાગર તરી ભય છે.

૧૯૮

મન તો રંચ્યું નહીં, જોગેડા ! તં તો કપડાં જ રંચાને ?
મદિરમાં આસન લંગાવીને બેઠા અને નામસ્મરણ છોડીને પથરાની તં પૂજ કરવા માંડી !

અરે જોગી ! કાન ચીરાવીને કુંડળ પહેરીને જટા અને દાંઢી વધારીને તું તો બકરો જ બની ગયોને ?

જંગલમાં જઈને તં ધૂણી ધખાવી અને કામદેવને જલાવી દઈને તું તો હિજડો જ બની ગયોને ?

હે જોગી, માયુ કુંડાવીને તં કપડાં રંગાવ્યાં અને ગીતા વાંચીને તું તો જૂઠો લખાડો જ થઈ ગયોને ?

કબીર કહે છે કે હે સંતજન ! સાંભળો, જમરાજને દરવાજો (આ બધાં વિપરીત કર્મોના લીધે) તું પકડાઈને બંધાઈ જઈશ.

૧૯૯

હે સંતજન ! ભજનભક્તિનો ભેદ તો અનોખો જ છે.

માળા કે મુદ્રિકા પહેરવાથી અથવા લલાટમાં ચંદ્રનિલક કથાથી કે પક્ષીમાયું મુંડાવ્યાથી કે મોટી જટા વધારાથી ને શરીરે રાખ ચોળ્યાથી શું ?

પથ્થરને પૂજવાથી અને કદમૂળ ને ફળનો આહાર કરવાથી તેમ જ તીર્થ, વ્રત, નિયમ વગેરે કરવાથી શું વળશે ?

જો આત્મતત્ત્વનું ચિંતન નથી કર્યું તો એ બધું જ બ્યર્થ છે.

ભજન કીર્તન કરવાથી કે ગાવાથી કે કથા વાર્તા વાંચી સંભળાવવાથી અથવા સસારમાં સ્થમણ કર્યા કરવાથી શો લાભ ? સંધ્યા-તપણ વગેરે કર્મ-કાંડી ષટકર્મ કરવાથી પણ શું ?

ਯੈਸੇ ਅਧਿਕ ਘੋਟ ਟਾਟੀਕੇ ਛਾਧ ਵਿਧੇ ਅਿਯਾਰਾ,
ਯੋਂ ਅਕਥਯਾਨ ਧਰੈ ਥਟ ਭੀਤਰ ਅਪਨੇ ਅੰਗ ਅਿਕਾਰਾ.

ਹੈ ਧਰਮੀ ਸਵਾਮੀ ਛੋਧ ਯੈਕੈਂ ਕਰੈ ਵਿਧਯ ਭਯਵਛਾਰਾ,
ਜਾਨ ਧਯਾਨ ਕੈ ਮਮੰਨ ਭਨੈਂ ਘਾਛ ਕਰੈ ਨਿਕਾਰਾ.

ਕੂਕੈ ਕਾਨ ਕੁਮਤਿ ਅਪਨੇ ਸੇ ਯੋਭ ਵਿਧੇ ਸਿਰ ਭਾਸ,
ਭਿਨ ਸਤਯੁਤੁ ਯੁਤੁ ਕੈਤਿਕ ਅਛਿਯੇ ਭੋਭ ਭਛਰ ਕੀ ਧਾਰਾ.

ਯਛਿਰ ਅੰਭੀਰ ਧਾਰਨਛਿ ਧਾਯੈ ਅੰਛ ਅਥੰਛ ਸੇ ਨਯਾਰਾ,
ਛਛਿ ਅਧਾਰ ਯਛਨ ਕੈ ਸਛੇਯੈ ਕਟੈ ਭਰਮੁ ਕੈ ਭਾਰਾ.

ਨਿਮੰਛ ਛਛਿ ਆਤਮਾ ਭਛੀ ਸਾਛਭਨਾਮ ਅਧਾਰਾ,
ਕਛਤ ਕਭੀਰ ਵਛੀ ਭਨ ਆਯੈ ਰੈਂ ਰੈਂ ਤਯੈ ਵਿਕਾਰਾ.

੨੦੦

ਭੋਭ ਭੋ ਫੇਭਕੇ ਕੋਧ ਭੂਭੋ ਮਤਿ
ਭੋਭ ਧਛੇਰਿ ਕੋਧ ਸਿਛ ਨਾਛੀਂ,
ਕੋਧੁ ਭੋ ਕੋਧ ਮਛ ਭੋਭ ਨਾਛਿੰਛਨੇ
ਸੀਛ ਭੋ ਸਾਂਝ ਸੁੰਤੋਭ ਨਾਛੀਂ.

ਕਧਟ ਕੈ ਭੋਭਤੇ ਕਾਭ ਸੀਭੈ ਨਛੀਂ
ਕਧਟ ਕੈ ਭੋਭ ਨਛਿ ਰਾਮ ਰਾਭੀ,
ਕਛਤ ਕਭੀਰਛਿ ਸਾਂਝ ਕਰਨੀ ਭਿਨਾ
ਕਾਛ ਕੀ ਘੋਟ ਸਿਰ ਆਧਯਾ ਭ.

*

*

*

જેમ શિકારી પડદાની ઝોથે જીભો રહીને હાથમાં ઝેરી ચારો લઈને શિકારને મારવા તાકે છે; તેમ તું પણ બગસા બે-વું ઢોંગી ધ્યાન ધરે છે. તારા દિલમાં અને અંગેઅંગમાં તો વિકારો ભરેલા છે.

તું તો ખોટોખોટો પોતાનો પરિચય આપીને પોતે જ પ્રભુ બની બેઠો છે, અને તે વિષયભોગનો વેપાર કરવા માડ્યો છે? તને જ્ઞાન ધ્યાન કે કથાચના રહસ્યનું જ્ઞાન નથી અને તોયે તું નિરાકારની ચર્ચા કરે છે! તારા પોતાના કાનમાં કુલુહિએ ફૂંકે મારી છે એટલે તું તારે માથે જ બધો બોલો ઉપાડી રહ્યો છે.

લોભના પ્રવાહના આ તરંગોમાં સદ્ગુરુ ક્યાં વિના, ગુરુ બની બેઠેલો તું આ બધો દર્મભાર ઉપાડતો કેટલેક સુધી જઈ શકીશ?

એ પરમાત્મતત્ત્વ તો અત્યંત ગહન અને ગંભીર છે એ ખંડ-અખંડથી નિરાણું જ છે. એનો પાર કોઈ પામતું નથી. દૃષ્ટિ ને સ્પૃશ્વ સીમાની પાર ભેટી થાય અને વર્તનમાં સહજભાવ પ્રકટે તો જીમની બધીયે જન્મજાંઘણ થાય.

કબીર કહે છે કે 'જેને નિર્મળ આત્મદૃષ્ટિ લાધી છે અને પ્રભુનામનું ચટણ એ જ જેનો આધાર છે તેવા લોકો જ મારું-તારું એવા વિકારોનો ત્યાગ કરીને પરમાત્માની સમીપ આવે છે.'

૨૦૦

આ ભેખને બરબર દેખી લેજો.

બહારના આવા ભેખથી કોઈ સિદ્ધ ગણુતું નથી એટલું સમજી લઈને કોઈ ભૂલમા ના પડે.

કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ વગેરે વિકારો તો શમ્યા નથી શીલ, સત્ય અને સતોષ રૂપી સદ્ગુણો તો છે જ નહીં.

આવા કપટી ભેખ લીધાથી ખરું કાચું સિદ્ધ થતું નથી; તેમ જ આવા કપટી વેશથી પરમાત્મા નહીં પ્રસન્ન થતા નથી.

કબીર કહે છે કે એક માત્ર સાચી કરણી વિના, તારે માથે કાળના ફેટકા જ ખાવાના રહેશે.

સંસાર અસારતા

૨૦૧

જિનસૈ નાગ ગરુડૈ ગલિ બાઈ.

જિનસૈ કપટી ઔ સત લાઈ.

જિનસૈ પાપ પુન જિન કીન્હા.

જિનસૈ શુનનિરશુન જિન ચીન્હા.

જિનસૈ અગ્નિ પવન અરુ પાની

જિનસૈ સૃષ્ટિ જહાં લૌં ગાની.

વિષ્ણુ, લૌક, જિનસૈ છિન માંહી

હો કેળા, પરલય કા છાંહી.

મચ્છ રૂપ માયા બઈ યમરા ખેલ અહેર,

હરિ હર બ્રહ્મ ન જિનરે સુરનર મુનિ કેહિ કેર.

૨૦૨

ગચ્છે રામ ઔ જે લક્ષ્મના સંગ ન ગચ્છે સીતા અસ ધના.

જાત કૌરવન્હ લાગ ન બારા, ગચ્છે લોજ જિન સાજલ ધારા,

જે પાંડવ કુંતીસી રાની, જે સહદેવ સુમતિ જિન ઠાની.

સર્વ સોન કૈ લંક ઉઠાઈ, ચલત બાર કુછ સંગ ન લાઈ,

કુરિયા બાસુ અંતરિછ છાઈ ચલત બાર કછુ સંગ ન લાઈ.

મૂરખ માનુષ અધિક સંજોવૈ અપના મુવલ ઔર લગિ રોવૈ,

ઈ ન જાન અપનો મરિ જૈએ ટકા દસ બિઠૈ ઔર લૌ અઘૌ.

સંસારની અસારતા

૨૦૧

નાગનો નાશ થાય છે અને ગરૂડનો પણ નાશ થાય છે. કૂકપટી જૂઠો તેમ જ સત્યવાદી પણ નાશ પામે છે.

જેણે પાપ કર્યા હોય તેને અને પુણ્ય કર્યા હોય તેનોય નાશ થાય છે. સદ્ગુણના સાધકો અને નિર્ગુણના આરાધકોનો પણ નાશ થાય છે.

આગિન, પવન અને પાણી જેવાં પ્રકૃતિનાં તત્ત્વોનો પણ વિનાશ થાય છે આ સૃષ્ટિનો આ બધો જ દસ્ય વિસ્તાર નાશ પામે છે.

અરે, વિષ્ણુલોકોનો પણ ધડીકમાં વિનાશ થાય છે. પ્રભુઓ પડછાયો પડતાં જ સૌનો સંહાર થાય છે.

આ સંસારની માયાએ અંચળ માછલીનું ૩૫ ધારણ કર્યું છે અને યમરાજ એનો શિકાર ખેલી રહ્યા છે. આ સંહારરૂપી શિકાર ખેલના સપાટામાંથી હરિ, હર અને બ્રહ્મા પણ ભગરી શક્યા નથી, તો પછી સૂર, નર અને મુનિઓ તો શી વિસાતમાં ?

૨૦૨

રામ ગયા અને લક્ષ્મણ પણ ગયા. સીતા એવી સતી હતી કે પતિની સાથે ન ગઈ. (પણ એમના પહેલાં જ સૌભાગ્યસહ સ્વર્ગમાં ચાલી ગઈ.)

હૌરવોને જતાં વાર ન લાગી, ધારાવતી નગરીને શૌભાવનાર રાજા ભોજ પણ વિદાય થયા !

પાંડવો અને કુંતી જેવાં મહારાણી પણ ગયાં. ત્રિકાળના યાત્રી જેની છુદ્ધિ સ્થિર થયેલી હતી તેવા સહદેવ પણ ચાલ્યા ગયા.

સોને મઢેલી લંકાનો રાજમાર રાવણે હંપાડેલો પણ જતી વખતે તો કશુંયે તેની સાથે ગયું નહીં.

આકાશમાં જેની કુટિર છે, જે બિર્ધલોકમાં નિવાસ કરે છે, તેમનું પણ કશુંયે પરલોક જતી વેળા તેમની સાથે ગયું નહીં.

મૂર્ખ મનુષ્ય ખૂબ સામગ્રીના દહારો ભેગા કરે છે અને સૃષ્ટિ વખતે પછી ખીળને માટે રહે છે ! પણ તે આટલું બળ્યતો નથી કે એ જેને પોતાનાં ગણે છે તે બધાં પણ અરવાનાં જ છે અને જીવે છે ત્યાં લગી દસ વૈસા ભેગા કરશે અને થોડા દહાડા વધુ ખાશે પીશે પણ અંતે તો તેજ જવાના જ !

અપની અપની કરિ ગએ લગી ન કેહુકે સાથ,
અપની કરિ ગયો રાવના અપની દશરથ નાથ.

૨૦૩

માનુષ્ય જન્મ ચૂકે જમ માગી એહિ તનકેર બહુત હૈ સાંગી-

તાત જનતિ કહ હમરો ખાલા સ્વારથ લાગિ કીન્હ પ્રતિપાલા-
કામિની કહૈ મોર પિય આહિ બોધિની રૂપ ગરાસૈ ચાહી-

પુત્ર કલત્ર રહે લવ લાએ જાંયુક નાંઈ રહી સુન્હ બાએ-
કાક ગીધ હોઈ મરન બિચારે સ્વાર સ્વાન હોઈ પંથ નિહારે-

ધરતી કહૈ મોહિ મિલિ બાઈ, પવન કહૈ મૌ લેખ હિકાઈ.
અગ્નિ કહૈ ઈહિ તન ભેરો સ્વાન કહૈ મૌ જરત ઉખારો.

જેહિ ઘર કેા કહૈ ગંવારે સો ખેરી હૈ ગલે તુમેહારે-
સો તન તુમ આપન કે બાનિ વિષય સરૂપ ભૂલિ અસાની-

ઈતને તન કે સાંજિયા જનમોલાર દુઃખ પાય,
ચેતન નાહી આવરે મોર મોર ગોહરાય.

માયાને મારી મારી કરનારા બધાએ એને મૂકીને જ ચાલ્યા ગયા ! એ કોઈનીયે સાથે થઈ નથી. એને મારી મારી કરતો રાજા રાવણુ ચાલ્યો ગયો અને રાજા દશરથ પણ એમ જ ચાલ્યા ગયા !

૨૦૯

મનુષ્ય જન્મ પૂરે થાય એટલે એને ઘઈ જન્માર નાવિક જેવો જમરાજ છે. જીવતાં આ શરીર પર હક કરનારા તો અનેક ભાગીદારો છે. માથાપ કહે છે કે અમારો દીકરો છે, પણ એમણેય સ્વાર્થ માટે એનું પાલન પોષણ કયું હોય છે.

પત્ની કહે છે કે એ મારો પતિ છે પણ એ પણ વાધણુ રૂપ છે. એ સદાયે એનો કાળિયો કરવા માગતી હોય છે.

પુત્ર અને પત્ની પણ (સ્મશાનમાં) પૂળો મૂકીને શિયાળવાંની જેમ મોઢાં વકાસીને અળગા થઈ જીર્ણ રહે છે.

સ્વાર્થી કાગડા અને ગીધડાં એ બન્ને જીવના મરણનો જ વિચાર કરતાં ટાંપી રહ્યાં હોય છે. શિયાળ અને કૂતરાં પણ એની જ વાટ જોતાં રહે છે.

જો પ ય મહાભૂતના સુમેળથી શરીરની રચના થયેલી છે તેમથી ધરતી કહે છે કે મારો અથ મારામાં મળી જશે, તો પવન કહે છે કે હું એને ઉડાવીને મારામાં મેળવી લઈશ. તેજસ્વ અગ્નિ કહે છે કે આ શરીરને તો હું જ સળગાવી દઈશ. તો વળી કૂતરાં કહે છે કે અમે ઝ એને બળતાં, ખેત્રી કાઢીને બચાવી લઈશું !

હે મૂર્ખ ! જેધર, કુટુંબને તે પોતાનું કહેલું તે કુટુંબના જ બધા આજે તારા વેરી થઈને તારે ગળે વળગ્યા છે !

આ શરીરને ઘું તાર પોતાનું માને છે પણ હેઝુઅગ્નીની જીવ ! ઘું ભૂલી ગય છે કે એ તો વિષય-ભોગનું સ્વરૂપ જ છે. આત્મસ્વરૂપને ભૂલીને તે તો વિષય-ભોગના પ્થમમાં ખત્તા ખાવાની ભારે ભૂલ કરી છે.

આ શરીર પર હક કરનારા આટલા બધા ભાગીદારો છે. તેથી જ ઘું જીવનભર દુઃખી દુઃખી થયા કરે છે.

અરે મૂર્ખ ! આ શરીર તો ચેતનરૂપ છે જ નહીં અને તેમ છતાં ઘું એને જ મારૂં મારૂં કહીને બૂરો પાડ્યાં કરે છે !

૨૦૪

ભૂલા દોગ કહે ઘર મેરા,
જા ઘરવા મેં ફૂલા ડો દોસો ઘર નાહીં તેરા.

હાથી ઘોડા બેલ બાહના સંગ્રહ કિયો ઘનેરા,
ખસ્તી મેં સે દિયો ખહેરા જંગલ કિયો બિસેરા.

ગાંઠી બાંધી ખરચ ન પકયો બહુરિ કિયો નહિં ફેરા,
ખીખી બાહર હરમ મહલ મેં બીચ મિયાં કા ડેરા.

નૌ મન સૂત અરુજિ નહિ સૂઝે જનમ જનમ અફેરા,
કહત કબીર સુનો હો સંતો ચહ પદ કરો નિબેરા.

૨૦૫

જો દેખા સો દુખિયા દેખા તતુ ધરિ સુખી ન દેખા,
ઉદય અસ્ત કી ખાત કહત હૌં તાકર કરહું બિબેકા.

ખાટે ખાટે સળ કોઈ દુખિયા કયા ગિરહી ખૈરાગી,
શુકાચાર્ય દુખહિ કે કારન ગલૈં માયા ત્યાગી.

જોગો દુખિયા જંગમ દુખિયા તાપસ કો દુખ ફના,
આસા તુષ્ટા સળ ઘટ વ્યાપૈ કોઈ મહલ નહિ સૂના.

સાંચ કહૌં તો સળ જગ ખીજૈ જૂઠ કસો નહિ બાઈ,
કહ કબીર તેઈલે દુખિયા બિન ચહ રાહ ચલાઈ.

૨૦૪

અમમાં ભૂલેલા લોકો જ કહે છે કે આ (દેહરૂપી) ધર માડું છે. પશુ અલ્યા, જે ધરમાં તું આમ ફેલ્યોફાલ્યો મહાલે છે તે ધર ખરેખર તારું નથી.

તેં આ હાથી, ઘોડા અને બળદગાદીનો ખૂબ સંગ્રહ તો કર્યો છે, પણ એં તે તોં તને બધાએ વસ્તીમાંથી તમેડી મૂકશે અને તારે જંગલમાં વસવા (સ્મશાનમાં) જવું જ પડશે.

તેં ધનની ગાંઠડી બાંધી પણ તેમાંથી તને (આગળની વાર) ખર્ચવા તો સાથે લઈ જવાનું કંઈ મળ્યું નહીં. અને એ ધન ભોગવવા બીજો ફેરો કરવા મળ્યો નહિ. બીબી (ચંચળવૃત્તિ) તો બહાર ભટકે છે. ખાવિંદનું (પ્રભુનું) ધામ ભીતર ગગન મહેલમાં છે પણ આજીવ તો અધવચ પડ્યો છે.

આ (પચતત્વ, શીલ, દિશા, મન અને આત્મા રૂપી નવ દ્રવ્યો) નવ બધુ સુતરના શુચ્ચવાડામાંથી કંઈ ઉકેલ મળ્યા નથી. આ શુચ્ચવાડો તો જનમ-જનંભનો છે.

કપીર કહે છે કે હે સંતો! સાંભળો આ અમિત સ્થિતિનો કંઈક ઉકેલ તો કાઢો.

૨૦૫

આ દેહ ધારણ કરીને કોઈનેય મેં સુખી ન કીધો. જે જોયા તે દુખિયા જ દેખાયા.

આ ઉદય અને અસ્તની (જન્મ અને મૃત્યુની) વાત હું કહું છું તેના વિવેકપૂર્વક જરા વિચાર કરો. રસ્તે ઘાટે બધા જ દુઃખી છે; તેમાં શું શુદ્ધિ ને શું વૈરાગી!

દુઃખને લીધે જ તો શુદ્ધિવશ્યે ગર્ભવાસમાંથી જ માયાનો ત્યાગ કર્યો હોય. મોટા મોટા ચેળીઓ અને આંધાર્ય મહાત્માઓ પણ દુઃખી છે. તપસ્વી-ઓને તો બમણું દુઃખ હોય છે. આશા અને નૃણ્યા તો બધાંના તનમનમાં ફેલાયેલી હોય છે. કોઈ દેહમહેલ એના વિનનો સૂનો રહેતો નથી.

સાચુ કહીએ તો આખી દુનિયા ખીબચ છે અને (અમારાથી) બુદ્ધિ તો કહેવાતું જ નથી.

કપીર કહે છે કે જેમણે (આ આત્મજ્ઞાનનો) માર્ગ કાઢ્યો છે તે પણ દુઃખી તો થતા છે. (કારણ કે કષ્ટ વિના સિદ્ધિ જ નથી, અને કર્મ કળ ભોગવવાનાં રહે છે.)

૨૦૬

અબ કહાં ચલે અકેલે મીતા; હિં કિન કરહું ઘરહું કી ચિંતા.

ખીર ખાંડ ઘૂત પિંડ સંવારા સો તન હૈ બાહર કરિ ઠારા,
જેહિ સિર રચિ ખાંધ્યો પાગા, સો સિર રતન બિહારહીં કાગા.

હાઠ જરે જસ લકડી જૂરી, કેસ જરૈ જસ તન ન કૌ ફૂરી,
આવત સંગ ન જાત કી સાથી કાહ ભયો દલ સાથે હાથી.

માયા કેા રસ લેઈ ન પાયા અંતર જમ બિહાર હૈ ધાયા,
કહ કપીર નર અજહું ન બગા, યમ કેા મોગરા ધમ સિર લાગા.

૨૦૭

રામનામ ભજુ રામનામ ભજુ ચેતિ દેખ મનમાંહી હો,
લગ્નમ કરેર જોરિ ધન ગાઠે ચલે ડોલવત ખાંહી હો.

દાઉ દાદા ઓ પરપાળ ઉહ ગાઠે ભુંઈ ભાંડે હો,
અંધ રે ભયે હિયૌ કી ફૂટી તિન કાહૈં સજ છાંડે હો.

ઈ સંસાર અસાર કેા ધંદા અંતકાલ કેઈ નાહી હો,
ઉપજત બિનસત ખાર ન લાગે જ્યોં ખાદર છાંહી હો.

નાતા ગોતા કુલ કુટુંબ સખ તિનકી કવન બઠાઈ હો,
કહ કપીર ઈકે રામ ભજે બિન ખૂડી સખ અતુરાઈ હો.

૨૦૬

અરે દોસ્ત ! હવે આમ એકલો જ ક્યાં ચાલ્યો ? આમ એકાએક ભડીને ચાલ્યો જાય છે તો પત્ની (તારા માનેલા) આ (દેહરૂપી) ઘરની ફિકર હવે કેાણ કરશે ? દૂધ, ઘી, ખાંડ વગેરેથી તેં જે આ દેહપિંડનું લાલનપાલન કરેલું, પ્રાણ નીકળી જતાં તે જ શરીરને બધાએ મળીને ઘર બહાર કાઢી મૂક્યું. જે મસ્તક પર તેં છટાદાર પાલડી બાંધેલી એ જ મસ્તકની રતન જેવી આંખોને હવે કાગડા કેાચી ખાશે !

આ લાડકાં પણ, સૂકાં લાડકાંની જેમ લાડલાડ સળગી જશે. આ વાળ તો રૂના દમલાની જેમ બળી જશે, સાથે ચાલનારા સાથીદારો પણ કોઈ (અંતકાળ મુછી) સાથ કરતા નથી, પછી તેં હાથી શયુગારીને અંતિમ સવારી કાઢી હોય તોયે શું ?

માયાનો રસાસ્વાદ પણ તું ધરાઈને માણી ચકયો નથી કેમ કે અંતરમાં 'ઉંદરની જેમ તને યમરૂપી બિલાડાની તરાપનો હંમેશ કર રહ્યા કર્યો છે. કબીર કહે છે કે હે મનુષ્ય ! આ યમના હથોડાનો ફટકો માથે લાગવા છતાં હજી પણ તું કેમ જાગતો નથી ?

૨૦૭

અરે જીવ ! રામનામ જાપી લે. ચેતી જઈને મનમાં સમજીને રામનામ જાપી લે.

લાખો અને કરોડો રૂપિયા ભેગા કરી તેં એ ધન દાટી રાખ્યું છે અને તું હાથ હલાવતો મહાશી રહ્યો છે, પણ તું ચેતી જા. (એ બધું અંતે છોડવાનું છે.)

તારા બાપદાદાઓ અને વડવાઓએ જમીનમાં દેગડાં ભરી ભરીને ધન દાટ્યું હશે, પણ તે લોભથી આંધળા થયેલા એટલે એમની યુદ્ધિ બહેર મારી ભયેલી. એમણે તો બધું જ તોય ર કરીને રાખેલું તે પણ તેમને શા માટે છોડીને જવું પડ્યું હશે, તે તું જ વિચારા જો.

આ સ સ ર તો સાર વિનાનો ધંધો છે. અંતકાળે તો કોઈ દોષનું નથી. એને ઉત્પન્ન થતા અને નાશ પામતાં વાદળીના ચંચળ પડઝાયાની જેમ વાર નથી લાવતી

ન્યાત, જાત, ગોત્ર કે કુળ-કુટુંબ એ બધાંમાંથી કયાયની મેટાઈ કંઈ જ કામની નથી.

કબીર કહે છે કે એક માત્ર રામના ભજન વિના જીવની બધી જ અત્યુદારી રૂપી ગઈ સમજો.

૨૦૮

ઐસન દેહ નિરાપન ખૌરે મુએ છુએ નહીં કોઈ હો,
કંઈક ડોરવા તોર લે આઈન બે કટિક ધન હોઈ હો.

બિરધ સ્વાસા ઉપજત ત્રાસા હંકારાઈન પરિવારા હો,
બે કોઈ આવૈ બેલ ચલાવૈ પલ ઇક રહેન ન હારા હો.

ચંદન સૂર ચતુર સબ લેપૈ ગલ ગજમુકતા હારા હો,
ચોચન ગીધ મુએ તન લૂં જંબૂક ઝોદર ફારા હો.

કહત કપીર મુનો હો સંતો જ્ઞાનહીન મતિહીના હો,
એક એક દિન યહ ગતિ સબહિ કી કહા રાવ કા દીના હો.

૨૦૯

કૂલા કૂલા ફિરે જગત મેં રે મન કેસા નાતા રે.

માતા કહે યહ પુત્ર હમારાં બહિન કહે બિર મેરા.
કહે ભાઈ યહ ભુબ હમારી નારી કહે નર મેરા.

પેટ પકરિ કે માતા રોવૈ બાંહ પકરિ કે ભાઈ,
લપટિ અપટિ કે તિરિયા રોવૈ પથ અકેલા બાઈ.

જબ લગ ભૈ મતા રોવ બહિન રોરે દસ માસા,
તેરહ દિન તક તિરિયા રોવૈ ફેર કરે ઘરબાસા.

ચર ગળ ચરગળ મંગાયા ચહ કાંઠ હી ઘોરી,
ચારોં કેને આગ લગાયા કૂંક દિયા જસ હોરી.

હાડ જલે જસ લાકડી કેસ જરૈ જસ ઘાસા,
સોના ઐશી કાયા જરિની કૂંકોઈ ન આયા પાસા.

૨૦૮

અરે, બાવરા ! આ દેહ કેવો પરાયો છે તે તો તું જો. મૃત્યુ થતાં જ એને કોઈ અડકતું પણ નથી.

જો તારી કંઈક માલમિલકત હશે, તો તે માટે તાકનારા બધાં જ તારે માટે (ઠાઠડી બાંધવા) ડંડાઘેરી લઈ આવશે. અંતકાળે શ્વાસ લેતાં પણ તને ત્રાસ થાય છે તેવે વખતે પણ સ્વાર્થી સર્ગાવહાલાં સૌ કાલાહલ કરતાં હોય છે. જો કોઈ એ વખતે આવી પહોંચે છે તે (સ્મશાનયાત્રા કાઢવા માટે) ઝટ કરો, ઝટ કરો એમ કહે છે. છેલ્લા શ્વાસ પછી એક પળ પણ તારાથી વધારે રહી શકાવાનું નથી.

આ દેહને શાણા ગણાતા મનુષ્યો પણ ચંદન વગેરેના સુગંધિત લેપથી શણગારે છે અને વળી ગળામાં મોતીના હાર પણ પહેરે છે પરંતુ મરણ થતાં જ એ લાડ લડાવેલા શરીરને ગીધડાં ચાંચ મારીને ચૂરી ખાય છે અને શિયાળવાં એનું પેટ ચીરી નાખે છે.

કબીર કહે છે કે હે સંતો, સાંભળો જ્ઞાન અને છુદ્ધિ વિનાના, હે લોકો ! એતી જાઓ કે તમે રાજા હો કે રંક પણ કોઈને કોઈ દહાડો તો બધાયની આ ગતિ જ થવાની છે.

૨૦૯

અરે મન ! આમ થું ફૂલબુજ થઈને જગતમાં મહાલે છે ? આ બધો સ સારી નાતો કેવો છે તે તું સમજે છે ?

મા કહે છે કે આ મારો પુત્ર છે અને બહેન કહે છે કે આ મારો વીરો છે. ભાઈ કહે છે કે આ તો મારો જ હાથ છે અને પત્ની કહે છે કે આ મારો પતિ છે.

અંતકાળે તારા મૃત્યુ પછી પેટ પકડીને માતા કંદર્પાંત કરે છે અને હાથ ઝાઢીને લાઈ રડે છે. કોટે વળગીને પત્ની પણ કકળાણ કરે છે, તો પણ અંતે એ (જીવંત) હસેલો તો બધાંયને છોડીને એકલો જ ચાલ્યો જાય છે.

તારા ગયા પછી જીવે ત્યાં સુધી જન્મેતા રડે છે; બહેન દસ મહિના રડે છે તેર દહાડા સુધી પત્ની રાન્કકળ કરે છે અને પછી તે પોતાનું ઘર સંભાળીને બેસી જાય છે.

કંઈન માટે ચાર વાર કાપડ મંગાવ્યું છે. તે એઢીને ચિતારૂપી લાકડાંની ઘોડી પર (જીવતો દેહ) ચડી જાય છે. ચારે ખૂણે ચિતાની આગ સળગાવીને બધા મળીને તને હોળીની જેમ ફૂંકી મારે છે. ત્યારે આ હાડકાં લાકડાંની જેમ સળગી જાય છે અને ઘાસની જેમ આ વાળ પણ જળી જાય છે. અંતે તો કંચન જેવો આ તારી કાયા ખાખ થઈ જશે, પણ કોઈ તારી ખાસે નહીં આવે..

ધર કી તિરિયા રોવન લાગી દૂંઢ ફિરી ચહું દેસા,
કહત કબીર સુનો બાઈ સાધો છાંડો જગ કી આસા.

૨૧૦

રહના નહિં દેસ બિરાના હ

ચહ સંસાર કાગઢ કી પુડિયાં બૂંઢ પડે ઘુલ જાના હૈ.
ચહ સંસાર કાંટ કી બાડી ઉલઝ પુલઝ મરિ જાના હૈ.
ચહ સંસાર ઝાઠ ઔ ઝાંખર આગ લગે બરિ જાના હૈ.
કહત કબીર સુનો બાઈ સાધો સતશુરુ નામ કિકાના હૈ.

૨૧૧

બિયારા, બવગે હમ જાની.

પાંચ તત્ત કૈ જાનો પિંજરા તામેં ભરત બિરાની,
આવત બવત કૈઈ ન દેખો ફુગિ ગયો બિન પાની.

રાજા જૈહૈં રાની જૈહૈં ઔ જૈહૈં અભિમાની,
જોગ કરતે જોગી જમ્હૈં કથા સુનતે રાની.

પાપ પુન કી હાટ લાગી હૈ ધરમ દંડ દરબાની,
પાંચ સખી મિલ દેખન આઈ એકસે એક સયાની.

ચંદો જમ્હૈં સુરજી જમ્હૈં જમ્હૈં પવનો પાની,
કહ કબીર એક લક્ષ્મી ન જમ્હૈં બિનકી મતિ કહરાની.

તારી પત્ની તને શોધતી ચારે બાજુ ફરતી રહ્યાં દરેકે પણ તે તારી સાથે આવવાની નથી.

હબીર હટે છે કે હે સંતો! સમજો, આ સ્વાર્થી જગતની તમે આજ્ઞા જ છોડી દો.

૨૧૦

આ દેશ તો પારકો છે, અહીં કાયમ રહેવાનું નથી!

આ સંસાર તો કાગળનાં પડીકાં જેવો ક્ષણભંગુર છે, એમાં તો પાણીનું ટીપું માત્ર પડતાં જ તે લોચવાઈ જાય.

આ સંસાર તો કાંટાની ઝાડી છે, તેમાં તો અટવાઈ ગુંચવાઈને અંતે મરવાનું છે.

આ સંસાર તો આડઝાંખરાનું જગલ છે. એમાં દવ લાગે એટલે બધાંને બળી મરવાનું છે.

હબીર હટે છે હે સંતજનો! સમજો, એમાં તો સદૃશ પરમાત્માનું નામ એ જ ઉકારનું સાચું ટેકાણું છે.

૨૧૧

હે જીવકા! તું જવાનો ના. એ તું બન્યું છું. પંચતત્ત્વનું આ પિંડનું રચેલું છે અને તેમાં પારછી અજમ (આત્મકથ) વસ્તુ સમાઈ છે. એને આવડત ને જતાં કોઈ પણ બેઈ થકનું નથી. પાણી વિના જ એ ક્યારે ધૂળી બંધ છે, તે પણ સમજાવું નથી.

આ જગતમાંથી રાજ્ય જાય ને રાણી પણ જાય. તેમ જ અભિમાન, દરનારા બધાં જાણ્યા જાય. એક સાધનારા યોગી મૃતિ જાય અને કથા સાંભળતા માત્રી થોડો પણ એમ જ જવાના.

સંસારમાં તો પાપ અને દુષ્કર્મનું મોટું જાલર બરાણું છે અને ધર્મ-રાજનો દંડ ત્યાં ચોટી ઠેકે છે. મનુષ્યમાં એકથી એક પડી જાય એવી પાપ દુષ્કર્મનું સાદેથી આ સંસારવાટમાં તારી સાથે મરાવવા આવી છે. પરંતુ અંતે આ દુનિયાનાં બળતરમાંથી સૌએ જવાનું છે. આ જંડ ને સૂર તેમ જ આ પુરુષ ને પાર્શ્વ એ બધાંને અંતે નાશ તો કરાવે જ છે.

હબીર હટે છે કે જેની છુટ્ટિ ચિત્તર કંઈ છે તેનો માત્ર (ચિત્તરજન) નાશ જ નાશ નહીં પામે.

૨૧૨

મન તૂં કયોં ભૂલા રે ભાઈ, સુધયુધ તેરી કહાં ઉંચાઈ.
 જૈસે પંછી રૈન બસેરા, બસે બિરછ પર આઈ;
 હોર ભયે સખ આપુ આપુકો જહાં તહાં ઉડિ બાઈ.
 સુપને મેં તોહિ રાજ મિલ્યો હૈ હાકિમ હુકુમ ફોહાઈ,
 ભાગિ પર્યો નબ લાવ ન લશ્કર પતક ખુલે સુધિ પાઈ.
 માતાં પિતા બંધુ સુત તિરિયા ના કોઈ સગો સગાઈ,
 થહ તો સખ સ્વારથ કે' સંગી ફૂંદી લોક બહાઈ.
 સાગર માહિં લહર ઉઠત હૈ ગનિતા ગની ન બાઈ,
 કહત કળીર મુને ભાઈ સાધો કરિયા લહર સમાઈ.

૨૧૩

માનત નહિ મન મોરા સાધો, માનત નહિ મન મોરા રે,
 બાર બાર મેં કહિ સમુઝાવોં જગ મેં જીવન મોરા રે.
 યા કાયા કો ગરબ ન કીજૈ કયા સાંવરે કયા ગોરા રે,
 બિના ભક્તિ તન કામ ન આવૈ કોટિ સુગંધ ચલોરા રે.
 યા માયા લખકે મત ભૂલો કયા હાથી કયા ઘોરા રે.
 જોરિ જોરિ ધન બહુત બિગૂચે લાખન કોટિ કરોરા રે,
 હુબિયા. દુરમતિ ઓ ચતુરઈ જનમ ગયો ન ખોરા રે,
 અજહૂં આનિ મિલા સતસંગતિ સતશુર માન નિહોરા રે.
 ખેત ઉઠઈ પરત ભૂઈ જિરિગિરિ જ્યોં બાલક-બિનકોરા રે,
 કહત કળીર ચરન ચિત ગખો જ્યોં સૂઈ બિચ ડોરા રે.

૨૧૨

અરે મન ! તું અમ ક્રેમ બ્રહ્મ ? લાઈ ! તારી સુધસુધ બધી કયાં ગુમ થઈ ગઈ ?

જે રીતે રાતવાસો કરવા માટે પંખીડાં ઝાડ પર આવે છે અને સવાર થતાં જ બધાં પોતપોતાને સ્થાને બિડી બંધ છે તે જ રીતે મળેલો જીવોનો આ સંસારમંડલ કે.

તું એમ જ ભણી લે કે તને સ્વપ્નામાં આ રાજપાટ મળ્યું છે અને સત્તાધીશ બનીને હુંકમ ચલાવી તું તારી આજુ બધે વતવે છે. પણ તું જ્ઞાન પામીને જાણી જશે તો, આ બધું લાવલારકર કે ખીજું કંઈ જ તને નહીં દેખાય. જ્ઞાન દૃષ્ટિ-પ્રકાશ તો જ તને (સંસાર સ્વપ્નનો શ્રમ ભાંગતાં) સત્યનુ બાન થઈ જશે.

માતા, પિતા, ભાઈ, પુત્ર કે પત્ની-કોઈ પણ સગપણ સાચું નથી. આ તો બધાંયે સ્વર્થનાં જ સગા છે, અને લોકોનાં વખાણુ પશું મિથ્યા છે.

મહાસાગરમાં અનંત મોળાં બિછળે છે. તે કંઈ ગણ્યાં ગણ્યાં નથી. તેમ આ સંસાર સાગરમાં અનંત જીવ જન્મે છે અને મરે છે. તે ગણ્યાં ગણ્યાં નથી.

કપીર કહે છે કે હે સંતજનો ! સાંભળો. આ (ચૈતન્યરૂપ) મહાસાગરનાં મોળાં (જેવા જીવો) પાછા એમાં જ સમાઈ બંધ છે. બ્રહ્મમાંથી જીવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાં જ વિલીન થાય છે.

૨૧૩

સંતજ ! આ મારું મન તો માનવું જ નથી. ફરી ફરીને હું એને સમજાવી કહું છું કે જગતમાં થોડા જ વખત માટે તારી આ જિંદગી છે.

આ કાયા કાળી હોય કે ગોરી, પણ તું એનો ગર્વ ન કર. ભકિત વિના આ દેહનું ખીજું કશું જ કામે લાગવાનું નથી; પછી ભલેને એને અનેક સુગંધિત દ્રવ્યોથી તરખોળ કરીને રાખો !

અસંખ્ય હાથી કે વેડાના માલિક બની એ માયા જોઈને તું એમાં ભરમાઈશ નહીં. કેટલાયે જથ્થુ લાખો ને કરોડો (રૂપિયા) ભેગા કરીને એની જાળમાં ફસાઈ પડ્યા છે !

અરે બાવરા ! દિધા, શંકા, કુચ્છિ-અને કપટની ચતુરાઈ બતાવવામાં જ તારો જન્મરો વહી ગયોને ? હજી પણ સાવધાન થઈ જઈને આવી જા અને સત્સંગ સેવીને સદૃશરૂપ શરણ સ્વીકારી લે, એનો ભરોસો રાખ.

જેમ નાનું બાળક જમીન પર બેસી થવા મથે છે પણ આધાર વિના વારંવાર જમીન પર પટકાઈ પડે છે, તેવી તારી સ્થિતિ છે. માટે પ્રભુનો આધાર શોધ.

કપીર કહે છે કે સોયમાં દોરો પરાવેલો હોય તે જ રીતે તું પ્રભુ-ચરણમાં તારા ચિત્તને પરાવીને તલ્લીન રાખ.

૨૧૪

ખલક સખ રન કા સપના, સમઝ મન કોઈ નહિ અપના..
 કઠિન યહ મોહ કી ધારા બહા સખ જાત સંસારા.
 ઘડા જો નીર કા ફૂટા પતા જો કાર સે ફૂટા..
 અધસ નર જાતિ જિંદગાની અબહુ લગ ચેત અભિમાની..
 બુલો મત દેખ તન ગોરા, જગત મેં છવના ચોરા..
 તજો મહ લોભ ચતુરાઈ રહો નિહસંક જગમાંહી..
 નિકસ જખ ખાન બાવેજો કોઈ નહિ કામ આવેજો..
 સજન પરિવાર મુત દાર ઉસી દિન હોંચેજો ન્યારા..
 આધસ નર જાન યહ દેહા લગા લે નામ સે નેહા..
 કટૈ જમ બલ કી ફાંસિ કહૈ કબીર અખિનાસી..

૨૧૫

કા માંગો કછુ ચિર ન રહાઈ,
 દેખત નૈન ચલો બાઈ..
 ઇકે લખ પૂત સવ લખ નાતી
 તેહિ રાવન ઘર દિયા ન બાતી..
 લાંકાસી કોટ સમુદ્રસી ખાઈ
 તેહિ રાવન કી ખબરિ ન માઈ..
 સોને કે મહેલ ફૂંપે કે છાબ
 છોડિ ચલે નબરી કે રાંબ..
 કોઈ કર મહલ કોઈ કર ટાટી
 છોડિ બાય હંસ પડિ રહ માટી..
 આવત સંગ ન જા, સંગાતી
 કહા ભયો દલ બાંધે હાથી..
 કહૈ કબીર અંત કી બારી
 હાય ઝારિ બયો ચલ જુઆરી..

*

*

*

૨૧૪

આ સમગ્ર સંસાર રાતમા સેવાના જેવી છે.

રે મન ! તું સમજી જ લે કે આ કોઈજ પોતાનું નથી. આ મોહનો પ્રવાહ એવો તો જોરાવર છે કે તેમાં આખોયે સંસાર તણાતો જાય છે.

પાણીનો ઘડો ફૂટી જાય અને કાળ ઉપરથી પાન ખરી પડે તેવી જ રીતે આ જિંદગી પણ ચાલી જાય છે. તેથી હે અભિમાની જીવ ! હવે તો તું ચેતી જા. જોડું શરીર મીરખીને તું ધમમાં ના પડીશ. જગતમાં આ જિંદગી થોડા જ વખતની છે. તું મદદ, લોભ અને કપટચાતુર્ય છોડી દે અને જગતમાં તદ્દન નિઃશંક, નિર્ભય થઈને રહે.

જ્યારે તારા આ પ્રાણનીકળી જશે ત્યારે કોઈ તારા કામમાં આવવાનું નથી. સગાં, કુટુંબીજનો, પુત્ર, પુત્રી કે પત્ની એ બધાંયે એ જ દિવસે તારાથી અળગા થઈ બેસશે.

હે માનવ જીવ ! આ દેહને આવો નાશવંત જાણી લઈને પ્રભુનામથી તું પ્રીત જોડી લે.

કબીર કહે છે કે જો તું વેળાસર આમ કરીશ તો અવિનાશીની કૃપાથી ફસાવનારી જમડાની જાળનો નાશ થઈ જશે.

૨૧૫

શું મોહ ? અહીં તો કશું જ સ્થિર નથી. આખા આગળથી જ બધુંયે ચાલ્યું જાય છે !

લાખ પુત્રો અને સવા લાખ પૌત્રો જે રાવણના હતા, તેને ત્યાં કોઈ પણ દીવો પ્રગટાવનાર રહ્યું નહિ.

લંકા જેવો મ્હ અને આસપાસની સમુદ્ર જેવી મોટી ખાઈ હોવા છતાંયે કોઈનેય રાવણ કયાં ચાલ્યો ગયો તેની ખબરે પડી નહીં.

સોનાના મહેલ અને રૂપાનાં છાપરાં પણ એમ ને એમ છોડીને નગરના રાજમહારાજઓ પણ ચાલ્યા ગયા.

કોઈના મહેલ હોય કે કોઈનું પાટિયાલું મૂંડું હોય, પણ એ બધુંયે મૂકીને હંસલો તો અંતે જોડી જ જાય છે અને (માટીરૂપ) દેહપિ જર પડી રહે છે.

સાથે આવનારા પણ કોઈ સાથે આગળ જતા નથી. મોટું દુસ્કર ગામડું હોય અને દારીઓ ઘર આગળ ગામ્યા હોય તેથી શું થઈ ગયું ?

કબીર કહે છે કે આ જીવ તો બધુંયે ગુમાવી બેસનાર જુગારીની જેમ અંતે ખાલી હાથ ખંખેરીને એકલો જ જનાર છે.

અંતિમ દશ્ય

૨૧૬

મુગવા પિંજરવા ઘોરિ લાગા.

ઈસ પિંજરે મેં હસ દરવાજા, હસ દરવાજે કિવરવા લાગા.

અંખિયન સેતી નીર બહન લાગ્યો

અબ કસ નાહિ તું બોલત અભાગા.

કહત કપીર સુનો ભાઈ સાધો

ભિડિ ગયો હંસ તૂટિ ગયો તાગા.

૨૧૭

કૌન ઠગવા નગરિયા લૂટલ હો.

ચંદન કાઠે કૈ બનત ખટોલના તાપર ફલહિન સૂતલ હો.

ભાઠો સૂખી મોર માંગ સંવારો ફલહા મોસે રૂસલ હો.

આઝો જમરાજ પલંગ ચઢિ ગઈ નૈનન આંસુ દૂડલ હો.

ચારિ જને મિલિ ખાટ ઉઠાઈન ચહું દિસિ મૂંધું બઠલ હો.

કહત કપીર સુનો ભાઈ સાધો, જગ સે નાતા છૂટલ હો.

૨૧૮

હમ કા ઝોઢાવે ચદરિયા, ચલતી ખિરિયા.

પ્રાન રામ જળ નિકસન લાગે

ભલટ ગઈ દોહિ નૈન પુતરિયા.

લીતર સે જળ ખાહર લાગ્યો

છૂટ ગઈ સળ મહલ અટરિયા.

ચાર જને મિલિ ખાટ ઉઠાઈન

રોવત લે ચલે ડગર ડગરિયા.

કહત કપીર સુનો ભાઈ સાધો

સંગ ચલી વહ સૂખી લકરિયા.

*

*

*

અંતિમ દશ્ય

૨૧૬

પિંજરુ (શરીર) છોડીને પોપટ (પ્રાણુ) તો બાગ્યો !

આ પિંજરાને (મન્દિરરૂપી) દસ દરવાજા છે અને એ દસે દરવાજો કમાડ લાગેલાં છે.

અંતકાળે આંખોમાંથી તો આંસુની ધારા વહેવા લાગે છે. હે અભાગિયા શવ ! હવે તું કેમ કંઈ બોલતો નથી ?

કપીર કહે છે, હે સંતો ! સાંભળો. હંસલો તો જીડી ગયો અને જિંદગીનો તાર (દેહથી) તૂટી ગયો પછી એ શું બોલે ?

૨૧૭

કોઈ દુગારો આ (સંસાર) નગરીને તૂટી રહ્યો છે !

અંદનના કાષ્ઠની પાલખી બનાવી છે અને એની ઉપર નવવધૂને પોઢાડી છે. (વિદાય લેતાં એ શવ કહે છે) સહિયરો ! જીડો અને મારો સેથી સરખી કરો. મારા પ્રિયતમ મારાથી રિસાઈ ગયા લાગે છે.

આ જન્મરાજ આવીને પશ્વંગ પર ચડી બેઠા છે. આંખોમાંથી તો આંસુની ધારો તૂટી પડે છે.

ચાર જણાએ મળીને એ પાલખી ઉપાડી ત્યાં તો ચારે બાજુથી (સગાં વહાલાંના) કદપાંતના પોઢારો જાગી જીઠે છે અને ચિતામાં અગ્નિ જવાળાઓ વચ્ચે શબ બળે છે.

કપીર કહે છે, હે સંતો ! સાંભળો આ રીતે જ શવનો આ સ સારનો નાતો છૂટી જાય છે.

૨૧૮

અરે ! વિદાયની વેળાએ મને આમ ચાદર કેમ ઝોઢાડો છે ?

બ્યારે દેહમંદિરમાંથી આતમરામ નીકળવા લાગ્યા ત્યારે આંખોની ખૂતળીએ પણ જીંધી થઈ ગઈ ! ધરમાંથી બ્યારે (નિષ્પ્રાણ દેહને) બહાર કાઢી લાગ્યા ત્યારે તો મહેલ મેડીની માયા પણ છૂટી ગઈ !

ચાર જણાએ મળીને ખાટલી ઉપાડી અને રોકકળ કરતાં કરતાં બધા શેરોએ શેરોએ ફેરવતા એને સ્મશાનમાં ઘઈ ગયા

કપીર કહે છે, હે સંતો ! સાંભળો. અંતે તો એ પાલખી (દાહડી)ની સૂઝી સાંડીઓ જ શવની સાથે છેત્ત સૂધી રહી !

✽

✽

✽

ਘੁੱਲੀਵ

੨੧੮

ਰਸੈਯਾ ਕੀ ਫੁੱਲੀਨ ਲੂਟਾ ਘਰ-

ਸੁਪੁਰ ਲੂਟਾ ਨਾਗਪੁਰ ਲੂਟਾ ਧੀਨ ਧੌਂਕ ਮਥਾ ਛਾਛਾਕਾਰ,
ਘੋੜਾ ਲੂਟੇ ਮੱਛਾਏਵ ਲੂਟੇ ਮਾਰਕਮੁਨਿ ਤੇ ਪਰੀ ਪਿਛਾਰ-

ਸੁੱਧੀ ਕੀ ਲਿੱਧੀ ਕਰੀ ਠਾਰਿ ਪਾਰਾਸਰ ਤੈ ਉਠਰ ਘਿਠਾਰ,
ਧਨਕੁੰਠਾ ਬਿਠਕਾਸੀ ਲੂਟੇ, ਲੂਟੇ ਲੋਧੇਸਰ ਕਰਤ ਘਿਠਾਰ,

ਛਮ ਤੋ ਘਥਿਯੋ ਸ਼ਾਢਯ ਦਯਾ ਸੇ ਬਯਛੰ ਠਾਰ ਗਛਿ ਉਤਰੈ ਪਾਰੇ,
ਕਛਤ ਕੰਧੀਰ ਸੁਨੋ ਆਧ ਸ਼ਾਧੋ ਧੰਧ ਕੰਧੀਨੀ ਸੇ ਰਛੋ ਛੁੱਲਿਧਾਰ-

੨੨੪

ਯਯ ਛਮ ਰਛਵ ਰਛਾ ਨਛਿ ਕੋਧ ਛਮਰੇ ਮਾਂਛ ਰਛਵ ਸਯ ਕੋਧ-

ਕਛਛੁ ਸੋ ਰਾਮ ਕੀਨ ਤੋਰ ਸੇਵਾ ਕੋ ਸਮੁਯਾਧ ਕਛੀ ਮੋਛਿ ਛੋਧਾ-

ਫੁਰ ਫੁਰ ਕਛੋ, ਮਾਤੁ ਸਯ ਕੋਧ ਜੂਠੇ ਜੂਠੇ ਸੰਯਤਿ ਛੋਧ-

ਘਾਂਧਰ ਕਛੈ ਸਯ ਛਮ ਛੋਧਾ ਤਛੇ ਛਿਛਿਧਾਰ ਪੈਛਿ ਸੁਯ ਧੋਧਾ-

ਘੋਛਿ ਘਿਧਿ ਕਛੀ ਮਾਨੁ ਸਯ ਕੋਧ ਯਸ ਸੁਯ ਤਸ ਘੋ ਛੁਛਧਾ ਛੋਧ-

ਕਛਤ ਕਧੀਰ ਛੰਧ ਸੁਕੁਤਾਧ ਛਮਰੇ ਕਛਿਛੇ ਛੁਟਿਛੀ ਛਾਧ-

અહંભાવ

૨૧૯

મારા રામજીની માયાએ તો આપુ બળર લૂટ્યું. એણે તો સરપુરી અને નામલોકની નમરોને પણ લૂંટી લીધી છે એટલે ત્રણે લોકમાં એના નામનો હાહાકાર મચી ગયો છે.

એણે તો બ્રહ્માને અને મહાદેવજીને પણ લૂટ્યા છે અને નારદમુનિની પાછળ પ્રભુ એ પડી હતી. શુગીઝ્કરોને તો એણે શેષ કરી નાખ્યા અને પરાશરનું પેટ ચીરી નાખ્યું !

કાનમાં મત્ર કૂકીને દીક્ષા આપનારા અને કૈકે બ્રહ્મચારીઓને એણે લૂટ્યા છે. ધ્યાનમગ્ન મોટામોટા યોગીશ્વરોને પણ એણે લૂંટી લીધા છે.

પ્રભુની કૃપાથી આપણે તો બચી ગયા અને ગુરુ-ઉપદિષ્ટ બ્રહ્મમાર્ગની દોરી પકડીને પાર નીકળી ગયા.

કબીર કહે છે કે હે સતો ! સાંભળી લો. આ ધુતારી માયાથી સદા સર્વદા સાવધાન રહો.

૨૨૦

બ્યારે (બ્રહ્મસ્વરૂપ) કેવળ ‘હું’ હવ ત્યારે બીજું કશું જ બ્રહ્માંડમાં ન હવું અને સર્વસ્વ એ વિરાટ ‘હું’ માં જ સમાયેલું હવું.

એવા (બ્રહ્મસ્વરૂપ) રામ ! તમારી સેવા ચાને કહી ચકાચ ? હે ભગવાન ! મને સમજાવીને કહો. તમે અને સાચેસાચું કહો. બીજા બધા તો જાન લેનારા છે. મિથ્યાના સ ગમ્યા બધું મિથ્યા જ થઈ જાય છે. અહીં અધિભા કહે કે મેં બધું જોયું છે; પણ બ્યારે દેખતાએ એવું અધ મેહું જોઈ લીધું એટલે એનો ભ્રમ ભાંગ્યો.

એવું હૃદયમાં હોયે તેવું જ જો બોલાય તો સૌ કોઈ તેને માને. એટલે એવી વાત કહો જે તમે હૃદયથી સાચી જ માનતા હો. તેને સૌ કોઈ માનશે જ.

કબીર કહે છે કે જો આ જીવ હંસલાની જેમ વિવેકદર્શિપૂર્વક શ્રેષ્ઠ પદાર્થ રૂપ મોતી જ ચરનો રહે અને અમારા કંઠા પ્રમાણે કરે તો હે ભાઈ ! એને જરૂર મુકિત મળી જાય.

૨૨૧ -

હમ ન મરૈં મરિ હૈં સંસાર હમકો મિલા જીવનખારા.

અખ ના મરૌં મોર મન માના સોઈ મુઆ જિન રામ ન જાના.

સાકત મરૈ, સંતજન જીવૈ લરિલરિ રામરસાયન પીવ.
હરિ મરિહૈં તો હમહૂં મરિહૈં હરિન મરૈં હમ કાહેકો મરિ હૈં ?

કહ કળીર મન મનહિં મિલાવા અમર ભયે મુખસાગર પાવા.

૨૨૨

જંહવાસે આયો અમર વહ દેસવા.

પાની ન પૌન ન ધરતી અકસવા,
આંદ ન સૂર ન રૈન દિવસવા.

પ્રાણન છત્રિ ન શુદ્ર ખયસવા,
મુગલ પકાન અરુ સૈયદ સેખવા.

આંદિ જોતિ નહીં ગીર ગણેસવા,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેસ ન સેસવા.

જોગી ન જંગમ મુનિ દરવેસવા,
આંદિ ન અંત ન કાલ કલેસવા.

દાસ કળીર લે આજે સંદેસવા,
સાર સજદ ગહિ ચલુ વોહિ દેસવા.

. ૨૨૧

અમે મરનાર નથી. અમે તો અમર થઈને (મુક્તાવસ્થા પામીને) રહીશું. આ સંસારના જીવો જન્મમરણનાં ફેરા ખાધા કરશે. અમને તો જીવાડનાર, અમરપદ દેનાર ગુરુ-પરમાત્મા) મળી ગયા છે.

મને તો ખાતરી થઈ ગઈ છે કે આત્મરૂપ આપણે મરનાર નથી. જેણે પ્રભુને જાણ્યા નથી તે જ મરે છે.

આ જડ ઉપાસના કરનારા શકત લોકો મરવાના, પણ પ્રભુમય થઈ રહેનારા સંતો તો જીવવાના. તેઓ પ્રભુ-પ્રાપ્તિના, પ્રભુપ્રેમમાં લરપૂર આનંદ માણ્યાં કરવાના.

જો પરમાત્મા મરે તો આપણે આત્મસ્વરૂપ પણ મરીએ, પરંતુ જો પરમાત્મા જ ના મરે તો પછી આપણે શા માટે મરીએ ? (પ્રભુની સાથે તદ્રુપ થઈને અમે પણ એમની જેમ અજરાગર થઈ જઈએ.)

કપીર કહે છે કે આ મન પોતાના જ મૂળસ્વરૂપ આત્મામાં વિદ્યોત થઈ જાય એટલે અમર જ થઈ ગયા અને શાશ્વત સુખનો સાગર પામી ગયા એમ સમજો.

૨૨૨.

ન્યાંથો આ જીવાત્મા આવ્યો છે એ દેશ તો અમર છે.

ત્યાં તો પાણી કે પવન, ધરતી કે આકાશ, સૂરજ કે ચંદ્ર અને રાત કે દિવસ જેવું કશું જ નથી.

ત્યાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, કે શૂદ્રના વર્ણભેદ અથવા મોગસ અને પંકાય, સૈયદ ને શેખ જેવા જાતિભેદો પણ નથી.

ત્યાં નથી આદિ જ્યોતિ કે નથી જોરો, ગણેશ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહાદેવ કે શેષનાગ સમા દોઈ દેવી દેવતા.

ત્યાં યોગી, મહાત્મા, મુનિ કે કપીર નથી તેમ જ ત્યાં આદિ કે અંતનો કાળક્રમ કે કાળનો મૃત્યુકલેશ પણ ત્યાં નથી.

કપીરદાસ એ અમરદેશનો સદેશ લલુને અહીં (મૃત્યુલોકમાં) આવ્યા છે, માટે સારરૂપ સત્યનું જ્ઞાન ઝીંકી લઈને એ અમર (પરમાત્માના) પ્રદેશમાં બધાય આલો.

૨૨૩

ઝીની ઝીની બીની ચઢરિયા.
 કાહે કે તાના કાહે કે ભરની કૌન તાર સે બીની ચઢરિયા ?
 ઇંગલા પિંગલા તાના ભરની સુખમન તાર સે બીની ચઢરિયા.
 આઠ કંઘલ દલ ચરખા ઠોલે પ્રાંચ તત્ત શુન તીની ચઢરિયા.
 સાંઈ કે સિયત માસ દસ લાગે ઠોક ઠોક કે બીની ચઢરિયા.
 સો આદર સુર નર સુનિ ઝોઢે ઝોઢિ કે મૈલી દીની ચઢરિયા.
 દાસ કબીર જતન સે ઝોઢી જ્યોં કી ત્યોં ધર દીની ચઢરિયા.

૨૨૪

તોર હીરા હેરાઈલ વા કચરે મેં.
 કેઈ પૂરખ કેઈ પચિછમ દૂંઢે
 કેઈ દૂંઢે પાની પથરે મેં.
 સુર નર સુનિ આરુ પીર ઔલિયા
 સુખ ભૂલલ બાઠે નખરે મેં.
 સાહબ કબીરા હિયા યત પરખે
 બાંધ લિહલૈ લંગોટી કે અંચરે મેં.

૨૨૫

ધૂંધમઈ કા મેલા નાહી નહીં શુરુ નહિ ચેલા.
 સકલ પસારા બેહિ દિન માંહિ બેહિ દિન પુરુખ અકેલા,
 ગોરખ હમ તબકે ખૈરાગી હમરિ સુરતિ નામ સે લાગી.

૨૨૩

આ દેહરૂપી ચાદર તો કેવી ઝીણી ને મુલાયમ વણેલી છે !

એ વણવામાં તાણે શેનો છે, કાંઠેલાં કયો છે અને કેવા કેવા તારથી આ ચાદર વણેલી છે તેની તને ખબર છે ?

અરે ! એમાં તો ઈંડા નાડીનો તાણો અને પિંગલા નાડીનો કાંઠેલો કરીને સ્પૃશ્યના તારથી (કુશળ કારીગરે) આ ચાદર વણેલી છે.

અષ્ટ ચક્રોરૂપી કુમળદળના રેડિયા એમાં ફર્યા કરે છે અને પંચતત્ત્વ તથા ત્રણ શુણોનો એમાં વણાટ ગૂથેલો છે.

એનાં માલિક (પરમાત્મા)ને એ સીવતાં દસ મહિના લાગ્યા છે. એમણે કોઈ કોઈને ખૂબ કાળજીપૂર્વક આ ચાદરને પોતદાર ને ઘટ બનાવી છે.

(પ્રભુએ હાથેલી) આ ચાદર તો દેવ, માનવ, સ્ત્રી, મુનિ બધાએ ઓઢી છે અને ઓઢવાની સાથે જ સૌએ એને (કુકર્મથી) મેલી કરી હાધી છે.

કપીરદાસે તો એવી કાળજીથી ઓઢી છે કે એને કયાંયે કાઢ નથી લાગ્યો. મારા માલિકે એ જેવી અને આપી હતી તેવી જ શુદ્ધ ને નિર્મળ નાખીને ફાછી તે પ્રભુને સોંપી દાધી છે.

૨૨૪

અરે ! તારો (આત્મરૂપ) હીરો તો (માયામોહના) કચરામાં ખોવાઈ ગયો છે !

કોઈ પૂર્વમાં તો કોઈ પશ્ચિમમાં એ શોધી રહ્યા છે. કોઈ વળાંકે એ પાણીમાં તો કોઈ પથરામાં શોધે છે.

સૂર, નર, મુનિ અને પીર-ઓલિયા લોકો પોતપોતાના પંથના વાકા અને ઠાઠમાઠનાં નખરાંમાં અટવાઈ પડ્યા છે. તેથી તેને શોધી નથી શકતા. કપીરનું હૃદય એ હીરાને ઓળખે છે એટલે એને (કાળજીની કારની જેમ સાચવીને) બ્રાહ્મના પાલવમાં જ બાંધી લીધો છે.

૨૨૫

ત્યારે તો આ સંસારરૂપી દુઃખોના અંચવાડામાં મેળો જ નહતો અને શુરુ કે એલા પણ નહતા.

જે દિવસે આ સૃષ્ટિનો વિસ્તાર થયો ત્યારે તો એકલા પરમાત્મ પુરુષ જ વિદ્યમાન હતા. જે ગોરખનાથ ! આપણે તો છેક એ આદિકાળના વૈરાગી છીએ. આપણી ધનની તો અખડ પ્રભુનામ સાથે જ લાગેલી છે.

પ્રદ્યા નહિ જળ ટોપી હીન્હા વિશ્ણુ નહીં જળ ટીકા,
સિવ સકિત કે જન્મો નાહીં જળે જોગ હમ સીખા.

સતજુગ મેં હમ પહરિ પાંવરિ ત્રેતા જોરિ ઝંડા,
કાપર મેં હમ અડખંદ પહિરા કલઉ ફિરોં નવ ખંડા.

કાસી મેં હમ પ્રગટ ભયો હૈ રામાનંદ ચેતાએ.
સમરથ દેા પરવાના લાએ હંસ ઉમારન આએ.

સહજૈ સહજૈ મેલા હોએગા બાગિ ભક્તિ ઉતંગા,
કહૈ કપીર મુનો હો ગોરખ ચલો સજદ કે સંગા.

૨૨૬

પઠિ પઠિ પંડિત કરી ચતુરાઈ,
નિજ મુકતિ મોહિ કહેહુ બુઝાઈ-

કેહું બસ પુરુષ કંવન સો ગાઈ.
સો મોહિ પંડિત સુનાવહુ ગાઈ.

ચાર બેઠ પ્રદ્યા નિજ કાના
મુકિત કે મમં ઉનહુ નહિ જાના.

દાન પુન્ન ઉન બહુત બખાના
અપને મરન કી બખર ન જાના.

એક નામ હૈ અગમ ગંભીરા,
તંહવા અસ્થિર દાસ કપીરા-

બ્યારે બ્રહ્માજીએ (સર્જક સત્તાદેવે) ચુકટ પહેરેાં નહતો, વિંબજીએ બ્યારે તિલક નહોતું ક્યું અને શિવશક્તિ તે પ્રગટયાં પણ નહતાં ત્યારનો અમે તો આ યોગ શીખ્યા છીએ.

સતયુગમાં અમે (સત્ સુકૃત નામે) પાવડી પહેરતા, ત્રેતાયુગમાં અમે (મુનીન્દ્ર નામે) ઝોળી અને ઝડો ધારણ કરતા, દ્વાપરયુગમાં અમે (કરુનામ-કરુણામય-નામે) કોપીન પહેરતા અને કળિયુગમાં (કપીર નામે) નવખંડમાં ફરતા રમતારામ છીએ.

કાશીમાં અમે જન્મ લઈ લીધું છે, પ્રગટ થયા છીએ સદૃશ રામા-નંદે અમને (આત્મજ્ઞાન) ઉપદેશ આપી જામત કર્યાં છે. અમે તો સમર્થ સ્વામી પરમાત્માનો (નિજસ્વરૂપ આત્માનો પરચાનો સાથે લઈને આવ્યા છીએ અને આ સૌ (જીવાત્માદેવી) હસધાના ઉદ્ધારના કાર્ય માટે આવ્યા છીએ.

આમ સદૃશ આત્મસ્વરૂપનું સર્વત્ર બ્યાપી સદૃશ (પરમાત્મા) સાથે મિલન સધારો કેમ કે ઉત્કટ પ્રકારની ભક્તિ જામત થયેલી છે.

કપીર કંઈ છે કે હે જોરખા! સાલજો અને સદૃશના શબ્દ (આત્મ-સ્વરૂપ)નો ખોધ સમજને એ પ્રમાણે જ ચાલો.

૨૨૬

પોતાં વાંચી વાંચીને પડિત કહાપણુ દેખાડે છે, પણ પોતાની સુકિત કેમ થાય તે તો મને સમજાવીને કહેા !

હે પડિત ! એ પરબ્રહ્મ પુરુષ કયાં વસે છે અને એ ગામ કયું તે તો મને ગાઈ સંભળાવો.

બ્રહ્માએ સ્વયં પોતાને ક'ઠેથી ચાર વેદો સંભ્યાં છે તો પણ એમનેય આ સુકિતનો મર્મ સમજાયો નથી.

જેમણે દાન પુણ્યની ઘણી સ્તુતિ કરી છે તેમને પણ પોતાના મરણની ખબર પડી શકી નથી.

અગમ અને ગહન તો એક પ્રણજનું નામ જ છે. કપીરદાસ તો એમાં જ તદ્દલીન થઈને મસ્ત છે.

બોડશોપચાર સાત્ત્વિક પૂજા

૨૨૭

અગર અંદન લસિ ચૌક પુરાવા સત્ સુકૃત મન લાવા.
 ભર ઝારી ચરણામૃત કીન્હા હંસન કો ખતરાવા.
 પૂરન ઝ્રોજ ઝ્રોર રખવાર સતગુરુ સખદ લખાવા.
 લૌંગ લાયચી નરિયર આરતિ ધાતી કલસ લેસાવા.
 શ્વેત સિંહાસન અગમ અપારા સો અતિ બર કુંહરાયા.
 છાંટે લોક અમૃત કી કાયા જગ મેં જોલહ કહાયા.
 ચૌરાસી કી પાંદી છુડાયા નિરઅચર બતલાયા.
 સાધુ સખે મિલિ આરતિ ગાવ સુકૃત લોગ લગાયા.
 કેહે કબીર સખદ ટકસારા જમસોં જીવ છોડાયા.

૨૨૮

પૂરનમાસી આદિ જો મંગલ ગાઈએ,
 સતગુરુ કે પદ પરસિ પરમપદ પાઈએ.
 પ્રથમ મંદિર ઝરાઈ કે અંદન લેઆઈએ.
 નૂતન વસ્ત્ર અનેક અંદોવ તનાઈએ.
 તબ પૂરન ગુરુ હેતુ અસન્ન બિછાઈએ,
 રુરન પરછાલિ તહાં બેઠાઈએ.

ઘોડશોપચાર સાત્ત્વિક પૂજા

૨૨૭

જીવનના ચોક્કમાં સત્ય અને સત્યકૃત્યનાં મનપસંદ અગારુ અને ચંદનના સાથિયા પૂર્ણાં. ઝારી ભરીને ચરણામૃત લીધું અને (આત્મારૂપી) હસલાને તે આપ્યું.

સદ્ગુરુના જ્ઞાન-ઉપદેશથી સમજાઈ ગયું કે જીવાત્મા પૂર્ણ આનંદ રૂપ છે અને પરમાત્માનો જ અંશ છે અને એનો રક્ષક પણ એ જ પરમાત્મા છે.

પછી લવંગ, ઈલાયચી, નારિયેળ, આરતી, ઘોતિયું, વસ્ત્ર અને કળશ વગેરે પૂજનની સામગ્રી ભેગી કરીને મૂકી.

(નિર્મળ અંતઃકરણ રૂપી) અગમ અને અપાર એવું શ્વેત સિંહાસન. જ પ્રભુને પધરાવા અતિ હિતમ છે એમ નક્કી કર્યું.

આ મૃત્યુ લોકની પરવા છોડીને (આવી આરાધનાથી) કાયાને અમૃતમય કરી દીધી, છતાં જગતે તો આ જીવને હલકો વણકર કહ્યો !

ચોર્યાસી લાખ ચોનિઓના જન્મમરણના ફેરાના બંધનમાંથી જીવને (આત્મજ્ઞાનથી) છોડાવ્યો અને એને અક્ષરાતીત પદનાં દર્શન કરાવ્યાં.

સૌ સંતો મળીને પરમાત્માની આરતી ગાય છે અને સત્કૃત્યોને થાળ ધરાવે છે.

કપીર સત્યના વિશુદ્ધ જ્ઞાનની (ટકસાર) વાણી સંભળાવતાં કહે છે કે આવી (સાત્ત્વિક) પૂજા દ્વારા જ જીવ યમપાશથી મુક્ત થાય છે.

૨૨૮

પૂર્ણિમાને દિને આરંભમાં જ આદિમંગલ ગીત ગાઈએ અને સદ્ગુરુ દેવનાં ચરણ કમળને સ્પર્શીને પરમપદ પ્રાપ્ત કરીએ.

સૌથી પહેલાં તો જીવન રૂપી મદિરને વાળી મૂડીને સ્વચ્છ કરીને એમાં ચંદનના ચોક્ક પૂરીએ અને નવાં નવાં સુદર વસ્ત્રોના ચંદરવા લગાડીએ.

એ પછી પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ સદ્ગુરુ દેવ માટે આસન બિછાવીએ અને એમનાં ચરણ પપાળાને એમને ત્યાં પ્રેમથી પધરાવીએ.

ગજમુક્તાન કી ઔકસુ તહાં પુરાઈએ,
તાપર નરિયર ધેતી મિઠાઈ ધરાઈએ.

કેરા જૈર કદૈર બહુત બિધ લાઈએ,
અબઃ સુગંધ સુપારી પાન મંગાઈએ.

પદ્મવ કલસ સંવારિ સુખેતિ બરાઈએ,
તાલ સૂદગ બજાઈ કે મંગલ ગાઈએ.

સધુ સંગ લૈ આરતિ તબહિ ઉતારિએ,
આરતિ કરિ પુનિ નિરધર તબહિં ભરાઈએ.

પુરુષ કો લોગ લગાઈ સખા મિલિ ખાઈએ,
સુગ સુગ છુધા છુગાઈ તો પાઈ અઘાઈએ.

પરમ અનંદિત હોઈ તો શુરુહિ મનાઈએ,
કહ કબીર સતભાય સો લોક સિધાઈએ.

ઈતિ

દ્વિતિય ખંડ શબ્દાવલી સમાપ્ત.

ત્યાં સુંદર ગજમૌકિતકેના સાથીઆ પુરાવીએ અને તેની ઉપર શ્રીફળ, ઘોતિયુ અને મીઠાઈનું નૈવેદ્ય ધરાવીએ. તે ઉપરાંત ભાતભાતની, કેળાં કપૂર અને અબ્દપ્રકારની અતર વગેરે સુગંધી અને મુખવાસ માટે પાનસોપારાની સામગ્રી પણ ધરાવે.

પછી આસોપાસવ વગેરેથી કળશને ચણુગારીને સુંદર દીપકન્દેાત પ્રગટાવીએ. તે પછી કરતાલ અને સૃંગ વગાડીને મંગળગીત ગાઇએ અને સૌ ભક્તજનોની સાથે મળીને પ્રભુની આરતિ ઉતારીએ.

આરતિ કરીને ફરીથી શ્રીફળ ધરાવીને પૂજનની મંગળ પૂર્ણાહુતિ કરીએ. આમ પુરુષોત્તમ પરમાત્માને નૈવેદ્ય ધરાવીને બધાએ ભક્તભિન્નો મળીને પ્રસાદ લઇએ.

આ રીતે જીવાત્માની જુગજુગની પ્રભુમિલનની ભૂખ મટી જાય એટલે શાંતિ પામીને સૌ સંતુષ્ટ થઇએ.

સૌ પરમ આનંદ અનુભવીએ અને સદ્ગુરુદેવને પ્રસન્ન કરીએ. કબીર કહે છે કે ચાલો, આમ સદ્ભાવથી સૌ સત્યલોકમાં જઈએ.

ઈતિ

દ્વિતીય ખંડ શબ્દાવલી સમાપ્ત

શબ્દ-કોશ

અકલ્પ-અવર્ણનીય	આછત-વિલમ્બાન હોવું
અકારથી-વ્યર્થ	આછે-હિતમ
અધટે-સૂક્ષ્મ, આધાર વગર	આતશ-અગ્નિ
અધાના-વૃત્ત થવું	આન-ખીજું
અધાય-ધરાઈને	આપા-પોતાપણું, અભિમાન
અચવાના-આચમન કરવું	આભરણ-ધરેણું
અછે-અશય	આંચ-દાહ
અજ-અજ્ઞ	આંધર-આંધળા
અજરાયલ-દંડ, સ્થાયી	ઉકડા-શુષ્ક
અજોખ-અગુદ્ય	ઉઝર-નર્જન, વેરાન
અધર-નિરાશય	ઉજૂર-વાધો, આનાકાની
અનખ-અક્ષાત્રિ, ખિન્નતા	ઉજર-ઉજ્જવળ, નિર્મલ
અનત-ખીજો	ઉત્તરા-ઉતાવળીયો, ચચળ
અબદી-શાય અને વિવેકયુક્ત	ઉદક-જળ
અમલ-કેદ, નશો, અદીણ	ઉનમનિ-સહઅવસ્થા, અંત
અધાના-અજ્ઞાન	ઉનમાન-અનુમાન
અરજ-પહોળાઈ	ઉની-અધૂરું
અરથ-માટે	ઉપાને-ઉત્પન્ન થયા
અરુઝાવે-ગૂંચવે	ઉત્તરિય-ઉદ્ધાર થાય
અલ્પ-અગોચર	ઉત્તરના-તારવું
અલમીના-નીલ જ્યોતિ	ઉરધ-કોષો
અરચૂક-સૂક્ષ્મ, સૂચ્ય	ઉલક્ષત-પ્રેમ
અલમક-અલંકારી	એપન-પીળા ચોખ્ખા
અહેરા-શિકારી	એચકું-એચી હે
અહી-છે	એચાતાન-એચતાંચુ
આગરી-હિતમ	એટ-પાછળ
આગિલ-આગળનો	એટા-અદ્ય

ઓઠન-ઢાલ
 ઓઠી-ભીની
 ઓસ-ઝાકળ
 ઔધરૈ-ઉગરે છે
 ઔરસ-સાચો, ખરો
 અંચરા-પાલવ, છેડે
 અંડ-બ્રહ્માંડ, વિશ્વ
 અંતર-ભેદભાવ
 અંકેસા-શંકા, અંદેશો
 કંતરની-કાતર
 કથો-કહો
 કરક-વેદના
 કરધનિયા-કંદોરો
 કરમસ-કર્કશ, કહોર
 કરવટ-પાશું
 કલ-શાંતિ
 કલત્ર-પત્ની
 કલપ-યુગ, કલ્પ
 કલિ-અધડો, કલહ
 કલિંગ-કલ્હો
 કસત-કસાતાં
 કહર-અપાર
 કહરવા-ડોલી ઉપાડનાર
 કહાર-ભોઈ, ડોલી ઉપાડનાર
 કંઠહાર-નાવિક
 કંવલા-કમળ
 કહર-કાણે
 કાનિ-લોકલાજ, મર્યાદા, પ્રતિષ્ઠા, જ્ઞાન
 કાલ્હ-કાલે
 કાંછ-છાસ, કાટી ગયેલું દૂધ
 કિતેબ-કુરાન, કિતાબ
 કિનકા-દાણે

કિરતિમ-કૃત્રિમ
 કિંગરી-નાની સારંગી
 કુટકો-છોડ
 કુતકો-કડો
 કુમિલાની-કરમાઈ ગઈ
 કુકુલ-તાણું
 કુરિયા-કુટિર
 કુરંગી-ખરાબ રંગનો
 કલકત-કબૂટ, ચિંતા
 કુલુક-તાણું
 કલાલ-કુંભાર
 કુંજ-ચાવી
 કંઈયાં-કૂપ
 ફૂકરી-ફૂતરી
 ફૂક-જ્વનિ
 ફૂકલી-કુચુદિની
 ફૂટી-દગલો
 ફૂર-મૂર્ખ, નીચ
 ફેરા-ફેળ
 ફેલિ-ફીડા, આનંદ
 ફેચુકિ-કાંચળી
 ફેચુલી-કાંચળી
 ફેરા-ખેળો, આધાર
 ફોસ-લગમગ ખે માઈલનું અંતર
 ખપૈ-ખરે
 ખરતુઆ-ધાસ
 ખલક-દુનિયા
 ખલી-ખેળ
 ખાલ-ચામડી
 ખાલા-મસ્ટી
 ખાલિક-પરમાત્મા, સ્વામી
 ખાંચ-ટોપલો

ખેડા-નાનું ગામ, કાચુ-ધર
ખેદી-હરાબચુ
ખેહ-ભસ્મ, ધૂળ, નષ્ટ
ખેણ-શોધનાર
ખેડસ-સોળ, પેડસ
ખેરા-કટોરો
ખેરિ-સાકડી ગલી, દોષ, ખેડ
ખેવો-માવો
ખજ-ખડું કાપડ
ખની-ધનાદ્રવ્ય
ખનીમ-શત્રુ
ખમ-રાત, દુઃખ
ખરાસૈ-આસ
ખરુઆ-ગુરુ, મહાન, ભારે
ખરુઆઈ-ખેટાઈ
ખહૈ-અહથુ કરે
ખકાસ-દાતરકું
ખધી-અતર વેશ્વર
ખાજ-ચીજળી
ખાડ-ખાડો
ખાડર-ઘેટાં
ખાની-ચાની
ખાનું-ગામ
ખાંસ-ખાંક
ખાંસના-દોહીને પકડવું
ખરિગટ-કાચડો
ખરહો-ગૃહસ્થ
ખુડ-ગોળ
ખુડિયન-દીગલીનું
ખુઠિ-ગોઠિડી
ખેવ-રસ્તો
ખેંદ-દડો

ખેલ-કેડી
ખેટર-હાથી, નીલ ગાય
ખેળરોરા-જાણનો પોદળો
ખેડ-પગ
ખાય-ગુપ્ત
ખાહાર-પોકાર, ચીસ
ખાહરાઈ-પોકારીને
ખાહરાના-પોકારવું
ખાયમ-ખાલુ કે
ખૌન-ગમન, સાસરે જવું, આજુ
ખટ-શરીર, ધડો
ખન-ધણ, મોટો હથોડો
ખાની-ધાણ
ધૂસ-રૂસ્વત
ધેલા-માટણું
ધોટ-ધસીને
ધાન-સુગંધ
ધળેના-અવાજું
ધહોરે-સારી રીતે કાપે
ધંધ-ધાંધ
ધાધ-ઈચ્છા
ધિક-નેતર કે વાંસની સળીઓનો પડદો
ધિકુર-વાળ
ધિહીટી-કોડી
ધિતદો-જેવું
ધિતાઈ-ખતાવશે
ધીખ-ધાખ્યા
ધીનૈ-જોળખે
ધીહ-સમડી
ધુક-ખામી
ધૂન-ચણ
ધેરી-દાસી
ધોજ-ઉપહાસ

ચોટા-તમાચો

ચોલના-દેહ

ચોંપ-યાનક

છક્ર-મસ્ત

છપા-પ્રહાર, દુઃખ

છાક-નશો, મસ્તી

છાનનહાર-તારવનાર, ગાળનાર

છાર-હાર, ધૂળ

છારા-મસ્મ

છાલ્લાં-ફાલ્લાં

છિન-ક્ષણ

છીર-ફુધ, કીર

છુધા-મુધા, ભૂખ

જકલ-જગત

જન-હરિજન

જનિ-નહિ

જખક-પશુ-પક્ષીનાં ગળાં કાપી હત્યા કરવી.

જરત-જૂના

જરદ-પીળા

જરા-ધડપણ

જરાય-પ્રકાશિત કરીને

જહંડિયા-કમાયા છે.

જંગમ-દાક્ષિણાત્ય સિંગાયેત શેવ

સમપ્રદાયના-આચાર્ય

જંજર-જંજળ

જંતરી-વાદ્ય

જંત-વાદ્ય

જંધુક-શિયાળ

જંહવાસો-જ્યોતી

જાઈ-સભ્ય

જાકર-જેના

જાલ-કુર્શાન

જામ-પહોર, યામ

જારી-વ્યભિચારી

જાંચઈ-માગે છે.

જામો-જામીનમાં

જાજિયે-જીવીએ

જુગત-ચુકિત

જુડાય-શાંત થાય

જુલહરી-વણકરની સ્ત્રી.

જૂન-સમય

જેવન-જમવું

જેવરી-દોરકું

જોઈ-પત્ની

જોઈયાં-ચૌવના

જોન-ચોનિ

જોલહ-વણકર

જોસિ-કીણ, પ્રકાશ

જેક-લરકર

ઝક-ધૂન

ઝાર-ખંખેરીને, કૂટીને

ઝાઈ-પડછાયો

ઝાંપ-હાંકીને

ઝાંપિ-ખંધ કરીને

ઝિંગા-ગાજતો

ઝૂરી-ઝૂકી

ટંકસાર-ટંકશાળ

ટાટી-પડદો

ટાંકી-ટાંકણું

ટાંડા-વેચવાનો માલ

ટીંડી-તીડ

ટેસ-પલાય, કેસડો

ટોટા-ખંડિત, અધૂરુ

ઠાઈ-સ્થાન, ધામ

ઠાડિ-ઉજાણ રહીને

ઠાંવ-સ્થાન

ઘોર-સ્થાન, ધામ
 કગરી-શેરી
 કહકિન-કુમામણી
 કક-કકો, કાકલું
 કિંલ-નાલું બાળક
 કાક-પલાશ, અપાઠક
 કારસ-હિંમત
 કિંગ-નજીક, પાસે
 કિંગર-પ્રિયતમ
 કેંઢી-ડોડો
 તન-તત્ત્વ
 તતવેતા-તત્ત્વવેતા
 તખાહી-અરખાહી
 તમારિ-મૂર્ખ
 તાર-નીચે
 તસખી-ઈશ્વરની આરાધના
 તાલ-લગ ત્યાં સુધી
 તાકર-તેની
 તાતા-ગરમ
 તાલ-તાણું
 તિનકા-તણખણું
 તિયા-ઝી
 તિરકુટી-ત્રિકુટી, ભગ્નરનો પ્રવ્યેનો ભાગ
 ટુપક-પંકુક
 પૂન-રૂ
 તખા-તરસ
 તોર-તારું
 થહારાય-મુન્ને
 થાહ-ઘી ડાણું, હદ
 ઝોથાં-છોતરાં
 ઝોથી-ખાહી, નિરસાર
 ઝમામા-કકો, નગારું

દર્પ-દ્રવ્ય
 દર-અંદર
 દરવેસા-કુકીર
 દરાર-તાડ
 દરેરા-દબાવ
 દવાલુ-દયાળુ
 દાવ-વારો
 દિદાર-દશન
 દુઆર-દાર
 દુઈ-મે, દિધા
 દુમિતાઈ-દુશ્મિન્તા
 દુતિ-પ્રકાશ
 દુતિયા-ખીન્ને, દ્વિતીય
 દુની-દુનિયા
 દુર-તર-મુરકેલ
 દુલહા-વર
 દુલહિન-વધુ
 દુલોચા-ગાલોચો
 દુહેલરા-દુઃખદાયી
 દુહેલા-દુઃસાધ્ય, કંઠણું
 દુધ-પૂત, ધન અને સમૃદ્ધિ
 દુબ-ધાસ, દુરા
 દો-આગ, દવ
 ઘોર-દેર, ચકકર
 ધન-વધુ, નાચિકા
 ધની-માલિક, ધણી
 ધરની-પૂર્વો
 ધાન-પસારે
 ધામે-સતોમણ
 ધાવ-દોડ
 ધીમર-માછીમાર
 ધુર-સર્વોચ્ચ સ્થાન
 ધુધાયા-ધુમાડો કંઠે

ધૂપ-તડકે
 નમ-પહાડ, નગીનો, મોતી-
 નદ-સોગકાં
 નવન-નમવું
 નાહ-નામ
 નાગિની-કુંડલિની શકિત,
 નાતા-સમ્પન્ન
 નાવરી-હોડકી
 નાંવ-નામ
 નિકસનહાર-નીકળી જનારું
 નિગમ-વેદ
 નિચ્ચોડ-સાર
 નિધાન-નિધિ, કોશ
 નિનારા-ન્યારું
 નિપટ-તદન
 નિપગ-નિમલ
 નિબાર-નિવારણ કરવું
 નિમેરા-શોધી
 નિમિષ-ક્ષણ, નિમિષ
 નિયરાના-નજીક
 નિઃતત-સૂક્ષ્મ
 નિરાગ્રિયા-અજ્ઞય
 નિરતિ-અહિમુખી પ્રવૃત્તિમાર્ગીનિવૃત્તિ, પછોરિ-સાફ કરેલું અનાજ
 નદ્ધીનતા, નિરંતર રતિ, પ્રેમની
 અતિશયતા
 નિરો-નૃત્ય
 નિરવાર-ત્યાગવું, ટાળવું
 નિરવારના-નિવારણ કરવું
 નિરવાના-નિર્ણય કર્યો, ખુલાસોકિયો, પતિયાય-પ્રતીતિ કરવી, વિશ્વોક્ષ
 નિર્વાણ
 નિરાટ-વિશુદ્ધ
 નિરાપન-પારકું
 નિવાળ-કૂપાણુ
 મિવાળછ-દયા કરશે
 નિવેર-અનોખું

નિસાફ-છે-સાફ
 નિહાલ-ન્યાલ
 નિહોર-ચાચના
 નિહોરા-જરોસો
 નીળ-લીમકાનો રુસ
 નીલ-ગળી
 નર-સૌન્દર્ય, તેજ
 નેક-જરા
 નેળ-માલો, વાંસડો
 નેત-નેતિ
 નેરા-નજીક
 નેવર-ઝાંઝર
 નેયર-પિયર
 નેહર-પિયર
 નોવા-હજમ, નાઈ
 ન્યાવ-ન્યાય
 પખ-પક્ષ
 પખાન-પથર, મોતી
 પગરા-પ્રભાત
 પગરી-પગ, પગથિયું
 પગી-પરિવ્યથા
 પછોરના-ફૂટવું
 પટ-પડદો
 પટન-નંદર, પટમ
 પટ્ટીની-સંદેશો મોકલવાની ક્રિયા
 પતા-પાન
 પતિયા-પત્ર
 પતિયાય-પ્રતીતિ કરવી, વિશ્વોક્ષ
 રાખવો
 પન-મૂલ્ય, દામ
 પપિહા-પપૈયા, ચાતક
 પમાન-પ્રમાણ
 પયાર-પરાણ

પરખેસ-પ્રવેશ
 પરતીત-પ્રતીતિ
 પરમોધા-પ્રમોધ્યું, જ્ઞાન આપ્યું
 પરતછ-પ્રત્યક્ષ
 પરવાના-પત ગિયું
 પરસત-સ્પર્શ કરે છે
 પરિહરી-છોડીને
 પરિથમ-પ્રથમ
 પરેા-પરમ દિવસે
 પરોહ-વાહન
 પલક-ક્ષણ
 પલા-છેડો
 પહ-પાસે
 પાંખર-સોદાની ઝૂલ, કાઠકું
 પાગા-પાથડી
 પાગિ-ઓતપ્રોત
 પાત-પંકિત, કતાર
 પાટ-રેશમી વસ્ત્ર
 પાતી-પંકિત, હાર
 પારચૈ-પરિચય
 પારના-નાખવું
 પાલ-ગાજવાનું પદ્મ
 પાલ-હિમ
 પાવ-પા
 પાવક-અગ્નિ
 પાવન-મેળવવા માટે
 પાસધ-બરોબર તોણવા માટેનાં કાટલાં
 પાહર-મહેમાનું; પથિકે
 પાહુના-મહેમાનું
 પાંડર-પ્રવેત
 પિકરી-પુણી
 પિછોરા-પછેડી
 પિથરવા-ધારા
 પિરાની-કુખવા લાગ્યા

પિંબર-સરીર
 પીડા-પીડા, પીર
 પીચુષ-અમૃત, પિયુષ
 પુહમી-પૃથ્વી
 પુહના-પરોવવું
 પુતલી-કીકી
 પુરભ-ટુકડો
 પૂરિયા-પડીકું
 પુહુપ-પુષ્પ
 પૈઠ-બબર, હાંટ
 પૈતરી-ભેડા
 પૈડા-પગથિયું
 પેંડ-પગલું
 પૈહો-પામશો, ભણુશો
 પોખરા-તળાવ
 પોત-કપડાં
 પોટ-પોટલું
 પોસ્તા-અફીણનો ડોડો
 પોંછ-પૂંછડી
 પોડી-સોડી
 કટકિ-સપડે આટકી
 ફરક-પીડા
 ફહમ-ચિંતન
 ફાંદિયા-ફસાયા
 બકસાઈએ-માફી માગી લઈએ
 બકસના-ક્ષમા કરવી
 બકસત-બકે છે, કહે છે
 બકુલ-બગલું
 બખરી-વખાર
 બગૂલા-વટોળ
 બટપાર-કાફૂ
 બટરા-નાનું પક્ષી
 બટોહિયા-સુસાફર
 બદની-કહેવાનું

બઘૈ-નહું
 બદરગ-બરબાહી
 બધલ-વધ કર્યો
 બધાવા-વધામણી
 બનક-ઠાઠમાઠ
 બનરાજિ-શરીર બહુચક
 બનિજ-સોદો, વેપાર
 બપના-વચન, વાણી
 બપુ-શરીર
 બાપુરા-બાપડો, બિચારો
 બથસ-જીમર
 બર-કોષ્ઠ
 બરજિયા-અટકાવે
 બરાત-બન
 બરાતી-બનેયા
 બરૈ-પાગલ
 બલકઝી-બાળકો
 બલંદ-મોટો
 બવન-હિટી, વમન
 બહન-પાણી, હવા
 બહિયાં-બાવકું
 બહુરિ-ફરી
 બહોર-ફેરો
 બહોરિ-ફરી
 બરાઈક-બબડીને
 બાંગના-રખકડું
 બાજ-વાદ
 બાંઝ-વધ્યા
 બાટ-વાટ, માર્ગ
 બાટી-પિંડ
 બાકુરા-પાછો આવનાર
 બાકર-પાગલ, મીઠો
 બાદ-અકવાદ
 બાંદી-ચાકરડી
 બાન-ટેવ

બાનિ-કાન્તિ
 બાણલ-પિતા
 બ મી-બખેલ
 બાંબી-રાફડો
 બારી-છોકરી
 બારિયાઈ-જબરજસ્તી
 બારો-બાળક
 બાલમ-પ્રિયતમ, પ્રાણુવલ્લભ
 બાલી-ડોડો
 બાસર-દિવસ
 બાહનહાર-બાણ મારનાર
 બિઆહલ-પરણેલ
 બિઆય-પેદા કર્યા
 બિખ-વિષ
 બિખમી-વિષમ
 બિચુરચન-ચૂંચવણ, બમ
 બિગૂચના-ફસાણું
 બિછુરત-અલગ થાય, જુદા થાય
 બિછોર-વિયોગ
 બિંદા-પુત્ર
 બિનસ-નષ્ટ
 બિનસૌ-નષ્ટ થાય છે
 બિરવા-વૃક્ષ
 બિરચિ-બહા
 બિરાની-પારકી
 બિરાને-પરકા, અંપરિચિત્ત
 બિલંબિએ-રોકાઈ થે
 બિલસત-શોભા દે છે, સુંદર લાગે છે
 બિલાય-વિલપ્ત, વિલીન
 બિહંડના-તોડવું
 બિહાન-સવાર, આલતી કાલ
 બિહાના-વિતાવવું
 બીરા-ભાઈ, વીરો
 બુદબુદા-પરપોટો

યુગ્મ-વાવે
 યુક્તના-સાફ કરવું
 યુગ્મ-જ્ઞાન
 યુગ્મ-સમજે છે
 યુગ્મના-પ્રજ્ઞ, જાણવું
 યેઝા-નિશાન
 યેડે-વહાણુ, તરાપો
 યેતુલ-અસ તુલિત, મૂર્ખ
 યેના-વાંસ
 યેર-યોરડી
 યેરા-યેડો, તરાપો
 યેલરી-વેલ
 યૈન-વાણી, શબ્દ
 યૈરાટ-વિરાટ
 યૈસંદર-અગ્નિ
 યોરી-કાથળો
 યોહિત-મોટી હોડી, વહાણુ
 યૌક-જ્ઞાન, યુક્તિ
 યૌરી-ગાંડી
 યજ્ઞના-પ્રાપ્ત કરવું
 યરની-કાંકડો
 યરમે-બટકવું
 યસકત-ખાલ છે
 યાના-ભાનુ, સૂર્ય
 યાંડ-વિદ્વષક, ભવાયો
 યાવર-મ ગળકેરા
 યાદા-બેઠીને
 યાસ્ત-સ્વર્ગ, બહિસ્ત
 યાટ-કાંડો
 યામ-મહાદેવ
 યુવંગ સપ્ત
 યુવંગમ-ગાંડો
 યૂઈ-યૂમિ, પૃથ્વી
 યૂસન-બસતું

યૂંજના-ખાળવું
 યેડી-વેટું
 યેઠી-જાણકાર
 યેવ-લેદ, રહસ્ય
 યૌચક-આકળવિકળ
 મકસદ-ધ્યેય
 મડયા-મદ્દલી
 મતા-ધર્મ, જ્ઞાન, યુક્તિ
 મતિ-નહિ
 મધુપ-ધ્રમર
 મન-મયુ
 મનસા-ઈચ્છાથી
 મરાતિય-ખંડ, માળ
 મલય-સદૈદ ચંદન
 મવાસ-ગઢ, કિલ્લો
 મસકીન-દીન, ગરીબ
 મસી-શાહી
 મસ્કલા-સડી, ચાપુ સળવવાનું ચંત્ર
 મહતારી-માતા
 મહાબળ-પ્રિયતમ
 મહમંત-મદમસ્ત
 મહરત-ક્ષણમાં, ઘડીકમાં
 મંજાર-માં, અંદર, મધ્યે
 માગી-ખલાસી
 માનિ-પ્રતિષ્ઠા, માન
 માહુર-ઝેર
 માંડના-સેવા પૂર્વ કરવી
 માંજ-અંદર
 મિરગ-મૃગ
 મિરતક-મૃતક
 મીચ-મૃત્યુ
 મીતા-મિત્ર
 મીના-યુક્તિ. મીનાકારી

- મીરા-સર્વ ક્રોધ, હિપરી
 - મુકતાહલ-મોતી, મુકતાફળ
 મુખમિરી-જસૂસી
 મુગ્ધ-મુગ્ધ
 મુરશિદ-ગુરુ, ઉપદેશક
 - મુરીદ-શિષ્ય
 મુસવા-ઉંદરકું
 મૂડ-માધું
 મૂસના-ચોરવું
 મેડ-શેઠા
 મેઢા-ઘેઠું
 મેઘા-મિલન
 મેર-માળાનો શરૂઆતનો મણકો
 મેહર-કૃપા
 - મૈકા-પિયર
 મોજરા-ડથોડો
 મોટ-પોટલી
 મોટરી-નાની પોટલી
 મોસાફ-નમાજ
 મૌર-મોડ
 - મૌરિયા-આંખા પર મોર આંખો
 રત-તલ્લીન
 રખી-વસંત ઋતુ
 રખાબ-સારંગી જેવું તંત્રવાદ
 -રમના-આપવું, આનંદિત થવું
 -રસરી-દોરકું
 રહટ-રેટ
 રંચક-જરા, થોડું
 રંચી-તટારી
 રાસ-દગરો, સમૂહ
 રીતઈ-ખાલી થાય છે.
 રૂખડા-ઝાડ
 રૂખ-નિશાન, રેખા

રેખરા-સુકાએલ
 રેંડા-એરંડા
 રોડા-મોઢું ઢેકું દે પથ્થર
 રોસનાઈ-મકાશ
 રોહ-માર્ગ
 રૌસ-રીતભાત, પરંપરા
 લખરાવ-મોટો ખગીચો
 લગિ-સુધી, પાસે
 લલની-પાંજરુ
 લવ-લગની
 લાઈ-લગાડી, આગ
 લાગ-વળગી રહેવું
 લાર-સાથે
 લાલ-લાલસા
 લુકાના-સંતાવવું
 લેખ-દ્રવ્ય જગત
 લેજૂર-પાણી ખેંચવાનું દોરકું
 લેહંડા-સમૂહ, ટોળું
 લૈ-લગની
 લોઈ-લોકો, જવાળા, ભડકો
 વટાહિયા-યાત્રી
 વન-શરીર
 વાર-દાર
 વાસ-ભવન, શરીર
 વિલખી-લટખી ગયા
 વિલંબવુ-રોકાવું
 ઓહાર-અવહાર
 શબ્દ-અંકિત, બ્રહ્મ, બ્રહ્મજ્ઞાન
 શ્રીંગ-શ્રી
 સકેલ-સંકેલવું
 સત-તરવ

સત્ત્વા-સત, સાતમે
 સપ્ત્યે-અળે
 સથાન-ડાહી
 સરધા-શ્રદ્ધા
 સરવન-શ્રવણ
 સરગુણ-સગુણ, સર્વગુણ
 સરખંગી-સર્વઅંગી સમગ્ર દેહરૂપે
 સદ્ધર-સદા લીલુ
 સરાય-ધર્મશાળા
 સરૈ-પાર પડે
 સલોના-મીઠાવાળો
 સહેલા-મિત્ર
 સંખ-સંખ્યા
 સંચ-ચક્ષુ
 સંધારા-સંહારો, માર્યો
 સંગલ-ભાથું, આધાર
 સકિત-શક્તિ, ધૂર્ત
 સાકિન-નિવાસી, ધક્કા
 સાખ-કાળ
 સાજલ-શોભામય
 સાજન-પ્રિયતમ
 સાની-મળેલો, રગદાળાને
 સાપર-સાગર
 સાર-સારવાર
 સાલના-ખૂંચલું
 સાસુર-સાસરે
 સહસાહ-બાદશાહ
 સાંઝી-ભાગીદાર
 સઠ-વેચાણ
 સિકલીમર-સરાણિયો
 સિમરો-અધો
 સિયાર-ચુરનો શબ્દ
 સિરાની-પૂરી થઈ

સિરાહી-વીતે છે.
 સિલિહિલી-ચીકણી અને જીની,
 લપસણી
 સિધ-શિષ્ય
 સિસકના-ક્રુસકો ભરવા
 સિહલે-આકર્ષાઈને
 સિધારા-સિંદૂરનો ડબો
 સિંહ-મન
 સીપ-છિપલું
 સીરા-ઠંડું
 સુપચ-ચાંડાલ
 સુપનિ-સ્વાપનમાં
 સુગવા-પોપટ
 સુરત-ધ્યાન
 સુરતિ-આત્યતરવ, અંતર્મુખી પ્રજ્ઞતિ,
 ગ્રેમ,-રતિ
 સુહેલના-મંગલગીત, સ્તુતિ
 સુક્કર-કુક્કર
 સૂત-કલ્યાણ, સારો, સુંદર
 સૂપ-સૂપકું
 સૂમ-કંજૂસ
 સેત-સ્વેત, સફેદ
 સેમર-શીમળાતું ઝાડ, શાસ્ત્રમંત્રિ
 સેવ-સેવા, સાધના
 સેહરા-કલગી
 સેંતમે ત-મક્ત
 સૈજરિયા-પથારી
 સૈન-ઈશારો, ઈગિત
 સોગ-દુઃખ, શોક
 સોનહા-કુનરા જેવું જંગલો બનવર
 સૌદન-ક્ષાર, ખારો
 હરદિ-પીટી
 હરમ-રણવાસ

૪૬૦

હરવા-હાર
હવસ-ધમ્મ
હાજત-જર
હિરાય-અલોપ થાય
હિરિંગ-હી

હુખાળ-પરપોટો
હેરા-જોયું, શોધ્યું
હેરાના-સુધશુધ ગુમાવવી
હેરિયા-ગુમાવ્યું, ખોડ્યું
હાં-ત્યાં

x x x

